

Hermann Gabriella

Tengeren túli szolidaritás

**Romániai magyarokért végzett amerikai magyar
érdekvédelem a hidegháború időszakában**

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

Témavezetők:

Dr. Békés Csaba, Ph.D., D.Sc.

Egyetemi tanár, BCE TK NTI

Tudományos tanácsadó, MTA TK PTI

Dr. Marton Péter, Ph.D.

Egyetemi docens, BCE TK NTI

2021

© Hermann Gabriella

MINDEN JOG FENNTARTVA

Budapesti Corvinus Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok és
Politikatudományi Doktori Iskola

Nemzetközi és Biztonsági Tanulmányok
Program

Tengeren túli szolidaritás
Romániai magyarokért végzett amerikai magyar érdekvédelem a
hidegháború időszakában

doktori értekezés

Hermann Gabriella

Budapest

2021

*„Sose vonjuk kétségbe, hogy egy kis csoport gondolkodó,
aggódó polgár meg tudja változtatni a világot. Valójában
soha nem történt más.”*

Margaret Mead

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
ILLUSZTRÁCIÓK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	5
1. fejezet BEVEZETÉS	6
1.1 A kutatási téma aktualitása	6
1.2. Diaszpórák politikai tevékenysége a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek megvilágításában	9
1.3. Az amerikai magyar diaszpóra politikai tevékenységével kapcsolatos szakirodalom vázlatos áttekintése	16
1.4. Kutatási kérdések, hipotézisek, módszertan és az értekezés szerkezete	18
2. fejezet AZ AMERIKAI MAGYAR DIASZPÓRA: DEFINÍCIÓ, FEJLŐDÉSTÖRTÉNET ÉS IDENTITÁSRÉTEGEK	23
2.1. A diaszpóra fogalmáról általánosságban	23
2.1.1. <i>A diaszpóra általános definíciójának fejlődéstörténete</i>	23
2.1.2. <i>A diaszpóra definíciója, hibrid identitása és a diaszpóra közösséghez való kötődés különböző szintjei</i>	28
2.2. Magyar származású amerikaiak, mint diaszpóra	39
2.2.1. <i>A diaszpóra fogalom alkalmazhatósága az USA-ban élő magyar népességre</i> 39	
2.2.2. <i>Az amerikai magyarság identitásrétegeiről általában</i>	41
2.3. Magyar identitás és szolidaritás alakulástörténete tengeren innen és túl	44
2.3.1. <i>Az 1848-as szabadságharc utáni korszak</i>	45
2.3.2. <i>Az 1890-es évektől az első világháború végéig</i>	46
2.3.3. <i>A két világháború között és a második világháború alatt</i>	50
2.3.4. <i>A második világháborút követő emigrációs hullámok</i>	55
2.3.5. <i>Az ötvenhatos emigrációs hullám időszaka</i>	62
2.3.6. <i>Az 1960-as évektől a rendszerváltozásig</i>	66
2.4. Az amerikai magyarság létszáma és politikai aktivizálódása	71
2.5. Összegzés	81
3. fejezet AZ AMERIKAI MAGYAR DIASZPÓRAPOLITIKUSOK ÉRDEKVÉDELMI TEVÉKENYSÉGE	86
3.1. Diaszpórapolitika és diaszpórapolitikusok tevékenysége a nemzetközi térben 86	
3.2. Az amerikai magyar diaszpóraszervezetek lobbilogikája	103
3.3. Nemzetfelfogás és érdekvédelmi stratégiák összefüggései	107
3.3.1. <i>Az Amerikai Magyar Szövetség (AMSZ)</i>	107
3.3.2. <i>Az Erdélyi Világszövetség (EVSZ)</i>	111
3.3.3. <i>Az Amerikai Erdélyi Szövetség (AESZ)</i>	114
3.3.4. <i>Az Erdélyi Bizottság (EB)</i>	118
3.3.5. <i>Emberi Jogokért Romániában Bizottság (CHRR) és a Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF)</i>	119
3.4. Az érdekvédelmi tevékenységek mérési lehetőségei	124
3.5. Összegzés és kitekintés	133

4. fejezet TENGHEREN TÚLI SZOLIDARITÁS: TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS ...	141
4.1. A határon túli magyarok USA-ban zajló jogvédelmének előzményei	141
4.1.1. <i>Az első világháború alatt</i>	141
4.1.2. <i>A két világháború között</i>	143
4.2. A romániai magyarokért végzett érdekvédelmi tevékenység és a nemzetközi helyzet a hidegháború idején	149
4.2.1. <i>Az etnikai lobbi általános helyzete, ereje és megítélése a hidegháború alatt az Egyesült Államokban</i>	149
4.2.2. <i>A hidegháború kezdeti időszaka (1948-1968)</i>	151
4.2.3. <i>A détente időszaka (1969-1980)</i>	176
4.2.4. <i>A hidegháború utolsó szakasza (1981-1989)</i>	213
4.3. Összegzés	240
5. fejezet KÖZVETLEN EREDMÉNNYEL JÁRÓ ESETEK	250
5.1. Az AESZ és a politikai amnesztia kérdése (1963-1964)	250
5.1.1. <i>Az eset rövid leírása</i>	250
5.1.2. <i>Az eset részletes történeti ismertetése</i>	251
5.1.3. <i>A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága</i>	262
5.2. A CHRR/HHRF és Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának eltörlése II. (1983-1987)	264
5.2.1. <i>Az eset rövid leírása</i>	264
5.2.2. <i>Az eset részletes történeti ismertetése</i>	267
5.2.3. <i>A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága</i>	310
6. fejezet KÖZVETLEN EREDMÉNNYEL NEM JÁRÓ ESETEK	315
6.1. Az AESZ és az EVB kongresszusban kifejtett tájékoztató munkája (1964-1966)	315
6.1.1. <i>Az eset rövid leírása</i>	315
6.1.2. <i>Az eset részletes történeti ismertetése</i>	315
6.1.2. <i>A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága</i>	322
6.2. A CHRR és Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának eltörlésére tett kísérlete I. (1976-1982)	324
6.2.1. <i>Az eset rövid leírása</i>	324
6.2.2. <i>Az eset részletes történeti ismertetése</i>	331
6.2.2. <i>A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága</i>	380
6.3. Az EVSZ kísérlete a romániai magyarság önrendelkezésének elfogadtatására (1982-1987)	383
6.3.1. <i>Az eset rövid leírása</i>	383
6.3.2. <i>Az eset részletes történeti ismertetése</i>	385
6.3.3. <i>A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága</i>	395

7. fejezet ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK	397
7.1. Összefoglalás	397
7.1.1. <i>Az amerikai magyar diaszpóra kollektív és egyéni identitásrétegei, szervezetei és a romániai magyarokkal kapcsolatos politikai igényeinek alakulása</i> .	397
7.1.2. <i>A romániai magyarságért végzett amerikai magyar érdekvédelmi tevékenység hatékonysága</i>	401
7.2. Az értekezés eredményei és a kutatás további irányai	411
7.3. Konklúzió	419
 BIBLIOGRÁFIA	423
Levéltári források	423
Szakirodalom	423
Interjúk, filmek, személyes közlések és szóban elhangzott előadások	438
Egyéb források	439

ILLUSZTRÁCIÓK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A tengerentúlra vándorló magyar állampolgárok száma 1871-1913.	47
2. táblázat: A legális és illegális kivándorlók aránya 1947 és 1949 között.	67
3. táblázat: USA-ba kivándorolt magyarok száma (1870-1970).	72
4. táblázat: Az USA-ban élő magyar származású és anyanyelvű lakosság.	72
5. ábra: Magyarok megoszlása az USA egyes államaiban.....	74
6. ábra: Az USA-ban élő magyarok aránya az egyes államokban.....	74
7. táblázat: Amerikai magyar identitástípusok jellemzői és politikai mozgósíthatósága	79
8. táblázat: A főbb amerikai magyar bevándorló csoportok néhány jellemzője.....	83
9. ábra: A „diaszpórikus globalizáció” viszonyrendszere és a diaszpóra-politika fogalmának modellje	89
10. ábra: Diaszpórák transznacionális igényeinek többszintű modellje.....	93
11. ábra: Az amerikai magyar szervezetek működési tipológiája	105
12. ábra: A diaszpóra politikai tevékenységének befogadó ország által történő hasznosíthatóságának Marinova által megállapított feltételei.....	127
13. ábra: Az etnikai érdekérvényesítés sikerességének feltételrendszere.....	131

1. fejezet

BEVEZETÉS

1.1 A kutatási téma aktualitása

Az Észak-Amerikában élő magyar diaszpóra sajátos világa hosszú időn keresztül formálódott, mire elnyerte mai állapotát. Mivel a különböző időszakok gazdasági és politikai emigrációs hullámai által létrehozott szerveződések, mozgalmak mindegyike (Papp, 2008, 35) az óhazából hozott értékekre épülő, sajátos közösségi kultúrát képvisel, és egymással is sokszor konkurens normákra épít, az amerikai magyar diaszpóra társadalmi életében különösen színes életvilág bontakozott ki. Annak ellenére, hogy ma az amerikai magyar diaszpóra szövete szociológiailag és kulturálisan még több szálon szövődik, mint az anyaországi politikai berendezkedéssel kapcsolatos meggyőződések (és a közöttük lévő törésvonalak), a hidegháború korszakában ez utóbbi még fontosabb tudati elemnek számított az ottani magyarság identitása szempontjából (Fejős, 2004, 22).

A számos kutatóval és szervezettel történő együttműködésnek köszönhető, több mint egy évtizedig tartó, és számos levéltárban és könyvtárban¹ zajlott kutatás eredményeképpen megszületett disszertáció témáját tekintve az amerikai magyar diaszporaközösség hidegháború időszakában zajló történetének egy olyan szeletét kívánja feltárni, mely a nemzetközi kapcsolatok története és a nemzetközi kapcsolatok különböző elméleti megközelítései szempontjából is elhanyagolt területnek számít. Az értekezés a kisebbségben újból magára maradt romániai magyarság nyugati kormányok felé történő képviseletét ellátott amerikai magyar diaszpóra csoportok kifejtett érdekvédelmi tevékenységének történetét és működési dinamikáját vizsgálja a hidegháború időszakában, amelyet több

¹ A szerző számos magyar és amerikai levéltárban folytatott alap kutatásnak számító levéltári forrásfeltárást. Egyrészt a szervezetek saját anyagai között, az *Amerikai Erdélyi Szövetség* (AESZ) egykori vezetője, Teleki Béla Országos Széchenyi Könyvtárban őrzött, mintegy húsz doboznyi hagyatéka mellett kutatásokat végzett a lakiteleki Emigrációs Gyűjtemény és Könyvtár Zolcsák István hagyatékában fellelhető *Erdélyi Világszövetség* (EVSZ) archív anyagaiban. Továbbá az AESZ utódszervezete, a *Magyar Emberi Jogok Alapítvány* (HHRF) érdekvédelmi tevékenységének történetét a HHRF irathagyatékának részleges rendezésében és digitalizálásra történő előkészítésében történő részvétel keretében nyílt lehetősége. Emellett lehetősége nyílt az amerikai National Archives-ban (NARA I és II), a Ford és a Carter elnöki levéltárakban, továbbá az amerikai magyarság legnagyobb, New Jersey-ben őrzött levéltárában, az *American Hungarian Foundation and Museum* archívumában, a cleveland-i *Magyar Múzeum* levéltárában, az ENSZ New York-i levéltárában és a New York Public Library Kézirattárában és a Kongresszusi Könyvtárban is kutatni. Magyarországon további kutatásokat végzett a Magyar Nemzeti Levéltár, az Allambiztonsági Hivatalok Történeti Levéltára és kisebb gyűjtemények, mint a magánkézben levő, volt HHRF tag, Veress Bulcsú irathagyatékában, melyeknek érdemi feldolgozására azonban jelen értekezés keretében terjedelmi okok és időkorlát miatt nem volt lehetősége.

nemzetközi kapcsolatok elméletében használt módszerrel közelít meg. Az értekezés a történeti források feltárását és vizsgálati módszereit tekintve is új megvilágításba kívánja helyezni az amerikai magyarság politikai tevékenységének történetét, ezáltal a romániai magyarságnak a hidegháború időszakában önmagáról alkotott képét és a magyar-magyar kapcsolatokat. Emellett a szerzőnek szándékában áll hozzájárulni ahhoz, hogy bővítse a romániai magyarságról szóló azon szaktörténeti munkák sorát, amelyek a szenvedéstörténetre való koncentráció helyett a romániai magyarság önálló cselekvőképességére helyezik a hangsúlyt. Ezáltal szeretne rávilágítani azokra a tanulságokra, hogy milyen megközelítések és módszerek alkalmasak az önérvényesítésre. A máig érvényben lévő közfelfogás szerint ugyanis a határon túli magyarság és köztük a romániai magyarság története különösen *„Trianontól napjainkig egyetlen hosszú szenvedéstörténet”*, azonban ahogy erre az utóbbi évek romániai magyarság történetével foglalkozó szakirodalom már rámutatott, ennél sokkal komplexebb a helyzet. *„Ha a kisebbséget mint olyan entitást mutatjuk be, amely egy igencsak változó regionális vagy akár világpolitikai kontextusban próbálta megkeresni a helyét, alkalmazkodott és/vagy szembeszállt, amely rendelkezett és rendelkezik adottságokkal, forrásokkal, amelynek vezetői nemcsak szenvedő alanyai voltak az eseményeknek, hanem voltak elképzeléseik és döntéseket is hoztak ezek megvalósítására, akkor a kisebbségi helyzet által előidézett «szükségyszerű», elkerülhetetlen «romlás» folyamatszerű bemutatása nehezebb, vagy akár értelmetlen”* (Lőrincz, 2016, 143).

E történetek egyrészt a nemzetközi kapcsolatok szintjén vizsgálva megvilágítják, hogy egy viszonylag kis nemzet diaszpórájának politikai képviselői a kibocsátó ország támogatása nélkül hogyan képesek politikai döntések mögé állva azokat befolyásolni, a megszerzett információkat hasznosítva a politikai döntéshozók számára lényeges kérdésekben tanácsadó szerepet vállalni anélkül, hogy a befogadó ország erre különösebb igényt tartana. Az ún. *„amerikai típusú lobbizás”* magyar oldala másrészt számos tanulsággal szolgálhat a romániai magyarság jelenlegi helyzetében is. A romániai magyar kisebbségi közösségért végzett érdekvédelmi tevékenység mikrotörténetei ugyanis a magyarországi és határon túli magyar civil érdekképviselő és nemzeti mentalitás összefüggésrendszerének miniatürizált látletele, jelenlegi helyzetének parabolája. Tanulságai pedig ezáltal kulcsfontosságú területekre, önérvényesítésünk korlátaira és valódi lehetőségeire világítanak rá.

Az értekezés szerzője a teljesség igénye nélkül köszönetet kíván mondani saját konzulensein (a *Corvinus Egyetemen* dolgozó Békés Csabán és Marton Péteren) kívül különösen az *MTA Etnikai Kisebbségkutató-* és a *Történeti Intézet* volt és jelenlegi munkatársainak: Bárdi Nándornak, aki a téma elindítását kezdeményezte és végig támogatta, szakmai tanácsaiért és együttműködéséért Stefano Bottoninak és Kovács Eszternek. Hasonlóképp köszönet jár a szakmai együttműködéséért Gázsó Dánielnek, a *Nemzetpolitikai Kutatóintézet* munkatársának és Zichy Mihálynak, az *Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára* munkatársának. A szerző az amerikai kutatói szférában való eligazításáért köszönetet kíván mondani a *Politikatörténeti Intézet* főigazgatójának, Egry Gábornak, valamint a *Debreceni Egyetem Amerikanisztika Tanszéke* munkatársainak, Glant Tibornak és Balogh Máténak.

Az értekezés nem készülhetett volna el számos amerikai magyar diaszpóratag támogató hozzáállása nélkül, akiknek a szerző szintén köszönettel tartozik: a teljesség igénye nélkül a kutatás időszaka alatt elhunyt Hámos Lászlónak, a HHRF volt elnökének, Latkóczy Emesének, a HHRF ügyvezetőjének, és Szekeres Zsoltnak, a HHRF jelenlegi elnökének, valamint Melissa Katko Pepinnek, a New Jersey-i *Amerikai Magyar Alapítvány* vezetőjének, hogy támogatta amerikai kutatásainak infrastrukturális hátterét.

Külön köszönet jár továbbá olyan amerikai szakértőknek, akiknek amerikai levéltárakban való pótolhatatlan szakmai útmutatásai és elméleti jellegű tanácsai nélkül e munka nem készülhetett volna el: Jim Niessennek, a *Rutgers Egyetem Alexander Library*, és Ken Nyirády-nak, a *Library of Congress* magyar referenseinek, valamint Árpád von Klimonak, a *Catholic University of America* történész professzorának. A szerző hálás továbbá Myra A. Waterbury-nek, az Ohio University Politikatudományi Tanszékén dolgozó professzorának értékes meglátásaiért és az értekezés elméleti részéhez történő hozzájárulásáért.

A szerző köszönettel tartozik ezenkívül a *Lakiteleki Népfőiskolának* és az *American Hungarian Educators Association*nek egyösszegű ösztöndíjak folyósításáért, melyek fontos időszakban könnyítették meg munkáját, valamint a *Magyar-Amerikai Fulbright Alapítványnak*, hogy lehetővé tette az Egyesült Államokbeli kutatóút megvalósítását. Ezenkívül pedig Paul Hanebrinknek, a New Brunswick-i *Rutgers Egyetem Történeti Tanszékén* tanító professzorának, hogy hivatalosan fogadta.

1.2. Diaszpórák politikai tevékenysége a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek megvilágításában

A diaszpóra koncepciója az 1990-es évek elejétől került a politikatudományokba² (Koinova, 2010, 149). A 2001-es terrortámadások következtében megnövekedett tudományos érdeklődés és globalizációs folyamatok felgyorsulása miatt a diaszpórákra már nem csupán a befogadó ország szempontjaiból kiindulva migránsokként, hanem számos politikai kontextushoz való kapcsolódásuk okán fokozatosan önálló politikai entitásokként kezdtek tekinteni, és vizsgálni mind lokális, mind transznacionális célkitűzéseikkel kapcsolatos tevékenységeiket (Koinova, 2010, 149).

Ahogy erre Yossi Shain és Aharon Barth (2003) rámutatott, a nemzetközi kapcsolatok diszciplínája sokáig elhanyagolta a diaszpórák szerepét. A diszciplína olyan jeles képviselői, mint Hans Morgenthau, E. H. Carr, Henry Kissinger, Hedley Bull, Robert Gilpin, Robert Keohane, Stephen Krasner, Kenneth Waltz és John Gerald Ruggie nem tulajdonítottak az etnicitásnak különösebb jelentőséget, és a nemzetközi kapcsolatok kutatói csupán az utóbbi években fektettek nagyobb hangsúlyt arra, hogy a diaszpóra csoportok kibocsátó országukkal fenntartott kapcsolatát transznacionális szempontból vizsgálják (Marinova, 2017, 16). A diaszpórákhoz számos nemzetközi életben zajló (pozitívna és negatívna tekinthető) jelenség kapcsolódik a migráció és a nemzeti kisebbségek problémáin keresztül a terrorcselekményekig. A diaszpórák politikai közvetítőként szolgálnak a konfliktusok és a beavatkozások esetén, a kibocsátó ország finanszírozott irredentista mozgalmában vehetnek részt. Emellett pusztán létükkel megkérdőjelezzik a hagyományos állampolgárságra és hűségre épülő állami intézményeket: úgy lehet rájuk tekinteni, mint a területnélküli közösségek manifesztációjára, amelyek nemcsak etnikai lobbikat mozgósíthatnak, hanem támogathatják a befogadó állam multikulturális külpolitikáját is. Autoriter berendezkedésű óhazájuk esetén kampányolhatnak ez ellen, vagy épp ellenkezőleg, óhazájukban erőszak és instabilitás forrásai is lehetnek. Erőfeszítéseik arra is irányulhatnak, hogy a befogadó- és kibocsátó országuk között közvetítő szerepet játszanak, elősegítve a transznacionális kötelékek megerősödését, kibocsátó országukban pedig hozzájárulhatnak a vállalkozó szellem és

² Lásd Sheffer, 2003; Shain 1994-1995, 2002, 2007; King, Neil, 1999-2000, Byman-Chalk-Hoffman-Rosenau-Brannan, 2001; Kaldor, 2001; Wayland, 2004; Adamson, 2005, 2006, Brinkerhoff, 2006; Lyons, 2006, Østergaard-Nielsen, 2006; Smith–Stares, 2007 (idézi: Koinova, 2010, 149).

képességek erősítéséhez, és szerepet játszhatnak békefolyamatokban is (Shain, 2007, 127-128).

A nemzetközi kapcsolatok diaszpóráról szóló szakirodalma alapján alapvetően három fő konklúzió vonható le. Egyrészt a diaszpórák, mint a nemzetközi politikában szereplő entitások felemelkedő ívben vannak, másrészt felemelkedésük saját érdekeiktől vezérelve történik, és a nemzetközi politikai életben, mint sajátos célkitűzéseket követő entitások vesznek részt, harmadrészt a diaszpórák rendkívül heterogének, és a többségi társadalomhoz képest több belső törésvonalat őriznek. Ilyen törésvonalak lehetnek a bevándorlás hullámai, az etnikai és identitásbeli különbségek, továbbá a társadalmi-gazdasági törésvonalak és különböző politikai platformok (Marinova, 2017, 16).

A diaszpórák politikai tevékenységét tekintve két fő téma az, amelyet a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek különböző szempontokból érdemes megvizsgálni. Egyrészt az állam és az ebben szerepet játszó politikai döntéshozók szerepét, másrészt a diaszpóra létét és helyét, politikai tevékenységét a nemzetközi kapcsolatok világában, kölcsönhatását a nemzetközi rendszer más szereplőivel, valamint a politikai döntéshozatali folyamatban játszott szerepét. E jelenségeket azonban egészen másként közelítik meg a racionalista és materialista szemléletű elméletek, mint a (neo)realizmus és a (neo)liberalizmus, illetve az immateriális tényezőket is figyelembe vevő konstruktivizmus. A következőkben e három megközelítés rövid bemutatására kerül sor.

Míg a hidegháború éveiben a diaszpóráknak a realizmus képviselői nem vagy marginális jelentőséget tulajdonítottak a nemzetközi kapcsolatok alakulása szempontjából, az utóbbi húsz évben a diaszpórákkal kapcsolatban mind politikailag, mind kulturálisan is egy biztonságiasító folyamat zajlott le (Lucassen, 2005, idézi, Féron-Lefort, 2018, 2.). Ezen megközelítések a diaszpórák kibocsátó országokhoz fűződő viszonyát tekintve közös vonása, hogy egy-egy ügyre fókuszálnak, abból vonnak le következtetéseket, és hogy a vonatkozó csoport esszencializálódásához vezetnek, figyelmen kívül hagyják a diaszpórák komplexitását és konfliktushoz fűződő viszonyát, ezáltal továbbörökítve a „*módszertani nacionalizmust*” (Féron-Lefort, 2018, 3). A diaszpórák befogadó országhoz fűződő viszonyát tekintve pedig számos, ehhez a megközelítéshez húzó szerző továbbá úgy vélekedik, hogy az etnikai lobbik nem tesz jót az „*amerikanizáció érdekeinek*”, mert „*aláássa az asszimilációs etikát*” (Marinova, 2017, 40.). E megközelítés legismertebb képviselője

Samuel P. Huntington, aki *A civilizációk összezsugorítása és a világrend átalakulása* c. munkájában hívta fel a figyelmet a diaszpórák politikai és biztonságpolitikai jelentőségére és a nemzetállamok gazdaságára gyakorolt hatására, és a civilizációk közötti ún. „törésvonal-konfliktusok” előfordulásában a diaszpóráknak különösen fontos szerepet tulajdonít. Huntington szerint a diaszpóra közösségek nemcsak a kibocsátó országok nemzetgazdaságára vannak pénztalássaikkal pozitív hatással, hanem mivel mélységesen átérzik a rokonaikat ért sérelmeket, könnyen készek a megtorlásra is (Szalai, 2012, 143-151). A specifikus etnikai lobbikról író, realista szerzők feltárták ugyan a kapcsolatot az etnikai lobbik és a nemzeti érdek között, de ezen belül leginkább arra a kérdésre fókuszáltak, hogy a lobbik olyan tevékenységet folytatnak-e, mely ellentmondásban vagy egyetértésben van a nemzeti érdekekkel. Nem kutatták viszont azt, hogy milyen a befogadó ország és a diaszpóra lobbik közötti kapcsolat, és hogy az etnikai szervezet tevékenységét a befogadó ország diplomatái hogyan hasznosították (Marinova, 2017, 40).

A neoliberális megközelítés felnyitotta az állam „fekete dobozát”, és arra világított rá, hogy a külpolitika egyes kérdéseit a politikai hálózatoknak azon szereplői határozzák meg, akik a legsikeresebben képesek érvényesíteni preferenciáikat az adott érdekközvetítési folyamatban (Kiss J., 2009, 332). A befolyás mértéke, melyet ezek a belföldi (és akár külföldi) szereplők a külpolitikára gyakorolnak, az állam (politikai intézmények) és annak társadalma (társadalmi szervezetek) közötti kapcsolatok erejétől függ. Minél gyengébb az előbbi, a különböző csoportok annál nagyobb befolyást tudnak gyakorolni a kormányzati politikákra. Ebben a kontextusban a „gyenge” állam egy olyan állam, amely megengedi, hogy döntéshozatali folyamatára társadalmi befolyások gyakoroljanak hatást.³ A diaszpórák politikai tevékenységei liberális nézőpontból ebben a politikai folyamatok rendszerben

³ Meg kell jegyezni, hogy a lobbizás általános értelemben véve az USA-ból indult ki, hiszen az amerikai rendszer számos ismérve, így a föderális berendezkedés, az egyes szövetségi tagállamok lobbik ereje a szövetségi berendezkedésben, a vezetők politikai érzékenysége, a rendszer demokratikus jellege, a közvélemény általános tájékozatlansága, a végrehajtó hatalom elnök és törvényhozás közötti megosztottsága, valamint a megosztottan ellenőrzött bürokrácia miatt jóval több befolyásolási pont lehetséges, mint egy nagymértékben centralizált kormány esetén (Marton, 2019, 228.). Továbbá maga az amerikai alkotmány is védi az állampolgárok jogát arra, hogy a „sérelemük jóvátétele érdekében a kormány előtt petíciókat adhassanak be” (Andres, 2012, 361-365). Ezért lényegében nem is érdekvédelmi tevékenységnek, hanem „érdekelőmozdításnak” lehetne leginkább fordítani azt az angol terminust, amely valójában lefedi a lobbizás teljes folyamatát: advocacy (Marton, 2019, 229.). Meg kell jegyezni azonban, hogy a közfelfogással ellentétben a lobbizás jóval szélesebb körű tevékenységeket takar, mint önmagában a politikai döntéshozók meggyőzése, és mivel a technológia és a kutatások folyamatosan változnak arról, hogy mi működik és mi nem, az érdekvédelmi tevékenység számos formát ölthet és változhat az idők folyamán (Andres, 2012, 361-365.).

foglalnak helyet, és e belföldi érdekcsoportok egyikeként lehet rájuk tekinteni (Shain, 2007, 139).

Liberális szempontból közelíti meg a diaszpórákat többek között Yossi Shain is, aki Samuel Huntingtongal és más neorealista felfogást képviselő szerzőkkel vitába szállva az etnikai lobbikkal kapcsolatban azoknak az amerikai multikulturalizmusra és a hagyományos demokratikus értékekre gyakorolt pozitív hatását emeli ki. Shain ugyanis úgy véli, hogy az etnikai csoportok az USA külpolitikai irányának megfogalmazására gyakorolt befolyásának megengedése nemcsak az amerikai demokratikus-pluralisztikus értékek külföldön történő terjesztéséhez járul hozzá, hanem Amerika számára is erkölcsi iránytűként szolgál, ezzel támogatva, hogy az amerikai külpolitika hű maradjon saját értékeihez (Shain, 1999, 199.).

Amennyiben érdekcsoportoknak tekintjük őket, a diaszpóráknak privilegizált státuszuk van mind a befogadó, mind a kibocsátó országban, gyakran úgy befolyásolva saját óhazájuk politikáját, hogy hatással vannak befogadó országukra. Csakúgy, mint más érdekcsoportok, a diaszpórák ebben a tekintetben bármilyen lobbira jellemző módszert felhasználhatnak érdekeik előmozdítása érdekében. Emellett, ugyanúgy ahogyan más érdekcsoportok, pénzügyi forrásokat használnak tevékenységük előmozdítása érdekében, különösen mivel a diaszpóracsoportok tagjai jobban hozzáférhetnek anyagi javakhoz, mint óhazában maradt nemzettársaik. Közvetlen befolyáskeresés mellett számos civil társadalmi projekthez történő hozzájárulásukon keresztül közvetett befolyást is gyakorolhatnak politikai pártokra vagy az általuk választott jelöltekre, ezáltal fejezve ki politikai véleményüket. Pénzügyi tekintetben tehát más érdekcsoportokhoz nagyon hasonlóan működnek, ugyanakkor a hagyományos érdekcsoportoktól megkülönbözteti őket az a jellemzőjük, hogy a befogadó országban diplomáciai értéküket is felhasználhatják. Emellett az érdekcsoportoktól a választási rendszerben is különbözhetnek, mivel annak ellenére, hogy nincsenek fizikailag jelen az óhazában, még hatással lehetnek a választásokra, különösen, ha a kibocsátó ország kormánya számára a diaszpórák közösség fontos szereppel bír. A másik oldalon, a befogadó országban – mivel a végrehajtó hatalom mindig információelőnyben van a törvényhozási hatalommal szemben – az érdekcsoportok, így a lobbizási tevékenységet végző diaszpórák közösségek is lényeges közvetítő szereppel is bírhatnak a törvényhozási hatalom felé. Ilyen formában hírközvetítőként is szolgálhatnak, a *„politikai szereplők különböző politikáinak következményeivel kapcsolatban”* (Shain, 2007, 139-140).

A pozitívista tudományos módszerekkel vizsgáló liberális és neoliberais elméleti megközelítésekben az etnikai lobbicsoport identitásának nincs különösebb jelentősége, mivel ilyen szemléletű kutatók a befogadó országhoz fűződő viszonyában vizsgálják őket, és a fenti keretek között döntéseket hozó politikai vezetőkhez és közvéleményhez történő alkalmazkodás szempontjából ítélik meg tevékenységeiket. A kibocsátó országukkal kapcsolatot megőrző etnikai érdekcsoportokat tekintve leginkább a befogadó ország többségi kultúrájához történő asszimiláció folyamataira koncentrálnak, és az ahhoz fűződő viszonyát vizsgálják (Koinova, 2010, 150).

A konstruktivizmus megközelítése ezzel szemben magát a nemzeti identitást külön jelenségként kezeli, mivel úgy véli, hogy ez is egy olyan változó, amelyet nemzetközi és belföldi erők alakítanak. Ahhoz, hogy megértsük a *függő változót* (a nemzetközi viselkedést vagy külpolitikai döntéshozatalt), a *közbeeső változóra* kell tekinteni (az érdekekre), és a *független változóra* (identitásra) fókuszálni, ahogyan az megalkotásra kerül. A nemzeti identitást a konstruktivizmus alapszinten személyes vagy szervezeti szintű identitásnak tekinti, mely „*az önvaló tudatossága és emlékezete, mint a gondolkodás és cselekvés külön állapotai*”. Ugyanakkor az identitás valójában nem a nemzetre, hanem a népességre vonatkozik, amely „*megalkotja a nemzet belső állapotát, és akihez a nemzeti identitás tartozik*” (Shain, 2007, 137).

A pozitívista elméletekkel szemben a konstruktivista megközelítések a vizsgálaton keresztül komplexebb jelenségeket kutatnak azzal kapcsolatban is, hogy a diaszpórák hogyan emelkednek ki, hogy kik tartoznak hozzájuk, továbbá, hogy az identitás hogyan befolyásolja a politikai világot, vagy, hogy az milyen hatással van az identitásra (Koinova, 2010, 150). Ezek a megközelítések a diaszpórákat az anyaország „*gyakorlataként*”, „*projektjeként*”, „*igényeként*” és „*állásfoglalásaként*” fogják fel, mintsem egy etnikailag „*zárt csoportként*” (Brubaker, 2005. Idézi Koinova, 2010, 150). A diaszpóra csoportokat a transznacionális térben helyezik el, és annak komplex összekapcsolódásait és kiterjedtségét vizsgálják. A diaszpórákat a konstruktivizmus szempontjából vizsgáló kutatók szerint a diaszpóra „*identitása nem a kiindulópontja annak, hogy az érdekeket, gyakorlatokat, a politikai döntéseket és irányokat befolyásolják, az identitás a kiinduló- és a végpont*” (Shain-Barth, 2003, 455.).

Azaz a diaszpórikus közösségek a kibocsátó ország nemzeti identitását igyekeznek megőrizni, mert érdekükben áll, hogy a befogadó országban fenntartsák az önmagukról kialakított képet, ezért rugalmas „*etnonacionális identitást*” tartanak fent a befogadó országban, és készséget mutatnak arra, hogy „*kibocsátó országukat támogassák*” (Sheffer, 2003, 78, idézi Singh-Singh, 2008, 154.) A diaszpórák közösségei a nemzetállamon kívül élő nép részei, és a „*nép identitásának konstruálása egy folyamatos és sosem véget érő projekt*”, amely állandóan formálódik a szereplők és a környezetük közötti kapcsolatok ökológiai folyamatán és a szereplők belső jellemzőinek belső folyamatán keresztül, ezért a diaszpóra identitása is szüntelenül változóban van. A társadalmi- és a belső folyamatokon belül az identitás konstrukciója „*diszkurzív gyakorlatokon keresztül történik, amely megpróbál olyan jelentéseket rögzíteni, amelyek lehetővé teszik a népen belüli és azon kívüli jellemzők közötti megkülönböztetést*”. Mivel „*egymással szembe állítja az egymással konfliktusban álló szereplőket*”, a nemzeti identitás konstrukciója kifejezetten politikai folyamat, amely ily módon a nemzeti identitás és ezáltal a belföldi és nemzetközi szinten történő politikai kimenetek meghatározásával rendelkező hatalom megszerzéséért folytatott küzdelemmé válik.⁴ E folyamat dinamikájában a diaszpóráknak igen fontos szerepük van, mivel a területváltozások és a népességmozgások miatt a nemzet és a nép közötti konvergencia és divergencia állandó változásban van. Különösen azok számára válik fontossá a nemzeti identitás, akiknek hiányuk van belőle, és mivel nemzetközi elhelyezkedésüket tekintve motivációjuk és lehetőségük is van rá, a diaszpórák sikerrel részt vehetnek egy identitáskonstrukciós versengésben a kibocsátó országuk belpolitikájában való részvétel révén (Shain, 2007, 137-138), ugyanakkor mind a pozitív, mind a negatív információáramlásokhoz hozzájárulnak mind a kibocsátó- és a befogadó ország, mind a nemzetközi szervezetek, mind pedig más befogadó országokban élő nemzettársak között (Sheffer, 2006, 131, idézi Singh-Singh, 2008, 154.).

A diaszpórák közösségei identitása továbbá fontos különbségeket ölel fel azok között, akik emigráltak, akik a kibocsátó országban maradtak, akik teljes mértékben asszimilálódtak, és azok között, akik a kibocsátó országgal azonosítják magukat. Hidat

⁴ Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a konstruktivizmus a hatalmat sem csupán anyagi alapon tekinti, hanem leginkább „*az identitások, érdekek és az államok gyakorlatai közös jelentései meghatározásának hatásköréiként*” értelmezi (Shain, 2007, 137).

képez továbbá a bevándorlás különböző generációi között, és azok között, akik a kibocsátó ország kultúrájának egy alegységével azonosultak, azokkal szemben, akik annak egészével azonosultak (Brinkerhoff, 2009, 32). A diaszpóráközösség maga is sokszor egymással konkurens identitáskonstrukciókból felépült teret alkot, ily módon rendkívül komplex jelenséget takar, melyet a kibocsátó országhoz (saját nyelv, történelmi emlékezet, nemzeti vallás) és a befogadó országhoz kötődő jellemvonások (a kisebbség szélesebb értelemben elfoglalt társadalmi státusza – Safran, 1999, 280-281) mellett a globalizáció kontextusában a kulturális hibridizáció folyamata is befolyásol⁵ (Brinkerhoff, 2009, 32). Továbbá a diaszpóráközösség által kifejtett stratégiai és taktikai politikák alakulásának és annak alkalmazása, azaz az általuk kifejtett politikai tevékenységek maguk is kulcsszerepet tölthetnek be a csoportidentitás további formálódásában (Sheffer, 2006, 131, idézi Singh-Singh, 2008, 154.).

Ennek megfelelően a konstruktivista szemszögből vizsgálódó diaszpóra kutatók az állam koncepcióját, illetve, amit az képvisel, nem veszik eleve adott tényezőnek, mivel úgy vélik, hogy a növekvő számú állampolgárai által kifejtett transznacionális állampolgársági gyakorlat és az ennek köszönhetően kialakult, a nemzet körébe tartozó diaszpóra „*csáppjai*” miatt a nemzet folyamatosan túlnövi az állam kereteit (Laguerre, 2006, 45). Ezért a transznacionális politikai gyakorlatok kapcsán mind az államot, a diaszpórát és a kettő közötti kapcsolatot, mind pedig a diaszpórák közötti kapcsolatokat komplexitásukban vizsgálják, miközben a diaszpórákra, mint önálló politikai aktorokra tekintenek.

Az értekezés egyetértve Yossi Shain gondolatával (Shain, 2007, 128), a két utóbbi megközelítés: azaz a neoliberális és konstruktivista irány szempontjából is vizsgálni fogja az amerikai magyar diaszpóra érdekérvényesítési tevékenységének számos aspektusát.

⁵ A kulturális hibridizáció jelensége a diaszpórákra különösen igaz, mivel a bevándorlók sem nem fogadják el teljes mértékben a befogadó ország kultúráját, de nem is automatikusan fogadják be a hagyományos etnikai kultúrát a más hatások kizárásának mértékéig, ugyanakkor ez nem is egy zéró összegű konfliktusa az egyik identitásnak a másikkal szemben. Különösen igaz ez az Egyesült Államokra, amely toleráns az úgynevezett „kötőjeles” identitásokra (afrikai-amerikai, ázsiai-amerikai, arab-amerikai), amely a diaszpóráknak nagyobb lehetőséget kínál arra, hogy eme etnikai csoportok saját kulturális identitásukat amerikai mivoltuk megőrzése mellett ápolhassák. Ez a kibocsátó ország mindenkori értékeivel való azonosulás a különböző amerikai etnikai csoportok számos generáció befogadó országban eltöltött idejével együtt is jellemzően fennmarad (Brinkerhoff, 2009, 32).

1.3. Az amerikai magyar diaszpóra politikai tevékenységével kapcsolatos szakirodalom vázlatos áttekintése

Habár a magyar diaszpóra történetének szinte könyvtárnyi irodalma van,⁶ és számos kutató vizsgálta a befogadó ország bevándorlás-politikáját, illetve ennek és az emigránsok politikai irányultságának a magyar diaszpóra egyéni és közösségi identitására gyakorolt hatását, valamint a politikai elemzések diaszpóra fogalom alakulásában játszott szerepét⁷ (melyeknek ismertetése meghaladná jelen értekezés kereteit), a diaszpórák politikai szempontból történő elemzése csak az utóbbi évtizedben került a kutatás középpontjába. Ennek kiváltó oka leginkább Magyarország nyugati diaszpórák felé irányuló utóbbi évtizedben tanúsított érdeklődése és alkalmazott politikai stratégiái. E témában számos értekezés és tanulmány született Magyarországon és az USA-ban egyaránt. Disszertációjában az MTA TK Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa, Kovács Eszter az anyaország diaszpóra felé irányuló aktuális politikáját tárgyalja összefoglaló módon (2018), melynek témájában több tanulmánya jelent meg (2014, 2017, 2020a, 2020b). Ugyanebben a témában írt doktori értekezést (2020b), és jelentetett meg tanulmányokat (2015, 2018, 2019a, 2019b, 2020a) Gázsó Dániel, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársa is, továbbá szintén e kérdés történetét a rendszerváltozást követő évtizedben dolgozza fel Tóth Judit egy tanulmányában (2000).

Emellett az anyaország diaszpóra felé irányuló politikája számos más történeti összefoglalóban is feldolgozásra került. Kristina E. Poznan értekezésében az Osztrák-Magyar Monarchia időszaka alatti az állam és az egyházak többnemzetiségű amerikai diaszpórák felé irányuló politikáját vette górcső alá (2018), Nagy Zsolt a két világháború közötti, Magyarország diaszpórák felé irányuló politikájáról (2017), Holly Case (2009) pedig a bécsi döntés körül kialakult Észak- és Dél-erdélyi helyzetről és annak nagyhatalmi háttéréről jelentett meg könyvet, amiben megemlíti azok háttérében lévő kelet-európai kis nemzetek által kifejtett lobbitevékenységet is. Kovács Eszter említett disszertációjának történeti részében az előző korszakokat is felöleli egészen a jelenkorig, melyben Baráth Magdolna Magyarország kommunista időszakban folytatott emigrációs politikájának változásáról szóló tanulmányára is támaszkodik (2011), Nóvé Béla pedig értekezésében

⁶ Nem teljes értékű felsorolását és korszakolását kísérelte meg Nóvé Béla disszertációjában (2016, 17-63)

⁷ Lásd például Puskás, 1982, 1990; Fejős, 2004; Járosi, 2004; Kovács, 2009

számos kitérőt tesz a magyar hivatalos szervek 1956 utáni általános disszidens politikájával kapcsolatban (2016).

Kifejezetten az amerikai magyarság saját politikai kezdeményezéseivel kapcsolatos politológiai és szociológiai szempontokat figyelembe vevő kutatás és munka viszonylag azonban kevés született. Ez alól kivételt képez a Papp Z. Attila által szerkesztett, szociológiai módszerekkel vizsgálódó, de a szervezetek politikai tevékenységével érintőlegesen foglalkozó, az amerikai magyar identitás szempontjából megvilágító összefoglaló munka, a *Beszédből világ* (2008). Emellett Kovács Eszter széles szakirodalmi áttekintésre építkező és etnikai lobbiszakirodalomra építkező tanulmánya, melyek közül a korábbi a diaszpóra befogadó ország felé irányuló politikájának egy speciális esetét, a HHRF 1976-87-ig tartó érdekvédelmi tevékenységét (2013) dolgozza fel, valamint a szervezet alapítójával készült interjút is publikálta (2020), mely téma részben jelen értekezés tárgyát is képezi. Ugyanebben, és az amerikai magyarok politikai öntudatra ébredésének témájában jelentett meg tanulmányt Ludányi András is (1990, 2014). Emellett a hidegháború időszakának magyar etnikai lobbijáról amerikai szempontú megközelítéséből született írás Judith Fai-Podlipnik tollából, amely a közép-kelet-európai antikommunista mozgalmak elméleti keretéhez illeszkedik (2009). Az amerikai magyar diaszpóra politikai tevékenységéről történeti szempontból átfogó módon leginkább emigráns kutatók önvizsgálati jellegű munkáiból tájékozódhatunk. Ilyen munkák például Borbándi Gyula esszéisztikus formában, elméleti háttér nélkül felvázolt emigráció-történeti összefoglalói (1996, 2006), Nagy Kázmér (1974, 1982, 1984), Szántó Miklós (1984) előző rendszer alatt íródott, emiatt politikailag elfogult könyvei, továbbá Várdy Béla igen értékes történeti összefoglalói (2000, 2005), és az amerikai magyar szervezetek saját tevékenységükről szóló különböző kiadványai.

Habár a hagyományosan realista hivatalos történettudomány által eddig feltárt kétoldalú amerikai-magyar kapcsolattörténetnek az amerikai magyar diaszpóra szervezetek politikai tevékenysége elhanyagolt kutatási területének számít, kifejezetten az amerikai magyar diaszpóra szervezetek és egyének politikai tevékenységével kapcsolatban mégis számos konkrét esettel kapcsolatos tudományos igényű és forrásfeltárára alapozó tanulmány, könyv és értekezés született mind Magyarországon, mind külföldön. A teljesség igénye nélkül említésre méltóak Glant Tibor Szent Koronáról szóló kutatásai alapján megjelent kötete és tanulmányai, melyekben kitér az amerikai magyarok által végzett

érdekvédelmi tevékenységre is (2014, 2018abc), Balogh Máté szintén amerikai nemzeti levéltárakban folytatott kutatásain alapuló, szintén Szent Korona hazahozatalával és az e körül kialakult magyar etnikai lobbival kapcsolatos tanulmánya (2018). Emellett a *Szabad Európa Rádió* és a *Magyar Nemzeti Bizottmány* politikai szerepéről Kádár-Lynn Katalin (2013), a *Magyar Emberi Jogok Alapítvány* korai történetéről Stefano Bottoni, ugyanezen szervezet Helsinki folyamatban való részvételéről Tóth Norbert által írt kéziratban maradt tanulmányokat, és szintén forrásfeltáró jelleggel jelen értekezés szerzőjének történeti megközelítésű írásai is e sorba illeszthetők (2011, 2015).

Emellett számos olyan tanulmány és értekezés született, amely érintőlegesen foglalkozik valamely amerikai magyar szervezet érdekvédelmi tevékenységével, de nem helyezi azt történeti kontextusba, így például Szentkirályi Endre clevelandi magyarokról szóló disszertációja (2013), vagy Kaszás Veronika erdélyi magyar menekültválságról szóló tanulmánya (2011), több más hasonló elemzés mellett.

Fontos emigráns személyiségek amerikai magyar szervezetekkel és amerikai és magyar titkosszolgálatokkal összefüggő politikai tevékenységeiről szintén számos összefoglaló és kitekintő munka született. Így szintén a teljesség igénye nélkül említésre méltó Kádár-Lynn Katalin Eckhardt Tibor munkásságáról szóló kiadványa és tanulmányai (2000, 2001, 2007a és b, 2008, 2016) és Kovács Imre politikai tevékenységéről Frank Tibor (2016), emellett Mindszenty bíboros antikommunista tevékenységéről is született értekezés Patricia Kathleen Tillman tollából (2018). Számos történész, így például Timár Norbert (2019) és Victoria Harms (2012, 2014, 2015) továbbá egyes emigráns szervezetek és egyének politikai tevékenységeit transznacionális kapcsolathálózatokon keresztül közelítették meg, és dolgozták fel.

1.4. Kutatási kérdések, hipotézisek, módszertan és az értekezés szerkezete

Az értekezés legfőbb kérdése, hogy a különböző amerikai magyar szervezetek a mindenkori körülmények között hogyan igyekeztek befolyásolni a kétoldalú amerikai-román kapcsolatokat, különös tekintettel a romániai magyarság emberi jogainak képviseletére. Ezenkívül további fontos kérdések a következő négy fő témakör körül merülnek fel:

1. Az Észak-Amerikában működő etnikai érdekérvényesítésnek milyen előzményei vannak, és ebben a kontextusban a romániai magyarságért végzett érdekvédelmi tevékenység hol helyezkedik el, milyen ügyek voltak, és ezek milyen következményekkel jártak?
2. Milyen alapfilozófia áll a különböző e témában érdekvédelmi tevékenységet végző szervezetek megalakulása mögött, és milyen különbségek vannak mentalitásuk között; milyen hatással volt a szervezetek vezetőinek élettörténeti háttére és nemzeti identitása, valamint az általuk képviselt alapfilozófia hosszú távú stratégiáikra és eszközeikre?
3. Hogyan értelmezhető a siker és kudarck fogalma az érdekvédelmi tevékenység során a diaszpóra, az általa képviselt kisebbségi közösségek és a befogadó ország szempontjából, és valóban minden, az amerikai magyarok által sikeresként könyvelt eset szolgálta-e az adott kisebbségi közösség valódi érdekeit?
4. A szervezetek milyen érdekvédelmi tevékenységi módszereket alkalmaztak, és ezek mennyire voltak hatékonyak saját célkitűzéseik elérése szempontjából az adott politikai környezetben, mennyire tudtak alkalmazkodni a mindenkori politikai berendezkedéshez, változó erőviszonyokhoz, és más politikai mentalitáshoz mind érveikben, mind módszereikben?

Ezek közül az első kérdésre az etnikai lobbi szakirodalmában való elmélyedés és a történeti kutatás módszere deríthet fényt. A második kérdéskörre az etnikai lobbi, az etnikai csoportok identitásáról szóló és a politikai kultúra összehasonlító szakirodalmából és szintén történeti kutatással kaphatunk válaszokat. Az utolsó két kérdésre pedig ugyancsak az etnikai lobbi-szakirodalom és összehasonlító esettanulmányok vizsgálata alapján kaphatunk képet.

A fenti kérdések, és a kutatás során feltárt anyag alapján a szerző az alábbi hipotézist kívánja feldolgozni:

Az amerikai geopolitikai érdekek mellett a politikai struktúrához alkalmazkodni tudó, és a politikai rendszer szereplői által hasznosnak ítélt amerikai magyar diaszpóra politikai szereplők is hozzájárultak az amerikai-román kapcsolatrendszer, illetve az azt meghatározó amerikai törvényi háttér alakulásához a hidegháború időszakában.

A hipotézisben:

- a *független változó*: az észak-amerikai magyar diaszpóraszervezetek,

- a *függő változó*: az amerikai-román kapcsolatrendszer és az azt meghatározó amerikai törvényi és nemzetközi szervezeti háttér.

A hipotézis két oldala:

1. a *célsország (USA) politikai rendszere*, amelyben az amerikai magyar diaszpóra politikai szereplői működtek, és amelyek tevékenységét a politikai rendszer hasznosította, ha történt ilyen hasznosulás;
2. a *bilaterális kapcsolatok és azok törvényi háttere*, amelyekre e szereplők hatással voltak, ha létezett ilyen hatás.

Amint az korábban említésre került, az értekezés elméleti megközelítésében az amerikai magyar diaszpóra érdekvédelmi tevékenységének hatásával kapcsolatos elemzéseket leginkább liberális szempontból (értekezés második része), míg az e mögött a diaszpóra politikai tevékenységek mögött meghúzódó okokkal kapcsolatos kérdéseket pedig a konstruktivizmus szempontjából közelíti meg (értekezés első része). Az egyes elméleti részek a könnyebb érthetőség és követhetőség érdekében a megszokottól eltérően, egy eset kivételével (3.4. fejezet) minden alkalommal közvetlenül az adott empirikus adatok bemutatása előtt kerülnek részletezésre. Ennek megfelelően, módszertanát tekintve az értekezés felépítése a következő logikát követi:

I. Az értekezés *első részében* (2. és 3. fejezetek) az érdekérvényesítéshez kapcsolódó háttérinformációkról van szó.

a) Az értekezés *2. fejezete* a diaszpóra és az identitás fogalmainak tisztázása mellett a fent vázolt első, az etnikai érdekérvényesítés előzményeire vonatkozó kutatási kérdés megválaszolásához szükséges háttérinformációt nyújt az amerikai magyar kollektív identitásrétegek felvázolásával, politikai aktivizálódásuk, határon túli magyarsággal kapcsolatos vélekedéseik és népszámlálási statisztikák bemutatásával, amelyhez a szerző másodlagos forrásokat rendszerezett.

b) Az értekezés *3. fejezetében* a diaszpóra identitásával és politikai érdekvédelmi tevékenységi célkitűzéseinek, stratégiáinak összefüggéseivel foglalkozó második kutatási kérdés megválaszolásához szükséges, a diaszpórapolitika és diaszpórapolitikusok, valamint azok érdekvédelmi tevékenységére vonatkozó elméleti szakirodalom vázolója után az egyes amerikai magyar diaszpóraszervezetekkel kapcsolatban a politikai antropológiában használt etnotörténeti módszert alkalmazza, melyhez a szerző elsődleges (levéltári) és másodlagos

(korábbi kutatások eredményei) forrásokat egyaránt felhasznál. Tisztázza továbbá az érdekvédelmi tevékenység sikerére, és a szervezetek tevékenységének hatékonyságára vonatkozó harmadik és negyedik kutatási kérdésekhez kapcsolódó elméleti tudást is, amelyet az egyes esettanulmányok elemzésénél alkalmaz majd. Ezekhez leginkább Nadejda K. Marinova e témában írt könyve (2017), Andreas Dür a lobbis méréséről írt 2008-as tanulmánya, továbbá az etnikai lobbis szakirodalom számos forrása szolgálnak alapul.

II. Az értekezés *második része* (4., 5. és 6. fejezetek) az amerikai magyar diaszpóraszervezetek érdekvényesítésének általános történetét és annak nemzetközi kontextusát, valamint az érdekvényesítés összehasonlító esettanulmányait veszi sorra.

a) Az 1. kutatási kérdés második részét fejti ki a 4. fejezetben, amely a klasszikus történeti módszer elveit követi. Az érdekvédelmi tevékenység történeti előzményeinek bemutatása után az amerikai magyar diaszpóra romániai magyarokért végzett politikai tevékenységének hidegháború alatti alakulástörténetét egy, a 3.1. fejezetben ismertetett nemzetközi politikai térben helyezi el. Ez három külön alkorszakra (1948-1968, 1969-1980, 1981-1989) osztva mutatja be a szuperhatalmi viszonyok, az USA Kelet-Európa politikája, az amerikai-román bilaterális kapcsolatok mindenkori alakulását, továbbá a magyar-román viszonyokat, a román rezsim nemzetiségpolitikáját és annak magyar közösségre gyakorolt hatását. Ezekhez elsődleges források feltárását (elsősorban szervezetek saját levéltári anyagait), valamint másodlagos forrásokat (történeti munkákat és a magyar diaszpórára vonatkozó szakirodalmat) is felhasznál.

b) Az 5. és 6. fejezetek pedig a fent említett 3. és 4. kutatási kérdésekre empirikus adatokkal szolgáló esettanulmányok ismertetésén keresztül igyekezik választ adni. A fejezetek a strukturált fókuszált összehasonlító módszerét követi, melynek kidolgozásakor a szerző az Alexander L. George és Andrew Bennett társadalomtudományi módszerekről írt könyvére (2005) támaszkodott. Ahogyan arról a lobbis eseteket vizsgáló más műveknél, így például a Frank A. Baumgartner és mások által szerkesztett (2009) könyvnél is, az összehasonlító esettanulmányok kiválasztásánál és feldolgozásánál fontos szempont volt, hogy a teljes spektrum, azaz a sikerrel és a kudarccal járó esetek egyaránt szerepeljenek, hiszen számos ügy nem éri el a végső stádiumot, és nem kap nagy nyilvánosságot. Mind a sikerekkel, mind a kudarccal járó esettanulmányok feldolgozásával kaphatunk ui. teljes képet az érdekvédelmi tevékenységek világáról (Baumgartner, 2009, 2.). Mint fentebb

említésre került, az esettanulmányokban figyelembe vett szempontok, praktikus okok miatt a történeti bevezető előtt a 3.4-es alfejezetben kerülnek részletes ismertetésre. E fejezetekben a szerző elsődleges forrásokat használt fel leginkább: a szervezetek saját levéltári anyagai és más velük együtt dolgozó levéltári anyagok, valamint az erről szóló memoárok feldolgozása mellett amerikai elnöki levéltári dokumentumok kerültek első ízben ismertetésre.

Az értekezés szerkezete a fenti elméleti vázat követi. 2. fejezete a diaszpóra definícióját járja körül (2.1.), majd a diaszpórák fogalmát és identitását tisztázza. Ezután az amerikai magyar diaszpóra kollektív identitásrétegeit tárja fel, és annak fejlődéstörténetét járja körbe a szabadságharctól a rendszerváltozásig, valamint bemutatja politikai aktivizálódásukat, számukat és földrajzi szétszórtságukat (2.3.1-7.).

Az értekezés 3. fejezete a diaszpórapolitika különböző dimenzióit másodlagos szakirodalom ismertetésén keresztül járja körbe, majd kifejti azt az elméleti keretrendszert, amiben a gyűjtött anyag feldolgozásra kerül (3.1.). Ezután az egyes, érdekvédelmi tevékenységeket végző szervezetek alapítóinak élettörténetét vázolja, valamint nemzetfelfogását és érdekvédelmi stratégiáinak összefüggéseit vizsgálja (3.3.).

Az értekezés 4. fejezete a diaszpóra érdekvédelmi tevékenységének általános történetét mutatja be (4.2. és 4.3.), a következő két fejezet egyrészt célkitűzéseket elérő érdekvédelmi eseteket (5.), továbbá olyan eseteket mutat be, amelyeket nem sikerült elérni (6.). Az egyes esetek történeti ismertetése és elemzése után tárgyalja az adott eset során alkalmazott stratégiákat, azok választásának hátterét, majd a siker értékelését és a siker és kudarc hátterét elemzi. Alapvetően öt fő esetet jár végig, melyek közül egy, a HHRF 1976-1987-ig tartó esetét két részre osztva.

Az értekezés összegzésében (7. fejezet) a szerző rögzíti a kutatás eddigi eredményeit, majd a kutatás további lehetséges irányait vázolja fel.

2. fejezet

AZ AMERIKAI MAGYAR DIASZPÓRA: DEFINÍCIÓ, FEJLŐDÉSTÖRTÉNET ÉS IDENTITÁSRÉTEGEK

2.1. A diaszpóra fogalmáról általánosságban

2.1.1. A diaszpóra általános definíciójának fejlődéstörténete

Maga a diaszpóra szó görög eredetű, és a magok szétszórását jelentő kifejezés volt, később, az Ószövetség görög nyelvre történő lefordítása után alkalmazták a szétszórásban élő zsidó népre, majd minden további definíció ebből az eredeti fogalomból indult ki (Kovács, 2018, 7). A diaszpórával kapcsolatos kutatások elsősorban a kulturális területen, az antropológiában és a szociológiában indultak meg (Koinova, 2010, 149), és a fogalom sokáig csak a fizikailag szétszórattott vallásos csoportok (népek, egyházak, kongregációk) mint többségi társadalomban vagy hittel élő emberek között élő kisebbségekre vonatkozott.

A kifejezés az 1960-as és 1970-es évektől kezdve terjedt el nagymértékben (Dufoix, 2009, 1). E terjedés kiindulópontja az Egyesült Államok volt, ahol egyre tágabb értelemben, szinte minden szétszórta élő és a közösséghez tartozás kollektív elképzelése alapján álló, Benedict Anderson által definiált ún. „makro-közösségre” kezdték el használni (Anderson, 1983, 5-6., idézi: Gázsó, 2015, 9). A terjedés oka egyrészt az afroamerikai polgárjogi mozgalom, melynek következtében elterjedt az „*afrikai diaszpóra*” kifejezés, másrészt az amerikai zsidóság anyaország felé intézett támogatása és politikai lobbija voltak, melynek következtében elindult az „*etnicitás re-diaszpORIZÁLÁSÁNAK*” azaz a világban szétszórta élő etnikai rokon közösségek és azok anyaországja közötti kölcsönös segítségnyújtásának folyamata. Az elterjedés harmadik oka az 1965-ös új bevándorlási törvények elfogadása következtében elterjedt multikulturalizmus elmélet hivatalossá tétele volt. E törvények ugyanis eltörölték az etnikai és nemzetiségi alapú kvótarendszert, aminek következtében a bevándorlás támogatása az USA-ban gyökeresen megváltozott, és egyre elfogadottabbá vált, hogy a bevándorlók amerikai társadalomba történő integrálásához nem feltétlenül szükséges azok asszimilációja, emiatt pedig megnőtt a diaszpórák közösségek jelentősége is. Negyedrészt a tudományos világ is az identitás, az etnikai különbségek, és a kulturális sokszínűség felé fordult, mely interdiszciplináris tudományágak kialakulásához vezetett (Gázsó, 2015, 9-10).

A diaszpórakoncepciók másik megközelítése a fekete/afrikai diaszpórából alakult ki, amely szintén az 1970-es években a brit kulturális tanulmányok téma felé fordulásában gyökerezett, és ami nagyobb figyelmet szentelt az identitás kérdéseinek. Képviselői, mint Stuart Hall (1990) és Paul Gilroy a feketék között az Afrikáról kialakított kép folyamatos újrainterpretálására hívta fel a figyelmet, valamint arra, hogy mivel az identitással kapcsolatos jelenségek nem feltétlenül statikus és előre meghatározott koncepciók, ezért a zsidó diaszpóra felfogásból való kiindulás nem alkalmazható minden esetben az adott etnikai csoportra (Dufoix, 2011, 2-3).

Egyre gyakoribb lett a földrajzilag széttagolt makro-közösségek diaszpóraként való megnevezése, aminek következtében a *diaszpóra* szó az 1980-as és 1990-es évekre gyűjtőfogalommá vált (Gazsó, 2015, 11.). Az 1980-as évek közepére a fogalom szerves részévé vált a közös eredettudat, a kibocsátó országgal folytatott rendszeres kapcsolat és az államok feletti és közötti hálózatok megléte. Ahogy a témában elmélyült izraeli politológus, Gabriel Sheffer (2003) fogalmazott: „*a modern diaszpórák olyan migráns etnikai kisebbségi csoportok, akik befogadó országokban laknak és cselekszenek, de erős érzelmi és materiális kapcsolatokat őriznek származási országukkal – a kibocsátó országukkal*”. A definíció elterjedése az 1990-es években tetőzött, amikor már a legtöbb népcsoportra értették. 1991-ben indult el az első interdiszciplináris folyóirat, a Khachig Tölölyan által alapított *Diaspora is*, melynek első számában William Safran (1991) megalkotta a diaszpóra koncepciójának első kritériumrendszerét, amit az 1990-es évek végén Robert Cohen (1997) fejlesztett tovább. Ezek a koncepciók a kibocsátó országhoz való mély kötődés mellett a visszatérés vágyát és a saját csoport tudatot szintén emelték ki leginkább, és a zsidó diaszpórával kapcsolatos felfogásból indultak ki (Dufoix, 2011, 1-3).

Az információtechnológia rohamos terjedésével a koncepció újabb jelentésréteget kapott, hiszen a kommunikáció gyorsaságának növekedése lehetővé tette az emigráltak számára a szétszórásban egymással, és a kibocsátó országban élőkkel történő mindennapi kapcsolattartást. Az 1990-es évek közepétől tehát a fogalmat olyan új migrációs jelenségek leírására is elkezdtek használni, mint a külföldön munkát vállaló csoportok, a külföldön tanuló egyetemisták, és a „*brain drain*” következtében külföldön maradt „*tudományos diaszpóra*” csoportok. Ezek a leginkább a „*brain drain*” elméletekből kialakult diaszpóra koncepciók már – a kibocsátó országról alkotott idealisztikus kép és a visszatéréshez való

ragaszkodás horizontjának feladásán túl – magához a területiséghez való kötöttséget sem tartották fontosnak, másrészt felhívták a figyelmet a diaszpórán belüli kapcsolatháló fontosságára. Tehát ez a diaszpóráverzió már szintetizálta a korábbi kutatásokat, és felülírta a korábbi áldozati státuszra való fókuszáltságot: a veszteséget nyereségként, a traumákat erőforrásként, és a korábbi egyszerűbb centrum-periféria viszonyt az államhoz kapcsolódóan a gyökértörzsi összeköttetés nézőpontja váltotta fel (Dufoix, 2011, 4-11).

Ezekre reagálva jelent meg egy új értelmezési keret, amelyben a diaszpóra az anyaország számára már nem veszteségként tételeződött, és amelynek tagjait hazatérésre kellene ösztönözni, hanem szétszórtságban való összeköttetések köszönhetően erőforrásként szolgált. Ebből kifolyólag a diaszpóra az államok és az emigráltak közötti újfajta kapcsolatot írták le vele, mivel a magasan képzett migránsok szakmai és kapcsolati tőkéjének kihasználásának köszönhetően a „*brain drain*” folyamatát a kibocsátó országok „*brain gain*”-né tudták átfordítani. E jelenséget a kutatók „*diaszpóra opciónak*” nevezték el, amelynek köszönhetően a szakirodalomban elterjedtek a tudományos, a tudományos és technikai, vagy az értelmiségi diaszpóra kifejezések is, melyek pedig a diaszpóra fogalom számára a migráns közösségeknek egy egészen más, folyamatos növekedésben levő láthatóságot kölcsönöztek. A diaszpóra koncepciójának eme új verziója szintetizált, amelynek kibocsátó országhoz fűződő viszonyát a veszteség helyett a nyereség, a trauma helyett az érték, a nosztalgia helyett az elkötelezettség, és a centrum-periférikus viszonyának helyett a gyökerekkel való összekötöttség jellemzi. Az új technológiáknak köszönhetően a kibocsátó ország és a diaszpórák közötti, valamint a diaszpórákon belüli tér átalakult, emiatt pedig a diaszpóra már nem államnélküliséget, hanem a hazatérés szükségességétől mentes kapcsolódás lehetőséget jelent (Dufoix, 2011, 5-7).

A nemzetállami határok egyre fokozódó elmosódása és a transznacionális folyamatok felgyorsulása a diaszpóra fogalmának fejlődése szempontjából is jelentős fordulatot jelentett. Egyrészt a gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai folyamatok nyílt területiségével az államok számára lehetővé vált a határaikon túlívelő működés és a más országokban élő etnikai csoporttagjaikkal történő kapcsolattartás, másrészt elhárultak azok a korábbi akadályok, amelyek a befogadó ország kontextusában is megnehezítették a kivándoroltak számára a kibocsátó országukkal történő kapcsolattartást. Az utóbbival kapcsolatban két különböző transzformációs folyamat indult el: a „*területen kívüli*”, vagy

„területek feletti” nemzetek fogalma, és azok a nemzet tagjai sorába való befogadása, akik csupán származásukkal kötődnek eredeti hazájukhoz. Kezdetben leginkább a fejlődő országok diaszpórapolitikáit kutatták, majd egyre többen mutattak rá arra, hogy a nyugati országok szintén dolgoznak ki stratégiákat külföldön élő nemzettársaikkal való kapcsolattartásra. Így a fogalom egyre inkább globálissá vált, elvesztve eredeti konceptuális jelentését, és egyre szélesebb körben terjedt el, valamint a sajtó és a politikai terület számos aspektusában is használni kezdték anélkül, hogy pontosan definiálva lett volna (Dufoix, 2011, 8-10). Mára a diaszpóra fogalmát a legkülönbözőbb migráns közösségek (száműzöttek, menekültek, bevándorlók, vendégmunkások és más csoportok) vonatkozásában is elkezdtek alkalmazni, sőt, még tágabb értelemben az összes olyan etnikai, nemzeti vagy vallási alapon szerveződő makro-közösség megnevezésére is, mely valós vagy elképzelt hazájától távol a világban szétszórta él (Gazsó, 2015, 11).

A diaszpóra fogalma alatt mindennapi használatban pedig már sokkal inkább gyakorlatokat értenek. Ez a folyamat akkor indult el, amikor az olyan nemzetközi szervezetek, mint a *Világbank* és a *Migráció Nemzetközi Szervezete* a társadalomtudományokból (különösen Robin Cohen, 1997, Steven Vetrovec, 1997 és mások munkái nyomán) átvették a diaszpórapolitikákkal kapcsolatos koncepciókat, és azokat a fejlődő országok legjobb gyakorlataira kezdték el alkalmazni. Ilyen módon pedig a diaszpóra fogalma azokra a területen kívül élő népességre vonatkozott, akiket az államoknak immár figyelembe kell venniük, és akiknek a nemzet terébe történő újraintegrációja érdekében speciális politikai stratégiákat dolgoznak ki. Ezáltal a diaszpórák a migráció és a fejlődés közötti kapcsolatoknak kifejezetten pozitív szimbólumává váltak (Dufoix, 2011, 12).

Ennek következtében az egyre inkább az anyaország politikai gyakorlatát vizsgáló diaszpóra-szakirodalom magát a diaszpóra zárt csoportként való értelmezését is kezdte elvetni. Rogers Brubaker a diaszpóra diaszpórikussá válásáról beszélt, és felhívta a figyelmet arra, hogy ahelyett, hogy a diaszpórákról „zárt etno-kulturális entitásokként” esne szó, érdemesebb volna a kibocsátó ország szempontjából vizsgálni a diaszpórákat. Brubaker a „*csoportizmus*” fogalmából kiindulva úgy vélte, hogy ezek a külföldön élő közösségek ilyen szempontból nem mások, mint kibocsátó országuk „*projektjei*”, narratívái, és inkább azt kellene megvizsgálni, hogy az anyaország hogyan alkotja meg saját diaszpóráját, milyen

projektekkel kívánja érdekeltté tenni és megszólítani őket, és hogy a diaszpóra közösségek hogyan reagálnak ezekre az erőfeszítésekre (Brubaker, 2005, 1-19).

Ezek a folyamatok a diaszpórakutatásban is lecsapódtak, és a diaszpóra fogalmának újraértelmezéséhez járultak hozzá. A diaszpórák tudományos vizsgálatával kapcsolatos akadémiai viták⁸ rávilágítottak arra, hogy mind a szociológiára jellemző, alulról felfelé irányuló, ún. „*bottom-up*” (személyes motivációk, tapasztalatok, igények, értékek, eszmék, személyközi interakciók bonyolult kontextusának vizsgálatára), mind pedig a politika- és történelemtudományokra jellemző, felülről lefelé irányuló, ún. „*top-down*” (érdekképviseletek és állami döntéshozó testületek politikai tevékenységei, globális áramlatok) megközelítésekre szükség van (Brubaker, 2017, 1560, idézi: Gázsó, 2017, 123).

Ahogy Gázsó erre felhívja a figyelmet, a top-down és bottom-up perspektívák ötvözése mellett, a „*csoportizmus*” koncepció meghaladására is szükség van. Emögött az áll, hogy ez csupán elméletben működik, a gyakorlatban azonban nehezen kivitelezhető, ezért ennek meghaladására van szükség ahhoz, hogy figyelmünket a statikus jelenségekről a társadalmi folyamatokra irányíthassuk, és holisztikus és átfogó képet kaphassunk a vizsgált közösségekről. Emellett – mivel a diaszpórakutatás „*par excellence interdiszciplináris terület*” – a különböző kutatási módszerek, mikro- és makrojelenségek megfigyelését egyaránt fontos szem előtt tartanunk. Ily módon a kérdés sokkal inkább az, hogy hogyan ötvözzük e perspektívákat (Gázsó, 2017, 124-126). Az értekezés egy ilyen elméleti keret felállítására, és a két perspektíva, a mikro- és makro jelenségek ötvözésére tesz kísérletet,

⁸ Ebben különösen fontos szerepet játszott egy Rogers Brubaker és Claire Alexander között zajlott tudományos vita, amely jól rávilágít a diaszpóra jelenségének komplexitására. Brubaker szerint a diaszpóra eme értelmezése – mivel erős normatív változással jár együtt – nem annyira leírja, mint inkább átalakítja a világot (Brubaker, 2005, 12, idézi, Gázsó, 2017, 118). Claire Alexander Brubaker diaszpóra felfogásának kritikájában ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy egyrészt lényeges szerepe van annak is, hogy mégis hol és hogyan jönnek létre bizonyos etnikai határok, kulturális szövetségek, másrészt nem hanyagolhatjuk el a hagyományos diaszpóra felfogás által említett ismérveket, a befogadó országban elszennvedett társadalmi megkülönböztetettséget és kirekesztettséget, harmadrészt a történeti megközelítés fontosságára és a diaszpórakutatás interdiszciplináris jellegére. Alexander szerint amennyiben a csoportizmus jelenségét helyezzük a vizsgálat középpontjába, és a long durée történelmi szemléletéből indulunk ki, figyelmen kívül hagyjuk e közösségtípus időbeli folytonosságát és fejlődéstörténetét is, emiatt fontos, hogy az antropológia perspektívájából is megismerjük ezeket a közösségeket. Ez pedig rávilágíthat arra, hogy a diaszpóralét hétköznapisága valójában mennyire eltér a diaszpórapolitikák narratívájától (Alexander, 2017, idézi, Gázsó, 2017, 120). Brubaker válaszában elfogadta, hogy a diaszpóra csupán projektként, követelésként való értelmezése „*szociológiailag jelenközpontú*”, de úgy vélte, ugyanakkor hasznos és szükséges is, mivel nem lehet homogén kívülről lehatárolt, megszámlálható tagokból álló szilárd csoportként tekinteni rá (Brubaker, 2017, 1560, idézi: Gázsó, 2017, 123).

miközben a diaszpóra közösségek érdekvédelmi tevékenységének önálló jogon való vizsgálatát, és összehasonlító elemzését helyezi vizsgálata középpontjába.

2.1.2. A diaszpóra definíciója, hibrid identitása és a diaszpóra közösséghez való kötődés különböző szintjei

A diaszpórák definiálására tett kísérletek tartalmi elemeit tekintve Nadejda K. Marinova szerint két alapvető különbség van. A szerzők egyik csoportja (így William Safran, 1991 és Robin Cohen, 1997) úgy véli, hogy a diaszpórák közös jellemzője, hogy migráció következtében jöttek létre, és alapvetően vissza akarnak térni kibocsátó országukba, míg a befogadó ország nem fogadja be őket, és emiatt a befogadó ország és a diaszpóra között egyfajta eltávolodás figyelhető meg. A szerzők egy másik csoportja (így például John Armstrong és Walker Connor) minden olyan etnikai közösséget beleértenek a diaszpórába, melynek nincs területi alapja egy adott közigazgatáson belül, azaz a népnek azon részét is diaszpóráként kezelik, amely egyszerűen saját hazáján kívül él, függetlenül attól, hogy területi változás vagy népmozgás következtében jött-e létre az adott közösség (Marinova, 2017, 13-14).

A magyar esethez jobban illeszkedő, és a Safran rendszeréhez közelítő, de annál árnyaltabb diaszpóra definíciót határoz meg a Gázsó Dániel. Szerinte „*a diaszpóra kategória olyan 1) földrajzilag szétagolt migrációs eredetű makro-közösségek megnevezésére szolgál, melyek 2) az őket körülvevő társadalomba integrálódtak, de nem teljesen asszimilálódtak, és 3) szimbolikus vagy objektív kapcsolatban állnak más területeken élő, de azonos származásúnak vélt rokon közösségekkel, valós vagy elképzelt óhazájukkal vagy anyaországukkal*” (Gázsó, 2015, 16).

Az első kritérium alatt nem a személyesen átélt migrációt érti, hanem az elvándorlás eseményének kollektív tudatban való megjelenését és annak szimbolikus közösségformáló erejét. Úgy véli, hogy ez a kritérium különbözteti meg leginkább a diaszpóra közösségeket (*allochton*) az őshonos (*autochton*) etnikai és nemzeti kisebbségektől, amelyek a migrációs eredetű közösségekkel szemben más nemzetek keretein belül kialakult etnikai vagy nemzeti keretek között alakultak, vagy határváltozások következtében az anyaország határain kívülre kerültek. Fontos különbség a két kategória között, hogy amíg a diaszpóra esetében az a kollektív emlékezetben megjelenő származási helyről való elvándorlás ténye és annak összetartó ereje a mérvadó, addig az etnikai és kisebbségi közösségek esetében a helyben

maradás, a szülőfölddel való elsődleges kapcsolat természetessége, a lakhelyhez kötődő történelmi emlékezet az, ami meghatározó. Ennek az autochton és allochton csoportkonstruáló erők közötti eltérésnek nem csupán az önazonosításban és a külső meghatározásokban van különös jelentősége, hanem a közösségtípusok intézményes kereteinek alakulásában is. Emellett arra is nagymértékben befolyással bír, hogy az adott közösségeket képviselő szervezetek és politikai szereplők a letelepedés vagy lakhely szerinti ország többségi társadalma felé milyen követeléseket fogalmaznak meg (Gazsó, 2015, 17.).

Ugyanis a határváltozás következtében kisebbségbe kényszerült közösségek a többségi társadalomba való integrálódás feltételeiért és a hátrányos megkülönböztetés ellen küzdenek, amit vagy kisebbségi önrendelkezéssel, kulturális, politikai vagy területi autonómiák követelésével, vagy szeparatista igények megfogalmazásával, új nemzetállam alapítására való törekvéssel igyekeznek megoldani. A diaszpórák közösségeinek ezzel szemben másképp alakul a csoportkohézió alapjaként szolgáló közös történelmi tudatuk, aminek következtében egészen más szervezeti és politikai feltételek között, és más mentalitással működnek, és identitásuk összevetőitől függően az autochton csoportokétól egészen eltérő gazdasági és politikai igényeket fognak megfogalmazni. A gyakorlatban vannak ugyan a két csoportban átfedések és kivételek (így például a zsidó diaszpóra sikeres államalapítási kísérlete), és sok esetben az autochton csoportok követelése is befolyásolja az allochton nemzettársak politikai igényeit, viszont nem lehet attól eltekinteni, hogy a migráció ténye egyfajta távolságot jelenthet, melynek a politikai igények megfogalmazására nézve lehetnek pozitív és negatív következményei is (Gazsó, 2015, 17-18.).

A diaszpórák politikai érdekvédelmi tevékenységének vizsgálatakor tehát különösen figyelembe kell venni azt, hogy az elvándorlás ténye váltja ki a közös történelmi tudatot, mivel ez és az, hogy a diaszpóra tagok hányadik generációhoz tartoznak, nagymértékben meghatározzák ugyanis, hogy tagjaik milyen identitást alakítanak ki, és milyen szoros kapcsolatot ápolnak származási országukkal, valamint azt, hogy milyen kapcsolatrendszerrel rendelkeznek a befogadó országban. Továbbá figyelembe kell venni azt is, hogy minden diaszpórák közösség egyben etnikai közösség is, de nem minden etnikai közösség diaszpórikus. Szigorú értelemben véve a diaszpórák egy olyan kultúra és kollektív identitás képviselői, amelyek amellett, hogy megőrzik a származási országra vonatkozó jellemvonásokat, és egyfajta hibrid identitást tartanak fent, egy kevert, két kultúrához is

kötődő állapotban, addig az etnikai csoportok két kultúrához kötődnek, és legfeljebb annak egy felhígított változatát őrzik, de identitásuk messze nem annyira hibrid, mint a diaszpórák közösségeké (Tölölyan, 2007, 649.).⁹

Ezenkívül fontos észrevenni a különbségeket a szórvány, az etnikai tömbmagyarság és a diaszpóra között is. A „szórvány” fogalma a 19. századi nemzetkutatásokból indult ki, és sajátosan magyar fogalomhasználatra utal. Ugyan mind a „szórvány” mind a diaszpóra asszimilálódottan és szétszórta élhet a befogadó vagy lakhely szerinti országban, azonban amíg a „szórvány” olyan őshonos tömbszerű etnikai csoport leszármazottja, mely területrendezések és eredeti lakhelyről történő elvándorlás miatt veszi fel szórvány jellegét, addig a diaszpóra a fent említett módon a befogadó országba történő bevándorlás következtében kialakult kisebbségi közösségnek tekinthető (Gazsó, 2015, 21.). Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a szórvány maga is gazdagodhat bevándorló közösségekkel (pl. katolikusokkal), illetve a szórványból az anyaországba is irányulhat bevándorlás, azonban mégsem hívjuk egyiket sem diaszpóráknak. Habár a „szórvány” kifejezést illetheti kritika, mind pedig az amerikai magyarság esetében is kérdéses lehet a diaszpóra fogalom használhatósága, egyik jellegzetességeit sem lehet figyelmen kívül hagyni, mivel ez összekeverhetővé tenné a határváltoztatások következtében kialakult konfliktusok, a kelet-közép-európai nemzeti kérdés, a migrációs folyamatok és a szétszórtsági lét egymástól teljesen eltérő témaköreit (Gazsó, 2015, 22.). Erre a különbségtételre azért is van szükség, mert – ahogy Fejős Zoltán fogalmaz – *„nem minden szórványhelyzetű kisebbségi csoport, etnikai enkláve tekinthető valódi diaszpórának”,* és *„nem szerencsés tehát minden idegen környezetbe vetődött népességcsoportot magától értetődően diaszpórának nevezni”.* Szerinte *„azt kell látnunk, hogy diaszpórának lenni mást, többet (is) jelent, mint elvándorolni, elmenekülni vagy valamilyen egyéb ok miatt a szülőföldtől távol élni”* (Fejős, 2005, 13.). Tehát fontos azt is hangsúlyozni, hogy a migrációs eredet nem jelenti automatikusan azt, hogy egy bizonyos helyről való elvándorlás automatikusan

⁹ Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy az „etnikai lobbizás” kifejezés az értekezésben újra és újra előfordul, le kell szögezni, hogy ez a fogalom valójában a diaszpórák eme transznacionális kapcsolatokon alapuló és befogadó országban kifejtett politikai, és nem az őslakos etnikai csoportok érdekvédelmi tevékenységére vonatkozik. A diaszpórák hibrid identitásával kapcsolatos részletesebb ismertetést lásd a 3.1. alfejezetben.

diaszpórák közösség kialakulásához vezet, ezért a diaszpóra fogalom meghatározásánál további kritériumokat is érdemes figyelembe venni (Gaszó, 2015, 22.).

A diaszpórák további fontos jellemzője a befogadó országban betöltött státusza és viszonya, ami szintén elengedhetetlen lobbitevékenységük megértéséhez. Ebben John Armstrong diaszpóra-kategorizálása lehet segítségünkre, aki a diaszpórákat aszerint is osztályozta, hogy hogyan integrálódtak a befogadó ország társadalmába. Úgy véli ugyanis, hogy a proletár rétegekből származó közösségek asszimilációja gyorsan lezajlik, míg azok a társadalmi rétegek, amelyek kiemelt társadalmi státuszt vívtak ki maguknak, mozgósítási képesebbek az őket befogadó államok működését, gazdaságát és nemzetközi kapcsolatait. Ez utóbbi típust *mobilizációs diaszpórának* nevezte el, és két altípust különböztet meg: a diaszpórák archetipikus (*archetypal*) változatát, amelyet a kiemelt státusz állandósága és tartóssága jellemez, valamint annak helyzeti (*situational*) változatát, amelynek kiváltságos pozíciója ugyan időben korlátozott, és melyet hosszútávon a többségi társadalomba való beolvadás fog jellemezni. Ennek nyomán számos tipológia született, melyek jól érzékeltetik, hogy a fogalom meghatározásában milyen fontos jelentősége van a társadalmi integrációnak. Ugyanakkor a kulturális asszimilációnak való ellenálló képesség szintén fontos faktor, mely szerint a kulturális sajátosságokat jelző etnikai határok egy adott közösség és az azt körülvevő társadalmi környezet között tartóssá válnak. Frederik Barth szerint nem a környezeti hatások és más kultúrákkal való találkozások hatására folyamatosan változófélelben lévő kulturális sajátosságok azok, amelyek leginkább megkülönböztetik a diaszpórák közösségeket a többségi társadalomtól, hanem az etnikai határok, amelyek átjárhatóságuk ellenére jóval tartósabbnak bizonyulnak. Ebből a szempontból a diaszpórákat az „*idegenben élés*” tartóssága jellemzi, melyben a legnagyobb tényező az idő faktora (Gaszó, 2015, 23.).

Gaszó szerint a diaszpórák definíciójának harmadik kritériuma az, hogy szimbolikus vagy objektív kapcsolatban legyenek más területeken élő, de azonos származásúnak vélt rokon közösségekkel, valós, vagy elképzelt óhazájukkal, vagy anyaországukkal. A globalizáció folyamatainak eredményeképpen a diaszpórák közösségek országhatárokon átívelő dinamikusan változó kapcsolathálóvá válhatnak ugyan, de ezzel egy időben a nemzeti identitások az önmeghatározás és a világrend konstrukciójának alapját képezik, akkor is, ha a nemzeti törekvések egészen másképp jelennek meg ma, mint a nemzetállamok

kialakulásának kezdeti időszakában. A származási helyhez való kötődés nemcsak szubjektív, érzelmi aspektus, hanem objektív, gyakorlati kapcsolat is lehet. A diaszpórák közösség anyaországához való kötődését Gázsó úgy értelmezi, mint a közösség „*speciális orientációját*” „*egy valós vagy elképzelt származási hely felé, mely a kollektív tudatban úgy jelenik meg, mint e közösség kulturális értékeinek, etnikai, nemzeti vagy vallási identitásának és lojalitásának hiteles forrása*” (Gázsó, 2015, 31.). A diaszpórák származási országhoz fűződő viszonyával kapcsolatban Kishan S. Rana azt hangsúlyozza, hogy legfőbb funkciójuk az, hogy hidakként vagy „*élő kapcsolóként*” szolgáljanak a kibocsátó és a befogadó országok között (Marinova, 2017, 16.). Brubaker ezzel kapcsolatban még arra hívja fel a figyelmet, hogy egy adott állam csak akkor válik valójában az adott diaszpóra „*anyaországává*”, amikor annak politikai és kulturális elitjei úgy határozzák meg a külföldön élő „*etnonacionális rokonokat, mint egy és ugyanazon nemzet tagjait*”, és azt állítják róluk, hogy bizonyos értelemben az államhoz tartoznak. Bourdieu „*mező*” (*field*) elméletéből kiindulva Brubaker az anyaországot egy hárompólusú rendszerben, a nemzeti kisebbség, a nemzetiesítő állam, és az anyaország hármasság kapcsolatán keresztül mutatja be, és koncepciója nem statikus állapotot jelöl, hanem az egymáshoz kapcsolódó politikai alapállások és pozíciók differenciált és kompetitív mezőjét. Ezt a „*mezőt*” pedig a hatalomért versengő különféle pártok és egyéni politikai vállalkozók által képviselt alapállások és pozíciók alakítják. Brubaker szerint ugyan az anyaország-politikák nem általánosíthatók, de megegyeznek abban az alapfeltevésben, mely szerint egyrészt az állam és az állampolgárság határain túlnyúlóan létezik egy közös nemzeti mivolt, másrészt, amely az államot felelőssé teszi nemcsak saját polgáraiért, hanem a más államokban élő, más állampolgársággal rendelkező, de azonos nemzetiségűnek vélt közösségeikért és személyekért is (Gázsó, 2015, 32.).

Brubaker koncepciójával kapcsolatban azonban egyrészt meg kell jegyezni, hogy ő nem tesz különbséget az anyaország határain túl, egy tömbben vagy szórványban élő ún. őshonos „*nemzeti kisebbségek*” és migrációs eredetű diaszpórák között (Gázsó, 2015, 35.), másrészt figyelembe kell venni azt is, hogy az anyaország politikai rezsimjétől függően az óhaza és a diaszpóra közötti kapcsolatok dinamikája másképpen alakul. Ez nem jelenti azt, hogy a hivatalos elismerés hiánya, az ellenséges viszony vagy a bizonyos diaszpóra rétegek előtérbe helyezése, vagy akár titkosszolgálati akciókkal történő manipulációja a külföldön élő nemzettársak nemzethez való tartozásának teljes megtagadásával járna (Marinova, 2017,

274.). Amennyiben tehát a diaszpórákat önálló politikai szereplőkként tekintjük (erről bővebben lásd a következő alfejezeteket a diaszpóralobbizásról), félrevezetőnek bizonyulhat a diaszpóra definíciójának feltételeként az óhazai politikai és kulturális elitek által történő elismertséget megtenni, hiszen akkor a politikai menekültek és száműzöttek kategóriái nem kerülhetnének be a diaszpórák definíciójának összefoglaló ernyője alá. Shain a *politikai menekülteket* olyan emigránsokként definiálja, akik politikai tevékenységbe fognak kibocsátó országuk rezsimjének politikájával szemben, és a politikai rendszer egésze ellen annak érdekében, hogy jobb körülményeket teremtsenek cserébe, míg a *politikai száműzöttek* fogalmának köre alatt az egész spektrumot érti: a teljesen elkötelezett, öntudatos, konzisztens politikai aktivistáktól egészen azokig a személyekig bezárólag, akiket ritkán lehet motiválni, és akik marginális aktivitást mutatnak (Shain, 2010, idézi: Marinova, 2017, 15.). Shain (és Marinova könyvében is több esetben) rámutat arra is, hogy sok esetben azonban épp ezek a csoportok azok, amelyek az adott rezsim leváltásához szükséges szervezeteket alapítják, és amelyek a kibocsátó ország állampolgárai számára az identitás új fókuszpontját és perspektíváját adhatják (Shain, 2010, 21.). A másik oldalon pedig a diaszpórák anyaországgal tartott kapcsolata sem egységes, és a különböző diaszpóráközösségek között, valamint azokon belül is rendkívül megosztottak lehetnek a vélemények a származási országhoz fűződő viszonytal kapcsolatban, mely számos törésvonalat eredményezhet a diaszpóratagok között (Gazsó, 2015, 26-33).

A magyar szerzőkön kívül (lásd Kovács, 2017) Marinova is a diaszpóra és a származási ország közötti kapcsolatokat illetően felhívja a figyelmet a diaszpóra következő generációk óhazán kívül eső részének vizsgálati körbe emelésének szükségességére. Szerinte számos szerző (így Stephen H. Astourian Rosa Tsagarousianou és Jennifer Brinkerhoff) ugyanis úgy véli, hogy ahhoz, hogy a diaszpórához tartozzanak, a következő generációknak meg kell vallaniuk odatartozásukat, vagy diaszpóraszervezet tagjának kell lenniük, illetve olyan tevékenységet kell folytatniuk, amelynek során kapcsolatban vannak szüleik, nagyszüleik vagy ősük óhazájával. Ezért Marinova úgy véli, hogy a második és a többedik generációs diaszpóratagok hovatartozásának kérdése szervesen illeszkedik a diaszpóra definíciójába (Marinova, 2017, 14.), továbbá a diaszpóra fogalmába belefoglalja a transznacionalizmus által használt „*bevándorlók*” fogalmát is, és azokat a személyeket is, akik az óhazában születtek, de egy másik országban élnek (Marinova, 2017, 16.).

A diaszpóra fogalma alatt Marinova így egyrészt azokat az első generációs egyéneket érti, akik eredeti hazájukban születtek, de más (befogadó) országban élnek, függetlenül attól, hogy milyen tevékenységet folytatnak, vagy folytatnak-e egyáltalán. Másrészt a bevándorlók azon leszármazottait is ez alá a kategória alá veszi, akik a kibocsátó országon kívül születtek, de közülük a diaszpóra fogalmat csak azokra a személyekre vonatkoztatja, akiknek a diaszpórához való tartozás tudatuk és önmagukról alkotott identitásukon keresztül valóban diaszpórataggá válnak, vagy akiknek szándékos kötődésük van a származási országukhoz. A diaszpóra fogalmának eme értelmezési kerete pedig véleménye szerint lehetővé teszi azt, hogy a diaszpóratagok politikai és/vagy gazdasági szervezkedése nyomán a befogadó országban akár hivatalos akár nem intézményes keretek között etnikai lobbizási szerveződések jöjjenek létre, és működhessenek (Marinova, 2017, 14.).

A Marinova által hangsúlyozott aspektus, azaz a diaszpóra melletti aktív elkötelezettséget, mint kritériumot támasztja alá a Fejős Zoltán által képviselt diaszpórakoncepció is. Ahogyan ugyanis az a diaszpóra fogalom fejlődéstörténetével kapcsolatos fejezetben ismertetésre került, a diaszpórával kapcsolatos felfogások nagy része korábban egységesen azt állította, hogy a diaszpóra nem ideális élethelyzet, gyakorlatilag a veszteség és a kiszolgáltatottság világa, melyet számos történelmi példa igazol (Fejős, 2005, 17.). Ezzel szemben a globalizációval foglalkozó szakirodalom szociológiai és antropológiai elemzései vetették fel azt a nézetet, hogy a diaszpóráat jellemző körülmények nem csupán romboló hatásúak, hanem kedvező lehetőségeket is teremtenek új identitások kidolgozására, és hogy a diaszpóra új élet- és azonosság-stratégiák reményével is kecsegtet (Fejős, 2005, 18.), ezáltal napjainkban a diaszpórákat, mint globális technológiákkal és piacokkal szemben fellépő transznacionális közösségeket értelmezi a szakirodalom. Olyan közösségeknek, amelyek a „*kozmpolita életnek nem nyugati modelljeit*” alkalmazzák, és amelyeknek tagjai az együttélés új formáit élik meg, és „*morális tetteikben fejezik ki magukat*” (filantrópia, politikai lobbizás, gazdasági befektetés), valamint, amelyben egyre inkább kézzelfoghatóvá válik az egymásért való felelősség tudata (Fejős, 2005, 19.).

A diaszpórák befogadó országban folytatott politikai érdekvédelmi tevékenységének értelmezéséhez tehát jelen értekezés témája szempontjából az migrációs eredetű (*allochton*) diaszpóra közösségeknek olyan értelmezése szükséges, amely figyelembe veszi a diaszpóra közösségeknek mind passzív dimenzióit, adottságait, mind pedig aktív dimenzióinak

pragmatikus oldalát. Ebben az értelmezésben passzív oldalnak minősülhet a diaszpórák közösségek etnikai határait befolyásoló migrációs eredete, földrajzi szétszórtsága, többségi társadalomba történő integrált, de nem teljesen asszimilált mivolta, és minőségétől függetlenül anyaországához fűződő viszonyának megléte, melyek csoportidentitásának alapvető konstrukcióját, vázát adhatják. A diaszpóra fogalom aktív oldalának pedig a kibocsátó országgal tartott kapcsolatában vállalt elkötelezettsége, származástudatának befogadó ország felé történő különféle formákban is gyakorlati formában való megvalósításai, ún. „*morális tettei*” minősülhetnek.

Ez utóbbiak tudatos felvállalásának különösen a többedik generációk esetében van igazán jelentősége ahhoz, hogy a diaszpórák közösség tagjaivá váljanak, míg az első generációk esetében a diaszpórák közösséghez való tartozás – amennyiben nem ideiglenes átmeneti helyzetről van szó – automatikus, legyenek azok gazdasági vagy tudományos migráció céljából anyaországukat elhagyó egyének vagy politikai menekült és száműzött kategóriában lévő emigráns csoportok. Fontos leszögezni továbbá, hogy a diaszpórák aktivitása ugyanakkor identitásuk konstrukciójára is visszahathat, etnikai határokat erősíthet meg, vagy épp ellenkezőleg, egyes diaszpóratagokat elfordíthat óhaza iránti lojalitásuk kifejezésétől, emellett folyamatosan alakítja a diaszpórák belüli törésvonalakat is. Ezáltal a két oldal folyamatos kölcsönhatása eredményezi a diaszpórák létének folyamatosan változó határait és hibrid identitását.

A diaszpórák ún. hibrid identitása a különbözőségekkel együtt és rajtuk keresztül, és nem ezek ellenére él. Összekötheti őket a határokon átívelő szolidaritás, de ezzel együtt jelen vannak a diaszpóra populáción belüli törésvonalak, melyek visszatükrözik az adott kibocsátó ország törésvonalait (Marinova, 2017, 24.), mivel a diaszpórák a kibocsátó országgal kapcsolatos identitáskonstrukcióik, valamint motivációik és kibocsátó ország felé mutatott érdeklődésük tekintetében is extrém szinten heterogének, ugyanakkor nem feltétlenül vannak kitéve saját viselkedésük következményeinek. Az anyaországhoz fűzött viszonyuk mellett¹⁰ a diaszpórák hibrid identitását számos tényező befolyásolja: egyrészt a befogadó

¹⁰ A diaszpóra kibocsátó országához fűződő viszonya különös fontosságot nyer, amennyiben a diaszpóra tagnak érzelmi támaszra és identitás megerősítésének forrására van szüksége. Más körülmények pedig a befogadó ország identitásával való azonosuláshoz vezetnek inkább, amikor például a kibocsátó országgal való azonosulás pszichés fájdalmakat okoz, amikor a kibocsátó országot bukott államként tartják számon, vagy amikor a visszatelepülés ellehetetlenül (Brinkerhoff, 2009, 34).

országban felhalmozott tapasztalatok (különösen a szocializáció és integráció folyamatai)¹¹ és a befogadó országhoz fűződő viszonya; számos, részben a kibocsátó országhoz fűződő demográfiai jellemző (mint a diaszpóra eredete, generációs összetevői és vallásos hovatartozása);¹² valamint a diaszpórákon belüli generációs különbségek és az ezzel kapcsolatos politikák (Brinkerhoff, 2009, 35.).

Utóbbi két tényezővel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a legújabb kutatások szerint az integráció lineáris modelljét¹³ felváltotta az a felfogás, hogy az asszimiláció valójában szakaszonként, szegmentálódva zajlik le, azaz az egymást követő

¹¹ Sok diaszpóra tag osztja befogadó országa közös civil és más értékét, mely különösen az USA-ban élő diaszpórákra igaz, amelyek tagjai a pluralizmus, a demokrácia és az emberi jogok értékeit sajátítják el letelepedésük után. Ez a feltételezés a faji egyenjogúságért küzdő, pluralista modellel van összhangban, amely „azon kulturális gyakorlatok védelmét hangsúlyozza, melyek kompatibilisek a liberalizmussal” (Brinkerhoff, 2009, 33). A liberalizmus egyben feltételezés és előírás is: egyrészt feltételezi, hogy „a különböző kultúrák... preferálják, kifejezik, és igazodnak ugyanazokhoz a demokratikus értékekhez”, ugyanakkor a polgárok „ki fogják terjeszteni másokra ugyanazokat a jogokat, amiket saját maguknak követelnek.” Még ott is, ahol a hagyományos kultúrák kevésbé toleránsak, valószínűsíthetően nyomást fognak érezni az amerikai multikulturális társadalom felől, hogy alkalmazkodjanak a liberalista tendenciákhoz. A befogadó ország többségi társadalma felől érkező asszimilációs nyomásra a diaszpóra tagok különbözőképpen reagálhatnak: defenzív, vagy reményteljes, progresszív módon. Amennyiben a diaszpórákat diszkrimináció és kizárás éri, a diaszpóratudatosság vélhetően negatívan, amennyiben a diaszpóra a történelmi örökségével vagy a kortárs világ kulturális és politikai erejével azonosul, vélhetően pozitívan alakul (Brinkerhoff, 2009, 34).

¹² A diaszpórák eredetével és ezzel kapcsolatos diaszpóratípusokkal kapcsolatban számos áttekintés született, amelyek közös jellemzője volt, hogy inkább nemzeti szintű migrációs hullámok alapján csoportosították a diaszpórákat, és kvázi zárt csoportokként kezelték őket (Cohen, 1997, stb.) Ennek egy új alternatíváját nyújtotta Gabriel Sheffer (2013) és Janine Dahinden (2010). Sheffer tipológiájában a diaszpóra típusokat szerint különbözteti meg, hogy az egyes diaszpóra csoportok esetében milyen faktorok befolyásolják a befogadó országbeli integráció szintjét, és az anyaországgal való kapcsolattartás lehetőségét és eredményességét (Sheffer, 2013, 13-30). Ez alapján „kezdetleges diaszpórákat” (olyan emigráns közösségeket, akiknek diaszpórává alakulása folyamatban van, és melyek még erős etno-nemzeti identitással bírnak), „történelmi diaszpórákat” (melyek esetében különbséget tesz az állammal rendelkező és állam nélküli diaszpórák között), és „modern diaszpórákat” (melyek a kezdetleges és a történelmi csoportok között állnak, diaszpóra-létük jóval túlmutat az első három generáción) sorol fel (Sheffer, 2011, 331-358). Dahinden pedig, aki abból indul ki, hogy az egyes diaszpóra tagok hol helyezkednek el a mobilitás és a lokalitás viszonyrendszerében, ezáltal lehetővé tesz egy differenciáltabb körülírást, mellyel akár egy diaszpóra csoporton belül is érzékeltetni lehet a heterogenitást, mivel az egyéni szintet is figyelembe veszi. Szerinte a diaszpóra csoportok valójában olyan „transznacionális formációk”, amelyek életformája a mobilitás és lokalitás kettősségének kombinációjából fakad. Amennyiben a lokalitás szintje magas, de a mobilitásé alacsony, azt „lokalizálódott diaszpórikus állapotnak” nevezi (mely alatt több generációs migráns közösségeket ért), amennyiben a lokalizáltság és a mobilitás szintje is magas, azt „lokalizálódott mobilitásnak” nevezi (mely alatt olyan migránsokat ért, akik maguk hagyták el az anyaországukat, vagy másodgenerációsok, akik rendszeresen mozognak a két ország között). Amennyiben a mobilitás értéke magas, a lokalizáltságé alacsony, azt pedig „transznacionális mobilitásként” (két ország között folyamatosan mozgó migránsok, akik nem települtek le véglegesen) írja le, amennyiben pedig mind a mobilitás, mind a lokalitás szintje alacsony, azt „transznacionális kívülállókként” aposztrofálja, és olyan frissen menekülteket, migránsokat ért alatta, akik helyzetüknél fogva nem tudnak szabadon mozogni a két ország között (Kovács, 2018, 13-15.).

¹³ Az integráció lineáris modellje arra a feltételezésre épít, hogy a legújabb diaszpórák kollektív identitása a kibocsátó országgal való közös kapcsolaton alapul, míg a későbbi generációk a befogadó országgal szorosabb kötetelket érezhetnek (Brinkerhoff, 2009, 35).

generációk asszimilációja a korábbi generációk által megnyitott lehetőségektől és az általuk felhalmozott társadalmi és kulturális tőkétől függ (Portes and Zhou, 1993). A következő generációk egy olyan kulturális identitás felé fognak fordulni, ami az identitás erőforrásaival és az életminőséggel kapcsolatos nagyobb lehetőségeket tesz lehetővé (Brinkerhoff, 2009, 35.). A faji diszkriminációval, kiközösítéssel, vagy üldöztetéssel kapcsolatos tapasztalatok ugyanis erősítik a következő nemzedék csoporthatárait, és így etnikai identitásuk kifejezettebbé válik, „megvastagodik”, és az asszimiláció kevésbé lineáris folyamatához, vagy egyfajta „reaktív etnicitás” kialakulásához járul hozzá.¹⁴ (Kovács, 2017, 4) Ezzel összefüggésben pedig a generációs politikák is szerepet játszanak az identitás alakításában, mivel a hibrid identitás és az „új etnicitások” a fiatalok között gyakoribbak, mivel jobban ki vannak téve „a kulturális területek különböző keresztáramlatainak”, és nagyobb valószínűséggel választanak tudatosan, és asszimilálnak kulturális identitás termékeket. Ez a vallásos identitáshoz és gyakorlathoz (Brinkerhoff, 2009, 36), valamint a nemzethez való tartozás érzetéhez¹⁵ is szorosan kapcsolódik, melynek köszönhetően kialakulhat egyfajta „szimbolikus etnicitás”.¹⁶ A nemzethez való tartozás érzete a nemzetállamtól különválva létezik, diaszpórikus helyzetekben, szinkretikus kulturális formákban és „kötőjeles” identitásokban jelentkezik (Edensor, 2002, idézi: Kovács, 2018, 16). A nemzeti örökség e szimbolikussá váló folyamata azonban nem jelenti azt, hogy a diaszpóra identitása homogén

¹⁴ A második generációról továbbá lásd: Portes–Rumbaut, 2001

¹⁵ A nemzethez való tartozás tekintetében fel kell hívni a figyelmet Anthony D. Smith definíciójára, aki szerint a nemzeti identitás és kultúra „egyszerre jelent a generációk között felgyülemlett örökséget, hagyományok összességét, másrészt viszont azon képzetek és jelentések repertoárjának aktív alakítását is, melyek értékekben, mítoszokban, szimbólumokban öltönek testet, összekötve és a kívülállóktól elválasztva a közös élményekkel és emlékekkel bíró emberek csoportját” (Smith, 1998, 187.). Ez rávilágít arra, hogy a diaszpóra különböző nemzedékek számára a nemzeti kultúra reprodukciójának egyetlen útját képező „nemzeti örökség” generációkon át szállítható, valamint arra is, hogy a nemzeti identitás megkonstruálása dinamikusan zajlik (Kovács, 2018, 18).

¹⁶ Gans értelmezésében a szimbolikus etnicitás a nemzeti identitásnak azt az állapotát jelenti, amikor az etnikai azonosulás már nem feltételezi a bevándorló csoport intézményeihez való kapcsolódást, az ősök kultúrája felé érzett egyfajta nosztalgikus érzés viszont mégis érzékelhető az adott etnikai csoport identitásképző folyamatában. Ez a jelenség azonban működő csoportok és hálózatok nélkül is érzékelhető, csupán a kultúra világos és egyértelmű szimbólumait igényli. Gans arra hívja fel a figyelmet, hogy a másod- és harmadgenerációs diaszpóra-identitás az etnikai jegyek elvesztése mellett tartalmaz szimbolikus kötődést a kibocsátó országról, melyek alkalomszerűen kifejezésre is kerülnek. Ugyan nem járnak együtt az anyaország napi valóságában való jártasságával, vagy politikai, gyakorlati elkötelezettséggel, viszont fenntartják az etnikai határokat. A szimbolikus etnicitás kapcsán meg kell említeni továbbá azt is, hogy a diaszpórában élők identitásával szorosan összefügg az alkalmasság, az esetlegesség, a szituativitás. A diaszpóra-identitás ugyanis nem önmagában létező állandó valóság, hanem adott szituációkban megjelenő vagy fontossá váló attitűdök, viszonyulások összessége, és ezáltal a szimbolikus etnicitás elemei olyan „szállítható” szokások, kulturális hagyományok, mint a gasztronómia, a népviselet, néptánc és néphagyományok (Kovács, 2018, 17).

jelenséggé kezdene válni, épp ellenkezőleg: a diaszpórában megjelenő identitásváltozatok rendkívül sokrétűek és igen árnyaltak lehetnek (Kovács, 2018, 18).

Mivel a diaszpóraidentitások pedig ilyen értelemben dinamikusak és határtalanok, és a diaszpórán belül az egyének integrációs- és az anyaországhoz való kötődési szintjei egymástól jelentősen eltérőek lehetnek, a diaszpóra aktív és passzív aspektusaihoz a diaszpóra különböző rétegei egymástól egészen eltérően viszonyulhatnak. Ez jelentősen befolyásolja a diaszpórák közösségek szervezeti és politikai mobilizációs lehetőségeit, ezért fontos figyelembe venni az egyének diaszpórák közösségekben betöltött szerepét illető különbségeket is (Sheffer, 2013, idézi, Kovács, 2018, 15). Gabriel Sheffer szerint aktivitásuk szerint a diaszpórán belül meg kell különböztetni ún. „mag”, „periféria” és „csendes” tagokat. A mag tagok adják a diaszpóra „központját”, amely felelős a szervezetek vezetéséért, a vezetők és a diaszpóra tagok közötti kommunikációért, és elő tudja segíteni a mobilizációt. Amennyiben nincs ilyen centrum, a diaszpóracsoportok szervezeti problémákba ütközhetnek, és korlátozott képességeik lesznek arra, hogy egységesen tevékenykedhessenek és hatással legyenek a nemzetközi- és állami politikára (Marinova, 2017, 22). A „mag” és „periféria” tagok mellett lehetnek még „csendes” tagok, mely a legnagyobb csoport, és amely krízis esetén mobilizálható ugyan, de általában nem vonódik be aktívan (Sheffer, 2003, idézi: Marinova, 2017, 22).¹⁷ Ily módon még akkor is, ha a diaszpóra a politikai részvétel miatt képződik mentális közösséggé, nem a tömegtagság az, ami meghatározza a diaszpóra tevékenységét, hanem az a kevés tag, aki hatással van a részvételre, valamint az aktív elit szervezők kis csoportja, akik a passzív szervezeti tagsággal rendelkező tömegekre csak bizonyos esetekben támaszkodnak (Shain-Barth, idézi: Marinova, 2017, 22.).

¹⁷ Ugyanerre a következtetésre jutott a lengyel emigráció politikai tevékenységeit kutató Alicja Iwanska is, aki szerint az emigráns kormányok befogadó országgal folytatott kapcsolatában sem a szélesebb körű diaszpóra az, aki részt vesz a befogadó országgal való kapcsolatokban. Iwanska megkülönböztet ún. „mag tagokat”, akik politikailag aktívak, „hátvéd tagokat”, akik időlegesen passzívak maradnak, és akik idő, energia és az ideológiai környezethez való hozzáférés hiányában nincsenek bevonva a politikai- és egyéb szervezői tevékenységekbe, valamint egy látens patriotizmussal és közös hagyattal a mag tagokhoz kötődő tagokat, akik szükség esetén bevonhatóak a politikai életbe (Marinova, 2017, 70).

2.2. Magyar származású amerikaiak, mint diaszpóra

2.2.1. A diaszpóra fogalom alkalmazhatósága az USA-ban élő magyar népességre

A diaszpóratudat és -identitás történeti mintái és jelentésváltozásai rekonstrukciójának kísérelte előtt fontos tisztázni a kérdést, hogy az USA-ban élő magyarság esetében beszélhetünk-e diaszpóráról, és ha igen, milyen diaszpóra-identitással rendelkezik (Fejős, 2002, 8.). Ahhoz, hogy a magyar diaszpóra jelenségét értelmezni, és a definíciót határainkon túl élő, migráció után más országban letelepedett nemzettársakra alkalmazni tudjuk, érdemes végignézni, hogy az utóbbi negyven év magyar tudományos szakirodalmában a definíció jelentéstartalma hogyan bővült, és milyen dimenziókkal egészült ki.

A rendszerváltozás óta a magyar tudományos szakirodalomban a diaszpórákkal kapcsolatban kétféle nézet uralkodik. Míg az egyik szerint a nyugati magyarság diaszpóra, de a kárpát-medencei magyarság nem az, addig a másik nézet a tömb- és szóránymagyarság között különbséget téve úgy vélte, hogy a szóránymagyarság szintén diaszpóra (Sík, 2000). Ez utóbbira és a tömbmagyarság diaszpóra kategóriája alá való vételére mind a tudományos szakirodalomban,¹⁸ mind a közbeszédben¹⁹ a mai napig is akadnak példák, ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ezeket a közösségeket egységesen „szórvány” magyarságnak nevezzék, azaz a nyugatra kivándorolt magyarokat is szokás „szórvány magyarságnak”, vagy „világszórványnak” nevezni. Ehhez gyakran társulnak más szóhasználatok is a közbeszédben. Míg a rendszerváltozáskor meghonosodott „határon túli magyarok” kifejezés került be a közbeszédbe, 2010 óta a „külhoni magyar” szóhasználat is egyre gyakoribbá vált. Az emigráció útján külföldre került magyarok kapcsán a „határon túli” kifejezés nem szokványos, esetükben a „diaszpóra” kifejezés mellett a „kivándorolt”, „nyugati”, „emigráns”, korábban pedig a „disszidens” kifejezések is használatossá váltak (Kovács, 2018, 8.). Ettől függetlenül a magyar szakirodalomban egységesnek tekinthető az a felfogás, hogy a Kárpát-medencén kívüli magyarság diaszpóráközösség²⁰ (Sík, 2000). Ennek megfelelően az értekezésben „diaszpóra” és „amerikai etnikai csoportok” fogalma

¹⁸ Lásd pl: Pogonyi, 2017 és Waterbury, 2010. Idézi: Kovács, 2018, 8.

¹⁹ A „diaszpóra” kifejezés reflektálatlan használatáról lásd: Fejős, 2005, 9–24. Idézi: Kovács, 2018, 8.

²⁰ Ilyen felfogást képviselnek a legújabb kutatási eredményeket felmutató disszertációk szerzői, így Kovács Eszter (2018) és Gázsó Dániel (2020b) diaszpóra politikáról írt értekezéseikben is ezt a fogalmat használják. Az utóbbi évek történeti jellegű feldolgozásai továbbá a „diaszpóra” és az „emigráció” kifejezéseket vegyesen alkalmazzák. Lásd például Erdős Kristóf az ausztriai magyar menekültekkel kapcsolatban írt doktori értekezését (Erdős, 2020, 6.), Nóvé Béla (2016) a franciaországi idegenlégióban részt vett '56-os magyarokról írt értekezését.

alatt kifejezetten az emigráció útján külföldre került és letelepedett magyarok, míg a „kisebbségek”, „etnikai nemzeti kisebbségek” vagy „nemzetiségek”, illetve „határon túli magyarok” kifejezések alatt pedig a területmódosításokkal külföldre került, őshonos nemzeti kisebbségek és szórványok értendők.

Mivel a diaszpóra fogalma annak nemzetközi szakirodalmi feldolgozottsága okán rendkívül bonyolulttá vált, fontos, hogy a magyar diaszpórák esetében is tisztában legyünk azzal, hogy milyen új dimenziók társultak hozzá az utóbbi évtizedekben. Fejős a diaszpóra fogalmának amerikai magyarságra való alkalmazhatóságát vizsgáló tanulmányában leszögezte: annak ellenére, hogy a másod- és harmadgenerációs magyarok legfeljebb a szimbolikus etnicitás kategóriájába eshetnek, az amerikai magyarság esetében a diaszpóra fogalma mindenképpen elősegíti, hogy a társadalomszerveződés mai mintáiról, változatairól pontosabb képet kapjunk, s a kutatás feladata, hogy ezen újabb dimenziókat az amerikai magyarsággal kapcsolatban megvizsgáljuk (Fejős Zoltán, 2004, 22.). A rendszerváltozás óta az amerikai magyarság társadalmának feltárását illető legszélesebb körű feltárást a volt Teleki László Intézet munkatársai, Papp Z. Attila és Czoch Gábor az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatala* megbízásából elindított, és az Amerikai Egyesült Államok szervezeti életét feltáró kutatási projekt keretében végezték el (Papp Z., 2008, 9-10.). Mintegy másfél éves kutatásukat összegezve Papp Z. Attila megállapítja, hogy az amerikai magyarság „nem egységes közösség, hanem «szigetek», szórványok halma, amelyet részint az ún. etnoszocioális vagy diaszpóra-tudat, részben a helyi elitek közötti kapcsolathálók tartanak – mentálisan – egybe”. Papp és Czoch az amerikai magyarság asszimilációs folyamatainak előrehaladott mivolta, a szervezeti életben való részvétel korlátozottsága, valamint a közösségek szigetszerűsége miatt úgy vélték, hogy csak részben lehet kifejezetten diaszpóráról beszélni, viszont ott, ahol van szervezeti élet, ott a magyarság viszonylag életképes, és meg is tudja őrizni diaszpórikus működését (Papp Z., 2008, 423-424.).

Amennyiben a diaszpóráknak abból a felfogásából indulunk ki, amely az általános fogalom tisztázásáról szóló alfejezetben ismertetésre került, az értekezés szerzője az amerikai magyar diaszpóra közösségek azon részét tekinti diaszpórának, amely számontartja saját migrációs eredetét, jellemző rá a földrajzi szétszórtság, integrálódott a többségi társadalomba, és valamilyen formában – akkor is, ha az látens módon is történik – kötődik az anyaországhoz. Ebbe a kategóriába az első generációs kivándorlókon kívül azok a további

generációk is beletartoznak, akik egyrészt már a befogadó országban születtek, és szocializálódtak, másrészt aktívan elkötelezettséget vállalnak mind az anyaország, mind a befogadó ország felé. Ez az aktív elkötelezettség egyrészt a magyar identitás a befogadó ország többségi társadalma felé látható módon való ápolását (még akkor is, ha ez csupán szimbolikus formában mutatkozik meg), és származási országukkal való kapcsolat fenntartását jelenti (legyen az Magyarország vagy a szomszédos országok, amennyiben óhazájuk más kárpát-medencei ország, és történjék is az bármilyen formában). Ilyen szempontból ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a diaszpóra fogalma sokkal inkább egy, a tudományos vizsgálódást megkönnyítő kategória, mintsem a valódi viszonyokat tükröző koncepció, hiszen utóbbi folyamatosan változóban van.

2.2.2. Az amerikai magyarság identitásrétegeiről általában

Fejős Zoltán szerint „*amerikai magyarság (...) mindennapi laza szóhasználata*” egyrészt magának a megnevezésnek, másrészt a hovatarozás, a megnevezés mögött álló tapasztalat problematikáit veti fel. Ezáltal az „*amerikai magyarok*” kategóriáján belül megfigyelhető, hogy a csoportok, rétegek és generációk megkülönböztetése az etnikus magyar identitás sajátos változatainak kialakulását eredményezi (Fejős, 2002, 14.). Fejős Richard Jenkins elméletére alapozva az amerikai magyarok identitását két egymással némileg összefüggő, ugyanakkor önálló szintekre bontva elemzi: a *nominális* és a *virtuális* identitásra,²¹ ami azt jelenti, hogy az elnevezés állandósága mellett az azt takaró jelentés változhat, és ez történhet fordítva is. Habár az elnevezés nem takar változatlan identitást, már önmagában a megnevezés is alkalmas egy kollektív identitás megalkotására (Fejős, 2002, 10). Az „*amerikai magyarság*” megnevezés ugyanis kifejezetten a kivándoroltak és leszármazottjaik hovatarozásának egy meghatározott felfogására utal, mely azt a koncepciót sugallja, hogy az amerikai magyarok nem önálló entitások, hanem származási országuk egyfajta kiterjesztései, mely valójában egy első generációs felfogást takar, és a résztvevők és az óhaza szemszögéből vizsgálja a migrációt. A „*kiterjesztés*” vagy „*nyúlvány*” mögötti tartalmi jelentés ugyanakkor valójában történetileg, emigrációs hullámonként nagymértékben változó volt. Bármelyik időszakaszban hagyták el is az országot a kivándorlók, mivel állapotukra átmenetként tekintettek, és bennük volt a hazatérés

²¹ Jenkins, Richard, 1997a, 1997b. Idézi: Fejős, 2002, 10.

szándéka, a származási ország képviselői őket az óhaza szempontjából, annak száműzött részeként határozták meg, sok esetben negatív jelentések társítva hozzá. Annak ellenére, hogy később az óhazához való tartozás jelentése is árnyaltabbá vált, az elnevezés továbbra is megmaradt. Habár ez a „*kiterjesztés koncepció*” a kibocsátó ország politikusainak és közvélemény formálóinak kategorizációs eljárásának köszönhetően alakult ki, a diaszpórában élők egy része ezzel továbbra is azonosul, és ez alapján határozza meg önmagát. Másik részük azonban, akik már az USA-ban születtek, így mentalitásuk az első kategóriába esők helyzetétől jelentősen eltér, függetlenül attól, hogy hányadik generáció képviselői, nem menekült, száműzött magyarként tekintenek önmagukra. Ez nem zárja ki azonban azt, hogy különbözzenek, vagy tudatosan megkülönböztessék magukat a társadalom egészétől, attól függően, hogy milyen a többségi társadalom által rájuk hatással levő és folyamatosan változó közhangulat. Az „*amerikai magyarok*” tág körét emiatt nem lehet „*tisztán*” kategorizálni, a diaszpóra-létre igen jellemző többes kötelékek bonyolult szövődése okán. A napi politikai élet iránti aktív elkötelezettség és érdeklődés még az első generáció tagjait is korlátozott mértékben jellemzi. Emellett a diaszpóra szövete mind szociológiai mind kulturális értelemben rengeteg szálon szövődik, így kisebb-nagyobb szervezetek, közösségek nagy távolságokon átívelő hálózatok formájában szerzett tapasztalatok is hozzájárulnak az identitás formálódásához, melyet nagymértékben befolyásol a technológiai forradalom, a közlekedés, és turizmus gördülékenyebbé válása, amik további élénkítő hatással bírnak az etnikai kapcsolatok fenntartására, újraépítésére. Ezek pedig a diaszpórában élők közösségi tevékenységének lehetőségeit politikai- és ideológiai töltet és anyaországhoz való kapcsolódás nélkül is folyamatosan bővítik. A tényleges kapcsolathálózatok mellett azonban tudati síkon a múlt, a kulturális szimbólumok és a közös emlékezet is elősegítik az identifikációs folyamatokat. A belső önmeghatározás mellett egészen más, és nem kevésbé fontos hatással van a csoport identifikációs folyamatokra a külső kategorizáció, a befogadó ország hozzáállása az adott etnikumhoz (Fejős, 2002, 10).

Emellett Fejős felhívja a figyelmet arra is, hogy az önmeghatározásnak személyenként is különböző szintjei is vannak. Ez pedig a diaszpóra általános identitásával kapcsolatos fejezetben említett módon a politikai aktivitásra is igen jelentős hatással van. Arthur Mann (1979) kutatási eredményeire hivatkozva Fejős arra hívja fel a figyelmet, hogy az amerikai

magyar népesség nem tekinti magát állandó jelleggel etnikai alapon meghatározhatónak, és úgy véli, hogy e közösség esetében is megállapítható az európai származású amerikai népességre jellemző etnikai önazonosság négy különböző szintje. Mann megkülönböztet egyrészt egy friss bevándorlóakra leginkább jellemző, az *etnikai közösséggel teljes mértékig azonosuló* réteget, amely a magyar népesség esetében tömeges bevándorlás hiányában már nem jellemző, és még a népszámlálási adatoknál magyarországi születésüként számontartottak között is elenyésző kisebbség tartozik ide. A legtöbb amerikai magyar (köztük számos magyarországi születésű) diaszpóratag a primer csoportkapcsolatok szintjén az *etnikai csoporttal részlegesen azonosuló második réteg*be tartozik, amely részt vesz a nyelvi és kulturális értékek ápolásában. Az etnikai önazonosság harmadik szintjét azok az *etnikai szervezetektől, létformától már elszakadt, amerikai születésű másod- és harmadgenerációsok* képezik, akiknek szocializációja részben etnikai keretek között ment végbe, és akik még mind társadalmi státuszban, mind kulturális orientációban több szálon kötődtek bevándorolt vagy etnikai környezetben felnőtt szüleikhez, ezáltal alkalmanként újra jelentőséget tulajdoníthatnak származásuknak. E kategóriába számszerűleg az előző kettőnél jóval többen tartoznak. A Mann által negyedik kategóriába sorolt réteg az olvasztótégely időszak eredménye. Ők az ún. *hibridek*, akiknek felmenői között az átlag amerikai különféle etnikai származás szálait kimutatja, de ennek már semmilyen különösebb jelentőséget nem tulajdonít, ugyanakkor az idegen származás ismerete minimális lehetőséget biztosít ahhoz, hogy e típus képviselői egy-egy etnikus jellegű kulturális szimbólum ismeretével, használatával kifejezzék azt, hogy ők sajátos módon amerikaiak, ezért e rétegnek az identitása kulturális szempontból üresnek mondható (Fejős, 2002, 10-11). Ugyanakkor a diaszpóra magyarok esetében ez az utóbbi réteg a legnagyobb.

Mindezt ki kell továbbá egészíteni a mindennapi interakciókban előforduló, kevésbé kategorizálható, és sokkal dinamikusabb önazonossági stratégiák és mechanizmusok jellemző típusaival. Egyrészt a népszámlálások származásának társadalmi háttérével és következményeivel, másrészt a magyarokról az amerikai többség által alkotott képpel, harmadrészt pedig azokról a tágabb etnikai kategóriánál is átfogóbb összefüggésekkel, mely még etnikai, de részben már társadalmi értelmű definíciós keretet jelent, és amely a városi-ipari környezet interetnikus viszonyai hatására formálódott ki, és formálódik folyamatosan. Ezáltal az amerikai magyarok önmaguk etnikus jellegű kategóriái kiegészülnek a

„bevándorolt”, „magyar származású”, „európai”, „fehér” kategóriákkal is, mely befolyásolja etnikai öntudatukat. A negyedik ilyen mechanizmus, amely Fejős szerint szintén igen fontos hatással van a magyar származású magyarok önazonosságára, az azonos etnikai kategórián belül végbemenő osztályozás, önklasszifikáció.²² Az amerikai magyarok között ugyanis számos olyan felvetés ismeretes, amelyekben kifejeződnek közösségi és egyéni önképek, amelyekben a magyarok ellentétbe állítás alapján elképzelt, fontosnak tartott saját különbségei tükröződnek: ki számít igazi magyarnak, ez miben fejeződik ki, hol vannak a legfontosabb véleménybeli eltérések, és miben fejeződhet ki leginkább a magyarsághoz tartozás. Az ilyen és ehhez hasonló kérdések ugyanis számos diaszpórikus helyzetben, különböző körülmények között, mint helyi társadalmi szituációkban, intézmények nézeteltéréseiben és kifejezetten eszmei-politikai összefüggésben is rendszeresen felmerülnek, és nagymértékben hatnak az etnikai azonosság alakítására is (Fejős, 2002, 12-13.).

A vélemények sorozata, melyeket a diaszpórában élők mind az anyaországgal, mind a befogadó országgal, mind a tágabb és szűkebb társadalmi környezet alakulásával kapcsolatban kialakítottak, fontos hatással vannak arra, hogy az egyes diaszpóratagok milyen eszmei-politikai álláspontot vesznek fel (ld. bővebben 3.3. alfejezet). Ahhoz, hogy az amerikai magyar diaszpóra identitásának dimenzióit jobban megérthessük, meg kell vizsgálnunk, hogy milyen történeti fejlődésen ment keresztül, az anyaország hogyan tartotta velük a kapcsolatot, milyen hatással volt önszemléletére a befogadó ország mindenkori politikai környezete, és hogy milyen belső törésvonalak hatottak önszemléletükre. Az alábbiakban e kollektív identitásra ható tényezőket vizsgálják a következő alfejezetek.

2.3. Magyar identitás és szolidaritás alakulástörténete tengeren innen és túl

Az amerikai magyarok bevándorlási hullámainak korszakolását illetően némileg eltérőek az eddigi szakirodalomban a vélemények. Legtöbbször a rendszerváltozásig tartó időszakot összesen négy fő (Papp Z., 2008, 403, Gázsó, 2016, Kovács, 2018, 19-28), míg

²² Ennek elméleti háttérével kapcsolatban meg kell említeni Hall B. Levine (1999, 168) kutatásait, aki rámutat arra a társadalmilag meghatározott dinamikus folyamatra, amely az etnikai önazonosságtudatot befolyásolja: Hall úgy véli, hogy az etnicitás alapvetően az emberek kognitív jellegű megismerési folyamata és osztályozási eljárása, ami a „(társadalmilag meghatározott) eredetet tekintve elsődleges viszonyítási pontjának”. Ez pedig magyarázatot ad a csoportkülönbségek értelmére és továbbvitelére, ezáltal a csoportfenntartás is a származás alapján álló társadalmi osztályozásból ered. A származás jellege és jelentése azonban történetileg változó (Fejős, 2002, 13).

Bába Szilvia (2015) hat plusz egy kivándorlási hullámot különböztet meg. Az amerikai magyarság fent említett önazonosságára ható tényezők, stratégiák és mechanizmusok e bevándorlási hullámonként kerülnek elemzésre. A további alfejezetek a Fejős által fent említett jellemzők alapján feltárják az USA-ba áramló különböző bevándorlási hullámok identitásrétegeit: nemcsak az anyaországból hozott értékeket mutatják be, hanem az amerikai törvények és közhangulat változásait, valamint a mindenkori anyaországi kormánypolitika és közvélemény velük kapcsolatos változástörténetét, valamint az amerikai magyarok határon túli nemzetrészekhez fűződő mindenkori viszonyát, továbbá a generációs különbségeket és a népszámlálási statisztikákat, majd az etnikai identitás egyéni szintjeit is ismertetni fogják.

2.3.1. Az 1848-as szabadságharc utáni korszak

Az amerikai magyar identitás alakulásában már a magyar szabadságharcosok Amerikába történő vándorlása is szerepet játszott, mely az első (akár nulladiknak is nevezhető) magyar politikai indíttatású kivándorlás volt az Osztrák Császárság idején. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverésekor indult el, és az 1867-es osztrák-magyar kiegyezésig tartott, amikor is több ezren hagyták el az országot politikai megtorlás elől menekülve, többek között Kossuth Lajos is (Gazsó, 2016, 13.). A Kossuth emigráció érdekessége, hogy ugyan sokáig a hazatérés volt a célja, és nem alakult ki olyan jellegű egyesületi és etnikai identitástudatot megőrző élet, mint a későbbi emigrációs hullámoknál, ugyanakkor ez volt a magyar történelemben az első olyan kivándorlási mozgalom, amely itthon és külföldön egyaránt írott nyomot hagyott maga után. Annak ellenére, hogy Kossuth csak mindössze egy évig (1851-52-ig) tartózkodott az USA-ban, ez az emigrációs hullám nemcsak jelentős irodalmat publikált, hanem ennek nyomán alakult meg az első magyar sajtóorgánium, a *Magyar Száműzöttek Lapja* is (Gazsó, 2016, 13.). Kossuth a magyar függetlenség ügyéért Washingtonban történt lobbizása kudarccal végződött, melyhez többek között hozzájárult az is, hogy a rabszolga-felszabadítás kérdésében képviselt semlegessége okán Kossuth mind az északi, mind a déli államok tárgyalópartnereiben jelentős bizalmatlanságot váltott ki (Várdy, 2000, 51, 54).

Ettől függetlenül az amerikai magyarság identitásának – különösen a régi amerikás szervezeteknek – és az amerikai többségnek magyarságról kialakított képének szerves

részévé vált a Kossuth emigráció által képviselt értékek és alapelvek. A kortársak által Kossuth kudarcosként megítélt „*diadalútjának*” emléke később mégis a „*szabadságharcos magyar nemzet*” imázsát alakította ki az amerikai köztudatban, melynek később 1956-ban lett újból jelentősége (Várdy, 2000, 51, 54). Emellett az amerikai magyar diaszpóra számára később is 1848 és Kossuth Lajos eszméi maradtak irányadóak, és legnagyobb ünnepük mindenütt március 15-e volt (Kovács, 2008, 437.), továbbá Kossuthnak mind a mai napig fontos összetartó ereje van az amerikai magyar diaszpórában, és az amerikai magyarok ezreinek bálványává vált. Alakja ugyanis egy totalitárius rendszer elleni függetlenségi harc, szabadságharc utáni száműzetése pedig a nemzetért való önfeláldozás szimbólumává vált, amellyel az amerikai magyarok azonosulni kívántak. Alakjának ezáltal nemcsak az etnikai gyökereikhez való hűség megerősítésében és az emigráns státusz idealizálásában volt kiemelkedő szerepe, hanem különösen a helyi amerikai hagyományok ápolásában, melyet Kossuth amerikai társadalom által való tisztelete tovább erősített (Fejős, 1999, 107-109)

2.3.2. Az 1890-es évektől az első világháború végéig

Az első valódi és tömeges Amerikába történő magyar kivándorlás a szakirodalom és a köznyelv által egyaránt használt ún. „*paraszti exodus*” annak az összes európai nemzetiséget érintő, 1830-as évektől az első világháború kitöréséig tartó, mintegy ötven millió embert érintő migrációnak volt a része, mely mögött leginkább gazdasági, egzisztenciális okok húzódtak meg. Nehéz megbecsülni, hogy az 1870-es évektől az Osztrák-Magyar Monarchiából meginduló kivándorlásnak pontosan hány magyar tagja volt, becslések szerint részarányuk alig haladta meg a 25%-ot.²³ Legtöbbjük a gazdaságilag elmaradott területeken élő agrárnépességhez tartozott, elszegényedett paraszt, mezőgazdasági munkás, túlnyomó többségük fiatal férfi volt (Gazsó, 2016, 11.). 1871 és 1913 között közel kétfélmillió magyar állampolgár vándorolt ki, és a migráció a 20. század első évtizedében csúcsosodott ki, amikor mintegy egymillió ember vándorlását regisztrálták a különféle források. Az első világháború kitöréséig közel félmillióan hagyták el az országot (Papp Z., 2010).

²³ Kovács Imre: A kivándorlás. Cserépfalvi: Budapest, 1938. Idézi: Gazsó, 2016, 14.

	USA Bevándorlási Hivatal adatai	Tengeri kikötők adatai	Magyarországi statisztikai hivatal adatai
1871-1879 között	5597	7 682	-
1880-1889 között	115 252	164 119	-
1890-1889 között	235 895	261 444	-
1900-1909 között	1 094 116	1 171 758	854 584
1910-1913 között	410 480	433 230	315 498
Összesen 1871-1913	1 861 340	2 038 233	-
Összesen 1900-1913	1 504 596	1 604 988	1 170 082

1. táblázat: A tengerentúlra vándorló magyar állampolgárok száma 1871-1913. Forrás: Puskás, 1982, 443-446. Idézi: Papp Z., 2010

E hatalmas kivándorlási hullám hátterében az állt, hogy az addig periférián lévő Kelet-Közép-Európa az 1880-as évektől a kapitalista világgazdaságba kezdett integrálódni, amely miatt felgyorsult a népesség szaporodása az egyik oldalon, a másikon a mezőgazdasági eszközök egyre nagyobb mértékű terjedése munkaerő túlkínálatot okozott, mellyel egy időben az elemi műveltség növekedése és a társadalmi kommunikáció szélesedése tágult a falusi népesség látóköre. Ezzel párhuzamosan a gazdasági növekedés az USA-ban szembeszökően felgyorsult, és ipara gyorsan felszívta a szakképzetlen olcsó munkaerőt (Puskás, 1991, 2.).

A migrációs hullám célországá leginkább az Egyesült Államok volt, megközelítőleg egymillió-négyszázezer fő telepedett le leginkább az ország délnyugati részén Kalifornia, északkeleti részén New York és Ohio tagállamokban. Legfőbb kulturális központjaik Los Angeles, New York, és Cleveland városai voltak (Gazsó, 2016, 11.). Ugyanakkor nem mindegyikük maradt kint, a kivándorlók mintegy egynegyede visszatért eredeti otthonába, kiváltképp az 1907-ben elindult amerikai gazdasági válság után, és olyanok is voltak, akik többször megtették az utat a két kontinens között, mely ingázókat akkoriban a „*tenger madarai*” névvel illették (Puskás, 1991, 1). Mivel nagyrészüik eredetileg csak ideiglenes vendégmunkásként érkezett az USA-ba, többségük sem állampolgárságot nem szerzett, sem az amerikai társadalomba nem integrálódott, ezáltal sem az amerikai társadalmi életben, sem a politikai életben nem vett részt. 1910-ig mindösszesen 14%-uk lett amerikai állampolgár (Várdy, 2000, 344).

Társadalmilag ez a réteg igen homogén volt: az értelmiségiek száma kevesebb, mint egy százalék volt. Szakmunkákban nemigen tudtak elhelyezkedni, mivel e munkalehetőségeket ekkor még nem a kelet-európai szakképzett iparos és munkásréteg,

hanem amerikaiak kapták. Ennek köszönhetően a korábbi paraszti, cseléd- és munkásréteg egységesen, az amerikai munkástömeg alsó rétegeiben olvadt össze, melyet Milton Gordon (1964) „*etno-osztálynak*” nevezett. Egy ilyen közösséget a közös nyelv, a közös eredet, sors és közös kiszolgáltatottság tudata fogott össze leginkább (Várdy, 2000, 349.), és legfőbb készletései a kulturális gyökerek megtartása és az új helyzetben való túlélés voltak. Tolmácsaik a helyi iskolába járó saját gyermekeik voltak (Kovács, 2008, 438), így nyelvtudás és állampolgárság híján az újhazában politikai öntudatra ekkor még nem ébredhettek. Bizonyos szempontból azt lehet mondani, hogy a magyarországi kivándorlók maguk is egyfajta „*melting potból*” érkeztek az amerikai „*olvasztótégelybe*” (Fejős, 1993, 63)

Bár társadalmi osztályszinten ugyan nem, etnikailag és vallásilag viszont az óhazai „*olvasztótégely*” igen heterogén réteget takart. Etnikailag ugyanis a történeti Magyarországról kivándorolt nemzetiségek nem különültek el élesen a magyaroktól. Az állampolgársághoz, a nyelv- és kultúrközösséghez fűződő lojalitás, az identitás kérdése Magyarország sajátos helyzete miatt és a kivándorlók társadalmi összetétele következtében nem volt egynemű, és az elhatárolódás elvei, tudatosságának foka különböző mértékű és jellegű volt, amit a kivándorlók eredetéhez fűződő földrajzi eltérések, lokális és regionális kötődések, valamint az individuális különbségek még tovább árnyaltak (Fejős, 1993, 62).

Mivel az etnikai lojalitás bizonytalan volt, az ebben az időszakban érkező kivándorlók számára inkább az egyházak voltak azok, amelyek az óhazával való folytonosság érzését keltették (Fejős, 1993, 84), és amelyek egyrészt kapocsként szolgáltak a kivándoroltak és az óhaza között, másrészt betöltötték az etnikai identitás fenntartását és reprodukálását az USA-ban (Kovács, 2018, 96). A magyar identitás fenntartásában és ápolásában kettős feladatot láttak el: nemcsak vallási, hanem társadalmi, kulturális és nemzetiségi központok is voltak (Várdy, 2000, 302). Azonban emiatt nemcsak feladatuk, hanem hatásuk is kettős volt. Egyrészt a nemzeti érzésű magyar papok által létesített magyar templomok az emigráns nemzeti élet központjaivá váltak, és a kivándorolt tömegek büszkeségének forrásai voltak, élhetőbbé téve a kivándoroltak amúgy is igen nehéz életét. Ennek különösen fontos szerepe volt, mivel az USA-ba vándorolt magyar népesség az amerikai többség által ekkoriban egy igen lenézett, lekezelt nemzetiség volt (Várdy, 2000, 302.). Másrészt mivel az amerikai magyarok ugyanakkor vallásilag is igen megosztottak voltak, ami megakadályozta, hogy a

magyar kivándorlók egységesen valamely felekezet körül szerveződjenek, az egyházaknak nem feltétlenül csak pozitív hatása volt a közösségépítésre. A különböző felekezetek ugyanis nem tudták olyan mértékben egyesíteni anyagi forrásaikat, mint más európai nemzetek, ami pedig kisebb csoportok szerinti elkülönüléshez vezetett. A vallási megosztottság ugyanakkor azzal is járt, hogy sok esetben a különböző etnikumok még nem különültek el egymástól, és az azonos egyházi felekezethez tartozók egy templomba jártak (például a szlovákok a magyarokkal), még akkor is, ha különböző egyleteket alapítottak (Fejős, 1993, 62-63).

Habár e népesség társadalmi súlya az amerikai többséghez képest alacsony volt, ez a kivándorlási hullám volt az, amely a mai napig létező amerikai diaszpóra szervezetek rendszerét megalapozta. Ekkor alakultak ugyanis az ún. *öregamerikások szervezetei* (Papp Z., 2008, 403), amelyek leginkább a társadalmi igények kielégítésére szolgáltak, mivel ezek a bevándorlók leginkább az Osztrák-Magyar Monarchia legszerényebb társadalmi rétegeiből származtak, és több etnikumhoz tartozó kötődésekkel rendelkeztek. A legtöbb ebben az időszakban alakult intézmény az ún. *testvér egyesület* (fraternális egyesület) volt, melyek a munkások biztosítását voltak hivatottak előteremteni, emellett a munkások vallásos életét szolgáló templomi közösségek és a magyar identitás fenntartását szolgáló magyar iskolák voltak (Puskás, 1982, 201-215). Emellett alakultak még a magyar kulturális életet fenntartó szervezetek is, mint pl. színházi szövetségek, irodalmi társaságok, könyvtárak és újságok (Bakó, 1988, 15). A két legfontosabb sajtóorgánium ebben az időszakban a clevelandi *Szabadság* és a New York-i *Amerikai Magyar Népszava* voltak. Az első magyar ernyőszervezetet 1902-ben Clevelandben alapították *Amerikai Magyar Szövetség* néven (Bakó, 1988, 18-19.).

Habár a Monarchia-beli közbeszéd és politikai retorika a kivándorlás mértékét szinte hisztérikusan felnagyította, és a kivándorlás témájából a különböző politikai oldalak igyekeztek tőkét kovácsolni, mivel a kivándorlással az országot elhagyók kétharmada nem magyar etnikumú volt, ezáltal a magyar népesség arányát javította, továbbá mivel a kivándorlás állami ellenőrzése az akkori kormány számára jelentős gazdasági haszonnal járt, a migráció ellen a törvényhozás csupán látszatintézkedéseket hozott.²⁴ Mivel ez volt az első

²⁴ Miután 1900 után tömegessé vált a kivándorlás, aminek következtében érezhetően csökkent a férfilakosság és nőtt a munkaerőhiány, fogadtak el egy 1903-ban a kivándorlást bonyolító hajótársaságokra és ügyönkökre vonatkozó törvényt, aminek ellenőrzési mechanizmusai a kivándorlás mértékének csökkentésére irányultak (Kovács, 2018, 96).

alkalom, hogy a magyar politika tömeges kivándorlással találkozzon, továbbá bizonytalan volt az is, hogy a kivándorlók idővel vissza kívánnak-e térni az óhazába, a velük való kapcsolattartás érdekében nemigen alakítottak ki konkrét közvetlen állami politikai gyakorlatot. Ennek ellenére ebben az időszakban több kivándorlással kapcsolatos intézmény alapítására is sor került.²⁵ A kivándorlók és az egyház kapcsolatát továbbá a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium közvetetten is igyekezett befolyásolni: az 1901-1902-ben indított és Klebersberg által kidolgozott ún. *amerikai akció* az intézmények és egyházi és társadalmi szervezetek támogatásán keresztül a nemzetiségek közötti ellentétek mesterséges fenntartását, a kultúrnacionalizmus terjesztését és a magyar papok túlsúlyának fenntartását kívánta elérni (Kovács, 2018, 95-97).

2.3.3. A két világháború között és a második világháború alatt

Az első világháború után új korszak indult a nemzetközi migrációban, mivel az Egyesült Államokban jelentős korlátozásokat vezettek be a bevándorlással kapcsolatban, amik véget vetettek a munkaerő országok közötti szabad áramlásának. Az USA-ban 1921-en a Kongresszus elfogadta az ún. *Emergency Quota Act*-et, amelyhez az 1910-es népszámlálás adatait alapul véve a kimutatott bevándoroltak 3%-ában határozták meg az évente beengedhető migránsok számát. Ezt a kvóta keretet 1924-ben már az 1890-es népszámlálás adatait alapul véve még tovább csökkentették a bevándorolt népesség 2%-ára, mely szándékosan a „nem kívánatosnak” tekintett Kelet-Közép-Európa népcsoportjait sújtotta. Ennek köszönhetően már az 1920-as évtizedben hanyatló irányba indult, majd az 1930-as évtized első felére teljesen leállt, csak a második felében indult meg a lassú emelkedés (Puskás, 1991, 4).

E korlátozások hatására a két világháború között USA-ba emigráló anyaországi magyarok száma még az ötvenezret sem érte el, a migrációs útvonalak más nyugat-európai

²⁵ Ekkoriban elsősorban az újonnan létrehozott *Kivándorlási Tanács* és a *Kivándorlási Alap* létrehozásával igyekeztek megoldani a diaszpórával kialakítandó kapcsolatokat. Ezenkívül még a Julián Egyesület, a *Kőrösi Csoma Sándor Szövetség* és a *Szent László Társaság* foglalkozott a kivándorolt magyarokkal, elsősorban a Magyarországgal való kapcsolatuk fenntartásával. 1904 és 1907 között a kivándorlók számára külön hírlap is létezett, a *Kivándorlási Értesítő*, amely egyrészt a kiutazási lehetőségekről, az amerikai munkalehetőségekről, illetve a munkás világ híreiről tudósított, másrészt viszont az otthonmaradást igyekezett propagálni a kivándorolni szándékozók körében (Kovács, 2018, 97).

és latin-amerikai országokba és Kanadába tevődtek át²⁶ (Papp Z., 2010). Az 1919-es forradalmat követően e bevándorlási hullámban sok liberális demokrata politikai emigráns és a baloldali értelmiségi réteg telepedett le külföldön, akiknek jeles képviselői az USA-ban Jászi Oszkár, Európában Károlyi Mihály voltak (Kovács, 2008, 436-437.). Ezenkívül városi és falusi iparosok és kézművesek, szakmunkások, a faszizmus elől menekülők, középosztálybeliek is kivándoroltak. A faszizmus uralomra jutása nehéz helyzetbe hozta a régió zsidó népességét, akik az adminisztratív korlátozások és a gazdasági válság következtében egyre inkább növekvő bevándorlás-ellenesség elől voltak kénytelenek menekülni (Puskás, 1991, 4). Ennek ellenére a korszak második felében számos, az új megkülönböztető törvények elől menekülő zsidó művésznak, írónak, újságírónak, tudósak és vagyonos polgárnak sikerült még időben elhagynia az országot (Kovács, 2008, 436.). Ez a kis létszámú, újabb magyar emigráció ugyan nagymértékben gazdagította az USA szellemi és tudományos életét, de erősen hozzájárult az amerikai magyarság polarizációjához is. Az egyetemet végzettek nagy része ugyanis nem fért bele a magyar munkások által lakott negyedek szűk gazdasági és társadalmi kereteibe, és már kijövetelükkor az amerikai magyar társadalommal kerültek kapcsolatba: politikai menekültekként a legjelesebb egyetemekre és tudományos intézményekre kerültek, és gyorsan beilleszkedtek az amerikai társadalomba, így az amerikai magyar központokkal, illetve azok szószólóival csak véletlenül és esetlegesen kerülhettek kapcsolatba (Várdy, 2000, 350-351.). Ezzel a réteggel kapcsolatban a magyar állam célja a külföldi magyar intézetek hálózata, és külföldi tanulási és kutatási ösztöndíjak létrehozása mellett az volt, hogy a külföldön tanuló és dolgozó tudósok hazahozzák a kint megszerzett tudásukat és tudományos eredményeiket, melyet az 1918-ban alapított, és a világban szétszórtan élő magyarok érdekvédelmi szervezetbe tömörítését, és a ki- és visszavándorlók praktikus ügyeivel kapcsolatos intézkedésének támogatását célzó *Külföldi Magyarok Szövetsége* is elősegítette (Kovács, 2018, 98-100).

A magyar közösségek polarizálódásával párhuzamosan az ún. öregamerikás generáció identitását jelentősen befolyásolta, hogy az 1920-as és 1930-as évekre felgyorsult az

²⁶ Meg kell jegyezni, hogy ezzel egy időben az USA-ba ugyan nem, de az 1920-as években nagy lendülettel újból megindult a kivándorlás, de a kivándoroltak részarányából az anyaországiak csupán 20%-ot tettek ki, tehát elsősorban a Trianoni békeszerződés következtében határon túlra került magyar hagyta el szülőföldjét, és telepedett le az Egyesült Államok szigorított bevándorlási intézkedései miatt leginkább latin-amerikai országokban, Ausztráliában és Kanadában. Ennek köszönhetően ezekben az országokban is elindult a szervezeti és egyesületi élet (Gazsó, 2016, 18.).

amerikanizációs és asszimilációs folyamat, amely az amerikai magyarokat fokozatosan kettős kötődésűvé tette (Várdy, 2000, 349.). Az ún. „amerikanizációs mozgalom” az első világháború alatt indult meg, és Trianon miatt az amerikai állampolgárságot felvettek aránya fokozatosan nőtt, míg 1930-ra már 55,7%-ra ugrott. Ennek oka abban rejlik, hogy az 1920-as évekre az amerikai magyarság legnagyobb része feladta hazatérési terveit, és véglegesen az USA-ban való letelepedésre szánta el magát.²⁷ Természetesen ez nagymértékben hatással volt mentalitásuk és jövővel kapcsolatos várakozásaik átalakulására, mivel a megálmodott hazatérési tervek elpárolgása után jöttek rá arra, hogy jövőjük az újhazában van. Ezért saját házat, tulajdont vásároltak, kevesebb pénzért, tisztább és kevésbé veszélyes munkakörülmények között dolgoztak, feladva az ún. „burdosházak” munkásszállászerű életstílusát. Ennek következtében az 1920-as és 1930-as évekre az egyes nagyobb városok szétszórt magyar közösségei „Kis-Magyarországokká” váltak, melyeknek mind megvolt a magyar nyelven folyó élete (Várdy, 2000, 344-345.).

Ezek az új életterek lehetőséget adtak egyrészt saját vállalkozás kiépítésére, a magyar negyedeken belül kínálkozó új gazdasági-üzleti lehetőségekre, mások kihasználták az amerikai társadalom adta tanulási és kiemelkedési lehetőségeket. Mindennek következtében a korábbi homogén amerikai magyar munkástársadalom önmagában is jelentősen átrétegződött, majd ez a rétegződés tovább fokozódott a fent említett viszonylag kis létszámú gazdasági és politikai bevándorló megjelenésével (Várdy, 2000, 350). Az egységes társadalmi tudat megbomlásának további oka az volt, hogy az öregamerikások gyermekei, a második nemzedék intergenerációs mobilitása miatt lezajlott a hagyományoktól való eltávolodás is. Emiatt e nemzedék magyar öntudatának megtartásáért az első nemzedék által alapított sajtóorgánumokban és az anyaország által alapított amerikai magyar egyesület keretében folyt a küzdelem (Tóth, 1993). Paradox módon ennek szükségességére épp az amerikanizáció folyamata hívta fel a figyelmet, és tette a két világháború közötti korszak legfontosabb kérdésévé tette az amerikai magyarok második nemzedékének iskoláztatását és identitásának megőrzését.²⁸ Mivel azonban kevesen emelkedtek a szakképzett

²⁷ Emögött több ok is meghúzódott. Egyrészt a határon túlra került szülőföldjükönmegettűrt állampolgárok lettek volna, hanem mert gyermekeik már az Egyesült Államokat tartották hazájuknak, és egy esetleges visszatelepedés után az amerikaihoz képest óhazájukban a jóval bonyolultabb és vállalkozásokat ellehetetlenítő bürokratikus rendszerhez is jóval nehezebben tudtak volna visszaszokni (Várdy, 2000, 344-345.).

²⁸ Ennek hátterében egyrészt az állt, hogy az amerikai magyar ifjúság száma egyre nagyobb súlyú lett, és az 1930-as évektől kezdődően fokozatosan túlsúlyba került az amerikai születésű generáció, miközben a

munkásságnál magasabb társadalmi pozícióba, az etnikai jellegű magatartás a gazdasági emigráció leszármazottai körében csak a kisebbséget jellemezte. Legtöbbjük etnikai identitását ugyanis jelentősen befolyásolta a két világháború közötti korszak amerikai társadalmi háttere: a világgazdasági válság okozta depresszió és az azt követő második világháború, továbbá az 1920-as évek közepéig a hivatalos politika és a közvélemény oldaláról is érkező egyre erősödő amerikai asszimilációs nyomás (Fejős, 2019, 161-176).

A harmincas évek közepétől azonban a háborús évekig megsokasodtak a magyar napok és az etnikus szimbólumokat felvonultató rendezvények, és más jellegű önreprezentációs formák, melyben a korábban erős asszimilációs nyomásnak kitett második és harmadik nemzedék saját maga által alapított önreprezentációs szervezetei is szerepet játszottak, mivel közvetítő jelleggel léptek fel az etnikus közösség első generációs tagjai és az amerikai többségi társadalom között.²⁹ E rendezvények elterjedése egyrészt azért volt lehetséges, mert az USA közkultúrája átalakulásának hatására egyre nagyobb teret kaptak az európai eredetű etnikus mozgalmak, amelyek funkciója a bevándorolt munkásság radikalizmusának megfékezése voltak. Mivel azonos társadalmi osztályba szerveződtek, és ugyanazokban a szakszervezetekben vettek részt, melyben közösen képviselték érdekeiket az amerikai többségi társadalom felé, az osztály- és az etnikai szolidaritás egyáltalán nem zárta ki egymást. Másrészt az ekkoriban tapasztalható gazdasági fellendülés hatására megélénkült az egyesületi élet, a hazautazások és kulturális csere rendszeressé válása voltak. Harmadrészt pedig az óhazával való szolidaritás megerősödése és a magyarországi politikai

bevándorló nemzedék egész Amerikában egyre öregedő, fogyó réteget képezett. Másrészt pedig az, hogy az 1920-as évek elején a legtöbb amerikai államban olyan iskolatörvények léptek életbe, amelyek nagyon megnehezítették az idegen nyelvű tanítást, illetve a bevándoroltak nyelvének iskolai keretek közötti használatát, ami miatt az etnikai nyelvek és a kulturális hagyomány átörökítése egyre jobban kiszorult a hivatalos tanrendből (Fejős, 2019, 161-175). Az ingyenes amerikai állami iskolák a takarékoskodó és a gyermekeiket az amerikai társadalomba beilleszteni vágyó szülők miatt az egyházak által alapított elemi iskolák konkurenciájává váltak, így a magyar hagyományok és az óhazával kapcsolatos tudás továbbadása sok esetben a nyári szünidei mindennapos magyar iskolákba szorult. A magyar állam utóbbiak számára egységes tantervet dolgoztatott ki, amely a feldolgozandó anyagot és részletes pedagógiai vezérfonalat és magyar elemi iskolai tankönyveket, segédkönyveket biztosított. A szülők „erkölcsi kötelességének” rádöbbenéséért és a második nemzedék „megmentéséért” pedig a nagyobb hatású amerikai magyar napilapokban megjelent cikkek és az általuk elindított, a fiatalság érdeklődését felkeltő mozgalmak igyekeztek tenni (Fejős, 2019, 161-176).

²⁹ Tevékenységük kettős orientációt mutatott: egyrészt a magyar közösségi élet gyakorlatát követték és gazdagították, másrészt bekapcsolódtak más etnikai csoportokat is átfogó rendezvényekbe. Az etnikai öntudat megőrzését továbbá a magyar nyelvű rádióadások elterjedése is elősegítette, és az is, hogy a második nemzedék tevékenységének hatására a magyarok által kedvelt zene különböző amerikai rádióműsorokon keresztül a saját etnikumon kívüli közegbe is eljuthatott. Ezt az erősödő etnikai mozgalmat a második világháború szakította meg, mivel az amerikai politikában és közéletben ismét megerősödött a nemzeti egység hangsúlyozása (Fejős, 1993, 208-215).

kapcsolattartás kétoldalú igénye is erősítette az etnikai identitás megőrzésének fellendülését (Fejős, 1993, 201-208).

A magyar állam amerikai magyarokkal kiépítendő kapcsolatainak lényegi motívuma volt, hogy a trianoni béke elutasításához és a revízió követeléséhez minél több magyart igyekeztek megnyerni. A korszak légköre és a hazai kapcsolatok következtében az amerikai magyarok nemzeti érzése, etnikai származástudata ráhangolódott az óhaza revízió-centrikus alapállására, amelynek befogadását elősegítette, hogy az amerikai magyarok közül sokan a Trianonban elcsatolt területekről származtak (Fejős, 1992, 75). Habár az USA-ban maradás döntése végérvényesen elvágta a visszatérés lehetőségét, az anyaországhoz való ragaszkodását nem, sőt ez még több érzelmi alapot kapott. Mindez pedig Magyarország fokozott megsegíteni akarásában, a határon túli területekre szorult magyarsággal érzett szolidaritásban fejeződött ki. Ezzel párhuzamosan a magyarországi vezetők is felismerték az amerikai magyarságban rejlő potenciált, és patriotizmusukat a Horthy rezsim érdekében igyekeztek a trianoni béke revíziója kapcsán politikai, a nyugati kölcsönök és egyéni befektetések megszerzése révén pedig gazdasági célokra használni (Várdy, 2000, 354.).³⁰

Ezáltal ebben az időszakban az amerikai magyarság számára a Trianonban megcsönkített magyar haza ügye lett az egyik legfontosabb kohéziós erő, melyben minden magyar – vallásától, politikai felfogásától, tanultságától vagy társadalmi helyzetétől függetlenül – egyetértett, és amely mögé felsorakozott. A helyzettel kapcsolatos változtatás módját illetően azonban a háború alatt megosztott maradt (lásd bővebben: 4.1. alfejezet. Várdy, 2000, 352.), Megosztottságuk leginkább a bal- és jobboldali beállítottságú szervezetek közötti nyilvános és az e szervezeteken belüli zárt vitákban és konfliktusokban nyilvánult meg. Habár az 1938 és 1941 között lezajlott területi revíziót az amerikai magyarság zöme lelkesedéssel fogadta, társadalmukban egyre több töréspontot okozott az, hogy az igazságtételt a náci Németországgal kötött szövetség árán lehetett csak megvalósítani, ami miatt 1941 után a területi revíziókat védeni óhajtok is bizonytalanná, és véleménynyilvánításukban félénkké váltak. Helyzetüket súlyosbította, hogy a háború alatt tevékenységüket az amerikai szervek gyanakvással figyelték. Az ellenséges etnikai

³⁰ Az e révén kialakított magyar kormány propaganda akcióit és az amerikai magyar szervezetek által indított Trianon-ellenes megmozdulások rövid áttekintését lásd a Tengeren túli szolidaritásról szóló erre az időszakra vonatkozó alfejezetében.

csoportok megfigyelésével ugyanis külön titkosszolgálati szerv, a CIA elődjeként szolgáló OSS (*Office of Strategic Services*) foglalkozott (Várdy, 2000, 370-371).

2.3.4. A második világháborút követő emigrációs hullámok

A nemzetközi migrációban új korszak kezdődött a második világháború után, amikor a háború következtében az 1940-es évtized első felében korábban soha nem tapasztalt mértékű menekülthullám és kényszertelepítések következtében mintegy tizenegy millióan váltak hontalanná Európában, melyből mintegy hétmillió ún. „*dípi*” (*displaced persons*, angol rövidítéssel DP-t, azaz hontalant) repatriáltak a felszabadított országok kormányai 1945-ig, majd 1945-47-ig további egymillió hontalant telepítettek vissza eredeti lakóhelyükre. Közülük kb. másfélmillió azonban nem kívánt eredeti lakóhelyére visszatérni, akiknek befogadására megalapították az ENSZ keretein belül az *International Refugee Organization*-t (IRO), mely 1947 folyamán mintegy egymillió fő letelepítését koordinálta (Puskás, 1991, 6.). A Németország és Ausztria területein felállított menekülttáborokba tömörített „*dípi*ket” három elkülönített csoportba osztották: az első csoportba az Egyesült Nemzetek tagállamainak *hontalan állampolgárait*, a második csoportba a *tengelyhatalmak állampolgárait* (azaz német, osztrák és japán származású hontalanná vált személyeket) sorolták, míg a harmadik csoportba a volt ellenséges országok, így Olaszország, Románia, Bulgária és Magyarország hontalajai, az ún. „*ex-enemy DP*”-k kerültek. Ez utóbbi csoport tagjai közül mintegy 360 ezer emigrált USA-ba, akiknek befogadására a Kongresszus 1948-ban fogadta el az ún. *Displaced Persons Act*-et, a hontalan személyek befogadásának és ezzel a bevándorlás lehetőségének szélesítésére vonatkozó törvényt (a kvóták csökkentése nélkül, megengedve, hogy azokat több évre előre lekössék). Ennek következtében összesen 202 ezer kvóta-vízum kiadása vált lehetővé (Puskás, 1991, 6.). A második világháború menekültjeinek nemzetiség szerinti megoszlásáról nincsenek pontos szám adatok, mivel az abban az időben a népszámlálások eredményei sokszor pontatlanok voltak, a korabeli sajtóhírek pedig egymásnak gyakran ellentmondtak, csak utólagos szakmai becslésekre lehet támaszkodni (Gazsó, 2016, 21.). Az IRO adatai az USA-ba ebben az időben mintegy 17 ezer magyar származású személyt fogadtak be, Dél-Amerikába pedig összesen tízezer magyar származású „*dípi*” került (Papp Z., 2010).

A menekültek befogadásával kapcsolatban a befogadó országok saját gazdasági és politikai szempontjaikat érvényesítették (Papp Z., 2010). Ilyen tekintetben, a latin-amerikai országokkal és Kanadával összehasonlítva az USA-ban a közvélemény nyomása erősebben hatott abba az irányba, hogy fasiszta és nyilas múlttal politikailag kompromittálódott személyeket ne engedjenek be, így az USA-ban különösen igaz, hogy megjelent az erre vonatkozó állami beavatkozás, és azok az intézmények, amelyek közvetett vagy közvetlen módszerekkel kontrollálni és befolyásolni igyekeztek az események alakulását. A „dípi” menekültek különféle csoportjai leginkább a felső és középrétegek közül kerültek ki, bár ez csupán az 1970-es népszámlálásban mutatható ki, amelyben a magyarországi származásúaknak mintegy 30%-a volt például felsőfokú végzettségű (Puskás, 1991, 6.).

Mivel a törvény értelmében írott biztosítékokkal kellett szavatolni az új bevándorlók elhelyezését és ellátását addig, amíg azok saját erőből nem látják el magukat (Várdy, 2000, 456), azokat, akik a tengerentúlra vándoroltak tovább, a magyar szervezeteken és egyházakon kívül a második világháború előtt kivándorolt emigránsok segítették leginkább. Lakhely és munka felkínálása mellett sok esetben még felelősséget is vállaltak értük, hogy megkönnyítsék bejövetelüket és letelepedésüket a befogadó országban. Ez annál is inkább fontos volt, mivel a táborokba tömörített magyar menekültek hamar ráeszméltek, hogy helyzetük nem fog könnyedén és gyorsan rendeződni, ezért az egyházak segítségével elkezdték megszervezni a kiskorúak oktatását és magyar iskolákat, cserkészetet alapítottak, és az ezen intézmények nyújtotta lehetőségeken keresztül igyekeztek felvenni a kapcsolatot a tengerentúli szervezetekkel (Gaszó, 2016, 21.). A segítségért cserébe azonban a régi amerikusok együttműködést vártak el az újonnan érkezettektől, akik azonban nem voltak hajlandóak erre (Várdy, 2000, 456-458), és már a kitelepedés megszervezésének időszakában voltak olyan hangok, amelyek a „dípi” (mint „*Horthy-gonosztevők*”, „*nácik*” és „*nyilasok*”) ellen szítottak. Az 1940-es években ezek a konfliktusok a két emigráns réteg (az óamerikás szervezetek tagjai és az újonnan bevándoroltak között) tovább éleződtek (Gaszó, 2016, 21.), és az új emigráns réteg még sokáig összehozhatatlan távolságban maradt a korábban letelepedettektől.

Habár a köznyelv és a szakirodalom „dípinek” nevezi mind az 1945-ben, mind az 1947-ben kitelepedetteket (Kovács, 2008, 436.), a két réteg között mind anyaországból hozott társadalmi háttérben és politikai nézetekben, mind az amerikai életben betöltött

státuszban és szervezeti életben is jelentős különbségek voltak. A *negyvenötös menekülthullám* soraiban a náci Németországba kényszermunkásként hurcoltak, vagy német hadifogságba jutottak, illetve koncentrációs táborok túlélői, továbbá olyan hontalan külföldiek voltak, akik vagy a nácizmus alatt szövetségesek által megszállt területekre kerülve hazájukba visszatérni nem szándékoztak, vagy a szovjet megszállás előtt korábban betöltött társadalmi státuszuk miatt menekültek (Borbándi, 2006, 11.). Köztük voltak továbbá a szélsőjobboldal- és antiszemitizmus képviselői mellett olyan konzervatív politikusok is, akik az 1939-es vagy korábbi választások során kerültek Magyarországon vezető szerepbe, és olyan arisztokrata származásúak is, akik a náci megszállás után nem kívántak részt venni az ellenállásban és emiatt hagyták el az országot, vagy eleve külföldön voltak kiküldetésben, továbbá arisztokrata származásúak és a felsőbb osztálybeli polgári réteg is. Ők alkották az ún. „*nemzeti emigrációt*”, melynek legismertebb képviselője Eckhardt Tibor és köre volt (Kovács, 2008, 436.). Származását tekintve egy részük szakképzettséggel rendelkező kispolgár volt, másik részük katonaként vagy jogászként dolgozó, ranggal rendelkező dzsentrifikált réteg volt. Míg az előbbi csoport sikeresen elhelyezkedett saját szakmájában, utóbbiak az USA-ban hasznosíthatatlan végzettséggel és gyakorlattal rendelkeztek, melyek az Újvilágban eladhatatlanok voltak. Ennek következtében leginkább szakképzettséget nem igénylő üzemi és gyári munkát vállaltak, és a városi társadalmak alsó rétegeiben helyezkedtek el, ami miatt folyamatosan hangsúlyozták amerikai jelenlétük ideiglenes mivoltát. Ez pedig egy sajátos és az amerikai többségi társadalomtól és más magyar diaszpóra rétegektől elszigetelt külön világ felépítéséhez: az egykori címek és státusz egymás közötti megőrzéséhez, valamint egy belterjes, egykori magyarországihoz hasonló társadalmi élet kialakításához és fenntartásához vezetett (Várdu, 2000, 459-462).

Velük ellentétben az 1947-ben kivándorolt „*negyvenhetesek*” egyrészt a demokratikus fordulat előtti közéletben játszottak szerepet, de még a kommunista hatalomátvételig otthon maradtak, és/vagy részt vettek a hitleri Németországgal való szembenállásban, valamint a demokratikus rend elindításában. Másik részük olyanok voltak, akik egy emberségesebb szocialista rendszer kiépítését még támogatták volna, és emiatt kényszerültek emigrációba a kommunista hatalomátvétel után (Borbándi, 2006, 44 – idézi: Gázsó: 2016, 22.).

Míg a negyvenötösök körét leginkább Eckhardt Tibor és követői alkották, akik a Horthy kormányhoz és Magyarország háborúból való kiugrásához hívek voltak, addig a negyvenhetes egy kisebb, de politikailag jelentős „*demokrata emigráció*” volt, amely elismerte az 1945-ös alkotmányt, bízott Magyarország demokratikus átalakulásában, részt vett az első folyamatokban, s csak a koalíciós kormányzás kudarca után hagyta el az országot. Leginkább kisgazda, parasztpárti és szociáldemokrata politikusok és az államosított vagyonok tulajdonosai voltak (Kovács, 2008, 436.). A negyvenötösökkel ellentétben személyes tapasztalataik voltak a szovjet megszállásról, egyénileg, illetve családjakkal együtt, és nem tömegesen hagyták el az országot, nem voltak menekülttáborokba tömörítve, mint a negyvenötösök, mivel utóbbiakkal ellentétben a nyugat-európai kormányok nem tartották őket ellenségnek (Gazsó, 2016, 22), és emiatt később is sokkal jobb helyzetbe kerültek a negyvenötös rétegnél. Amerikában a valódi vagy vélt demokratikus átalakulásban játszott szerepükhöz illő fogadtatásban részesültek, és megérkezésüket követően azonnal fizetett pozíciókat kaptak az akkor kialakuló amerikai hidegháborús intézmények valamelyikénél (Várdy, 2000, 462).

Ahogy az öregamerikások és a negyvenötösök között, úgy e két réteg között is gyakori volt a rideg és barátságtalan távolságtartás, és olykor mélyek voltak az ellenséges viszonyok, mivel mindegyik csoport egymást hibáztatta a magyarországi eseményekért: a negyvenötösök Sztálin, a negyvenhetesek Hitler kiszolgálását rótták fel a másik csoportnak. Politikai vitáik következtében újabb törésvonal keletkezett a magyar diaszpórában az Egyesült Államokban is, a negyvenötös ún. „nemzeti emigráció”, Eckhardt Tibor és köre és a negyvenhetesek, azaz Nagy Ferenc, Varga Béla, Kovács Imre és csoportja között (Gazsó, 2016, 22.). A negyvenötösök és a negyvenhetesek egymás közötti vitáikon kívül továbbá az 1919 után menekült liberális demokratákkal és a szélsőjobboddallal is voltak nézeteltéréseik, amely szervezeti életükben és sajtójukban egyaránt megmutatkozott. A szélsőjobboddallal szemben ugyanakkor mind a régi, mind az új konzervatív nemzeti emigráció fórumai egyaránt kemény szembenállást tanúsított (Kovács, 2008, 437.).

Minden köztük levő törésvonal ellenére a II. világháború utáni diaszpórahelyzetbe kerültek különféle politikai nézetének ugyanakkor határozottan közös nevezőjévé vált a kommunista kormány elutasítása és az ország szovjet megszállás alól történő felszabadításának szükségessége. Az 1945 utáni emigráció politikai cselekvésének

megszervezésére és a nemzetközi tiltakozás ébrentartására már a menekülttáborokban megindult a szervezkedés. A negyvenötösök generációjának szervezetei között leginkább hagyományörző egyesületek voltak, melyekben a politikai színpad szinte minden árnyalata képviselve volt, a monarchistáktól a horthystákon keresztül a szélsőjobb oldali nyilasokig. Egyetlen tényező kötötte őket össze: erőteljes szovjet- és kommunistaellenességük³¹ (Várdy, 2000, 465-467).

Miután hidegháborús programja keretében az amerikai kormány 1951-ben létrehozta a *Szabad Európa Bizottságot* és a *Szabad Európa Rádiót* (SZER), melyet a CIA jelentős anyagi támogatásban részesített, a számos politikai alakulat közül a negyvenhetesek legfontosabb szervezete a New York-i székhelyű, 1947-ben alapított, de lényegében csak 1949-től működő és Varga Béla által elnökölt *Magyar Nemzeti Bizottmány* volt. Ez egy kvázi „*emigráns parlament*” szerepét töltötte be, amelybe mind a háború előtt kivándoroltak, mind a Horthy-kormány idején szerepet vállalt magyar vezetők, mind az 1945 utáni polgári demokratikus erők részt vettek, a szélsőjobb és szélsőbal kizárásával (Borbándi, 2006, 42-65; Várdy, 2000, 475-476). 1950-ben az MNB kilencven tagja közül tizenhárom tagja volt az exilkormány szerepét játszó Végrehajtó Bizottságnak is. Tagjai egy amerikai egyetemi tanárnak megfelelő fizetést kaptak, melyet az amerikai kormány a hidegháború keretében, titkosszolgálati szervek részeként finanszírozott. Bár cselekvési programjában a régi és az új emigráció mérsékelten konzervatív erőinek véleményét hangoztatta, az amerikai kormánytól való anyagi függősége miatt e szervezet valójában szócsövénév vált a mindenkorai amerikai külpolitikai irányvonalnak, melynek lényege a békés eszközökkel történő felszabadítás volt. Véleményét pedig a szintén CIA által finanszírozott SZER-en keresztül hangoztatta (Várdy, 2000, 477-479).

Ezen emigrációs hullám – különösen a negyvenötösök – első generációjának értékrendjét egyfajta „neobarokk”-nak nevezhető világ jellemezte, melynek fő jellegzetessége a hagyományos elvek közé szorított patriarkális társadalmi rend volt, aminek központjában az „*Isten, Haza, Család, és Becsület*” jelszó helyezkedett el. Ez az

³¹ A magyar hadsereg és csendőrség menekülteinek sok száz helyi szervezetbe tömörült tagjait pedig a *Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének* (MHBK) hálózata 1947-től fogta össze, melynek élén Zákó András vezérőrnagy állt. Ehhez hasonló jellegű tömörülés volt az 1949-ben Grácban alapított és számos USA-beli helyi szervezettel bíró *Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség* (MKCSBK) is, amelynek szintén több nemzeti főcsoportja és sok helyi szervezete volt. Szintén széles amerikai tagsággal rendelkezett az 1957-ben alapított Vitézi Rend is (Várdy, 2000, 465-467).

alapfilozófia szervezeteik működését is nagymértékben meghatározta. Bár köreikben megmaradt a felekezeti megosztottság, de a közös keresztény múltban gyökerező istenhit minden emigráns gondolatvilágának szerves része volt. Ugyanez volt igaz a Haza fogalmára is, amely az emigránsok világában szinte emberek fölötti valósággá eszményült. Mindez a múltbeli valóság szükségszerű megszépítését is magával hozta, mely a magyar történelemszemlélet idealizálását is jelentette, ez pedig szerves része volt a Trianon-szindrómától szenvedő nemzedéknek (Várdy, 2000, 513-514).³²

A különösen a negyvenötös politikai emigránsok által kiépített „*különvilág*” és az azzal kapcsolatban kialakított önámítás hátráltatta az onnan kiszabadulni akaró fiatalokat (Várdy, 2000, 513). Ezért különösen fontos szerepe volt a negyvenötösök által alapított legnagyobb hagyományörző ifjúsági szervezetnek, a *Külföldi Magyar Cserkészszövetségnek* az amerikai magyar diaszpórában nevelkedett fiatalok öntudatára. Hatása kettős volt: egyrészt fontos szerepet játszott a magyarországi értékek, a határon túli magyarsággal kapcsolatos ismeretek továbbadásában, a következő generáció magyarságtudatának kifejlesztésében és megtartásában, amelynek befolyása volt a politikai emigránsok gyermekeinek, a második generáció kötőjeles identitására (Várdy, 2000, 468). Ugyanakkor ez a trianoni határok képét elnyomó Nagy-Magyarország idealizálása távol állt az ország valós helyzetétől, amelyet ez a generáció is még sokáig magával vitt (Várdy, 2000, 514-515). Másrészt e második nemzedék tagjai lényegesen kevesebb osztályöntudatot hordoztak magukban, mint a Horthy-rezsim társadalmának értékvilágát magukban hordozó szüleik és nagyszüleik korosztálya, és a cserkészszövetség tudatosan nemcsak kizárta eszmevilágából a többi egyesületre oly jellemző osztálytudatot és eszmevilágot, hanem kitárta kapuit az ötvenhatosok és a később jöttek gyermekei előtt, függetlenül azok politikai és társadalmi háttérétől (Várdy, 2000, 468-470). Emiatt pedig jelentősen hozzájárult a hatvanas évek végétől kialakuló szétszórásban összetartó amerikai magyar diaszpóra társadalmát elválasztó osztályöntudat levetkőzéséhez, és a „*kötőjeles*” kettős identitás kialakításához, amelyben az amerikai állampolgári lét ugyanolyan szerepet játszott, mint a magyarsághoz való szimbolikus kapcsolódás.

³² Nem csoda, hogy számosan köztük horthysták és monarchisták voltak, hiszen a két világháború közötti korban a legitimizmus még komoly politikai tényező és lehetőség volt mind Magyarországon, mind Ausztriában (Várdy, 2000, 505-506)

Mivel az ehhez az emigrációs hullámhoz tartozók határozottan antikommunisták voltak, a magyar rezsimhez való viszonyulásuk nem csak, hogy ellenséges volt, de a kommunista magyar kormányokat nem tartották legitimnek, következésképpen nem is kívántak az óhazával hivatalos kapcsolatokat fenntartani, bennük pedig a magyarországi politika is ellenséget, és végső soron fenyegetést látott. A Rákosi korszak magyar diaszpóra politikájára a defenzív magatartás volt a jellemző. Az emigráns szerveződéseket Magyarország az első perctől követte az államvédelmi szerveken belül létrehozott külföldi hírszerzésen keresztül: a „reakciós” emigrációról való adatgyűjtést a határon túliakra szakosodott Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának II. alosztályán került sor. Bár az első években a katonai szervezkedés tűnt a legveszélyesebbnek, ennek jelentősége a demokratikus emigráció megjelenésével és az amerikai támogatás hanyatlásával csökkent. A magyar állam legfontosabb célja nem csupán a hírszerzés, hanem a szervezkedések belső bomlasztása volt, melynek legfőbb eszközének az emigráns vezetők egymás előtti lejáratását, és a köztük levő konfliktusok szítását tartották (Kovács, 2018, 203-204).

Ebben jelentős szerepet játszott a már 1945 elején újjászervezett, és leginkább öregamerikásokat és más baloldali csoportokat tömörítő *Magyarok Világszövetsége* (MVSZ), amely 1947 végétől koalíciós alapon működött,³³ és 1949-ben pedig új vezetéssel, megváltozott és lényegesen csökkent lehetőségekkel folytatta munkáját (Szántó, 1984, 99-102). A magyar rezsimmel történt kapcsolatok kiépítése és a szervezet Magyarországról történő újjászervezése után azonban a szervezet 1956-ig kifejezetten elszigetelt maradt az amerikai magyar diaszpóra különböző szervezeteitől és a társadalmi rétegeket képviselő tömegszervezetektől³⁴ (Szánthó, 1984, 119-122). Miután viszont a negyvenötös és negyvenhetes politikai emigránsok számára a hazatérés egyre kevésbé volt realitás, többek

³³ A pártok delegált képviselői között voltak a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Magyar Kommunista Párt és a Független Kisgazdapárthoz tartozó egyének. 1946-tól nemcsak baloldali szervezetekkel épített ki kapcsolatokat, hanem minden olyan egyesülettel, amellyel közös érdekű pontokat talált, így például az AMSZ-el is. A két munkáspárt egyesülése után aktivitása jelentősen csökkent (Szánthó, 1984, 99-102).

³⁴ Az MVSZ munkájában fő szempontok a tájékoztatás a magyarországi helyzetről és operatív támogatás az amerikai magyarság számára a Magyarországgal kapcsolatos ügyeik intézésében. Mivel ebben az időszakban különösen az AMSZ kétségbe vonta az MVSZ legitimitását, ezért szükségesnek tartották annak újabb átalakítását, melynek mentén a fő célok a külföldi magyarok „demokráciába, a békéért vívott harcba” történő bevonása, a „kapitalista országok haladó tömegszervezeteiben” történő részvétel, a magyarországi tömegszervezetek és a nyugati országokban élő magyarok közötti kapcsolatok ápolása és a tömegszervezetek képviselőiből történő Bizottság felállítása kerültek fókuszba. Ennek jelszava a Rákosi-korszaknak megfelelő „éberség”, a „békeharc” és a különösen a gyakran sztrájktrő „dípi” által hangoztatott „rágalmak” visszaverése voltak (Szánthó, 1984, 119-122).

érdeke lett az anyaországgal ápoltságok normalizálása, ami hozzájárult az emigráns szervezetek gyengüléséhez. Ezután a legfontosabb magyar politikai érdeké a diaszpóra szervezetek „*lojálissá*” tétéle vált, aminek eszközei az amnesztia, a hazacsalogatási kampány, a hazatérő disszidensek dicsőítése, valamint a Magyarország fejlődéséről szóló propaganda terjesztése voltak (Kovács, 2018, 203-204).

2.3.5. Az ötvenhatos emigrációs hullám időszaka

Annak ellenére, hogy demográfiai és gazdasági adottságaik miatt a kelet-közép-európai országok a világháború utáni időkben is munkaerőt kibocsátó társadalmak lehetek volna, a „népi demokráciákban” teljesen felfüggesztették a munkaerő szabad áramlását. Az államhatárokat 1949-re teljesen lezárták, az elvándorlási tilalmak következtében pedig a távozások csak illegális utakon történhettek, és politikai állásfoglalásnak minősültek, emiatt a vándorlások gazdasági és politikai motivációi elválaszthatatlanokká váltak a hidegháború idején (Puskás, 1991, 6.). Ezzel összefüggésben az emigráns szó használatának elkerülése szándéka miatt a *disszidens* kifejezésnek új jelentéstartalma lett a célból, hogy megkülönböztessék a második világháború előtti kivándorlást a szocialista Magyarországot „elhagyott” személyektől. Ezzel egyidőben azonban egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a Tanácsköztársaság bukását követő baloldali politikai emigrációnak (Kovács, 2008, 436-445). Emellett a már az országot elhagyó diaszpóra tagokkal szemben Magyarország az 1940-es évek végére egyre szigorúbb eljárásokat indított: 1947-ben magyar állampolgárságuktól fosztották meg őket, majd a rá következő évben magyarországi vagyonuktól is (Gazsó, 2016, 23.). Ezen okoknál fogva az 1949-től 1956-ig tartó időszakot „*vándorlási csendnek*” tekinthetjük, mivel csupán két és fél ezer személy hagyta el összesen Magyarországot legálisan (Papp Z., 2010). Azon kevesek közül, akik távoztak, gyakoriak voltak a katonai szolgálat alól mentesülni kívánó fiatalok, vagy a keleti ortodox egyházak tagjai, akik vallásuk miatt váltak száműzöttekké (Puskás, 1991, 6.).

Az 1956-os októberi forradalom következtében mintegy kétszázezer ember menekült el Magyarországról– többnyire illegálisan átlépve a határt, ezáltal az országnak nagy demográfiai veszteséget okozva, ugyanakkor ez a diaszpóra közösségek számára a legfontosabb utánpótlást biztosította, melynek köszönhetően a korábban létrehozott szervezeti élet hosszú távú fennmaradása biztosítottá vált. Az ötvenhatos menekültek

körülbelül 22,7%-a (kb. 54 ezer ember) az Egyesült Államok felé hagyta el az országot (Papp Z. 2010).

Időközben amerikai oldalon az újabb menekülthullámok fogadására a Kongresszus által 1952-ben megalkotott *McCarran Act*, és az 1953-ban törvényre lépett *Refugee Act* lehetővé tették, hogy konkrét esetekben függetleníthessék a bevándorlás engedélyezését a kvótarendszertől. Emellett az 1953-ban elfogadott *Immigration and Nationality Act* 212-es (5) cikkelyéhez kapcsolódó speciális rendelkezés, az ún. *elnöki „parole”* (becsületszó) révén 1956-ban magyar menekültek tömegei viszonylag rövid idő alatt tudtak bevándorolni és letelepedni (Puskás, 1991, 7.).

A disszidensek nagy része elsősorban városi, fiatal, munkaképes korú férfi volt (Papp Z. 2010). Átlagéletkoruk 25 éven alul volt, legtöbbször a jobb anyagi megélhetés lehetőségei vonzották, tehát a valóságban jó részük nem „szabadságharcos” és politikai menekült volt, hanem inkább gazdasági okokból emigrált (Puskás, 1991, 7.). Azok, akik a Rákosi-korszakban kilátástalannak érezték jövőjüket, és jobb életkörülmények reményében döntöttek az elvándorlás mellett, jóval többen voltak, mint a kifejezetten politikai okok miatt menekülni kényszerülők (Gazsó, 2016, 24.). Jelentős részük – több mint felük – budapesti származású, mintegy 30%-uk volt dunántúli, 20%-uk a keleti országrészből származott, és mintegy 20%-uk katonaköteles korú fiatal férfi volt. Legnagyobb részük (kétharmaduk) keresőképes volt, ezeknek kétharmada, azaz túlnyomó része nem mezőgazdasági fizikai munkás volt, és csak egynegyedük volt szellemi foglalkozású (ezen belül túlsúlyban voltak a mérnökök, az akkori mérnökállomány mintegy 10%-a emigrált), 7%-uk pedig mezőgazdasági munkásként dolgozott. Az eltartottak mintegy fele volt tanuló, nagy részük egyetemi hallgató volt (Papp Z., 2010).

Mindez munkaerő piaci utánpótlás szempontjából a nyugati országok számára, így az USA számára is igen vonzónak tűnt (Papp Z., 2010). Nixon alelnök a szabadságharc utáni magyarokat tömörítő ausztriai menekülttáborokban tett 1957-es látogatásáról hazatérve például megállapította, hogy „*azok az országok, amelyek a magyar menekülteket befogadják, tapasztalni fogják, hogy nem terhet vettek magukra, hanem értékes nemzeti vagyonnal gyarapodtak*” (Puskás, 1991, 7.; Deák, 2020). Az ötvenhatosok ennek megfelelően minden befogadó országban lényegesen kedvezőbb bánásmódban részesültek, mint az előző emigrációs hullámokban tengerentúlra érkezők: a szovjet elnyomás ellen

küzdő szabadságharc hőseinek, a magyar forradalom dicső veteránjainak tartották őket. Ez nem csupán a közvéleményben csapódott le, hanem a tudományos élet is érdeklődéssel fordult feléjük, és a diaszpórában élő magyarok is jóval nyitottabbak és segítőkészebbek voltak az újonnan érkezők befogadására, melyben még a korábbi emigrációs hullámok által alapított szervezetek vezetői is egyetértettek, és egyúttal elismerték a forradalom céljait (Gazsó, 2016, 24.).

Intézményes kereteik megalakulása a magyar diaszpóra társadalmi szerkezetében azonban lényeges változtatásokat nem eredményezett. Alapítottak ugyan saját szervezeteket, de ezek nem hoztak magukkal olyan meghatározó pártpolitikai programokat, mint a korábbi hullámokban érkező emigránsok. Emiatt azok, akik nem vettek részt forradalmi eseményekben, a meglevő szervezetek munkájába kapcsolódtak be,³⁵ akik pedig forradalmi szerepet vállaltak, olyan új szervezeteket hoztak létre, melyek alapelveit a már meglevő diaszpóraszervezetek többsége is magáénak érzett, ugyanakkor számosan voltak olyanok is, akik a többségi társadalomba történő beilleszkedést tartották prioritásuknak (Gazsó, 2016, 25.).

A többségüket a magyar vonatkozású lehetőségek kihasználásán kívül egyáltalán nem érdekelte a magyar ügy, és meghatározó részük az azonnali asszimiláció és társadalmi, gazdasági sikerek politikáját követte, emiatt idővel a magyar eredetük tudata legfeljebb nosztalgiával töltötte el őket, és csak kisebb részük volt politikailag aktív (Várady, 2000, 483). Az ekkor kivándorló magyarok egy jelentős rétege pártpolitikai állás szerint szociáldemokrata volt, akik a jobboldali csoportosulásokba nem olvadtak be,³⁶ kiváltképp a negyvenötösökkel nem voltak hajlandóak együttműködni, nemzetközi téren viszont, különösen az európai szociáldemokrata pártokkal jó kapcsolatokat ápoltak (Kovács, 2018, 105). Emellett kisebb részben a politikai ideológiai spektrum széles skáláján mozogtak a Mindszenty-féle katolikus-legitimista-konzervatívától a polgári liberalizmuson, a paraszti

³⁵ Az ötvenhatosoknak az a része, amely nem közvetlenül az angol nyelvű amerikai társadalomban, hanem az északkeleti egyik magyar településén kötött ki, az öregamerikás társadalom és a negyvenötös menekültek magyarjainak ütközőpontjában találta magát, és műveltségétől függően választott magának kulturális és szociális közeget, amelyet leginkább csak saját szervezeteik megalapítása után hagyott el (Várady, 516-517).

³⁶ Ennek oka az volt, hogy nem látták értelmét a sorsukat és jövőjüket lejáratott és idejétmúlt szervezetekhez kötni, mivel a legfontosabb politikai szervezet, a Magyar Nemzeti Bizottmány szerintük a magyar forradalmat rútol cserbenhagyó amerikai kormánysszervekhez volt kötve (Várady, 2000, 484).

népiségen, a jobboldali radikalizmuson a Nagy Imre-féle nemzeti kommunizmusig (Várdy, 2000, 483).

Azok, akik azonban ragaszkodtak magyarságtudatuk ápolásához, igen eredményes munkát végeztek, mind gyermekeik magyar nyelvi nevelésében, mind magyar iskolák és néptáncsoportok felállításában és működtetésében.³⁷ Politikai szervezeteikben a negyvenhetesekkel együttműködésben hasonlóan szintén a CIA finanszírozásában 1958-ban átalakították a *Magyar Nemzeti Bizottmányt* (MNB), melynek új neve *Magyar Bizottság* (*Hungarian Committee*, MB) lett, és New York-i székhellyel szintén Varga Béla elnöklétével működött. Az MNB-vel azonban számos vonatkozásban különbözött. Az MB-nek egyrészt jóval kisebb taglétszáma volt: a tizenhat tagból kilencen a negyvenheteseket, heten az ötvenhatosokat képviselték, akik éppoly juttatásokban részesültek, mint az egykori MNB tagjai. Másrészt az *Magyar Bizottság* már elvesztette azt az emigrációs kormány jellegét, ami elődjét jellemezte, így politikai súlya is jóval kisebb volt, mint elődjéé (Várdy, 2000, 485).

A forradalom után alapított további szervezeteik jelentős része viselte valamilyen formában a „*Szabadságharcos Szövetség*” elnevezést, amik közül sok nemzeti vagy helyi, egy pár pedig nemzetközi jelleggel bírt.³⁸ Ezeken kívül fontos szervezetek voltak az ötvenhatosok diákszervezetei, amely jelentős szolidaritási hálót jelentettek az Észak-Amerikában letelepedni vágyó fiatal magyarok számára. A SZER támogatásával 1957-ben alakult *Észak-Amerikai Főiskolások Egyesületeinek Szövetsége* (ÉMEFESZ), amely 1968-ig működött, és szerepe a menekült diákság érdekképviselet és összehangolása, a beérkezett ösztöndíjak és diáksegélyek kiosztása és a magyar ügy ébrentartása voltak. Az ÉMEFESZ megszűnte után az egyesület egyes helyi szervezetei még évekig tovább működtek, általában a nagyobb magyar központok közelében levő nagy diákszámú állami egyetemek keretein belül, melyek közül a legjelentősebb az 1960-ban New Brunswick-i Rutgers Egyetemen

³⁷ Ennek a generációnak köszönhető az *Anyanyelvi Konferencia* gondolatának felállítása és programja is (lásd 4.2. alfejezetet).

³⁸ A legismertebb nemzetközi jeletőségű szervezetek az 1957-ben Király Béla vezetése alatt New Yorkba költözött *Magyar Szabadságharcos Szövetség* volt, a dálnoki Veress Lajos horthysta vezérezredes által 1976-ig működő *Magyar Szabadságharcos Világszövetség*, amely az 1960-as évek elejére már az egész emigráns világot átfogta és a pesti gerillaharcokban kitűnt Pongráz és Hóka fivérek vezette *Magyar Szabadságharcos Világszövetség*, a Sulyok dezső által alapított *Magyar Október 23. Mozgalom*, továbbá a *Szittyakürt* nevű havilap köré felített *Hungaríia Szabadságharcos Mozgalom* voltak, amely a jobboldali nézetű ötvenhatos réteget fogta össze (Várdy, 2000, 485).

alapított *Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör* volt (Várdy, 2000, 483-489), amely a későbbiekben helyi lobbizási akciókban is igen fontos szerepet játszott.

Az 1956-os események után, részben a forradalomnak, részben a hruscsovi nyitásnak és enyhülésnek köszönhetően a magyar államszervek emigrációval kapcsolatos stratégiája egyrészt differenciálódott, másrészt a Rákosi rendszerhez képest sokkal inkább proaktívabbá vált, és a stratégiai tervezésnek köszönhetően valósult meg. A Külügyminisztériumon belül külön bizottság, a *Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája* foglalkozott az emigrációs politikai irányok meghatározásával. Az új irány szerint továbbra is cél volt az egységes emigrációs blokk szerveződésének megakadályozása, amit továbbra is a szervezetek belső bomlasztásával és a köztük levő törésvonalak mélyítésével igyekeztek elérni, viszont kimondták azt is, hogy az 1956 után kivándoroltak egy jelentős részét már nem tekintették ellenségnek, hanem inkább „*kijózanításukra*” törekedtek, amit az emigrációs vezetőkről történő leválasztással és a hazatérés ösztönzésével igyekeztek elérni.³⁹ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1961-es ülésén továbbá részletesen tárgyalta az emigráció helyzetét, aminek eredményeképpen megállapították, hogy az Egyesült Államokban van továbbra is a legtöbb ellenséges szervezet, amelyek semlegesítésére további bomlasztásokat irányoztak elő (egymás előtti lejáratásokkal: az ún. fekete füzetekkel és röplapokkal), emellett pedig a nyugati közvélemény előtti leleplezésüket tekintették fő célnak (Kovács, 2018, 105-106).

2.3.6. Az 1960-as évektől a rendszerváltozásig

Az 1956-1957-es emigrációs hullám volt a rendszerváltozásig az amerikai magyar diaszpóra fejlődéstörténetében az utolsó jelentős utánpótlás. Bár a Magyarországról való elvándorlás nem szűnt meg, de ekkora mértékű emigráció azóta nem volt tapasztalható (Gazsó, 2016, 25.). A háború utáni visszatelepülést az állandó vándorlás régi sémájához való visszatérés követte, amelynek következtében a vándormunkás-lét lett újból normává, és ez az 1950-es évektől a munkaerő nemzetközi vándorlásának újabb hullámát indikálta. Ugyanakkor Jugoszláviát leszámítva, a Vasfüggöny mögötti országok az emigrációt tiltó szigorú és büntető rendszabályok miatt nem voltak tömeges kivándorlást elősegítő országok.

³⁹ Bár határozat mondta ki, hogy a baráti magatartást tanúsítók kérelmeit nem szabad elutasítani, meg kell jegyezni, hogy tényleges hazatelepedésüket a kormány 1957-től nem propagálta (Kovács, 2018, 105-106).

Az innen kivándorló – főként Nyugat-Európába tartó – „vendégmunkások” száma elérte a 800 ezret, családtagokkal együtt az egymilliót, és inkább városi, iparosodott területekről származóak voltak: szakképzett munkások, technikusok és értelmiségiek. Arra, hogy ezen jugoszláv vendégmunkások közül hány lehetett a vajdasági magyar, aki az USA-ban telepedett le, nincsenek pontos források. A gazdasági dekonjunktúra beköszöntétől, 1973-tól azonban a nyugat-európai vendégmunkások lehetőségei beszűkültek, a munkaalkalmak ritkultak, míg az ellenük irányuló feszültségek nőttek. 1974-ben emiatt szembeszökően nőtt az eredeti otthonukba visszatértek száma, mások pedig továbbvándorlás, vagy végleges letelepedés mellett döntöttek (Puskás, 1991, 8.). A kivándorlás mértéke ebben a rendszerváltoztatásig tartó időszakban a korlátozott lehetőségek ellenére évente három- és hatezer közötti személyre becsülhető (Papp Z., 2010). Tóth Pál Péter (ld. alábbi táblázat) számításai szerint 1960 és 1989 között közel 130 ezer magyar állampolgár disszidált legális és illegális utakon egyaránt. Míg a hatvanas években a Magyarországról legális és illegálisan távozók aránya nagyjából egyenlő volt, a szocializmus utolsó évtizedében inkább az illegálisan kivándorlók aránya volt sokkal magasabb (Papp Z., 2010).

	Kivándorlók		
	legális	illegális	Összesen
1947-1955	2 553	n.a.	2 553
1956-1962	20 703	193 835	214 538
1963-1979	36 713	40 725	77 438
1980-1989	14 931	30 266	45 197
Összesen	74 900	264 826	339 726

2. táblázat: A legális és illegális kivándorlók aránya 1947 és 1949 között.
Forrás: Tóth, 2001. Idézi: Papp Z., 2010

Az 1960-as és 1970-es években a migrációs eredetű kisebbségi közösségek belső és külső megítélése lényegesen átalakult az Egyesült Államokban, és a korábbi „olvasztótégely” elméletet felváltotta a multikulturalizmus, mely törvényhozás szintjén is kifejeződésre jutott. 1965-ben új bevándorlási törvény, az *Immigration and Nationality Act of 1965* eltörölte az 1921 óta érvényben levő etnikai alapú kvótarendszert (Gazsó, 2016, 26.), amely folyamat kedvezett a magyar diaszpórák közösségeinek fejlődésének is.

Az előző alfejezetben említett módon, az Egyesült Államokban az etnikai és kisebbségi közösségekkel kapcsolatos törvényi szabályozás változásai és a multikulturalizmus miatt a Khachig Tölölyan által az „*etnicitás re-diaszporizálásának*”

nevezett folyamat indult el, amely hozzájárult a diaszpóráközösségek és azok intézményrendszereinek átalakulásához. Ez épp az USA-ból indult ki, ahol a különféle etnikai közösségek vezetői a zsidó lobbisikereinek példáját követve egyre több „diaszpórikus kötelezettségvállalást” fogalmaztak meg, arra ösztönözve a földrajzilag széttagolt etnikai rokonközösségeket, hogy fogjanak össze óhazájukban élő nemzettársaik támogatása érdekében. Ennek háttérében az állt, hogy a multikulturalizmus egyre inkább elfogadottá vált elvének népszerűvé válásával egyrészt új lendületet kapott a magyar nyelv- és hagyományápolás, a nemzeti öntudat erősítése, másrészt az új diaszpóra lét kialakításának kezdeti lépései is elindultak az 1970-es években, melynek első lépése az 1972-ben Pennsylvania állami Herefordban megrendezett magyar találkozó volt, és amely felkészítette a diaszpóráközösséget a szórványban való együttműködésre. Ezen elvek mentén jött létre a *Magyar Baráti Közösség (MBK)* is, amely elsősorban fiatal első generációs bevándorlókat, és második generációs fiatalokat szervezett egy diaszpóráközösségbe, és amely 1972 óta minden évben megszervezte az ún. *ITT-OTT találkozót*, az USA-ban élő magyarok legjelentősebb összejövetelét az Ohio államban található Lake Hope State Parkban. Emellett az alapító tagok politikai nézeteitől függetlenül a régebben működő szervezetek egyesülése, azaz ún. ernyőszervezetek alakulása is gyakoribbá vált, és ez lehetővé tette a földrajzilag széttagolt diaszpóráközösségek államhatárokat átívelő dinamikus kapcsolathálójának kiszélesítését és megerősítését (Gazsó, 2016, 29.).

Az ennek nyomán végbement öndefiníciós változásban az *ITT-OTT* folyóirat kiemelkedő szerepet játszott, különösen Ludányi András 1969-ban megjelent cikkével. Ebben a szerző felhívta a figyelmet arra, hogy az emigráció addigi, kizárólag az asszimiláció veszélyeire, illetve a hazatérés szükségességére koncentrálni, múlthoz ragaszkodó görcsös hozzáállást fel kellene váltania a szétszórtsági létnek, ami mind a befogadó, mind a kibocsátó ország által képviselt értékek felé nyitott marad, és egymással folyamatos tudatos kapcsolatot ápol.⁴⁰ Ez volt az első lépés afelé, hogy az egymással addig gyakran ellenséges

⁴⁰ Ludányi (1969) az *ITT-OTT* folyóiratban megjelent sokatmondó „*Újhajtás az örökkévalóság felé*” című cikkében erről a következőképpen fogalmaz: „*Hogy ne tűnjünk el a történelemből, mi külföldi magyarok is meg kell, változtassuk a társadalmunk lényegét, hogy küzdőképes legyen. A haldokló emigrációkat fel kell, számoljuk, ami előtt magával vonszolja a külföldi magyarságot a világ minden emigrációk temetőjébe. A külföldre szakadt magyarság meg kell, szüntesse emigránskodását, és újjá kell, szülessen, mint magyar szétszórtság. (...) Hogy ez a társadalmi átalakulás végbeheszen, fel kell, számoljuk azokat az emigráns jellegeinket, amelyek eddig csak a megszűnés felé vezettek. Ehhez a felszámoláshoz két lépés kell, az egyéni lélektani beállítottságunk megváltoztatása, és az elavult társadalmi formáink szervezeteink és*

viszonyban lévő, különböző kivándorlási hullámok magyarjait valódi diaszpóra közösségbe szervezzék (Kovács, 2018, 110-111).

A fellendült önszerveződés új kereteket biztosított ahhoz is, hogy diaszpóra-elköteleződések fogalmazódhassanak és újulhassanak meg. Lévén, hogy számos diaszpóratag határon túli magyar közösségekből származott, az 1970-es években több olyan új magyar szervezet alakult, vagy éledt újjá aktivitása, amelynek alapjait a diaszpórikus kötelezettségvállalás adta. Mivel az akkori Magyarország rezsímjét elítélték, és visszautasították az azzal való együttműködést, ezért érdekérvényesítő tevékenységeik keretében a mindenkori amerikai politikai rendszertől a Rákosi- illetve a Kádár-rezsím elleni fellépést szorgalmazták, ezért nem elsősorban az anyaország támogatását sürgették, hanem az értekezés fő tárgyát képező, történeti Magyarországtól elcsatolt területeken élő magyar etnikai közösségek kisebbségi jogainak védelmét igyekeztek elérni (Gázsó, 2016, 27.).

Magyarországnak ebben az időszakban a nyugati diaszpórával folytatott hivatalos kapcsolatai továbbra is igen korlátozottak maradtak, annak ellenére, hogy a gyakorlatban ezek a hatvanas évektől már fokozatos javulásnak indultak. Az emigrációval kapcsolatos magyar politikában a szabadságharc után biztosított amnesztiák kihirdetése után következett be az első jelentős fordulat. 1963-tól ugyanis az emigrációs politika fókuszra került a lojális diaszpóratagokkal történő kapcsolat ápolása, illetve a velük való kapcsolat felvétele lett. Az amnesztiarendelet külföldi terjesztésében a Belügyminisztérium szervei aktívan részt vettek, és az MSZMP Politikai Bizottságának 1963-as ülésén ismét tárgyalta az emigráció ügyét. Ennek eredményeképpen megállapította, hogy erősödött a Magyarország iránt lojális külföldi magyar szervezetek tábora, az ellenséges jobboldali szervezetek tovább bomlottak, és célul tűzte ki, hogy ott, ahol még nem működtek lojális szervezetek, a Külügyminisztérium vagy a *Magyarok Világszövetsége* alapítson ilyeneket. Míg a jobboldali

csoportosulásaink likvidálása. Az első lépés csakis személyi meggyőződés és elhatározás következménye lehet: egy belső és személyi lelki forradalom, ami abból áll, hogy belenyugszunk szétszórtságunkba, és külföldi létünket nem tekintjük ideiglenes és szomorú állapotnak. Továbbá a magyarságunk szerepét a világtérség minden táján céltudatosra kívánjuk tenni. A második lépés az elavult társadalmi formáink eltiűntetését kívánja meg. Itt nem csak elavult rangokra (...) gondolok, hanem olyan társadalmi szervezetekre, amelyek nem szolgálnak a magyarság szétszórtsági megmaradását és továbbfejlődését. (...) A társadalmi átalakulás (...) elsősorban azt kívánja, hogy életképes intézményeket létesítsen, amelyek az utánpótlást biztosítják. A létező ilyen intézményeik, a cserkészlet és lövész egyesületeinkkel (...) képtelenek biztosítani az utánpótlást. Munkájuk sokkal eredményesebb lenne, ha rendszeres papmentes magyar iskolai oktatásban részesülnének gyermekeink. (...) Összegezve: szétszórtsági létünk társadalmi és anyagi központja nem a keresztény templomok, hanem a magyar iskolák és egy magyar lelki közösség kell, hogy legyen!”

személyek hazalátogatását továbbra is korlátozni kívánták, addig a nem ellenséges emigránsok Magyarországra való utazását és letelepedését elősegítették. A Külügyminisztérium irányítása alatt létrehoztak továbbá egy külföldön élő magyarok ügyeivel foglalkozó bizottságot, melynek feladata az emigránsok „*haladó*” szervezetekbe való belépésének és a hazatérések elősegítése volt. Emellett pedig a külképviselleteken külön diplomatákat neveztek ki az emigránsokkal kapcsolatos ügyek vitelére. Az MSZMP PB 1967-es ülése a mindezen célkitűzésekkel kapcsolatos munka eredményét pozitívnak találta, bár a jobboldali emigránsok elszigetelését továbbra is fontosnak tartotta, aminek érdekében beutazási tiltólistát állíttatott össze (Kovács, 2018, 106-107).

Az új gazdasági mechanizmus 1968-as beindítása után a Kádár-rezsim egyre inkább nyitott Nyugat felé, így jelentősen nőtt a hazalátogató emigránsok száma (Papp, 2017, 89-91). Habár az emigránsokkal kapcsolatos politikai irányváltás tíz évig nem került a magyar kormány látóterébe, a gyakorlati politika a *Magyarok Világszövetségén* és az 1970-ben elindított *Anyanyelvi Mozgalmon* keresztül nagyon is befolyásolni kívánta az emigránsok politikai nézeteit és Magyarországról alkotott képét. Az 1970-ben amerikai magyarok kezdeményezésére, a magyar anyanyelv és kultúra ápolása céljából rendezett *Anyanyelvi Konferencia* magyarországi, Kárpát-medencei nyelvészek és emigrációban tanító magyar tanárok összefogásának eredményeként született, amelyeken mind a három réteg az MVSZ hatáskörében működve rendszeresen részt vett, és együttműködött. A politikai befolyásolás ellen azonban a magyar diaszpóra tagjai határozottan felléptek, és kizárólag szakmai kérdésekre igyekeztek szorítani a kooperációt (Kovács, 2018, 109-110).

Hivatalosan azonban az MSZMP PB csak 1976-ban foglalkozott ismét az üggyel. Az ülésen megállapították, hogy a külföldi magyarokkal kapcsolatos fő politikai célok teljesültek, és nagyobb irányváltoztatásra nincs szükség. A hivatalos kommunikációban pedig olyan változás történt, hogy a külföldön élő magyarok a befogadó államnak legyenek lojális állampolgárai, ott segítsék elő, és támogassák Magyarország céljait. Ennek gyakorlati megvalósításáról jelenlegi kutatások állása szerint azonban nincsenek további konkrét információk. Egy 1984-ben erről készült jelentés továbbá értékelte a külföldi magyar szervezetekben bekövetkezett változásokat, és megnevezte azokat, amelyek működésébe aktívan be kellett avatkozni: így a SZER és egyes amerikai és nyugat-európai magyar szervezetekébe, felhívta továbbá a figyelmet arra, hogy a tengerentúli magyar szervezetekbe

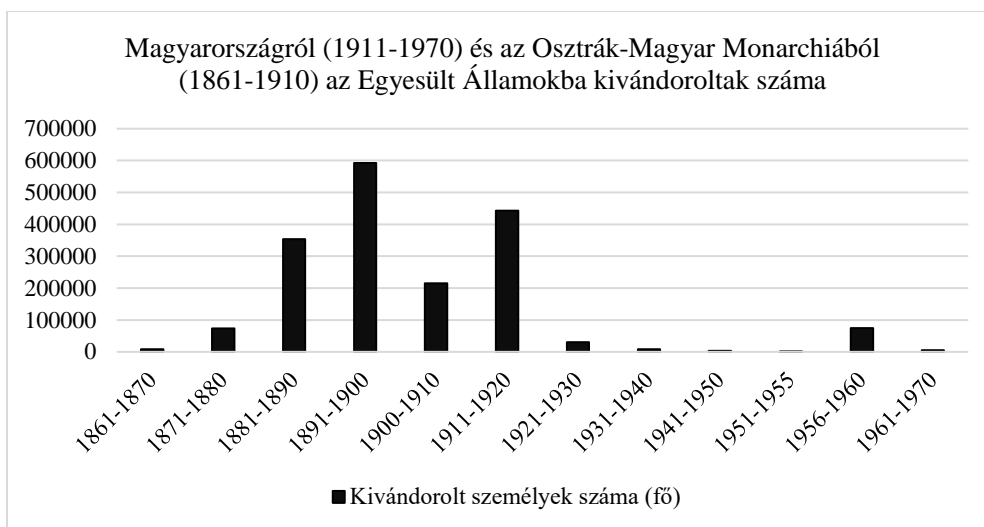
történő további beépülés szükséges, mivel a róluk gyűjtött információk elavultnak bizonyultak (Kovács, 2018, 107).

Az MSZMP PB utolsó emigrációs politikával kapcsolatos, 1988 decemberében tartott ülésén pedig felülvizsgálták a korábban érvényben lévő és számos emigránst érintő beutazási tiltólistát is, továbbá a kölcsönös magyarországi és emigráció közötti kapcsolatok javítása mellett álltak ki, amelynek érdekében az emigráció felé számos gesztust igyekeztek tenni azok ideológiai és politikai tehermentesítése érdekében. Magyarország és az amerikai magyarok kapcsolatában továbbá igen lényeges szerepe volt a Kádárt váltó Grósz Károly 1988 júliusban szervezett amerikai és kanadai látogatásának, amelyre a hidegháború időszakában korábban nem került sor. Habár a találkozón nem történt lényeges áttörés, mivel az amerikai magyar diaszpóra számára oly fontos határon túli magyar kisebbségek ügyében és a szovjet kivonulás kapcsán Grósz mérsékelt válaszokat adott, már megmutatkoztak a konszolidáció jelei. A találkozó nyomán a *Nyugati Magyarság* 1988 augusztusi lapjában számos amerikai egyén és szervezet részéről történt állásfoglalás szerint az amerikai magyarok egységesen felajánlották segítségüket Magyarország helyzetének javítása érdekében, és kijelentették, hogy rokonszenvvel figyelték a magyarországi változásokat (Kovács, 2018, 107-108, 111).

2.4. Az amerikai magyarság létszáma és politikai aktivizálódása

A létszám feletti viták és annak manipulatív használata nem csak a más csoportokkal való küzdelem miatt, hanem az ún. „*etnikai szavazatok*” miatt is rendkívül fontossá vált a diaszpóráközösségek politikai vezetői szemében, hiszen – ahogy korábban említésre került – az etnikai szavazatok képviselői, állami kormányzói és városi polgármesteri székek sorát dönthetik el, ezért a minél nagyobb népességre való hivatkozás útján könnyebb nyomást gyakorolni (Fejős, 2002, 5). A különböző emigrációs hullámok által az Egyesült Államokban letelepedett magyar származású néptömegek egymáshoz viszonyított arányait jól érzékelteti az alábbi, 1880-as évektől az 1970-es évekig bezárólag kimutatást tartalmazó ábra:⁴¹

⁴¹ Szondi et. al által felhasznált forrás: Bognár – Szentpály, 1971.

3. táblázat: USA-ba kivándorolt magyarok száma (1870-1970). Forrás: Szondi et al. (2008)

Ugyan az USA-ban a hidegháború második felében még több, mint egymillió-hétszáz ezer magyar származású élt, ez nem volt egyenlő a magyar nyelvű népességgel. A népszámlálási adatokból való becsléseket megnehezíti, hogy az etnikai származásra az egymást követő évtizedekben különbözőképpen kérdeztek rá. Míg 1970-ben és 1979-ben még mérték a lakosság által gyermekkorban beszélt nyelvet is, addig az 1980 utáni összeírásokkor csupán a felmenők, az ún. *ancestry*⁴² rögzítése mellett az otthon beszélt nyelvre kérdeztek rá. Mivel azonban sokan magyar anyanyelvűségük ellenére otthon a befogadó ország nyelvét beszélték, az ily módon felvett adatok nem teljesen összevethetőek a korábban rögzített statisztikákkal (Papp Z., 2010). Mindennek következtében az Egyesült Államokban élő magyar diaszpóra létszáma a rendszerváltozáskor és az azt megelőző évtizedben a következőképpen alakult:

Népszámlálás éve	Magyar származású összesen	Otthon beszélt magyar nyelv	Magyar anyanyelvű
1970	n.a.	n.a.	447 000
1979-1980	1 776 902	178 995	421 000
1990	1 582 302	147 902	n.a.

4. táblázat: Az USA-ban élő magyar származású és anyanyelvű lakosság. Forrás: Papp Z., 2010⁴³

⁴² Az ún. *ancestry* az amerikai népszámlálás nyelvezetében a személy származására és etnikai eredetére vonatkozik és több népcsoport megjelölését is megengedi. Statisztikailag így magyar származásúnak tekinthető az is, akinek csupán egy nagyszülője, vagy más korábbi felmenője volt magyar származású (Szondi et. al, 2008, 475).

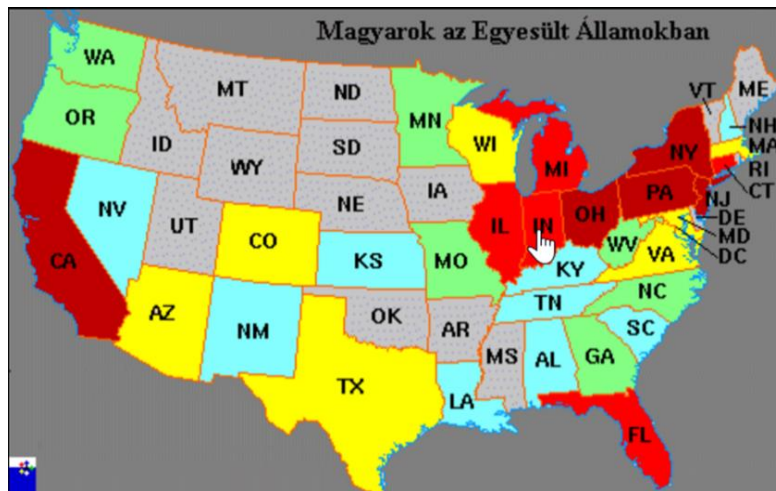
⁴³ Papp Z. által felhasznált források: U. S. Census Bureau, 180, 1990, 2000; Fejős 1988.

A fenti táblázat alapján az amerikai magyar népesség láthatóan rendkívül gyorsan asszimilálódott: míg 1980-ban majdnem 180 ezer fő használta otthon is a magyar nyelvet, addig 1990-ben már csupán 147 ezer volt a magyar nyelvet használók száma. Ugyanakkor az önmagát magyarnak is valló, magyar önazonosságát is őrző személyek száma a rendszerváltozás körüli statisztikák szerint még kevesebb, mint félmillió volt, a fennmaradó egymillió fős rész még számontartja valamikori magyar eredetét, de e téren már nem, vagy csupán alkalmilag aktivizálható (Szondi et. al., 2008, 474.). Annak ellenére tehát, hogy az anyaországi politikusok, laikusok, újságírók, sőt maga az amerikai magyar diaszpóra vezetői is másfélmillió amerikai magyarságot tartanak számon, valójában ennek a nagyon optimista becslésekkel felfelé kerekített számnak a nagy része a népszámlálások már említett „*ancestry*” kategóriájának alkalmazása miatt került ily módon kiszámításra. Szigorúbb számítások szerint azonban a hidegháború időszaka alatt az USA-ban élő hét- és hatszázezer⁴⁴ között volt a „*tisztán*” magyar származású személyek száma. Az erről szóló becslést az is megnehezíti, hogy nem tudjuk pontosan, hogy a Magyarországgal szomszédos országokból hány magyar telepedhetett meg az Egyesült Államokban, de még akkor is, ha ezeket is figyelembe vesszük, a magyarság aránya a többségi társadalomhoz képest rendkívül kis létszámúnak tekinthető (Fejős, 2002, 4.).

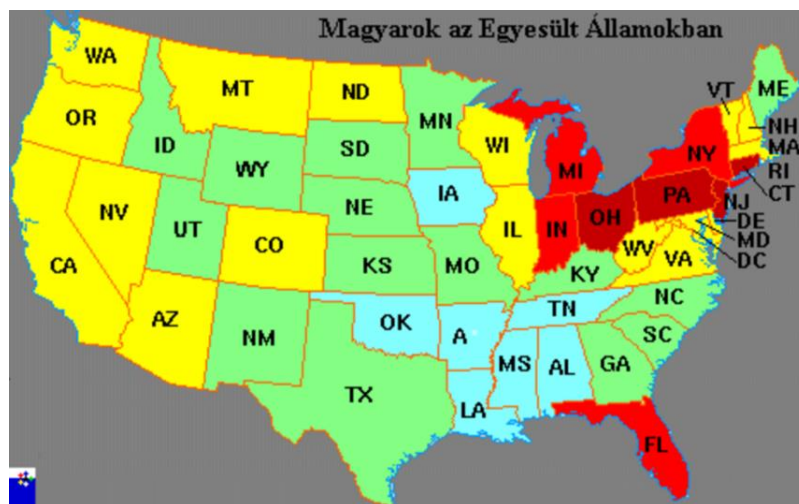
A létszám feletti viták és azok manipulációja ellenére, még ha valójában harmadakkora népesség is az amerikai magyarság létszáma, mint ahogyan azt a diaszpórapolitikusok állították/állítják, érdekérvényesítés szempontjából földrajzi szétszórtsága mindenképpen kedvezőnek mondható. Az amerikai magyarság az USA szinte összes államában megtalálható. 1990 környékén – így feltehetőleg az előző évtizedekben is – a magyar származású állampolgárok száma hét államban is meghaladta a százezer főt, melyek közül a legnagyobb számban Ohio államban (220 ezer), New Yorkban (190 ezer), Kaliforniában (160 ezer), Pennsylvaniában (155 ezer) és New Jersey-ben (145 ezer) éltek magyarok. Nagyobb számú magyar diaszpóra él továbbá Michiganben (110 ezer) és Floridában (100

⁴⁴ Fejős Zoltán szerint az 1980-ban 727 223 személy volt „tisztán magyar”, a többiek vegyes, csak részben magyar származásúak voltak, 1990-ben pedig 596 913 fő esetében regisztráltak kizárólag magyar származású személyeket (Fejős, 2002, 4.).

ezer) is.⁴⁵ (Szondi et. al. 2008, 475.) E földrajzi szétszórtságot jól illusztrálják az alábbi ábrák:

5. ábra: Magyarok megoszlása az USA egyes államaiban. Forrás: Government Information, 1990. Színmagyarázat: bordó területek: az amerikai magyarság 50%-a; bordó és piros: 75,00%-a; bordó-piros-sárga: 87,50%-a; bordó-piros-sárga-zöld: 93,75%-a; bordó-piros-sárga-zöld-kék: 96,88%-a; szürke (beleértve Hawaii-t és Alaszkát is): 3,12%

6. ábra: Az USA-ban élő magyarok aránya az egyes államokban. Forrás: Government Information, 1990. Az Egyesült Államokban a magyarok aránya összességében: 0,64%. Színmagyarázat: bordó: országos arány 2-4-szerese a magyarok aránya; piros: 1-2-szerese; sárga: 0,5-1-szerese; zöld: 0,25--0,5-szöröse; kék: 1/8-1/4-szerese

Ezzel kapcsolatban továbbá fontos megjegyezni, hogy az értekezés által tárgyalt időszakban az amerikai magyarság államokon belüli földrajzi elszórtsága kisebb volt, és a

⁴⁵ Szondi et. al. által felhasznált forrás: Forrás: Government Information Sharing Project, Oregon State University, 1990.

vizsgált időszak elején még jóval több volt a magyar származásúak által sűrűbben lakott városnegyed, mint ma,⁴⁶ annak ellenére, hogy számos amerikai nagyvárosban még ma is találhatóak magyar „szigetek”. Ez a szórványos létforma lassú folyamat eredményeként vált egyre inkább elterjedté a hidegháború idején, és a külvárosi régiókba történő költözéssel fokozatosan tűntek el a régi ún. „magyar negyedek”. Ezáltal pedig a szervezeti életben megmutatkozó önazonosságtudat és összetartozás egyre inkább a hétvégékre korlátozódott.⁴⁷ Az amerikai magyarok által sűrűbben lakott területek közül még mindig a clevelandi a legnagyobb, ahol 80-100 gyermek jár magyar iskolába, több cserkészcsapat is működik. Erős magyar közösség található még továbbá a szintén Ohio állambeli Toledóban, New Yorkban, továbbá a letelepedés hagyományos központjának tekinthető New Brunswickban és Los Angelesben is (Szondi et. al. 2008, 475.).

Az amerikai magyarság fellendült önszerveződése egybeesett a befogadó országgal kapcsolatos politikai érdeklődésének és aktivitásának növekedésével, amely a hatvanas évek vége és hetvenes évek eleje előtt nem indulhatott meg, mivel ezen időszak előtt ez elé számos akadály gördült.

Egyrészt az első világháború előtti, és a két világháború közötti bevándorlók nagy részének hiányzott a képzettsége és a társadalmi és gazdasági pozíciója, illetve az első világháború végéig szeretett volna visszatérni hazájába (Várdy, 1982, 173.), emellett gyakran több nemzetiséghez is kötődött. Másrészt nem érdeklődött különösebben a nemzeti kultúra iránt, és nem érzett szolidaritást a népesség egészével sem (Puskás, 2000, 175), továbbá sokan közülük csak magyar állampolgársággal rendelkeztek, de kisebbségi nemzeti eredetük és származástudatuk volt. A politikai hűség az első világháború után változott lényegesen, ami egybeesett az amerikai bevándorlási politikákban bekövetkezett fordulattal. (Lásd részleteiben: Poznan, 2018). Másrészt a magyar tömegek az 1930-as évekig nem fejlesztettek ki határozott véleményt az amerikai politikai pártokkal kapcsolatban (Puskás, 2000, 173), és csak kevés második generációs amerikai magyar választotta, hogy lokális és nemzeti szinten is politikus lesz (Várdy, 2000, 526). Harmadrészt a magyar nemzet

⁴⁶ A magyarság az 1960-as években túlnyomó részt városlakó volt, és egy-egy nagyvárosba koncentrált az erőteljes tömörülés, így 1960-ban például Clevelandben 17.591, Detroit-ban 10.061, Chicagóban 10.256, New Yorkban és környékén 100.000 magyar élt (Szánthó, 1984, 150)

⁴⁷ Az amerikai magyarság identitásának szervezeti életben megmutatkozó sajátosságait lásd egy következő alfejezetben.

politikailag egyedi volt: a szláv nemzetekkel ellentétben a magyarságnak nem voltak nemzettársai az USA-ban. Negyedrészt pedig az amerikai magyar diaszpórát Magyarország nemzetközi imázsa gúzsba kötötte, különösen mivel legyőzött hatalmakkal szövetkezett a két háború időszakában, valamint az első világháború előtt folytatott kisebbségi politikájának negatív nemzetközi megítélése volt (Várdy, 1982, 173).

Az itt felsorolt öregamerikásokat érintő társadalmi folyamatok továbbá egybeestek a második világháború utáni politikai emigránsok megjelenésével, miután az amerikai politikai élet jobbra tolódásával a kommunista országokból nemzetbiztonsági okokból megtiltották a kivándorlást, míg jobboldali beállítottságúakat beengedtek (Puskás, 2000, 283). Az USA-ba nagy számban beengedett „dípik” szervezeteit az USA a „szervezett politikai háború” tervének keretében működtették, hogy ellensúlyozzák a szovjet befolyást Európában (Kádár-Lynn, 2013, 8). Az 1945-ös bevándorlók ideológiailag erősen antikommunisták voltak, akik „a hivatalától megfosztott elit minden árnyalatát” képviselték. Szervezeteik leginkább veterán katonai és helyi szervezetek voltak, amelyeknek vezetői erősen kötődtek a revizionista célokhoz (Puskás, 2000, 285 és Várdy, 2005, 521), hiszen sokan közülük a Magyarországtól elcsatolt területekről származtak (Szász, 1988, 73).

E szervezetekben résztvevők tanultságuk következtében igen, de nyelvtudás és állampolgárság hiányában azonban nem gondolhattak hivatalos amerikai politikai szereplésre, és helyzetüket még nehezebbé tette az a tény, hogy hazájuk Hitler szövetségeseként volt számontartva. Ezek a tényezők pedig még a második világháborút követő 25-30 évben is az „etnikai politika” területére szorították le a magyarságot. Az amerikai magyarság képviselői saját egyesületeik, és nem pedig az elfogadott többségi társadalom politikai rendje útján működtek: ahelyett, hogy tudatosan részeseivé lettek volna az amerikai politikai hatalmi rendszernek, egyleti és egyesületi beadványok útján igyekeztek befolyásolni az amerikai kormány döntéseit, mely igen kevés eredménnyel járt (Várdy, 2000, 527-528). E változás mögött továbbá az is állt, hogy egyrészt erre az időszakra az új politikai menekültek fokozatosan átvették a nagy amerikai magyar szervezetek, így az AMSZ vezetését is, másrészt az is, hogy egyre többen szereztek meg az amerikai állampolgárságot, és léptek be a két nagy politikai párt valamelyikébe.⁴⁸ Harmadrészt pedig

⁴⁸ Az óamerikások elsősorban a munkássághoz közelebb álló Demokrata Párt sorait gazdagították, míg a negyvenötösök és negyvenhetesek és azok gyermekei viszont a Republikánus Párthoz csatlakoztak, amit

az, hogy a fent említett, fiatalabb nemzedék új diaszpóra öntudatának kialakulása, és az ennek nyomán a hatvanas évek folyamán előtérbe került, az értekezés fő témáját képező kisebbségvédelmi szervezetek tevékenysége, mely minden magyart politikai pártállástól függetlenül megmozgatott (Várdy, 2000, 527-528; 537). Ennek eklatáns eredménye az 1980-as évek közepére bontakozott ki, amikor két, teljesen eltérő szocializációjú magyar származású képviselő, Tom Lantos a Demokrata, és Könyvű Ernő a Republikánus Párt színeiben, Los Angeles két különböző körzetében bejutott a kongresszusi tagok közé. Mindkettük győzelmében igen nagy szerepet játszott az amerikai magyarság által nyújtott kampányfinanszírozás, melyek megszervezését az értekezés által vizsgált CHRR/HHRF is jelentősen támogatta. Az amerikai magyarság ekkorra végbement politikai integrációja szempontjából igen nagy jelentősége volt annak, hogy a két különböző párt színeiben induló, és egymástól igen eltérő háttérű, de az amerikai magyarság támogatását bíró képviselők győzelmüket együtt ünnepelhették (HHRF, 1987). Habár 1988-ban Könyvűt nem választották meg újra, az 1982 óta már a Kongresszusban tevékenykedő Lantos továbbra is bentmaradt a Képviselőházban, és később is támogatólag lépett fel fontos, magyarságot érintő ügyekben (Hámos, 2016).

A hatvanas évek végén kialakuló politikai aktivizálódás az egész amerikai magyarságot áthatotta, de sem a pártváltás, sem a politikai célok és eszközök területén nem egységesítette. Az aktivizálódás mértéke és tartalmi minősége nagyban függött a fenti fejezetekben bemutatott különböző bevándorlási hullámok tagjainak nemzeti identitáshoz való viszonyától. Habár jóval a rendszerváltozás után készült, e rétegződés hidegháború időszakára is jellemző volt a Papp Z. Attila és Czoch Gábor (2008) az amerikai magyar szervezetekről készített interjúik alapján készített felmérése alapján megállapított identitáskonstrukciók rendszere, amely betekintést nyújthat abba, hogy kik lehettek politikailag aktív, mozgósítható, illetve kik lehettek a politikai periférián maradó, ritkán mozgósítható „*csendes*” tagok (Sheffer, 2013).

Papp és Czoch az amerikai magyarok identitásait három különböző szintre osztották: egyrészt az egyénnek a befogadó országhoz való viszonyulásait tartalmazó *etnopersonális*

nemcsak a hozott társadalmi értékek, hanem az is megerősített, hogy ez utóbbi politikai emigránsok leszármazottai és az ötvenhatosok jelentős része is a felső középosztály soraiba küzdötte fel magát (Várdy, 2000, 527-528).

szintre, másrészt az amerikai életformával kapcsolatos, de magyar közösséget feltételező *etnoszociális szintre*, harmadrészt pedig az egyének a származási országhoz fűződő viszonyát, a hazatérés lehetőségét és a fenntartott magyarságképet leíró *nemzeti azonosságtudat szintjére*. Megfigyeléseik alapján a különböző tematizációk különböző mértékben vannak jelen az egyének szintjén, és az amerikai magyar identitást állapították meg az aktív magyartól a teljesen asszimilálódottig.

Ezek alapján az *aktív magyar identitáskonstrukció* olyan identitást fed, amely egyéni és közösségi szinteken is érvényesül, ahol a nemzeti identitás is aktualizálódik, azaz az egyén beszél magyarul, és aktív a magyar szervezeti életben. Politikai aktivitás tekintetében ez az a típus, amely leginkább részt vesz érdekvédelmi tevékenységekben, Gabriel Sheffer 2.1.2. alfejezetben ismertetett kategorizálása szerint ők az „*aktív*” tagok. A „*lokális*” magyar típus számára a származási ország problémái már nem relevánsak, annak ellenére, hogy beszél a magyar nyelvet és részt vesz rendezvényeken is. Az „*óvatos*” magyar identitással rendelkezők beszélnek magyarul, számukra a magyarsághoz tartozás fontos, de nem látogatják a magyar rendezvényeket. A „*privát*” magyar konstrukció arra az állapotra utal, amikor az egyén már elveszítette a magyar közösségi kapcsolatait, de a nyelvet még valamennyire beszéli. Az ún. „*szívmagyarok*” viszont már alig beszélnek magyarul, de részt vesznek helyi magyar rendezvényeken. Az „*alkalmi*” magyarok esetében a magyar származás már ködbe vész, de szintén néha részt vesznek magyar rendezvényeken, a „*cenzus*” magyar identitásúak viszont azon kívül, hogy van fogalmuk arról, hogy ősük magyar identitásúak, nem foglalkoznak a magyarok által rendezett rendezvényekkel. Valószínűleg ez utóbbi típus az asszimilálódott identitással rendelkezőkkel együtt még Sheffer fogalmazása szerint „*csendes*” tagokként sem mozgósítható, míg a „*szívmagyarok*” és az alkalmi vagy fesztív magyarok magyar szervezeti szempontból még aktívnek mondhatók (Papp Z., 2008, 413.), így érdekérvényesítési szempontból leginkább ez utóbbi típusok „*periféria*” tagokként vehetőek csak számításba.

Jellemzők / Identitástípusok	Magyarságtudat egyéni szinten	Magyarságtudat közösségi szinten	Magyarságtudat nemzeti identitás szintjén	Politikai mozgósíthatóság
aktív	aktív	aktív	aktív	aktív tagok
lokális	aktív	aktív	passzív	periféria tagok
óvatos	aktív	passzív	aktív	periféria tagok
privát	aktív	passzív	passzív	csendes tagok
„szív”	passzív	aktív	aktív	periféria tagok
fesztív (alkalmi)	passzív	aktív	passzív	periféria tagok
„cenzus”	passzív	passzív	passzív	csendes tagok
asszimilálódott	passzív	passzív	aktív	csendes tagok

7. táblázat: Amerikai magyar identitástípusok jellemzői és politikai mozgósíthatósága (Papp Z., 2008, 411 és Sheffer, 2013 alapján)

A magyarság politikai aktivizálódásának azért volt különösen fontos jelentősége, mert amíg a diaszpóra magyarság egységesen továbbra is aggodalommal követte a Kárpát-medencében élő nemzettársainak sorsát, és egyre inkább aggódott különösen a Ceaușescu-vezette romániai magyar kisebbség sorsáért (Várdy, 2000, 537), addig Magyarország szocialista államberendezkedése egyfajta „hivatalos csend politikáját” követte, és „programozott amnéziában” szenvedett a magyar nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban (Ludányi, 1995). Az eddigre már minden magyarországi lakos által elfogadott és természetesnek vett Szovjetuniónak alárendelt szerep mellett ugyanis a magyarországi nemzeti identitásfogalmak értelmezését épp a határon túli magyar kisebbségek kérdése nehezítette meg, amivel kapcsolatban ideológiai szempontból úgy tűnt, hogy nemigen létezett jó válasz, és mindez leginkább egyfajta szembehunyásos politika követéséhez vezetett a magyar pártvezetőség részéről (Kalmár, 2014, 153-155). Mivel a magyar vezetőségnek a nyugati kapcsolatokra és a keleti protekcionista szövetségre egyaránt szüksége volt, a nemzeti kérdés értelmezésük ambivalens volt, és e kettős elkötelezettség következtében a gazdasági érdekek versengtek a kulturális önmeghatározással (Kalmár, 2014, 468). A határon túli magyarok kérdésének értelmezését továbbá az is megnehezítette, hogy összefüggött egy sor történelmi kérdés értelmezésével is, amikkel a korai Kádár-korszak pártvezetése nem volt hajlandó igazán szembenézni (Kalmár, 2014, 153). A Magyar Kommunista Párt évtizedenként adott ki nyilatkozatot a nemzetek, a nemzetköziség, az integrációk, a szuverenitás és a nemzetiségek kapcsolatáról, amik azonban minden egyes

esetben a mindenkori szovjet nemzeti-politikai kurzusba illeszkedtek bele, és a szovjet integrációs folyamatait, változásait követték le (Kalmár, 2014, 468).

Habár egy 1959-ben készített közvéleményfelmérés azt bizonyította, hogy az átlag magyar állampolgárt pusztán ideológiai alapon nem lehetett meggyőzni arról, hogy a témával ne foglalkozzon, az MSZMP 1959. november-decemberi VII. kongresszusát megelőző állásfoglalása a „*burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról*” hangsúlyozta, hogy a status quo hosszabb távon fennmarad, a népek önrendelkezéséről szóló lenini tétel a szocializmus viszonyai között nem lesz érvényes. Leszögezte továbbá, hogy egyetlen változás lehetséges csupán, hogy a sajátos nemzeti karakterekről többet lehet majd beszélni. Kádár egy, a nacionalizmus és internacionalizmusról szóló PB ülésen a két vélemény között próbált áthidaló megoldást találni: a régió népeinek távlati együttműködésére dunai konföderációt emlegetett, ami hangsúlytalanná tette a határkérdéseket és a nemzeti konfliktusokat,⁴⁹ továbbá az 1959-es nemzeti identitás meghatározásából mellőzni javasolta a világ különböző nacionalista jelenségeinek elmélyült értelmezését is. Úgy vélte, hogy az MSZMP-nek saját problémáira kell koncentrálnia, a többit pedig oldják meg az érintettek (Kalmár, 2014, 153-155).

1965-ben nem adtak ki önálló állásfoglalást, az erre vonatkozó elképzeléseket az ideológiai irányelvek részeként fogalmazták meg, a hetvenes-nyolcvanas évek közepén (1974-ben és 1986-ban) ugyanakkor már szinte minden társadalomtudomány foglalkozott a magyarság történeti és nemzeti tudatával, nemzeti sorskérdésekkel és a nacionalizmus gyökereivel. A központ a nemzeti érzelmeket alapvetően a kulturális aspektusok felé terelte, és ezen az alapon a nemzetiségeknek „*hid*” szerepet szánt az integrálódásban és a kisebbségi nemzetek kultúrájának támogatására két- és többoldalú megállapodások perspektíváját vetítette előre. Az állásfoglalásokban új és visszatérő elem volt, hogy a kötelező integrálódást egyre inkább önkéntesnek kívánta láttatni. Önmeghatározását és

⁴⁹ Kádár a PB ülésen a határon túli magyarokkal kapcsolatos közvéleményről és annak ideológiai következményeiről a következőképpen nyilatkozott: „*A dolognak azzal kell végződnie, ami a valóságban van: burzsoá nacionalizmus hazafiatlanság, a haza elárulása. A proletárinternacionalizmus a haza védelmezője és hazafiság. Ennek történelmi múltját aztán lehet folytatni úgy, ahogy itt van. Itt mindjárt van ez a bizonyos kérdés, hogy fel lehet tételezni, hogy nálunk a felnőtt emberek milliói (...) tudományos világnézet nélkül hazafias érzésűek. (...) Egészen bizonyos, hogy sok ilyen ember van, akit, ha megkérdeznénk, hogy helyesli-e a szovjet-magyar barátságot, azt mondaná, hogy igen. Megkérdeznénk tőle, hogy Kassát szerezzük vissza? Azt mondaná, hogy feltétlenül szerezzük vissza. Ezt nem lehet ellenséges elemnek venni, de zavarodik benne a két dolog. Ezt valahogy meg kell mondani.*” (Kádár János a Politikai Bizottság 1959. január 20-i ülésén. Jegyzőkönyv, MOL M-KS-288. f. 5/113. ö.e. Idézi: Kalmár, 2014, 154)

nemzetszemléletét az MSZMP tehát a szovjet integrációs jövőképhez volt kénytelen igazítani, amiben a nemzeti keretek a szocialista jövőkép szerint csak lassan fognak leolvadni (Kalmár, 2014, 469-470).

2.5. Összegzés

A 2.1. alfejezet a diaszpóra fogalom nemzetközi fejlődésének történetét mutatja be, és a nemzetközi irodalom alapján a diaszpóra hibrid identitásának összetevőit, valamint a diaszpórához való kapcsolódás különböző szintjeiről szóló szakirodalmat részletezi. Ennek alapján a 2.2. alfejezet első része egyrészt a magyar eset speciális helyzetét figyelembe vevő diaszpóra fogalmakat tisztázta, másrészt a nemzetközi diaszpóra szakirodalom érdekérvényesítéssel kapcsolatban legfrissebb diaszpórakoncepciót vázolja fel, valamint a kettő ötvözésével, a magyar diaszpóra érdekvédelmi tevékenységének elhelyezésére alkalmas új megközelítés keretezésére tesz kísérletet. Ez a diaszpóráknak olyan értelmezéséből indul ki, amely figyelembe veszi a migrációs eredetű (*allochton*) diaszpóra közösségeknek mind a passzív dimenzióit, adottságait, mind pedig az aktív dimenzióinak pragmatikus oldalát. Ilyen módon passzív oldalnak minősülhet a diaszpóra közösségek etnikai határait befolyásoló migrációs eredete, földrajzi szétszórtsága, többségi társadalomba történő integrált, de nem teljesen asszimilált mivolta, és minőségétől függetlenül az anyaországhoz fűződő viszonyának megléte, melyek csoportidentitásának alapvető konstrukcióját, vázát adhatják. A diaszpóra fogalom aktív oldalának pedig a kibocsátó országgal tartott kapcsolatában vállalt elkötelezettsége, származástudatának a befogadó ország felé történő különféle formákban gyakorlatban véghezvitt megvalósításai, ún. „*morális tettei*” minősülhetnek. Ez utóbbiak tudatos felvállalásának különösen a többedik generációk esetében van igazán jelentősége, míg az első generációk esetében a diaszpóra közösséghez való tartozás automatikus.

A 2.2. alfejezet második része a szakirodalom alapján azt állapítja meg, hogy az amerikai magyarság nem egységes közösség, sokkal inkább „*szigetek*” halmazának tekinthető, amit a helyi elitiek közötti kapcsolathálók tartanak mentálisan egyben, mégis ott, ahol aktív szervezeti élet van, és a diaszpórikus működést meg tudja őrizni, diaszpórának tekinthető. Az értekezés a fenti elméleti összegzés alapján az amerikai magyar diaszpórák közösségek azon részét tekinti diaszpórának, amely számontartja saját migrációs

eredetét, jellemző rá a földrajzi szétszórtság, integrálódott a többségi társadalomba, és valamilyen formában – akkor is, ha az látens vagy szimbolikus módon is történik – fűződik az anyaországhoz. Ebbe a kategóriába az első generációs kivándorlókon kívül azok a további generációk is beletartoznak, akik egyrészt már a befogadó országban születtek és szocializálódtak, másrészt aktívan elkötelezettséget vállalnak mind az anyaország, mind a befogadó ország felé. Ez az aktív elkötelezettség egyrészt a magyar identitás a befogadó ország többségi társadalma felé látható módon való ápolását és származási országukkal való kapcsolat fenntartását jelenti.

Az alfejezet továbbá összegzi, hogy melyek az amerikai magyar identitásrétegeket befolyásoló tényezők. Ide sorolja:

1. a származási országhoz fűződő viszonyt, attól való mentális távolságot/közelséget, illetve a származási ország diaszpórához fűződő politikáját, amely mindenkor az emigrációs hullámoktól függő változó volt;
2. a mindenkori generációs különbségeket és a különböző emigrációs hullámok közötti törésvonalakat;
3. a befogadó ország és annak hivatalos hozzáállását általánosságban a bevándorlás kérdéséhez, illetve az adott régió etnikumaihoz;
4. a magyarokról az amerikai többség által alkotott képet, továbbá a népszámlálások származásának társadalmi hátterét, és azok következményeit;
5. a magyarok etnikai tudatát befolyásoló, a többségi társadalmat tükröző tágabb kategóriákat;
6. olyan tényezőket, amelyek mérését csak egyéni szinten lehet elvégezni: így az etnikai közösséggel történő azonosulás egyéni szintjeit,
7. a közösségek és egyének saját magukról alkotott képét, amely meghatározza, hogy miben fejlődhet ki leginkább a magyarsághoz tartozás.

A 2.3. fejezethez kapcsolódó alfejezetek az első négy jellemző alapján az USA-ba áramló különböző bevándorlási hullámok identitásrétegeit tárják fel nemcsak az anyaországból hozott értékek, hanem az amerikai törvények és közhangulat változásainak és a generációs különbségek bemutatásával. Vázzolják továbbá a mindenkori anyaországi kormánypolitika és közvélemény velük kapcsolatos változástörténetét is, amelyben az amerikai magyarok határon túli nemzetrészekhez fűződő mindenkori viszonya is említésre

került, emellett pedig kitértek a népszámlálási statisztikák ismertetésére is. Az ötödik jellemzőt a politikai érdekvédelmi tevékenység történetét ismertető 4. fejezet adott történelmi korszakra vonatkozó alfejezetei ismertetik, a tágabb etnikai lobbi vázlatos bemutatásával, amely a magyar és általános etnikai érdekvédelmi tevékenységet is kontextusba helyezi az amerikai társadalomban. Az utolsó két jellemzőt pedig a romániai magyarok érdekvédelmi tevékenységben aktív szervezeteinek alapfilozófiáját és nemzeti identitását feltáró 3. fejezet vonatkozó alfejezetei mutatják be részletesen.

Az alfejezetek által az amerikai magyarság különböző bevándorlási hullámainak ismertett jellemzőit a következő táblázatban összefoglaltak illusztrálják:

Csoport	Érkezés	Törvény	Letelepedés	Társadalmi-gazdasági háttér	Motiváció	Anyországgal kapcsolatos politikai állásfoglalás
1848-as emigránsok	1849 után	-	Tartós/végleges	Nemesség, magasabb iskolázottság	politikai	függetlenség párti
Öregamerikások	1870-1920	-	Ideiglenes	Paraszti, alacsony iskolázottság	gazdasági	-
I. világháború utáni bevándorlók	Két világháború között	1921 – Emergency Quota Act	Tartós/végleges	Értelmiségi, magas fokú iskolázottság	gazdasági/politikai	baloldali
„Dípi”	1948-1952	1948 – Displaced Person’s Act	Tartós/végleges	Középosztály, felső középosztály, magasabb iskolázottság	politikai	konzervatív keresztény, szélső-jobboldali anti-kommunista
Ötvenhatosok	1956-1958	1952 – McCarran Act, 1953 – Refugee Act és Immigration and Nationality Act 212-es (5) cikkely: elnöki „parole”	Tartós/végleges	Munkások, középrétegek, középfokú vagy magasabb iskolázottság	gazdasági/politikai	anti-kommunista
Újabb gazdasági bevándorlók	1960-as évek végétől	1965 – Immigration and Nationality Act of 1965	Tartós/végleges	Heterogén, magas fokú iskolázottság	gazdasági/szakmai	-
Dípi gyermekei	USA-ban születtek		USA-ban születtek	Magas fokú iskolázottság	-	-

8. táblázat: A főbb amerikai magyar bevándorló csoportok néhány jellemzője (Bartha, 2002, 117 és saját kutatás)

A különböző emigrációs hullámok következtében USA-ba került és több generációs, önmagukat magyarnak is valló, magyar önazonosságát is őrző személyek száma a rendszerváltozás körüli statisztikák szerint kevesebb, mint félmillió volt. Emellett pedig körülbelül egymillió fő azoknak a száma, akik még számontartják valamikori magyar eredetüket, de e téren már nem, vagy csupán alkalmilag aktivizálhatóak. E néptömegnek politikai szempontból való komoly jelentősége, hogy az Egyesült Államoknak szinte az összes fontos államában megtalálhatóak, földrajzi szétszórtságuk tehát kedvezőnek mondható.

Az amerikai magyarság identitásrétegei rendkívül heterogének, amely hatással van politikai ügyekben történő mozgósíthatóságukra is, mely a 2.4. alfejezet témája. Az amerikai magyarok politikai aktivizálódása viszonylag későn, az 1960-as években következett be részben az amerikai magyar diaszpóra sajtósági helyzete, részben az amerikai migrációs politikájának köszönhetően. Az alfejezet ismerteti, hogy a különböző emigrációs hullámok által kialakult magyar nemzethez fűződő viszonya befolyásolja a diaszpóra politikai mobilizálhatóságát. A politikailag leginkább aktív magyar identitáskonstrukció olyan identitást fed, amely egyéni és közösségi szinteken is érvényesül, ahol a nemzeti identitás is aktualizálódik, vagyis az egyén beszél magyarul, és aktív a magyar szervezeti életben. Politikai aktivitás tekintetében ez az a típus, amely leginkább részt vesz érdekvédelmi tevékenységekben, ők az „aktív” tagok. A többi identitástípus politikai szempontból vagy az aktív tagok által mozgatott „perifériába”, vagy pedig a szélsőséges helyzetekben mozgósítható „csendes” tagok kategóriájába sorolható.

Mindennek az érdekvédelmi tevékenység szempontjából több szempontból volt jelentősége. Egyrészt a szélesebb rétegek mobilizálhatósága miatt, másrészt amiatt, hogy amíg az amerikai magyarok politikailag aktív rétegének továbbra is igen fontos volt a határon túlra kerültek sorsa, addig a Kádár-kormány ebben az időszakban a határon túli magyarok kérdésében több okból egyfajta „programozott amnéziában” szenvedett. Ez kifejezetten jellemző volt az 1960-as és 1970-es évekre, amikortól a diaszpóra magyarság érdekvédelmi tevékenysége elindult a határon túli magyarok, különösen a romániai magyarok ügyének kérdésében, majd a román kormánnyal a nyolcvanas évek elejétől fogva kezdett lassan változni, és csak a nyolcvanas években kezdte nemzetközi fórumok előtt is felvállalni a szomszédos államokban élő magyar nemzetiségek ügyét (lásd következő

fejezet). A határon túli magyarság szempontjából a fent bemutatott emigrációs hullámok közül a határon túli magyarság kérdése leginkább az öregamerikások határon túlról származó rétegeit, továbbá az ún. „dípiket”, és kisebb részben az ötvenhatosokat foglalkoztatta leginkább, tehát közülük kerülhetett ki az a réteg, amelyet az erre a célra létrejött kisebbségvédelmi szervezetek mobilizálni tudtak.

3. fejezet

AZ AMERIKAI MAGYAR DIASZPÓRAPOLITIKUSOK ÉRDEKVÉDELMI TEVÉKENYSÉGE

A következő fejezetben a diaszpóra politikai tevékenységének elméleti hátterét felvonultató szakirodalom legfontosabb összefüggései kerülnek bemutatásra. Előbb a *diaszpórapolitika* definíciójáról és annak különböző aspektusairól, valamint *diaszpórapolitikus* fogalmáról, igényeiről, alkalmazott stratégiáiról, mozgatórugóiról és az általuk mozgósítható társadalmi, gazdasági tőke és politikai tevékenységeik összefüggéseiről, a diaszpórák hibrid és etno-nemzeti identitásáról, a diaszpórák közötti törésvonalakról, a diaszpórák közösségek mobilizációs képességeiről lesz szó. Az ezután következő alfejezet megvizsgálja, hogy mindez hogyan alakul az amerikai magyar diaszpóraszervezetek esetében. Végül pedig a befogadó országban kifejtett politikai tevékenységének hatásának mérési kérdéseiről és a befogadó ország kormányainak szempontjairól lesz szó, mely a következő három nagy fejezet elméleti alapjául szolgál majd.

3.1. Diaszpórapolitika és diaszpórapolitikusok tevékenysége a nemzetközi térben

Diaszpórapolitika alatt a nemzetközi szakirodalomban, és így az eddig született magyar szakirodalomban⁵⁰ is az anyaország diaszpóra felé irányuló politikai tevékenységeit tekintették. Ebben a diaszpórák közösségeket három eltérő módon közelítették meg: vagy kevésbé aktív szereplőkként,⁵¹ vagy a fő mobilizáló szereplők lokációjától függően tevékenykedő szereplőkként,⁵² vagy pedig mint önálló tényezőkként tekintenek rájuk⁵³ (Koinova, 2012, 99). Az e témakörben született tanulmányokban sokszor eltérőek a konklúziók, attól függően, hogy a kutatás eredetileg mely diszciplínából indul ki, hogy inkább a befogadó-, és/vagy az anyaország szempontjaira helyezi a hangsúlyt, valamint, hogy a vizsgált diaszpóra milyen státusszal bír a befogadó országban.⁵⁴

⁵⁰ Lásd Kovács E., 2018 és Gazsó, 2020

⁵¹ Ilyen tanulmányok többek között: Ragazzi, 2009; Haegel-Peretz. 2005 (idézi: Koinova, 2012, 99.). A diaszpóra vagy migrációs politikákról az anyaország diaszpóra felé irányuló politikai és gazdasági integráció értelmében összehasonlító elemzést lásd Ragazzi. 2014; Déllano-Gamlen, 2014.

⁵² Lásd Shain-Barth, 2003; Koinova, Maria. 2009, 2011b; Lyons-Mandaville. 2010 (idézi: Koinova, 2012, 99).

⁵³ Így például Shain 2002.

⁵⁴ Részletesebb elméleti összefoglalót lásd Lyons-Mandaville, 2008. Lásd továbbá az értekezés szerzőjének összehasonlító elemzését a különböző politikai gyakorlatok definiálásának problematikájáról (Hermann, 2015, különösen 1. ábra, 55.)

Mivel az értekezés arra az alapvetésre épít, hogy a diaszpórák politikai érdekvédelmi tevékenységének egyik kulcsa, hogy képesek-e eléggé autonóm szereplőként fellépni, azokból az elméleti megközelítésekből indul ki, melyek a diaszpórák nevében eljáró szervezetek és azok vezetőinek tevékenységét – azokat önálló szereplőknek tekintve – teszik meg vizsgálatuk fő fókuszpontjaként. Yossi Shain a diaszpórák politikai tevékenységeit az államok és a belpolitika közötti harmadik szintre teszi (Shain, 2002, 115.), amit Marinova kutatásai is alátámasztanak (Marinova, 2017, 73.). Szerinte a diaszpórák nagymértékű autonómiával rendelkeznek az óhazával való kapcsolatukban, és nemcsak a diaszpórák azok, akik autonómiát élveznek a befogadó országban, hanem más politikai aktorokhoz képest betöltött pozícióik is hatalmat adhatnak kezükbe, pl. más diaszpórákkal való kapcsolataik kiépítésekor, erős lobbikkal való tárgyalások folyamán, a befogadó állam etnikai többségével szemben, vagy nemzetközi kapcsolathálózatokkal kapcsolatban (Koinova, 2012, 99-100.). E kutatók vizsgálatai azt mutatták, hogy a politikai tevékenységük hatása szempontjából lényeges, hogy a diaszpóra hol helyezkedik el a nemzetközi térben, amit befolyásol az is, hogy a diaszpóra pozíciója hogyan változik a szétszórt nemzetrészek, valamint a nemzetközi kapcsolatháló, továbbá a befogadó és kibocsátó országok populációinak kontextusában (Shain, 2002, 115; Marinova, 2017, 73.; Koinova, 2012, 99-100). A másik oldalon ugyanakkor lobbitevékenységük hatásosságának vizsgálatakor szerintük nem hagyható figyelmen kívül a diaszpórák lobbitevékenységének fogadó oldala, a befogadó ország kormányainak szempontrendszere sem, amelynek fontosságára Nadejda K. Marinova hívta fel a figyelmet, Myra A. Waterbury Magyarország nemzeti kisebbségei felé irányuló politikájából levont elméleti következtetéseire alapozva.⁵⁵

A diaszpóráknak tehát a befogadó- és kibocsátó országgal fenntartott kapcsolatait nem csupán az állami intézmények szempontjából (felülről), hanem a diaszpóra felől (alulról) is megközelítő, a diaszpórák politikai tevékenységét önálló joggal vizsgáló kutatók tanulmányaikban *diaszpórapolitikának*,⁵⁶ vagy *transznacionális politikai gyakorlatoknak*

⁵⁵ Waterbury ugyanis azt hangsúlyozza, hogy a nemzeti kisebbségek (az ő szóhasználatában diaszpórák) csak akkor válnak jelentőssé, ha a kormányzatok azt akarják, hogy igazán azok legyenek. Lásd Waterbury, 2009, 2010.

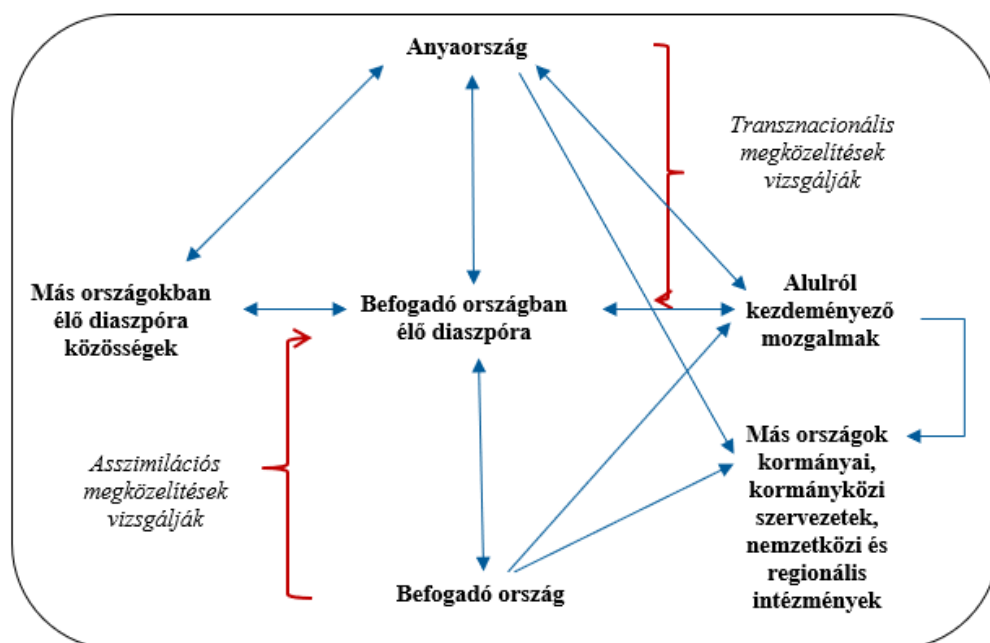
⁵⁶ Ez Michael S. Laguerre kifejezése az alább kifejtett politikai kapcsolatrendszerre, különlegessége, hogy a diaszpórával kapcsolatos politikai gyakorlatokat nem az államok, hanem a diaszpóra szempontjából nézi (Laguerre, 2008, 1-12.).

hívják⁵⁷ mindazon politikai folyamatokat, amelyek közvetve vagy közvetlenül a diaszpórát, azaz egy külföldön, tehát nem anyaországában élő, tartósan letelepedett népességet érintik (Laguerre, 2008, 1-12; Østergaard-Nielsen, 2001). Eszerint a *diaszpórapolitika* átfogó fogalom, amelynek kategóriájába tartozik:

1. az anyaország diaszpóra felé irányuló politikája és fordítva;
2. a fogadó ország diaszpóra felé irányuló politikája és fordítva;
3. a diaszpóra és a harmadik országban élő, azonos nemzetiségű diaszpórák közötti politikai kapcsolatok.

Míg az első és a harmadik esetben a transznacionális folyamatokon van a hangsúly, addig a második esettel leginkább az etnikai lobbiszakirodalom foglalkozik, s az asszimilációs-integrációs nézőpontot emeli ki, azzal a feltételezéssel élve, hogy a lobbizás feltétele az állampolgárság megszerzése, és az ezáltal adott politikai lehetőségek kihasználásába történő beletanulás (Laguerre, 2008, 1-12). Ez a hármas kapcsolatrendszer alakítja a diaszpóra politikai elkötelezettségét, és az e tevékenységet fenntartó infrastruktúrát. Ezt Laguerre „*diaszpórikus globalizációnak*” (2008, 1-12), Sheffer „*transzállami politikai rendszernek*” hívja (2003, 27), amiben a fentiekén kívül további szereplők is igen fontos szerepet játszanak: így a más anyaországon kívül élő kisebbségi csoportok, a befogadó országban működő más diaszpóracsoportok, a kormányközi, nemzetközi és regionális intézmények és szervezetek, továbbá az alulról jövő mozgalmak, és a nem kormányzati szervezetek (Sheffer, 2003, 27, Østergaard-Nielsen 2003, 17-18).

⁵⁷ A transznacionális politikai gyakorlatok és politikai kapcsolatrendszer Østergaard-Nielsen török és kurd bevándorlók Németországban folytatott politikájával kapcsolatos megállapítása, aki ez alatt „bevándorlók és menekültek származási országuk politikájában való határon átnyúló részvételében, valamint a fogadó országuk politikai intézményeiben való közvetett részvétel” ért (Østergaard-Nielsen, 2001).

9. ábra: A „diaszpórikus globalizáció” viszonyrendszere és a diaszpóra-politika fogalmának modellje. Saját ábra. (Laguerre, 2006; Ostergaard-Nielsen, 2003, Sheffer, 2003 alapján)

„Etnikai lobbik” alatt hagyományos értelemben véve „olyan diaszpóracsoportok érdekérvényesítő tevékenységét” tekintjük, „akik «kötőjeles amerikaiként» kapcsolatot képeznek egy távoli anyaország és az új hon között, s akik amerikai állampolgárokként, és nem külföldiként vagy közvetlenül egy külföldi kormány szolgálatában próbálnak hatni az amerikai politikára” (Marton, 2013, 120-121.). Ebben az értelemben a „belföldi” nem a „nemzetközi” szó ellentétéként szerepel, hiszen a befogadó ország saját nemzetének részeként ismeri őket, ezáltal a diaszpóra az otthon és a belföld fogalmait kiterjeszti (Shain, 2007, 139). E tekintetben fontos hangsúlyozni és megkülönböztetni a külföldi lobbit az etnikai lobbitól, amelynek különösen az Amerikai Egyesült Államokban van jelentősége. Előbbiek végrehajtói és elindítói ugyanis nem amerikai állampolgárok, hanem külföldi kormányok, s tevékenységi szándékukat és azt a pénzüsszeget, amelyet erre szánnak, az amerikai *Foreign Agents Registration Act* (FARA) értelmében regisztrálniuk kell az amerikai kormány megfelelő szerveinél. Munkásságuk nagykövetségeiken, vagy ahhoz közeli irodákban, illetve közvetítő cégeken keresztül zajlik (Jurgensen-Levin, 2012, 322.). Az etnikai lobbik ezzel szemben pénzüsszegekkel sokkal kevésbé megfogható fogalom, mivel alanyai legtöbbször állampolgársággal és szavazati joggal is rendelkező civilek, akik

szervezeteken és azok képviselőin keresztül próbálnak nyomást gyakorolni a kormányzatra, kongresszusi képviselőkre, vagy éppen az elnökre (Jurgensen-Levin, 2013, 325.).

Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy az etnikai érdekérvényesítést végző diaszpóra közösségek valójában nem önmagukban szereplői a nemzetközi politikának, mivel a valós megbízottak maguk az intézmények, és az aktív intézmények azok, amelyek a diaszpóra hangadójává válhatnak. A gyakorlat azt mutatja, hogy az ezen aktív intézményekben, vagy gyakran ezektől akár teljesen függetlenül működő nagyon aktív és jól szervezett egyének azok, akik a diaszpóra képviseletét átveszik akkor, amikor a diaszpórának nincs egységes pozíciója (Marinova, 2017-21-22). Így kialakul egy új nemzetközi szereplő típusa, az ebben a nemzetközi politikai térben otthonosan mozgó és hibrid identitással rendelkező diaszpórapolitikus, aki olyan kozmopolitaként értelmezhető, aki számos politikai közösség integrálására képes, és akinek egyedi pozícióját egyetlen más ügynökség sem képes betölteni. A diaszpórapolitikusok érdekvédelmi tevékenysége, azaz a diaszpórikus lobbizás pedig magában foglalja:

1. egyrészt a diaszpóratag hajlandóságát arra, hogy a befogadó országban, szülőföldje érdekeit képviselve ilyen politikát folytasson;
2. másrészt a diaszpóralobbista kapcsolatát a befogadó ország politikai szereplőivel és intézményeivel;
3. harmadrészt pedig a diaszpóralobbista kapcsolatát az anyaország politikai szereplőivel és intézményeivel, mely történhet közvetlenül és közvetetten, egyénenként vagy csoportosan.

Laguerre szerint ez a hármas kapcsolatrendszer alakítja a diaszpóra politikai elkötelezettségét és az e tevékenységeket fenntartó infrastruktúrát, ugyanakkor mind a három jellemzőnek meg kell lennie, hogy az érdekérvényesítést diaszpórikus lobbizásként lehessen definiálni, bár nem kell feltétlenül mind a háromnak egyenlő erővel jelen lennie (Laguerre, 2006, 73-74.).

Az etnikai vagy diaszpórikus lobbizást kifejtő diaszpórapolitikusok a korábban említett komplex nemzetközi térben tevékenykednek, ezáltal az általuk kitűzött politikai célokra és általuk támasztott politikai igényekre számos szerző (Koopmans-Statham, 2003, 205; Østergaard-Nielsen, 2003, 17-20; Sheffer, 2003, 12; Marinova, 2017, 21-47) szerint számos tényező van hatással:

1. a diaszpóráknak a nemzetközi szervezetekkel,⁵⁸ a befogadó- és anyaországgal⁵⁹ fenntartott kapcsolata és azok intenzitása;
2. a befogadó ország nemzeti állampolgárság rezsimje és integrációs modellje;⁶⁰
3. a befogadó-⁶¹ és anyaország⁶² politikai berendezkedése, lehetőségstruktúrái, intézményi csatornáit, helyi politikai kontextusa;

⁵⁸ A nemzetközi szervezetektől különösen az anyaországi kormányzattal ellenzéki viszonyban lévő diaszpóracsoportok próbálnak meg támogatást kérni. A szerző megjegyzi, hogy ilyen esetben csupán azok a több pénzügyi és/vagy kapcsolati erőforrással rendelkező csoportok tudnak sikerrel járni, akik más nem kormányzati szervezetekkel kötnek szövetségeket, melyek nemcsak megkönnyíthetik a politikai döntéshozatali folyamatba történő bekapcsolódásukat, hanem normatív hivatkozási keretként is szolgálnak számukra, különösen emberi jogi ügyekben (Østergaard-Nielsen, 2003, 17-18).

⁵⁹ Sheffer általánosságban úgy véli, hogy a választás okait a diaszpóra anyaországhoz fűződő kapcsolatának intenzitása is magyarázza, mivel ilyen tekintetben az anyaországgal közös identitás és viselkedési mintázat gyakorolja a legnagyobb hatást (Sheffer, 2003, 12). Ebbe beletartozik az anyaország emigránsok felé irányuló politikája, valamint a migránsok kibocsátó országban betöltött státusza, amelyek „húzó” vagy „toló” befolyást gyakorolnak a migránsok politikai igényeire. Előbbivel kapcsolatban fontos figyelembe venni, hogy míg egyes kibocsátó országok jobbnak tartják a migránsok befogadó országba történő asszimilációját, mások az emigránsok hűségét igyekeznek megtartani, akár szankciókkal, mint például a befogadó ország állampolgárságának megszerzését megnehezítő körülmények kialakításával, akár pozitív diszkriminációval, mint például állampolgári jogok biztosításával. Az utóbbi tényezővel kapcsolatban is számos eset lehetséges az etnikai csoportok függetlenségi küzdelmeitől az intra-etnikai konfliktusokon keresztül, az idegen megszállástól az elnyomó diktatúrákig (Koopmans-Statham, 2003, 205).

⁶⁰ Østergaard-Nielsen szerint pedig rendkívül fontos lobbitevékenységet meghatározó tényező a befogadó ország politikai lehetőség struktúrája. Szerinte fontos megvizsgálni, hogy a transznacionális tevékenység egyáltalán függ-e a diaszpóra által a befogadó országban szerzett politikai jogok mértékétől, és ha igen, figyelembe kell-e venni a befogadó ország bevándorlási szabályrendszerének hatását e tevékenységére. A zárt politikai rendszerek ugyanis erősíthetik a bevándorlók transznacionális irányultságát, a befogadóbb rezsimek viszont azért járulhatnak hozzá ilyen folyamatok kibontakozásához, mert szabályozásuk megengedőbb az etnikai, vallási szervezetek intézményesülésével kapcsolatban (Østergaard-Nielsen, 2003, 18-20). Hatással lehetnek továbbá a diaszpórák tevékenységére a szavazati jogok, az állampolgárság megszerzésének lehetőségei, az esélyegyenlőség, a diszkriminációellenes intézkedések és törvényi szabályozások, az állami szubvenciók és a kulturális csoportjogok elérhetőségei (Koopmans-Statham, 2003, 205).

⁶¹ Számos szerző, így Itzigson, (2000), Brian Auren (2006) és Yossi Shain (2005), Joell Demmers (2007), és Eva Østergaard-Nielsen (2003) is felhívja a figyelmet a befogadó ország politikai intézményrendszerének a diaszpórák politikai gyakorlatára tett hatására. A befogadó ország kormányai számos esetben egy nagyobb stratégia részeként használják a politikai menekülteket annak érdekében, hogy saját országuk biztonsági érdekeit elősegítsék, továbbá a befogadó ország adottságai korlátozó vagy legitimáló hatással lehetnek a diaszpóra politikai mobilizációjára, így elősegítheti a diaszpóra tevékenységet, biztonságot és lehetőségeket biztosítva a cselekvésre, vagy alááshatja a diaszpóra tagok státuszát, befolyásolva az otthoni konfliktusban való részvételt (Marinova, 2017, 37.). A befogadó ország nemcsak a multikulturalizmus, a liberális értékrend és a kiterjesztett egyéni jogok okán, hanem a befogadó országba történő ki- és belépések és a közösségi tagság szabályozásával, valamint az államok közötti feszültségek fenntartásával is befolyásolja a diaszpórák politikai tevékenységeit (Marinova, 2017, 36.). Vannak olyan diaszpóra tagok és szervezetek, melyeknek létrejöttét kifejezetten a befogadó országok kormányai generálnak, amelyek specifikus és partikuláris célkitűzéseket követnek, melyeket a befogadó ország politikai folyamataiban, a befogadó ország vezetőségének gyámkodásával és támogatásával valósítanak meg (Marinova, 2017, 23.).

⁶² Egyrészt a bevándorló csoportok anyaországra irányuló tevékenysége az anyaország helyi politikai kontextusától is függ: különböző stratégiákat alkalmazhatnak attól függően, hogy napirendjük az anyaországban mennyire ellentmondásos, mennyire állnak az anyaországi politikai pártok mellett vagy azzal szemben. Másrészt az anyaországi politikai szervezetek a diaszpóra politikai csoportjain kívüli erőforrásokra is támaszkodhatnak a befogadó vagy más országokban, demonstrációkat, határokon átvélő

4. mindkét oldal politikai támogatása, illetve az általuk nyújtott erőforrások vagy azok hiánya;⁶³
5. a tény, hogy az adott diaszpóra hogyan jutott a befogadó országba;⁶⁴
6. milyen régóta tartózkodik ott, milyen a diaszpóra befogadó országban betöltött strukturális, társadalmi-gazdasági pozíciója;⁶⁵
7. a tény, hogy hányadik generáció végzi az adott lobbitevékenységet;
8. a diaszpóráközösségek saját kollektív identitása, melyet nem lehet előre meghatározottként és állandóként kezelni, és amely folyamatosan leképeződik a diaszpóra politikai szervezeteiben;
9. a diaszpóraszervezetek jellege, lobbizási formája, finanszírozási ciklusa és a forrásokért folytatott küzdelme.⁶⁶

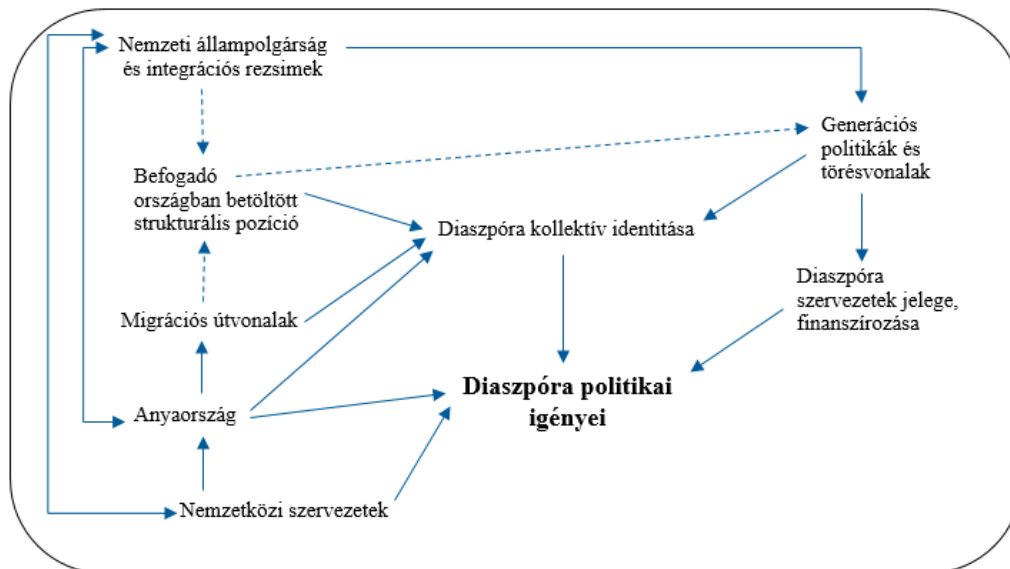
kapcsolatrendszereket, a média használatát és egyéb modern telekommunikációs eszközöket is beleértve (Østergaard-Nielsen, 2003, 17-18).

⁶³ Ilyen támogatások lehetnek például a mindkét ország által támogatott vegyes tannyelvű osztályok finanszírozásának támogatása, vagy a volt gyarmatok és a volt gyarmattartó hatalmak által egyaránt biztosított állampolgári jogok, vagy az EU-n belül biztosított államközi egyezmények a bevándorlók különböző jogainak biztosítására, vagy épp állami szubvenciókra (Koopmans-Statham, 2003, 205). Az, hogy az anyaország nem támogatja az emigránsokat, nem jelenti azt, hogy kevésbé aktívak, ugyanakkor e támogatás hiánya is befolyásolja politikai igényeik alakulását, amelyet figyelembe kell venni a vizsgálódások során (lásd lejjebb).

⁶⁴ Politikai vagy gazdasági menekültként, vagy más formában (Østergaard-Nielsen, 2003, 18-20).

⁶⁵ Hiszen mivel minél beágyazottabb egy szervezet a befogadó ország társadalmába, annál hatékonyabban tud működni (Østergaard-Nielsen, 2003, 18-20).

⁶⁶ A hivatalos, állandó szervezetek Laguerre szerint jobban teljesítenek lobbizási ügyekben, mint a kevésbé szervezett informális ad hoc szervezetek, hiszen utóbbiak nagyobb eséllyel szűnnek meg, miután egy-egy ügy megoldódik, míg előbbieket folyamatos működésük miatt nagyobb tapasztalatra tehetnek szert. Gabriel Sheffer ezzel kapcsolatban arra is felhívja a figyelmet, hogy az ad hoc szervezetek inkább informális kapcsolatokat, a bürokratikus szervezett egyesületek viszont hivatalos kapcsolatokat ápolnak az anyaországgal (Sheffer, 2003, 26-27). Laguerre szerint ezenkívül figyelembe kell venni a pénzügyi források feletti rendelkezés diaszpóraszervezetekre gyakorolt hatását is. A szervezetek a diaszpóralobbi működésének elején egyfajta pénzügyi ciklusban vannak, ezt pedig a választási ciklusok és anyaországi válsághelyzetek közötti csendes időszakokban a pénzügyi forrásokért folytatott küzdelem váltja fel (Laguerre, 2006, 109-110). Ezzel van összefüggésben az is, hogy a lobbizás nem mindig egységes célok mentén halad, hiszen a forrásokért folytatott küzdelem, és a különböző ideológiák vagy módszerek ellentéteket szülhetnek a szervezetek között. Barátságos versengés alakul ki, amikor a csoportok hasonló napirendet követve küzdenek a pénzügyi forrásokért. Emellett a helyi konfliktusok akár transznacionálissá is válhatnak a több helyszínen működő csoportok között (Laguerre, 2006, 110-111).

10. ábra: Diaszpórák transznacionális igényeinek többosztatú modellje. Saját ábra. (Østergaard-Nielsen, 2003, 17-20; Sheffer, 2003, 12; Marinova, 2017, 21-47 Koopmans-Statham, 2003, 2004 alapján)

A diaszpóra anyaországgal fenntartott kapcsolatait illetően fel kell hívni a figyelmet arra, hogy abban az esetben, amikor a diaszpórát az anyaország sem anyagi, sem politikai jellegű támogatásban nem részesíti, mint ahogyan ez például a hidegháború alatt a kelet-európai országok nyugaton élő diaszpójának anyaországgal fenntartott kapcsolataira jellemző volt, nem jelenti azt, hogy az emigránsok ne fejtettek volna ki politikai tevékenységet. Laguerre a *politikai ellenzék* modelljével írja le azt az esetet, amelyben a diaszpórát az anyaország ellenzéki erőnek látja, melyet el kell hallgattatni a kormánynak okozott lehetséges károk elkerülésére (Laguerre, 2006, 56). Ezt az emigráns kormány, vagy a kormány megdöntését célul kitűző diaszpóra ellenzéki csoportok testesítik meg, amelyek támogathatnak anyaországban működő földalatti ellenzéki mozgalmakat is. Ez utóbbi esetben ugyanis a diaszpórák közösség kémkedési tereppé válhat, vezetőiket távollétükben elítélhetik, családtagokat börtönözhetnek be, megakadályozhatják az ellenzékiek hazaköltözését, vagy kísérletet tehetnek arra, hogy kiadassák őket, hogy azok a befogadó országban ne erősödhesenek meg (Laguerre, 2006, 51). Erre hívja fel a figyelmet a politikai menekültek aktivizmusával kapcsolatban Yossi Shain (2005). Shain elemzésében az emigránsokat, mint a nemzeti és nemzetközi társadalomban egyaránt mozgó, a nemzeti határokat és hűséget folyamatosan újraalkotó önálló aktorokként kezeli, akiknek anyaországhoz fűződő viszonya, az állampolgári hűségen túl a nemzethez való tartozása többes identitásuk, állampolgárságaik miatt a hagyományostól eltérő módon értelmeződik,

és akiknek „*területen kívüli*” tevékenységeik számos rezsimváltáshoz járulhatnak hozzá (Shain, 2005, XIV-XV).

A diaszpóra befogadó országgal fenntartott kapcsolatait illetően továbbá Nadejda K. Marinova szerint fontos tényező, hogy a befogadó ország kormánya által nyújtott platformok nemcsak lehetőséget adhatnak arra, hogy a szervezetek bemutassák álláspontjukat a politikai döntéshozók számára, vagy arra, hogy hozzáférhessenek a médiához, a politikusokhoz és a gazdasági döntéshozókhöz, hanem akár direkt finanszírozást is kaphatnak a befogadó ország kormányától, és filantropikus kezdeményezéseket finanszírozhatnak (Marinova 2017, 47.). Épp ezért a befogadó ország kormánya támogatásának fontos szerepe lehet abban, hogy akár kizárólagossá tegyen egy adott diaszpóracsoport általa választott képviselőit, míg másokat elhallgattasson, és hogy egy, általa a saját külpolitikai céljai érdekében használható diaszpóranézetet fogadjon el a diaszpóráközösség kizárólagos és hivatalos víziójaként, illetve támogasson a kibocsátó ország felé közvetítendő politikában (Marinova, 2017, 21; 51-58).⁶⁷ Arra is rámutat, hogy a befogadó ország kormányának képviselői nem feltétlenül tudatosan fejlesztik ki a diaszpóra külpolitikai célok érdekében történő hasznosításának és intézményesítésnek ötletét. Ez egy csoportnyi politikai döntéshozó arra irányuló saját vállalkozása is lehet, hogy formális folyamat keretében a kormány intézményrendszerén belül hasznosítsák a diaszpóratagokat. A hasznosulás jelensége történhet globálisan, politikai, biztonsági és kereskedelmi keretek között és rezsimtípustól függetlenül is (Marinova, 2017, 263.). Mindez szintén jelentősen befolyásolhatja a diaszpórák által megfogalmazott politikai igényeket és célkitűzéseket is. Marinova szerint a diaszpóra befogadó ország általi hasznosításának négy különböző esete lehetséges:

1. amikor a befogadó ország kormányai legitimáló, vagy korlátozó hatással vannak a diaszpóra tevékenységére, vagy amikor kölcsönösen előnyös célokért működnek együtt, és a diaszpóra saját akaratából a saját céljaiért tesz, miközben a kormányzati hivatalnokok munkáját segíti elő;

⁶⁷ Marinova ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy habár a hasznosítás mindig egy kölcsönösen előnyös, barter jelenségnek tekinthető, amely megengedi, hogy a diaszpórák a világpolitikában jelentős módon részt vehessenek, ugyanakkor sok esetben problematikus is, mivel az aktivisták de facto képviselőivé válnak a diaszpóráközösségeknek a szélesebb nyilvánosság előtt, tehát ez a diaszpóranak csak egy bizonyos szegmensét ruházhatja fel hatalommal (Marinova, 2017, 276.), ami minden esetben szelektív folyamat, ezért a diaszpóra „képviseletében” eljáró egyéni hangokat mindig szkepticizmussal kell fogadni (Marinova, 2017, 279).

2. amikor a befogadó országok egyes diaszpóratagokat, -csoportokat, szervezett lobbikat és azok kombinációját használják;
3. amikor a befogadó ország kormányai belpolitikai töké Kovácsolására, külpolitikai, vagy kereskedelmi céljai előmozdítása érdekében,⁶⁸ vagy globális szinten saját céljaik előmozdítására,⁶⁹ vagy más országokkal folytatott tárgyalások során, kifejezetten a diaszpórák saját országával, vagy egy harmadik országgal folytatott tárgyalások folyamán használja a diaszpóracsoportokat;
4. amikor a befogadó országok belföldön támogatás generálása céljából a saját speciális külpolitikai és nemzetközi kereskedelmi céljaik érdekében, a más országokkal folytatott kereskedelmi tárgyalások folyamán, vagy azok befolyásolására, illetve amikor a kibocsátó ország közvéleményének befolyásolására használják a diaszpórát.

Ahogy ezt számos szerző (Koopman-Statham, 2005, Carment-James, 1996, Saideman, 2002, Brinkerhoff, 2009) megállapította, a diaszpórák politikai nézőpontjának kialakításában, és a transznacionális tevékenységekben történő részvétel háttérében a diaszpórák identitása szintén mindenképpen döntő faktor, mely leképeződik a diaszpóra politikai szervezeteiben is (Marinova, 2017, 24.). Az identitás a 2. fejezetben említett tényezők hatására „*a különbözőségekkel együtt, rajta keresztül, és nem annak ellenére él, a hibriditáson át*”, amelynek köszönhetően a diaszpóratagok kifejleszthetnek olyan kompetenciákat, hogy tökéletesen navigáljanak egyfajta kulturális normarendszerben és aztán egy másikban, ha a szituáció azt követeli meg. Ez a „*milióben való mozgás*” egy relatív képesség és a diaszpóra identitásának összetételével is folyamatos reflektív viszonyban van. Bizonyos képességek például nem biztos, hogy kifejlesztésre kerülnek, amennyiben a diaszpóratagok hosszú távú célja a kibocsátó országba történő visszailleszkedés, azonban kifejlesztésre kerülnek, ha a cél a befogadó országban történő letelepedés, és megint más a diaszpóra különböző generációi esetében, ahol már szó sincs visszatelepedési vágyról. Ugyanakkor a befogadó országban zajló akkulturáció folyamata valójában jóval több, mint tanulási kódok elsajátítása: alapvetően „*az identitás változási folyamata*”, amely újrendeződésének sosincs vége, hiszen a diaszpóraidentitás a próbálkozás, a hibázás

⁶⁸ Például egy törvényhozásban elfogadandó törvény megszavaztatásához (Marinova, 2017, 55.)

⁶⁹ Így például másik állammal kapcsolatos biztonsági érdekeinek előmozdítása érdekében, másik állammal való diplomáciai alkuk, vagy gazdasági tárgyalások folyamán, vagy külföldi közvélemény befolyásolására a nemzetközi és belföldi közvélemény előtt (Marinova, 2017, 55.).

tapasztalatán folyamatosan újratermelődik, a befogadó ország hasonló etnikai csoportjaival folytatott tapasztalatcserék, más országban élő diaszpóra csoportok és a befogadó országgal fenntartott folyamatos kapcsolatok révén. Ez az identitás inkább „*egy tárgyalt eredmény, mintsem egy objektív vagy leírt valóság reflexiója*” (Brinkerhoff, 2009, 33).

A csoportközi konfliktusban érintett kibocsátó országból származó diaszpórák identitása és áldozatiságával kapcsolatban kialakított felfogása különösen meghatározhatja más csoportokkal kialakított szövetségeit és kapcsolathálóik alakulását, következésképpen társadalmi mobilizációs képességeit is. Az áldozattudat ugyanis lehet más csoportokat kizáró, exkluzív, és más csoportok szenvedésével azonosuló, inkluzív is. Utóbbi azt a jelenséget takarja, amelyet az adott etnikai csoport más csoportok szenvedései között észlelt és tudatosított, és amelybe beletartozik az érintett konfliktusban részt vevő más csoportok áldozattá válásának hasonlóságainak észlelése, valamint más, olyan áldozati csoportokkal kapcsolatban észlelt hasonlóságok is, akik nem szembenálló felek az adott etnikai csoportot érintő konfliktusban. Az „*inkluzív áldozattudat*” hozzájárulhat ahhoz, hogy csökkenjen az előítéletesség, és erősödjenek a pozitív attitűdök a külső csoportok irányában (Vollhardt, 2018, 130), megakadályozhatja a szélsőséges fellépés kialakulását, erősítheti azt is, hogy az egyik áldozati csoport támogatólag lépjen fel egy másik áldozati csoport érdekében, hogy szövetségek kötődjenek különböző áldozati csoportok között egyazon társadalmon belül. Elősegítheti továbbá a megbékélést a sajátcsoport folyamatban levő konfliktusának összefüggésében, és támogathatja a szolidaritás kialakulását a különböző társadalmakban élő, konfliktusokban, vagy hatalmi harcokban részt vevő csoportok között, valamint növelheti az aktivizmust a konfliktusokat túlélők, és korábbi áldozati csoportok körében (Vollhardt, 2018, 132-142).⁷⁰

⁷⁰ Az inkluzív áldozattudatot ugyanakkor jelentős mértékben csökkentheti az, ha az adott csoport nem képes leküzdeni az általános csoportközi attitűdökben jelentkező egyéni különbségeket, és ebben megjelenik az ún. „*exkluzív áldozatiság*” érzése, mely a sajátcsoport morális felsőbbrendűségével párosul. Csökkentheti továbbá az inkluzív áldozattudatot az is, amikor a más csoportokkal megosztott viktimizáció mellett saját csoportjuk egyedi szenvedése nem kap elegendő hangsúlyt, vagy nem kerül elismerésre, valamint az, ha az adott csoport elkövetőként más kontextusokban ártott a sajátcsoportnak. Növelheti ugyanakkor az inkluzív áldozattudatot az egyetemes értékorientáció, az egész emberiséggel történő azonosulás, a sajátcsoport áldozatiságát más csoportok szenvedésével kapcsolatba hozó inkluzív-sajátcsoport narratívák, és a különböző csoportok tagjai közötti érintkezés, a más csoportok áldozattörténeteivel való találkozás (Vollhardt, 2018, 146-150). Mindezt ugyanakkor jelentős mértékben befolyásolja mind a kibocsátó mind a befogadó országhoz fűződő viszony, valamint az, hogy az adott diaszpóratag milyen csatornákon keresztül termeli újjá saját identitását, és milyen kapcsolathálójával rendelkezik. Mindebben az egyéni élettörténetek is igen fontos szerepet játszanak, emiatt az egyéni elbeszélések és megosztások az identitás alkotásának igen fontos aspektusai. A történetek a közös

Tehát a diaszpóraelitek identitása, társadalmi tőkéje,⁷¹ és mobilizációs képessége szintén szorosan összefüggő jelenségek, ugyanakkor más szempontból is lényeges szerepük van az érdekvédelmi tevékenységek folyamatában. A diaszpóraelitek kiterjedt társadalmi tőke nélkül ugyanis nem képesek érdekvédelmi tevékenységük sikereihez elengedhetetlen diaszpóra széles rétegeinek mobilizációjára. Mivel a kollektív identításban való részvétel elsődleges pszichológiai szükséglet, az egyéneknek és közösségeknek szükségük van a társadalmi tőke (hasonló háttérrel rendelkező társadalmi kötelékek) különböző oldalainak erősítésére, kultiválására (Brinkerhoff, 2009, 36.), ami a különböző társulások által folyamatosan fejlődik, és manifesztálódik. A diaszpóráközösségek ezeken keresztül kifejlesztik azokat a szabályokat és viselkedési normákat, értékeket és ötleteket, amik meghatározzák azt, hogy mit várnak el, mit tiltanak meg, mit engednek meg. Ezek pedig egy állandó, próbálkozást és hibázást követő állandó újratárgyalás folyamatán alakulnak ki (Brinkerhoff, 2009, 37.). A diaszpóráközösségekben és -szervezetekben, és az azokon kívül felhalmozott társadalmi tőke inspirálhatja továbbá közösségi identitást, új identitásokat hozhat létre, segíthet áthidalni a diaszpórán belül jelentkező különbségeket, és elősegíti a közös kibocsátó országgal való azonosulás körüli kötődést (Brinkerhoff, 2009, 39.). A társadalmi tőke erősíti továbbá a diaszpórapolitikusok, vagy akciók vezetői által a diaszpóratagok felé meghirdetett konstruktív változás képességébe vetett bizalmat, mely

élmények elismerését jelentik, összekötik az emberek jövőjét, melyek a közös megértés alapjaivá válhatnak. A történetmesélés által pedig a folyamatok értelmet nyernek, amelyekben az egyének függetlenül és kollektíven összekapcsolnak, és értelmes logikát konstruálnak a látszólag összefüggéstelen, némely esetben elszomorító események és tapasztalatok között. A diaszpóraszervezetek azáltal, hogy elősegítik a közös identitást és megértést, előmozdíthatják a diaszpóraidentitás ún. „keresztkategorizálódásának” folyamatát azáltal, hogy egy egységet támogató identitásdimenziót alakítanak ki, amely képes felülmúlni az egymással konfliktusos diaszpóraidentitásokat, és új identitások kialakítását, és érzékelését segíthetik elő. A diaszpóra szervezetek ily módon áthidalhatják a diaszpórán belül jelentkező (etnikai vagy más jellegű) különbségeket, hogy elősegítsék a közös kibocsátó országgal való azonosulás körüli kötődést. Hasonló módon ezek a szervezetek a befogadó ország társadalmában is előmozdíthatják a kulturális cseréket a közös érdekek és identitás megvilágítása érdekében (Brinkerhoff, 2009, 39).

⁷¹ Bourdieu értelmezésében a társadalmi tőke a tényleges vagy potenciális erőforrások, amelyek egy tartós, többé-kevésbé intézményesített, kölcsönös ismertségen és elismertségen alapuló kapcsolatháló – vagy más néven egy csoportban való tagság – jellemzői. A társadalmi tőke egy társadalmi szereplő szélesebb társadalmi hálóba ágyazott létezésétől függ, a társadalmi tőke tárgya egy személy, volumene pedig attól függ, hogy a vizsgált egyén kapcsolatainak hálóját a tőke (gazdasági, kulturális vagy szimbolikus) volumenétől függetlenül hogyan képes mobilizálni (Bourdieu, 1986, idézi: Marinova, 2017, 69.). A társadalmi tőke emellett olyan forrásokat (információt és normákat) is jelent, melyeket a társadalmi kapcsolatok termelnek, és melyek szükségesek az emberek fejlődéséhez, együttműködést és közös akciókat lendítenek előre (Bourdieu, 1986, idézi: Brinkerhoff, 2009, 36). A kognitív társadalmi tőke részei a társadalmi tőke anyagi formában megfogható oldala mögötti formák, úgy, mint az értékek, a normák, a civil felelősség, az elvárt kölcsönösség, az adományozás, az altruizmus és a személyek közötti bizalom (Brinkerhoff, 2009, 36).

végző esetben azt is befolyásolja, hogy az identitás mobilizációja milyen irányba alakul (Brinkerhoff, 2009, 40-43).⁷²

A társadalmi tőke és a diaszpórák befogadó országban kifejtett tevékenységének összefüggésével kapcsolatban Marinova még arra hívja fel a figyelmet, hogy azok a diaszpóratagok, akiket ilyen jellegű együttműködésbe bevonnak, már eleve magas szintű tudatossággal rendelkeznek a kibocsátó ország politikai és gazdasági helyzetével kapcsolatban, már korábban is fontos összekötő szerepet töltek be, és magas társadalmi státusszal és tőkével rendelkeztek. Szerinte ezért valójában nem a diaszpóracsoportok szervezettsége és ereje, hanem a befogadó országok által hasznosított diaszpóratagok társadalmi tőkéjének a mértéke az, ami a hasznosulás folyamatában számíthat, függetlenül attól, hogy intézményesített- vagy szervezett formában működnek-e vagy sem. Az egyes tagok befogadó- és kibocsátó országhoz fűződő, és azokban felhalmozott társadalmi tőkéjének minőségét és mennyiségét pedig nagymértékben befolyásolja kulturális tőkéjük, amelyet viszont számos tényező, a képzettség, a családi szocializáció és ezen keresztül a befogadó országhoz fűződő viszony és kapcsolatrendszer illetve az identitás határoz meg (Marinova, 2017, 262, 276.).

Ezek, továbbá a saját származásával, generációs mintáival, vallási irányultságával, a befogadó országban szerzett tapasztalatával, motivációjával és hatékonyságának érzetével kapcsolatos tapasztalatok befolyásolják leginkább a diaszpóra kibocsátó országával kapcsolatos célkitűzéseket is, mivel ezek tükrében fogja a közösség a kibocsátó ország problémáit leginkább relevánsnak érzékelni. A politikai mobilizáció ugyanakkor a diaszpórák közösség befogadó országban betöltött szerepére is visszahat, mivel erősítheti a letelepedés országába történő integrációt, az identitással kapcsolatos stressz feloldása, és a pszichológiai felelősségvállalás elősegítésének köszönhetően (Brinkerhoff, 2009, 40-43). Ez pedig a diaszpórák identitásának konstrukciójára is visszahat: etnikai határokat erősíthet

⁷² Mobilizációjuk okai mögött az újabb kutatások arra is rávilágítanak, hogy a diaszpórák közösségek többedik generációjával kapcsolatban megfigyelt és korábbi fejezetben már említett szegmentált asszimilációnak egyéb következményei is vannak. Egyrészt a különböző diaszpóra csoportok számára különböző lehetőségek és társadalmi tőkék kerülhetnek felszínre, és teremthetnek az adott etnikumban munkahelyeket, kapcsolathálózatokat és értékeket, amik megátalhatják az egyének perifériára kerülését. Másrészt a diaszpórák közösségek idővel nem csupán a befogadó országban elérhető, hanem a kibocsátó országban élő nemzettársak életminőségének javulása érdekében ugyanúgy mozgósíthatóak, mivel az erősebb anyaországi kultúrához fűződő azonosulás egyáltalán nem zárja ki a befogadó országban elérhető sikereket, sőt sok esetben elősegíti azokat (Brinkerhoff, 2009, 38.).

meg, vagy épp ellenkezőleg, egyes diaszpóratagokat elfordíthat az óhaza iránti lojalitásuk kifejezésétől, emellett folyamatosan alakítja a diaszpórán belüli törésvonalakat is, ezáltal a két oldal folyamatos kölcsönhatása eredményezi a diaszpórák létének folyamatosan változó határait és hibrid identitását (Brinkerhoff, 2009, 35.).⁷³

Számos kutató ugyanakkor arra a lényeges szempontra is felhívja a figyelmet, hogy épp e hibrid identitásuknak köszönhetően a diaszpórák célkitűzései nem mindig progresszív humanitárius célok előmozdításához járulnak hozzá (Marinova, 2017, 21.), hiszen nem feltétlenül vannak kitéve saját viselkedésük következményeinek (Brinkerhoff, 2009, 35.). A diaszpórák érdekei sok esetben kifejezetten nem elvont célok mentén fogalmazódnak meg, amelyek mögött gyakran partikuláris célok elérésének a vágya él, így a transznacionális mobilizáció mögötti folyamatokat a kozmopolita univerzális jogok helyett valójában gyakran szűk és sajátos érdekek vezérelte tervek megvalósításáért folyó küzdelem mozgatja (Lyons-Mandaville, 2012, 1-23). Ily módon a liberalizmus globális lehetőségstruktúráját kihasználva számos diaszpóra a demokratikus diskurzust használja fel annak érdekében, hogy nemcsak partikuláris, hanem sok esetben kifejezetten nacionalista célokat mozdítson elő (Koinova, 2011, 446, 461, idézi: Marinova, 2017, 21.).⁷⁴ Az a tény azonban, hogy a diaszpóra által támogatott ügy mennyire felel meg a nemzetközi normáknak, mennyire sérti a nemzetközi jogot, vagy, hogy az ügy mennyire etikus, független attól, hogy mennyire hasznosak a befogadó ország számára, hiszen ez a hasznosítás történhet etikus és nem etikus célokra is (Marinova, 2017, 277.).

Identitásuk, továbbá az anyaországgal és befogadó országgal kialakított kapcsolatrendszerük, társadalmi tőkéjük, politikai célkitűzéseik mellett a diaszpórapolitikusok érdekvédelmi tevékenységeikben alkalmazott hosszú távú stratégiáira,

⁷³ Ez a megközelítés Benedict Anderson „elképzelt közösségek” elméletéből indul ki. Az értekezést alátámasztó kutatásnak nem volt célja kifejezetten a diaszpórák közösségek identitáskonstrukcióinak feltárása, ezért erről empirikus eredményekkel nem szolgál az értekezés. (Anderson elméletét lásd: Anderson, 1991.) Ennek oka, hogy magának a diaszpórapolitikusnak az identitáskonstrukciója is jelentős hatással van a diaszpóra önszerveződésére, valamint a diaszpórapolitikus, mint vállalkozó, aki részt vesz a stratégiai társadalmi konstrukciós folyamatokban, tőkét kovácsolhat a diaszpórán levő igényekből és identitáskonstrukciókból. Ezek a diaszpórapolitikusi álláspontok – ahogy már említésre került – egymással versengők és töredeztettek lehetnek, és egy bizonyos identitás kategóriának a transznacionális és politizált formáját reprodukálják (Adamson, 2012, 26). A mobilizációs folyamatokra való koncentráció megvilágítja azt is, hogy a politikai identitások és ideológiák hogyan játszódnak a diaszpórák közösségekben a világpolitikában összetartó „ragasztó” szerepét (Adamson, 2012, 36).

⁷⁴ A diaszpórák heterogenitásáról, a diaszpórán belüli törésvonalakról, és a partikuláris célok előmozdításának okairól, és a diaszpóratagok identitásával való összefüggéseiről lásd a következő alfejezetet.

módszereire és taktikáira is igen jelentős hatással lehet. Ezeket az etnikai lobbiszakirodalom számos módon osztályozza, melyek közül az értekezés a legfontosabbnak az alábbiakat tartja:

1. ún. „hideg” vagy „mérsékelt” (hosszú távú felvilágosító munkákat) és „forró”, vagy „radikális” taktikákat (mint a tüntetéseket, akciókat, média-megjelenéseket);⁷⁵

⁷⁵ Michel Laguerre „hideg” taktikának nevezi a diaszpórapolitikusok által választott tisztviselők személyes felkeresésén, azok hosszú távú felvilágosító munkáján és együttműködésén alapuló tevékenységet, „forró” taktikának pedig a lobbisták azonnali eredmény reményében kezdett tömegrendezvényekkel kísért politikai meggyőzés-kampányt, mely intenzitása miatt leginkább csupán rövid távú célok elérésére alkalmas. Ezt a két lobbizási taktikát nem lehet élesen elválasztani egymástól: a lobbizási tevékenységet folytatók a folyamat elején hideg taktikákkal próbálkozhatnak, hogy teszteljék környezetüket, és ha nincs eredmény, forró taktikákba foghatnak, hogy nyomást gyakoroljanak az ügygel kapcsolatban és fordítva. Megjegyzendő az is, hogy mind a két taktika más-más szervezeti menedzsmentet kíván meg a lobbicsoporttól mind a pénzügyi- és más jellegű erőforrások, mind a tagság részvétele és a tevékenység stratégiai tekintetében (Laguerre, 2003, 99-100). Ehhez hasonlóan Gabriel Sheffer szerint az etnikai csoport az alapvető érdekérvényesítési stratégiák közül a „radikális” és a „mérsékelt” stratégiák között választhat, és hogy a diaszpóráközösségek nagy része a siker érdekében inkább a mérsékelt utat választja, ugyanis az anyaországgal való konfliktus felvállalása ellenére még mindig ez a legjobb megoldás a legtöbb diaszpóracsoport számára, emellett a befogadó országban történő érdekérvényesítésnek is ez hatékonyabb módszere, mintsem a radikális stratégiák alkalmazása (Sheffer, 2003, 25).

2. közvetlen (mint a politikai tisztségviselők közvetlen meggyőzési technikáit),⁷⁶ és közvetett módszereket (mint a média-megjelenések, nyilatkozatok és a közvélemény más módszerekkel történő befolyásolását),⁷⁷

⁷⁶ Az Amerikai Egyesült Államokban az egyes etnikai szervezetek a kormányzattal és törvényhozási szervek képviselőivel saját alkalmazottaikon keresztül közvetlenül, vagy lobbicégek, jogi szervezeteken, vagy széles spektrumban szolgáltatásokat végző megacégek keresztül közvetett módon is kapcsolatba léphetnek. Amennyiben tevékenységük adómentes, azaz státuszuk az ún. 501(c)(3)-as típusú szervezetek kategóriájába tartozik, akkor is végezhetnek lobbitevékenységet, ha saját alkalmazottak helyett önkéntesek munkáját veszik igénybe, vagy ha a szervezet nem költ pénzt a törvényhozók meggyőzésére. Ezért cserébe az etnikai lobbiszervezetek két, a politikai folyamatban igen fontos politikai erővel tudnak szolgálni a politikai döntéshozók különböző csoportjai számára. Egyrészt politikai akcióbizottság alapításán keresztül beavatkozhatnak az általuk képviselt etnikai közösség adott választási folyamatban való részvételébe, amelyek elfogadhatnak adományokat olyan egyénektől, akik nem tagjai ilyen szervezeteknek. Emellett egész évben írhatnak választási jegyzékekről szóló jelentéseket, amelyek a szervezet által támogatott különböző célkitűzések mellett kiállók tisztségviselők számát becsüli meg. Másrészt a képviselők számára a szavazatok mellett a legfontosabb politikai értékkel az információ bír: a megfelelő közpolitika alakításához és nem utolsósorban a saját újraválasztásukhoz szükséges információ elengedhetetlen a számukra. Az érdekcsoportok nem csupán beszereznek információkat, hanem terjesztenek is az egyes, megtárgyalás alatt lévő törvények státuszáról és lehetséges kilátásairól, a javasolt politika lehetséges választási következményeiről, és gazdasági, társadalmi, vagy éppen környezeti következményeiről. Az etnikai lobbicsoport tagjai tehát a döntéshozók figyelmét olyan jellegű, nem szándékolt következményekre is fel tudják hívni, amellyel esetlegesen a későbbiekben népszerűségüket veszthetik. Ezenkívül a diaszpórák közösségei politikai megbízottjai fontos meggyőző érveket és retorikai fogásokat is tudnak a törvényhozók számára rendelkezésre bocsátani, annak érdekében, hogy az adott törvény elfogadásra kerüljön, továbbá azt is részletesen fel tudják tární, hogy egy adott törvény mennyire fontos a választók számára, és explicit vagy implicit módon ez hogyan járul hozzá a kongresszusi képviselők újraválasztásához (Paul-Paul, 2009, 59-62.). A lobbizás, mint információs szubvenció fontosságára a Hall és Deardoff szerzőpáros is felhívják a figyelmet (Hall-Deardoff, 2006, 69-84.).

⁷⁷ A közvetett stratégia arra épít, hogy egy adott csoport ügyének a legjobb előrelendítői maguk a csoporttagok. A politikai döntéshozás oldaláról nézve pedig, attól függetlenül, hogy az adott tisztségviselő szeretné-e, hogy újraválasszák vagy sem, felelősséggel tartozik saját választópolgárai véleményének meghallgatásáért. Az etnikai csoportok régóta használnak telefonos adatbázisokat, hírleveleket, és újabb elektronikus eszközöket tagjaik tájékoztatására és mobilizálására, a megválasztott tisztségviselők az etnikai csoport tagjait ugyanakkor „alkalmas szavazóknak” tarthatja, amikor szélsőséges esetben a normális szavazati mintáktól egyszeri esetben el tudja téríteni a választópolgárokat (Paul-Paul, 2009, 62-63.). Az etnikai érdekcsoportok a közvéleményt is számos módon tudják befolyásolni, még akkor is, ha a közvéleménynek csupán egy figyelmesebb részére tudnak hatni, a lakosság egy olyan csoportjára, amely aggodalommal követ bizonyos ügyeket, és azok washingtoni fejleményeit. A lobbicsoportok erre a média befolyásolását, kutatói csoportok alakítását és finanszírozását, valamint tömegmozdulások szervezését használják, mint olyan eszközöket, amelyek közvetetten tudják befolyásolni a politikai döntéshozókat, választópolgárai véleményének más irányba terelésével (Paul-Paul, 2009, 63.). Miután a média fontos szerepet játszik a közvélemény alakításában, az etnikai csoportok ezt az eszközt képesek a leginkább és a legtöbb módon kiaknázni: egyrészt a média bizonyos ügyek napirendre tűzésében fontos szerepet játszik, amely befolyásolni képes a közbeszédet és annak menetét; másrészt a média képes bizonyos ügyeket úgy uralni, hogy azok az elnök és más politikai szereplők teljesítményértékelésének a mércéjévé váljon a közvélemény szemében; harmadrészt az új történetek fogalmazásmódja döntően befolyásolni tudja azt is, hogy a közvélemény adott esetekben hogyan formál véleményt egy-egy ügy esetében. A média – amely az etnikai csoportok legfontosabb stratégiai partnere – használata mellett az etnikai csoportok olyan kutatási projekteket is alkothatnak, amelyek alátámasztják a diaszpóra közösség álláspontját, ezáltal befolyásolva a média, a politikai döntéshozók és az választópolgárok véleményét. A közvélemény befolyásolásának etnikai csoportok kezében levő harmadik eszköze a demonstrációk, és más békés vagy nem békés tömegmozdulások szervezése, amelyet a média figyelmének felkeltésére, vagy a csoport által képviselt ügyre történő figyelemfelhívásra használnak (Paul-Paul, 2009, 63.). Laguerre a közvetett lobbizással kapcsolatban még arra hívja fel a figyelmet, hogy egy bizonyos döntési

3. a törvényhozás és a politikai döntéshozatali folyamat monitorozását;⁷⁸
4. képviselőkkel,⁷⁹ nagyobb érdekcsoportokkal, valamint más szereplőkkel⁸⁰ történő koalíció építést.

Mindezek megfelelő időben és helyen történő alkalmazása elengedhetetlen a diaszpóra érdekérvényesítési képességének kifejtéséhez és előfeltétele célkitűzéseinek eléréséhez.

Az identitás, a célkitűzések és kollektív cselekvések, a társadalmi tőke felhalmozásának és a mobilizálás képességei mögötti mozgatórugók megértéséhez az

irányba történő befolyásolás reményében köztisztviselők és politikusok felé indított tömeglevél-kampányt is gyakran indíthatnak (Laguerre, 2006, 98).

⁷⁸ Az etnikai csoportok számára sok minden múlik azon, hogy képesek-e, és ha igen, milyen hatásfokkal szoroson megfigyelni, és lehetőleg definiálni a politikai döntéshozatali folyamatot (Smith, 2000, 122). Ahhoz, hogy a döntéshozatali folyamatok ilyen mértékű megfigyelését elérhessék, az információszolgáltatók között szoros kapcsolatrendszer kell, hogy kialakuljon, valamint az etnikai csoportnak hatékony kapcsolatokat kell kialakítania a Kongresszusban, a Fehér Házban, más ügynökségeken, és természetesen a médiánál is annak érdekében, hogy képesek legyenek egy-egy törvényi kezdeményezést megsemmisíteni, vagy jóval azelőtt képesek legyenek változtatni a status quo-n, hogy a döntéshozók megvitatnák a javaslatot. Az etnikai csoportok saját véleményének népszerűsítésében a kongresszusi bizottságok vannak leginkább segítségére, de a más ügynökségekkel és intézményesített szervezetekkel folytatott rendszeres találkozók is fontos fórumai lehetnek ennek. A hosszasan, türelmes munkával, intelligenciával és határozottsággal kiépített kapcsolatok által nyert bizalmat és befolyást, valamint e kapcsolatok által létrejött infrastruktúrát nem lehet csupán szavazatokkal és pénzzel helyettesíteni (Smith, 2000, 124.). A döntéshozatali folyamat monitorozása abban is segít, hogy az etnikai csoportok megértsék a politikusokat információ, szavazatok és kampányfinanszírozás tekintetében. A kongresszusi képviselők irodái az etnikai csoportokra egyfajta rendelkezésre álló kutatói központokként is tekintenek (Smith, 2000, 124.).

⁷⁹ Habár az etnikai csoportok elsősorban az azonos származásúak támogatására számítanak a társadalom részéről, e stratégiai partnernek nem feltétlenül kell azonos származásúnak lennie. Egy ilyen partnerségnek számos előnye van: egyrészt az intézményen belül egy ilyen „trójai faló” a bizottsági meghallgatásokon tanúskodhat az adott csoport mellett, felhasználhatja a bizottsági folyamatokat, hogy befolyásolja a végrehajtó hatalmat, törvényjavaslatot, vagy annak megváltoztatását indítványozza, de más kongresszusi tagokat is az etnikai csoport által képviselt ügy mellé állíthat. Másrészt a képviselő nagy segítséget jelenthet a közvélemény alakításában a Kongresszuson kívül is: időt szakíthat az etnikai csoport által képviselt ügy mellett való kiállásra, amely cserébe segíthet a csoportnak megnyerni a közvéleményt. Egy ilyen partnerség kölcsönösen gyümölcsöző lehet: az etnikai csoportok gyakran segítenek olyan képviselőket választani, akik segítenek győzelemre vinni ügyüket, ugyanakkor a csoportok vendégül láthatják a képviselő finanszírozóit, politikai akcióbizottsági adományokat irányíthatnak a képviselő felé, és bátoríthatják a szervezet tagjait, hogy közvetlenül a képviselőnek adjanak pénzügyi forrásokat (Smith, 2000, 124. – idézi: Paul-Paul, 2009, 66-67.).

⁸⁰ Több etnikai lobbicsoport kutató azt figyelte meg, hogy a csoportok gyakran kongresszusi képviselői bizottságok alkalmazottaival, kongresszusi képviselőkkel és más magánszervezetekkel, és/vagy kongresszusi tagok személyi alkalmazottaival konzultálnak, amikor politikai ügyekben stratégiát építenek fel. Sokan azért lépnek koalícióra másokkal, mert úgy látják, hogy ez a leghatékonyabb módja a politikai kimenetek befolyásolásának. A koalíciós partnerekkel kötött szövetségeknek más haszna is lehet: például a más „grassroots” szervezetekkel együtt szervezett demonstrációk erősíthetik az etnikai lobbicsoport érdekeinek megfogalmazását, de az etnikai lobbicsoportok más, számukra értékes tényezők miatt is köthetnek szövetséget különböző csoportokkal: saját tagságuk, vagy az általuk kötött szövetségek más tagjai számára értékes információ és más szimbolikus gesztusok miatt (Smith, 2000, 124. – idézi: Paul-Paul, 2009, 65). Ugyanakkor e módszerek gyakorlását több tényező akadályozhatja: egyrészt jogi akadályok, (mivel egy szervezet jogi formája meghatározza, hogy milyen tevékenységet folytathat, továbbá a szervezet regisztrációs kötelezettsége a Kongresszusban; másrészt a pénzügyi források hiánya (Zarifien, 2014, 504-505.).

etnográfiai módszert lehet segítségül hívni, amelynek alapja ugyan a résztvevő megfigyelés, azonban körültekintéssel abban az esetben is alkalmazható, ha csak történeti források állnak rendelkezésre. Példa erre Roger D. Petersen 2001-ben megjelent könyve (Aronoff – Kubik, 2012, 32), amelyben a szerző történeti források alapján arra keresi a választ, hogy milyen társadalmi mechanizmusok és csoportjellemzők magyarázzák, hogy egyes egyének bizonyos közösségekben láznak az elnyomók ellen, míg mások passzívak és együttműködők maradnak. Petersen munkájában rekonstruálta a szereplők véleményét és preferenciáit, valamint feltérképezte tevékenységeiket a helyi struktúrákban, amely felhatalmazta és visszatartotta őket, továbbá azonosította azokat a mechanizmusokat, amelyek lehetővé tették a mobilizációt Ennek az ún. „*etnotörténeti*” megközelítésnek a lényege, hogy úgy gyűjti és értelmezi az adatokat, mintha ezt jelen időben, egy résztvevő megfigyelés formájában tette volna, és annak ellenére, hogy nem tudott személyesen részt venni az eseményeken, a módszer az etnográfiai jellegű problematizációnak és keretezésnek köszönhetően mégis etnográfiai minősíthető. (Aronoff – Kubik, 2012, 32.).

A továbbiakban előbb az amerikai magyar diaszpóra lobbiszervezeteinek alapvető működési mechanizmusáról, majd az egyes szervezetek vezetőinek nemzetfelfogásáról, és érdekvédelmi tevékenységei célkitűzése és stratégiái mögött meghúzódó okokról lesz szó. E részek célja, hogy megkönnyítse az amerikai magyarok romániai magyarokért kifejtett érdekvédelmi tevékenysége történetének könnyebb megértését, továbbá a fent összefoglalt elméleti megközelítések alapján segítse elhelyezni a diaszpórapolitikusok háttérét a történeti összefoglaló által felvázolt mindenkori nemzetközi politikai térben.

3.2. Az amerikai magyar diaszpóraszervezetek lobbilogikája

Az értekezés által vizsgált időszak alatt a természetes nemzedékváltás még csak részben zajlott le, és számos első generációs emigráns által alkotott aktív szervezet működött még. Akkor még erős volt a magyar szervezetek politikai emigráns jellege, az identitásörzés pedig kifejezetten az első generációs réteg igényei szerint alakult, melyet az anyaországi politikával való szembenálláson és kritikán alapuló emigráns attitűd jellemzett (Szondi et. al, 2008, 475). Ahogy ez említésre került, ezt csak a hetvenes évek második felétől, a második generáció kötőjeles amerikai identitásának megjelenésével kezdte el lassan felváltani az anyaországgal való együttműködés – a lehetőségekhez mérten legális vagy

illegális utakon megvalósult – igénye. Ezt a változó szemléletet főként az olyan új alapítású szervezetek képviselték, akiknek tagjai többnyire már az USA-ban születtek, ott szocializálódtak, és jelentős gazdasági, közéleti, politikai befolyást szereztek. Az így kialakult új diaszpóraréteg már az amerikai társadalom szerves részeként határozta meg önmagát, végérvényesen otthonának tekintve az Egyesült Államokat, mondhatni már eleve olyan helyzeti előnnyel rendelkezett, amelyet az állapotát és jelenlétét mindig átmenetinek tekintő első generációs emigrációnak soha nem sikerült elérnie (Szondi et al. 2008, 476.).

Amint erről korábban már szó volt, akármilyen korszakban próbáljuk vizsgálni az amerikai magyarság etnikai identitását, egységes értékek köré szerveződött magyarságot nem fogunk találni, csak olyan lokális közösségeket, melyek különböző intenzitással képesek az etnikus tudat újratermelésére. Mivel a diaszpórában élők nemzeti identitásukat különböző szerveződéseken keresztül tudják életben tartani, ezért ennek vizsgálatakor kiemelt szerepet kapnak azok működésének megfigyelése. A fent említett, Papp Z. Attila és Czoch Gábor által 2006 és 2008 között végzett amerikai magyar szociológiai felméréseik eredményeinek elemzésekor alapvetően négy módon tipologizálták az USA-ban működő magyar diaszpóraszervezeteket:

1. létrehozásuk időpontja és célja (*emigrációs hullámok*);⁸¹
2. *tevékenységi körök*;⁸²

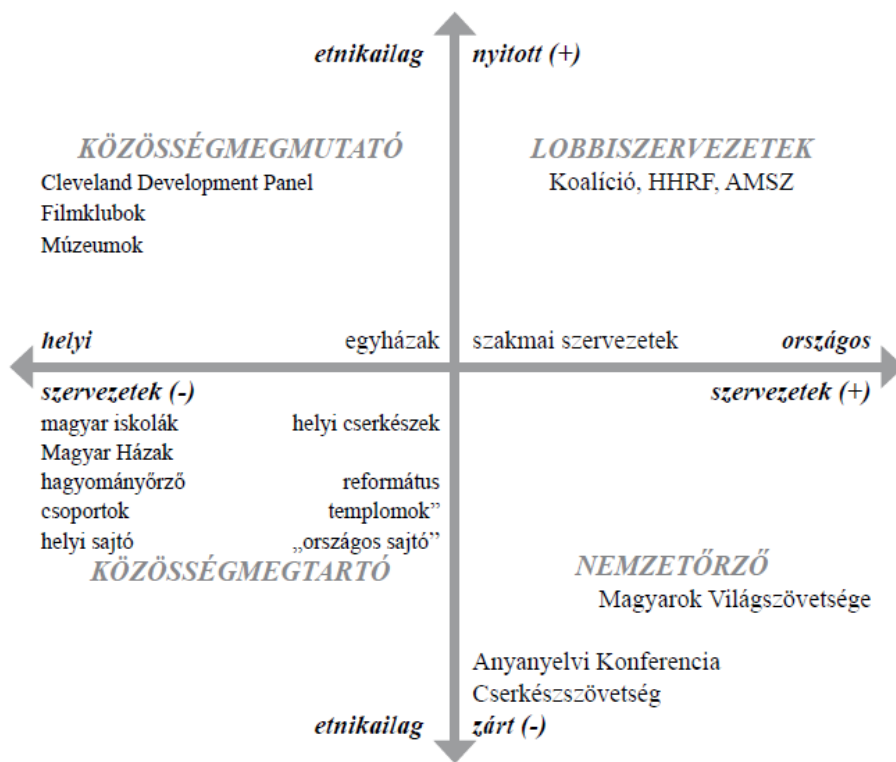
⁸¹ Ezek alapján megkülönböztethetünk: öregamerikások szervezeteit, mint pl. az egyházakat, testvérségítő (fraternális) egyesületeket, segélyezési egyleteket, és az olyan nagy csúcsszervezeteket, mint pl. az Amerikai Magyar Szövetség; második világháború utáni menekültek, az ún. dípik szervezeteit, mint a Magyar Nemzeti Bizottmány; az '56-os menekültek szervezeteit, mint a Szabadságharcosok Szövetsége; a gazdasági menekültek, „új magyarok” által működtetett szervezeteket, mint pl. a hétvégi iskolák, Magyar Házak. Emellett a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) 2006 évi jelentésében az USA-ban háromféle magyar szervezetet különböztetett meg: egyrészt az amerikai-magyar kapcsolatépítés és magyar érdekképviselet mentén működő szervezeteket, melyekre nem jellemző a hagyományos egyesületi élet, másrészt érdekképviseletet és hagyományörzést egyaránt felvállaló „amerikai-magyar” alapon működő szervezeteket, harmadrészt hagyományos egyesületi keretek között működő emigráns szervezeteket (Papp Z., 2008, 404).

⁸² Tevékenységi körük szerint a szerzők politikai, kulturális, egyházi, cserkészethez vagy éppen különféle szakmákhoz tartozó szervezeteket, míg hatáskörük szerint lokális, puffer, valamint országos szervezeteket különböztetnek meg. Míg az országos szervezetek valamilyen lobb- vagy szakmai integrációs tevékenységben érdekelték, addig a helyi szervezetek egy adott kis magyar világ kulturális, társadalmi, kis részben pedig politikai életét szervezik, a puffersizvezetek pedig a helyi és az országos viszonyokon túlmutatnak, mint pl. az egyház, a cserkészlet, vagy a magyar iskolák tekintetében. Az etnikai identitás megtartásának módja, azaz „az amerikai magyarság céltételezése módjának”, illetve „ennek megtartására adott viszonyulások” függvényében pedig a szerzők a szervezetek világát két nagyobb részre osztják: etnikailag zárt és etnikailag nyitott szervezetekre. Míg előbbiek munkanyelve magyar, „az amerikai magyarság identitásáról vallott koncepcióik statikusak és önmagukra reflektálóak”, így ízlésvilágukban „a népi-populáris kultúrát jelenítik meg,” addig az etnikailag nyitott szervezetekben az angol nyelvű kommunikáció is elfogadott, tehát e szervezetekben nem elsősorban az etnikai identitás megőrzése, ápolása a cél, hanem inkább az etnikus

3. hatáskörük,

4. illetve *etnikai identitás megtartásának módja* szerint.⁸³

Papp Z. Attila a 2. és 3. tipológiát összevetve (tehát tevékenységi körök szerint helyi, puffer és országos, valamint hatáskörük szerint az etnikailag zárt és nyitott dimenziókat egymásra vetítve), négy nagyobb, a szervezetek működési logikáját kifejező szervezettípust azonosított be: a lobbiszervezeteket, a nemzetőrző szervezeteket, a közösségsszervezeteket és a közösségmegmutató intézmények típusait, mint egyfajta ideáltípusokat (Papp Z., 2008, 406).

11. ábra: Az amerikai magyar szervezetek működési tipológiája. Forrás: Papp Z., 2008, 407

E tipológiában a lobbiszervezetek tehát nemzeti identitás tekintetében az etnikailag nyitott, országos, szakmai szervezetek sorában helyezhetőek el, a szerzők definíciója szerint

identitáshoz kapcsolódó értékek, vagy esetleges sérelmeinek bemutatása, illetve képviselése a célállam felé (Papp Z., 2008, 404-405).

⁸³ A területi hatókör alapján való felosztás szerinti szervezetekben is fontos szerepet kap ez a tipológia, ui. az etnikai nyitottság előfeltétele az országos hatókörű lobbiszervezeteknek, míg más típusú, helyi szerveződések esetében pedig azonban éppen az etnikailag zárt szerveződési mód teszi lehetővé, hogy a helyi szintet jóval meghaladó szervezet működőképes legyen (Papp, 2008, 406).

„*olyan országos státuszra törekvő szervezeteknek*” tekinthetők, melyek lokális szinten túlmutatva működnek, ugyanakkor mégsem teljesen országos szintűek (Papp Z., 2008, 407.). Működésükre jellemző, hogy számukra „*az etnikai nyitottság létszükséglet*”, melyek a magyar érdekek képviselőit a különböző amerikai és magyar politikai szervezetekkel ápoló jó kapcsolatok által igyekeznek elérni, működésük során pedig jóval nagyobbak akarnak feltűnni, mint amekkorák valójában. Fontos számukra, hogy minél nagyobb tagságot, támogatottságot tudjanak felmutatni, emiatt az ilyen szervezetek között gyakran „számháború” is zajlik a tagok számát illetően (Papp Z., 2008, 37.). Ugyanakkor olyan is akad köztük, amely nem a tagszervezetekre építve, ám mégis az amerikai magyarság érdekképviselői szerveként kíván fellépni. Működésük szempontjából rendkívül fontos számukra, hogy nagyon jó szervezőkészséggel, menedzseri kvalitásokkal legyenek felruházva, hiszen a lobbiszervezeteknek egy adott ügy érdekében több évre nyúló szívós munkát kell végezniük, miközben a döntéshozók felvilágosításán is fáradoznak (Papp Z., 2008, 39-40.). Rendkívül fontos jellemzőjük továbbá a lobbilogika, a cél szerinti egymásra találás, amely a konfliktusokkal terhelt amerikai magyar szervezeti világban igen nehézkes (Papp Z., 2008, 42.). E lobbiszervezeteket Papp Z. Attila szerint valójában a konfliktusaik által lehet igazán megragadni, melyek sokszor feloldhatatlannak tűnnek. Ezeket a törésvonalakat kutatásai alapján elsősorban a vezetők személyiség típusa határozza meg. Alapvetően két ilyen személyiség típusot határozott meg: egyrészt az emigrációban élő, vagy az emigrációt kellő súllyal megélő, ezért túlérzékeny, nemzetileg- és kommunizmusellenességben elkötelezett típus, másrészt az amerikai társadalomba állampolgárként integrálódó, kiegyensúlyozottabb, egyensúlykereső, és a mindennapi életet játékosabban kezelő típus. E különbségek mögött természetesen generációs különbségek is meghúzódhatnak (Papp Z., 2008, 52.).

Ugyan Papp Z. Attila e megállapításai a 2000-es években folytatott szociológiai felméréseken alapulnak, ez a személyiség típus alapján megállapítható törésvonal a hidegháború alatt működő szervezetekre is jellemző volt, amely összefüggésben áll a személyiségek nemzeti identitás felfogásával. A történelmi vizsgálatoknál hangsúlyozott szerepe van az emigrációs hullámok szerinti törésvonalaknak, mivel ezek a hidegháború alatt jóval erősebbek voltak. E nemzeti identitásfelfogást nagyban befolyásolta a szervezetek vezetőinek előélete, a kibocsátó országban lezajlott szakmai pályafutása, avagy annak

hiánya, származása, végzettsége, és minden, a szocializációjukkal és tapasztalataikkal összefüggő mentalitása, mely a következő alfejezetek témája.

3.3. Nemzetfelfogás és érdekvédelmi stratégiák összefüggései

Amint az az elméleti bevezetőben ismertetésre került, a diaszpóracsoportok igényei, politikai tevékenységeik és identitásuk között mély összefüggések vannak. Igényeik és felfogásuk pedig hatással van az érdekvédelmi stratégiák és taktikáik kiválasztására, amely befolyásolja kitűzött céljaik realitását, hasznosságát és céljaik megvalósításának eredményességét is. E fejezetben az előzőben említett politikai érdekvédelmi tevékenységek története mögött meghúzódó személyes- és szervezeti háttér kerül bemutatásra a harmadik fejezetben ismertetett általános amerikai magyar identitással kapcsolatban már kifejtett történeti fejleményekre építve. Az *Amerikai Magyar Szövetség*, az *Erdélyi Világszövetség*, az *Amerikai Erdélyi Szövetség* és a *Magyar Emberi Jogok Alapítvány* alapítóinak személyes élettörténete, anyaországhoz és a kisebbségi magyarokhoz fűződő viszonya, nemzetfelfogása, valamint szervezeti jellemzői az 5. és 6. fejezetekben kifejtésre kerülő esettanulmányok mélyebb megértéséhez járulnak hozzá.⁸⁴

3.3.1. Az Amerikai Magyar Szövetség (AMSZ)

Az AMSZ vezetőségét az óamerikás magyaroktól a hatvanas években antikommunista politikai menekültek vették át, leginkább negyvenhetesek, közülük egyesek mérsékeltebbek voltak, mint a *Magyar Református Egyház* vezetője, Béky Zoltán (Száz, 1996), míg mások inkább jobboldali beállítottságúak, mint Eszenyi László, Horthy nemzetőrségének vezérkari tisztje, vagy Mikó István filmproducer, az AMSZ New York-i ágának vezetője, aki az 1960-as évek lobbis akcióit vezette (Száz, 1996). Annak ellenére, hogy az érdekvédelmi tevékenységekben ők is részt vettek, az AMSZ legfontosabb karakterei a hidegháború időszakában mégsem ők voltak, hanem az, aki ténylegesen lobbistaként járt el: Száz Zoltán, aki egy disszidens volt Horthy-tiszt fiaként a hetvenes évektől kapcsolódott be a szervezet érdekvédelmi tevékenységbe annak szakértőjeként. Száz Budapesten született 1930-ban. Apja, aki az Észak-Erdélyt megszálló csapatok századosa, eredetileg magyarországi

⁸⁴ A szerző leszögezi, hogy „Erdély” fogalma alatt az első világháború lezárásakor született Trianoni békeszerződéskor Romániához csatolt 103 ezer négyzetkilométeres területet ért, és az értekezés szövegében ebben az értelemben a közhasználatban (tévesen) elterjedt történeti erdélyi régió fogalmát érti.

származású volt. Az USA-ba gyermekkorában Németországon keresztül érkezett családjával együtt. Mesterszakos diplomáját és PhD-fokozatát amerikai egyetemeken, Erdély történetéből szerezte. Alapdiplomáját a St. John's College-ban, Minnesota-ban, PhD-jét a *Catholic University of America*-n szerezte (Christendom College, 1977-2012). Kutatásainak során ismerkedett meg számos politikai emigránssal, akiket érdekelt a magyar kisebbség sorsa, ezáltal fiatalon elkezdett politikával foglalkozni. Miközben részmunkaidős politológiai tanári pozíciója volt a virginiai *Christendom College*-ban, folyamatosan foglalkozott a lobbitevékenységgel. Mivel részben antikommunista beállítottsága, részben a vietnámi háború támogatása miatt az egyetemi tanári karrier nem motiválta, és nem lendítette olyan mértékben előre, mint ahogy remélte, az 1960-as évektől a lobbitevékenység felé fordult (Száz, 1996, 7-10). Washington D.C.-ben megalapította az *American Foreign Policy Institute*-ot, amelynek keretében érdekvédelmi tevékenységet folytatott: nem csak az AMSZ, hanem az EVSZ nevében is eljár (Christendom College, 1977-2012). Zolcsák István némi megszakításokkal zajló finanszírozásának köszönhetően lényegében a hetvenes és nyolcvanas évektől csak ebből a tevékenységből élt meg. Megélhetési lobbistaként azonban gyakorlatilag megrendelőinek dolgozott, annak ellenére, hogy a Zolcsák és Wass által hangoztatott területi revíziók szükségessége mellett sosem állt ki, ehelyett érdekvédelmi tevékenységében ennek egy enyhébb formáját, a nemzeti önrendelkezést és a kulturális autonómiát támogatta, melyben a nyolcvanas évek elején sikerült Zolcsákkal megegyeznie (Száz, 1996).

Az AMSZ érdekvédelmi tevékenysége három fő szakaszra osztható a hidegháború alatt: 1965-1974-ig, 1974-77-ig és 1977 után. Utóbbi időszak azért fontos, mert az AMSZ tevékenységeit az EVSZ 1977-től fogva anyagilag támogatta.

Az 1960-as évek közepétől fogva az információforrásokat az *Amerikai Erdélyi Szövetséget*, az *Erdélyi Bizottságot* (lásd lejjebb), és a Mikó István elnöklete alatt álló AMSZ New York-i tagszervezetét, az *Erdély Védelmében Mozgalmat* is magába foglaló, *Erdélyi Intézőbizottság* (EIB) inspirálta, melynek elnöke rotációval változott. Az EIB 1965 december 27-i létesülésével egy újfajta összefogás született meg a romániai magyarságért érdekvédelmi tevékenységet folytató szervezetek között, melynek legfőbb feladata a stratégiai együttműködés, a „*politikai akciók állandó figyelemmel kísérése, és az esetleg szükségessé váló változtatások eldöntése, a már lefolyt akciók kiértékelése*”, valamint az ún.

Erdélyi Alap felhasználásának meghatározása és ellenőrzése voltak. 1966-tól a szervezet úgy döntött, hogy egyrészt ezentúl mindhárom szervezet egyenlő félként vesz részt a döntésekben, és a bizottságban három-három taggal képviselteti magát; másrészt a bizottság működése elvi kérdések és követendő lépések összehangolásával foglalkozik; harmadrészt pedig az *Erdélyi Alap* mellőzésével az intézőbizottság elveti a pénzügyi kérdések közös intézését, mindegyik szervezet saját hatáskörébe utalva azt. A Soros elnökség azonban továbbra is megmaradt. A bizottság a következő években a lobbitevékenység összehangolása mellett leginkább különböző, romániai magyarsággal kapcsolatos kiadványok finanszírozásával foglalkozott (Hermann, 2011, 41-44). E tevékenységre a későbbi fejezetben bemutatásra kerülő, az AMSZ tagszervezeteként működő *Amerikai Erdélyi Szövetség* is fontos hatással volt, és igyekezett azt pozitív irányba befolyásolni (lásd lejjebb). Az érdekvédelmi tevékenység működését és az utazási költségeket az *Erdélyi Intézőbizottság* tagjai, de javarészt Végvári Neuman Ede fedezték, a konkrét érdekvédelmi tevékenységet pedig az AMSZ nevében Száz Zoltán végezte, annak vezetőivel történő együttműködésben (Száz, 1996, 60)

Ebben az időszakban a szervezet céljai a kisebbség kollektív emberi jogainak védelme, és annak fő stratégiája a közvetlen lobbizás volt: memorandumokat küldtek a Külügyminisztériumnak és az elnöknek, kongresszusi szövetségeket építettek ki, számos képviselőt igyekeztek megnyerni ügyük támogatására, háttéranyagokat készítettek határozati javaslatokhoz. A hatvanas évek közepétől kifejtett ilyen jellegű tevékenységüknek köszönhetően ez volt az első alkalom, hogy a Képviselőház határozati javaslatok formájában támogatta az ügyet (Hermann, 2011, 41-44, Száz, 1996, 60). „*Forró*” taktikáik között levélkampányok szerepeltek, melyekben javarészt a New York és környékén élő, határon túlról származó és a két világháború között már aktív amerikai magyarok vettek részt (Száz, 1996, 62).

Az 1970-es évek közepétől a szervezet érdekvédelmi tevékenységeit az AMSZ elnöke, Béky Zoltán, valamint a szervezet külpolitikai tanácsadója, Eszenyi László vezette. Ebben az időszakban a fő célkitűzés ugyanaz maradt: habár nem ismerték el az első világháború után kialakított határokat, mégsem ragaszkodtak azokhoz nyíltan, mivel tudták, hogy ezt nemzetközi fórumokon nem lehetne felhozni (Száz, 1996). A közvetlenül a képviselőknél történő érdekvédelmi tevékenység mellett 1975-től kezdve szóbeli és írásbeli

tanúvallomásokot is adtak. Amellett, hogy felhívták a figyelmet a kollektív jogokra, érvelésüket történelmi alapokra építették, ami azt a benyomást keltette, hogy az ügy csupán egy Magyarország és Románia közötti vita része (United States Senate, June 6, July 8, 1975, 60-75.). Annak ellenére, hogy levélkampányokat indítottak kongresszusi képviselők között, mind a két említett időszakból hiányzott az amerikai magyarok széleskörű támogatása és a szervezet mobilizációs képessége. Emellett Száz Zoltán az AMSZ megbízásából 1975-től kezdve részt vett a Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszáról szóló tanúmeghallgatásokon (ld. 4.2.2. alfejezetet), melyeket nem túl magas színvonalú angolsággal fogalmazott meg, leginkább történelmi tényekre alapozva, és nem az aktuális problémákra fókuszálva mutatott be. Ezenkívül a hetvenes évek elején az AMSZ megpróbálta a nemzetközi szervezetek szintjén is aktivizálni magát, így például Béky Zoltán 1975-ben részt vett az Egyházak Világtanácsán, ahol sikertelenül próbálta felhívni a figyelmet a romániai magyar kisebbség vallási helyzetére, később azonban – mivel az emberi jogok kérdése nem volt számukra olyan lényeges – nincs arra bizonyíték egyelőre, hogy nemzetközi szervezetekkel és más emberi jogi szervezetekkel együttműködtek volna.

Ahogy korábban említésre került, 1977-től kezdve az AMSZ érdekvédelmi tevékenységét az EVSZ pénzügyi támogatása tette lehetővé.⁸⁵ Utóbbi szervezet az önrendelkezés és a történelmi Erdély Magyarországhoz történő visszacsatolása, valamint amellett állt ki, hogy a Romániában élő kisebbségi magyarok létszáma összesen hárommillió főt tesz ki. Ezek az elméletek nemcsak, hogy töréseket okoztak a mérsékeltbb első- és második generációs szervezetek között, hanem végső soron akadályozták utóbbi szervezetek együttműködését az AMSZ-szel, amely emiatt egyre nacionalistább kurzus felé tolódott. Míg ugyanis 1974 és 1977 között az EVSZ vezetői a szabad emigráció, a családok újraegyesítése, és a vallásszabadság jogaira fókuszáltak, addig 1977-től kezdve amerikai érdekvédelmi tevékenységüket az AMSZ-en keresztül igyekeztek megvalósítani, aminek következtében az öregamerikás ernyőszervezet hivatalos álláspontja, céljai, stratégiái és alkalmazott technikái is egyre radikálisabbá váltak. A nyolcvanas évek közepétől pedig, miután sikeresen meggyőzte az EVSZ finanszírozóját, Zolcsák Istvánt, hogy vesse el a

⁸⁵ E szervezet alapfilozófiáját lásd a következő alfejezetben.

területi revíziókat, Száz az általa „*realisabbnak*” tekintett önrendelkezési jogok mellett állt ki érdekvédelmi tevékenységében (Száz, 1996, 92-93).⁸⁶

3.3.2. Az Erdélyi Világszövetség (EVSZ)

Az Erdélyi Világszövetség fő vezetői, Zolcsák István és Wass Albert mindketten romániai magyar származásúak és ötvenhatos, illetve negyvenhetes emigránsok voltak, akiknek ugyanakkor – mivel korán elhagyták Romániát – nem volt első kézből tapasztalata sem a két világháború közötti romániai politika, sem a kisebbségi lét realitásaival kapcsolatban. A tényleges érdekérvényesítést azonban, miután kivált az AMSZ-ből, Zolcsák megbízásából a fent említett Száz Zoltán végezte.

Az EVSZ elnöke, Zolcsák István 1921-ben született egy román atrocitások áldozatául eső családban egy Szatmárnémeti melletti faluban, melyet két évvel születése előtt Romániához csatoltak. Egyik testvérét felakasztották, a másikat hadifogolyként kivégezték, őt pedig többször összeverték. Ennek köszönhetően életreszóló erős románellenesség és revizionista mentalitás alakult ki benne. Édesapjával és két fivérével együtt korán Erdélyből Brazíliába menekültek. Habár apja és két fivére Latin-Amerikában maradtak, ő Magyarországra költözött vissza, és katonapilóta lett, majd a Ganz gyárban kapott állást (Piller, 2006). A szabadságharcban történt részvétele után újból emigrált, és családjánál Brazíliában telepedett le, majd idővel saját autógyárat alapított. Kitelepedése után előbb az *Erdélyért Mozgalmat* (Pro Movimento Transylvania) alapította meg, majd 1974-ben az EVSZ-t, amit Brazíliából működtetett, és amelynek alelnöki posztjára Wass Albertet kérte fel (Száz, 1996, 92-93).

Wass jól ismert erdélyi arisztokrata, és a magyar irodalom egyik legellentmondásosabb alakja volt. Mivel tanulmányait külföldön folytatta, szocializációját nem kisebbségi állampolgárként töltötte Romániában a két világháború között, 1946-ban koholt vádak alapján elítélt háborús bűnei miatt kiűldözésre került, és nem volt semmilyen politikai szerepkörben szerzett tapasztalata. Mialatt Floridában egyetemi professzorként tevékenykedett, megalapította az *Amerikai Magyar Szépműves Czéhet* azzal a céllal, hogy az erdélyi kérdéssel kapcsolatban publikációkat terjesszen, annak a felismerésnek hatására,

⁸⁶ A CHRR tagjai visszautasították a vele való együttműködést, mivel úgy gondolták, hogy aláássa a saját hitelességüket, ha olyan célt támogatnak, amely veszélyeztetné a térség geopolitikai status quo-ját, amit a Külügyminisztérium nem támogathatott (Hámos, László személyes közlése, 2011. december).

hogyan az amerikai könyvtárakban – amelyekhez többek között hivatalnokok és döntéshozók is hozzáfértek – kizárólag a trianoni utódállamok szempontjából található bármilyen jellegű publikáció, ezért egy az egész USA-t behálózó gyűjtőkörútba kezdett az amerikai magyarok között, akik azonban véleménye szerint nem ismerték fel az ügy fontosságát. Ilyen módon több Erdélyről szóló kiadvány publikálását és terjesztését magára vállalta, és az *Amerikai Erdélyi Szövetség* tagjaként az 1950-60-as években Teleki Bélával is együttműködött (Hermann, 2011, 75).

Mindkét diaszpórávezetőnek hiányzott a kellő politikai tapasztalata mind a befogadó, mind a kibocsátó országban, és folyékony angol nyelvtudás, és amerikai szocializáció hiányában erős nacionalista álláspontot fejlesztettek ki a területek visszaszerzésével és a magyarok önrendelkezési jogával kapcsolatban. Az EVSZ álláspontját és célkitűzéseit a következőkben foglalta össze:

- „*Erdély a Magyar Haza és a magyar nemzetömb erőszakkal és ideiglenesen elszakított része;*
- *Erdély magyar őslakosságának nemzeti jogairól soha nem mondhatnak le;*
- *együttműködnek azokkal, akik az erdélyi magyarság sorsának megkönnyítését őszintén szorgalmazzák*” (Nyilatkozat, Nádas).

Tehát a történelmi Erdély területének, vagy annak egy részének Magyarországhoz való visszacsatolását hirdették, és azon magyarlakta részeit követelték, amelyeket a második bécsi döntés 1940-ben Magyarországhoz visszacsatolt. Érdekvédelmi tevékenységüket minden szinten ezen célkitűzések hatották át, és a romániai magyar kisebbség komplex ügyét, valamint az hidegháború amerikai-szovjet ellenségeskedését is kizárólag ebből a nézőpontból szemlélték. Következésképpen nem vették figyelembe az 1975-ben aláírt helsinki záróokmány valóságát sem. Emellett azt állították, hogy hazaárulás azt állítani, hogy kevesebb, mint hárommillió magyar él Romániában (Száz, 1996, 92-93).

Az érdekvédelmi tevékenységeikhez szükséges információkat esetleges, amerikai magyarok Romániában tett látogatásainak beszámolóiból szerezték, melyeket nem vetettek különösebb ellenőrzés alá.⁸⁷ Ezenkívül az *Ellenpontok* Nyugatra kerülése után azokból is merítettek (Száz, 1996, 132; HHRF Archívum, 20/1257), és Száz igyekezett együttműködni Ara-Kovács Attilával, aki előbbi állítása szerint egy időben hajlott is volna megegyezésre,

⁸⁷ Egy ilyen módon összeállított beszámoló szövegét lásd a HHRF Archívum, 20/1257-ban.

azonban végül erre nem került sor, mivel utóbbi a HHRF-hez maradt lojális. Száz ezután más kapcsolatokat mozgatott a romániai magyar kisebbség körében, és elsősorban Bartis Ferencsel⁸⁸ működött együtt (Száz, 1996, 161-162). Bartis eredetileg Ara-Kovácsnak adott le jelentéseket, de később függetlenítette magát (Száz, 1996, 162). A szerkesztőt Ara-Kovács egy „*túlzó és zabolátlan indulatokkal*” rendelkező emberként írta le, aki „*örült vállalkozásokra adta a fejét*”, mint pl. egy csoportosulás létrehozatala, amelynek célja terrorcselekmények végrehajtása volt Erdélyben. Ara-Kovács szerint Bartis kezdeményezéseinek komolytalanságát mutatta, hogy beépített embereit a titkosszolgálatoktól egyáltalán nem védte, terveiről igen könnyen lehetett informálódni, így Ara-Kovács szerint valószínűleg a magyar belügy is értesült róluk (HHRF Archívum, 10/784). Száz leginkább az általa létrehozott „*Erdélyi Ellenállási Mozgalom Hírei*” címmel küldött anyagaiból értesült a romániai magyarságot érintő jogsértésekről (Száz, 1996, 162).

Közvetlen lobbitevékenységében Száz továbbá számos olyan lépést tett, amellyel saját hitelességét ásta alá: több kongresszusi képviselőtől személyes kölcsönt kért, melyet nem fizetett vissza, ami általános bizalmatlanságot okozott a kongresszusi képviselők körében aziránt, hogy egyáltalán magyar ügyekkel foglalkozzanak (HHRF Archívum, 13/1007). Továbbá 1987-ben Könnnyű Ernő kaliforniai republikánus képviselővel volt nézeteltérése az önrendelkezési jogokról egy levélben, melyet számos kongresszusi képviselőnek is elküldött (HHRF Archívum, 13/1007). Terméketlen próbálkozás volt továbbá Zolcsák és Száz Magyarországgal való kapcsolatfelvételi kísérlete is annak érdekében, hogy meggyőzzék a Kádár-rezsim politikusait arról, hogy a magyar kisebbség jogait nemzetközi szinten meg kell védeni. Száz 1976-77-ben Romániába tett utazásai pedig nem csak hogy semmilyen kézzelfogható eredményt nem hoztak, de magát az ügyet is veszélyeztették, mivel utazásait a román titkosszolgálatok arra használták, hogy a CHRR érdekvédelmi erőfeszítéseit semlegesítsék (Bottoni, 2017, 8).

⁸⁸ Bartis szerkesztő, író, költő Gyergyószárhegyen született 1936-ban. Középiskoláit Gyergyószentmiklóson és Marosvásárhelyen végezte, egyetemi tanulmányait a Bolyai Tudományegyetem magyar-történelem szakán kezdte 1956-ban (Dávid, 2006), amikor a Házsongárdi temetőbe szervezett tüntetésen elszavalt Reményik Sándor vers miatt letartóztatták. Az 1956-os eseményekért több évre bezárták, és sokszor nagyon megkínózhatták (HHRF Archívum, 10/784). A kényszerű megszakítás után 1968-ban szerzett tanári képesítést a marosvásárhelyi Pedagógiai Intézetben a magyar-román szakon. Közben fizikai munkásként dolgozott. Szerkesztői pályafutását a Falvak Dolgozó Népénél kezdte, majd a Hargitánál dolgozott, 1970 óta az Új Élet riportere, a Művelődés munkatársa (Dávid, 2006). 1984-ben telepedett Budapestre Marosvásárhelyről, és a Képes 7 szerkesztőjeként működött (HHRF Archívum, 10/784).

Ún. „forró” taktikáik is revizionista jellegűek voltak: Száz egy nacionalista rádióprogram vezetőjével működött együtt, rendszeresen adott interjút magyarul a műsoraiban a romániai magyarság helyzetéről és revizionista tömegdemonstrációkat szervezett. Pártpolitikától függetlenül sikeres volt egyes képviselőkkel és szenátorokkal kötött szövetségek építésében, ugyanakkor messze volt attól, hogy hosszú távú stratégiai szövetségeket köthessen a végrehajtó hatalom ágában, hogy hatékonyan befolyásolja a politikai döntéseket (Száz, 1996, 131). Mivel Száz Zoltán alapvetően nacionalista diskurzusba helyezte a magyar kisebbségek helyzetét, és egyre inkább a kulturális autonómia és a nemzeti önrendelkezés kérdését tartotta fontosnak, nemzetközi szervezetekkel és más emberi jogi szervezetekkel ugyan nem, de fundamentalista keresztény közösségekkel együttműködött, különösen a nyolcvanas évektől kezdődően, amely sok esetben sikereket hozott számára a törvényhozásban kialakított kapcsolatait illetően.

3.3.3. Az Amerikai Erdélyi Szövetség (AESZ)

Az AESZ tagságát 1945-ben emigrált „dípik” alkották, akiknek vezető szerepe volt a romániai magyarság politikai és kulturális életében a két háború közötti korszakban, és a második világháború alatt. Egyesek jobboldali beállítottságú értelmiségiek voltak, akik közül még számosan antiszemita nézeteket vallottak ebben az időszakban, és a kisebbségi lét időszakát Romániában éltek meg, mások sokkal mérsékeltebbek voltak, akik közül sokan a román hatóságoktól szenvedtek el üldöztetést. Vagy az *Erdélyi Párt* (EP) tagjai voltak, mint a Horthy rezsim által a Romániától Magyarországhoz visszacsatolt területekről származó meghívott parlamenti képviselők,⁸⁹ vagy mint jobboldali újságírók tevékenykedtek. Ilyen tagok voltak Zathureczky Gyula, az *Ellenzék* c. folyóirat volt szerkesztője, aki ebbéli posztjáról a német megszállás után lemondott, és az emigrációban eltávolodott antiszemita nézeteitől. A *Müncheni Erdélyiek Szervezőbizottságának* vezetője lett, és az AESZ nevében részt vett az *Európai Nemzetiségek Szövetségi Uniójában* (FUEN), és mint ilyen, elismerésnek és tiszteletnek örvendett az európai kisebbségi vezetők körében (Hermann, 2011, 32). Egy másik ilyen példa Koréh Ferenc volt, a *Székely Nép* volt szerkesztője, aki szintén eltávolodott egykori antiszemita nézeteitől, az amerikai hatóságok

⁸⁹ Teleki Bélán kívül a legtöbb EP tag Európában élt, mint pl. a jobboldali beállítottságú Albrecht Dezső, a *Párizsi Erdélyi Szövetség* vezetője (Borbándi, 1992, 23-24).

mégis megtámadták egykori nézeteiért, és Romániába való száműzetésre ítélték, amelyet azonban idős kora miatt nem hajtottak végre (Borbándi, 1992, és HHRF Archívum, New York City, NY, digitalizálatlan iratanyagok, „Koréh Ferenc” mappa).

Az EP egy másik volt titkára Páll György volt, aki Temesváron dolgozott rendőrkapitányként, majd 1939-ben Jakabffy Elemérrel együtt publikálta *A bánási magyarság húsz éve Romániában (1918-1938)* c. művet, 1940 után pedig Kolozsváron az Erdélyi Párt tisztviselője volt, miközben számos üldöztetést élt át a két világháború között. Miután az USA-ba emigrált, 1958-tól a New York-i Columbia Egyetem Gazdasági Kutatóintézetében lett asszisztens, emellett az AESZ hivatalos folyóiratának, a *Transsylvania – Erdélyi Tudósítónak* a szerkesztője lett (Transsylvania, 1975, 2-3; Dávid, 2006).

A tagokon kívül továbbá az AESZ vezetője, a Kolozsváron 1899-ben született Teleki Béla szintén fontos közéleti szerepet töltött be a két világháború közötti kisebbségi magyarság életében. 1936-ban az *Erdélyi Magyar Mezőgazdasági Egyesület* (EMGE) alelnökeként kapcsolódott be a magyar kisebbség szervezésébe. Ily módon kifejtett tevékenységének, továbbá arisztokrata származásának és annak köszönhetően, hogy Magyarország miniszterelnökének, Teleki Pálnak az unokaöccse volt, és hogy édesapja Teleki Artúr pedig az *Erdélyi Református Egyházkerület* világi főgondnokaként és az *Országos Magyar Párt* alelnökeként működött (Murádin, 2021), igen széles kapcsolatrendszerrel rendelkezett a magyarországi és a romániai kisebbségi magyarok körében. Emellett ügyvéd végzettsége és mezőgazdász lévén fontos szerepet játszott a két világháború közötti kisebbségi magyar életben, annak komplex helyzetére igen pontos rálátása volt. Miután 1941-ben megválasztották az *Erdélyi Párt* (EP) elnökének, Magyarország tengelyhatalmaktól való függetlenségéért küzdött, később más vezető romániai magyar politikusokkal együttműködésben sikerült elérniük, hogy Kolozsvár 1944-ben megmeneküljön a pusztításoktól. A román kommunista rezsim elől Ausztriába, majd Cleveland-be kellett menekülnie, végül New York City-ben telepedett le, és ingatlanügynökként tevékenykedett. Az EP volt elnökeként a romániai magyar származású diaszpóratagok doyenjeként tartották számon, és annak meg nem választott képviselőjeként működött a hidegháború korai időszakában. Politikai menekültként családját hátrahagyta

Romániában, akik csupán az 1960-as évek elején tudtak csatlakozni hozzá (Borbándi 1997, 450-451, Tibori Szabó 1993, 11-12.).

A két világháború közötti értelmiségi magyarok körében természetesnek vett népszolgálat eszméjén (bővebben ld. Bárdi-Filep-Lőrincz, 2015) szocializálódott Teleki mindkét szervezet élén úgy vélte, hogy csak az erdélyi magyar származásúak jogosultak képviselni a kisebbségi magyarság ügyét, mert bennük vannak meg a szükséges kvalitások (kötelességtudat, felelősségtudat, nagylelkűség), hogy saját jogaikat képviseljék. Emigrált politikusként célja volt, hogy hiteles képet közvetítsen az erdélyi magyarság helyzetéről, és hogy politikusokhoz forduljon a magyar kisebbség emberi jogainak javításáért. Az erdélyi kérdést egy független szövetségi alapon működő demokratikus államban látta megoldhatónak, erős kanton autonómiával a svájci modell alapján egy „*dunai konföderációban*”⁹⁰ (Hermann, 2011, 11), emiatt pedig visszautasította a nacionalista nézeteket, mely jelentős töréseket okozott a később megalapított EVSZ-szel szemben. A szakadás további okai voltak a már korábban említett demográfiai kérdés (az EVSZ szerint hárommillió magyar élt Romániában, az AESZ szerint csak kétmillió), és az a tény, hogy Teleki véleménye szerint csak az erdélyi származású magyarok jogosultak az ügy képviselésére, mellyel az EVSZ képviselői nem értettek egyet (Hermann, 2011).

Levéltári kutatások szerint az AESZ érdekvédelmi tevékenysége két fő szakaszra bontható: 1976 előttire és az utánira. Az első korszakban Teleki és tagtársai a csendes háttérmunkát preferálták lobbitevékenységeikben: érdekvédelmi tevékenységüket leginkább információszerzésben és más emberi jogi szervezetekkel és baloldali menekült csoportokkal történő szövetségépítésben fejtették ki, de emellett más amerikai magyar szervezetekkel is igyekeztek együttműködni, különösen a már említett módon az *Amerikai Magyar Szövetséggel*, amelynek az AESZ 1955-től fogva tagszervezete volt. Az 1960-as évektől kezdve felismerték, hogy a lobbitevékenység csak akkor lehet hatékony, ha a kisebbség helyzetének javítása össze van kötve az emberi jogok védelmével a kereskedelmi egyezmények feltételeiként, így ez vált egyre inkább érdekvédelmi stratégiáik legfontosabb mozgatórugójává (Hermann, 2011, 11, 41).

⁹⁰ Ezen elképzelést Otto Habsburg főherceg hangsúlyozta Roosevelttel folytatott tárgyalásai során a második világháború alatt - lásd jelen írás történeti részét. A főherceggel történő együttműködés az 1960-as években tartott az AESZ európai tevékenységének részeként (Hermann, 2011, 11).

Információforrásaik leginkább kiterjedt, romániai magyar kapcsolati tőkájükre támaszkodtak: folyóiratukban a romániai magyarság közéletéről és életmódjáról, életszínvonaláról közzétett híreket rokonaikkal és barátokkal folytatott levelezésekre alapozták. Mivel mindegyik szervezeti tag ismert közíró, politikus és vezető szakértő volt a két világháború között, ezért kapcsolataik igen szerteágazóak voltak nemcsak a romániai magyarság körében, hanem egész Európában és az USA-ban élők között is. Emellett a szervezet vezetője, Teleki rendszeresen utazott Ausztriába, ahol közvetlenül találkozott magyarországiakkal és romániai magyarokkal is. A romániai magyar származású, diaszpórában élő magyarság körében a közösségtudatot saját kiadású, a *Transsylvania – Erdélyi Tudósító* c. magyar nyelvű folyóiratukkal tartották életben. Az említett beszámolókat igen pontos statisztikai alapozták, és román folyóiratokból származó politikai hírekkel egészítették ki, így biztosították a magyar diaszpóra folyamatos tájékoztatását az otthoni helyzetről. Emellett saját, illetve más szervezetek érdekvédelmi tevékenységéről, továbbá a nemzetközi fórumokon történt érdekképviseleti tevékenységről is értesítették a diaszpórában élőket.

Közvetlen, „*hideg*” lobbizási technikáik a fent ismertetett filozófiára alapozva inkább a Külügyminisztérium tisztviselőinek és a kongresszusi képviselőknek szánt memorandumok és felvilágosító információk küldésében, valamint az AMSZ tagok amerikai végrehajtó hatalmi- és törvényhozási ág szereplőivel folytatott tárgyalásaihoz elengedhetetlen háttéranyagok összeállításában merültek ki. Úgy vélték, hogy a nyugati, romániai magyar és román médiumok által megjelentetett tartalmak egy időben történő nyomon követése kulcsfontosságú a hiteles hírek beszerzésében. Folyóiratuk működtetéséhez annyi hiteles információt igyekeztek beszerezni, amennyire ezt a korszak és a diktatúra miatti korlátozott lehetőségei ezt megengedték: fő forrásaik romániai magyarokkal folytatott levelezések, román és romániai magyar sajtóorgánumok folyamatos figyelése és kritikus interpretációja, valamint Romániában járt látogatók és újonnan érkezett bevándorlók beszámolóí voltak. Ezekkel a tevékenységekkel szemben az ún. „*forró*” taktikákat és a legtöbb közvetlen érdekérvényesítési módszert, mint például a tömegdemonstrációkat, az AESZ elnöke kifejezetten ártalmasnak tartotta, mivel a romániai magyarság integritása érdekében tartózkodni szeretett volna minden jellegű provokációtól. Még azon ritka esetekben is, amikor e módszerek alkalmazására, a nagy nyilvánosság előtt

való szereplésre volt szükség, azt inkább más emberi jogi szervezetekkel való együttműködésen keresztül, nemzetközi szervezetek előtt, a háttérből támogatta csupán.

Mivel az AESZ elnöke úgy vélte, hogy a lobbizást a fiatalabb generációra kell hagyni, és mivel az utánpótlás kérdésére már a hatvanas évektől fogva keresett megoldást, a szervezet érdekvédelmi tevékenységének második időszakától, 1976-tól fogva az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordinációs Bizottság* (ÉAEKB) keretében és informális úton is számos módon együttműködött a CHRR-rel. Az AESZ tagok emellett szintén rendszeres szóbeli tanúvallomást tettek kongresszusi meghallgatásokon, segítettek a Romániába látogató magyar kisebbségi vezetők koordinálásában, továbbá fundraising és kampányfinanszírozó eseményeket szerveztek, támogatták őket az anyagi problémák hosszú távú megoldásában, szponzor találásában, és politikai tanácsokkal is szolgáltak (lásd lejjebb, Hermann, 2011).

3.3.4. Az Erdélyi Bizottság (EB)

Az *Erdélyi Bizottság* fő képviselője a szintén romániai magyar származású Lőte testvérpár: Lajos korábban, Pál később csatlakozott a szervezethez. Habár Lőte Lajos életrajzi adatai hiányosak, eddigi kutatások alapján annyi bizonyos, hogy könyvelőként is dolgozott, és valószínűleg a New York állambeli Rochesterben élt (Szöllösi, 2012). Mivel maga a szervezet egy ötvenhatos egyesület, a *Magyar Felszabadító Bizottság* keretében alakult, feltételezhető, hogy a Lőte testvérpár ötvenhatos menekültként érkezett az USA-ba. Mivel az EB leginkább szabadságharcos beállítottságú tagokat tömörített, ezért sokáig a trianoni döntés ellen tüntetett, és rendszeres trianoni békeévet szerveztek. Egy ilyen alkalommal 1969-ben, több emigráns a trianoni békediktátum orvoslásáról szóló memorandumot fogalmazott meg. Habár ennek politikailag természetesen semmilyen jelentősége nincs, érdemes megjegyezni, hogy nem egyszerűen a határok módosítását, hanem egy szintén kevés eséllyel rendelkező dunai népek konföderációját szerették volna elérni. További célkitűzésük a romániai magyar kisebbség egyenlő egyéni- és csoportos jogainak biztosítása volt, és területrevíziót csupán azokon a területeken javasolt volna, ahol tömbmagyarság él, ahol pedig ez nem lehetséges, ott úgy vélték, hogy a másik érintett népcsoporttal kellene megegyezni (Memorandum, Nádás).⁹¹

⁹¹ Lőte Lajos ezzel kapcsolatban a következőképpen fogalmazott: „jó, ha tekintetbe vesszük a tárgyilagos, az érdektelen szemlélő elképzelhető reakcióját. Világosan látnunk kell, hogy nem az a magyar érdek, ha összes panaszainkat érzelmeinkkel együtt maradék nélkül kiöntjük, hanem az, hogy annyit és úgy mondjunk,

Az Erdélyi Bizottság 1973-ban az elérendő konkrét célkitűzések lényegét pedig a következőképpen fogalmazta meg: „*legyen a magyar nyelv egész Erdély területén a románnal egyenrangú hivatalos nyelv; létre kell hozni a magyarok és románok teljes egyenlőségét törvényhozás útján és a gyakorlatban.*” Az új vezetőség ennek megfelelően a következő célokat és munkaterületeket határozta el: „*Erdély ügyében kapcsolatot kell teremteni az illetékes amerikai kormányzervekkel és egyes U.S. törvényhozókkal, indítani kell egy angol nyelvű időszakos kiadványt azzal a céllal, hogy az idővel Erdély és az azzal kapcsolatos nemzeti ügyekben a szavahihetőségéről legyen ismeretes amerikai körökben is, a szervezet vezetőségét és a tagságot újabb erők bevonásával meg kell erősíteni.*” Ennek szellemében alapították meg egyrészt a *Székely Nép* c. újságot, majd a *Carpathian Observer* című lapot, amely sokáig az egyedüli angol nyelvű lap volt a határon túli magyarság sérelmeiről. Ennek szerkesztője a hidegháború idején Lőte Lajos volt, valószínűleg halálakor ezt a tisztséget Havadtőy Sándor református lelkész vette át tőle, aki a *Szabad Európa Rádió* munkatársaként szintén fontos kongresszusi kapcsolatokkal rendelkezett (Sisa, 2004).

Stratégiáik és munkamódszereik az EVSZ-énél jóval mérsékeltőbbek voltak. Rendszeresen küldtek memorandumokat, és lobbitevékenységük során a közvetlen meggyőzést is alkalmazták, de eddigi kutatások alapján tüntetéseket, fizetett hirdetéseket nem szerveztek, ezért mobilizációs képességeik elenyészőek lehettek. Érdekvédelmi tevékenységeik során leginkább az *Amerikai Erdélyi Szövetséggel* működtek együtt, az 1960-as években az *Erdélyi Intézőbizottságban* vettek részt, majd később, a CHRR megalakulása után az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordinációs Bizottság* (ÉAEKB) keretében kooperálták akcióikat a mérsékelt állásponton levő szervezetekkel.

3.3.5. *Emberi Jogokért Romániában Bizottság (CHRR) és a Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF)*

A CHRR minden alapítótagja másodgenerációs amerikai magyar volt, kettős amerikai-magyar etnikai tudattal. Legtöbbjük amerikai állampolgárként, negyvenötös „dípik”, vagy ötvenhatos menekültek⁹² gyermekeiként született, míg mások az 1960-as és 1970-es

amennyivel, és ahogyan a reálisan elvárható legjobb hatást érzük el.” (Lőte Lajos trianoni évfordulóra írt beszéde, 1969. szeptember, Nádas)

⁹² A HHRF jelenlegi igazgatója, Latkóczy Emese kanadai magyar ötvenhatos menekült szülőktől született Toronto-ban és a New York University-n szerzett filmrendezői diplomát és a filmiparban helyezkedett el évekig, amíg a CHRR önkéntese volt (Latkóczy, 2016).

években, az 1956-os forradalomban játszott szerepük miatt nagyon fiatalon hagyták el Magyarországot.

Utóbbi kategóriába tartozott Nagy Károly és Veress Bulcsú. Míg Nagy Károly egy Magyarországról az USA-ba emigrált szociológus, tudományos és irodalmi szervező volt, aki pszichológiából és szociológiából szerzett végzettségeket amerikai egyetemeken, majd egyetemi tanár lett, és az *Anyanyelvi Mozgalom* egyik alapítójaként az 1970-es években ő volt a felelős a CHRR amerikai magyar diaszpórával nemzeti szinten történő kapcsolattartásáért (Nagy, 2008), addig Veress Bulcsú romániai magyar származású volt, de már Budapesten született és nőtt fel. Részt vett az 1956-os forradalomban, de kiváló tanulmányi eredményei miatt nem rúgták ki az ELTE Jogi Karáról. Ezután az állami közigazgatásban helyezkedett el, és egy posztgraduális képzés alkalmával a hetvenes években döntött a disszidálás mellett. Politikatudományokból és Nemzetközi Kapcsolatokból szerzett mester diplomákat a New York-i Columbia Egyetemen. Ezután Chris Dodd szenátor emberi jogi konzulenseként helyezkedett el, és mint ilyen, jó kapcsolatokat ápolt mindkét házban, mely nagy előnyt jelentett a CHRR-nek a lobbiakciók kifejtése során, mivel az amerikai politikai rendszer, a Kongresszus törvényhozási és az a mögött zajló belső folyamatainak mély ismereteiért, és kapcsolatrendszere miatt elengedhetetlen tudással és társadalmi tőkével rendelkezett (HACUSA, 2012).

A szervezet alapítója, Hámos László 1951-ben született Párizsban magyar származású romániai és szlovákiai arisztokraták gyermekeként. A *University of Pennsylvania-ra* járt, és habár nem szerzett diplomát, mivel egyetemi éve alatt több mint három és fél évig együtt dolgozott egy jogi céggel, a *Cravath, Swaine & Moore*-ral, saját, jogi cégek számára kutatást és bírósági eljárási szolgáltatást nyújtó vállalkozást alapított Manhattan középső részén (Hámos, 2016; HHRF Archívum, III/B Biography of László Hámos).

Egy másik, Szlovákiából származó negyvenötös menekült család gyermeke volt Brogyányi Jenő, aki a Columbia Egyetemen végzett, és ott is helyezkedett el. Színházi társulatot vezetett, és számos magyar író fordított magyarra, ezért a szervezetben 1984-től egészen a szervezetből történt kiválásáig ő volt a felelős a HHRF médiával való összeköttetéseiért (HHRF Archívum, 15/1081; Brogyányi, 2015).

Szintén negyvenötös politikai menekültek gyermeke volt az Argentínában és Németországban nevelkedett argentin állampolgár, Szekeres Zsolt, aki végül

Washingtonban dolgozott az ENSZ munkatársaként, így segítve a HHRF amerikai fővárosban való működését (Szekeres, 2016).

Tehát mindegyik CHRR tag amerikai egyetemeken végzett, legtöbbször a hetvenes évek amerikai civil jogi mozgalmához is csatlakozott, ugyanakkor a második világháború utáni bevándorlók gyermekeként, vagy maguk is bevándorlók lévén „*hajlamosak voltak kirívóbb etnikai identitás*” kialakítására, és a politikai menekültek „*traumatikus tapasztalata*” átragadt rájuk, ami magyarázza a romániai magyar nemzettársakért való politikai aktivizálódásukat (Kovács, 2017, 5).

Az AESZ és a HHRF alapfilozófiájának hátterében rengeteg hasonlóságot fedezhetünk fel: mindkét szervezet visszautasította a területi követeléseket, és az egyéni- és kollektív emberi jogok igényére hivatkozott. A HHRF azonban továbbment annak elismerésében, hogy a románokra az első világháború előtt asszimilációs kényszer hárult. Az első generációs szervezettel szemben továbbá ahhoz a tényhez is ragaszkodtak, hogy a magyar kisebbségnek történő segítségnyújtás sokkal inkább humanitárius és erkölcsi kérdés, mintsem egy nacionalista célkitűzés, és „*Erdély*” történelmi kifejezését is visszautasították (Kovács, 2017, 10-12). Habár információikat részben ebből a hagyományos értékrenddel rendelkező közegből szereztek be, mind az idegen nyelven a külvilág felé, mind a magyar nyelven, a magyar diaszpóra számára összeállított anyagaikban tudatosan kerültek a történelmi elnevezéseket és a területi igények hangoztatását, mivel úgy vélték, hogy ezzel a nemzetközi politikai arénában büntetőpadra ültetnék a határon túli magyarságot, mint közösséget, amely destabilizálná a térséget. Ezt nem csupán információs anyagaikban, hanem a tüntetéseiken részt vevőktől is megkövetelték, ahol szintén tartózkodtak bármilyen jellegű szélsőséges megnyilvánulástól. Emellett az összes más amerikai magyar szervezethez képest jóval nyitottabbak voltak más kisebbségi szervezetekkel való együttműködésre is, melyet sikerrel működtettek emberi jogi követeléseik során (Hámos, 2016).

A CHRR-nek nem volt ugyan hivatalos programja, de hosszú távú célként a kisebbségek egy szabad, humanitárius, demokratikus országban, elnyomás nélküli életének támogatását tűzték ki. Az emberi jogokra nem végcélként, hanem mint e célok elérése érdekében használandó fontos eszközökre tekintettek. A gyakorlatban azokat az igényeket hangoztatták, amit a magyar kisebbségi vezetők kértek a magyar közösség számára, vagy

amit a hiteles forrásból származó szóban forgó felek javasoltak.⁹³ Követeléseik között elsőként az szerepelt, hogy a romániai kormány hagyjon fel a magyarok üldöztetésével és a kisebbségellenes intézkedésekkel, másodsorban pedig azt követelték, hogy garantálja a kulturális autonómiát, mint pozitív kisebbségi jogot. A területi autonómiát azonban a HHRF elvetette (Hámos, 1989).

Közvetlen lobbitevékenységi erőfeszítéseik másokétól számos aspektusban különböztek. Képesek voltak megtalálni azokat a jogi kiskapukat, amelyek lehetővé tették a kisebbségek védelmének emberi jogok talaján álló érvelését. Az ezen az alapon professzionálisan összeállított tanúvallomásaikat folyékony angol nyelvtudással írták meg, tényszerű információkat közöltek az emberi jogok megsértéséről, azzal érvelve, hogy a Jackson-Vanik-féle törvénymódosító javaslat logikájából és nyelvezetéből következik, hogy sokkal többet kíván megvédeni, mint pusztán egy emberi jogot (Kovács, 2017, 9). Tanúvallomásaikban, nyilatkozataikban és hírközléseikben csak és kizárólag többszörösen ellenőrzött információt használtak fel, melyekhez vagy személyes látogatások során szerzett tapasztalatokon, vagy magyar kisebbségi vezetőkkel folytatott tárgyalásokon, vagy az általuk finanszírozott titkos hírszolgálaton keresztül jutottak hozzá. Fordítási szolgálataiknak köszönhetően baráti kapcsolatot tudtak ápolni számos késő Kádár-korszakban szolgáló tisztviselővel és magyar demokratikus ellenzéki vezetővel (Hámos, 2016). Emellett pártpolitikától függetlenül hosszú távú szövetségeket építettek ki magyar származású (Tom Lantos, Ernie Könyvű) és emberi jogokat támogató kongresszusi képviselőkkel és szenátorokkal (James Buckley, Ed Koch, Christopher Smith, Frank Wolf, Abraham Ribicoff, stb.), valamint a végrehajtó hatalom különböző képviselőivel. Ezt nemcsak a meggyőzés segítségével és kisebb kampány finanszírozásokkal érték el, hanem azáltal is, hogy kongresszusi képviselők alkalmazásában álltak (mint például Veress Bulcsú Christopher Dodd-nál), vagy személyes kapcsolatokat áptak tisztviselőkkel, számos minisztériumi osztállyal és nemzetközi szervezettel.⁹⁴

Szintén együttműködtek hozzájuk hasonló, mérsékeltebb beállítódású amerikai

⁹³ Ezen hiteles források Király Károly levelei voltak (a Magyar Nemzetiség Munkástanácsának alelnökének), míg a samizdat folyóirat az *Ellenpontok* volt.

⁹⁴ Egy pár ilyen kapcsolat volt: Patricia M. Darian Emberi Jogokért és Humanitárius Ügyekért felelős külügyi államtitkár helyettes (1977-81), az IMF-nél dolgozó Várallyai Gyula, a Külügyminisztériumban dolgozó Tóth Csanád, az Elnöki hivatalnál dolgozó Steven Benko és az ENSZ-nél dolgozó Szekeres Zsolt (Hámos, 2016).

magyar szervezetekkel, így az *Amerikai Erdélyi Szövetséggel*, a *Kanadai Magyar Szövetséggel* és az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordinációs Bizottság* (ÉAEKB) keretében az *Erdélyi Bizottsággal*, amellyel nemcsak a politikai akcióik mögötti összefogást sugallták, hanem előbbi szervezetek az anyagi finanszírozásban is segítettek. Különösen az AESZ vezetője, Teleki Béla támogatta a szervezetet nemcsak politikai tanácsokkal, hanem egy iparmágnással, báró Thyssen-Bornemisszával történő személyes összeköttetéssel is, aki 1984-től fogva ún. „*matching grant*” formájában segített a szervezetnek az érdekvédelmi tevékenység finanszírozásához szükséges anyagi háttér előteremtésében, mely véglegesen csak az 1980-as évek végére oldódott meg. Együttműködtek továbbá emberi jogi szervezetekkel (*Human Rights Watch*, *Amnesty International* és *Minority Rights Group*), különösen az 1980-as években (Hámos, 2016), és a fundamentalista keresztény csoportokat leszámítva számos vallásszabadságért küzdő érdekcsoporttal kooperáltak, a zsidó szervezeteket is beleértve, mint pl. a *Student Struggle for Soviet Jewry* (Hámos, 2016) Emellett stratégiájuk szerves részét képezte a Helsinki folyamatban és az EBEÉ utókonferenciákon való részvétel. Ezek folyamán informális úton igyekeztek a mindenkori amerikai- és más nyugati küldöttségek tagjaival egyeztetni a magyar kisebbség helyzetét illetően, és hatással lenni az ott meghozott döntésekre, amely közvetett módon visszahatott az amerikai külügyi apparátus véleményalkotására is. Ez még inkább megerősítette bennünk, hogy a kisebbségek helyzetét nem nacionalista diskurzus, hanem a nemzetközi emberi jogi rezsim keretében kell megfogalmazni és képviselni.

Közvetett lobbizási technikáik között a „hideg”- és „forró” taktikákat egyaránt hatékonyan alkalmazták: képesek voltak az amerikai magyarokat nemzet szinten úgy mobilizálni, ahogy senki korábban, és levélkampányaikon keresztül arra buzdítani őket, hogy befolyást gyakoroljanak politikai képviselőikre azzal, hogy minden egyes levelet egyedi módon megfogalmazva információt kérnek tőlük (Kovács, 2017, 11). Számos nagyvárosban szerveztek tömegdemonstrációkat, amelyek során körültekintően jártak el, különösen odafigyelve az amerikai közvélemény előtt mutatandó imázsukra: minden irredenta feliratú táblát, pólót elkoboztak, amin nacionalista üzenet szerepelt (Transsylvania, 1976; Hámos, 2016). Az 1976-1989 közötti hozzávetőleg húsz tüntetés szervezése során alapelvük volt, hogy a tüntetés csak egyik eszköze a véleménynyilvánításnak, és hogy meg kell válogatni, mikor alkalmazzák, „*nehogy elcsépelődjön fontossága és haszna*” (HHRF

Archívum, 13/1007). A tüntetések mellett országos napilapokban megjelent cikkeket és fizetett hirdetéseket is alkalmaztak, képesek voltak nagyobb számú önkéntest hosszú távon aktivizálni, és az amerikai magyar közösséget is bevonni az érdekvédelmi munkába. Miután saját hírportált alapítottak, képesek voltak pontos információt gyűjteni, amelyet tanúvallomásaikban és vezető amerikai újságokban publikált cikkeikben használtak fel.

3.4. Az érdekvédelmi tevékenységek mérési lehetőségei

Ami a diaszpóra által kifejtett érdekvédelmi tevékenységek hatékonyságának vizsgálatát illeti, az etnikai lobbiszakirodalma a neoliberais pluralista modell, és a fenti, gyakorlatban megfigyelt módszerek és taktikák, valamint azok hatékonyságának megfigyelése alapján egyértelműen az érdekérvényesítő tevékenységek sikerességét és hatékonyságát helyezi fókuszba, és az amerikai politikai rendszer transzparens mivoltára épít, továbbá az etnikai csoport homogén mivoltának szükségességére koncentrál (Marton, 2013, 120-121). A szakirodalom ezen ága a diaszpóralobbi sikerességét célkitűzéseik elérésében fogalmazza meg, azaz azt tartja hatékony érdekvédelmi tevékenységnek, amikor valamilyen általuk kitűzött kül- és/vagy gazdaságpolitikai célt el tudnak érni, amely általában a befogadó ország politikai döntéshozatali eredmények megváltoztatását, vagy döntéshozatali folyamatba való bekapcsolódást érinti.

A kérdés azonban a legutóbbi kutatások tükrében ennél árnyaltabb. Míg ugyanis az etnikai lobbiszakirodalom azzal foglalkozik, hogy az etnikai lobbicsoportok hogyan és milyen feltételek között emelkedhetnek fel, és válhatnak sikeressé, a transznacionális szakirodalom által feltárt jelenségek rámutattak a transznacionális szereplők és az állam közötti kapcsolatok fontosságára is. A diaszpórikus politikai tevékenységet transznacionális jelenségek szempontjából történő megközelítése ugyanis alternatív módon vizsgálja a sikeresség feltételrendszerét. Ezek a szerzők (Yossi Shain, 2007, Eva Østergaard-Nielsen, 2003, Alejandro Portes, 1999 és Michel Laguerre, 2006) alapvetően a tevékenységüket a kibocsátó- és a befogadó országokban kifejtő emigráns egyének jellemzőire és magukra a transznacionális szereplőkre koncentrálnak, azaz magasszintű társadalmi tőkével rendelkező emberekre, akik rendszeresen fejtenek ki transznacionális tevékenységet. Az államot, mint az események meghatározó tényezőjét csak annyiban veszik figyelembe, hogy azok működésének a befogadó ország nyújtotta politikai lehetőségstruktúra, rezsimjének típusa

és kormányának reakciója alapvető feltételei, továbbá befolyásolják azt, hogy a bevándorlók hogyan szervezik meg magukat, és milyen mértékben képesek magukat mobilizálni (Marinova, 2017, 40.). Vizsgálódásaik felhívják a figyelmet arra, hogy nem feltétlenül csak a politikai irány megváltoztatása jelenti a siker mércéjét, hanem már annak a lehetőségnek a megteremtése is sikerként definiálódhat, hogy a két fél meghallgatja egymást (Østergaard-Nielsen, 2003, 30). Nadejda K. Marinova tanulmánykötetében (2017) ezt a megközelítést továbbfejlesztve arra is rámutat, hogy a befogadó ország különböző rezsimjei gyakran érvényesítik politikai befolyásukat az általuk kiválasztott diaszpóracsoportokon, és hogy a befogadó ország eszközként használja a diaszpóracsoportok kibocsátó országgal kapcsolatos politikai, gazdasági vagy biztonsági céljaival kapcsolatban. Mint már említésre került, ezekben az esetekben úgy tűnhet, mintha az etnikai lobbisikeres lenne, a valóságban azonban épp a befogadó ország az, amely lehetővé teszi az lobbicssoport által nyújtott információ és/vagy forrás kihasználását (Marinova, 2017, 40). Marinova szerint emiatt a diaszpóra által kifejtett érdekvédelmi tevékenységek sikerének kulcsfontosságú előfeltétele az, hogy a diaszpóraeltek mennyire tudnak a befogadó ország vezetősége számára a politikai folyamatokban hasznosulni, és úgy véli, hogy az érdekvédelmi tevékenységek mérése során elsőként e hasznosság mértékét kell a vizsgálat középpontjába helyezni. Véleménye szerint négy alapvető tényező befolyásolja, hogy a diaszpórát, vagy annak egy részét a befogadó ország felhasználja-e külpolitikai céljai érdekében, és ezeknek az eseteknek a mérésére különböző módszereket javasol (Marinova, 2017, 61-73):

1. mennyire áll a befogadó ország érdeklődésének előterében az adott diaszpóra anyaországa;⁹⁵
2. mennyire esnek egybe a diaszpóra és a befogadó kormány külpolitikai céljai, és a diaszpórák hasznosíthatóságára a befogadó ország kormánya tudatos-e, függetlenül a kapcsolattartás informális vagy hivatalos mivoltától;⁹⁶

⁹⁵ Ez egyben a nulladik alapfeltételezés is, hiszen ellenkező esetben nem történik meg a diaszpóra hasznosulása. Marinova ennek mérésére a befogadó ország kormányától származó kormányzati dokumentumokat, politikai vezetők hivatalos közleményeit, monográfiákat, beszédeket, a Fehér Ház, kongresszusi tagok és kongresszusi kutatóközpontok hivatalos közleményeit, kongresszusi bizottságok meghallgatásainak átiratait sorolja (Marinova, 2017, 63.).

⁹⁶ Ennek oka, hogy az etnikai lobbinak akkor van leginkább esélye a sikerre, ha a csoport érdekei és a befogadó ország kormányának külpolitikai stratégiája között közeledés történik. Bizonyítékok lehetnek erre a diaszpóraszervezetek dokumentumaiban, körleveleiben és sajtóközlemény szövegeiben, diaszpóratagokkal végzett interjúkban, választott tisztségviselők (elnök, kongresszusi tagok és a végrehajtó hatalom tisztségviselői) beszédeiben és közleményeiben. Fontos források lehetnek továbbá a kormányzati

3. mennyire áll fenn személyes vagy politikai kapcsolat a diaszpóratagok és a kibocsátó országok között, mivel a diaszpóratagok befogadó országban felhalmozott magasabb társadalmi tőkéjének, stabilitásának és tapasztalatának, valamint a kibocsátó országgal folytatott erős társadalmi kapcsolatok és tartós erkölcsi kapcsolatok eredményezhetik a hasznosulást;⁹⁷

4. a diaszpóratagok mennyire képesek a befogadó országban a társadalmi tőkéjüket kifejteni, mennyire tudnak aktívan és hatékonyan mozogni a befogadó ország politikai életében, mivel a magas társadalmi tőkével, társadalmi státusszal és oktatási szinttel rendelkező emberek könnyebben tudják a kibocsátó országban zajló ilyen politikai változásokat befolyásolni.⁹⁸

A négy tényezőnek nem feltétlenül kell egybe esniük időben, de jelen kell lenniük ahhoz, hogy a hasznosulás megtörténjen, tehát ezek mindegyike szükséges feltétele annak, hogy a diaszpórat a befogadó ország kölcsönösen előnyös külpolitikai célok érdekében felhasználhassa. Míg az első két tényezőnek mindenképpen jelen kell lennie, ahhoz, hogy ez elinduljon, a második két tényező olyan feltétel, amely egy kontinuumba esik, és különböző fokú erősséggel van jelen (Marinova, 2017, 61.).

dokumentumok, a kormányzati intézmények sajtóközleményei, a diaszpóraszervezetek tevékenységéről szóló nemzetközi és amerikai médiajelentések, monográfiák, a politikai döntéshozók és diaszpóratagok között zajló megbeszélésekről szóló jelentések, dokumentumok és publikációk (Marinova, 2017, 66.).

⁹⁷ Itt a hasznosulás mértékét a diaszpórazvezetőség óhazához fűződő kiterjedt családi kapcsolatrendszerén, a származási ország pártéletében történő részvételén, valamint transznacionális szervezetekben való részvételeken keresztül lehet leginkább lemérni (Marinova, 2017, 68.).

⁹⁸ Az ilyen formában értelmezett, a szociális kapcsolatok magas szintű tagságához kötődő társadalmi tőkével rendelkező egyének nagyobb valószínűséggel képesek arra, hogy akár a kibocsátó országgal kapcsolatban, akár nemzetközi szinten képesek legyenek felhívni a befogadó ország politikai döntéshozóinak figyelmét arra, hogy nyilvánossá tegyék álláspontjukat, kiálljanak egy ügyért, vagy más módon fejtsék ki befolyásukat (Marinova, 2017, 70.). Emellett arra is, hogy megnyerjék a befogadó ország vezetőségének támogatását azokkal az ügyekkel kapcsolatban, amik fontosak nekik. Ugyanis minél inkább képesek arra, hogy hatékonyan közvetítsenek politikai üzeneteket, és képesek legyenek mobilizálni a diaszpóra más tagjait, annál inkább képesek arra is, hogy befolyásolhassák az általános közvéleményt. Marinova ezzel kapcsolatban a korábban már említett Pierre Bourdieu által kidolgozott társadalmi tőke felfogásból indul ki, mely a kulturális tőke társadalmi tőkére történő váltásának képességére vonatkozik, ezért a szerző ennek vizsgálatakor a diaszpóraszervezetek vezetőiről szóló speciális információkat, így életrajzi- és más adatokat, valamint az egyének jellemzőit használja fel (Marinova, 2017 71-72).

Javasolt tényezők: mind a négy feltételnek teljesülnie kell ahhoz, hogy a jelenség jelen legyen	Idővonal	Változó típusa	Mérési lehetőségek
1. Kibocsátó ország a befogadó ország érdekkörébe tartozik	Dinamikus (gyorsan változó)	Logikus (tényező jelen lehet vagy hiányos)	Befogadó ország kormányától származó közlemények és hivatalos dokumentumok
2. Diaszpóra és befogadó ország külpolitikai célkitűzéseinek és általános céljainak és irányvonalának egymáshoz való közeledése	Dinamikus (gyorsan változó)	Logikus (tényező jelen lehet vagy hiányos)	Diaszpóraszervezetek dokumentumai és publikációi; diaszpóratagok interjú közleményei és befogadó országok kormányainak hivatalos dokumentumai, média jelentések
3. Diaszpóratagok kibocsátó országhoz fűződő viszonya	Statikus (lassan változó)	Folyamatos (tényező különböző értékeket ölthet)	Kibocsátó országhoz fűződő családi kapcsolatok; a diaszpóratagok a kibocsátó ország politikai pártjában való részvétele; diaszpóraszervezetben való részvétel; diaszpóratagok a kibocsátó ország kormányánál történő lobbizása, politikai döntések változtatására történő hatás érdekében
4. Diaszpóratagok társadalmi tőkéje	Statikus (lassan változó)	Folyamatos (tényező különböző értékeket ölthet)	Diaszpóra oktatási és szakmai eredményeiről szóló jelentések, diaszpóratagok életrajzairól szóló speciális információk

12. ábra: A diaszpóra politikai tevékenységének befogadó ország által történő hasznosíthatóságának Marinova által megállapított feltételei. (Forrás: Marinova, 2017, 3.1. táblázat, 62.)

Politikai kérdésekben a diaszpóra tevékenysége sikerességének tehát lényeges előfeltétele a befogadó ország által történő hasznosítás, és fontos leszögezni, hogy mindig a befogadó ország kormánya lesz az, aki az interakció dinamikájának irányát meg fogja határozni, azonban sok esetben még maguk a politikai döntéshozók sem mindig azok, akik felelősek a kívánt eredmények sikerének eléréséért (Marinova, 2017, 278.). A hasznosítás tényén túl azonban az érdekvédelmi tevékenység eredeti célkitűzése sikerességének méréséhez vizsgálni kell az interakció kimenetelét, és azt, hogy az milyen hatással van a diaszpóraszervezetekre, amelyhez Marinova egy *hárompontos modell* használatát – azaz mind a befogadó, mind a kibocsátó ország, mind a diaszpóraszervezetek szempontjait figyelembe vevő vizsgálódást – javasol.

A sikeresség feltételeit tekintve a legtöbb szerző az etnikai érdekérvényesítő csoportok tevékenységének hatását az etnikai lobbik kongresszusi képviselőkhöz fűződő viszonyából vezeti le, ezért olyan tényezőket sorolnak fel, amelyek az etnikai lobbis egységes fellépését feltételezik (Thomas Smith, 2000; Julien Zarifian, 2014; Paul & Paul, 2009). Konszenzus

van a szakirodalom e részében arról, hogy a legbefolyásosabb lobbik számos tényező kombinációjával tudnak sikeresek lenni (részletesen lásd alább),⁹⁹ ami alapján a szakirodalom szerint a pro-izraeli etnikai lobbik a legsikeresebb, majd a kubai, az ír és az örmény lobbikat említik leghatékonyabb lobbikként. Az etnikai lobbiszakirodalomban azonban némileg megosztottak a vélemények arról, hogy mik vezetnek pontosan a sikerhez, mivel a sikeresség feltételeivel kapcsolatban némileg más szempontokra világítanak rá azok a szerzők, akik elsődlegesen a végrehajtó hatalom és az etnikai lobbicsoportok együttműködésének szükségességét helyezik elemzésük középpontjába,¹⁰⁰ mivel ők a kongresszusi választásokra való hatás mellett a végrehajtó hatalommal kialakított kulcsfontosságú kapcsolatokat az előbbi szerzőcsoportnál jóval lényegesebb szempontnak tekintik (Marinova, 2017, 45).

Összefoglalóan az etnikai lobbiszakirodalom mindkét megközelítése szerint a következő csoportjellemzők és körülmények leginkább mind a törvényhozási, mind a végrehajtó hatalom szereplőinél, mind a közvéleménynél történő hatékony érdekképviselet feltételei, amelyeket az elemzés során figyelembe kell venni. Ezek a több kategóriába sorolható tényezők és jellemzők az alábbiak.

Egyrészt a diaszpóra csoportok saját szervezeti jellemzői:

1. a földrajzi szétszórtság és választási súly;¹⁰¹

⁹⁹ Smith szerint az etnikai érdekcsoportoknak három lehetőségük van a politikai döntések befolyásolására: egyrészt a *választásokon* keresztül (ebben különösen fontos szerepet játszik az adott etnikai népesség bizonyos választókereteken), másrészt a *kampányfinanszírozáson* keresztül (amelynek köszönhetően az adott képviselőt maga mellé tudja állítani), harmadrészt *szervezet egységességén* keresztül (ideológiai konszenzus és letisztított követelések megfogalmazása, választópolgáraink mozgósítása, más csoportokkal kötendő szövetségek) (Smith 2000, 85-129.). A kampányfinanszírozás esetén a legfontosabb tényező az, hogy olyan egyének, akik az adott kongresszusi kereteken kívül élnek, és nem jogosultak a választásokra is adhatnak hozzájárulásokat kampányokhoz. Hozzájárulásukkal az érdekcsoportok megtalálhatják a politikusokat, akik hajlandók kiállni az általuk képviselt ügy mellett, ezért az adott etnikai csoport által felmutatott gazdasági erő kulcsfontosságú tényező lehet az etnikai lobbik által képviselt ügy sikeres véghezviteléhez (Smith, 2000, 107).

¹⁰⁰ A teljesség igénye nélkül Patrick J. Haney és Walt Vanderbush, 1999; Damien Fernandez, 1987; Jonathan Paquin, 2010. Idézi: Marinova, 2017, 45.

¹⁰¹ Julien Zarifian (2014) az etnikai csoport választásokra gyakorolt hatását választási súlynak hívja. Mivel a Kongresszusi választások előválasztásának nagy szerepe van az amerikai választásokban, és maga a Kongresszus is decentralizált, továbbá mivel nagy az erős nemzeti pártfegyelem hiánya, sokkal nagyobb az etnikai csoportok számára a belépési lehetőség a Kongresszusi választások során. Emiatt kulcsfontosságú, hogy az adott etnikai lobbicsoport mögött álló populáció nagy arányban lakjon egy kongresszusi keretben, bármilyen kis közösségről is legyen szó nemzeti szinten, a szavazatuk fontos lesz az adott kongresszusi képviselőnek az adott keretben (Smith, 2000, 101) Amennyiben a kritikus választókeretben nem laknak megfelelő arányban, hanem szétszórtabban, kevésbé tudják befolyásolni a kongresszusi választásokat. Ugyanakkor fontos feltétele ennek az, hogy az adott etnikai közösség kellő mértékben asszimilálódjon a befogadó ország lakosságába, de ne feledkezzen meg saját gyökereiről sem (Haney-Vanderbush, 1999, 344).

2. a szervezeti nagyság, kiterjedt kapcsolati háló;
3. a szervezeti erő, melyet a csoportkohézió¹⁰² és erős szervezeti vezetőség¹⁰³ képvisel, ami mögött megfelelő szintű gazdasági, pénzügyi erő áll;
4. hatékony mobilizációs képesség ún. *grassroots* szinten és hivatali tisztviselők választásakor (Smith, 2000, 88).¹⁰⁴

Másrészt *a diaszpóracsoportok kapcsolati hálójára, illetve a befogadó- és anyaországgal ápolta viszonyára* vonatkozó jellemzők:

1. a médiával ápolta megfelelő kapcsolatok,¹⁰⁵
2. a pártpolitikai semlegesség,
3. a politikai kompromisszumkészség,
4. a megfelelő etnikai, vallási¹⁰⁶ és egyéb érdekcsoportokkal, képviselőkkel kötött szövetségek,

¹⁰² Ha ugyanis például a tagok nem egységesek, nem tudnak megfelelő módon kampányolni egy-egy képviselő mellett, aki ügyük mellé áll, vagy ha az adott diaszpórákhoz tartozó választópolgárok nem hajlandóak szavazni, úgy kisebb az esély arra, hogy az adott közösség szavazata kritikus fontossággal bírjon egy-egy képviselő győzelméhez (Haney-Vanderbush, 1999, 344).

¹⁰³ Smith szerint kulcsfontosságú, hogy erős szervezeti vezetősége legyen, amely biztosítja az adott etnikai lobbis mögött álló szervezeti egységet. Ez alatt egyrészt az etnikai lobbicssoportok arra való képességét érti, hogy erős legyen a belső kohéziójuk, hogy képesek legyenek az ellenérdekelt lobbikkal és a személyi ellentétekkel megküzdeni, továbbá, hogy egyértelmű politikai célkitűzéseket alakítsanak ki, ezekhez szövetségeket keressenek, és ezáltal valós politikai nyomást legyenek képesek gyakorolni (Smith, 2000, 122). Paul & Paul megjegyzi, hogy ez amiatt is fontos, mert az erős szervezetek a politikai döntéshozatali folyamatok megfigyelését jóval hatékonyabban tudják végezni, gyorsabban adnak ki politikai tájékoztató kiadványokat, politikai döntéshozókkal, médiával is jóval könnyebben tartják a kapcsolatot, és alulról szerveződő kampányokat is könnyebben tudnak megszervezni (Paul & Paul, 2009, 199-201). Haney és Vanderbush továbbá az etnikai lobbis szervezeti ereje alatt nem csupán a különböző, de ugyanazon célért küzdő szervezetek közötti konfliktusok hiányát érti, hanem a hatékony információszerzés képességével felruházott professzionális lobbis-apparátus létezését, továbbá a megfelelő pénzügyi forrásokkal való rendelkezést. A szerzők többsége ezt a tulajdonságot az izraeli lobbisnak tulajdonítja, így elsősorban az AIPAC-nak, és emiatt véli hatékonynak ezt a lobbis az amerikai külpolitika befolyásolásában is (Haney-Vanderbush, 1999, 344).

¹⁰⁴ A Paul & Paul szerzőpáros ezzel kapcsolatban továbbá megjegyzi, hogy minél nagyobb az alulról szerveződő hálózat, annál nagyobb befolyást tudnak gyakorolni a kongresszusra. Az etnikai csoport kiterjedt kapcsolati hálójára ugyanis hatással lehet a választópolgárok véleményére, földrajzi szétszórtsága okán pedig akár több kongresszusi képviselő választására is hatással lehet. Ugyanakkor ez nem feltétlenül jelent hátrányt a csoport sikereit tekintve, hiszen a kisméretű etnikai csoportok, melyek erős szervezeti háttérrel rendelkeznek, szintén nagy hatékonysággal tudnak működni. A mobilizációs képességekkel kapcsolatban a szerzőpáros még az asszimiláció fokának fontosságát is kiemeli: minél közelebb van ugyanis egy etnikai csoport a saját nyelvi örökségéhez, annál inkább fog adott etnikai csoporttagok érdeklődésének középpontjában állni a befogadó ország hivatalos külpolitikai irányvonala (Paul-Paul, 2009, 199-201).

¹⁰⁵ Az érdekvédelem sikeressége érdekében lényeges, hogy az adott lobbis képes-e arra, hogy elérje az amerikai közvéleményt, és hogy folyamatosan jó kapcsolatokat ápoljon a médiával (Smith, 2000, 122).

¹⁰⁶ Amennyiben továbbá egy etnikai csoport más csoportokkal (etnikai csoportokkal, egyházakkal vagy üzleti szervezetekkel) együtt dolgozik, egyszerűbb befolyást gyakorolnia az amerikai törvényhozásra (Smith, 2000, 122)

5. a döntéshozókkal kialakított közeli és kölcsönösen támogató kapcsolatok, illetve a kormányzathoz való hozzáférés megfelelő foka,¹⁰⁷
6. az erős ellenlobbi hiánya, ill. ellenérdekelt csoportok megosztottsága (Haney-Vanderbush, 1999, 345),
7. az anyaországgal folytatott pozitív kapcsolatok és a diaszpóra nyelvi örökségének ápolása,
8. a befogadó országba történt kellő mértékű asszimiláció.

Harmadrészt pedig *a diaszpóracsoport által képviselt ügygel kapcsolatos tényezők:*

1. az a tény, hogy a kérdéses politika végrehajtására a Kongresszus részvételére is szükség van-e, mely növeli az ügy sikerének esélyét;
2. a nemzeti érdekekkel összhangban levő álláspont megfogalmazásának képessége,¹⁰⁸ a végrehajtó hatalom és a lobbicéljai közötti egybeesést, valamint a célok mögött meghúzódó hasonló ideológiai kilátások (ideológiai kongruencia);
3. az ügy fontossága, illetve történelmi traumához vagy ellenséghez kapcsolódó ügy,¹⁰⁹
4. már érvényben levő politikai irányvonal megléte („nyitott kapuk döntése”, „strukturális befolyás”),¹¹⁰

¹⁰⁷ Emellett a politikai döntéshozatali folyamatok monitorozásához elengedhetetlen feltétel az is, hogy közeli és jó kapcsolatokat ápoljanak a döntéshozókkal, ezen belül, mivel az elnökhöz való hozzáférés limitált, az etnikai csoport jobban teszi, ha kongresszusi tagokkal ápol jó kapcsolatokat (Smith, 2000, 122). Haney és Vanderbush továbbá arra is felhívta is Ez egyfajta szimbiotikus kapcsolat, amelyben a két félnek kölcsönösen szüksége van a másikra, hiszen amennyire a csoportoknak szükségük van a politikai döntéshozókra, a döntéshozóknak éppúgy szükségük van az etnikai közösségekre, mivel számos értékes erőforrással gazdagítják őket: információval, szavazatokkal, kampány hozzájárulásokkal. A döntéshozók bátoríthatják az etnikai csoportok tevékenységét, hogy értékes támogatást és forrást kaphassanak, és akár „agresszívan is udvarolhatnak” nekik, hogy bátorítsák aktivitásukat (Haney-Vanderbush, 1999, 435).

¹⁰⁸ Haney és Vanderbush ezzel kapcsolatban fontosnak tartja, hogy az adott etnikai lobbicsoport a társadalom számára megfelelő módon prezentálja, úgy, hogy az a politikai döntéshozók mentális sémájába és a befogadó ország nemzeti érdekeibe és ideológiai sémájába illeszkedni tudjon (Haney-Vanderbush, 1999, 345). Ezt továbbá számos más szerző, így Trevor Rubenzer, Gabriel Sheffer, Jonathan Paquin (2010) és Damien Fernandez (1987) is aláhúzzák. Utóbbi szerző ezt ideológiai kongruenciára való képességnek nevezte el (Fernandez, 1987, 129., idézi Haney-Vanderbush, 1999, 345).

¹⁰⁹ Minél több választópolgárt érint ugyanis az ügy, annál nagyobb esélye van arra, hogy az adott képviselő támogassa azt. Befolyásolja továbbá az etnikai csoport sikerét az is, ha az ügy valamilyen történelmi traumához vagy ellenséghez kapcsolódik, valószínűleg azért, mert jobban mobilizálhatóvá válik a lakosság ilyen esetekben (Paul-Paul, 2009, 199-201).

¹¹⁰ Mivel a már érvényben levő politikai irányvonalak támogatása mindig nagyobb stratégiai befolyással bír (Paul-Paul, 2009, 199-201), Haney és Vanderbush fontosnak tartják azt, hogy az adott etnikai érdekcsoport „nyitott kapukat döngessen”, és olyan ügyek mellett álljon ki, amelyek a befogadó ország politikusi körében eleve támogatással bírnak. Ugyanezt Andreas Dür strukturális befolyásként említi (Dür, 2008, 561). Ez összefügg azzal is, amit az általános lobbicsoportokban pozitív, illetve negatív lobbizásnak neveznek, melyre Amy McKay hívta fel a figyelmet. Alapvetően más lehet a kimenetele azoknak az eseteknek, amelyekben az adott érdekérvényesítő csoport az érvényben levő politika megváltoztatására (ún. negatív

A diaszpóracsoportok saját szervezeti jellemzői	A diaszpóracsoportok kapcsolati hálójára, illetve befogadó- és anyaországgal ápoltságára vonatkozó jellemzők	A diaszpóracsoport által képviselt ügyel kapcsolatos tényezők
<ul style="list-style-type: none"> - földrajzi szétszórtság és választási súly - szervezeti nagyság - szervezeti erő - hatékony mobilizációs képesség 	<ul style="list-style-type: none"> - médiával ápoltság megfelelő kapcsolatok - pártpolitikai semlegesség - politikai kompromisszumkészség - érdekcsoportokkal, képviselőkkel kötött szövetségek - döntéshozókkal kialakított kapcsolatok - erős ellenlobbi hiánya - anyaországgal folytatott pozitív kapcsolatok - befogadó országba történt kellő mértékű asszimiláció 	<ul style="list-style-type: none"> - politika végrehajtására, a Kongresszus részvételére is szükség van - nemzeti érdekekkel összhangban levő álláspont - ügy fontossága a befogadó ország számára - „nyitott kapuk döngetése”

13. ábra: Az etnikai érdekérvényesítés sikerességének feltételrendszere. Saját táblázat. Forrás: Smith, 2000; Haney-Vanderbush, 1999; Fernandez, 1987; Paul-Paul, 2009

Az érdekérvényesítés sikerességének mérésére számos módszer került kidolgozásra, amelyek közül az értekezés módszertanában az Andreas Dür által az Európai Unió érdekvédelmi csoportok befolyásával kapcsolatban kidolgozott módszerét követi. Dür (2008, 561) magát az érdekérvényesítő csoport befolyásosságának, hatékonyságának fogalmát egy szereplő arra való képességében határozza meg, hogy egy adott döntést a saját preferenciáinak megfelelően alakítson, azaz egy olyan ok-okozati viszonyként láttatja, amely egy szereplő adott eredménnyel kapcsolatos preferenciái és maga az eredmény között áll fenn. E csoportok tevékenységének hatását rendkívül nehéz mérni. Ennek számos oka van. Egyrészt a lobbikat különböző csatornákon keresztül lehet gyakorolni, másrészt az ellenérdekelt lobbis tevékenysége miatt nehéz megítélni, hogy az adott érdekvédelmi tevékenység hatása mennyire tud érvényesülni, harmadrészt mivel a politikai döntéshozatali folyamat számos pontján lehet beavatkozni, nehéz megítélni, hogy mikor milyen befolyással bírnak az egyes pontokon a lobbis-csoportok (Dür, 2008, 566). Dür a lobbis-csoportok hatékonyságának mérésére a hagyományos lobbis-elmélet alapján az alábbi három lehetséges módszert javasolja (2008, 565-569):

1. a megkérdezéses vizsgálatot, azaz maguknak a törvényhozóknak vagy döntéshozóknak (azaz lobbizottnak) megkérdezését arról, hogy mely érdekcsoportok a

lobbizas), vagy a már meglevő politika támogatására (ún. pozitív lobbizas) törekszik. Pozitív lobbizas esetén ugyanis jóval nagyobb egy érdek érvényesülésének valószínűsége akkor, ha az adott csoport egy népszerű kezdeményezést akar sikerre vinni, vagy ha már eleve adott, fennálló politika mellett, annak megtartása érdekében folytatja a tevékenységet, míg negatív lobbizas vagy ellenlobbi esetén az adott érdekérvényesítő csoport a végrehajtó hatalom szempontjából népszerűtlen ügyet képvisel, vagy a fennálló politikán akar változtatni (McKay, 2012, idézi: Marton, 2019, 229.).

legbefolyásosabbak, másrészt az érdekcsoportok deklarált céljainak számba vételét a másik oldalon,¹¹¹ amit egy reprezentatív minta kérdőíves megszólításával lehet a leghatékonyabban elvégezni, aminek pedig lehetőleg a téma specifikus vonatkozásaira kell fókuszálnia, azaz ahhoz az adott ügyhöz és döntési helyzethez kapcsolódóan, az adott időkeretben kell megpróbálni felmérni azt, hogy mi történt, és ezzel kapcsolatban érdemes az érintetteket megszólítani;

2. az ún. *célteljesülés-mérést*, mely azt vizsgálja, hogy az adott lobbizott által vallott célok az adott időkeretben megvalósulnak-e egyáltalán, és ha igen, milyen mértékben, tehát összehasonlítja a csoport ideálcélját és a lobbizottak eredeti koncepcióját a végeredménnyel, azaz a csoport ideálcéljával és a végleges lobbizott véleményével,¹¹² és amennyiben a fent említett „*strukturális befolyás*” érvényesül, fontos tisztázni, hogy mely érdekcsoport volt a ténylegesen hatékony szervezet;

3. a *folyamatkövetést*, mely az előző két metódust ötvöző kvalitatív megközelítés, amikor egy rendkívül pontosan meghatározott időszakaszban, pontosan definiált feltételezés-rendszert ellenőrzünk (az elvárt hatás elvárt mechanizmusát, megvalósulását kell pontosan felvázolni, majd tesztelni, azaz bebizonyítani, hogy az elvárások beigazolódnak-e, és ha igen, akkor milyen mértékben), továbbá amelynek során megvizsgálásra kerülnek a lobbizott csoport és a lobbizottak eredeti preferenciái, a befolyásolási kísérletek, a döntéshozókhoz történő belépésük, továbbá a döntéshozók válasza a befolyásolási kísérletekre.¹¹³

¹¹¹ Mind a két csoport esetében azonban fennáll a veszélye vagy a túl- vagy az alulértékelésnek (Dür, 2008, 565-566).

¹¹² A kutató számára itt nehézséget jelenthet, hogy nem mindig könnyű meghatározni, hogy a lobbizott-csoportnak mik az adott politikai döntéssel kapcsolatos konkrét – sokszor nem deklarált – célkitűzései, továbbá nehéz kiszűrni az alternatív okokat, amik a végeredményhez vezetnek. A folyamat maga tehát sokszor „fekete doboz” marad, továbbá a több dimenziós ügyeknél rendkívül nehéz visszafejteni, hogy az adott csoport hatása mérhető-e. Dür felhívja a figyelmet arra is, hogy még ez sem jelenti automatikusan az adott csoport befolyásának érvényesülését, hiszen tőlük független okokból is lehetséges, hogy a politikai döntések az általuk kívánt irányban változzanak, vagy éppen ugyanazok maradjanak (Dür, 2008, 566-569).

¹¹³ Ugyanakkor ez is számos nehézséget támaszt a méréseket kivitelezni próbáló kutatóval szemben. Egyrészt nem biztos, hogy az ok-okozati láncolat minden egyes pontját sikerül megtalálni, másrészt az empirikus bizonyítékok néhol hiányozhatnak, ami miatt a logikai láncot nem mindenhol sikerül teljes mértékben felfűzni. Nehézséget okozhat emellett az is, hogy a befolyás mértékét néhol nehéz mérni, ha nincs mihez viszonyítani, továbbá az is, amennyiben túlzottan is a csoport tevékenységének intenzitására koncentrálnunk, és abból következtetünk a befolyásuk mértékére, mert ez néhol tévútra vezethet minket, hiszen nem feltétlenül befolyásosabb egy csoport attól, hogy többet tesz a sikerért, mint más szerveződések. Végül fontos az ilyen típusú mérésnek azt a hátrányát is megjegyezni, hogy csupán kisszámú esettanulmányoknál használható hatékonyan (Dür, 2008, 562-565).

Dür a mérési nehézségek kiküszöbölésére három lehetséges megoldást kínál: egyrészt a *módszerek háromszögesítését*, egyszerre alkalmazását ajánlja, amely segíthet az egyes módszerek hiányosságainak a pótlására; másrészt az úgynevezett *módszer-beszerzést* (*method shopping*), amely a célteljesülés mérésének egy olyan variánsa, amikor párhuzamosan több célteljesülést vizsgálunk („*párba állított összehasonlítások*”), amelyeket azután tesztelünk; harmadrészt *nagyobb méretű adatgyűjtést*, mint általános módszert (Dür, 2008, 569-572).

3.5. Összegzés és kitekintés

A számos nemzetközi szereplő és állam által alkotott *diaszpórikus globalizációban*, vagy *transzállami politikai rendszerben* tevékenykedő, és egyes esetekben saját közösségeik nevében, más esetekben tőlük függetlenül, de önálló szereplőként fellépő és eljáró diaszpórapolitikusok érdekvédelmi tevékenységét számos tényező befolyásolja. A származási- és befogadó országgal folytatott viszonyukkal összefüggésben fontos megjegyezni, hogy a diaszpórapolitikusok akkor is kifejtethetnek tevékenységet, ha anyaországukkal szemben politikai ellenzékben vannak. Emellett a befogadó ország rezsimje is hatással lehet politikai célkitűzéseikre, akár úgy, hogy hasznosítja tevékenységüket, melyre számos esetben sor is kerülhet. E tényezők, továbbá a diaszpórák saját hibrid identitása és (amennyiben csoportközi konfliktusban érintett diaszpóráról van szó) áldozattudatának jellege szintén hatással lehetnek szervezeteik és képviselőik által kitűzött (nem minden esetben progresszív, humanitárius eszményekért síkra szálló) politikai célkitűzésekre, arra, hogy milyen minőségű és mennyiségű kapcsolatrendszer alakítanak ki mind a befogadó-, mind az anyaországban, valamint arra, hogy mennyire képesek mobilizálni közösségeiket. Mindez nem csupán célkitűzéseikre, hanem az érdekvédelmi tevékenységükben alkalmazott stratégiáikra és az általuk választott módszerekre is igaz. Módszereik számosak lehetnek: mérsékelt és radikális, közvetett és közvetlen taktikák alkalmazása mellett a politikai szövetségek kötését és a politikai döntéshozatali folyamatok nyomon követését, monitorizálását is alkalmazhatják.

Mindennek feltárására a diaszpóra általános mobilizációját magyarázó és kollektív identitásrétegeit tárgyaló 2. fejezetben bemutatott oldala mellett (a Fejős Zoltán által a 2. fejezetben említett módon), az egyes diaszpóra szervezetek és vezetőik egyéni szintjén is

szükséges vizsgálódást folytatni. Ehhez pedig az etnográfiai módszert, történeti kutatások (mint amilyen az értekezés témája is) esetében az etnotörténeti módszert érdemes segítségül hívni, mely egyéni szinten rekonstruálhatja az egyes diaszpórapolitikusok által kitűzött politikai célok, stratégiák és módszerek mögötti mozgatórugókat.

Az amerikai magyar diaszpóra romániai magyarokért végzett érdekvédelmi tevékenységével foglalkozó diaszpórapolitikusok célkitűzéseire és tevékenységeire a hidegháború korszakában számos általános tényező volt hatással. Mint ahogyan ez a 4. fejezetben ismertetésre kerülő történeti áttekintésből részletesen ki fog derülni, a vizsgált időszak elején az USA nemzeti állampolgárság rezsimjére és integrációs rezsimjére még az olvasztótégely szemlélet volt jellemző, ezért demokratikus berendezkedése adta lehetőségek ellenére nem volt igazán transzparens a politikai döntéshozatali folyamat, emiatt az etnikai lobbik számára nem volt nyitott érdekvédelmi tevékenység kifejtésére sem. Különösen igaz volt ez a kelet-európai államokból származó diaszpórák közösségekre. Ennek az állampolgári rezsimnek az enyhülésére csupán – mint látni fogjuk – a hatvanas évek végén, a hetvenes években került sor, amikor az olvasztótégely szemléletét felváltotta a multikulturalizmus, és amikortól általánosságban is a kelet-európai államokkal szemben nyitottabb volt a végrehajtó hatalom. Ez különösen az emberi jogok egyre fontosabbá válásával kapott növekvő szerepet, ami azonban nem jelentette automatikusan az etnikai lobbik érvényesülését is, melyet ezenkívül még számos más tényező befolyásolt.

Meg kell említeni továbbá azt is, hogy az amerikai politikai berendezkedés az érdekvédelmi tevékenység törvényhozási ágra tett hatását viszont nagyban megkönnyítette, kiváltképp azokban az államokban, ahol nagy számban élnek/éltek akkoriban magyarok. Emellett a nemzetközi szervezetek, az ENSZ és az EBEÉ emberi jogi politikája szintén igen fontos befolyásoló szereppel bírt a politikai igényformálásra. Míg a hatvanas években az előbbinek, a hetvenes évek közepétől az utóbbinak volt lényegesebb szerepe.

Továbbá, mint ahogyan az az általános kollektív identitást feltáró 2. fejezetből kiderült, az amerikai magyar diaszpóra esetében politikai tevékenységét nagymértékben befolyásolta (és mai napig befolyásolja) a határon túli magyarság politikai, társadalmi állapota is. Ahogy ugyanis egyre romlott a romániai magyar kisebbség helyzete a hetvenes évek közepétől (lásd 4. fejezetet), úgy kezdtek egyre többen az ügy felé fordulni, ami egységesen riasztotta az egész amerikai magyarságot, majd attól függően, hogy ki milyen egyéni élettörténettel bírt,

választott radikálisabb vagy mérsékeltebb stratégiát. Ezzel kapcsolatban azonban Magyarország és Románia kommunista kormányai ebben az időszakban nem voltak nyitottak a saját diaszpórájukkal való politikai együttműködésre, így erre a helyzetre az anyaország-diaszpóra kapcsolatokat illetően a korábban említett *politikai ellenzék* modell alkalmazható leginkább: e kormányok a diaszpóra tagjaiban leginkább üldözendő, vagy legjobb esetben is semlegesítendő ellenzékét láttak, akiknek tevékenységét titkosszolgálati módszerekkel figyeltették. A történeti ismertetésben részletesen ismertetésre kerül az, hogy ez Magyarország esetében hogyan enyhült lassan, azonban az ország hivatalosan még a nyolcvanas évek közepén sem volt nyitott az ilyen jellegű együttműködésre. Habár voltak olyan szervezetek, akik a magyar kormánnyal szerettek volna a magyar kisebbségvédelem érdekében együttműködni, amely azonban ezt mindannyiszor visszautasította.

Általánosságban továbbá meg kell említeni azt is, hogy sem az Egyesült Államok, sem Magyarország, sem Románia nem támogatta sem politikailag, sem anyagi erőforrásokkal a diaszpóra politikai tevékenységét. Ennek az egyfajta légüres térben való mozgásnak, politikai értelemben való magukra hagyatottságnak és anyagi erőforrásokkal kapcsolatos önellátásuknak voltak pozitív, előrevivő, és voltak bizonyos értelemben negatív hatásai is, melyek szintén befolyással bírtak politikai igényformálásaikra, azonban, ezeknek hatása eltérő volt az egyes esetekben, a lobbitevékenységet végző egyéni háttérétől függően.

Az, hogy a nemzetközi szervezetekkel és a befogadó országban adódó lehetőségekkel kapcsolatban az egyes szervezetek mennyire voltak rugalmasak és nyitottak, és mennyire tudták kihasználni az ezzel kapcsolatos lehetőségeket, egyéni szinten dőlt el, mivel politikai igényformálásuk és stratégiáik tekintetében lényeges eltérések voltak közöttük. Az egyes szervezetek nevében eljáró diaszpórapolitikusok közötti legnagyobb különbségek a tekintetben figyelhetők meg, hogy az egyes vezetők mely bevándorlási hullámban, és milyen úton jutottak az USA-ba, milyen régóta tartózkodtak ott, milyen társadalmi- és gazdasági pozícióba jutottak, valamint, hogy hányadik generációjuk végezte az adott lobbitevékenységet. Annak ellenére, hogy az amerikai magyar diaszpórák közösségei esetében megfelelő mennyiségű adat hiányában valódi etnográfiai jellegű és mélységű elemzést nem lehetséges végrehajtani, az értekezés a szervezetek vezetői életrajzainak, véleményének és az általuk alkalmazott stratégiák elemzésekor mégis ezt a megközelítést alkalmazza, mivel sok esetben az érdekvédelmi tevékenységek végrehajtásakor a

diaszpóráközösségek nevében egyének jártak el, és a többi háttérmunkát is e közösségek által mozgósított tagok végezték. A nemzetfelfogások közötti különbségek és az ezekkel kapcsolatos vélekedések megmutatják továbbá a különböző diaszpóraszervezetek közötti törésvonalakat, a célkitűzéseik és alapfilozófiáik választása mögött meghúzódó okokat, stratégiáik és módszereik kiválasztásának mozgatórugóit, társadalmi tőkéjük minőségét és kiterjedtségét, mobilizációs képességeiket, és más szervezetekkel kialakított kapcsolataikat is. Ezeknek megfelelően az ezzel foglalkozó alfejezetek a következő konkrét tényezőket vizsgálták: alapítóik és vezetőik élettörténeti és szocializációs hátterét, kulturális tőkéjét, valamint társadalmi és pénzügyi tőke kovácsolási és mobilizációs képességeiket, azt, hogy milyen célokat tűztek ki, és ezek elérésére milyen stratégiákat és taktikákat választottak.

Az alfejezetek fő konklúziója, hogy jelentős különbség van a diaszpóraszervezetek első és második generációjának szervezetei, továbbá az első generáció mérsékeltebb és radikálisabb szervezetei között. Míg ugyanis az első generáció mérsékeltebb tagjai némileg hatékonyabbak voltak az érdekképviselő terén, mint radikálisabb társaik, kétségtelen tény, hogy a befogadó ország mentalitásával teljes mértékben tisztában levő, érvelésüket kizárólag emberi jogokkal alátámasztó, a negyvenötös politikai generáció gyermekei és az ötvenhatos magyar menekültek által alapított, és vezetett második generációs szervezet, a fogalmazványaiból történeti elnevezéseket és területi átrendezésekre való utalásokat tudatosan kerülő CHRR/HHRF tudott az amerikai végrehajtó hatalom számára leghatékonyabb módon politikai üzeneteket megfogalmazni, valamint a legintenzívebben amerikai magyar tömegeket mobilizálni, melyben az előzőeknél jóval szélesebb réteget sikerült célba vennie. Mindez összefüggésben állt azzal, hogy egyrészt kellő módon kötődtek az anyaországhoz ahhoz, hogy annak komplex problémáit érthessék, és hogy az ott élő kisebbségi tagokkal kiterjedt kapcsolatokat építhessenek ki. Ugyanakkor amerikai szocializációjuknak köszönhetően kellő módon integrálódtak a többségi társadalomba, amelynek szerves része volt nemcsak amerikai egyetemi végzettségük, hanem civil társadalmi aktivizmusuk is, amely radikálisabb taktikáik alapját adta. Utóbbtól az első generáció tagjainak otthon maradt családtagjaik és személyes érintettségük miatt tartózkodniuk kellett, míg radikálisabb szervezeteik – habár felvállalták az amerikai közvélemény figyelmének elérését célzó akciókat –, mégsem voltak olyan hatékonyak, mint a második generáció tagjai. Ennek oka, hogy tüntetéseiket nem ötvözték sem

professzionizmusával, sem a területi revíziók mellőzésével, valamint az amerikai médiával ápolt kapcsolataik is későn, és nem megfelelő módon kerültek kiépítésre. Ezért habár a törvényhozó hatalomban számos eredményt értek el, jóval kevésbé voltak képesek az amerikai végrehajtó hatalom támogatását és szimpátiáját elérni. Az első generáció radikálisabb és mérsékeltebb szervezeteinek vezetői háttérében az a különbség is fontos szerepet játszott, hogy amíg utóbbiak a két világháború között a kisebbségi magyarság körében maradtak, és töltöttek be igen fontos közéleti szerepeket, emiatt tisztában voltak a hirtelen kisebbségbe került magyarság speciális problémájával és kényes helyzetével, utóbbiak nem, vagy nagyon kevés időt töltöttek ebben az időszakban saját származási közösségükben, illetve olyan atrocitások és traumatikus helyzetek érték őket, melyek miatt jelentős sérelem halmozódott fel bennük a románsággal kapcsolatban. Ez pedig célkitűzéseiket jelentős mértékben radikalizálta, amelyen az sem változtatott, hogy lobbitevékenységeik végrehajtásához egy, az USA-ban szocializálódott második generációs történészt (Száz Zoltánt) kértek fel, mivel ő megrendelésre dolgozott, és kvalitásaiban nem volt összehasonlítható a CHRR/HHRF tagjainak felkészültségével és professzionizmusával.

A fejezet utolsó része az etnikai érdekérvényesítés hatékonyságát vizsgáló módszereket tekinti végig, amely a további fejezetek, így az érdekvédelmi tevékenység történetét és nemzetközi kontextusát, valamint az egyes érdekvédelmi tevékenységeket vizsgáló esettanulmányok vizsgálatát kívánja alátámasztani. Míg az etnikai lobbizás az etnikai csoportokat fókuszba helyezve azt vizsgálja, hogy a befogadó országnál az adott diaszpóracsoport által kifejtett érdekvédelmi tevékenységek, és általa nyújtott információk milyen hatással bírnak, azaz mennyire sikeres a tevékenységük, számos feltételt megszabva ennek teljesülésének, addig a transznacionális szakirodalom szintén az etnikai csoportokból kiindulva, azok határokon átnyúló politikai tevékenységét vizsgálva, leginkább arra keresi a válaszokat, hogy a befogadó- és a kibocsátó országok milyen hatással bírnak e csoportok működésére és mobilizációjára.

Utóbbit figyelembe véve, amennyiben vizsgálódásainkat a befogadó ország szempontjából indítjuk el, az etnikai lobbizástól más perspektívát kapunk: arra is kereshetjük a választ, hogy az egyes diaszpóracsoportok politikai tevékenysége milyen esetekben hasznosítható a befogadó országok számára, amely a hatalmi aránytalanság ellenére nem

jelenti a diaszpórapolitikusok önálló szereplőként való értelmezésének feladását. Ezt pedig Nadeida K. Marinova szerint négy alapvető, befogadó ország és diaszpóratagok közötti kapcsolatokra jellemző tényező befolyásolhatja, amely segít annak eldöntésében, hogy az adott esetben a diaszpóra mennyire volt hasznos a befogadó ország végrehajtó hatalmát képviselők célkitűzései szempontjából, mely a diaszpórakutató szerint a hatékony érdekképviseleti tevékenység alapvető előfeltétele.

Ez a szükséges, de nem elégséges előfeltétel azonban önmagában nem ad választ arra, hogy a diaszpóra képviselői el tudják-e érni saját célkitűzéseiket is, melyhez a befogadó- és kibocsátó ország, továbbá a diaszpóra hármass kapcsolatrendszerének, valamint az etnikai lobbiszakirodalom által említett tényezők teljesülésének vizsgálatára is szükség van. Utóbbi tényezőket és jellemzőket az utolsó alfejezet összefoglaló módon, három kategóriába illesztve sorol fel: a források egyrészt megkülönböztetnek a diaszpóracsoportok saját szervezeti jellemzőire, másrészt a diaszpóracsoportok kapcsolati hálójára, illetve befogadó- és anyaországgal ápolt viszonyára, harmadrészt a diaszpóracsoport által képviselt ügyvel kapcsolatos tényezőkre vonatkozó jellemzőket, melyek elengedhetetlenek az érdekvédelmi sikeresség szempontjából. A lobbitevékenység mérésére a lobbiszakirodalomban számos módszert dolgoztak ki, melyek közül az értekezés a Dür által az Európai Unióban kifejtett lobbitevékenységgel kapcsolatban kifejlesztett három különféle megközelítést (a megkérdezéses vizsgálatot, a célteljesülés mérést és a folyamatkövetést) és ezek ötvözését – amennyire ez történeti vizsgálódás esetén lehetséges – igyekszik alkalmazni.

Ezért a következő, 4. fejezet a romániai magyarokért végzett általános érdekvédelmi tevékenység történetét mutatják be, melynek célja egyrészt, hogy a Marinova által említett hármass kapcsolatrendszerben elhelyezze a diaszpórák által kifejtett érdekvédelmi tevékenységet, valamint, hogy a Dür által említett folyamatkövetés módszerét alkalmazva végigkövesse a romániai magyarság érdekében az amerikai magyarok által végzett érdekvédelmi tevékenység mintegy fél évszázados folyamatát és az annak általános háttéréül szolgáló nemzetközi helyzet alakulását. Kitér ezért a diaszpóra politikai aktivizálódásának és romániai magyarokkal kapcsolatban végzett érdekvédelmi tevékenységének rövid alakulástörténetére, a szuperhatalmi viszonyokra, az USA Kelet-Európa politikájára, továbbá Magyarország romániai magyarokhoz és nyugati diaszpórájához fűződő viszonyára,

valamint Románia hivatalos politikájára és magyar kisebbségeit illető politikájának alakulására.

Az általános történeti áttekintés után a továbbiakban az értekezés a közvetlen eredménnyel járó (5. fejezet) és kudarccal végződő (6. fejezet) eseteket is vizsgálni fogja. Az esettanulmányok kiválasztásánál az Alexander L. George és Andrew Bennett társadalomtudományi módszerekről írt könyve (2005) és a Frank A. Baumgartner és mások által szerkesztett (2009) lobbikról szóló könyve volt a szerző segítségére, az esettanulmányokat pedig hasonló szempontok alapján igyekszik összehasonlítani. Ezek kiválasztásánál és feldolgozásánál fontos szempont volt, hogy a teljes spektrum, azaz a közvetlen sikerrel és a közvetlen sikerrel nem járó esetek is szerepeljenek. Számos ügy ugyanis nem éri el a végső stádiumot, és nem kap nagy nyilvánosságot, viszont mind a sikerekkel, mind a kudarcokkal járó esettanulmányok feldolgozásával kaphatunk csak teljes képet az érdekvédelmi tevékenységek világáról. Emellett a történeti esettanulmányoknál hasznos lehet, ha ugyanazt az esetet két részre bontva megfigyeljük, hogy milyen kimenetekkel járt az egyik és a másik időszak. A CHRR/HHRF legnagyobb vámkedvezmény eltörlése érdekében végzett érdekvédelmi tevékenység eseteit ezért két különböző szakaszra: egy korai, 1982-ig tartó, és egy 1987-ig tartó szakaszra bontotta, mivel a két eltérő időszak más tanulságokkal jár a lobbitevékenység hatékonyságával kapcsolatban.

Az egyes esettanulmányok a strukturált fókuszált összehasonlító módszert követik. A végkimenetel kiértékelésében a fejezetek figyelembe veszik egyrészt a befogadó ország, részben a kibocsátó ország politikai valamint a diaszpóraszervezetek szempontjait, másrészt több, a Dür által említett lobbizás sikerességét mérő módszert alkalmaznak és ötvöznék: a lobbicélok teljesülését, maguknak a törvényhozóknak, vagy politikai döntéshozóknak, azaz a lobbizottaknak a „megkérdezését”, melyet leginkább kormányzati- és egyéb dokumentumok alapján igyekeznek elvégezni, valamint a teljes lobbizási folyamat történeti végigkövetését. Mivel ezekben az esetekben múltbeli esetekről van szó, ezért csupán a történeti források állnak leginkább rendelkezésre, mint források. Az egyes esetek történeti ismertetése és elemzése után tárgyalja az adott eset során alkalmazott stratégiákat, azok választásának hátterét, majd a siker értékelését, és a siker és kudarc hátterét elemzi a következő konkrét szempontok alapján:

1. a diaszpórák által képviselt álláspontok, és érdekvédelmi tevékenység egésze a befogadó ország szempontjából való *hasznosíthatóságát*, és annak (Marinova által említett négy feltételből álló) feltételrendszere teljesülését;
2. azt, hogy a szervezetek által megfogalmazott politikai igényeket mekkora *hatékonysággal* voltak képesek következetesen képviselni, azt, hogy mennyire voltak képesek a befogadó ország számára hasznosíthatóság mellett saját céljaikat is elérni;
3. azt, hogy az egyes esetekben *milyen eszközöket, taktikákat és stratégiákat* alkalmaztak;
4. azt, hogy mennyire voltak a szakirodalom által a *sikeres lobbitevékenységhez szükségesnek tekintett körülmények és tényezők jellemzőek* az egyes lobbizási esetekben.

A közvetlen eredménnyel járó, 5. fejezetben bemutatásra kerülő esetek rámutatnak arra, hogy milyen tényezőknek kell együtt állnia ahhoz, hogy az érdekvédelmi tevékenység hasznos legyen a végrehajtó hatalom számára, és a diaszpórapolitikusok saját célkitűzéseiket is el tudják érni. A kudarccal végződő, 6. fejezetben ismertetésre kerülő esetek pedig megmutatják azt, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a végrehajtó hatalom általi hasznosulást gátolják, abban az esetben is, ha a törvényhozásban sikeresen tudtak lobbizni, illetve, amennyiben a hasznosulás mégis megtörténik, melyek azok a tényezők, amelyek megakadályozzák azt, hogy az adott diaszpóraszervezet képviselői saját célkitűzéseiket is el tudják érni.

4. fejezet

TENGEREN TÚLI SZOLIDARITÁS: TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

4.1. A határon túli magyarok USA-ban zajló jogvédelmének előzményei

Az Egyesült Államokbeli etnikai érdekérvényesítés Tony Smith szerint alapvetően három, viszonylag jól elkülöníthető fázisra osztható: az első fázis az első világháború előtti és a két világháború közötti, a második fázis a hidegháború alatti, a harmadik pedig a hidegháború utáni időszakot öleli fel (Smith, 2000, 47). Az amerikai magyarok politikai érdekvédelmi tevékenységének történeti bemutatása az első világháború végefelé, a sikertelen trianoni békediktátum elleni tiltakozásokkal kezdődött, és ugyanezzel a témakörrel folytatódott egészen a második világháború végéig. A romániai magyarokért végzett érdekvédelmi tevékenység általános előzményeinek rövid bemutatása után a hidegháború alatti diaszpóralobbi három külön alfejezetben kerül taglalásra, míg a hidegháború utáni szakasról – lévén, hogy az esettanulmányok körén kívül esik – az értekezésben az időhatár miatt nem esik szó. A hidegháborúról szóló alfejezetek az általános etnikai érdekérvényesítő csoportok tevékenységét és politikai helyzetét tekintik át, majd az adott időszakban aktív amerikai magyar érdekérvényesítő csoportok létrehozatalát és szövetségeinek történetét és konkrét, romániai magyarságért végzett érdekvédelmi tevékenységeiket tekintik át. Az alfejezetek emellett bemutatják a mindenkori nemzetközi kontextust is, melyek a szuperhatalmi kapcsolatok alakulásán kívül részletezik az USA mindenkori Kelet-Európa politikáját, az amerikai-román, a magyar-román kapcsolatokat, valamint a romániai magyar kisebbség helyzetét, mivel ezek mindegyike hatással volt a diaszpórapolitikusok által kifejtett lobbizásra.

4.1.1. Az első világháború alatt

Az etnikai érdekérvényesítés az Egyesült Államok történetében viszonylag korán jelentkezett. Habár már az 1840-es évektől kezdve érződött az angolszász világ primátusának megrendülése, amikor a fenian, az Írország függetlenségéért küzdő forradalmi mozgalom amerikai földről indított Kanadába támadásokat 1866-ban és 1870-ben, az etnikai lobbizás története mégis a 19-20. század fordulóján megindult masszív bevándorlások után datálható (Ambrosio, 2002, 4-5.). Ahogy korábban említésre került, az amerikai magyarok

első szervezetei a társadalmi igények kielégítését szolgálták, így körükben politikai aktivitást csak a 20. század elejétől lehetett megfigyelni, habár ez az aktivitás kezdetben nem kecsegtetett sok eredménnyel, és aktivitása mögött inkább a mindenkori magyar kormány propagandisztikus tevékenysége állt.

Első komoly ernyőszervezete 1906-ben Clevelandben, philadelphiai magyarok kezdeményezésére, a kossuthi függetlenségi politika Magyarország Ausztriától való elszakadásáért érdekvédelmi tevékenység megszervezése céljából alakult, mintegy kétszáz település és magyar telep szervezetei, egyházai, egyesületei, médiumai részvételével, *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) néven. A szervezet tevékenysége azonban az amerikai magyarság akkori legnagyobb hatású vezetőjének, a clevelandi Szabadság folyóirat főszerkesztőjének, Kohányi Tihamérnak a halála után elernyed, és egy sikertelen, Washingtonban szervezett Trianon-ellenes tüntetésen, valamint a Szenátus *Külügyi Bizottságának* e témával kapcsolatos meghallgatásán való részvételen kívül más eredményt az első világháború alatt nem igazán tudott felmutatni (Bakó, 1988, 19.). Az AMSZ első Trianonnal kapcsolatos jelentős megmozdulása egy Washingtonban 1920. március 29-én megrendezett tüntetés volt mintegy négy-ötezer amerikai magyar részvételével, amelyet a New York-i *Amerikai Magyar Népszava* hirdetett meg, és amihez minden amerikai magyar újság és egyesület (baloldaliakat beleértve) csatlakozott. Lévén azonban, hogy ez egybeesett az USA Népszövetséghez való csatlakozásának megakadályozásával, amelynek következtében előtérbe került az izolációs politikája, teljesen eredménytelen maradt (Várdy, 2000, 359-360).

Mindeközben a Monarchia és Magyarország feldarabolása utáni időkben a magyar kormány egyre inkább érdekeltté vált a valójában csak nevében egyesült amerikai magyar diaszpórával történő kapcsolatfelvételre, és szervezeteinek politikai célokra történő alkalmazására (Várdy, 2005, 238). Miután az első világháború során a vesztes oldalon állt, és területének 71%-át, népességének 66%-át elveszítette, melyben 3,4 millió magyar nemzetiségű, egykori magyar állampolgár is volt (Kádár-Lynn, 2013, 237), a kis-magyarországi politikai vezetők felismerték az erős nemzeti kötődést és az amerikai magyar kivándorlók ragaszkodását a kibocsátó országhoz, így patriotizmusukat a kibocsátó ország politikai- és gazdasági céljainak elérése érdekében szándékoztak felhasználni. A trianoni békeszerződés ratifikációja előtt a magyar kormány fő politikai célja az ország

feldarabolásának megakadályozása volt, később pedig a revizionizmus, azaz a volt területek visszacsatolása, a nemzetközi elismertség és a Horthy-rendszer izolacionizmusának megakadályozása, a legfontosabb gazdasági cél pedig az amerikai tőke Magyarországra történő beáramlásának ösztönzése volt. A két világháború között a magyar politikai- és társadalmi vezetők amerikai magyar településekre áramlottak. Leginkább hivatalos küldetések keretében, és jól ismert magyar intézmények, mint templomok, zsinagógák, politikai pártok és propaganda szervezetek nevében érkeztek, melyeket a magyar kormány alapított, úgy, mint a *Magyar Világkongresszus* Központi Irodája, vagy a *Magyarok Világszövetsége* (Várdy, 2005, 238). A legtöbb ilyen szervezetet az ország feldarabolása ellenében, a revizionizmus támogatásáért alapították (Várdy, uo., 239).¹¹⁴

4.1.2. A két világháború között

Az USA-ban élő etnikai népcsoportok érdekvédelmi tevékenységének első tömegeket elérő szakasza az 1910-es évektől az 1930-as évekig tartott. Ebben az időszakban az etnikai csoportok nemzeti- és állami hovatartozása nem mindig esett egybe, sőt volt, hogy élesen szemben álltak egymással. Az első világháború felgyorsította az etnikai szervezetek alapításának folyamatát, amelyek az ellenfélle vált európai származási országok ügyét igyekeztek előmozdítani. Az ezekben működő etnikai aktivisták egymás ellen lobbizva magát az amerikai külpolitikát is csatatérre tették. Az első világháború után, a két világháború között folytatódott az etnikai csoportok mobilizációja. Azok a nemzetek, amelyek nem rendelkeztek területi függetlenséggel, államiságért lobbiztak a külpolitikában (Ambrosio, 2002, 5.). A legaktívabb etnikai csoportok a német, skandináv, ír és később olasz voltak (Smith, 2000, 47.). Míg az ír és német származású bevándorlók az USA

¹¹⁴ A Horthy-rezsim által elindított legnagyobb ilyen félig hivatalos missziója az ún. „Piványi küldetés” volt, amely az ország feldarabolását célzott megakadályozni. Piványi korábban Clevelandben élt 1899 és 1915 között, és 1919-ben érkezett vissza az USA-ba a *Magyar Területvédő Liga* nevében. Küldetése az volt, hogy – használva az állítólagos „jó amerikai kapcsolatait” – meggyőzze az amerikai kormányt a magyar ügy támogatásáról. Azonnal kapcsolatba lépett az *Amerikai Magyar Szövetséggel*, amely korábban csak elméletben működött, és amelynek nevében átnyújtott a Szenátus Külkapcsolati Bizottságának egy memorandumot „Magyarország ügye: egy rövid jelentés az USA Szenátusának Külkapcsolatokért felelős Bizottságának”, melyet más pamfletnek követtek, kézzelfogható eredmény nélkül. Piványi még abban az évben visszatért Magyarországra azt a tévhitet terjesztve, hogy az USA az ő lobbitevékenységének köszönhetően nem ratifikálta a Trianoni Szerződést (Várdy, 2005, 240). Piványi visszatérését követően az amerikai magyarok továbbra is folytatták érdekvédelmi tevékenységüket Magyarország feldarabolása ellen. Berkó D. Géza az Amerikai Magyar Folyóirat főszerkesztője 1920 márciusában Washington DC-ben felvonulást szervezett, amelynek szintén semmilyen eredménye nem volt (Várdy, 2005, 241).

semlegességét szorgalmazták, az olasz, lengyel, angol, cseh, szlovák, örmény és délszláv bevándorlóknak leginkább az USA világpolitikában való szerepvállalásában volt szerepük. Emellett külföldi vezetők és nacionalista aktivisták is igyekeztek befolyásolni az amerikai külpolitikát (Ambrosio, 2002, 5).

Amint korábban említésre került, az első világháború után sok anyaországtól elcsatolt területről származó magyarnak kellett realizálnia azt, hogy nem térhetnek haza (Bakó, 1988, 21.), amelynek következtében egyrészt elindult egy erőteljes amerikanizációs folyamat, másrészt a jóval szigorúbb amerikai bevándorlási törvények életbe lépése után az USA-ba vándorló magyar népesség tömegessége megszűnt, és a bevándorlás társadalmi struktúrája megváltozott (Puskás, 2000, 190). A mezőgazdasági népesség helyett a városi, értelmiségi, zsidó származású emigránsok voltak túlsúlyban (Puskás, 2000, 193), akik a középosztály számát növelték (Várdy, 2005, 337). Ennek következtében az 1920-as években növekedett az amerikai magyar szervezetek között Horthy Magyarországot kritizáló baloldali- és zsidó szervezetek aránya, mely részét képezte a nemzeti beállítottságú szervezetekkel magyar bevándorlókért folytatott harcnak (Puskás, 2000, 220). Ennek köszönhetően az 1930-as évekre az amerikai magyarok fokozatosan a helyi amerikai ügyek felé kezdtek nyitni, erősen támogatva a Demokrata Pártot. Ennek ellenére a helyi szervezeteket és az *Amerikai Magyar Szövetséget* továbbra is azok kontrollálták, akik a magyar nemzeti érdekek teljesülését helyezték előtérbe (Várdy, 1982, 174).

Magyarország részéről a nyugati magyarokkal kapcsolatban a prioritást a magyar gyökerek megtartása, a magyar kultúra megőrzése jelentette, valamint, hogy az USA-ban lehetőségeikhez mérten igyekezzenek Magyarország érdekeit elősegíteni (Kovács, 2018, 102). A magyar politikai vezetők továbbra is igyekeztek kihasználni az amerikai magyarság erős nemzeti kötődését az óhazához, és az erre a korszakra jellemző általános nemzeti identitás konstrukció keretében¹¹⁵ patriotizmusukból igyekeztek minél több előnyt kovácsolni (Várdy, 2005, 238). Mozgósították az amerikai magyar szervezeteket, és számos demonstrációt szerveztek nagyobb városokban kézzelfogható eredmény nélkül (Várdy, 2005, 241).

¹¹⁵ A magyar nemzeti konstrukció és a kulturális diplomácia ebben az időszakban zajló összefüggéseiről lásd: Zsolt Nagy: *Great Expectations and Interwar Realities. Hungarian Cultural Diplomacy, 1918-1941.* CEU Press, Budapest-New York, 2017

A külföldön élő magyarok szervezeteinek hálózatosodása is ebben az időszakban indult el, leginkább amerikai magyarok kezdeményezésére, amit nagymértékben inspiráltak Lord Rothermere írásai, aki kifejtette, hogy az igazságtalan trianoni béke revíziójához meg kell nyerni a befolyásos amerikai és nyugat-európai politikai köröket. Az amerikai magyarok egy világszintű szervezet létrehozását kezdeményezték, aminek nyomán megalakult a *Tengerentúli Magyarok Világszövetsége*, amely az amerikai magyarság megszervezése és a magyar etnikai öntudat megőrzése mellett azt is céljául tűzte ki, hogy demonstrációkat szervezzen, kapcsolatban legyen az amerikai sajtóval, és kongresszusi képviselőket győzzön meg a revízió szükségességéről¹¹⁶ (Kovács, 2018, 100). Az amerikai magyar diaszpóra újjászervezésének ötletét a Horthy-rezsim megerősítette, és jelentősen támogatta. 1929-ben nemzeti konvenciót rendeztek a New York állambeli Buffalóban (Várdy, 243-245). A 272 amerikai magyar tagszervezettel tartott „*Nemzetgyűlés*” legfőbb célja a Trianoni szerződés revíziója volt (Várdy, 1982, 175). Habár hatalmas erőket mozgatót meg ennek érdekében, sikereket – egy újabb amerikai magyar szervezetek összefogására tett kudarcba fulladt kísérletén kívül – ez a megmozdulás sem tudott felmutatni, cserébe viszont nemhogy a kívánt magyar nemzeti egységet nem teremtette meg, hanem mélyítette az amerikai magyarság „*nemzeti emigráció*” és a baloldali emigráció között meglévő törésvonalat (Várdy, 2000, 360-361).¹¹⁷

Az ilyen nagyszabású események megszervezése mellett a Horthy-rezsim propagandisztikus imázsépítő tevékenységeket is folytatott az USA-ban az amerikai közvélemény első világháború igazságtalanságaira történő figyelemfelkeltése érdekében. Habár az előző alfejezetben említett washingtoni tüntetés sikertelensége elkeserítette az amerikai magyarságot, nem vette el a kedvét a további Trianon-ellenes, és Magyarország megsegítését célzó mozgalmak alapításától. 1921-ben New Yorkban megalapították a *Magyar Szenvédők Bizottságát*, amely sorozatos gyűjtési akciót kezdett a magyar hadiárvák, özvegyek, vagonlakók, hajléktalanok részére, de emellett számos korábbi magyar

¹¹⁶ Megjegyzendő, hogy ebből a szervezetből indult meg a többi helyi szervezet megalakítására történő felhívás, ami végül egy világszintű szervezet, a Perényi Zsigmond elnöksége alatt levő *Magyarok Világszövetségének* 1939-es hivatalos létrehozásához vezetett a Budapesten 77 külföldi magyar szervezetet képviselő résztvevő jelenlétében 1929-ben tartott első *Magyarok Világkongresszusa*, majd 1150 külföldi magyar szervezet részvételével 1938-ban tartott második Kongresszus után (Kovács, 2018, 100).

¹¹⁷ Egy másik ilyen kísérlet a világ magyarságának megszervezésére az „*Első Magyar Nemzeti Kongresszus*” volt, melyet szintén 1929-ben, szintén Budapesten rendeztek meg (Várdy, 1982, 175), amely mintegy ötvenegy intézményt képviselő 128 amerikai magyar diaszpóratagot fogadott vendégül.

testvérsegítő egyesület is több tízezer dollárt és sok ezer csomagot küldött Magyarországra hasonló célokból (Várdy, 2000, 359-360). 1928-ban Kossuth-szobor felavatására került sor New Yorkban, amelyet ünnepségek egész sorozata, majd egy országos körút követett, mely számos alkalmat adott a magyarság trianoni fájdalmanak hirdetésére. A felületes szimpátiát azonban nem követte semmilyen kézzelfogható politikai támogatás (Várdy, 2000, 365-366), ahogyan a szintén a trianoni igazságtalanságra történő figyelemfelkeltést célzó 1931-ben szervezett transzatlanti óceánrepülés sem. A Lindbergh-féle repülés idejét megismétlő New York Grace Harbor repülőtérrel Budapestre történő, Endresz György pilóta által végrehajtott repülésnek, és a magyar kormány által támogatott, „*Justice for Hungary*” névre keresztelt Trianon-ellenes kampánynak egy ideig sikerült felkeltenie a nemzetközi lapok figyelmét, de annak semmilyen gyakorlati következménye nem volt (Várdy, 2005, 243-245; uó. 2000, 366).

Ugyanakkor az AMSZ-nek és főleg egyes vezetőinek nagy szerepük volt a mozgalom céljának kivitelezésében (Bakó, 1988, 21.), és épp e tevékenységek koordinálása céljából, a Pittsburgh-ben 1939-ben rendezett nagygyűlésén döntött úgy az AMSZ, hogy székhelyét Washington D.C.-be tette, hogy közel lehessen a központi hatalomhoz (Várdy, 1982, 175). Emellett a szervezet ügyvezető titkárának pedig dr. Kerekes Tibort, a washingtoni Georgetown Egyetem történész professzorát nevezeték ki (Várdy, 2000, 374). A székhely áthelyezésének szükségességét ebben az időszakban kifejtett lobbiakecióik is alátámasztották, melyek szintén revizionista jelleget öltöttek, és leginkább az USA Külügyminisztériuma felé irányultak (Bakó, 1988), hatásuk azonban elhanyagolható volt.

Ennek háttérben az állt, hogy a folyamatos jobbra tolódás és a tengelyhatalmak Magyarországgal kötött szövetsége miatt a második világháború alatt az amerikai magyarok rendkívül nehéz helyzetbe kerültek. Helyzetük olyannyira gyanússá vált, hogy az AMSZ arra kényszerült, hogy közleményt küldjön Roosevelt elnöknek, és az abban foglaltakat előadja A. A. Berle Jr. külügyminiszternek, biztosítékot adva az USA-hoz való hűségükről, osztva a meggyőződést, hogy Magyarország elvesztette függetlenségét, miután szerződést írt alá a tengelyhatalmakkal, és hogy az ernyőszervezet vezetősége szeretne kibocsátó országa nevében eljárni (Puskás, 2000, 251). Mivel a tengelyhatalmak voltak az egyetlenek, akik támogatták a területi követeléseket, amelynek köszönhetően az amerikai magyarok kibocsátó- és befogadó országa konfliktusba kerültek egymással. Az AMSZ vezetőinek

többsége azonban nem távolodott el Magyarország területi követeléseitől, csak attól, ahogyan az történt. Ez pedig további törésvonalat okozott az 1940-es években alapított új, szociálliberális meggyőződésekkel rendelkező amerikai magyar szervezetek (így az 1941-ben alapított *Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetsége*, azaz AFDH és az 1943-ban alapított *Magyar Tanács a Demokráciáért*, azaz HACD) és az AMSZ között. Előbbiek ui. ellenkeztek a revizionista célokkal és jóval progresszívbak voltak az AMSZ-nél (Várdy, 1982, 176).

Habár a magyar kormány céljait az amerikai politikusok és közvélemény már egyáltalán nem támogatta, az AMSZ által képviselt pozíció nem változott a második világháború folyamán (Várdy, 2005, 246-247), és ez nem akadályozta meg a vezetőit abban, hogy eredménytelen tevékenységüket a háború végéig folytassák (Várdy, 2000, 248). E tevékenységet leginkább az AMSZ a fent említett ügyvezető-titkára, Kerekes Tibor és az 1941 januárjában tartott washingtoni AMSZ értekezlet után megalapított „*Független Magyarországért*” mozgalom élére kinevezett, antifasiszta és a *Magyar Független Kisgazdapárt* egykori vezetője, Eckhardt Tibor kérésére, Kerekessel együttműködésben fejtette ki (Várdy, 1982; uő, 2000, 374).¹¹⁸ Rövid, kilenc-tíz hónapos működése folyamán az Eckhardt-féle mozgalomnak sikerült megnyernie az amerikai magyar szervezetek nagy részének támogatását (Várdy, 2000, 377), ezután azonban az antifasiszta mozgalmakkal és az amerikai magyar etnikai csoportok szociálliberális részével¹¹⁹ történt vitáit követően (Várdy, 2005, 256), 1942 júliusában kénytelen volt lemondani az Intéző Bizottság éléről (Várdy, 2000, 377).

A baloldali, Londonban élő Károlyi Mihály köréhez tartozó Vámbéry Rusztem, aki a nácizmus uralmának megdöntése érdekében a kommunistákkal való együttműködéstől sem riadt vissza, még Eckhardt Amerikába érkezése előtt 1941 júniusában megalapította az *Amerikai Magyar Demokratikus Szövetséget*, többek között Jászi Oszkár vezetésével, mely

¹¹⁸ A második világháború alatt a Horthy-rezsim megpróbálta az ország kiugrását megszervezni, amelyet Eckhardt küldetése volt hivatott támogatni, akit informális úton a magyar kormány küldött az USA-ba, és aki szoros együttműködést alakított ki az AMSZ vezetőivel, és igyekezett az amerikai magyar közvéleményt 1941-ben a függetlenség ügyének meggyőzni (Puskás, 2000, 251).

¹¹⁹ Ilyen szervezetek és vezetők voltak többek között a nyíltan kommunista újságíró, Gyetvai János, továbbá a szintén kommunista beállítottságú, Londonban élő Károlyi Mihály, továbbá a liberális Jászi Oszkár, valamint Vámbéry Rusztem és követőik, köztük a filmszínész Lugosi Béla. Utóbbiak elvetették ugyan a kommunizmus eszmevilágát, de a Horthy-kormány képviselőivel és szimpatizánsaival nem voltak hajlandók együttműködni (Várdy, 2000, 377).

még ugyanazon év szeptemberében átalakult, és felvette a *Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetsége* nevet. A DMASZ általános támadásba lendült Eckhardt és csoportja ellen nemcsak a magyar, hanem az angol nyelvű sajtóban is, mellyel céljuk a Horthy-rezsim lejáratása volt. Vámbéry rendszeresen nyújtott be memorandumokat az amerikai külügyminisztériumba, amelyekben elítélte, és igazságtalannak jelentette ki a revíziós területi követeléseket, az ez ügyben eljáró szervezetekről elítélően nyilatkozott, lobbitevékenységeiben pedig nyíltan együttműködött a környező nemzetek emigráns képviselőivel (Várdy, 2000, 378-379).

A vitákat követően Eckhardt a háttérben maradt, és együttműködött Habsburg Ottó trónörökösével, aki Magyarország második világháborús kiugrásának lehetőségét tárgyalta Roosevelttel elnökkel. 1942-ben e tárgyalások folyamán Habsburg Ottó a demokratikus szövetség békés megoldását, az ún. *Duna Szövetséget* javasolta megoldásnak (Várdy, 2005, 256-266).¹²⁰ Ez természetesen nem tudott megvalósulni, egyrészt a döntésképtelen magyar politika, másrészt a kisantant politikai emigránsok lobbitevékenységének köszönhetően (Várdy, 2005, 247). Ennek ellenére a *Duna Szövetség* ideája a politikai emigránsok gondolkodásmódjában a második világháború után is fennmaradt.

Eckhardt visszavonulása után a magyar érdekek nyilvános védelme ismét a Kerekes Tibor által vezetett AMSZ-re hárult, amelynek befolyása még addig sem terjedt ki, hogy Roosevelttel elnökkel egy találkozót meg tudjon szervezni. Ennek következtében tevékenységük amerikai hűségük bizonygatásában, a háborús célok támogatásában, valamint a magyar-ellenes újságcikkek megválaszolása mellett különböző kiáltványok és a Külügyminisztériumba beküldendő memorandumok szerkesztésében merült ki, amiket a címzettek nem láttak. Megválaszolásukat valamelyik erre a célra felvett miniszteri titkár intézte, amelyekből sejteni lehet, hogy az AMSZ politikai érdekvédelmi tevékenysége nem változtatott semmit a Magyarországgal kapcsolatos amerikai politikai irányvonalon (Várdy, 2000, 382-384).

¹²⁰ Lásd továbbá Eckhardt Tibor önéletrajzát és politikai tevékenységét az USA-ban Kádár-Lynn, 2007 és annak kritikáját Lorman, 2010.

4.2. A romániai magyarokért végzett érdekvédelmi tevékenység és a nemzetközi helyzet a hidegháború idején

4.2.1. Az etnikai lobbizás általános helyzete, ereje és megítélése a hidegháború alatt az Egyesült Államokban

Az USA-beli etnikai érdekvédelem hidegháború alatti második szakaszában tovább folytatódott az etnikai jellegű mobilizáció, és ekkor az etnikai csoportok származási országánál a nemzet és a nép határai már egybeestek (Smith, 2000, 48). A második világháború cezúra volt az amerikai külpolitikában és a nemzeti identitásban. A háború alatt az amerikai nemzet soha nem látott módon egyesült, utána pedig a Szovjetunió globális konfliktusa az amerikai külpolitikának nemzeti célt adott. Ironikus módon jelentős változást hozott az etnikai csoportok és az amerikai külpolitika számára is. A Szovjetunióval és a kommunizmussal szemben kialakított ellenállás miatt az izolacionizmus feladása és a külpolitika internacionalistává válása azt jelentette, hogy az USA a nemzetközi rendszerben aktívabb szerepet vállalt, melyet az etnikai csoportok formáltak és erősítettek meg (Ambrosio, 2002, 5.). Ekkor az etnikai lobbizásban a nyugat- és kelet-európai, valamint balkáni származású etnikai csoportoké volt a főszerep, akik az etnikai alapú érdekvédelem tevékenységnek internacionalista színezetet adtak, és leggyakrabban kibocsátó országaik nemzeti önrendelkezése mellett álltak ki, a szovjet kommunizmus elleni asszertív amerikai erőfeszítéseket támogatták. A zsidó amerikai csoportok Izrael függetlensége mellett álltak ki, az afrikai amerikaiak pedig az afrikai országok gyarmati birodalmi rendszer alól való felszabadulását támogatták, majd később más népcsoportok, mint a kubaiak, és az örmények pedig a népiertés elismertetése miatt váltak aktívvá (Smith, 2000, 48), míg a görögök a török-görög határvita nyomán kialakult ciprusi konfliktus miatt (Ambrosio, 2002, 7.).

A kelet- és nyugat-európai népcsoportok egyesítették erőfeszítéseiket Kelet-Európa szovjet megszállás alóli felszabadítása, és a kialakulóban levő nyugati demokráciák érdekében. A kelet-európai – köztük a magyar – etnikai csoportok az *Európai Rab Nemzetek Szövetségében* alakítottak egységes szervezetet, amely a Szovjetunióval szembeni keményebb fellépésre igyekezte ösztönözni az Egyesült Államokat. Mivel az amerikai nemzeti érdekek és a Szövetség tagjainak érdekei ennyire közel voltak, nehéz megítélni a szervezet amerikai külpolitikára gyakorolt hatását. Ennek ellenére az innen jövő nyomás segítette megnehezíteni a Szovjetunióhoz történő bármiféle közeledést.

Stephen Garrett azonban a jelentős hidegháborús aktivitás ellenére számos ok miatt megkérdőjelezte a kelet-európai lobbitevékenység amerikai külpolitikára gyakorolt hatását. E tényezők között Garrett a következőket sorolja fel:

- az amerikai külpolitikai intézményrendszer relatív kizárólagossága és elszigeteltsége;
- a végrehajtó hatalom külpolitikában játszott domináns szerepe;
- az érdekcsoportok külpolitikára gyakorolt befolyásával kapcsolatos általános óvatossága;
- annak kérdésessége, hogy ezen érdekcsoportok mennyire mozdították elő saját érdekeiket, és mennyire viselték szívükön az általános amerikai érdekeket;
- a dél- és kelet-európaiakkal szembeni angolszász protestáns kulturális dominancia és történelmi előítélet;
- Európának az USA számára a szuperhatalmi viszonyok és ebből kifolyólag biztonságpolitikai érdekei miatt tulajdonított geopolitikai fontossága (Garrett, 1978, 305-306).

Emellett fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a hidegháború első két évtizedében az amerikai külpolitikát nagymértékben meghatározta egy akadémikusokból, diplomatákból, pénzügyi szakemberekből, jogászokból és politikusokból álló zárt klub, akik a második világháború alatt emelkedtek hatalomra. Ez a külpolitikai elit a végrehajtó hatalomban koncentrált, amely elzárkózott a kongresszusi ellenőrzéstől, és emiatt kevésbé volt befolyásolható etnikai politikai érdekeltségek által, mivel az etnikai csoportok az elnökválasztásokban kevésbé tudják felhasználni politikai befolyásukat. Ez és a hidegháború különösen Európában uralkodó kiélezett helyzete különösen hozzájárult ahhoz, hogy a közvélemény a külpolitikai eliteknek a legszélesebb mozgásteret és tiszteletet adta a politikai döntéshozatal terén. Annak ellenére, hogy a vietnámi háború, a Watergate-botrány és a civil jogi mozgalmak hozzájárultak a hidegháborús konszenzus és az elitközpontú külpolitikai folyamatok erodálásához, az amerikai külpolitika alapvető pályáját, amelyre a hidegháború első két évtizedében állt rá, nem változott meg. Ennek következtében az etnikai csoportok számára nehéz volt az amerikai érdekek újra definiálása (Ambrosio, 2002, 6.).

Ekkor még általánosságban az érdekcsoportok amerikai külpolitikára gyakorolt hatását illegitimnek vélték, hiszen az amerikai külpolitikát az ország egészének érdekeit kellett, hogy szolgálja. A törvényen kívüliség problematikája az etnikai érdekcsoportok számára különösen akut kérdés volt, mivel a jól kialakított, „*kötőjelesként*” aposztrófált

megosztott lojalitások, vagy akár az amerikai nemzeti érdekekhez fűződő lojalitás megkérdőjelezése az egész hidegháború alatt kitartott. Emellett az „új bevándorlás” időszakában (a 19. és 20. század fordulóján) az USA-ban letelepedett etnikai csoportokat még mindig kívülállónak tekintették a jóval korábban beáramlott nyugat- és észak-európai népcsoportokkal szemben, akik úgy vélték, hogy nekik van kizárólagos joguk ahhoz, hogy az amerikai nemzeti érdekeket meghatározzák.

Ugyanakkor természetesen ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az etnikai csoportoknak egyáltalán nem lett volna hatása a hidegháború idején. Az 1960-as és 1970-es években befolyásuk egyre nőtt a sajtó- és a kutatók körében, amelyre a politikai döntéshozók is felfigyeltek. A hagyományos külpolitikai irány már említett elitista felfogása az etnikai csoportok lobbizásának hátrányos hatást tulajdonított, ugyanakkor a Garrett által felsorolt akadályozó tényezők ellenére számos etnikai csoportnak mégis jelentős befolyása volt a hidegháború időszakában is, és az 1980-as évekre egyértelművé vált, hogy az etnikai csoportok sokkal jelentőségtejtjesebb szerepet kezdtek betölteni az amerikai külpolitikában (Ambrosio, 2002, 7.).

4.2.2. A hidegháború kezdeti időszaka (1948-1968)

A hidegháború kezdetén Truman erősen antikommunista beállítottsága az amerikai hatalmat egy olyan nemzetközi környezet létrehozására kívánta felhasználni, amelynek eredményéül az amerikai életmód terjesztését tűzte ki célul. Az 1950-ben elfogadott, Kennan hosszú táviratára épülő nemzetbiztonsági irányelvben (NSC 68) rögzítettek a feltartóztatás politikáján is túlmentek: a Szovjetunió hatalmának és befolyásának csökkentését, ennek érdekében a teljes atomhatalmi fölényt tűzték ki célul (Leffler, 2010).

Az elnök és tanácsadói a feltartóztatás ideáját tették magukévá: határozottak voltak abban, hogy a szovjet hatalmat és ezzel együtt a kommunista befolyás terjedését meg kell állítani, következésképpen nem csodálkoztak azon, hogy a szovjetek egyre nagyobb felügyeletet gyakorolnak a kelet-európai államokban (Leffler, 2010). Az amerikai külpolitika nemcsak elfogadta a szovjet biztonsági zóna kiterjesztését a kelet-európai régióban, hanem a gyakorlatban egyszerűen „leírta” a térséget (Magyarics, 2000, 247-248), és e feltartóztatás politikának megfelelően beletörődött az Európában kialakult hatalmi viszonyokba (Borhi, 2015, 112), ezért 1948-at követően hivatalosan az amerikai-, közép- és

kelet-európai gazdasági kapcsolatokat tulajdonképpen azok hiánya jellemezte. Az amerikai külpolitika másik jellemzője az ún. „*tömbszemlélet*” volt, amely azt jelentette, hogy nem tettek különbséget az egyes közép- és kelet-európai országok között (Magyarics, 2000, 247-248). Mivel a térségre, mint a nyugat-európai országok ellen irányuló lehetséges szovjet invázió előkészítő terepére tekintettek, az amerikai külpolitika 1951-ben elfogadott NSC-58/2-es nemzetbiztonsági irányelve szerint Kelet-Európával kapcsolatos stratégiájának másik fontos része a kommunista rezsimek megszilárdulásának megakadályozása volt, mivel a szovjetek által uralt térség instabilitása növelte a Nyugat biztonságát. Az instabilitás elősegítéséhez gazdasági embargót és pszichológiai hadviselést alkalmaztak – elhanyagolható eredménnyel (Borhi, 2015, 17-18, 112).¹²¹ Ezt követően pedig az NSC-20/4. számú nemzetbiztonsági irányelv egyenesen előírta a Vasfüggöny mögötti országok „*felszabadítását*”, a „*csatlós országok*” Szovjetuniótól független, önálló egységekként történő helyreállítását (Borhi, 2015, 112).

Ennek megfelelően az amerikai-román kapcsolatokra ebben az időszakban drámai romlás volt jellemző: amerikai információs hivatali dolgozókat és hírügynökségek helyi alkalmazottait tartóztatták le, az amerikai külképviselet képtelen volt betölteni szerepét, a nagykövet az állandó rendőri zaklatások miatt felmentését kérte, 1950 májusában pedig a román rezsim az amerikai állampolgárok számára utazási korlátozásokat vezetett be, majd követelte, hogy az USA csökkentse külképviseletei számát. Ugyanebben az évben Truman megszüntette Románia kedvezményes kereskedelmi státuszát (Borhi, 2015, 115).

Eisenhower és Kennedy nemzetvédelmi stratégiája szintén a Szovjetunió egyre növekvő ellenségessége és katonai ereje miatt Truman feltartóztatás-politikáját követte, de különböző módokon álltak hozzá a kommunista fenyegetéshez, és eltérő módon ítélték meg azt, hogy milyen erőforrásokat használjanak fel a feladat teljesítésére. Eisenhower mélyen hitt abban, hogy a nemzetbiztonság sokkal több, mint a fizikai szintű fenyegetettségtől való védelem, a nemzeti alapértékek, a gazdasági rendszer és a helyi intézményrendszer védelmét jelentette, ezért úgy vélte, hogy az állami túlköltekezés nagyobb fenyegetettséget jelenthet a nemzetre nézve. Ugyanakkor Eisenhower politikája annyiban eltért Trumanétól, hogy az

¹²¹ Mivel a kelet-európai országokat egyesített nagy veszélynek érzékelt (egyesített katonai erejét 346 ezer főre becsülte), kulcsfontosságúnak tartotta, hogy a „földalatti hadviselés” minden formáját engedélyezzék a szovjet tömb ellen (Borhi, 2015, 112).

amerikai-szovjet versengést inkább egy hosszú távú berendezkedésben képzelte el, mintsem egy maximális veszély feltételezésével, ezért egy komplexebb stratégiát követett, mint elődje, és revizionálta a nemzetbiztonsági prioritásokat, melynek lényege a költségvetési egyenleg megőrzése és a katonai védekezés egyensúlyban tartása voltak (MacMahon, 2010, 283-293).

1953 október végén került elfogadásra a Nemzetbiztonsági Tanács új megközelítése, az ún. *Új Szemlélettel* („*New Look*”) fémjelzett nemzetbiztonsági irányelv (NSC 162/2), mely a Szovjetuniót ellenséges országgént kezelte, azonban nem akart nyílt harcot folytatni, ugyanakkor atomhatalmi erejére támaszkodva gondolta megvédeni a „szabad” világot (Courtney-Harrington, 1991, 138-140). Annak ellenére, hogy fontosnak tartotta az atomhatalom kiépítését és a hagyományos fegyverek alkalmazását, nagy jelentőséget tulajdonított más jellegű katonai- és titkosszolgálati tevékenységeknek is (McMahon, 2010, 297). Ennek fontos aspektusa a CIA tevékenysége volt, mivel ez költséghatékonyabb megoldásokat kínált, mint a hagyományos fegyverek bevetése. A pszichológiai hadviselés és a propaganda, a világ közvéleményének befolyásolása mellett az álcázott műveletek, a nyílt diplomácia, továbbá a bi- és multilaterális szövetségek kiépítése, valamint azok hálózatának Szovjetuniót körülvevő rendszere, továbbá az ezáltal könnyebben mozgósítható helyi katonai erők is szerepet kaptak a stratégiában (McMahon, 2010, 294-295).

Mindez Kelet-Európa-politikájára is hatással volt, amely a gyakorlatban két, egymással összeegyeztethetetlen irányvonal követéséhez vezetett: egyfelől próbálta meggyőzni a Szovjetuniót, hogy tárgyaljanak egy kölcsönösen elfogadható egyezményről, ami figyelembe veszi a kelet-európai nemzetek autonómiáját, anélkül, hogy sértené a szovjet biztonsági érdekeket, másfelől támogatta az önfelszabadítás lehetőségét (Borhi, 2015, 19). Az 1953 decemberének végén elfogadott NSC 58/2 nemzetbiztonsági irányelv újragondolt verziója szerint, habár támogatni kellett a nacionalista törekvéseket, a szovjet tömbtől való elkülönítés nem tűnt lehetséges megoldásnak, mivel a jugoszláv tapasztalatot teljesen egyedinek tartották. Az új irányelv (NSC 174) felszólította az USA-t, hogy támogassa a szatellit államok nacionalista mozgalmait, mivel annak van a legnagyobb hatása a szatellit államok népének közhangulatára, ugyanakkor óvott attól is, hogy ellentétes hatást váltson ki a látens nemzetiségi konfliktusok miatt. Elfogadta a szovjet megszállás realitását, és nem várta el, hogy a kelet-európai népek eredményesen megszüntessék a szovjet jelenlétet, ezért

az amerikai stratégiát abban határozta meg, hogy a szovjeteket a kelet-európai államok feletti kontroll megtartása érdekében egyre növekvő költség- és energiabefektetésre vegyék rá annak érdekében, hogy a kommunizmus globális terjeszkedésére szánt szovjet összegek csökkenjenek (Courtney-Harrington, 1991, 140-146). Következésképpen a Nemzetbiztonsági Tanács hivatalos ajánlásai ellenére a szatellit államok szovjet megszállás alóli felszabadítása és a nacionalista mozgalmak erősítése érdekében kevés konkrét intézkedést tett (Courtney-Harrington, 1991, 164-166). Legfontosabb eszköznek a *Szabad Európa Rádió* adásait (McMahon, 2010, 295) és a CIA által finanszírozott nemzeti emigráns kormányok támogatását tartották, és nemzetbiztonsági céljaikra a nacionalista érzelmű, antikommunista emigránsokat is felhasználták (Zake, 2009, 15).

Szintén Eisenhower idején fogadták el az általános szovjet agresszióval szembeni fellépésről szóló, a kölcsönösen biztosított megsemmisítést magába foglaló nemzetvédelmi stratégia (NSC 162) megváltoztatását. Az új stratégia (NSC 5501) a szovjet agresszióval szembeni válaszában az USA-tól a korábbiakhoz képest jóval nagyobb rugalmasságot követelt meg. Mivel a Nemzetbiztonsági Tanács Kelet-Európával kapcsolatban nem látott esélyt a szovjet befolyás csökkenésére, ezért úgy vélte, hogy a katonai, politikai, gazdasági eszközök, valamint a propaganda és fedett akciók kombinációjának rugalmas alkalmazásával lehetséges csak a szatellit államok Moszkvához való hűségének megrendítése. Végül ez vezetett az Ausztriával kötött békeszerződés aláírásához, valamint a Jugoszláviával fenntartott kapcsolatok normalizálásához is. Az 1956. márciusában elfogadott új nemzetbiztonsági irányelv (NSC 5602/1) pedig Kelet-Európával kapcsolatban tovább specifikálta az általános nemzetvédelmi stratégiát. Az USA attól fogva nyitottabb volt a szabad világ és kommunista blokk országai közötti kapcsolatok kialakítására, a szatellit államokból beszerezhető információkra, a kereskedelmi akadályok békés célokból történő leépítésére, valamint kölcsönös kedvezmények kialakítására Moszkvával és a kelet-európai országokkal (Courtney-Harrington, 1991, 160-164).

Mivel ennek megvalósítása komoly nehézségekbe ütközött,¹²² és nem reflektálta kellően a szatellit államok közötti különbségeket, a korábban alkalmazott nemzetbiztonsági

¹²² 1955 júliusában az osztrák békeszerződés megkötését követően a Nemzetbiztonsági Tanács javaslatot tett arra, hogy a szovjetektől követeljék a Magyarországról és Romániából történő szovjet csapatkivonásokat, melynek megtárgyalására a szovjetek nagy ellenkezése miatt az ekkor tartott genfi csúcson nem került sor (Courtney-Harrington, 1991, 165).

stratégia (NSC 174) első újragondolására 1956 február végén került sor. Az új, NSC 5608/1-as Kelet-Európával kapcsolatos nemzetvédelmi irányelvet július közepén fogadták el, amely reflektált az SZKP huszadik kongresszusán elhangzottakra, és a Hruscsov által képviselt új irányvonalra, az egyes országok szocializmushoz vezető számos egyéni út elismerésével kapcsolatban. Ezért az új, kelet-európai országokkal kapcsolatos amerikai stratégia az amerikai törvényhozástól nagyobb rugalmasságot várt el, valamint a szovjet szatellit államokkal folytatott békés kapcsolatok kialakításának eszközeként a kereskedelem alkalmazását javasolta. Ennek különösen azért volt jelentősége, mert az addigi törvényhozás minden szovjet blokk országtól megtagadta a legnagyobb vámkedvezmény elvét, és nem engedett semmilyen eltérést a kelet-európai nemzetek felé, „*ahogy a körülmények azt megkívánták*” volna. Emiatt az új nemzetvédelmi irányelv arra bátorította a kormányt, hogy annak ellenére, hogy ezek az országok a szovjetektől nem térhetnek el jelentősen, használja ki a kapcsolatok kiépítésének lehetőségeit (Courtney-Harrington, 1991, 164-166).

Mivel ekkor még nem mutatott ellenállást a szovjetekkel szemben, és mivel geopolitikailag Románia volt a Balkán-félsziget és a Duna-delta régiója feletti szovjet dominancia kulcsországa, a fentieknek megfelelően az ötvenes években az országgal kapcsolatos amerikai stratégia is leginkább propaganda eszközökre korlátozódott (Courtney-Harrington, 1991, 140-146). Mindez a kereskedelmi kapcsolatokban is tükröződött: a hidegháború kezdetén nulla szintre redukálódott amerikai–román gazdasági kapcsolatok nagyon lassan javultak (Courtney-Harrington, 1991, 113-128.).¹²³

A kapcsolatok csak a COCOM listák létrehozását lehetővé tevő 215. sz. törvény elfogadása, valamint a szovjet blokk irányában történő fokozatos kereskedelmi kontroll enyhítésére irányuló nemzetbiztonsági irányelv (NSC 152/3) elfogadása után kezdtek egyre fontosabbá válni (Courtney-Harrington, 1991, 159). A Nemzetbiztonsági Tanács 1955. évi állásfoglalása értelmében a felforgató hadművelet célja a földalatti ellenállás megszervezése és előmozdítása volt (Borhi, 2015, 133).¹²⁴ Ekkoriban a románokat még a

¹²³ 1950-ben csupán egyetlen kereskedelmi utazó lépett be az országba (Borhi, 2015, 104-105). Emellett az romániai amerikai nagykövetség feladata gyakorlatilag a *Voice of America* és a *Szabad Európa Rádió* román helyzetről történő tájékoztatására szorítkozott (Courtney-Harrington, 1991, 113-128.). A felszín alatt azonban a CIA-hoz kötődő *Office of Policy Coordination* (OPC) fedőnevű szervezet szabad kezet kapott a felforgató hadművelet kidolgozásában. 1953 októberében Romániában 16 „terroristát és ügynököt” állítottak bíróság elé azzal a váddal, hogy amerikai kémek közreműködésével érkeztek román területre (Borhi, 2015, 133).

¹²⁴ A gerilla hadműveleteknek egyébiránt romániai magyar vonatkozásai is voltak. A Magyarországon letartóztatott *Counter Intelligence Corps* (CIC) ügynökeinek kihallgatása során kiderült, hogy 1949-ben egy

leginkább szovjetizált nemzetnek tartották, ezért ebben az időszakban az amerikai-román kapcsolatok csak apró lépésekben fejlődtek (Borhi, 2015, 135).

A Sztálin halála utáni Szovjetunióban és a térségben lezajlott változások hatására azonban 1955-ben a hivatalos kétoldalú kapcsolatok alakulása lassú pozitív fordulatot vett. A szovjet befolyás ellensúlyozása érdekében ugyanis a Gheorghe Gheorghiu-Dej vezette román rezsim hivatalos párbeszédet kezdeményezett az Egyesült Államokkal a kétoldalú kapcsolatok javítása érdekében. A román pártvezér által meghirdetett nemzeti kommunista irányvonal pedig már jobban egybeesett Washington szándékával, hogy rugalmasabb kelet-európai politikát folytasson. Az amerikaiak ezért ebben az évben már hajlandóak voltak elkezdni foglalkozni a Hruscsov által nemigen kedvelt, sajátos szocialista úton járó Románia által beadott második világháború utáni vagyonjogi helyzet rendezésére és a háborús károk kompenzálására vonatkozó panaszokkal. Miután pedig Bukarest kisebb engedményeket tett a kétoldalú kapcsolatok megkönnyítése érdekében,¹²⁵ és októberben jelezte, hogy kész tárgyalni az USA-val, ami egybeesett az új romániai nagykövet, Robert Thayer törekvésével a kétoldalú kapcsolatok megerősítésére (Borhi, 2015, 135), az amerikaiak fokozatosan nyitottak a románok által kezdeményezett kereskedelmi tárgyalásokra is, amely azonban messze nem a románok által kívánatosnak vélt menetrend szerint haladt. A kapcsolatok kiszélesedésének legnagyobb akadályja az volt, hogy az USA azokkal az országokkal volt csak hajlandó kapcsolatokat kiépíteni, amelyeket az ENSZ „független, békeszerető” országokként ismert el tagjaként. Románia ENSZ tagsága azonban csak 1955 decemberében oldódott meg.¹²⁶ Három hónappal később a román vezetés pedig

Gordon Mason nevű ügynököt dobtak le ejtőernyővel Romániában, hogy kapcsolatot teremtsen erdélyi ellenállási csoportokkal annak reményében, hogy tömeges felkelést lehessen kirobbantani. Az őrizetbe vett magyar ügynökök azt is bevallották, hogy az amerikaiak olyan csoportokat akartak szervezni, akik készek lettek volna terrorista cselekmények elkövetésére, és arra, hogy bekapcsolódjanak a szovjetek elleni harcokba. A CIC megbízásából fegyveres csoportokat szerveztek és háborúra, valamint Magyarország megszállására készültek. A CIC gerillákat akart telepíteni Erdélybe, akik Magyarországra beszivároghatva terrorcselekményeket hajtottak volna végre, háború esetén pedig igyekeztek volna elvágni a keleti utánpótlásvonalakat. Az Erdélyből történő szervezkedés oka az volt, hogy az amerikai hírszerzés Magyarország területét gerillatevékenység megszervezésére nem tartotta alkalmasnak (Borhi, 2015, 134).

¹²⁵ Ilyen engedmények voltak többek között az utazási korlátozások könnyítése, szabadabb mozgási lehetőségek biztosítása a nyugati újságíróknak (Borhi, 2015, 135).

¹²⁶ Románia ENSZ-be történő tagfelvételi folyamata csupán 1955 áprilisában indult el az amerikai-szovjet tárgyalások eredményeként. Ennek következtében 1955 novemberében az amerikaiak 17, köztük kelet-európai országokat is tartalmazó „csomagajánlat” keretében ismerte el az ENSZ tagjaként, aminek köszönhetően kilenc évnyi próbálkozás után Romániát 15 másik országgal együtt ugyanazon év decemberében vették fel az ENSZ-be (Courtney-Harrington, 1991, 166-177).

elindította a desztalinizációs folyamatot: Gheorghiu-Dej beszédeiben burkoltan a szovjetektől való függetlenségét hangsúlyozta, miközben az amerikaiak felé folyamatosan jelezte hajlandóságát a kereskedelmi kapcsolatok felvételére, melyre 1956 októberében került sor (Courtney-Harrington, 1991, 166-177).

Az 1956-os események az amerikai külpolitikában jelentős fordulópontot jelentettek. Egyrészt e rezsimek megdöntése helyett azok stabilizálása vált az amerikai külpolitika fő céljává, melyről az amerikai politikusok úgy vélték, hogy elősegíti a Nyugat biztonságát, amíg a liberalizáció folytatódik. Ez merőben fordítottja volt a korábbi vélekedésnek, mely szerint a nemzeti függetlenség az előfeltétele a tartós európai békének (Borhi, 2015, 20). Másrészt a mccarthyizmus és a koreai háború ellenére az 1956-ban újraválasztott Eisenhower-kormány lassan változtatott álláspontján a kommunista világgal kapcsolatban. Kelet-Európát már nem a „szovjet kéz meghosszabbításának”, hanem egyre inkább egy különböző régiókból összetevődő térségnek látták, s felismerték, hogy az egyes nemzetállamok támogatása az egységes szovjet blokk gyengítését jelentheti, ezért mindegyik ország külön figyelmet érdemel (Courtney-Harrington, 1991, 191).

Emellett a szabadságharc alatti amerikai propagandatevékenységet érő bel- és külföldi támadások miatt a Nemzetbiztonsági Tanács 1958 májusában a „felszabadítás politikáját” a „lassú átalakulás” stratégiája váltotta fel. Az amerikai külügyminisztérium Politikai Tervező Osztálya szerint ugyanis amennyiben ezen országokban javul a gazdasági helyzet, a szovjet megszállás a jövőben nem lesz annyira szembetűnő, különösen, ha a kommunista nevelés érezteti a hatását az ifjúság körében, ezért a kelet-európai kommunista rendszerek és azok társadalmának közeledése okafogyottá tette a szovjet csatlósok elszigetelésére vonatkozó korábbi amerikai kísérleteket (Borhi, 2015, 181).

Ezen okoknál fogva az amerikai gazdasági irányvonal is alátámasztotta a nemzetvédelmi stratégiát: az 1956-ban elfogadott új gazdaságpolitika lehetővé tette a kereskedelmi differenciálódást a kelet-európai országok körében azok nemzeti önrendelkezésének és függetlenségének támogatása érdekében, elsősorban az uni- és multilaterális kereskedelmi ellenőrzések módosításaival. Az új gazdaságpolitikai irányvonalat a magyar és a lengyel forradalom után a Kongresszusban elfogadott törvény (PL 480) is alátámasztotta, melyet 1957-ben egy újabb irányelv, az NSC 5704/3 elfogadása követett, mely a kereskedelempolitikában a „tömbszemlélet” teljes feladását jelentette,

figyelembe véve a kelet-európai országok egyéni adottságait és egyéni államokként történő kezelésüket. Arra bátorította az amerikai kormányt, hogy tegye meg a szükséges és időszerű lépéseket a kelet-európai államok „*nemzeti önrendelkezése és függetlensége felé történő fejlődése*” érdekében. Emellett a magyar és lengyel forradalmak a nemzetvédelmi stratégia újragondolásához is vezettek: az új nemzetvédelmi irányelv, a NSC 5811 szerint Amerikának folytatnia kell a Moszkva és a szatellit államok között levő „*ék verését*”, és ki kell használnia az egyes államok közötti egyéni különbségeket, melyet a kapcsolatok szorosabbra fűzésének eszközével kívánt elősegíteni (Courtney-Harrington, 1991, 178-192).

Ennek következtében Romániát ekkor kezdte el az Egyesült Államok ilyen jellegű kapcsolatok célpontjának látni (Courtney-Harrington, 1991, 178-192). Az amerikaiak Romániával kapcsolatban megállapították, hogy az a nyugati technológia import miatt igyekezett bővíteni kapcsolatait az USA-val, és azért, hogy igazolja legitimitását és állandóságát a román nép előtt, „*különösen nyitott arra, hogy bővítse kapcsolatait a Nyugattal*” (Borhi, 2015, 183). A szovjet irányvonaltól egyre inkább függetlenedő román külpolitika és a más kelet-európai országokhoz képest bátrabb nemzetközi politikai részvétel mögött számos ok húzódott meg: egyrészt 1958-ban kivonultak a szovjet csapatok, másrészt a román párt internacionalista elkötelezettsége gyengébbnek mutatkozott, mint a térség más országaié, harmadrészt pedig a 20. századi külpolitikai sikerei hatására Románia jóval magabiztosabb volt a nemzetközi politikában (Borhi, 2015, 177). A Hruscsov szatellit államok független politikájáról szóló pozitív nyilatkozatának hatására felbátorodott román pártfőtitkár folytatta egyedi szocialista államának kiépítését. A szovjet csapatok kivonulása pedig további lendületet adott Románia független gazdaságpolitikájának és a Nyugattal történő kereskedelmi kapcsolatok felvételével kapcsolatos, 1958 novemberében elindított új gazdaságpolitikai irányvonal kialakításának. Ekkor még az USA-val való kereskedelmi kapcsolatok kibővítésének a két ország közötti vagyoni- és háborús károk rendezéséről szóló egyezmények hiánya volt a legnagyobb akadálya, amelyet két évig tartó tárgyalások után 1960 márciusában sikerült megkötni. Az Eisenhower-időszak Romániával kapcsolatos politikájának utolsó fejleménye egy amerikai-román kulturális- és technikai csereegyezmény volt ugyanaz év decemberében, melynek jelentőségét nem lehet alábecsülni, hiszen egyrészt a szovjet szatellit államok közül elsőként Romániával kötött meg, másrészt ez később a

Kennedy-éra gazdaságpolitikai irányvonalát is meghatározta (Courtney-Harrington, 1991, 193-200).

Mindeközben 1956 végétől az új magyarországi rezsim ügyelt arra, hogy leszámoljon a nacionalista törekvésekkel, és egyértelművé akarta tenni, hogy tudatában van a Románia által a magyar szabadságharc leverésében nyújtott segítség értékének. Egy 1957-ben rendezett állami fogadáson Kádár kifejezte a magyar nép háláját ezért a román népnek (Földes, 2007, 34), amit pedig 1958-ig egy sor, további gesztus követett (Bárdi, 2004, 93). A román vezetőket a politikai helyzet stabilizálódása után egyre inkább az foglalkoztatta, hogyan tudnák kiaknázni azokat a lehetőségeket, amit „*internacionalista*” szerepvállalásuknak köszönhetnek (Földes, 2007, 34-35). A defenzívába kényszerült magyar külpolitikától a román pártvezetés azt próbálta meg sikerrel kicsikarni, hogy elfogadja a romániai magyarságot érintő belpolitikai lépéseket, és hogy visszaterelje a határon túli magyarsággal való kapcsolattartást a román fél által ellenőrzött és jóváhagyott keretek közé (Novák, 2017, 61). Mindez nem volt meglepő fordulat: ebben az időszakban ugyanis a határon túli magyarokkal kapcsolatos hivatalos magyarországi politikai álláspontot számos, magyar külpolitikától független alaptétel és külső tényező determinálta. Egyrészt az az internacionalista dogma, miszerint a nemzetiségi kérdés minden szocialista ország belügye, másrészt a szocializmus ideológiai háttere, miszerint a marxizmus-leninizmus elveinek megfelelően a nemzetközi konfliktusok is rendeződnek, mivel azokat az osztályelnyomás idézte elő, harmadrészt az a tényező, hogy a szabadságharc leverését követő időszakban a magyar külpolitika kényszerpályán mozgott, ezáltal ideiglenesen önállóságát veszítette (Bárdi, 2004, 91-93). A másik oldalon Románia a független, területileg sérthetetlen, etnikailag homogenizálódó klasszikus nemzetállam létrehozatalán fáradozott, amihez semlegesíteniük, és passzivitásra kellett kényszeríteniük Magyarországot és a romániai magyarságot, elválasztaniuk egymástól a magyar nemzetet és a magyar nemzetiséget. Ebbe pedig nem fért bele a nemzeti önrendelkezés elfogadása, vagy a kulturális nemzeti identitás kettősségének eltűrése (Földi, 2007, 37).

Ahogy korábban említésre került, az amerikai magyarok politikai aktivizmusa egészen az 1960-as évekig leginkább befelé tekintőnek nevezhető¹²⁷ (Várdy, 2000, 526-527). Az inaktivitás mögött egyfelől az a korábban már említett tény állt, hogy az amerikai magyarok mind nemzeti, mind lokális szinteken még azokban a régiókban is alulreprezentáltak voltak, amelyeket sűrűn lakták (Várdy, 1982, 171), és még jóval az 1960-as évek után is csak kevesen tudtak a nemzeti politikai pártok képviselőjébe jutni (Várdy, 2000, 526). A romániai magyar érdekvédelemmel kapcsolatos általános inaktivitás másik oka, hogy az a szocialista rendszer első évtizedeiben még relatíve biztosítottnak látszott. A román állam- és nemzetépítés és a Romániában élő nemzeti kisebbségek kapcsolata a második világháború és a kommunista hatalomátvétel után ugyanis is többször átértékelődött. Amíg még a *Román Kommunista Párt* (RKP) küzdött a hatalomért, nem kockáztatta az etnikai konfliktus lehetőségét, emellett az érdekvédelmet a *Magyar Népi Szövetség* (MNSZ) is elősegítette. Az MNSZ-t az RKP 1948-as hatalomra jutása után belső tisztogatásokra kényszerítették, majd felszámolták az önálló magyar gazdasági intézményrendszert is. Ugyanakkor a szovjet minta alapján 1952-ben elindított *Magyar Autonóm Tartomány* (MAT) kulturális- és nyelvhasználati szempontból lehetőséget biztosított a térség magyar lakosságának, habár valódi autonómiával nem rendelkezett (Novák, 2011, 18-19).

A határon túli magyarok érdekképviseletére a második világháborút követő politikai menekültekből álló emigrációs hullám következtében alakult, az emigráns kormány szerepét betöltő és az amerikai kormány által támogatott szervezetében, a *Magyar Nemzeti Bizottmány* keretében indultak meg az első próbálkozások. Ennek oka az volt, hogy az AMSZ mellett az anyaországi magyarság hivatalos politikai képviselőjében résztvevő szervezetben is több, volt Magyarországhoz visszacsatolt terület parlamenti képviselője is részt vett (Borbándi, 2006, 83, 178.). Ennek gyakorlati keresztülvitele azonban sikertelen maradt, és a kisebbségi magyarok végül önálló szervezeteket kezdtek el alapítani. Előbb a felvidéki- és kárpátaljai szervezetek alakultak meg (Borbándi, 2006, 178.), majd az első kifejezetten a romániai magyar kisebbség érdekvédelméért létrehozott szervezet az *Amerikai Erdélyi Szövetség* volt, amelyet 1952-ben leginkább a negyvenötös „nemzeti” emigráció

¹²⁷ Ez is megmagyarázza a tudományos és ismeretterjesztő tanulmányok hiányát az amerikai magyarok politikai aktivitásáról általánosságban, a magyar származású amerikai lakosság jelentős mérete ellenére (Várdy, 1982, 171).

tagjai alapították. A Clevelandben létrehozott szervezetnek kezdetben Takács Gábor atya, a *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, egy jelentős észak-amerikai katolikus hírlap szerkesztője volt a vezetője, később helyét az *Erdélyi Párt* volt elnöke, Teleki Béla vette át. A szövetség hivatalos engedélyezését 1955-re sikerült megoldaniuk, és mint az *Amerikai Magyar Szövetség* tagszervezete kezdték meg működésüket. Első akcióikat az 1956-os forradalom romániai következményeinek hírére indították el az ötvenes évek végén (Hermann, 2011, 7.).

A romániai magyarságért végzett érdekvédelem megszerveződése szempontjából az 1956-os magyar szabadságharc számos okból jelentett fontos fordulópontot. Egyrészt a román pártvezetés az 1956-os forradalom romániai magyar vonatkozásaiból azt a következtetést vont le, hogy a magyar kisebbség ügye biztonságpolitikai kérdés is, ezért a párt hozzálátott egy hatékony magyar besúgói hálózat létrehozásához, és nagyfokú kádercsere vette kezdetét a párt erdélyi szervezeteiben, valamint igyekezett megnövelni a román származású káderek arányát. Emellett pedig a román párt törekedett továbbá az önálló magyar kulturális intézmények megszüntetésére is: számos addig önálló magyar oktatási intézménytől vonták meg az autonómiát, és a MAT-ot *Maros Magyar Autonóm Tartomány* (MMAT) alakították át, megszüntetve annak nyelvi egységességét. Ezenkívül a Groza kormány után hatalomra lépő Gheorghe-Gheorghiu Dej belpolitikájában már csírájában igyekezett elfojtani minden olyan lehetőséget, ami az ötvenhatos történésekhez hasonló eseményeket provokálhatott volna ki Romániában: fokozta az ideológiai szigorot, és potenciálisan veszélyesnek tartott csoportokat, személyeket börtönöztek be (Novák, 2011, 19-21). Mindez egyre nagyobb okot adott annak szükségességére, hogy az egyre inkább politikai képviseletét veszítő magyar kisebbség érdekében külföldi kormányoknál és nemzetközi szervezeteknél lépjenek fel.

Másrészt az ötvenhatos forradalom egy újabb emigrációs hullámot indított el Magyarországról, amelyet inkább egy fiatalabb és különböző társadalmi háttérrel rendelkező generáció jellemezett (Puskás, 2000, 271-274). Erre az időszakra az amerikai magyarok két részre szakadtak: egy nagyobb, konzervatívabb részük elutasította a Kádár-rezsimet, míg egy kisebb rész a kommunista totalitáriánus rendszer eróziójának lehetőségében bízott. Az újonnan érkezett, fiatalabb ötvenhatos réteg és a második generációs amerikai magyarok más utakon próbálták a kibocsátó országgal felvenni a kapcsolatot, mint a korábbi csoportok.

Amint ez korábban említésre került: az 1960-as évektől kezdve amerikai támogatástól függetlenül új szervezeteket alapítottak, ami egy új diaszpóratudatosság születését jelezte (Ludányi, 2014, 77-78).

Harmadrészt mivel a romániai magyar kisebbségi tagok egyre inkább ki voltak téve a politikai üldöztetésnek és bebörtönzéseknek, az erről szóló hírek riasztották az amerikai magyar közösségeket, amely újabb lendületet adott a szervezetek alapításának, amivel párhuzamosan a korábban alapított szervezetek is sokkal aktívabbak lettek a kisebbségi ügyekkel kapcsolatban. Szabadságharcosok egy csoportja saját szervezetet alapított 1956-ban Clevelandben, *Erdély Bizottság* (EB) néven, az ötvenhatos menekültek által alapított *Magyar Felszabadító Bizottságon* belül, amely 1959-re kapott önálló formát. Első vezetői szintén Takács Gábor atya, valamint Kovács Gyula altábornagy és Vargha Lajos voltak, de 1965-től új vezetősége lett Lőte Lajos elnök személyében (Teleki, 1561/1981). Ebben az évben alakult egy másik új szervezet is, az AMSZ New York-i tagozatából 1965-ben kiváló *Erdély Védelmében Mozgalom* (EVB).

Ennek háttérében az állt, hogy az AMSZ New York-i tagozatának elnöke, Mikó István is a romániai magyarság ügye felé fordult, miután az általános magyarsággal kapcsolatos kérdések érdektelenné váltak számára Johnson elnök 1964-es, a kommunista blokk államai felé intézett ún. „*hidépítő beszédének*” és Kádár „*aki nincs ellenünk, az velünk van*” politikai irányvonalának bejelentésének köszönhetően. Mikó ugyanis úgy gondolta, hogy ebben a politikai helyzetben az anyaországi helyzeten való változtatási kísérletek eleve kudarcra ítélték (Száz, 1996, 58.). Szintén a New York-i AMSZ tagozat egyik tagja, Végvári Neumann Ede, egy az Osztrák-Magyar Monarchiában kitüntetett zsidó származású iparmágnás családból származó amerikai vállalkozó (Száz, 1996, 62.) támogatását fejezte ki a kezdeményezés iránt. Így az ő anyagi hozzájárulásával sikerült megalapítani az *Erdély Védelmében Mozgalmat*, és finanszírozni annak akcióit, amelynek munkájába Száz Zoltán is becsatlakozott (Száz, 1988, 73.). Sokan a New York környéki magyarok közül ekkor még életben voltak azok is, akik már 1920 óta szervezték erdélyi egyesületeiket és mozgalmaikat, így az 1960-as évek közepén elhangzott újabb felhívásra nagy számban csatlakoztak a szervezet táborához, és jórészt nekik volt köszönhető, hogy a romániai magyarság ügyét újra fel lehetett eleveníteni ennyi idővel a második világháború után (Száz, 1988, 73).

Negyedrész a magyar szabadságharc után a magyar diaszpóraszervezetek hivatalos ernyőszervezete, az AMSZ „nemzeti” beállítódású negyvenötös és negyvenhetes emigránsokkal töltődött fel, akik az 1960-as évekre nyertek teret a vezetőségben (Puskás, 2000, 284), és szintén az ügy felé fordultak (Hermann, 2011, 28). 1965-ben Dr. Béky Zoltán református püspök került az AMSZ élére, és egészen 1979-ig igazgatósági tag és országos elnök maradt. Béky az AMSZ tagság és a más szervezetek felől érkező, minden kárpát-medencei magyarsággal kapcsolatos tevékenységre vonatkozó javaslatot támogatót. Emellett az ernyőszervezet külügyi bizottságának élén is hasonló beállítású vezetők álltak: 1965-1968-ig Székely Imre philadelphiai orvos volt az elnök, majd egy évre, 1969-1970-ig Teleki Béla, az AESZ elnöke vette át tőle a tisztséget (Száz, 1988, 63), akik számára szintén fontos volt a romániai magyarság képviselete (Száz, 1988, 73.).

1956 ezeken felül a magyar emigrációnak Magyarországgal fenntartott kapcsolatában is fontos fordulóponthoz vezetett. Mivel a magyarországi politika ezekben az emigrációs körökben ellenséget, fenyegetést látott, azokat az államvédelmi szerveken és a külföldi hírszerzésen keresztül az első perctől kezdve figyeltette. Míg a negyvenes években e réteget egy homogén szélsőjobb oldali tömbként kezelte, és az ellenük történő fellépés egyfajta defenzív politika keretében zajlott le,¹²⁸ addig 1956 teljesen új helyzetet teremtett a magyarországi politika az emigráció semlegesítéséért folytatott törekvéseiben. A leginkább baloldali beállítottságú gazdasági menekültek miatt már nem lehetett egységes „náci” tömbről beszélni, és többségüket a magyar kormány nem tekintette ellenségnek, ezért a magyar államszervek emigrációval kapcsolatos stratégiája differenciálódott, egyre inkább proaktívvá vált, és stratégiai tervezés útján valósult meg. Az egységes emigrációs blokk megakadályozása továbbra is fontos cél maradt, de a szabadságharc után disszidáltakkal szemben toleránsabb magatartást tanúsított. Bár végleges hazatelepedésüket nem támogatta, a hazalátogatásra történő ösztönzés azonban kiemelt propaganda céllá vált. 1963-tól fontos fordulóponthoz vezetett az amnesztiarendeletről, amelynek köszönhetően erősödött a Magyarország iránt lojális emigrációs szervezetek tábora, és a jobb oldali szervezetek tovább erodálódtak, továbbá ott, ahol még nem működtek lojális szervezetek, a

¹²⁸ Ennek a célkitűzésnek ebben az időben a katonai emigrációs szervezkedés elleni fellépés, a hírszerzés és a szervezkedések belső bomlasztása, továbbá az aktív emigráns vezetők egymás előtti lejáratása és a köztük levő ellentétek szítása, majd a negyvenes évek végétől „lojálissá” tételük voltak az ellenük alkalmazott a fő, ellenük alkalmazott taktikák (Kovács, 2021, 103-104).

Külügyminisztérium, vagy az e célból létrehozott *Magyarok Világszövetsége* kezdett el ilyeneket szervezni. Emellett a Külügyminisztérium irányítása alatt újonnan létrehozott *Külföldön Élő Magyarok Ügyeivel Foglalkozó Bizottság* a „reakciónak” titulált emigránsok további elszigetelését irányozta elő, aminek az érdekében beutazási tiltólista összeállítását kezdeményezte. Az emigrációs politika ezután tíz évig nem került a magyarországi politikai vezetés prioritásai közé (Kovács, 2012, 103-107).

A hatvanas évek amerikai külpolitikáját a kelet-európai államok felé történő fokozatos kereskedelmi nyitás fémjelzte. Kennedy és Johnson mindketten úgy vélték, hogy csak Amerikának van hatalma és kötelessége arra, hogy másokat az amerikai életstílus, a fokozatos reformok és a szabad piacok felé vezessen (Costigliola, 2010, 112-124), ezért mindkét elnökre a liberális kereskedelempolitika, és a szovjet szatellit államokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatok felvételének szándéka volt jellemző, azonban a Kongresszus antikommunista többsége ekkor még jelentős ellenállást tanúsított a kelet-nyugati kereskedelem kiterjesztésével szemben. Ennek ellenére az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok jelentős fejlődésnek indultak, melyek később, a Johnson-adminisztráció idején, az 1964 júniusában kötött amerikai-román kereskedelmi egyezményben csúcsosodtak ki (Courtney-Harrington, 1991, 207-228).

Kennedy megválasztása után a hidegháborús harc tovább folytatódott. Eisenhower-től némileg eltérően azonban az új elnök a nukleáris arzenáltól eltérő hagyományos harcokhoz szükséges fegyvereknek és a minden jellegű harcmodorra történő felkészülésnek is nagy jelentőséget tulajdonított, melyre elődjénél sokkal nagyobb összegeket szánt. Emellett nemzetvédelmi stratégiájában a költségvetés egyensúlyban tartásának érdekében rendkívül fontosnak tartotta európai szövetségek kiépítését, a nyugat-európai szövetségek, különösen Nyugat-Németország és a NATO megerősítését, valamint a harmadik világbéli országok felé történő nyitást (McMahon, 2010, 303-305). Ennek érdekében az említett liberális kereskedelempolitika már kezdettől fogva jellemző volt a Kennedy-kabinet stratégiájára, ugyanakkor ez ebben az időszakban még jelentős törvényhozási akadályokba ütközött. Kennedy 1960-ban megfogalmazott új külgazdasági politikája Amerikát a növekvő fizetési mérleg hiánya miatt a nemzetközi kereskedelem kiszélesítésére és a kelet-nyugati kereskedelemmel kapcsolatos állásponton való változtatására szólította fel, melyeket számos törvényi korlátozás lebontásával, a szovjet blokk országokkal folytatott kereskedelmi

kapcsolatok kiépítésével és a nyugati szövetségek tovább erősítésével vélt megvalósíthatónak. A kormány döntéseit személyes felügyelete alá vevő elnök Kelet-Európa felé való érdeklődését nyíltan kifejezte egy 1961 januárjában a Képviselőházhoz intézett beszédében, amely az amerikai-román kapcsolatok új korszakát fémjelezte. Kennedy magáévá tette külügyminisztere, Dean Rusk filozófiáját, miszerint az amerikai és az egyes kelet-európai államok közötti gazdasági kapcsolatokat a szovjetektől történő egyre nagyobb függetlenség biztosítása felé kell fordítani, valamint csökkenteni kell az embargólistát, és nagyobb hatalmat kell adni az elnöknek a legjelentősebb kereskedelmi kedvezményekkel járó legnagyobb vámkedvezmény nyújtásában. Ezért a kormány számos kelet-nyugati kereskedelemmel kapcsolatos törvénymódosítást nyújtott be: 1962-ben elfogadták a *Trade Expansion Act*-et, amely jelentősen hozzájárult a kelet-nyugati kereskedelem bővüléséhez¹²⁹ (Courtney-Harrington, 1991, 207-212). Az amerikai külügyminisztérium Politikai Tervező Osztálya 1963-ban felhívta továbbá a figyelmet arra, hogy a kelet-európai országokban a kereskedelem rugalmas használata erősítené az USA korlátozott képességét arra, hogy az események menetét befolyásolja a térségben. Ennek megfelelően a SZER adásai mögött álló filozófiát is megújították: az aláaknázás politikáját a meggyőzés váltotta fel, és a fő stratégia a fokozatos liberalizálás bátorítása volt (Borhi, 2015, 184).

Az amerikaiak ekkor már jelentős változást érzekeltek a románok USA-hoz fűződő viszonyában,¹³⁰ ezért 1961 végén Kennedy találkozott az új, Egyesült Államokkal folytatott kapcsolatokért felelős román miniszterrel, Petre Balaceanu-val, akinek az amerikai elnök jelezte intenzívebb kereskedelmi kapcsolatok kialakítására irányuló érdeklődését (Courtney-Harrington, 1991, 215). Habár a következő év márciusától egyre több nyugati sajtó cikkezett pozitívan a kelet-európai országról, különösen kiemelve más nyugati országokkal folytatott kereskedelmét, melynek köszönhetően 1958-tól kezdve 60%-os volt a román gazdasági növekedés, 1956 és 1960 között pedig háromszorosára növelte az USA-val folytatott áruforgalmát, és megállapodott a pénzügyi követelések rendezéséről is (Borhi, 2015, 195).

¹²⁹ A törvény lehetővé tette az elnök számára, hogy öt évre szóló kereskedelmi egyezményeket köthessen, valamint, hogy az importköltségeket 50%-kal csökkentse azon termékek esetében, amelyeknél az USA Szovjetunióval közös piacának részesedése 80%-os körüli volt, azonban a legnagyobb vámkedvezmény státusz megadását nem engedélyezte az elnöknek (Courtney-Harrington, 1991, 207-212).

¹³⁰ Nagyköveti hírek egyre gyakrabban szóltak arról, hogy Románia az egyetlen ország, ahol nem érintik negatívan az amerikai nagykövetségi munkatársakat semmilyen, a keleti blokk országaira jellemző rendszeres atrocitások, kivizsgálások (Courtney-Harrington, 1991, 215).

Ennek, és a románok folyamatos kapcsolatfelvételi kezdeményezései és engedményei ellenére¹³¹ 1964-ig nem történt lényegi áttörés az amerikai-román gazdasági kapcsolatokban,¹³² amelynek okai egyrészt a Kongresszus ellenállása, másrészt a fent említett *Trade Expansion Act* voltak. 1962-től Románia az amerikaiakkal folytatott kereskedelemben igyekezett export licenc kérelmét érvényesíteni, amely egy másik törvény, az *Export Control Act* revíziójának bukása miatt nem ment keresztül. Románia nyugati országokkal folytatott kereskedelmére irányuló növekvő igényének háttérében több tényező állt: a szovjettől importált termékek egyrészt alacsony árak miatt rendkívül rossz minőségűek voltak, másrészt pedig a szovjetek a KGST-ben Gheorghiu-Dej iparosodási programjával szemben inkább a mezőgazdaság fejlesztését tüzték volna ki célul, amiknek köszönhetően Gheorghiu-Dej nemcsak politikai, hanem gazdasági értelemben is egyre inkább a szovjet bloktól való függetlenség kivívására törekedett. 1963-ban ugyanis Hruscsov a KGST ülésein határozottan követelte, hogy Románia hagyjon fel az ipari növekedéssel, mely a románokban egyre inkább nacionalista érzelmeket váltott ki, és egyre határozottabban visszautasították azt, hogy a közös munkamegosztás jegyében az ország az fejlettebb északi szocialista országok „*éléskamrája*” legyen. Emellett a román pártvezér az 1963 júliusában rendezett KGST-kongresszuson keményen kiállt, így Hruscsov kénytelen volt elfogadni álláspontját, megnyitva Románia számára az utat a kereskedelmi kapcsolatok felvételére. 1963 márciusában a Bukarestbe akkreditált amerikai nagykövet, William A. Crawford egyre nyíltabban kérte a kereskedelmi kapcsolatok felvételét az USA-tól, aminek köszönhetően – miután a CIA kivizsgálta a román gazdasági növekedési potenciált és a szovjet gazdasági szankcióknak történő ellenálló képességét – júliusban magas szintű kereskedelmi delegációt küldött Romániába, melyek november végéig, Kennedy meggyilkolásáig tartottak (Courtney-Harrington, 1991, 215-228).

¹³¹ Gheorghiu-Dej lehetővé tette, hogy amerikai megfigyelők utazhassanak a román választások megtekintésére. 1958-ban Bukarest bejelentette, hogy 100 millió dollár értékű ipari berendezést vásárol az USA-tól, 1959-ben pedig az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács elismerte, hogy Románia kész a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésére, valamint korlátozott mértékű kulturális, tudományos és technikai csereprogramok elindítására. 1960-ban Románia megkötötte a régóta esedékes vagyoni jogi megállapodását az USA-val, majd 1962-ben a jegyzékváltás lehetővé tette a két ország közötti csereprogramok indítását (Borhi, 2015, 190).

¹³² A kereskedelmi kapcsolatok azonban rendkívül lassan haladtak előre: 1961-ben pedig a Románia által kért tíz gyár számára kívánt amerikai berendezéseket kívánt beszerezni, amibe az USA Kereskedelmi Minisztériuma még nem egyezett bele (Borhi, 2015, 185).

A Kennedy halála után átmenetileg regnáló Johnson-kabinet tovább folytatta az elődje által elkezdett enyhülési politikát, és mivel súlyosabb szuperhatalmi konfliktus nem volt ebben az időszakban, az elnök leginkább a vietnami háborúra tudott fókuszálni. Johnson folytatta Kennedy gyakorlatát a külpolitika személyes felügyeletével kapcsolatban: a külpolitikai veszélyek elhárítása melletti személyes és politikai elkötelezettsége párosult a világ újrendezésének amerikai küldetésével. A kiterjesztett tengerentúli háborúval párhuzamosan belföldön nagy társadalmi reformprogramokat indított el. A növekvő atomegyensúly, és a vietnámi háború az enyhülés felé fordította az elnököt, akinek Kína elszigetelése, a Moszkvával folytatott viták csökkentése és a vietnámi háború megnyerése voltak a legfontosabb célkitűzései (Costigliola, 2010, 125-133). Johnson folytatta Kennedy Kelet-Európával kapcsolatos enyhítési politikáját is, és igyekezte kihasználni különleges engedélyezési hatalmát az akkori törvénykezési folyamatban, hogy a kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatok feltételein változtassanak (Courtney-Harrington, 1991, 229).

Maga Johnson az USA szelektív kelet-európai politikájára a „*hidépítés*” kifejezést használta, amely alatt az Amerika és a régió országai közt tátongó szakadékot, a kelet-európai országok és az Egyesült Államok közötti áru-, gondolat-, a látogatók és a humanitárius cserék növelését értette (Borhi, 2015, 223). Az új politikai irányvonalnak megfelelően 1963 végén a még Kennedy elnök ideje alatt felállított *Export Kontroll Vizsgáló Bizottság* két dokumentumot nyújtott be ez ügyben az elnök számára: egy, a szovjet befolyás csökkentését célzó, Kelet-Európával folytatott kereskedelemről szóló jelentést, valamint a Romániával folytatandó tárgyalások lehetséges módjait magába foglaló írást (Courtney-Harrington, 1991, 229).

Habár a nyitás kérdésében a Johnson-adminisztráció is megosztott volt,¹³³ és a Kongresszus részben az amerikai magyar diaszpóra tevékenységének köszönhetően ellenállt

¹³³ Habár az amerikai hírszerzés 1964 márciusában kelt nemzetbiztonsági elemzése arról számolt be, hogy a politikai változások és a saját nemzeti érdekek előtérbe helyezése miatt új, rugalmasabb kapcsolat kezdett kialakulni a Szovjetunió és szatellit államai között, és a térség jelentős átalakulás előtt áll, aminek fő kérdései a belső liberalizálás és a gazdasági reform lesznek, a térség megítélése nem volt egyöntetűen kedvező. Gyengének tartották a kelet-európai gazdaságok teljesítőképességét, és úgy gondolták, hogy ez tömeges méretű elégedetlenséghez vezethet majd. Romániában viszont egyértelműen biztosítottak látták a stabilitást. A növekedési gondok miatt esetlegesen kialakuló elégedetlenség kezelésére a Nyugat részéről a kereskedelmi kapcsolatok bővítését tartották a legmegfelelőbb válasznak. Ennek ellenére a térség továbbra is számos biztonsági kockázatot hordozott: a State Department elemző és hírszerző osztálya szerint a szatellit államok felforgató tevékenységet folytatnak a kommunizmus terjedése érdekében, ezért veszélyesnek tartotta ezen országok függetlenségének és a szovjet hegemonia felszámolásának szükségességét, mivel a CIA az

a kereskedelmi liberalizációnak, miután a román fél részéről számos kudarcba fulladt kísérlet történt a kereskedelmi kapcsolatok bővítésére¹³⁴ (Borhi, 2015, 223), 1964 februárjában az elnök elfogadta az *Export Kontroll Vizsgáló Bizottság* által ajánlott megoldásokat. A Romániáról szóló pozitív hírszolgálati- és nagyköveti jelentések alapján úgy döntött, hogy az országot testállamként fogja használni az új kereskedelempolitika többi szatellit államra történő kiterjesztése előtt. A román miniszterelnök ezért amerikai kérésre összeállított egy olyan listát, amely azokat az eszközöket tartalmazza, amelyek a számukra elsőbbséget élvező ipari ágazatok fejlesztéséhez szükségesek, melyet a román fél teljesített. Emellett szintén februárban Johnson úgy döntött, hogy az Eximbanknak finanszíroznia kell a Kelet-Európába irányuló mezőgazdasági exportot, Romániát beleértve. Románia Eximbankkal kötött egyezményének feltétele azonban más, a két ország közötti megállapodások rendezése volt, melyekre csak 1964 júniusában sikerült megoldást találni, mely után Románia hosszú távú hitelekre ugyan még nem, de rövidtávú hitelek folyósítására engedélyt kapott. A legnagyobb vámkedvezmény elvének kelet-európai országokra történő kiterjesztését azonban a Kongresszus továbbra sem támogatta. Habár az elnök igyekezte sürgetni a törvényhozást bizonyos törvények módosításával kapcsolatban, a témakör a vietnami háború miatt tíz évre lekerült a napirendről. Végrehajtási szinten viszont továbbra is folytatódtak az amerikai-román tárgyalások és a kulturális csereegyezmények (Courtney-Harrington, 1991, 230-235).

Johnson elnök hivatalos megválasztása után lényegében nem változtak, inkább csak árnyalódtak a korábban képviselt külpolitikai irányelvei. Az amerikai külügyminisztérium Politikai Tervező Osztálya a felszabadítás helyett egy szerényebb célt fogalmazott meg: a visszacsatolást, amely a túlzott szovjet befolyás csökkentését jelentette a térségben. Tehát már messze nem volt szó a kontinens újraegyesítéséről, csak a kétoldalú politikai kapcsolatok erősítéséről és a szovjet-kelet-európai szálak lazításáról, így a mesterséges kelet-nyugati megosztottságot nem felszámolni, hanem csak enyhíteni szerették volna, amelyben a kereskedelmi- és kulturális cserekapcsolatok szélesítése igen fontos szerepet

elemzésben feltételezte, hogy amennyiben ez megtörténik, kiélesednek a nacionalizmussal kapcsolatos konfliktusok (Borhi, 2015, 225).

¹³⁴ Románia már Kennedy elnökségének utolsó évében komoly erőfeszítéseket tett, hogy gumigyárhoz és kőolaj-finomítóhoz szükséges berendezéseket vehessen az USA-tól, amelyben jelentős támogatást kapott a bukaresti amerikai nagykövettől is. Románia végül a nagy és eredményes nyomás hatására az általa igényelt 15 gyárból 11 kivitelére megkapta az engedélyt (Borhi, 2015, 223).

kapott (Borhi, 2015, 225-227). Johnson 1965 januárjában elhangzott beiktatási beszédében kijelentette, hogy a kelet-európai nemzetek békés kereskedelmi növekedéséért küzdenek, majd úgy döntött, hogy átvizsgálja az egész kelet-nyugati kereskedelem kérdését, és e célból egy különbizottságot állítatott fel. Időközben az egyre növekvő kínai-szovjet szakításban Gheorghe Gheorghiu-Dej nyilvánosan közvetítő szerepet vállalt. A Szenátus *Külföldi Kereskedelmi Kapcsolatok Albizottsága* 1964 márciusában kezdte meg a tanúmeghallgatásokat a kelet-nyugati kapcsolatokról, miközben májusban megindultak az egy jó ideig csak titokban zajló amerikai-román tárgyalások a kapcsolatok bővítéséről, melyeknek négy pontja volt: hosszú távú hitelek biztosítása, a legnagyobb vámkedvezmény elve, a külképviseletek rendezése és az exportengedélyek. A Kongresszusnak azonban az egész Johnson-elnökség ideje alatt fenntartásai voltak a vietnámi háború miatt a kelet-európai kereskedelmi kapcsolatok kibővítésével kapcsolatban, mivel attól tartottak, hogy a régióba exportált termékek a vietnámi csapatok kezébe kerülhetnek. 1965 júniusában a Kongresszus elfogadta az ún. *Export Control Act*-et is, amely nem avatkozott bele az elnök különleges hatalmába a kérdésben. Ennek fejében a kormány megígérte, hogy félreteszi a legnagyobb kedvezmény elvének (ún. „*Most Favored Nation Status*”,¹³⁵ mely jelentős kereskedelmi előnyöket jelent az adott ország számára) kérdését addig, amíg a Kongresszus nem hoz megfelelő döntést az ügyben (ez csak 1966 májusában valósult meg). A Johnson által felállított, kelet-európai államokkal folytatott kereskedelem távlatait kivizsgáló *Miller Bizottság* jelentésében a megkülönböztetés politikájának további alkalmazását javasolta, és hogy a kereskedelempolitikát a politikai környezethez, és lehetőségekhez adaptálja az egyes kelet-európai államokkal szemben, valamint, hogy a legnagyobb vámkedvezmény státusza csak egyes egyezmények lejártáig legyen érvényes, és időszakosan vizsgálják őket felül (Courtney-Harrington, 1991, 229-256).

Brezsnyev hatalomra kerülése még inkább megerősítette a román államelnök függetlenségre irányuló törekvéseit: 1964 novemberben bejelentette, hogy továbbra is kihagyja a KGST-t az ipari fejlesztésekből, és tovább folytatta tárgyalásait nyugat-európai és amerikai cégekkel, 1965 márciusa után csökkentette a haderőt, és megtiltotta a Varsói

¹³⁵ Mivel az MFN-státusz kifejezés még nem terjedt el magyar nyelvterületen, ezért az értekezés a „*legnagyobb vámkedvezmény státusza*”, „*kedvezményes státusz/bánásmód*”, vagy egyszerűen „*státusz*” kifejezéseket alkalmazza, melyek a továbbiakban mind Románia eme kereskedelmi kedvezményével kapcsolatos amerikai bánásmódra utalnak.

Szerződésben részt vevő államoknak, hogy háborút viseljenek román földön. A Gheorghiu-Dej 1965 márciusában bekövetkezett halála után hatalomra kerülő Nicolae Ceaușescu tovább folytatta az elődje által elkezdett politikai irányvonalat: júliusban új alkotmányt fogadtatott el, kritizálta az előző pártvezért a személyi kultusz miatt, továbbá az iparosítás, a mezőgazdaság, és a hazai nyersanyaggyártás növekedését, valamint növekvő külkereskedelmet is tartalmazó, mintegy 40%-os gazdasági növekedést tartalmazó gazdasági reformcsomag végrehajtását tűzte ki célul. Leváltotta továbbá a Tervezőbizottság elnökét, szeptemberben pedig megegyezett a szovjetekkel, hogy a Besszarábiát érintő követeléseikért cserébe nem veszik figyelembe a magyar követeléseket Erdély területével kapcsolatban (Courtney-Harrington, 1991, 257-260).

Habár Johnson elnök egyetértett a *Miller Bizottság* fent említett javaslataival, és 1966-os Kongresszushoz intézett beszédében arra szólított fel, hogy a kelet-nyugati nyitás érdekében a törvényhozók adjanak lehetőséget a kelet-európai államokkal folytatott kereskedelmi lehetőségek bővítésére, a kelet-nyugati kereskedelemnek azonban továbbra is nagyon kevés támogatója volt a Kongresszusban. A törvényhozásban részt vevő tagok egy része a szovjetek támogatásának ellenzése, másik része a vietnámi helyzet miatt ellenezte a nyitást. Május 3-án Johnson benyújtotta az *East-West Trade Relations Act*-et, amely lehetőséget adott az elnöknek a kelet-európai államokkal folytatott kereskedelmi egyezmények kötésére és határozott ideig történő legnagyobb vámkedvezmény elvét biztosító státusz nyújtására, mely azonban a kongresszusi ellenállás miatt elbukott. Johnson egy 1966 októberében elhangzott beszédében kijelentette, hogy Amerikának a kelet-európai államokkal kapcsolatban az együttélés szűkre szabott értelmezésén túl kell nőnie a békés elkötelezettség felé, ezért szándékában áll az exportkorlátozásokat tovább csökkenteni és az Eximbanknak engedélyt adni hitelek biztosítására, valamint az utazások megkönnyítésére. Ennek ellenére a kongresszusi ellenállás tovább erősödött (Courtney-Harrington, 1991, 260-264).

Mideközben az egyre inkább nacionalista kurzust felvevő Ceaușescu-vezette Románia felajánlotta közbenjárását a vietnámi konfliktusban, mely szerepe 1968-ig, az észak-vietnámiak teti offenzívájáig fennmaradt. Az ország vezetését egyre inkább egy kézben összpontosító, 1967 végére hatalmát konszolidáló Ceaușescu, regnálásának elején ezenkívül is számos jelét adta azon szándékának, hogy külpolitikáját a Szovjetunióétól

függetlenül kívánja alakítani. Többek között fogadta a kelet-európai blokkba elsőként érkező magán szervezésű, de az amerikai kormány által jóváhagyott kereskedelmi küldöttségét, márciusban pedig az egykori alelnököt, Richard Nixont részesítette luxus körülményeket biztosító fogadásban. Ezt követően a Washingtonba akkreditált román nagykövet, Corneliu Bogdan a legnagyobb vámkedvezmény státusza Romániának történő biztosításáról tárgyalhatott Johnson elnökkel (Courtney-Harrington, 1991, 265-268).

A Kongresszus *Külügyi Bizottságának* Edna Kelly képviselőnő által vezetett *Európai albizottsága* eközben elkezdte a teljes kelet-nyugati kereskedelemmel kapcsolatos törvényi szabályozás átvizsgálását és az ezzel kapcsolatos tanúmeghallgatásokat, melyek Romániát is érintették. 1968 februárjában pedig a Kongresszus mindkét kamarája elfogadta az Eximbankkal kapcsolatos, eredetileg Johnson által benyújtott törvényt egy fontos kiegészítéssel, mely megtiltotta, hogy az USA olyan állammal kereskedjen, amely termékeket, ellátmányokat vagy katonai segítséget és tanácsadást vállal bármely olyan országgal, amellyel az USA konfliktusban áll. 1968 májusában pedig elkezdték felülvizsgálni az *Export Control Act* a békés céllal felhasználható termékek kelet-európai államokba történő áramlásával kapcsolatos szabályozásait, azonban ennek törvénybe iktatása a közelgő elnökválasztások miatt kudarcba fulladtak. Az amerikai-román kapcsolatokat a kereskedelmi törvénykezés nehézkessége ellenére a kétévente megújított kulturális csereegyezmények életben tartották, amiket 1968 júliusában tudományos és technológiai egyezmények, valamint egy amerikai gumigyár építéséről szóló magán egyezmény követett (Courtney-Harrington, 1991, 269-272).

Az ugyanebben az évben történt prágai eseményektől való távolmaradásának köszönhetően a nyugati államok szemében többé már nem volt semmilyen kétely Románia külpolitikai függetlenségével kapcsolatban: az USA figyelmeztette Moszkvát egy esetleges Románia elleni támadás következményeivel kapcsolatban, melynek köszönhetően a szovjetek biztosították a nyugati országokat, hogy Románia esetében nem szándékoznak ilyen módon eljárni. Habár a vietnámi háború árnyékot vetett Johnson kelet-európai államokkal kialakítandó „*hidépítő*” politikájára, az amerikai törvényi szabályozások változásában és a legnagyobb vámkedvezmény státuszának biztosításában sem sikerült a

Johnson-kormánynak eredményt elérnie, 1963 és 1967 között a két ország közötti kereskedelem volumene mégis 924 százalékkal nőtt¹³⁶ (Courtney-Harrington, 273-275).

Mindeközben a budapesti kormányzat a hatvanas évek elejétől kezdve a széles körű, döntően értelmiségi-kulturális vonatkozású magyarországiak és határon túli magyarok közötti érintkezés miatt kénytelen volt reagálni a romániai magyarok által az ötvenes évektől kezdeményezett kapcsolati igényekre¹³⁷ (Bárdi, 2004, 93). A probléma ideológiai-politikai vizsgálatára az MSZMP KB *Agitációs és Propaganda Bizottsága* 1968-as ülése keretében, a külföldi magyar irodalmi élettel fenntartott kapcsolatok megtárgyalásakor került sor. A bizottság megállapította, hogy a határon túli magyar kultúra „*hagyományai, nyelve révén egyben része a magyar kultúra egészének is*”, ezért ápolni fogják a kapcsolatot a szomszédos országokban élő magyarok kultúrájával. Ezután kialakították a határon túli magyarok támogatáspolitikáját, és hivatalosan meghirdették a kettős kötődés ideológiáját, miszerint a nemzetiségek egyszerre kötődnek saját nemzeti kultúrájukhoz és állampolgárságuk révén az adott országhoz, aminek köszönhetően a két nemzet között a nemzetiségek „*híd*” szerepet töltenek be (Bárdi, 2004, 94-96). Magyarország célja tehát ekkor már a gazdasági kapcsolatok kialakítása mellett a nemzetiségi kérdés mérsékelt tematizálása volt, melyet a Kádár-rendszerre jellemző konfrontációmentesség és jószomszédi viszony formájában képzelt el (Novák, 2017, 61). Bár a magyar vezetés ebben az időszakban a nemzetiségi kérdést továbbra is belügyként kezelte, a nyilvánosság kizárásával folytatott pártközi és

¹³⁶ E magasnak tűnő adatot Courtney-Harrington szerzőpáros a Lindon B. Johnson elnöki környezetéből származó Kereskedelmi Minisztérium számára készített jelentésre alapozzák, melynek értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy a hatvanas évek elején a két ország közötti kereskedelmi volumen még igen alacsony volt (Report, p.3., „Export Control”. Vol. I, Part III, Department of Commerce, Administrative History, *LBJ Library*, idézi: Courtney-Harrington, 1991, 275, 284.).

¹³⁷ A probléma magyarországi újrafelfedezésére több tényező miatt került sor. Egyrészt a KGST-integráció kapcsán egyre inkább felszínre kerültek a gazdasági fejlettség különbözőségéből és a szomszédságból adódó konfliktusok; másrészt a szatellit államokban végbement kommunista pártokon belüli generációs váltás felszínre hozta a nemzeti érdekek erőteljesebb megjelenését és az ezzel kapcsolatos retorikát; harmadrészt a határon túli magyar elit körében is lezajlott egy generációs váltás, aminek kapcsán önálló magyar intézményi törekvések jelentek meg, amelyre a magyar kormányzatnak is reagálnia kellett. Ezenkívül a határon túli magyarokkal kapcsolatos problémaegyüttes nagymértékben előtört, amikor az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete 1968-ban feladatát kapta a magyarországi nemzetiségek problémáinak feltárását és a szomszédos országokon belüli folyamatok sajtófigyelését, az erről szóló sajtófigyelő jelentések pedig számos magyarországi hivatalban elkezdtek terjedni. Emellett a szomszédos országok egyetemének magyar tanszékein és szerkesztőségeiben kialakult értelmiségi csoportok fellépése és magyarországi kapcsolatkeresése, valamint számos akadémiai kiadvány szerkesztése miatti ideológiai nehézségek miatt tisztázni kellett a hivatalos viszonyrendszert, ami az MSZMP 1966 decemberi pártkongresszusán is téma volt, majd a viták 1967-68-ban is folytatódtak, immár a nyilvánosság bevonásával (Bárdi, 2004, 93-94).

külső megbeszéléseknek egyre inkább a határon túli magyar kulturális és oktatási intézmények ügyei kerültek a középpontba (Bárdi, 2004, 95-96).

Románia legfőbb célja ezzel szemben a hatvanas évek közepétől az egységes nemzetállam megteremtése és egy egyre inkább kiteljesedő neosztálinista típusú rendszer kereteinek felállítása volt. Ez nemzetiségpolitikai szempontból azt vonta maga után, hogy prioritást kezdett élvezni az, hogy minimalizálják a mindenkori magyar vezetésnek a romániai magyarsághoz történő közeledését továbbá a kétoldalú kapcsolatok elmélyítését és kiszélesítését célzó kezdeményezéseket, valamint, hogy minél hatékonyabban lépjenek fel a román rezsim által nacionalistának bélyegzett magyarországi és román személyek ellen (Novák, 2017, 61-62).

Gyengítette továbbá a romániai magyarok belpolitikai súlyát az is, hogy 1961-1962 között a kisebbségpolitika Magyarországon is teljesen lekerült a napirendről (Novák, 2011, 22-29). Miután az említett tényezők hatására a hatvanas évek második felétől a magyar pártvezetésnek egyre több belső kritikával kellett szembesülnie (Novák, 2017, 62), a magyar fél is nyíltabban kezdte felvállalni a nemzetiségi kérdést. A román pártvezetés a hatvanas évek közepétől elkezdett nyitni a nyugati kapcsolattartásban, majd az RKP 1966-ban hivatalosan is bejelentette, hogy elítéli a szocialista országok egymás belügyeibe történő beavatkozását, ezzel a szatellit államok önálló külpolitikája mellett foglalt állást. A nyugati kapcsolattartás feltétele volt a román társadalommal történő kiegyezés is, aminek köszönhetően 1963-1965-ig széles körű politikai rehabilitációt és amnesztiát hirdettek. Ezzel párhuzamosan előtérbe került a román nemzeti diskurzus, és a társadalmat erőteljesen homogenizáló törekvések, valamint a párt köreiben erős szovjetellenesség. Gheorghiu-Dej 1965-ben bekövetkezett halálát követően Ceaușescu lett az új RKP KB első titkára, aki elődje nemzeti retorikán alapuló politikai örökséget még tovább gondolta, és komplex jelentéstartalommal ruházta fel mind külpolitikai, mind belpolitikai téren. A szocialista táboron belül hangoztatott autonómiája fontos eleme lett a párt nemzetiségpolitikájának,¹³⁸ ami pedig hosszú távon meghatározta a román rezsim magyar kisebbséghez való hozzáállását (Novák, 2011, 22-29).

¹³⁸ Egy 1966-ból fennmaradt dokumentum szerint elismerte ugyan a nemzetiségek létezését, de a kollektív nemzetiségi jogok szükségességét tagadta, és a dákó-román kontinuitás elméletének hangoztatásával a nemzetiségeket a románok földjére letelepedettek kategóriájába helyezte, akit a románság a szocialista nemzet térnyerésével burkoltan asszimilálni szándékozott (Novák, 2011, 22-29).

A román rehabilitációkkal és amnesztiákkal párhuzamosan az 1960-as évek elején több amerikai és nyugat-európai magyar szervezet a Magyarországgal kapcsolatos ENSZ határozatok alkalmazására is próbált támogatókat találni (Várdy, 1982, 179). Az e kérdés körüli nyilvános figyelmet kihasználva az *Amerikai Erdélyi Szövetség* 1963-ban emberi jogi és baloldali magyar diaszpóra szervezetekkel dolgozott együtt egy sajtókonferencia szervezése céljából, valamint az ENSZ főtitkárnak, U-Thant-nak írt memorandumok küldésének formájában. Ennek köszönhetően a nemzetközi szervezet napirendre tűzte az ügyet, amely az AESZ vezetőinek véleménye szerint hozzájárult ahhoz, hogy a fogvatartottakat és a román kormány által munkatáborokba deportáltakat szabadon engedjék (Hermann, 2011, 54-56). A romániai magyarságért tevékenységet kifejtő szervezetek emellett igyekeztek minden egyes lehetőséget megtalálni arra, hogy felhívják a külügyminisztériumi hivatalok munkatársainak figyelmét a romániai magyarok üldöztetésére, és eljártak a végrehajtó hatalomnál annak érdekében, hogy a kereskedelmi tárgyalások az emberi jogok teljesülésének feltételéhez legyenek kötve. Az AMSZ-nek és kisebb szervezeteknek 1962-től kezdve lehetőségük volt arra, hogy kifejezzék aggodalmukat a Külügyminisztériumnál tett hivatalos látogatásaikon (Száz, 1988, 73).

Az 1960-as évek elején az *Amerikai Magyar Szövetség* is fejtett ki érdekvédelmi tevékenységet. 1962-ben Báchkay Béla az AMSZ főtitkára, Eszenyi László akkori pénztárnokkal együtt személyesen tiltakozott a Külügyminisztériumban a Romániában akkoriban kibontakozó magyarelles intézkedések ellen (Száz, 1988, 73.). 1963-ban az AESZ a törvényhozási hatalom tagjaihoz hasonlóan az elnök és a Külügyminisztérium figyelmét is felhívta a helyzetre, de memorandumait válaszra sem méltatták. Ennek ellenére szintén ismert, hogy a külügyminisztériumi hivatalnokok felhozták a politikai bebörtönzöttek és általánosságban a legalapvetőbb emberi jogok ügyét a román féllel történt informális tárgyalások során, azonban bizonyítékok híján egyelőre az nem teljesen tisztázott, hogy ebben az AESZ és más szervezetek fent említett ENSZ-beli akcióinak mekkora szerepe volt. (Lásd bővebben az 5.1. alfejezetet.) Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* vezetőségének állítása szerint tevékenységüknek köszönhetően számos kongresszusi tag mindkét párt oldaláról határozati javaslatokat terjesztett elő romániai magyar kisebbség érdekében (Hermann, 2011, 40).

1964 novemberében jelent meg egy londoni újságíró, George Bailey cikke az amerikai *The Riporterben*, amely újabb apropót szolgáltatott a romániai magyarság jogainak védelméért történő küzdelemben. Bailey cikkében a történelmi tények ismertetése után felhívta a figyelmet arra, hogy az ötvenhatos forradalom után számos magyart bebörtönöztek, és hogy annak ellenére, hogy létrejött az MMAT, számos kisebbségek elleni rendelkezés lépett érvénybe, a magyarok a kommunista pártban is nehéz helyzetbe kerültek ezek végrehajtása miatt, valamint, hogy a magyar turisták számos módon korlátozva vannak mozgásukban a különböző érvényben levő rendeletek miatt (Hermann, 2010, 172.). Ezért 1964 és 1965 folyamán a szervezetek az *Erdélyi Intézőbizottság* (EIB) keretében közös erőfeszítéssel a törvényhozási hatalom felé indított információkampányokat indítottak, amelyek folyamán a magyar kisebbségről megjelent nyugati újságcikkeket használtak fel érveik alátámasztására (Hermann, 2011, 59-60). Az AESZ kongresszusi tagok irányába indított levélkampányát az EVB nevében Száz Zoltán személyes, mindkét házban kifejtett érdekvédelmi tevékenysége követte, mely az első összehangolt kongresszusi akció volt a magyarok részéről. Ugyanebben az évben pedig az AMSZ a Külügyminisztériumnál is fellépett az ügyben. Továbbá az AESZ és az AMSZ 1964 és 1965 folyamán közvetett és közvetlen módon¹³⁹ is közbenjárt Johnson elnöknél és Dean Rusk Külügyminiszternél, hogy kapcsolják össze a romániai magyar kisebbségek emberi jogainak tiszteletét a kereskedelmi koncessziókkal, de ez sem járt sikerrel (Hermann, 2011, 58, 61-62, Száz, 1988, 73). Habár a kormány nem volt hajlandó az emberi jogi mutatók javítását kereskedelmi koncessziókhoz kötni, a kongresszusi kamarák antikommunista többsége felől jövő nyomás hozzájárult ahhoz, hogy Románia nem kapta meg a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény státuszát egészen 1975-ig (Mount, 2011, 120-121). Ebből a szempontból az etnikai szervezetek lobbitevékenységükkel ugyan „nyitott kapukat” döngettek ebben az időszakban, mégsem tudtak jelentős változásokat elérni a szovjet szatellit országok felé gyakorolt amerikai politikai irányban, és mindezen erőfeszítések együttes ereje sem volt elég ahhoz, hogy a folyamatban levő amerikai-román kereskedelmi tárgyalások gépezetébe porszem kerüljön. (Lásd bővebben 6.1. alfejezet; Hermann, 2012, 49.)

¹³⁹ Száz Zoltán, az AMSZ lobbistája 52 kongresszusi tagot győzött meg arról, hogy Dean Rusk külügyminiszternél járjanak közben az 1966 márciusában folyó kereskedelmi tárgyalások diplomáciai intervenciójáért (Száz, 1988, 73).

Érzékelve az óhazában egyre növekvő homogenizáció irányába ható tendenciákat, a romániai magyarságért tenni kívánó amerikai magyar diaszpóraszervezetek közös erőfeszítéseik koordinálására az *Erdélyi Bizottság* (EB), az *Erdély Védelmében Mozgalom* (EVM) és az AESZ 1965 december 27-én megalapította az *Erdélyi Intézőbizottságot* (EVB). A szerveződés célja az volt, hogy a különböző érdekszervezetek tevékenysége ne egymásnak ellentmondóan, a hivatalos hatóságokat esetlegesen zavaróan történjen, valamint, hogy a lobbitevékenység fentebb említett nehézségeit ki lehessen kerülni, és hogy a többi emigrációs szervezettel lassan kialakuló együttműködés minél akadálymentesebben folyhasson (Hermann, 2011, 41-42).

Az EIB érdekvédelmi tevékenységeinek fellendülését ekkor számos ok motiválta. Egyrészt az AMSZ felszólította az amerikai magyar diaszpóráközösséget, hogy a politikai pártokban befolyást nyerjenek, és hogy a politikai döntéseket a rendszeren belül igyekezzenek befolyásolni, másrészt a Republikánus Párt épp ebben az időszakban döntött úgy, hogy megpróbálja megnyerni azokat az etnikai szavazatokat, amelyeken addig a Demokrata Párt osztozott.¹⁴⁰ (Várdy, 1982, 178) Ekkor az AMSZ külügyi bizottságának elnökségében továbbá részt vett az említett Teleki Béla, az AESZ elnöke is, aki a háttérből folyamatosan felügyelte a lobbitevékenységet, majd 1969-től az AMSZ külügyi bizottságának elnöki tisztségét is betöltötte (Hermann, 2010, 31; Teleki, 765/1965.05.07.). Habár a döntések közös platformon zajlottak, az EIB nevében a konkrét érdekképviseleti tevékenységet ekkor Száz Zoltán folytatta (Száz, 1996, 60-61.). Érdekvédelmi tevékenységük ekkor azonban igen lassan haladt, majd a prágai tavaszt követően szinte teljesen lehetetlenné is vált.

4.2.3. A *détente* időszaka (1969-1980)

Nixon a korábbi elnökjelöltektől eltérően választási kampánya idején nem vett fel erős antikommunista retorikát, ehelyett a szovjetekkel közös érdekek területeinek kibővítésére

¹⁴⁰ A volt ötvenhatos menekült, Pásztor László a Republikánus Párt Nemzeti Bizottságának etnikai ügyekkel kapcsolatos magyar tanácsadójává vált, és 1969-ben a Nemzeti Bizottság Nacionalizmus Osztálya vezetésének élére nevezték ki, és ilyen minőségében a *Nemzeti Republikánus Örökség Csoport Tanácsot* (Heritage Group Council) szervezte Amerika-szerte, ezáltal sikerült az egykori Demokrata Párti szavazatok támogatásának jelentős részét megnyernie. Sikeresen koordinálta a kelet-európai etnikai csoportok erőfeszítéseit a Republikánus Párt figyelmének felkeltésére a rab nemzetekkel kapcsolatos felszabadítási politika megtartására (Várdy, 1982, 178). Pásztor az AMSZ vezetőségi tagja is volt az 1970-es évektől (Eszenyi et. al., 1975).

fókuszált, amit a „*béke struktúrájának*” hívott. Külügyi tanácsadójával, Kissingerrel együtt úgy vélték, hogy a nemzetközi helyzet a korábbi évtizedben drámai módon megváltozott, és hogy a két szuperhatalom mellett Japán és Európa is visszanyerték erejüket, valamint, hogy a Kínai Népköztársaság is növekvő fenyegetést jelentett. A détente politikája tehát az amerikai szuperhatalom abszolút mivoltának elvesztéséből és a multipolaritás tényének elismeréséből született. Az európai igényekre adott válaszul mind a Szovjetunióval, mind a szatellit államokkal szemben csökkentették a politikai feszültségeket, és növelték kereskedelmi kapcsolataikat. Ezeket a folyamatokat azonban sem az emberi jogokért aggódó, sem a szovjet hatalomtól továbbra is tartó közvélemény nem nézte jó szemmel, így Ford idejére a détente politikájának népszerűsége már leáldozóban volt. A prágai tavasz a kölcsönös elrettentés miatt az USA-ban a békefolyamat igényét erősítette meg: a Szovjetuniót egyre inkább úgy közelítette meg, mint egy átlagos, nemzeti célokkal és érdekekkel rendelkező országot, ezért nem tiltakozott a kommunizmussal, mint belpolitikai konstrukcióval szemben, és elkerülte a szovjet kormány emberi jogsértéseinek kritizálását (Schultzinger, 2010, 373-374).

A magyar szabadságharc időszakával tanúsított magatartásmóddal ellentétben a csehszlovák esetben az USA ügyelt arra, hogy semmilyen módon ne bátorítsa a lázadókat, azonban figyelmeztette a szovjeteket, hogy amennyiben Romániában is hasonló beavatkozásra kerülne sor, annak beláthatatlan következményei lennének. A Nixon-kormány az olyan változások fontosságát hangsúlyozta, melyek nem vezetnek szovjet katonai erőszak alkalmazásához, és a kelet-európai országokkal fenntartott kapcsolatokkal nem akarta közvetlenül befolyásolni azok Szovjetunióhoz fűződő viszonyát. Mivel a status quo megváltoztatása az amerikai érdekek ellen volt, a State Department úgy vélte, hogy az európai felszabadulás egyetlen esélye a Szovjetunióban bekövetkező változás maradt, hiszen a kontinens stabilizálódását elősegíteni látszott az, hogy egy nagyhatalom hegemoniát gyakorol a térségben (Borhi, 2015, 255-257). Harcos kommunistaellenessége ellenére tehát Nixon nem kérdőjelezte meg a Szovjetunió kelet-európai hegemoniáját, azonban a térségen keresztül nyomást tudott gyakorolni a Szovjetunióra annak érdekében, hogy Moszkva együttműködjön az amerikai érdekek számára fontos világpolitikai kérdésekben (Borhi, 2015, 261). Habár az USA nem kívánta nyíltan elismerni a Szovjetunió kelet-európai hegemoniáját, hosszú távon mégis „normális” kapcsolatokat kívánt kialakítani a kelet-

európai államokkal. Ebben nem a szovjet hatalom megszüntetését, hanem annak csökkentését tartotta kívánatosnak, és a kapcsolatok elmélyedésének mértékét a kelet-európai államokra kívánta bízni, mivel úgy vélte, hogy ezen országok jobban ismerik a szovjet vezetés tűréshatárát (Borhi, 2015, 264).

A Johnson-elnökség végével a vietnámi háború miatt minden, kelet- és közép-európai kereskedelmi kérdés háttérbe szorult. Ezért Ceaușescu – akit a prágai tavasz eltiprásától való távolmaradása a Brezsnjev-doktrína ellenére súlyosan érintett, és aki a KGST és a Varsói Szerződés államai felé emiatt egy szerényebb ellenzéki politikát kezdett követni – 1967 februárjában meghívta Nixont Bukarestbe, melyet az első alkalommal figyelmen kívül hagyott, mivel akkor az amerikai kormányzat többek között a külkereskedelmi törvényével volt elfoglalva. Az elnök kinevezett egy csoportot, amely a kelet-nyugati kereskedelemre kínált megoldásokat. Az 1969 január végén elkészült javaslat a kereskedelem további liberalizációját támogatta. Annak ellenére, hogy az ekkor már növekvő infláció megnehezítette az importokra kivetett kereskedelmi korlátozásokat, a csoport úgy vélte, hogy a kereskedelem terén új látásmódra és e korlátozások lebontására mégis szükség van, melyet a Nemzetvédelmi Bizottság, valamint a Külügy- és Kereskedelmi Minisztériumok, számos üzleti kör, majd Kissinger is megerősítettek. Habár Nixon ekkor még ellenezte a kereskedelem liberalizációját a szovjetekkel és a szatellit államokkal, ahogy egyre romlott azonban a kapcsolata Moszkvával, május végén mégis elfogadta a bukaresti meghívást, azért, hogy „*borsot törjön a szovjetek orra alá*”, és mert szüksége volt egy közvetítőre a kínaiakkal való kapcsolat rendezésében (Courtney-Harrington, 1991, 285-290). A látogatás körüli izgalom felhívta a figyelmet a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokra: egyes kongresszusi képviselők és szenátorok Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának biztosításának támogatására irányuló törvényjavaslatot nyújtottak be, azonban ezek ekkor még nem mentek keresztül az illetékes albizottságokon. Ehelyett 1969 végén törvénybe került az *Export Administration Act*, amely az export szabályozását nemzetvédelmi szempontokhoz kötötte. Időközben ennek, valamint annak ellenére, hogy a Washington és Peking közötti összekötő szerep nem járt sikerrel, az amerikai-román kapcsolatok tovább bővültek: közös vállalkozások indultak el, 50%-al nőtt a turizmus és számos kétoldalú tudományos megállapodást kötöttek. Mivel hiányzott a Fehér Ház kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatokat illető határozott politikája, a kereskedelmi kapcsolatok nem

bővültek olyan ütemben, mint amennyire erre igény lett volna. Ezért Nixon 1970 február közepén „Új stratégia a békéért” címmel üzenetet küldött a Kongresszusba, melyben felhívta a figyelmet arra, hogy a szovjet szatellit államokat Washington már nem monolitikus egységként kezeli. Emellett Nixon külön és új kategóriába tette Romániát a többi szocialista országtól, ami azt jelentette, hogy különleges licenc bánásmódot kapott, melyet az USA egyoldalúan módosíthatott (Courtney-Harrington, 291-298).

1969. július végén Nixon bejelentette új nemzetvédelmi politikáját: a „*Nixon-doktrínaként*” elhíresült stratégia szerint az USA megszűnt a szabad világért felelősséget vállalni, és miközben ápolta a kapcsolatokat szövetségeseivel, kijelentette, hogy minden szabad ország saját katonai erejével felelős saját határai védelméért (Courtney-Harrington, 1991, 291). Ugyanebben az évben az elnök bejelentette szándékát a politikai egyezményekkel és a fegyverkorlátozásokkal kapcsolatos továbblépésekre is a szovjetekkel való viszonyában. Az amerikai kormány a különböző területeken történő előrelépéseket összekötötte, emiatt az általa képviselt külpolitikai filozófia „*linkage*”-ként híresült el, melyben azonban az emberi jogok kérdése jelentősen háttérbe szorult. Egy átfogó kereskedelmi egyezmény megtárgyalása céljából megegyezett Moszkvával egy kereskedelmi bizottság felállításáról, valamint az EBEE összehívásáról is, melyért a szovjetek a második világháború utáni határok elismerése miatt már régóta lobbiztak (Schultzinger, 2010, 275-380). Ez a csehszlovák beavatkozás után egyre inkább a Kreml külpolitikai prioritásává vált, amivel azt kívánta elérni, hogy a nyugati hatalmak ne használjanak fegyveres erőt az Európában kialakult politikai és katonai helyzet megváltoztatására (Borhi, 2015, 264-265).

A détente filozófia hivatalos alapját a hetvenes évek elején Nixon és Brezsnyev egy, a kapcsolatok rendezéséről szóló 12 pontos nyilatkozatban tették le, melyben megegyeztek a békés egymás mellett élés és az enyhülés politikájának alapelveiben. Mivel az enyhülés politikája a hetvenes évek elején az USA-ban igen népszerű volt, ezért ez az amerikai közvélemény egy részének szemében ugyan megerősítette Nixon pozícióját, mint egy olyan államférfiét, aki a stabilitás és a béke új időszakába vezeti a világot, azonban a fegyverkezés korlátozásáról szóló egyezményeknek jelentős belpolitikai ellenzéke is volt. Az e törvénymódosításokról szóló viták ellenzéki oldalát a Kongresszusban a demokrata washingtoni képviselő, Henry M. Jackson vezette, aki a SALT egyezményekhez adott be

módosító javaslatokat, mivel úgy vélte, hogy az USA kedvezőtlen ajánlatot fogadott el a szovjetektől. Jackson hasonló véleménnyel volt a kelet-nyugati kereskedelem fellendítése céljából az amerikai kormány által 1972 októberére kidolgozott kétoldalú kereskedelmi egyezményrel kapcsolatban is, amely a Szovjetunióknak lehetőséget nyújtott volna a Kongresszus beleegyezésével a legnagyobb vámkedvezmény státuszának megadására, mely a legalacsonyabb vámokat biztosította volna a szovjet termékek behozatalára.

Az amerikai törvényhozás azonban továbbra is gyanakvással nézte a kapcsolatok alakulását. Jackson októberben a Szenátusban beadott a javaslatához egy módosítást, miszerint az USA csak abban az esetben nyújthat kedvezményes kereskedelmi státuszt a szovjeteknek, amennyiben az akkori arab-izraeli konfliktus miatt Moszkva megnövekedett arab nemzetek támogatását ellensúlyozandó, és az egyre fokozódó keleti blokk országokban elterjedt antiszemitizmus miatt kialakult zsidó népeesség kivándorlási igényét kielégítendő, a Szovjetunió saját zsidó származású állampolgárainak megadják a szabad emigráció lehetőségét. Ugyanilyen törvénymódosító javaslatot nyújtott be a Képviselőházban a szintén demokrata ohioi képviselő, Charles Vanik, melyet Kongresszus teljes ülése megszavazott az 1974-es *Trade Reform Act*-ben. A Kreml a döntésre dühösen reagált: lecsökkentette a zsidó kivándorlás számát és eltörölte az 1972-ben kötött amerikai-szovjet kereskedelmi egyezményt. A Jackson-Vanik törvénymódosításként elhíresült javaslat ilyen módon jelentősen aláásta a Nixon által értelmezett détenté folyamatát és az emberi jogokat negligáló politikáját, mely végül a SALT tárgyalásokra is árnyékot vetett, melyben a Watergate-botrány előtt nem sikerült előrelépést tenni (Schultzinger, 2010, 375-388). Az emberi jogok kérdése tehát nem volt a détenté része, csak Jackson és Vanik ténykedése nyomán vált azzá, ezáltal a legnagyobb vámkedvezmény státusz Szovjetunió számára történő nyújtásának kudarcba fulladt kísérlete jelentősen hozzájárult a détenté folyamatának megállításához (Njølstad, 2010, 138-139).

Nixon 1970 februárjában beszédet mondott a kelet-európai országok felé történő nyitás szükségességéről. Ezen államokat szuveréneknek tekintve hangsúlyozta, hogy a velük való kapcsolatok kölcsönös javítása az USA érdekében áll. Függetlenségük azonban csak fokozatos lehetett, mert a gyors változások a Szovjetunió biztonságért való aggodalmát váltaná ki, és az USA nem engedhette meg magának, hogy „tehetetlennek” látszódjék. 1973-ban Kenneth Rush külügyminiszter-helyettes három elvet határozott meg az USA térséggel

kapcsolatos politikája számára: egyrészt az államok szuverénként történő kezelését, másrészt állandó gazdasági kapcsolatok építését, harmadrészt ezen államok „*Európa egészének ügyeibe*” történő bekapcsolását (Borhi, 2015, 306).

Az USA Kelet-Európával folytatott kapcsolataira emellett hatással volt az is, hogy 1970 elején a Kongresszus határozatot hozott az amerikai tilalmi lista csökkentéséről, ami megfelelt a Nemzetbiztonsági Tanács döntésének, miszerint az amerikai tilalmi listát közelíteni kellene a COCOM-listához. Habár kezdetben Nixon ellenezte a kereskedelmi kapcsolatok kibővítését a kelet-európai országokkal, az egyre növekvő gazdasági érdekek ezt idővel felülírták, és az 1972-es amerikai-szovjet kereskedelmi kedvezmény megkötése után megváltoztatta a térség felé irányuló gazdaságpolitikáját (Borhi, 2015, 271-272). Döntésének háttérében az is fontos szerepet játszott, hogy az azt megelőző évtől az USA az 1890-es évek óta nem látott kereskedelmi deficittel nézett szembe, és a dollár aranystandardtól történő függetlenítése után minden importra 10%-os extra költség került, emiatt tovább erősödött a kelet-nyugati kereskedelem bővítésének szükségessége. 1971-ben Nixon elfogadta az *Export Expansion Finance Act*-et, amely hatályon kívül helyezte azt a korábbi törvénymódosító javaslatot, mely megtiltotta az Eximbanknak, hogy olyan országoknak adjon hitelt, amelyek háborúban állnak az USA-val. Ezáltal az elnök számára megnyílt az út ahhoz, hogy engedélyt adjon arra, hogy az Eximbank hitelt nyújthasson kelet-európai országoknak, köztük Romániának. Ezt a szándékát novemberben jelentette be (Courtney-Harrington, 1991, 319-320). Ugyanakkor az 1972-ben zajló, fent említett amerikai-szovjet kereskedelmi tárgyalások és kereskedelmi törvényekkel kapcsolatos folyamatok túlságosan fontosak voltak ahhoz, hogy a kelet-európai országokkal történő bővítés miatt kockáztassák azok sikerét (Courtney-Harrington, 1991, 324, 330-331). Ezen csak a vietnámi háborúban történő hivatalos amerikai részvétel 1973-as befejezése változtatott, ugyanis Nixon elnök akkortól a kelettel való érintkezés bővítése felé fordult. Ennek következtében az amerikai külpolitika mind a szovjet, mind a szatellit államokkal folytatott kereskedelmi gyakorlatát felülvizsgálta (Courtney-Harrington, 1991, 354), mely szerint a szatellit államok részéről a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését politikai engedményekhez kellett kötni (Borhi, 2015, 315).

Mivel amerikai oldalon meg akarták mutatni, hogy az általuk kívánt politikai irányvonalat jutalmazza, a Nemzetbiztonsági Tanács miniszterhelyettesi bizottsága szerint

a szovjetektől különálló külpolitikai irányt képviselő Románia „különleges elbánást” érdemelt az USA részéről (Borhi, 2015, 263), Románia így a legnagyobb vámkedvezmény státusszal kapcsolatos tárgyalások tekintetében más országok, így Magyarország elé került (Borhi, 2015, 315-316). Ennek háttérében az állt, hogy Kissinger külügyminiszter Romániában lehetőséget látott a Kínai Népköztársaság és az USA közötti közvetítői szerepre, továbbá ez volt ekkor az egyetlen szovjet blokk ország, ami a Német Szövetségi Köztársasággal diplomáciai kapcsolatokat vett fel, valamint Izraellel sem fagyasztotta be kapcsolatait az arab-izraeli háborút követően (Mount, 2011, 101-103, 123). Mivel Ceaușescu magára vállalta, hogy elősegíti Nixon legfontosabb külpolitikai céljainak megvalósulását Kínában, Vietnámban és a Közel-Keleten, Romániát a Szovjetuniótól „független tényezőként” tartották számon Washingtonban. Ugyanakkor leszögezték, hogy egyik országnak sem áll érdekében, hogy Románia függetlenedése a Szovjetuniótól túlmenjen egy „bizonyos ponton”, mivel az USA mindenképpen el akarta kerülni, hogy szovjet beavatkozásra kerüljön sor, és Románia stratégiai fontossága a délkelet-európai térség egésze szempontjából volt értelmezhető, mivel biztosította a balkáni térség egyensúlyát. Ettől függetlenül az USA elismerte Moszkva fontos biztonsági érdekeit a Balkánon és a Fekete-tenger térségében (Borhi, 2015, 274-275).

Az 1969 augusztusi romániai látogatása alkalmával Nixon amerikai elnökként először látogatott a Vasfüggöny mögötti országba, gesztusát pedig a román pártfőtitkár 1970 októberében és 1973 decemberében viszonzta. E látogatások azonban kulturális csereegyezményeken kívül még nem hoztak előrelépést Románia számára a kétoldalú kapcsolatokban. Ceaușescu 1973-as látogatásának alkalmával a két államfő Washingtonban aláírta az ún. „Közös Elvi Nyilatkozatot” („*Joint Statement of Principles*”), melyben mindkét ország vállalta, hogy „a kölcsönös bizalom és jó szándék alapján hozzá fognak járulni a humanitárius problémák megoldásához” (Courtney-Harrington, 1991, 285-303, 357). A nyilatkozatot beiktatása után Ford elnök is jóváhagyta, amely szintén hozzájárult az amerikai-román kereskedelmi szerződés későbbi sikerességéhez (Courtney-Harrington, 1991, 384). Pozitív hatással volt a kapcsolatok egyre erőteljesebb kiépülésére az is, hogy Románia, a kommunista országok közül elsőként, 1971-ben csatlakozott a GATT-hoz, 1972-ben pedig az IMF-hez és a *Világbankhoz* (Courtney-Harrington, 1991, 303, 323). Az *Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezményben* vállalt tagságának jelentősége akkor vált

igazán fontossá, amikor e nemzetközi egyezményben részt vevő országok tovább csökkentették a legnagyobb vámkedvezmény státusszal rendelkező országok közötti vámtarifákat (Courtney-Harrington, 1991, 322-323). Az ország globális pénzügyi rendszerhez való csatlakozása nemcsak jelentős kedvezményekkel járó hitelfelvételt, technológiaimportot és ipari beruházásokat tett lehetővé, hanem ideiglenesen növelte külpolitikai mozgásterét is a nyugat-európai országokkal szemben: az ország *Európai Gazdasági Közösséggel* kötött preferenciális vámrendszer-szerződést¹⁴¹ (Bottoni, 2017, 1).

1968-tól kezdve a romániai magyar kisebbségek érdekvédelme elé több akadály gördült. Egyrészt a hetvenes évek első éveiben a politikai emigráció cselekvőképessége általánosságban is lényegesen korlátozódni látszott. Mivel az enyhülés időszakában a nyugati országok kapcsolata a szatellit országok kormányaival normalizálódott, a politikai emigrációs szervezetek hivatalos képviselőjének funkciója érvényét veszítette, amelynek ilyen módon csupán a közvélemény tájékoztatása és a véleménynyilvánítási szabadságában akadályoztatott kommunista uralom alatt élő magyarságot érintő ügyekben való fellépés maradt (Borbándi 2006, 398-399). Másrészt Románia be nem avatkozása Csehszlovákiának a Varsói Szerződés országai által történő lerohanásába azt feltételezte, hogy az országot egyre pozitívabb elbírálásban részesítették a nyugati politikai vezetők, mivel egyre több újság és a bukaresti amerikai nagykövetség is arról nyilatkozott, hogy a magyar kisebbség helyzetének súlyossága csökkent volna, hogy egyre növekvő önállóságot garantáltak volna nekik, és hogy az emberi jogok területén egy fokozatos liberalizáció lenne tapasztalható (Bottoni, 2017, 1). Harmadrészt szintén akadályt gördített a romániai magyarság amerikai és nemzetközi fórumokon történő érdekképviselése elé az a tény, hogy az 1968-as események a Ceaușescu által meghatározott román nemzetiségpolitikában is fontos fordulópontot hoztak.

Mivel Románia aktív külpolitikai szereplését csak egy stabil és „*pacifikált*” háttérrel lehetett elképzelni, amiben igen lényeges szempont volt a nemzetiségekkel szembeni viszony rendezése is, melynek érdekében a román rezsim számos gesztust tett. Ezek közül három eseménynek volt kiemelkedő szerepe. Az első ilyen fontos fejlemény az 1967-ben elkezdett közigazgatási reform volt, ami a tartományoknál kisebb, könnyebben

¹⁴¹ Lásd részletesen Bottoni, 2016

megszervezhető megyék iparfejlesztését volt hivatottak szolgálni, aminek során a magyar anyanyelvű lakosság több kisebb, magyar többségű megyébe tömörült.

Egy másik kiemelt esemény a társadalommal való kiegyezés keretében a magyar értelmiségiekkel létrehozott találkozó volt, ami után a román pártvezetés továbbra sem ismerte el a magyarság kollektív jogait, de a romániai magyar elit számára lehetőség adódott hivatalos fórum előtt ismertetni kulturális problémáikat. Ezt követően közéleti hetilapok, könyvkiadók, magyar és német nyelvű tévéműsorok indultak el, amik a magyar anyanyelv ápolását segítették.

A harmadik fontos szerepet játszó esemény a belpolitikai egyensúly megtartásának érdekében a tömegmobilizáció felfrissítése céljából alapított, a román társadalom minden szintjét és területét átfogó *Szocialista Egység Frontjának (Frontul Unității Socialiste)* magyar szekciójaként működtetett *Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa (MNND)* létrehozása volt. Utóbbit nem a romániai magyarság kollektív jogainak érvényesítése céljából hozták létre (így nem is volt lehetősége külön döntéseket hozni, és saját megoldásokat alkalmazni), hanem azért, hogy közvetítse a román párt politikáját, így az egyes tanácsok fő feladata a politikai nevelési tevékenységekhez való hozzájárulás volt. Ennek ellenére a nyelvi elkülönülés mégis hozzájárulhatott a nemzetiségek anyanyelvén való tudományos, művészet és irodalmi alkotások ösztönzéséhez (Novák, 2011, 33-54). Ez a magyar kisebbségek irányába történő nyitás azonban csak a hetvenes évek első feléig éreztette hatását: a kisebbségi jogok továbbra is számos területen szenvedtek csorbát,¹⁴² annak ellenére, hogy kulturális téren¹⁴³ és a magyar területeken történt gazdasági

¹⁴² A sérelmek között az anyanyelvi oktatás volt a magyarság legnagyobb problémája, mivel az 1956 utáni belpolitikai fordulat a probléma minden szintjét súlyosan érintette. A pártvezetés – miután korlátozták az anyanyelven való továbbtanulás lehetőségeit és a könyvellátást – számos anyanyelvi engedményt tett, amelyeket azonban a hetvenes évekre sem valósított meg. Emellett továbbra is gondot okozott a közigazgatásban történő anyanyelvhasználat problémája, a műsorok és intézmények megfelelő tartalommal való kitöltése, a diszkrimináció, a második vonalban tevékenykedő román káderek nem megfelelő hozzáállása, a kétnyelvű feliratok hiánya, a romániai magyarságra vonatkozó történelmi tények beemelésének hiánya a történelem tankönyvekbe és a többségi románok irányába közvetített hiányos információk az országban élő magyarokról, illetve a magyar nyelvű könyvkiadás területén tapasztalható hiányosságok (Novák, 2011, 61-62).

¹⁴³ Ilyenek voltak többek között: a magyar sajtó, a magyar nyelvű könyvkiadás újjászervezése és megerősítése, új intézmények munkaközösségeinek kialakítása, továbbá a párt vezető szerveinek és a holdudvarban tevékenykedő magyar kádereknek és értelmiségieknek az együttműködése, illetve számos magyar értelmiségi és káder pozíció megnyílása, valamint a hivatalos ideológiai keretek között a magyar kulturális örökség néhány elemének ápolásának a lehetősége. Utóbbi külön színezetet kapott a két új magyar többségű megyében, amelyben új kulturális intézmények jöttek létre és két megyei napilap tovább erősítette az írásos kultúrát, továbbá lehetőség adódott arra is, hogy fiatal értelmiségiek a megyeszékhelyekre költözhessenek (Novák, 2011, 54-59).

fejlesztések¹⁴⁴ területén is pozitív irányú változások mentek végbe, melyek mind hozzájárultak a magyar kisebbség és a romániai magyar elit egy jelentős részében az otthonosság-érzet megerősödéséhez. Ugyanakkor a magyar kérdés gyakran redukálódott Székelyföld szintjére, melynek során elkezdődött a lokális identitás új, megyei identitássá történő átalakítása, ami egybevágott a múlttól és a kötődésektől való szakítást szorgalmazó politikának (Novák, 2011, 54-63).

A hetvenes évek elejére azonban a román diktátor konszolidálta hatalmi pozícióit, így nekiláthatott a társadalmi és gazdasági átalakítási projektek megvalósításának felgyorsításához. Az 1971-ben meghirdetett ún. „*mini kulturális forradalom*” a román társadalom és politika számos területén, többek között a nemzetiségeket illetően is komoly változásokat hozott. Alapfeltevésként kezelték a kérdést, miszerint a nemzetiségi ügy megoldódott, ezáltal tagadták a kisebbségi különérdek létezését, és a szocialista hazafiságra való erőteljesebb nevelésre szólítottak fel, aminek következtében a társadalmi életre és kultúrára általános ideológiai szigor nehezedett, és az addig működő intézmények főleg a nyolcvanas évekre visszafejlődtek, és a párt irányvonalának közvetítőivé redukálódtak.

Emellett tovább folytatódott a közigazgatási reform is: a megyésítésen túl az iparosítás miatt a román többségű területekről betelepítéseket hajtottak végre, valamint szisztematizálási terveket dolgoztak ki, amelyek komoly beavatkozást irányoztak elő Románia társadalmának megváltoztatásában, míg a rurális települések egy részének lassú felszámolása vagy szerkezeti átalakítása pedig a hagyományos vidéki közösségek megszűnésének jövőjét vetítette előre. Ezenkívül a nemzetiségi tanácsok szerepe is átértékelődött, és visszaszorult a pártpolitika megjelenítésére, emiatt az ideológiai nyomás hatására az MNDT már a hetvenes évek közepére elvesztette azt a minimális problémaközvetítő szerepét is, amivel indulásakor rendelkezett.

Miután Ceaușescu az RKP Végrehajtó Bizottságában 1971 júliusában közzétette a „*júliusi tézisekként*” elhíresült, 17 pontból álló politikai reformot tartalmazó dokumentumot, a vezető magyar értelmiségiek előtt egyértelművé vált, hogy az ideológiai szigor és a gazdasági takarékosági politika a magyarságot érzékenyebben fogja érinteni, és hogy a

¹⁴⁴ Így az ipari termelés bővülése, a gazdasági beruházások, a modernizációra szánt befektetési alapokból történő részesülés révén számos helyi kezdeményezés megvalósulása, különösen infrastrukturális fejlesztésekre (Novák, 2011, 58-59).

romániai magyar érdekvédelmet betöltő fórumok kiüresedése miatt e szervezetek képtelenek lesznek ellátni az addigi hatékonysággal a kisebbségi értékmegőrző és ápoló szerepet. Különösen azután, hogy a vidéki pártszervekben egyre inkább szigorították a párttájékoztatót, valamint egyre gyakrabban cserélték a magyar káderállomány összetételét is. Erős magyar helyi pártvezetés hiányában pedig könnyebben hajtottak végre diszkriminatív rendelkezéseket,¹⁴⁵ ezáltal az 1970-es évek közepére a romániai magyarság létfeltételei látványosan és gyorsan szűkülni kezdtek, ami aktiválta a párt magyarságpolitikájának kritikussait (Novák, 2011, 64-72). E kritikák – különösen a románellenes kijelentések – és a magyarokat általánosan érintő szeparatizmus vádja gyanússá tették a magyar értelmiségieket, és fokozták a román belügyi szervek irányukban mutatott érzékenységét (Novák, 2011, 89).

Mindezt súlyosbította az is, hogy a Magyarországgal fenntartott kulturális kapcsolatok jelentős része is irredenta-nacionalista jelzöt kapott. 1965 után a magyar államot a román pártvezetés részéről többek között az a vád is érte, hogy revizionista szellemben szervezi a nyugati magyar emigrációt, és hogy államilag irányított propagandát szervez az USA-ban és Nyugaton.¹⁴⁶ A román pártvezetés erre azért is tekintett gyanakvással, mert a nacionalistának, revizionistának tekintett magyar kisebbségi célszemélyek és csoportok már az ötvenes évektől kezdve a belügyi szervek megfigyelő munkájának fő célpontjait képezték, és a párt a hetvenes évek elejétől eleve bizalmatlanul kezelte a magyar kulturális életben jelentkező új generációt (Novák, 2011, 88-91).

A magyar állami szervek hetvenes évekbeli hozzáállása a saját nemzeti emigrációjához változott ugyan, de valószínűleg messze nem annyit, mint amennyire a román belügyi

¹⁴⁵ Ilyen nyíltan diszkriminatív intézkedés volt az 1973-as oktatási törvény, amely súlyosan érintette az alsófokú anyanyelvi oktatást, a nyíltan erőszakos asszimilációs törekvések, a 225/1974-es törvény, amelyben megtiltották a külföldi magánszemélyek elszállásolását, ami jelentősen megnehezítette az anyaországiakkal való kapcsolattartást (Novák, 2011, 70-72).

¹⁴⁶ Ahogy egy, az USA-ban létező magyar „nacionalista szervezetekről” szóló román titkosszolgálati jelentés fogalmazott: „Az utóbbi években néhány magyar újságíró és szökevény a horthysta propagandát teljesen újjáélesztve sajtókampányba kezdett országunk ellen a magyar kisebbség állítólagos üldözése ürügyén. De mindez valójában Erdélyre vonatkozó revizionista kampánycélokat szolgál. Jelentjük, hogy a rendelkezésünkre álló adatokból kiderült, hogy az Amerikai Egyesült Államokban (AEA) a magyar emigrációnak több olyan szervezete is működik, melyek fokozott nacionalista-ellenes tevékenységet folytatnak államunk ellen. Az erdélyi és Magyar Népköztársaságbeli szökevényekből álló szervezetek, melyek saját sajtóorgániummal rendelkeznek, ahol nacionalista-sovinista-ellenes eszméket hirdetnek Románia Szocialista Köztársasága ellen...” (Jelentés az Amerikai Egyesült Államokban létező magyar nacionalista szervezetekről. ACNSAS, fond Documentar, dos. 117/4. 1/f. idézi: Novák, 2011, 90)

szervek erre gyanakodtak. Az USA Magyarországgal folytatott diplomáciai kapcsolatainak normalizálódásának hatására az 1970-es évektől kezdve lehetővé tette a Kádár-rezsim fokozatos nemzetközi nyitását az anyaország transzatlanti diaszpórája felé (Várdy, 2010, 530). A legfőbb gyakorlati változás a korábban már említett *Anyanyelvi Mozgalom* megszerveződése és annak háttérben történő politikai befolyásolási kísérlete volt. Az 1970-es évek elején létrejött és részben a később bemutatásra kerülő romániai magyarságért érdekvédelmi tevékenységet végző *Emberi Jogokért Romániában Bizottság* (CHRR) egyik fontos háttérmunkát végző tagja, az amerikai magyarsággal kiterjedt kapcsolatokat ápoló Nagy Károly kezdeményezésének hatására alapított *Anyanyelvi Konferenciának* azonban legfőbb célja a magyar anyanyelvű kultúra ápolása volt, mintsem a jobboldali és más kelet-európai nemzetek elleni lázítás. Tevékenységüket épp ezért az emigráció antikommunista tagjai gyanakodással figyelték, mivel úgy vélték, hogy a részükről jövő minden Magyarországgal történő együttműködés csak a kommunisták hatalmát erősíti. Gyanújuk nem volt alaptalan, mivel a korábban említett *Anyanyelvi Konferencia* annak a magyar kormány által alapított és működtetett *Magyarok Világszövetségének* az égisze alatt működött, amelynek tevékenységét Magyarországról is igyekeztek politikailag befolyásolni: az *Anyanyelvi Mozgalom* által rendezett konferenciákon magyarországi politikusok is részt vettek, akik propaganda beszédekkel igyekeztek az emigrációs közvéleményt befolyásolni (Kovács, 2018, 109-110).

Az egyre nehezebbé váló romániai magyar kisebbségi létről Nyugatra kijutott információk ellenére az értük érdekvédelmi tevékenységet folytató szervezetek számára tehát 1968-1974-ig nem volt lehetséges jelentősebb előrelépés. Voltak ugyan hiábavaló kísérletek arra, hogy az AMSZ tagok tiltakoztak az amerikai-román nukleáris egyezmény ellen 1968-ban, amelyet az USA biztonsága és a magyar kisebbség elleni fenyegetésnek tekintettek (Száz, 1988, 70), valamint, hogy meggyőzzék Kissingert és Brzezinskit a romániai magyarok emberi jogainak fontosságáról 1969 folyamán (Hermann, 2011, 70), azonban ezek nem járhattak sikerrel.

Mindeközben maga az amerikai magyar diaszpóra is jelentős változáson ment keresztül és újraformálódott: a magyarországi rezsim nemzetközi elismertsége, a détente és a szovjet-amerikai kapcsolatok változása tovább polarizálták a diaszpórákat, amely már eleve sem volt egységes. A szakadék elsősorban azok között a diaszpóra tagok között nőtt, akik a

kapcsolatok normalizálását kívánták elérni, és azok között, akik a gyanús kommunisták felé sokkal hazafiasabb kiállást követeltek (Várdy, 2005, 530). Ez a szakadás a romániai magyar kisebbségek érdekvédelmét ellátó szervezetek között is leképeződött, melynek több oka is volt. Egyrészt 1974-ben két USA-n kívüli diaszpóraszervezet, az *Ausztráliai Erdélyi Szövetség* és a brazíliai *Erdélyért Mozgalom* döntött úgy, hogy újjászervezi a magyar emigrációt a romániai magyarok hatékony érdekképviselete érdekében. Egy ernyőszervezetet hoztak létre, hogy a nyugati országokban koordinálják akcióikat *Erdélyi Világszövetség* (EVSZ) néven (Teleki, 765/1974.10.06.). A két világháború közötti kisebbségi lét tapasztalataival nem, vagy kevésbé rendelkező, a szélsőjobboldal által parlamentbe hívott Adorján Ferenc, az *Ausztráliai Erdélyi Szövetség* vezetője, és a korábban már említett, Brazíliában sikeres üzleti tevékenységet folytató, egyébként Teleki Béla által „*sok idealizmussal*” rendelkező, de „*derék, jó magyarnak*” tartott Zolcsák István (Teleki, 309/1974.12.03.). Nádas Jánost az AMSZ elnökét és a clevelandi Magyar Társaság alapítóját kérte fel az új szervezet főtitkári pozíciójára. Emellett pedig, miután Lóte Lajos, az *Erdélyi Bizottság* vezetője visszautasította a felkérést, Zolcsák Wass Albertet, az *Amerikai Magyar Szépmíves Czeh* vezetőjét nevezte ki a szervezet legfőbb vezetőjévé. Az EVSZ alapítói ugyan többször megkíséreltek kapcsolatba lépni Teleki Bélával, ő azonban mindannyiszor visszautasította az együttműködést arra hivatkozva, hogy a szervezetek ideológiája olyan távol van egymástól, hogy tevékenységüket képtelenség egy entitássá egyesíteni (Hermann, 2012, 71.), ahogyan később a szervezetnek a CHRR-rel sem sikerült együttműködést kialakítani (Hámos, 2016). A szakadás másik oka a romániai magyar kisebbség emigrációjának kérdése volt (lásd alább).

A Nixont a Watergate-botrány után átmenetileg követő Ford elnök elődjéhez hasonló politikát követett: Kissinger maradt a külügyminiszter és nemzetbiztonsági tanácsadó. A SALT tárgyalásokat tovább folytatták. Időközben azonban a détente folyamatát ellenző demokraták a törvényhozásban jelentős többségbe kerültek, és a közvélemény szemében is jelentősen csökkent az enyhülés politikájának népszerűsége. 1975-ben Ford komoly kritikákat kapott, amiért nem állt ki a Szovjetunióban történt emberi jogsértések ellen, és mert nem fogadta a szovjet disszidens író, Alexandr Solzsenyicint, aki a közelgő EBESZ tárgyalásokat „*Kelet-Európa elárulásának*” nevezte (Schultzinger, 2010, 389). Különösen a kelet-európai származású amerikaiak körében keltett továbbá nagy felháborodást az a tény,

hogy a Külügyminisztérium egyik tanácsadója, a Kissingerhez közel álló Helmut Sonnenfeldt a *Washington Post*-nak 1976 márciusában adott interjújában azt nyilatkozta, hogy úgy látja, hogy az amerikai érdek az, hogy „szerves egység” fejlődjön ki a Szovjetunió és a szatellit államok között. Habár később a Kongresszus egyik külpolitikai albizottsága által rendezett tanúmeghallgatáson lehetősége volt bővebben kifejtetni véleményét,¹⁴⁷ a „Sonnenfeldt doktrínaként” elhíresült Kelet-Európa-politika a köztudatban mégis úgy csapódott le, hogy az USA Kelet-Európa „finlandizálásában” lenne érdekelt. Ez pedig jelentősen rontott az egyre konzervatívabbá váló közvélemény amerikai külpolitikával kapcsolatos megítélésén, melyen nem igazán segített az ekkor kibontakozó Helsinki folyamat keretében történt szovjetek által megszállt területek elismerése sem (Courtney-Harrington, 1991, 397-398).

A helsinki záróokmány aláírására 1975. augusztus 2-án került sor, mely a korábbi évek tárgyalásainak csúcspontja volt, és amely ellen annak amerikai ellenzői azért léptek fel támadólag, mert nem értettek egyet az európai határok elismerésével, és elleneztek a kelet-európai országok szovjet befolyását. Ezen nem változtatott az a tény sem, hogy az emberi jogsértésekkel kapcsolatban az új amerikai elnök elődjéhez képest jóval keményebb hangot ütött meg a konferencián elhangzott beszédében. Ugyanabban az évben Ford jelentősen csökkentette Kissinger nemzetvédelemre gyakorolt befolyását, 1976-ban pedig elhatárolódott az amerikai-szovjet kapcsolatok déttente-ként történő jellemzésétől is, mivel azonban az amerikai közvélemény szemében folyamatos népszerűségét veszítő déttente politikája és a kelet-európai nemzetek sorsa az elnökválasztás vitáinak kulcsfontosságú részévé vált, ez végül Carter 1976-os elnökválasztási győzelméhez vezetett¹⁴⁸ (Schultzinger, 2010, 390-392).

¹⁴⁷ Eszerint Sonnenfeldt eredetileg a korábbi „nem organikus”, diktatórikus elnyomás helyett abban reménykedett, hogy a kelet-európai államok függetlenségét, szuverenitását és autonómiáját a Szovjetunió elismeri, és természetesebb, szervezesebb kapcsolatokat fog kiépíteni velük (Courtney-Harrington, 1991, 397-398).

¹⁴⁸ Emögött fontos folyamat volt az, hogy az 1970-es évek közepétől az amerikai politikában a konzervativizmus egyre inkább megerősödött. A neokonzervatívok nemcsak a Szovjetunióval való egyensúlyra hívták fel a figyelmet, hanem az amerikai szuperhatalom visszaállítására, amely csak akkor történhetett meg, ha megvan a megfelelő elrettentő erő a szovjetekkel szemben, szembeáll a kommunizmussal és többet tesz külföldön az amerikai értékek és érdekek védelméért. Az elnökválasztás során Ford retorikájából hiányzott az erő ahhoz, hogy a közvéleményt meg tudja győzni arról, hogy az EBESZ nem Európa sztálini felosztásának legitimálására szolgált. Ugyanakkor a Helsinki Egyezmény aláírásával a szovjetek elköteleződtek az emberi jogok mellett (Njølstad, 2010, 139-141).

Annak ellenére, hogy a kongresszusi tagok közül egyre többen kívánták az amerikai külpolitikát az emberi jogok biztosításához kötni (Courtney-Harrington, 1991, 354), 1974. december 20-án mindkét ház elfogadta a szovjetekkel való kereskedelmi kapcsolatok fejlődésének elősegítésére szánt új kereskedelmi törvényt, amely többek között a legnagyobb vámkedvezmény státuszát is magába foglalta, s amit Ford a következő év januárjában ratifikált. A törvény két módosító javaslatot is tartalmazott, amely nagymértékben befolyásolta az amerikai-román kapcsolatokat. A Jackson és Vanik szenátorok által beterjesztett javaslat¹⁴⁹ szerint az elnök jogfeladást („waiver”) gyakorolhat a szovjet zsidók szabad emigrációjának követelésével kapcsolatban, amennyiben az hozzájárul a követelés teljesítéséhez, illetve garanciát kap arra, hogy a pályázó ország jelentős mértékben pozitív irányban változtat emigrációs politikáján (Courtney-Harrington, 1991, 370.). Mivel ezt a szovjetek a korábban említett okok miatt nem fogadták el, végül a Jackson-Vanik törvénymódosító javaslat más kelet-európai országokkal folytatandó, minél szélesebb körű kapcsolatok kiépítésének eszközévé vált (Courtney-Harrington, 1991, 371). Továbbá ezzel egy időben Románia és Jugoszlávia kivételes státuszt kapott az *Általános Preferenciális Rendszerben* (*Generalized System of Tariff Preferences – GSP*) is, amely szintén jelentős előnyökkel járt az országok számára. Addig ui. a kevésbé fejlett országokkal való könnyebb kereskedelem érdekében kialakított vámentes státusszal járó előnyöket egy Vasfüggöny mögötti ország sem élvezhette (Courtney-Harrington, 1991, 370).

A Ford-időszak alatt az 1974-es kereskedelmi törvény elfogadása és a Moszkvával folytatott kereskedelmi tárgyalások kudarca zöld utat nyitott Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának, mivel ez a feltételrendszer egyértelműen Romániának kedvezett (Borhi, 2015, 338). A tárgyalások folyamán azonban a Jackson-Vanik módosító

¹⁴⁹ Jackson szenátor ellenezte a szovjet-amerikai enyhülést és mindent megtett annak érdekében, hogy aláírja Nixon békepolitikáját. 1972 februárjában törvényjavaslatot terjesztett be a Szenátusba, azzal a céllal, hogy a szovjet zsidóságnak lehetőséget adjon az ország elhagyására. 1972 nyarán pedig kidolgozta javaslatát, amelyben a szovjet-amerikai tárgyalások feltételeként a szovjet belpolitika javulását szabta meg, különös tekintettel a zsidó emigrációra. Amikor augusztus 3-án a Szovjetunió bejelentette, hogy kiutazási adót („exit tax”) vet ki minden emigránsra, Ribicoff szenátorral együtt benyújtotta az ún. Jackson-módosító javaslatot („Jackson Amendment”). Szeptember 22-én a Külföldi Segélyezési Törvényhez („Foreign Assistance Bill”) kapcsolódó módosító javaslatában pedig az ohioi Vanik szenátor arra szólította fel az amerikai kormányt, hogy az Export-Import Bank által nyújtandó hiteleket és kölcsönöket tagadjanak meg minden olyan országtól, amely állampolgáraitól több mint 50 dollárt kér a kiutazási vízumért. Jackson és Vanik javaslata körül szinte mozgalom alakult ki, amely arra kényszerítette az elnököt, hogy tárgyaljon a szovjetekkel (Courtney-Harrington, 1991, 330-332.).

javaslat által szabott szabad emigráció feltételére Ceaușescu érzékenyen reagált, és semmilyen ígéretet nem volt hajlandó írásban rögzíteni az emigrációs kvóta emelésével kapcsolatban. Ceaușescu szóbeli biztosítékot adott arra, hogy az 1973 decemberében aláírt *Közös Elvi Nyilatkozat* alapján mindkét ország „*hozzájárul a kölcsönös bizalom és jóakarát alapján a humanitárius problémák megoldásához*”. Ford egy csomagban benyújtotta a törvényhozásnak a Románia kedvezményes kereskedelmi státuszáról, az ehhez kapcsolódó elnöki jogfeladásról és az amerikai-román kereskedelmi egyezményről szóló javaslatát, az erről szóló tanúmeghallgatások azonban, különösen az emigráció biztosításának kérdésében megosztották a kongresszusi képviselőket és szenátorokat, amire a románok nem számítottak. A román vezetőség akkor terjesztette ki kereskedelmét harmadik világbeli országokra, és nagy szüksége volt a nyugati technológiára és nehézipari berendezésekre ahhoz, hogy elérje gazdasági célkitűzéseit, ezért Ceaușescu úgy döntött, hogy személyesen találkozik Ford elnökkel, hogy látogatása hatással legyen az amerikai törvényhozásra. Az 1975 júniusában lezajlott találkozón Ceaușescu újból ígéretet tett az elnöknek arra vonatkozóan, hogy a zsidó emigráció mértéke növekedni fog a közeljövőben (Courtney-Harrington, 1991, 383-387).

Mivel az amerikai törvényhozás a zsidó emigráció kérdését megoldottnak vélte, és a *Képviselőház Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának* helyszíni szemléje Románia számára pozitív eredménnyel zárult, a Szenátus 1975. július 25-én 88:2, a Képviselőház három nappal később 355:41 arányban elfogadta a Jackson-Vanik módosító javaslattal kiegészített amerikai-román kedvezményes kereskedelmi törvényt (Courtney-Harrington 1991, 390).¹⁵⁰ Életbe lépését egy héttel későbbi Ford romániai látogatásakor a pártfőtitkárral együtt kiadott nyilatkozatban foglalták írásba 1975 augusztusában (Courtney-Harrington 1991, 391-392), ami számos további előnyt nyújtott Romániának. Ezt követően ui. a két ország között több kutatás és fejlesztés, közlekedés, külkereskedelem, egészségügy, valamint oktatás területén kötött megállapodás született (Courtney-Harrington 1991, 393), melyek közül a legjelentősebb a november 5-én kelt *Hosszú Távú Gazdasági, Ipari és Technikai*

¹⁵⁰ A kölcsönös bizalmat alátámasztotta a mindkét állam által 1975 augusztusában aláírt Helsinkii Egyezmény. Ugyanakkor a záróokmány harmadik kosarában foglalt humanitárius problémákat Ceaușescu egyértelműen a nyugati országokban fellelhető drogproblémákra és az azokkal kapcsolatos bűncselekményekre értelmezte, viszont a záróokmány első kosara mindenképpen fontos előnyökkel járt a román diktátor politikai céljai szempontjából (Courtney-Harrington, 1991, 391-392).

Együttműködésről Szóló Egyezmény volt (Courtney-Harrington, 1991, 394). Emellett, mivel az Egyesült Államok a fejlődő országok számára fenntartott, fentebb említett GSP keretében megítélte Romániának a kedvezményes vámokat jelentő státuszt is, a kelet-európai ország további jelentős bevételi forrásra tehetett szert. A kereskedelmi törvény azonban annak minden előnye ellenére az ún. „*Jackson-Vanik módosítás*” miatt sok fejfájást azonban okozott román kormánynak. Az ezzel a bekezdéssel elfogadott új kereskedelmi törvény ugyanis egy olyan ütemtervet szabott meg az elnöknek a kivándorlással kapcsolatos jogfeladás meghosszabbítására vonatkozóan, amely nélkül Románia nem kaphatta meg a legnagyobb kedvezmény státuszát. A Kongresszus eleinte másfél éves időszakot szabott meg a törvény beiktatása előtt az elnöknek a jogfeladás gyakorlására, amelynek lejárta után az egy évre csökkent. Így a Kongresszusnak az ezzel kapcsolatos vitákat követően a minden évben megadott határidő előtt jogában állt felszólítani az elnököt a jogfeladás gyakorlására, vagy éppen annak tiltására. Mindez a Kongresszus két kamarája Kereskedelmi és Pénzügyi Bizottságainak megfelelő albizottságaiban egy évente, február és augusztus között történő felülvizsgálati procedúrát hozott magával, amely számos tanúmeghallgatással járt. A procedura kimenetelének megfelelően a képviselőknek lehetőségük volt a tanúvallomások alapján határozati javaslatot benyújtani a kérdésben. Érvényes szavazás esetén pedig a Kongresszus nem adott volna engedélyt az elnöknek a legnagyobb vámkedvezmény elvének újabb egy évre történő meghosszabbítására (Courtney-Harrington, 1991, 394-395), és a státusz visszavonásra kerülhetett volna. Ily módon Románia a Jackson-Vanik módosításnak köszönhetően nem tudatosan ugyan, de a „*alávetette saját belső politikáját a kongresszusi kivizsgálásoknak*” (Courtney-Harrington, 1991, 389).

Mindeközben a magyar-román kapcsolatokban a hetvenes évek elejétől a korábban említett érdekellentétek egyre látványosabbá váltak, majd a nemzetiségekkel kapcsolatos kérdések egyre hangsúlyosabb tematizálásához, és az ezekkel kapcsolatos konfliktusokhoz vezettek. A magyar-román kétoldalú kapcsolatokban ettől az időszaktól kezdve egyre többször szerepelt a romániai magyarság ügye. 1972-73-ban elindult a problémakör magyarországi tudományos intézményesítése: az MSZMP Központi Bizottsága és annak bizottságai háttérjelentéseket készítettek, és a határon túli magyar intézményesítést segítő határozatokat hoztak a határon túli magyarokról és a szomszédos államokkal fenntartott kulturális kapcsolatokról (Bárdi, 2004, 96). A román fél azonban továbbra is visszautasította

a belügyekbe történő beavatkozást, nem volt nyitott, sőt, több területen még inkább visszafogta a kétoldalú kapcsolatokat még a nyilvánosság kizárásával zajló találkozók is, hiszen az ekkorra már nagyfokú hatalomkoncentrációt végrehajtott román rezsim a nemzeti érdekeket a szocializmus fölé állította, és a változásokat más szocialista országokkal folytatott kapcsolataiban figyelmen kívül hagyta. Az 1972-ben lezajlott kétoldalú találkozón már felmerült a romániai magyarság ügye, ahol Kádár azzal érvelt, hogy habár a témát belügynek tekinti, mivel a magyar közvéleményt érdekli, nem kerülhette meg a kérdést, amelyek gyakorlati megvalósítását a román fél visszaverte. A magyar remények a kishatárforgalom növelésével, a kulturális termékek cseréjével és a romániai magyarság helyzetének javításával kapcsolatban ezért egy időre szertefoszlottak (Novák, 2017, 62-63).

A hetvenes évek közepétől a magyar pártvezetést három oldalról is egyre növekvő nyomás érte a határon túli magyarok kérdésének tematizálásával kapcsolatban. Egyrészt a népi írók (Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Püski Sándor) köréből;¹⁵¹ másrészt a demokratikus ellenzék oldaláról, akik a témát emberi jogi problémaként definiálták, és akik a nyugati magyar diaszpóra szervezetekkel is aktív kapcsolatot tartottak fenn;¹⁵² harmadrészt a nyolcvanas évek elejétől pedig a magyar pártvezetés Külügyi Osztályának munkatársai felől, akik a magyar érdekek erőteljesebb külpolitikai megjelenítésén dolgoztak (Bárdi, 2004, 98-99). 1976-ban már az MSZMP Politikai Bizottsága is foglalkozott a kérdéssel, és egy nyilvánosságra nem hozott határozat-előterjesztés szerint, habár a nemzetiségi kérdés továbbra is belügyi problémának számított, kijelentette, hogy a marxizmus-leninizmus nemzetiségpolitikai normáitól való eltérést a szomszédos országok pártvezetésének lehet jelezni, illetve elismerte azt is, a nemzetiségek problémája Magyarországon „*külpolitikai*

¹⁵¹ A népi írók csoportja már a hatvanas évek elejétől figyelemmel kísérte a határon túli magyarok sorsának alakulását, de kapcsolatokat is kiépített velük, és Magyarországon is segítette a téma feltárásában és politikai tiltakozást is folytatott az ügyben (Bárdi, 2004, 98). A határon túli magyarsággal kapcsolatos magyarországi közvéleményre Illyés Gyulának a *Magyar Nemzetben* 1977-78-ban megjelentetett esszéi nagy hatást gyakoroltak, mivel ezekben az író a magyarság össznemzeti összetartozásával kapcsolatos felelősségét kérte számon, és utalt arra, hogy minden magyar felelőssége, hogy a határon túli magyarság kérdésében döntésre jusson. 1984-ben a népi-nemzeti értelmiség képviselői pedig már azt kérték számon Aczélon, hogy a nemzetiségi ügyben az MSZMP tisztázza álláspontját, mert azt a közvélemény nem látja tisztán (Novák, 2017, 63-64).

¹⁵² Különösen fontos szerepe volt ebben a később részletesen bemutatásra kerülő romániai magyar ellenzéki folyóirat, az *Ellenpontok* egyik szerzőjének, Ara-Kovács Attilának, aki 1983-as Budapestre történő disszidációja után beépült a demokratikus ellenzék körébe, majd megalapította és működtette az *Erdélyi Magyar Hírlap* (ld. 6.3. alfejezetet és Tímár, 2019 tanulmányát). Emellett hatalmas jelentősége volt annak is, hogy egy másik magyarországi szamizdat, a *Beszélő* szinte minden száma foglalkozott a határon túli és magyarországi magyar kisebbségek kérdéseivel (Bárdi, 2004, 98).

kérdés is”. Ettől kezdve a különböző fórumokon egyre többször utaltak a szomszédos országokban élő magyarságra, azonban Románia esetében nyílt bírálatokra még évekig nem került sor (Bárdi 2004, 96-97). Ugyanebben az évben Magyarország bukaresti nagykövetsége is részletes elemzést készített Romániáról, amiben beszámolt az ottani magyarok helyzetéről (Novák, 2017, 63), mely azt mutatta, hogy a hetvenes évek közepére a magyar politikai vezetőségnek egyre pontosabb kép állt már rendelkezésére a romániai magyarság helyzetéről, kollektív és kulturális jogfosztottságáról¹⁵³ (Novák, 2017, 161-171). Kádár azonban még egy ideig a kétoldalú tárgyalásoktól várta a helyzet diplomatikus megoldódását, mely reményéről a román homogenizációs politika kibővülésével csak fokozatosan tett le.

A romániai magyar kisebbség amerikai érdekvédelmében a hetvenes évek közepén történt komolyabb fordulat, amely egyenes következménye volt a szervezetek közötti törésvonalak elmélyülésének. Ennek apropója a romániai magyarok szabad emigrációjával kapcsolatos egymással összeegyeztethetetlen nézetek ütközése volt. Mint korábban említésre került, a Nixon-kormány 1974-ben megkezdte tárgyalásait Romániával a legnagyobb vámkedvezmény státuszának megadásáról (Courtney-Harrington, 1991, 381), melynek következtében Románia elfogadta a kereskedelem és a zsidók szabad kivándorlásának összekötését (Weiner, 1988, 134). E kétoldalú amerikai-román tárgyalások folyamán, 1974 végén az EVSZ vezetője, Wass Albert memorandumot küldött Ford elnöknek, hogy minden Romániában élő etnikai kisebbség szabad emigrációját és az amerikai állampolgárok családtagjaikkal történő egyesítését kérje tőle (Teleki, 1381/1975.01.04., Hermann, 2011, 83). Vele együttműködve az AMSZ meggyőzte az észak-karolinai republikánus Jesse Helms szenátort, hogy terjesszen be a Jackson-Vanik módosításhoz egy másik, később 409-es számmal ellátott bekezdést, egy ún. technikai törvénymódosítást, javasolva a kereskedelmi tevékenység iránt érdeklődő nem piaci alapon működő országokból származó, USA-ban élő emberek közeli hozzátartozóinak emigrációs lehetőségének lehetővé tételét (Hermann, 2011, 84; Courtney-Harrington, 1991, 389). Mivel

¹⁵³ A jelentés ugyanis nemcsak az anyanyelvhasználati jogok csorbulását mutatja be részletesen, hanem a történelmi örökségtől való mesterséges elszakítás törvényi háttérét és gyakorlati megvalósulását, valamint Románia történelmének meghamisítását is leírja, bemutatja a magyarországiakkal való kapcsolattartás legfőbb akadályát képező ún. szállástörvényt, az iparosítás nemzetiségekre gyakorolt hatását, a magyar nyelvű művelődés lehetőségeinek korlátozottságát és a román különutas külpolitika nemzetiségekre gyakorolt hatását (Novák, 2017, 161-171).

sok család szakadt szét az Atlanti óceán két partján, amely amerikai állampolgárokat is érintett, az ügy magára vonta a Külügyminisztérium figyelmét, ezáltal az elnök a 402-es módosítással együtt elfogadta ezt a javasolt technikai módosítást is (Mount, 2011, 121; Teleki, 1267/1974.11.03).

Értesülve e fejleményekről, az AESZ elnöke, Teleki Béla próbálkozott Wass lobbiaikciójának ellensúlyozásával, mivel úgy vélte, hogy az EVSZ vezetőjének e kérése károkat okozott, különösen miután olyan leveleket kapott, amelyek visszaigazolták félelmét, hogy a román hatóságok kifejezetten arra bátorítottak kisebbségi magyarokat, hogy emigráljanak, amikor külföldi utak miatt az ország elhagyására adtak be kérelmeket. Teleki ezért 1975-ben memorandumot írt Ford elnöknek, felsorolva a román kormány számos hátrányos helyzetű lépését. Szintén előkészített egy, a román kormánnyal folytatott kereskedelmi egyezményrel foglalkozó szenátoroknak szóló levelet, azzal érvelve, hogy az emigrációs folyamat könnyítése nem tudja ellensúlyozni az emberi jogokat sértő romániai dekrétumokat. Emellett úgy érvelt, hogy a magyar kisebbséget hátrányosan érintő dekrétumok eltörlése a minimum feltételnek kellene lennie ahhoz, hogy megadják a legnagyobb az országnak (Hermann, 2011, 81-86).

1975-ben az USA és Románia vezetői aláírták a *helsinki záróokmányt* (Mount, 2011, 107), amelynek ún. harmadik – az emberi és alapvető szabadságjogokat, beleértve a lelkiismereti és vallásszabadság kimondását tartalmazó – kosara lehetővé tette a diaszpóráközösségek számára, hogy ezen intézkedéseket felhasználják kibocsátó országuk kormányának figyelmének felhívására (Bottoni, 2017, 2). A helsinki folyamatban és egyes országok emberi jogi gyakorlatának számonkérésében fontos fordulóponthoz vezetett továbbá az 1978-ban az USA-ban bejegyzett első nem kormányzati szervezet, a *U.S. Helsinki Watch*, amelynek amerikai szervezete a rá következő évben alakult meg hivatalosan a záróokmányban foglalt nyomon követése és az amerikai politikai döntéshozóknál a szovjet vezetőség irányába gyakorolt nyomás érdekében történő lobbizás céljából (Foot, 2010, 460). Ezt más hasonló emberi jogokért küzdő nem kormányzati szervezetek létrehozása követte, melyek idővel a magyar diaszpóraszervezetek fontos szövetségeseivé váltak.

A helsinki záróokmány aláírása után az AMSZ húsz kongresszusi képviselőt győzött meg, hogy csatlakozzon Millicent Fenwick New Jersey-i republikánus képviselő

javaslatához a Kongresszus egyik tanácsa, az *Európai Biztonsági és Együttműködési Tanács* létrehozásáról (Száz, 1988, 71), melynek célja a Helsinkii Egyezmény irányelveinek vasfüggöny mögötti országokban történő végrehajtásának rendszeres felügyelete volt. Az amerikai magyar diaszpóra vezetői e tanács előtt is évente tanúskodtak a romániai magyarság helyzetéről, tehát e fórum és a már említett amerikai-román kereskedelmi egyezmény biztosította legnagyobb vámkedvezmény státuszáról szóló, minden évben megrendezésre kerülő kongresszusi kivizsgálás volt az a két fő keret, amely lehetőséget adott az amerikai magyar diaszpóratagok számára, hogy felhívják a figyelmet a romániai magyar etnikai csoportok ellen elkövetett emberi jogsértésekre (Courtney-Harrington, 1991, 384). A nemzetközi kapcsolatok emberi jogi dimenziójával foglalkozó román szakirodalom szerint a záróokmányt aláíró, és az emberi jogok betartására kötelezettséget vállaló Románia számára az 1975-ös egyezmény a hidegháború későbbi időszakából visszatekintve mindenképpen negatív fordulópontot jelentett (Bottoni, 2017, 2). Egy másik fontos, 1975-ben lezajlott nemzetközi körülmény, a már említett ún. „*Sonnenfeldt doktrína*” nyilvánosságra kerülése volt, amely az amerikai magyar diaszpóra körében nagy felháborodást keltett, mivel az emigráns szervezetek vezetői körében azt az érzést keltette, hogy az USA teljes mértékben elismerte a Szovjetunió Kelet-Európa feletti uralmát, és hogy az amerikaiak feladták a rendszerváltozás iránti elkötelezettségüket, ezáltal pedig elárulták az kelet-európai diaszpórák közösségei vezetőinek antikommunista törekvéseit (Bottoni, 2017, 6.).

E nemzetközi fejlemények egybeestek a romániai magyar kisebbség emberi jogainak kollektív jogfosztásáról szóló, nyugatra jutó hírekkel. A svájci napilap, a *Neue Zürcher Zeitung* 1975-ben a romániai magyarokról megjelent cikke a második generációs amerikai magyarokat is akcióra készítette. 1976-ban teljes oldalas cikket publikáltak Románia elnyomó politikájáról és tömegdemonstrációkat szerveztek, amelynek koordinálása érdekében létrehoztak egy ad hoc-nak szánt szervezetet, az ún. *Romániai Emberi Jogokért Bizottság*ot (CHRR), amelynek élére hamar Hámos László került, de a szervezetben többek között Veres Bulcsú, Brogyányi Jenő, Szekeres Zsolt, később pedig Latkóczy Emese és sokan mások is részt vettek. A cikk megjelenése után Ed Koch New York-i demokrata kongresszusi képviselő tárgyalt velük az ügyről és akkortól kezdve ő volt az ügy legerősebb támogatója a Kongresszusban (Kovács, 2017, 11), és segített felvenni a kapcsolatot Jacob

Birnbaummal, a *Student Struggle for Soviet Jewry* (SSSJ) vezetőjével, aki szintén kulcsfontosságú szövetséges volt a Románia legnagyobb kedvezmény elvét biztosító státusz megadása elleni küzdelemben (*Erdély Védelmében*, 1976).

A CHRR működését az első generációs szervezetek közül leginkább az AESZ és annak vezetője, Teleki Béla támogatta. Habár a tüntetés ötletét rendkívüli módon ellenezte, miután viszont a hirdetés szövegét meglátta, elismerte, hogy komoly ügyről van szó, és onnantól kezdve a háttérből tanácsokkal, finanszírozási segítséggel és kapcsolatokkal látta el a CHRR-t (Hámos L., 2010).¹⁵⁴

1976-tól fogva a CHRR tagjai tanúvallomásokkal folytatták érdekvédelmi tevékenységüket, melyek során fő érvelésük az volt, hogy a szabad emigráció csak egy a sok emberi jog közül, de számos más emberi jogot is megtagadtak a romániai kisebbségektől (Hermann, 2011, 95 és Kovács, 2017, 11). Első eredményeik közé tartozott, hogy 1976 augusztusában James Buckley New York-i szenátor benyújtotta a Szenátusban az S.Res.511-es számú törvénymódosítási javaslatot, amely az amerikai-román kereskedelmi szerződés és az ezzel kapcsolatos kedvezményes bánásmód feltételéül egy teljes, a Romániában érvényesülő alapvető emberi jogokról és kulturáli szabadságjogokról szóló jelentést adjon le az amerikai kormány (Congress.gov, 1976).

Tehát a családegyesítések elérése mellett az ebben az időszakban kifejtett másik legnagyobb vámkedvezmény elvével összefüggő érdekérvényesítési tevékenység magának a státusz meghosszabbításának megakadályozása volt, melyben a CHRR-en kívül az AMSZ is aktívan részt vett. Száz Zoltán az óamerikás ernyőszervezet nevében vallási szabadságjogokért történő érdekérvényesítésben lobbizott a Szenátusnál, aminek köszönhetően Románia kedvezményes státuszának Kongresszus által történő megadását megelőzően 38 szenátor kérte az elnököt, hogy a kisebbségi jogok garantálását a kereskedelmi koncessziók teljesítésének feltételéül kösse (Mount, 2011, 121). Emellett Száz nemzeti szinten a számos szakszervezetet magába tömörítő ernyőszakszervezettel (*American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations – AFL-CIO*), az

¹⁵⁴ Mint az korábban említésre került, ezen együttműködésnek köszönhetően az AESZ vezetői szintén rendszeresen tanúvallomásokat tettek a CHRR tagjai mellett a különböző kongresszusi albizottságok meghallgatásain, a nyolcvanas évek közepétől pedig Teleki volt az, aki segítette a CHRR-nek kapcsolatba kerülni a romániai magyar származású, Svájcban élő mágnással, Thyssen-Bornemisszával, aki ún. „*matching grant*”-ot ajánlott fel a szervezetnek, mely végül anyagi problémáinak megoldásához vezetett (Hámos, 2016).

Amerikai Román Menekültek Segélyezéséért Bizottsággal, valamint egyes ipari szektorok vezetőivel közösen tiltakozott a kongresszusi és szenátusi meghallgatásokon Románia kedvezményes kereskedelmi státuszának megadása ellen a magyar kisebbséget érintő bánásmód miatt (Courtney-Harrington, 1991, 385-387).

Ford elnökletének utolsó és a kereskedelmi kedvezményes státusz meghosszabbításának első évében, a hosszabbítás előtti kongresszusi vitát megelőzően a Külügyminisztérium 1976 májusában az amerikai-román kereskedelmi szerződésről szóló törvény előírásaival összhangban tanulmányt készített, amely alapján az elnök pedig június 2-án az összes kongresszusi tagnak jegyzéket intézett. A tanulmány és a jegyzék azon kívül, hogy felhívták a figyelmet Románia független külpolitikájára és a nemzetközi pénzügyi és gazdasági szervezetekben betöltött tagságára, lényegükben arra figyelmeztettek, hogy a Magyarország és Románia közötti történelmi kapcsolatok miatt a magyar kisebbség a román állam bármilyen külpolitikai lépésére érzékenyen reagálna, és diszkriminációként értékelné azt, ezért a képviselők a kereskedelmi kapcsolatok bővítésének feltételül ne a magyarság emberi jogainak teljesülését tegyék meg (Courtney-Harrington 1991, 399).

Az időközben jelentősen növekvő kereskedelmi kapcsolatok volumene¹⁵⁵ az amerikai pénzügyminiszter látogatását is megkövetelte, aki figyelmeztette a román felet az emigrációs kvóta fontosságára, amelynek köszönhetően Ceaușescu jelentősen megemelte a zsidó kivándorlók létszámát (Courtney-Harrington 1991, 400-401). Ennek ellenére 1976-ban Száznak sikerült 68 kongresszusi képviselőt meggyőznie arról, hogy írjanak levelet Ford elnöknek, hogy a kisebbségi ügyet és a családegyesítések problémáját közvetlenül tárgyalják meg Ceaușescu-val, és el tudta érni, hogy az amerikai nagykövet meghívja Bukarestbe. Az 1976 májusában lezajlott útját az amerikai külügyminisztérium is támogatta, és magas rangú román tisztviselők, így a miniszterelnök-helyettes Vasile Gliga és a kereskedelmi miniszter Nicolae Nicolae is fogadták, mivel Bukarest úgy vélte, hogy ezzel semlegesítheti a CHRR később részletezésre kerülő akcióit, ezért lehetővé tették számára a vidéki körutazást és számos romániai magyar vezetővel való találkozást. Útját a román titkosszolgálat – mint „*pozitív befolyásolási*” kísérletet – sikerrel könyvelte el, annak ellenére, hogy útjával Száz

¹⁵⁵ Az Amerikai Egyesült Államokba érkező román kereskedelmi forgalom 1975-ről 1976-ra mintegy 25 millió dollárral, míg fordított irányban négymillió dollárral növekedett, továbbá Románia 47 millió dolláros hitelt kapott a *Commodity Credit Corporation*tól, valamint további 5 millió dollárt az Eximbanktól (Uo. 401.).

sem volt elégedett, hiszen a romániai magyar ellenzékkel nem állt módjában találkozni (Bottoni, 2017, 15.).

Száz visszatérése után kongresszusi tanúvallomásaiban jelentést tett utazásairól (Száz, 1988, 74). Emellett budapesti személyes látogatásai alkalmával a Kádár-rezsim hivatalnokait is igyekezett meggyőzni arról, hogy mind közvetlenül, mind a Külügyminisztérium magyar referensén, Thomas Gerth-en keresztül járjanak közben a romániai magyar kisebbség ügyében. A magyar kormány azonban tartózkodott egy ilyen jellegű együttműködéstől (Bottoni, 2017, 16-17). 1976 áprilisában az amerikai nagykövet, Barnes és a román külügyminiszter, George Macovecu között folyt tárgyalások után – amelyek során utóbbi visszautasította a kisebbségek helyzetének megvitatását (Bottoni, 2017, 8) –, a külügyminiszteri megbízottak azzal nyugtatták a kongresszusi képviselőket, hogy a megszorítások minden román állampolgárra vonatkoznak, függetlenül attól, hogy mi az etnikai vagy vallásos hátterük (Courtney-Harrington, 1991, 399).

Az egységes érdekvédelmi fellépést azonban a magyar diaszpórán belüli törésvonalak súlyosbodása továbbra is akadályozta. A korábbi antikommunista politikai emigráns elit amerikai pénzügyi támogatása elapadt, humán erőforrásai csökkentek, és generációs szakadékok alakultak ki, így az 1948-ban létrehozott kelet-európai nemzeti bizottságok már nem biztosítottak megfelelő keretet az érdekvédelmi tevékenységek folytatására, és a korábbi politikai elit antikommunista hozzáállása már nem volt elegendő mozgósító erő a második generáció számára (Kádár-Lynn, 2013, idézi: Bottoni, 2017, 5.). Emellett 1974-1976-ig a korábban említett okok miatt kemény összeütközések alakultak ki az újonnan alapított *Erdélyi Világszövetség* és az AESZ között, aminek elsimítása érdekében az *Amerikai Magyar Szövetség* vezetősége közvetítést ajánlott fel a romániai magyarság ügyében: egy olyan, általa koordinált munkaközösség felállítását javasolta, amely semlegesítheti az EVSZ körül támadt viták miatt kialakult széthúzó hatásokat. Az első ilyen találkozó hivatalos formában 1976 augusztusában jött létre, s ettől kezdve az ügyben érdekelt szervezetek delegáltjai minden évben összegyűltek az AMSZ székhelyén, hogy az aktuális kérdéseket megvitassák (Hermann, 2012, 76.). E fórumnak ugyan sok tekintetben sikerült összehangolnia a romániai magyarsággal kapcsolatos lobbitevékenységet, azonban ebben a munkában az észak-amerikai szervezetek közül a későbbiekben sem az AMSZ, sem az EVSZ amerikai tagjai nem vettek részt, így az eredeti kezdeményezési szándékot nem tudta

megvalósítani, és továbbra sem volt teljesen egységes fellépés a romániai magyarok jogvédelme ügyében. Ebben szerepet játszhatott az, hogy az 1980-as évek elejétől az EVSZ képviselőjét ellátó Száz egyre radikálisabb lett: egy szélsőséges gondolkodású rádiós műsorvezetővel, Kálmán Lászlóval működött együtt tüntetések szervezésében és a romániai magyarság témakörében szerepelt annak rádióadásában. Emellett valószínűleg az *Erdélyi Világszövetség* anyagi támogatása és az általa a nyolcvanas évek elején felvállalt cél, a kisebbség kulturális autonómiájának és önrendelkezési jogának támogatása (ami saját hitelét is rontott volna), valamint a diaszpóra sajtójában szervezettől származó folyamatos támadások lehettek az okai annak, hogy a CHRR minden alkalommal visszautasította Száz Zoltán együttműködési felajánlásait. Ilyen módon az AMSZ és a CHRR között csupán az 1970-es évek közepén volt nem túl szoros együttműködés, a későbbiekben ezek az erőfeszítések külön szálon futottak tovább (Hermann, 2012, 77).

Az amerikai-szovjet kapcsolatok alakulásában Carter győzelme fontos cezúrát jelentett. A Fordot illető erős kritikája ellenére nem szerette volna, hogy a kétoldalú kapcsolatok romoljanak. Jackson szenátortól kölcsönözve egy „új és őszinte détente” politikát követelt, amely az amerikai érdekeket és értékeket reflektálja, azaz nem kerüli meg a szovjetek számára kényes kérdéseket, csak mert Moszkva azokat nem kívánja megtárgyalni. A Moszkvában alacsony népszerűségnek örvendő Carter számos globális ügyet vitt porondra a kétoldalú kapcsolatokban, prioritásként kezelte az atomfegyverekkel kapcsolatos béketárgyalásokat, az emberi jogokat pedig saját morális meggyőződése mellett nemzetvédelmi tanácsadója, Brzezinski hatására külpolitikája szerves részévé tette, valamint nyíltan támogatta a híres szovjet disszidenseket. Brzezinski úgy vélte, hogy az emberi jogok kérdése Moszkvát defenzív pozícióba helyezi és a szovjet társadalmon belül is a politikai ellenzék fogja bátorítani (Njølstad, 2010, 142-143). Az emberi jogok kérdése már az 1964-es, faji diszkriminációt megszüntető *Civil Jogi Törvény* fontos aktualitást nyert az USA-ban, majd a Vietnám-ellenes mozgalmak kiszélesedésével a közvéleményben alapvetéssé vált. Az amerikai külpolitika részévé akkor kezdett el válni, amikor a hetvenes évek közepén a Kongresszus bizottságai emberi jogsértésekkel kapcsolatos tanúmeghallgatásokat kezdtek tartani. Miután az említett Jackson-Vanik módosítást elfogadták, az emberi jogok kérdése az USA kereskedelmi kapcsolatainak is sarokkövévé vált (Foot, 2010, 457-458). Az emberi jogok külpolitikai irányelvként történő rögzítésében Carter tehát csak megfogalolta azokat

a hullámokat, amelyek már a második világháború vége óta folyamatosan nőttek a közvéleményben, és amelyek a helsinki záróokmány 1975-ös aláírásában csúcsosodtak ki. Ez pedig végül olyan hatást fejtett ki a Szovjetunióra, mint a görög sereg a trójai falóban: belülről győzte le azt (Mitchell, 2010, 71).

A szovjet oldalon ugyanis a détente a második világháború utáni határok elismerését okozta, amellyel a nyugati országok elismerték a kelet-európai országok megszállásának legitimitását, ugyanakkor megnehezítette a disszidensek politikai véleménynyilvánításának retorzióját. A détente aláásta a hagyományos szovjet félelmeket a Nyugattól, amely a korábbi időszakig összekötötte a szovjet elitet és az általa vezetett népeiséget, ez a kötelék azonban erre az időszakra egyre gyengébbé vált. A szatellit államok politikai stabilitása pedig egyre törekenyebbnek mutatkozott, annak ellenére, hogy a szovjet beavatkozástól való félelem egy ideig elbátortalanította e nemzeteket a felszabadítási mozgalmaktól. Ugyanakkor egyre inkább arra készítette őket, hogy keressék „nemzeti” karakterüket, ami megkülönbözteti őket a szovjet modelltől. Ezen fejlemények előtt a Kreml vezetősége szemt hunyt, és viszonylagos függetlenséget biztosított ezen államok számára gazdasági egyezmények megkötésére. Ennek háttérében az állt, hogy a szovjet vezetőség nem kockáztathatta, hogy ezen országokban romoljon az életszínvonal, amely ellenálláshoz és forradalmi mozgalmak megerősödéséhez vezethetett, miközben a kelet-európai gazdaságok támogatására fordítható saját forrásai viszont jelentősen csökkentek. Brezsnyev épp ezen okokból kifolyólag nem tett semmit Románia különutas politikája ellen. Emellett a Szovjetunió a lengyel válság miatt komoly gazdasági problémákkal küzdött, amit a szovjet vezetőség a szőnyeg alá söpört. Ahogy Brezsnyev egészségi állapota egyre romlott, a kelet-európai államokban növekvő emberi jogi kérdésekkel kapcsolatos kérdéseket egyre kevésbé tudta kezelni (Zubok, 2010, 96-107).

Carter a „*soft power*” és a diplomácia híveként nagyon óvatos volt a katonai erő bevetésével: úgy vélte, hogy a szovjeteket ráveheti álláspontjuk revideálására (Mitchell, 2010, 73-74). Egységes emberi jogi politikájának kialakítására beiktatása után egy évvel került sor, az 1978 februárjában kiadott elnöki direktívában (PD30), melyben emberi jogokkal kapcsolatos célkitűzéseit foglalta össze, és amely különösen az emberi jogokat súlyosan megsértő kormányok támogatásának megvonására vonatkozott, kivételes körülményekre való tekintettel. Emellett rögzítette azt is, hogy Washington világszinten

igyekszik a civil, politikai, gazdasági és szociális jogsértések ellen tenni, és hogy megjutalmazza azokat az országokat, amelyek javítanak emberi jogi gyakorlataikon. Cyrus Vance külügyminiszter szerint a probléma a politika konzekvens végrehajtásával volt, amely különbséget tett a jobboldali konzervatív rezsimek és a kommunista országok jogsértései között, melyet az elnök nem vélt súlyosnak: úgy gondolta, hogy a kommunista országok esetében nem lehet ugyanazokat az emberi jogi elvárásokat támasztani, mint más rezsimek esetén, mivel az elnyomás jellege jóval komplexebb és meggyökeresedettebb (Courtney-Harrington, 1991, 432-433). Ennek ellenére Carter nem vette figyelembe azt az eshetőséget, hogy az emberi jogok kérdésének támogatásával árthat a kétoldalú amerikai-szovjet kapcsolatoknak, amíg más politikákkal köti össze azokat, a szovjetek azonban emberi jogi kampányát a rezsimjük elleni intézett támadásként érzékelték, és az amerikai elnök álláspontját Brezsnyev személyes sértésnek vette. A következő időszak az együttműködés és a verseny egymást felváltó időszakaival folytatódott. Az egyre romló szovjet kapcsolatok Cartert és kormányát egyre inkább a kínaiak felé való nyitásra kényszerítették, és a velük való diplomáciai kapcsolatok 1978-ban megvalósult normalizálása felháborította Moszkvát, akivel kapcsolatban a SALT II-es egyezmények aláírásán kívül elnöksége alatt kevés előrelépés történt (Njølstad, 2010, 142-148).

Már az 1977-78-as közvéleménykutatások is keményebb fellépést vártak volna el az amerikai vezetőségtől a szovjetekkel szemben, amely a szovjetek afganisztáni bevonulása után az amerikai szovjetekkel kapcsolatos politika nagymértékű revideálásához vezetett: Carter elhagyta a déntente politikáját, és el kívánta szigetelni a szuperhatalmat, ártani gazdaságának, eltántorítani azt bármilyen expanzionista törekvéstől. Ezáltal Carter hátralévő elnökségi ideje alatt a déntente takaréklángra helyeződött: újból teret nyert az ideológiai versengés, különös figyelmet szenteltek a szovjetunióbeli nemzeti és muszlim kisebbségeknek, a lengyel Szolidaritás mozgalomnak nyújtott segítségnek, valamint aláírásra került egy, a nukleáris elrettentés növelését és annak alkalmazására engedélyt adó PD-59-es elnöki direktíva (Njølstad, 2010, 149-151).¹⁵⁶

¹⁵⁶ Ennek hátterében az állt, hogy ebben az időszakban az amerikaiak önmagukról alkotott képe torzult volt: a vietnámi háború kudarca, a növekvő infláció, az olajválság, az iráni forradalom, az afgánok szovjet megszállása mind ezt sugallták. A Carter által irányított vezetőség pedig süllyedni látszott eme bizonytalanságokban, melyet tovább fokozott a Cyrus Vance külügyminiszter és Zbigniew Brzezinski nemzetvédelmi tanácsadó közötti konfliktus, mellyel kapcsolatban az elnök nem vett fel egyértelmű álláspontot (Mitchell, 2010, 66-70). Carter mindezek miatt nem értékelte eléggé a saját, emberi jogokról szóló doktrínájának erejét, így a szovjetek

Mindezen okokból Carter Kelet-Európa politikájában az emberi jogokra történő hivatkozás inkább retorikai jellegű volt, és a kétoldalú amerikai-román kereskedelmi kapcsolatokban nem tartalmazott lényegi változásokat a Ford által képviselt vonalhoz képest, valamint megtartotta a korábbi republikánus kereskedelmi intézményrendszert is (Courtney-Harrington, 1991, 429-430). A később Carter által jóváhagyott elnöki átmeneti csapat jelentésének Kelet-Európáról szóló része a Jackson-Vanik módosításhoz képest nagyobb rugalmasságot javasolt az ezekkel az országokkal szemben tanúsított amerikai kereskedelmi politikával kapcsolatban. A jelentés ugyanis kiállt a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok kiszélesítése mellett, bátorította a kelet-európai államok részvételét a világgazdasági rendszerben, és hangsúlyozta a már korábban megfogalmazott megkülönböztetés politikáját, előnyben részesítve azokat az országokat, melyek relatíve liberálisabb belpolitikai és a Szovjetuniótól függetlenebb külpolitikai kurzust folytattak (Courtney-Harrington, 1991, 418). Ennek megfelelően az elnök által aláírt PD21-es számú direktíva is azokra a kelet-európai államokra helyezte a hangsúlyt, amelyek külpolitikai szempontból függetlenek voltak Moszkvától, és/vagy viszonylag megengedő politikát folytattak. Annak ellenére, hogy Carter egyszer úgy fogalmazott, hogy a kommunizmustól való félelem arra készítette a korábbi amerikai kormányokat, hogy „*bármilyen diktátort*” „*a keblére öleljen, aki mellette áll*”, és ennek megváltoztatását ígérte, mégis előnyben részesítette a román vezetést a többi kelet-európai országgal szemben. Emögött az állt, hogy kezdetben Carter nemzetbiztonsági tanácsadója, Brzezinski továbbra is a Moszkvától való függetlenség politikáját, Romániát támogatta, mivel tanácsadói arra ösztönözték, hogy a szovjeteknek a folytonosságot hangsúlyozza az USA Kelet-Európa politikájában¹⁵⁷ (Borhi, 2015, 344).

E gyakorlati kül- és kereskedelempolitikai irányvonaltól függetlenül nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Carter beiktatási beszédétől kezdve hangoztatott emberi jogokkal kapcsolatos elköteleződése mégis fontos folyamatokat indított el az apparátusban dolgozók körében. A Külügyminisztérium egyik osztályát *Emberi Jogok és*

phyrusi győzelmei elhomályosították az amerikaiakat saját erejük alkalmazásának képességében (Mitchell, 2010, 85-87), melyre csak a nyolcvanas években került sor (Mitchell, 2010, 70).

¹⁵⁷ Habár Brzezinski és a kezdetben külügyminiszteri pozíciót betöltő Cryus Vance nem értettek ebben egyet, mivel utóbbi Románia helyett Magyarországot és Lengyelországot favorizálta volna, ennek nem lett konkrét következménye, mivel Vance idővel lemondott pozíciójáról (Borhi, 2015, 344).

Humanitárius Ügyek Irodájává alakította át, melynek vezetésére egy polgárjogi aktivista múlttal rendelkező külügyi államtitkárt, Patricia Deriant nevezte ki, a külföldi segélyek nyújtását pedig az adott ország emberi jogi gyakorlatához köttette.¹⁵⁸ Ezen emberi jogokkal kapcsolatos intézmények kiépítésének köszönhetően egyrészt egyre több végrehajtási ágazatban dolgozó munkatárs vált tudatosabbá az amerikai külpolitika és az emberi jogsértések közötti összefüggésekre, másrészt az egyre növekvő számban konzervatívabbá váló, és az amerikai külpolitikában erkölcsösebb hozzáállást elváró közvéleményt is megnyugtatta¹⁵⁹ (Courtney-Harrington, 1991, 401, 417-418). Alapot adott továbbá azon kongresszusi képviselők és szenátorok tevékenységéhez, akik az emberi jogok kétoldalú kapcsolatokkal történő összekötését kívánták elérni (Courtney-Harrington, 1991, 415-416, 425-426). Mint korábban említésre került, a helsinki záróokmány aláírása után a Kongresszus megalakította saját kétpárti Helsinki Bizottságát, mely az emberi jogok záróokmányban lefektetett feltételeinek teljesülését kérte számon. Emellett a törvényhozás arra kötelezte az elnököt, hogy félévente minden kelet-európai országról kiadasson egy országjelentést, amely jelentősen befolyásolta az adott országgal kialakított kapcsolatokat. A Kongresszus ezenkívül felállított egy emberi jogi koordinátori pozíciót is, amely a Külügyminisztérium és a törvényhozás közötti ilyen jellegű témákban történő összeköttetésért volt felelős (Courtney-Harrington, 1991, 417).

1977-re már számos, a végrehajtó és a törvényhozási hatalmi ágban résztvevő szereplő is egyre inkább hangot adott a Romániában zajló emberi jogsértések és humanitárius problémák¹⁶⁰ (Courtney-Harrington, 1991, 419-421), valamint a magyar és német kisebbségekkel kapcsolatos egyre inkább elnyomó kisebbségpolitikája miatt, amivel kapcsolatban az amerikai külügyminisztérium kilátásba helyezte, hogy a magyar kisebbség helyzetének javítása érdekében nyomást gyakorol Romániára. A magyar diplomácia

¹⁵⁸ Carter 1977-ben Warren Christopher külügyminiszterhelyettest nevezte ki, hogy vezessen egy bizottságot, amely a külföldi segélyprogramok ilyen feltételhez való kötését ellenőrzi (Courtney-Harrington, 1991, 417).

¹⁵⁹ Carter például még elnökjelöltként egy, a zsidó B'nai B'rith szervezet egyik eseményén tartott beszédében a román kedvezményes kereskedelmi státusszal kapcsolatban 1976. szeptemberében kijelentette, hogy ha bármely nemzet megfosztja saját népességét alapvető emberi jogaitól, az a tény meg fogja határozni annak attitűdjét a nemzet kormányához (Courtney-Harrington, 1991, 401).

¹⁶⁰ Így a következő fejezetekben bemutatásra kerülő magyar kisebbségi elit által hangoztatott jogsértéseken kívül a bebörtönzöttek magas számával, az emigráció alacsony számával, és egyéb ad hoc jellegű problémával, így például Paul Goma disszidens 1977-ben többedmagával megfogalmazott nyílt levelével, és az 1977-es földrengések okozta károkról szóló hivatalos információk eltitkolása okozta felháborodással (Courtney-Harrington, 1991, 419-421).

azonban ezt arra hivatkozva utasította vissza, hogy ezt nem a jó szándék, hanem jól körülhatárolható politikai célok motiválják¹⁶¹ (Borhi, 2015. 343). Annak ellenére, hogy Carter elnöksége idején az emberi jogok magasabb prioritást élveztek, ez végül nem befolyásolta az amerikai-román kapcsolatokat. A végrehajtó hatalom a legagyobb vámkedvezmény elvének alkalmazásáról szóló státusz évente történő meghosszabbítását a román kormány emberi jogi gyakorlatára tett nemzetközi nyomásgyakorlás eszközének látta. Ezt a lehetőséget, a Kongresszus arra vonatkozó egyre növekvő igénye ellenére sem akarta feladni, hogy a külföldi segélyprogramokat az adott ország emberi jogi gyakorlatához kössék (Courtney-Harrington, 1991, 415-146, 433). Bár a szovjet blokk országok közötti megkülönböztetés politikája továbbra is a végrehajtó hatalom gazdaságpolitikájának prioritása maradt, bizonyos változásokat mégis gyakorlatba ültettek: Carter egy afroamerikai származású diplomatát, Rudolph Aggrey-t nevezte ki romániai nagykövetnek, továbbá 1977 volt az első év, hogy egy elnök megfontolta, hogy az emigrációs kvóta alacsony mivolta és a kivándorlás humanitárius feltételeinek nem teljesülése miatt gyakorolja a státusszal kapcsolatos jogfeladást (Courtney-Harrington, 1991, 422, 430-431).

E gesztusok ellenére Carter lényegében tovább folytatta a korábbi elnökök által Romániával kapcsolatban gyakorolt kereskedelempolitikai irányvonalat. Románia kedvezményes kereskedelmi státusza évente történő meghosszabbításának procedúráját pedig az emberi jogi helyzet javításának lehetőségeként fogta fel, melyben nem az volt a szempont, hogy beválik-e a nyomásgyakorlás vagy sem, hanem magának a státusz meghosszabbításának, mint eszköznek a fenntartása volt emberi jogi politikájának célja (Courtney-Harrington, 1991, 433). Ennek oka az volt, hogy Carternek is az export növelésére kellett törekednie annak érdekében, hogy az amerikai történelem legnagyobb kereskedelmi deficitjét legyőzze, amely az 1976-os évi 6 millió dolláros szintről a következő évre 27 millió dollárra emelkedett (Courtney-Harrington, 431). Ezáltal Románia legnagyobb vámkedvezménye mindkét házban évről évre megszavazásra, illetve a legtöbb esetben, vita hiányában automatikus meghosszabbításra került (Courtney-Harrington, 1991, 428), továbbá az amerikai-román kereskedelmi törvényt Carter 1978-ban további három évvel

¹⁶¹ Lásd bővebben: Az MSZMP KB Külügyi Osztályának jelentése, 1978. június 5. MNL OL, Küm. USA tük, XIX-J-1-j, 22. doboz, 1-004038-1978 és A Külügyminisztérium V. területi osztályának feljegyzése Vas Zoltán telefonhívásáról, 1978. január 23. MNL OL, Küm, USA tük, XIX-J-1-j, 23. doboz, 195-00/621/9-1978 (Borhi, 2015, 343.).

hosszabbította meg, mivel a két ország megfelelő kereskedelmi egyenleget tartott fenn, és mert mindkét ország csökkentette a kereskedelmi akadályokat (Courtney-Harrington, 1991, 436).

Teljes ülés előtti kongresszusi vitára először csupán 1979-ben került sor (lásd 6.2. alfejezetet). A Kongresszus tétlenségének számos oka volt. A hetvenes években a román lakosság által elszenvedett humanitárius katasztrófák egyrészt egyre inkább együttérzést váltottak ki a képviselőkből, másrészt a képviselők Carter emberi jogi elkötelezettségében biztosítékot láttak a szabad kivándorlásra és az elnöki jóváhagyás megvonására, amennyiben ez szükségessé válna. A kongresszusi tagok tétlenségének harmadik oka az volt, hogy a kétoldalú kereskedelmi és kulturális kapcsolatok továbbra is számos megállapodással bővültek, Ceaușescu – különösen 1978 második felétől – Szovjetunió felé tanúsított külpolitikája továbbá meggyőzően hatott függetlenségéről.

Emellett azért is vonakodtak státusz visszavonásától, mert maga az azzal járó törvényhozási procedúra keretet nyújtott arra, hogy a román emberi jogi helyzet alakulását felügyeljék (Courtney-Harrington, 1991, 428). Emellett a kormány a kongresszusi albizottságokban zajló tanúmeghallgatásokon – különösen 1979-től kezdve¹⁶² – is igen határozott álláspontot vett fel, amivel szemben a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését ellenző kongresszusi tagoknak kevés esélyük volt (Courtney-Harrington, 1991, 436). Ezeken az erőviszonyokon pedig még keveset változtatott az a tény, hogy 1978 elején robbant be Ion Pacepa, a román titkosszolgálat volt vezetőjének és Paul Goma írónak a disszidálása és amerikai tanúként való meghallgatása is, ami időlegesen kisebb visszaesést jelentett az amerikai-román kapcsolatokban (Courtney-Harrington, 1991, 439). Mindazonáltal Románia hajlandó volt engedményeket tenni az emigráció kérdésében: miután az amerikai külügyminisztérium átnyújtotta az izraeli román nagykövetségnek a kivándorolni kívánó zsidó származásúak listáját, megkezdődtek az izraeli-román tárgyalások, miközben Bonnnal folytatott tárgyalásai következtében – bár az amerikaiak számára ekkor még nem volt

¹⁶² A Képviselőház *Nemzetközi Szervezetek Albizottságában* tartott 1979. május 2-án tartott tanúmeghallgatásokon például a kormány oldalát Warren Christopher, külügyminiszterhelyettes képviselte, aki kijelentette, hogy a Carter-kormány emberi jogokhoz való hozzáállásában „drámai” fordulatok következtek be. Ez nemcsak az USA által kapcsolatot fenntartott országokról szóló emberi jogi országjelentések 1977-től történő közzétételét jelentette, hanem azt is, hogy e kérdéseket diplomataik „szemtől szembe” tárgyalták meg, arra kényszerítve a kormányokat, hogy szembesüljenek a helyzettel. Ugyanakkor nem említette a kelet-európai, a szovjet, ahogy a romániai helyzetet sem, annak ellenére, hogy ekkor a Külügyminisztérium tudta, hogy 328 megoldatlan családegyesítési probléma volt függőben Romániában (Courtney-Harrington, 1991, 451-452).

nyilvánvaló, hogy anyagi előnyökért cserébe – megkezdődött a szászok szervezett kivándorlásának engedélyeztetése is, így összességében a felszínen folyamatosan nőttek az emigrációs számok (Courtney-Harrington, 1991, 436).

Mindezek ellenére Carter ezzel kapcsolatos nyilatkozatai és a rendszeres tanúmeghallgatások okozta bizonytalan helyzet 1978-ig fokozott óvatosságra, és arra készítette a román diktátort, hogy a szovjetekkel kialakított kapcsolatainak pragmatikus oldalait folyamatosan rendezze és tovább fejlessze (Courtney-Harrington, 1991, 405, 429). Ceaușescunak erre azért is volt oka, mert az USA-ban ugyan ekkor még kevesen vették észre, de az ország már akkor jelentős adósságot kezdett felhalmozni nemcsak az amerikai Eximbank, hanem más pénzügyi világszervezetek felé is, melynek oka a felgyorsított iparosítás miatt felhalmozott kereskedelmi deficitjében volt keresendő. A deficit csökkentésére a román diktátor 1978-tól új gazdasági stratégiát dolgoztatott ki, és növelte kereskedelmét a KGST államok felé a következő, 1981-85-ig tartó öt éves tervében. Mindezt tovább erősítette a lengyel válság negatív példája és az irak-iráni háború okozta olajár emelkedés is (Courtney-Harrington, 1991, 423, 468, 472).

A szovjetekhez való közeledés 1978 második felétől azonban évről évre egyre nehezebbé vált, amikor a román diktátor a belgrádi konferencián sikertelenül próbálta megzabolázni a Varsói Szerződés államainak manővereit, majd egy novemberi VSZ ülésen is ellenezte a katonai költségvetés növelését, 1979-ben pedig a Szovjetunió afganisztáni bevonulása után a román ENSZ nagykövet a Közgyűlésen is elítélően szólalt fel. Mindez meggyőzte az amerikai felet arról, hogy Románia továbbra is a szovjet blokktól független kíván maradni, és lendületet adott annak is, hogy a Carter-kormány 1978 végén definiálja a kelet-közép-európai államokkal szemben kialakított hivatalos külpolitikai irányvonalát, mely hivatalossá tette az egyes államok közötti megkülönböztető bánásmódot. Ennek köszönhetően az év végétől minden évben születtek különböző területeken kétoldalú szerződések, és a kereskedelem volumene is folyamatosan nőtt a két ország között (Courtney-Harrington, 1991, 440, 464), emiatt Carter és kormánya 1980 végéig az emberi jogok ügyét Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszától távol kívánta tartani, és ettől függetlenül szándékozott nyomást gyakorolni az emberi jogi helyzetre az országban.

Mindeközben az USA számára – mely úgy vélte, hogy a magyar kisebbség helyzetének rendezésére a két ország közötti bilaterális tárgyalások a legalkalmasabb fórum

– úgy tűnt, hogy a magyar-román kapcsolatok pozitív fordulatot vesznek. A magyar pártvezér valószínűleg az egyre növekvő belpolitikai nyomás hatására vállalta, hogy 1977-ben részt vesz egy újabb magyar-román találkozón, melyre két fordulóban került sor a határ mentén, Nagyváradon és Debrecenben. Kádár a számára egyre kellemetlenebbé váló tárgyalásokon igyekezett elmélyíteni a kétoldalú kapcsolatokat, és a hagyományos problémák mellett két gyakorlati megoldást is magával vonó javaslattal előállt: egyrészt szeretne volna elfogadtatni a nemzetiségek „híd” szerepét és azok kettős kötődését, másrészt szeretett volna konzulátusokat felállíttatni, amiktől a kétoldalú kapcsolatok új szintre emelését várta. Habár a román fél látszólag elfogadta a magyar ajánlatot, és konkrét ígéreteket tett konzulátusok felállítására, a román belpolitikai változások azonban gyorsan eloszlatták a magyar reményeket. A nemzetiségek „híd” szerepének elvi elfogadása nem járt ugyanis eredménnyel, és a kétoldalú kapcsolatok sem fejlődtek a megállapodásoknak megfelelő területeken, miközben a romániai magyarságot érő fokozódó jogsértésekről a bukaresti magyar nagykövetség rendszeresen közölt jelentéseket, és a nemzetiségi kérdés a magyar belpolitikai élet egyik meghatározó és vitatott kérdésévé vált (Novák, 2017, 64).

Az amerikai magyar diaszpóraszervezetekben az újonnan beiktatott, emberi jogokat támogató elnök kezdetben nagy reményeket keltett. 1977 januárjában a CHRR-nek sikerült a frissen megválasztott új elnök kampányfőnökével is kapcsolatba kerülnie egy magyar származású titkárán keresztül (HHRF Archívum, 15/1090), és tüntetést szervezni szülővárosába, valamint ezen az akción keresztül a kormányban is fontos szövetségeket szerezni. A CHRR tevékenysége akkor keltett országos figyelmet is, amikor a CHRR vezetőjével, Hámos Lászlóval az országos lefedettségű *NBC News*-nál készült első interjúja. Ugyanebben az évben a New York-i Columbia Egyetemen is rendeztek tüntetést (Bottoni, 2017, 24). Emellett az újonnan felállított *Emberi Jogok és Humanitárius Ügyek Irodáját* vezető Patricia Derian a CHRR fontos szövetségésévé vált. Derian irodája a magyar kisebbségek ügyének és az emberi jogok „harmadik kosarának” kulcsfontosságú fórumává vált, különösen miután Constantin Rauta korábbi román tisztviselő román hatóságok által megtagadott családgyesítési ügye is a fórum elé került, amiben Deriannak kulcsfontosságú szerepe volt (Bottoni, 2017, 22.).

Mindeközben Romániában a rezsim egyre keményebb hangot ütött meg a nemzetiségekkel kapcsolatban, és a magyar kisebbség egyetlen addig működő érdekvédelmi

szerve, a *Magyar Nemzetiségű Dogozók Tanácsa* (MNNDT) folyamatosan veszített politikai súlyából, mire végül a hetvenes évek végére közvetítő szerepköre teljesen ellehetetlenült. A szervezet 1974 áprilisi ülésén az abban az évben államelnökké választott Ceaușescu a jelen lévő nemzetiségi képviselőket arra szólította fel, hogy értesék meg az általuk képviselt közösségekkel, hogy az előrelépéshez elengedhetetlen a román nyelv elsajátítása, továbbá kijelentette azt is, hogy törekedni kell az egységre, „és ki kell zárni teljesen a nemzetiségi elkülönülését”. Ez pedig az addig viszonylag önálló nemzetiségi kulturális megnyilvánulások előtt is bezárta a kapukat, ezáltal maga az MNNDT is elveszítette azon kevés korlátozott lehetőségét, hogy a romániai magyarság problémáinak közvetítője legyen, annál is inkább, mivel politikai súlyát a román pártvezetés jelentősen csökkentette, a plenáris ülés elé engedett témákat leszűkítette, fontos RKP tagok és a főtitkár már nem vett részt annak ülésein. Ezáltal a szervezet működése a tartalmi kérdésektől egyre inkább a formalitás, a propaganda felé tolódott el, és a magyar értelmiséget foglalkoztató témák visszaszorultak. Emellett a pártvezetés kádercserét is végrehajtott, és azt egyfajta belső fegyelmező fórumként használta, egyértelműsítve a magyar értelmiségiek számára, hogy a párt ideológiai irányelvén kívül semmilyen magyar kisebbségi különérdeket nem fogad el. 1977-től kezdve pedig a felső fórumok már teljesen figyelmen kívül hagyták az MNNDT által problematizált kisebbséget érintő kérdéseket, és onnantól fogva a kiüresített szerepkör szinte kizárólag adminisztratív jellegű és a politikai-ideológiai munka közvetítésének és kiszolgálásának feladatköréit foglalta már csak magába. Az 1978-as munkatervben pedig már csak az anyanyelvi oktatáson és a sajtón keresztül elérendő politikai mobilizációs és propagandamunka került előtérbe, 1979-től pedig teljes mértékben politikai irányítás alá került (Novák, 2017, 26-30).

A hetvenes évek végéig a román pártvezetés még felkínált egy intézményes integrációs lehetőséget a magyar kulturális elit számára, amiben fontos szerepet játszottak a már létező, vagy a hatvanas évek második felében indított kulturális intézmények, illetve a pártvezetés által újra aktivált nemzetiségi szakbizottságok. Ez megerősítette a román pártvezetés és a romániai magyar kulturális elit közötti együttműködésen alapuló viszonyrendszert, melynek meghatározó magyar alakjai az ún. „*hatvannyolcasok*” generációja (többek között Fazekas János, Hajdú Győző, Sütő András, Király Károly és mások) voltak, akik 1968 körül éltek legaktívabb éveiket és az ötvenes-hatvanas években baloldali ideológiai háttérrel

szocializálódtak, illetve kettős kötődéssel rendelkeztek, és mindannyian egzisztenciális függőségben voltak a párttal szemben. Ez a generáció a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején egyrészt közvetítőként működött közre a kisebbségi közösségek és a román párt között,¹⁶³ tevékenységét pedig egyrészt a húszas-harmincas években a kisebbségi létben kialakult népszolgálat eszméje motiválta, másrészt a Ceaușescu-féle nyitás és integrációs politika kulcsszereplőjévé is vált (Novák, 2017, 72-76).

A román nemzetiségpolitika fordulata, a szocialista nemzet fogalmának hetvenes évekbeli átértelmezése azonban egyre nehezebb helyzetbe hozta ezt a generációt, mivel az érdekérvényesítés keretei és lehetőségei egyre szűkösebbé váltak, és mivel a homogenizálás útjára lépett pártvezetés a nemzetiségi intézményektől is megkövetelte a nemzetépítés új programjának közvetítését, és háttérbe szorította a nemzetiségi kultúrát és sajátosságokat. Míg a pártvezetés számára az elsődleges szempont a feltétel nélküli lojalitás és végrehajtó képesség vált, a magyar nemzetiségű káderekre és értelmiségiekre egyre erőteljesebb kisebbségi közösségi nyomás nehezedett, emiatt e nemzedékben egyfajta tudathasadásos állapot alakult ki. Mindez, valamint a korábban említett, nemzetiségeket egyre súlyosabban érintő intézkedések új törésvonalakat alakítottak ki a magyar káderek, a kulturális elit egy része és a párt közötti viszonylatban (Novák, 2017, 72-76). Sokan közülük a magyarországi diplomáciai testülettel való érintkezés útján vezették le sérelmeiket, ami miatt felhívták magukra a román állambiztonság figyelmét (Novák, 2017, 81). Az ezekre a fejleményekre történő reakciók három különböző magatartásformát váltottak ki a magyar káderek és a kulturális elit körében: egyesek passzivitásba vonultak, majd esetenként határozottabb kritikát fogalmaztak meg a nemzetiségpolitikával szemben, egészen a disszidálásig jutva, mások a belső pártcsatornákat használták ellenzéki tevékenységükhöz, harmadik csoportjuk pedig nem, vagy csak a nyolcvanas évek legvégén vállalta fel nyílt szembenállását a rezsimmel szemben (Novák, 2017, 76).

Az első kategóriába tartozott az erőteljes politikai koncentrációt végrehajtó és népszerűsége miatt a bukaresti vezetőségnek szemet szűrő Kovászna megyei első titkár,

¹⁶³ Így a párton belül kisebbségi érdekvédő csoportként tartották számon magukat, és belülről igyekeztek befolyásolni a párt nemzetiségpolitikáját, egy mérsékelt hangú sérelmi politizálást alkalmazni a román vezetőség felé, vagy megoldani a kisebbséget érintő gondokat, a másik oldalon pedig az RKP propaganda üzeneteinek és a különböző reformok hatására felbolydult magyar kisebbségi közvélemény felbolydult kedélyeinek lecsillapításában, Ceaușescu különutas politikájának lokális elfogadtatásában és támogató bázisának megteremtésében is kulcsszerepet játszottak (Novák, 2017, 72-76).

Király Károly, aki 1972-ben lemondott tisztségéről (Novák, 2017, 76-77), és akinek a rendszerrel szemben megfogalmazott kritikái miatti 1978-ban történt internálása hozzájárult a romániai helyzettel kapcsolatos nemzetközi felháborodáshoz. Miután tiltakozott a magyarságot sújtó diszkrimináló intézkedések ellen, levelét 1978 folyamán az AESZ és a CHRR tagjainak segítségével Nyugatra csempészték (Hámos M., 2010). A CHRR tagjainak hatékony közbenjárására, 1978-ban egy híres amerikai újság épp akkoriban a Belgrádban tartott helsinki utókonferencián állomásozó munkatársai Románia utaztak, hogy interjút készítsenek vele. Ezzel egyidőben az is nemzetközi felháborodást keltett, hogy számos magyar értelmiségi tagot letartóztattak és megkínóztak a román hatóságok (HHRF Archívum, 15/1090).

Az ezekről érkezett híreket 1978 január végén számos vezető európai napilap, valamint a *Szabad Európa Rádió* és a *Voice of America* is közzétette, melyeket a *Washington Postban* és a *New York Timesban* megjelent cikkek követték (Bottoni, 2017, 22.). Ezeket az amerikai magyar diaszpóraszervezetek arra használták, hogy a külügyminisztériumi hivatalnokokat informálják, beépítsék azokat tanúvallomásaikba a meghallgatásokon, valamint arra, hogy érdekérvényesítési tevékenységük során a szenátorokat és a képviselőket tájékoztassák és tanáccsal lássák el a legnagyobb vámkedvezmény státusz hosszabbításának megtagadását kérő határozati javaslataikhoz. Ilyen lobbitevékenység után Edward Patten, New Jersey-i republikánus képviselő nyújtott be három határozati javaslatot. A kongresszusi meghallgatások után pedig Edward Koch New York-i, Robert Drinan massachusettsi és Christopher Dodd connecticuti demokrata képviselők mutatták be további három határozati javaslatot, amelyek többet követeltek, mint az eredeti Patten által beadott javaslat: garantálták volna Románia emberi jogi teljesítményének adminisztratív feltételeit (HHRF Archívum, 15/1090).

A CHRR kongresszusi érdekvédelmi tevékenységei mellett ebben az időszakban tovább folytatta tömegdemonstrációit is, melyek közül a Ceaușescu 1978-as New Yorkban tett látogatása alkalmából rendezett volt kiemelkedő, amikor mintegy ezer tiltakozó vette körül a New York-i Waldorf Astoria hotel bejáratát, melynek köszönhetően a román pártvezér csak egy oldalsó kijáraton keresztül tudott kijutni a szállodából. Ekkor a CHRR szövetségese és New York City főpolgármestere, Ed Koch és újságírók felhívták a román vezető figyelmét a magyar kisebbség ügyére, emellett újságírók egy sajtókonferencián is

megkérdőjelezték rezsimjének emberi jogi gyakorlatára. Az e feszült légkörben lezajlott megbeszélések és a tüntetések körüli riadalom felzaklatta a pártvezért, nem véletlen tehát, hogy ez volt az utolsó alkalom, hogy az USA-ba látogatott (Bottoni, 2017, 26).¹⁶⁴

A hetvenes évek végén a korábban említett érdekvédelmi együttműködési kísérletek – immáron az EVSZ és az AMSZ nélkül – továbbra is folytatódtak, és hivatalos formát is öltöttek. A mérsékeltebb szervezetek (AESZ, EB és a *Kanadai Magyar Szövetség*) megalakítottak egy munkabizottságot, hogy érdekvédelmi tevékenységüket koordinálják, és 1979. május 26-án létrejött a *Kanadai Magyar Szövetséget*, a CHRR-t, az EB-t, valamint az AESZ-t magába foglaló ún. *Északamerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottsága*, amelynek elnöki tisztsége évről évre rotálódott (Hermann, 2012, 76.).

A CHRR folytatta a magas rangú külügyminisztériumi hivatalnokok és a törvényhozási ágazat tájékoztatását a magyar értelmiség kínzásáról és Király Károly internálásáról. A korábban említett 1979-es év a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbításával kapcsolatban kifejtett érdekvédelmi tevékenység szempontjából az első áttörés volt. A CHRR tagok Király legújabb levelének fordítását osztották ki a kongresszusi tagoknak és a szenátoroknak a kongresszusi meghallgatások alatt, ahol AESZ tagok is tanúvallomásokot tettek. A meghallgatások után egy kongresszusi tag, Richard Schulze benyújtotta H.Res.317-es számú határozati javaslatát be a kedvezményes kereskedelmi státusz felfüggesztésére, amelyet ugyan nem fogadtak el, de hosszú távú következményei voltak (Courtney-Harrington, 1991, 470). Kongresszusi tagok írtak leveleket Carternek és Ceaușescunak azt javasolva, hogy habár elfogadják a jogfeladással kapcsolatos döntést, aggodalommal viseltetnek Románia emberi jogi gyakorlatával kapcsolatban. Az elnök mindkét levélre adott válaszában jelezte, hogy az emigráció és az emberi jogok kérdéseit távol kívánja tartani egymástól, illetve mivel tudta, hogy a Kongresszus elvárásainak Románia soha nem fog tudni megfelelni, az emberi jogok kérdését

¹⁶⁴ A tüntetéseket egyébiránt minden egyes alkalommal a magas rangú tisztviselők körében mind amerikai mind román oldalon nagyfokú tiltakozás övezte. Ceaușescu nem igazán tudta elképzelni, hogy ilyen jellegű megmozdulásra az amerikai hatóságok jóváhagyása nélkül kerülhessen sor, illetve azt sem, hogy a tüntetők mások lennének, mint akik valamilyen különleges okból ellenségesek az országgal, ezért minden ilyen esetben arra a következtetésre jutott, hogy a tüntetők olyan magyarok, akik Erdély visszacsatolását szeretnék elérni. Emiatt bármilyen jellegű tömegmozdulást az USA kormánya által támogatott Románia területi integritása ellen irányuló tettként értékelték. Az amerikai felet ez a tény a nyolcvanas évek közepére a kétoldali kapcsolatok építésének akadályoztatása miatt azért frusztrálta, mert annak ellenére, hogy mindent megtett a román fél megnyugtására, nem járt sikerrel és a román diktátor nem győződött meg az amerikai végrehajtó hatalom jó szándékáról (Kirk-Raceanu, 1994, 75-76).

szét kívánja választani az legnagyobb vámkedvezmény ügyétől annak érdekében, hogy változást idézhessen elő Bukarest gyakorlatában (Courtney-Harrington, 1991, 459). A CHRR helsinki utókonferenciákon történő részvétele szintén segítette az ügyet az amerikai-román kapcsolatok előterében tartani, mivel ezeken az eseményeken szenátorok is részt vettek (HHRF Archívum, 15/1090). 1980-ban az USA részt vett a madridi konferencián, ahol az elnök két magyart nevezett ki a hivatalos amerikai delegáció élére. Tevékenységüknek köszönhetően az amerikai delegáció megemlítette a magyar kisebbségek helyzetét és a CHRR által gyűjtött bizonyítékokra támaszkodva egy részletes összegzést nyújtott be. Ez volt az első alkalom, hogy egy nemzetközi fórumon az USA ez ügyben hivatalos nyilatkozatot tett (HHRF Archívum, 15/1090).

4.2.4. A hidegháború utolsó szakasza (1981-1989)

Reagan megválasztása után ugyanazt a külpolitikai irányt követte, mint elődje már majd egy évvel előtte, amit a Szovjetunió afganisztáni bevonulása váltott ki. Mivel a két szuperhatalom elitje kölcsönös bizalomhiányban szenvedtek, hiányoztak a közös értékek és víziók, a gazdasági interdependencia. Ezek mellett az egyoldalú geopolitikai érdekek és a fegyverkezési versengés dinamikája is hozzájárultak az enyhülési politika végetéréséhez. Az 1980-as évek végére nemcsak Reagan, hanem Carter politikai tanácsadói is az enyhülési politika folytatása ellen voltak (Njølstad, 2010, 152-155).

Mivel Reagan a kommunizmus terjedése ellen foglalt állást, ez az emberi jogokkal kapcsolatos politikájára is hatással volt: inkább hajlandó volt elnyomó autoriter rezsimeket támogatni, mintsem, hogy lehetőséget adjon a szovjet agresszió terjeszkedésének, és támogatta a kommunista hatalommal szembeni népfelkeléseket. Ez az álláspont „*Reagan-doktrínaként*” vált ismertté, melynek alkalmazásában igyekezett minden olyan eszközt bevetni, amely a végrehajtó hatalom kezében volt, és hatékonyan lehetett alkalmazni a kommunista elnyomás ellen (Courtney-Harrington, 1991, 484). Republikánus lévén, emberi jogi politikáját a közvélemény kezdetben gyanakvással fogadta, különösen miután beiktatása után a kongresszusi tagok között a végrehajtó hatalom hozzáállásával kapcsolatban jelentős felháborodást keltett az a tény, hogy kezdetben az elnök egy, a pozícióra alkalmatlan külügyi szakértőt, Ernest Lefevert nevezte ki a korábbi Patricia Derian helyett az *Emberi Jogi és Humanitárius Ügyek Irodája* vezetőjévé. Lefever ugyanis nyíltan szembeszállt az emberi

jogi törvénnyel, azzal érvelve, hogy az elidegeníti a barátságos autoriter rezsimű államokat attól, hogy az USA-hoz közeledjenek (Courtney-Harrington, 1991, 484). Reagan egészen 1983-ig folytatta az elődje által elkezdett keményvonalas politikát: a Szovjetuniót elítélő kemény retorikával, katonai fejlesztésekkel, fegyverkezési korlátozásról szóló konfrontációs politikával és regionális konfliktusokkal. 1983-ra a szuperhatalmi viszonyok a kubai válság óta nem látott szintre süllyedtek, amelynek ellenére Reagan és több külpolitikai tanácsadó dolgozott azon, hogy legyen lehetőség a konstruktív együttműködésre (Fischer, 2010, 267-270).

Reagan tehát elnökségének idején lényegében folytatta az elődei által elindított Kelet-Európa politikát. Annak ellenére, hogy nincs bizonyíték arra, hogy az elnök fel akarta volna szabadítani a szatellit államokat, fokozatos demokratizálódásuk és a kapcsolatok élénkülése állt az érdekében. Kelet-Európa tanácsadója, John Whitehead leszögezte, hogy Reagan változást akart, de nem felszabadulást. Politikája összhangban volt a hatvanas évek elejének, közepének céljaival: szeretett volna a szatellit államok számára több külpolitikai önrendelkezést és politikai, gazdasági liberalizációt elérni (Borhi, 2015, 26-27). 1982-ben megerősítette, hogy a szocialista államok a belső liberalizálásának és a külpolitikai önállósulásának véghezvitele esetén kereskedelmi kedvezményekben részesülhetnek. 1983 januárjában pedig az elnök aláírt ugyan egy nemzetbiztonsági utasítást, ami az USA-t a szovjet terjeszkedés megfékezésére és lehetőség szerint visszaszorítására kötelezte, azonban ez a szatellit államokra nem vonatkozott, mivel ezekhez fűződő viszonya továbbra is óvatos maradt, és rövid távon semmit nem ígért, mivel a kialakult helyzetet stabilnak ítélte (Borhi, 2015, 373-374).

Reagan 1983 szeptemberében Bush alelnököt Kelet-Európába küldte. Körútján Bush egy Bécsben tartott beszédében bejelentette a kapcsolatokra vonatkozó, korábban csak gyakorlatban folytatott, politikai irányvonalat, miszerint az elnök tovább folytatja a „*differenciálás*” politikáját a kelet-európai országok irányában, attól függően, hogy azok mennyire nyitottak belpolitikailag és mennyire folytatnak Moszkvától független külpolitikát, és támogatásáról egyaránt biztosította a román és magyar kormányt. A következő években pedig ez a politikai irányvonal mentén alakult a Reagan kormány a térség felé irányuló külpolitikája (Kirk-Raceanu, 1994, 8-10; Courtney-Harrington, 1991, 522-

523). Bár az amerikai kormány kedvezőnek ítélte a magyar gazdaságreformmal kapcsolatos fejleményeket, továbbra is Romániát részesítette előnyben (Borhi, 2015, 374).

Reagan megválasztását Bukarest meglegedettséggel vette tudomásul, mivel Ceaușescu és köre úgy vélte, hogy a republikánusok kedvelik az országot, továbbá az új elnök retorikája is szimpatikus volt a román diktátor számára: úgy vélte, hogy a Szovjetuniótól való távolságtartása javítani fog az amerikai-román kapcsolatokon, melyek az új elnök megválasztása utáni időszakban lassú léptekkel haladtak előre (Courtney-Harrington, 1991, 481). Annak ellenére, hogy 1980 végére az amerikai-román kereskedelem volumene már egy milliárd dollár fölött volt, az Egyesült Államokból származó román import rohamosan csökkenni kezdett, mivel Bukarest csökkenteni próbálta a külföldi valutaadósságát a nyugati országok – és különösen az IMF – felé, ezért kereskedelmét a szovjet blokk országok irányába terelte át. A Románia független kül- és gazdaságpolitikájára nehezedő növekvő szovjet nyomás, a détente megtorpanása, a globális gazdasági recesszió és az ország rossz belpolitikai vezetése hosszabb távon destabilizáló tényezők voltak, amelyek végül a rezsim lassú összeomlásához vezettek (Weiner, 1988, 136). A legnagyobb vámkedvezmény státuszért lobbizó amerikai üzleti érdekek az importcsökkenés miatt az 1980-as évek közepére egyre inkább veszítettek erejükből, és az amerikai kereskedelmi deficit egyre nagyobb feszültséget okozott a kétoldalú kapcsolatokban.¹⁶⁵ Emellett az egyre növekvő román rendőri felügyelet miatt az amerikai üzleti körök egyre kevésbé voltak érdekeltek Romániában, mint potenciális befektetési célországban és piacban (Kirk-Raceanu, 1994, 13).

Ennek következtében 1981-től a háttérben lassan elindult az amerikai-román kapcsolatok „aranykorszakának” végjátéka: augusztusban Bukarestbe új nagykövetet neveztek ki, és Rudolph Aggrey helyét az antikommunista David B. Funderburk vette át, aki posztját leginkább a Románia kedvezményes kereskedelmi státuszának megvonására korábban számos határozati javaslatot benyújtó Jesse Helms észak-karolinai szenátornak köszönhette (Courtney-Harrington, 1991, 490). Funderburk kinevezése arra készítette a románokat, hogy 1981-ben Stefan Andrei román külügyminiszter az USA-ba látogasson,

¹⁶⁵ A román diktátor amerikai üzleti körökkel folytatott kereskedelmi kapcsolatai fokozatosan leálltak: míg 1987-ről 1988-ra 193-ról 122 millió dollárra csökkent az országba irányuló amerikai export. 1988 június 3-án pedig Reagan hivatalosan is visszamondta az ország kedvezményes kereskedelmi státuszát (Courtney-Harrington, 1991, 580-582).

akinek Reagannel való találkozása biztosította a románokat a legnagyobb vámkedvezmény elvének folytatásáról. Ezt az elnök az egyre növekvő emigrációs ráta miatt be is tartotta, és egy további 120 millió dolláros kölcsönt biztosított az Eximbankon keresztül, melyhez szintén elnöki engedély kellett. Reagan továbbá meghosszabbította az épp abban az évben lejáró amerikai-román kereskedelmi egyezményt újabb három évre. Ez és az ugyanebben az évben nyújtott további IMF-hitel ugyanakkor hozzájárult Románia növekvő eladósodásához és gazdasági növekedésének lassulásához is, amit tovább rontott Afganisztán szovjet megszállása és a lengyel gazdasági válság. A külföldi hitelezők ugyanis gyanúperrel éltek minden KGST állammal kapcsolatban, és feltételezték azt is, hogy Románia Lengyelország példáját követi majd (Courtney-Harrington, 1991, 481-485).

Emiatt a román diktátor igyekezett helyrehozni a kereskedelmi hiányt, amit ugyan sikeresen elért, de ennek a lakosság életszínvonala látta kárát (Courtney-Harrington, 1991, 489-490). 1981-ben Reagan elítélően nyilatkozott a lengyel statárium bevezetése kapcsán, ezért az ennek nyomán kialakult feszült amerikai-szovjet helyzet – attól tartva, hogy Románia Lengyelország sorsára juthat – arra készítette a román diktátort, hogy Bukarestbe hívja Robert Haig külügyminisztert, hogy arra kérje, hogy a Moszkvával való kétoldalú kapcsolatokban visszafogottabb hangnemre váltson. A látogatás eredményeképp az amerikaiak két magánbankot is kártalanítottak a románok fizetésképtelensége miatt. Ez ugyanakkor újabb lendületet adott a kereskedelmi deficit csökkentése melletti elkötelezettségnek, és a románok erősebb lobbizásba is fogtak, aminek érdekében Ceaușescu Micea Malitat, a *New York University*-n végzett tudóst nevezte ki új nagykövetnek Washingtonba, abban reménykedve, hogy a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbítása miatt rendezett kongresszusi tanúmeghallgatások alkalmával kamatoztatni fogja tapasztalatait az ország érdekében (Courtney-Harrington, 1991, 485-494).

1982-83-tól kezdve az amerikai kormány fokozottabb figyelemmel kísérte a romániai emberi jogsértéseket. Reagan aggodalmát fejezte ki a Romániából Izraelbe engedett emigráció alacsony mivolta miatt (Courtney-Harrington, 1991, 494), mivel ebben az évben a románok nemcsak, hogy az emigrációs arányokon nem változtattak, hanem törvénybe iktattak egy, a kivándorlást tervezőkre kivetendő oktatási adót is, ami az amerikaiakban rendkívüli felháborodást keltett. Mint később kiderült, ezt csak azért tették, hogy később

visszavonhassák, amellyel a román diktátor azt igyekezett elérni, hogy az elnök újból meghosszabbítsa a kedvezményes kereskedelmi bánásmódot (Courtney-Harrington, 1991, 501-505). 1982 és a következő év eleje folyamán mind a kormány, mind a Kongresszus figyelmeztette Bukarestet az oktatási adó eltörlésének szükségességére, a csendes diplomácia eszközei azonban nem jártak sikerrel, emiatt Reagan kénytelen volt nyilvánosan figyelmeztetni a román felet, hogy amennyiben nem törli el az adót, úgy megvonják a legnagyobb vámkedvezmény státuszt. E kijelentés nagy súllyal bírt, és nem üres fenyegetésnek hangzott, hiszen Reagan 1982 novemberében a lengyel termékektől vonta meg a kedvezményeket (Courtney-Harrington, 1991, 506-508). Emellett az amerikaiak 1983 év elején külügyminiszteri találkozó szinten is egyértelműsítették álláspontjukat, továbbá Bush alelnök fent említett 1983-as kelet-európai körútján Bukarestbe is ellátogatott, ahol felhívta a figyelmet a két ország együttműködésének szükségességére a helsinki záróokmány alkalmazásával kapcsolatban (Courtney-Harrington, 522-524). Mindeközben az amerikai-román kapcsolatok alakulására közvetetten hatással volt az is, hogy Brezsnyev halála után a Kelet-Európa függetlenségét ellenző Andropov került hatalomra, akit Bukarest magyarbarátnak könyvelt el, és aki miatt még defenzívebben léptek fel Moszkvával szemben (Courtney-Harrington, 1991, 501-505).

Ahogy a nyomás fokozódott, 1983 májusában a román rezsim bejelentette az oktatási adó visszavonását, ezáltal az a kedvezményes kereskedelmi státusz is nagyobb amerikai támogatást nyert, és a román taktika a következő években is működni látszott. Így annak ellenére, hogy számos határozati javaslat született a Kongresszus mindkét kamarájában a státusz megvonásra, Reagan 1983-ban is meghosszabbította azt, mivel azonban egyre növekvő számban hagyták el emigránsok az országot, az amerikai kormány nem látta akadályát a kereskedelmi előnyök folytatásának. Emellett a kedvezményes bánásmód 1983-as meghosszabbításakor az amerikai kormány új érveléssel állt elő: a Kereskedelmi Minisztérium tanúja felhívta a figyelmet arra, hogy annak megvonása Románia USA-ba irányuló exportjának 90%-át negatívan érintené, aminek köszönhetően az ország távol-keleti és nyugat-európai országokba irányítaná exportjának jó részét, ami hátrányosan érintené az amerikai állását veszélyeztetné (Courtney-Harrington, 1991, 506-508). Mindazonáltal 1983-ban fontos fordulópontra történt a legnagyobb vámkedvezmény rendszeres meghosszabbításával kapcsolatban, mivel egy alkotmányellenesnek ítélt ügy miatt a kongresszusi vétő intézménye

érvényét veszítette (az *INS vs. Chandha* ügyet részletesen lásd 5.2.2. alfejezetben), ennek ellenére a Kongresszus vonatkozó albizottságai továbbra is tartottak meghallgatásokat (Courtney-Harrington, 1991, 510-511).

Habár az 1981-83 közötti időszak soha nem látott ellenségeskedést szült a Szovjetunió és az USA között, miután 1984 januárjában Reagan bejelentette, hogy az USA ezentúl új hozzáállást képvisel, és a „*konstruktív együttműködés*” iránt köteleződik el, valamint amellet, hogy a fegyverkorlátozásokkal, a szuperhatalmi párbeszéd intézményesítésével és a regionális konfliktusok megoldásával a problémákat közösen oldják meg, a szuperhatalmi kapcsolatok javultak. Ugyanakkor habár az USA-nak érdekében állt a Szovjetunió integritása, és nem kívánta annak csődjét előidézni, Reagan már a hetvenes évektől kezdve felhívta a figyelmet a piaci reformok és a demokratizáció szükségességére (Fischer, 2010, 271-277). Ennek következményeként 1984 második felétől – ahogy más kelet-európai országokban és a Szovjetunióban is egyre gyorsabban megindultak a reformok – az USA régióval való kapcsolatai átalakultak, aminek következtében a „*függetlenség*” alapján történő kelet-európai államok felé tanúsított megkülönböztetés politikája egyre inkább irrelevánssá vált (Kirk-Raceanu, 1994, 10). Ebben fontos fordulópon volt 1986, amikor Gorbacsov külpolitikai reformot is végrehajtott, arra buzdítva a szovjet diplomatákat, hogy ne tartózkodjanak az emberi jogok kérdéseivel kapcsolatos témáktól a nyugati diplomatákkal folytatott tárgyalások során, és az év közepére a politikai disszidensek letartóztatását is leállította. E lépése egyre inkább arra bátorította a nem kormányzati és aktivista szervezeteket, hogy keményebben kérjék számon e jogok teljesülését és a reformokat a Szovjetunióban és a szatellit államokban is (Foot, 2010, 462-463).

Az emberi jogok kérdése az amerikai-román kétoldalú kapcsolatokban is egyre több, a végrehajtó és törvényhozási hatalom által rendezett kerekasztal tárgyalás és látogatás központi témájává vált. Ez volt a témája annak a helsinki záróokmány alkalmazásáról szóló kétoldalú kerekasztal tárgyalásnak is, amit Washingtonban 1984 februárjában tartottak Elliott Abrams, amerikai emberi jogi külügyminiszterhelyettes és Maria Groza román külügyminiszterhelyettes elnöklésével, és amelyen Abrams felhívta a figyelmet az emberi jogok betartásának szükségességére. Ahogy tette ezt decemberben is, a közös román-amerikai gazdasági bizottság ülésén, melyet a román rezsim szintén visszautasított. Emellett a fent említett *INS vs. Chandha* ügy miatt a kongresszusi tanú meghallgatások a legnagyobb

vámkedvezmény státusz meghosszabbítása szempontjából ugyan formálissá váltak, de mivel ennek ellenére megtartották őket, a nyilvánosság fontos fórumának számítottak.¹⁶⁶ A Kongresszus tiltakozása ellenére Reagan 1984 októberében még meghosszabbította Románia 1985-ben lejáró *Általános Vámtarifa Rendszer* (GSP) tagságát is (Courtney-Harrington, 1991, 525-530).

Mindeközben a román államnak a szovjetektől olcsó olajra és nyersanyagokra volt szüksége, ezért 1984 novemberében elsőként szólalt fel a KGST reform érdekében, miközben egy öt évre szóló kereskedelmi egyezményt kötött Moszkvával, és növelte kereskedelmének volumenét a Kelet felé. Ennek oka részben az volt, hogy személyi kultusza miatt a román diktátor egyre kevésbé volt népszerű Nyugaton (Courtney-Harrington, 1991, 530-533). Erre a külső körülmények okozta román-szovjet együttműködésre az újonnan kinevezett David B. Funderburk nagykövet próbálta meg felhívni az amerikai kormány figyelmét, amely azonban nem hallgatott a Romániával szemben tanúsítandó szigorúbb bánásmóddal kapcsolatos tanácsaira, mivel az amerikai végrehajtó hatalom nem kívánta veszélyeztetni az eladdig egyensúlyban levő kereskedelmi kapcsolatokat, melyek arra az évre kétfélmillió dollárral bővültek. Az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatokat továbbá az Eximbank által korábbi években nyújtott hitel felhasználásáról szóló tárgyalások is tovább fejlesztették, annak ellenére, hogy attól az évtől Románia elkezdte visszafogni importját, és kereskedelmét egyre inkább a KGST államok felé irányította (Courtney-Harrington, 522-524) Funderburk javaslatának az amerikai kormány általi negligálása 1985-ben a nagykövet lemondásához vezetett, amely után a *Washington Postnak* adott interjújában kemény kritikát fogalmazott meg nemcsak a román rezsim jellegével, hanem az amerikai külügyi apparátus tétlenségével kapcsolatban is, mialatt az egyre felháborodottabb kongresszusi képviselők határozati javaslatokat adtak be legnagyobb vámkedvezmény státuszhoz kapcsolódó elnöki jogfeladás intézményének eltörlésére. (Lásd részletesen lejjebb és az 5.2.2. alfejezetet. Courtney-Harrington, 1991, 534-540.)

Az ezt követő, az elnöki jogfeladás eltörlésével kapcsolatban rendezett kongresszusi tanúmeghallgatásokon már csupán egy amerikai üzleti szférát képviselő tanú jelent meg, ami

¹⁶⁶ Különösen azok, amelyeket az emberi jogok ügyében tartottak a Képviselőházban („*Protecting and Promoting Religious Rights in Eastern Europe and the Soviet Union*” témakörében), ahol egyre nőttek a neoprotesztáns szektákhoz tartozó tanúk száma (Courtney-Harrington, 1991, 525).

az amerikai üzleti érdekeltségek kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok építéséből történő kivonulásának a kezdetét jelentette. Annak ellenére, hogy az export törvényt meghosszabbították, ami számos „*alacsony technológiájú*” termékre csökkentette a korlátozásokat, az USA-ból származó termékek román importjának 1980 óta történő folyamatos csökkenése miatt Bukarest egyre inkább elvesztette számukra vonzerejét. Sok üzletembernek egyre több kifogása volt Romániával szemben: egyesek kereskedelmi, gazdasági kifogásokkal éltek, mások az adósság visszafizetésével, a kétoldalú kereskedelmi mérleg kiegyensúlyozatlanságára hivatkoztak, vagy a megegyezések politikai velejárói miatt fogták vissza befektetéseiket az országban. Ugyanezt támasztotta alá a szenátusi tanúmeghallgatásokon a volt amerikai nagykövet, aki szerint a legnagyobb vámkedvezmény státuszt meg kell vonni az országtól, aminek a zsidó szervezetek azzal érvelve mondtak ellent, hogy a zsidó emigráció aránya arra az évre jelentősen nőtt. A tanúmeghallgatásokon a legnagyobb változást a neoprotestáns felekezetekhez tartozó képviselők romániai útjáról adott jelentése adta,¹⁶⁷ mely egybevágott Funderburkével. A neoprotestáns egyházzal kapcsolatos tiltakozások azért voltak lényegesek, mert végül e romániai út után köteleződött el a státusz meghosszabbítása ellen az a kongresszusi képviselő, Frank Wolf is, aki később annak a törvényjavaslatnak a benyújtója lett, amely a kedvezményes kereskedelmi bánásmód 1987-ben történt megvonásához vezetett. Habár kongresszusi vitára nem került sor, az 1985-ös év több értelemben jelentett jelentős fordulatot, mivel az emigráció kérdése ekkor vált a szélesebb értelemben vett emberi jogok kérdésének részévé (Courtney-Harrington, 1991,

¹⁶⁷ Románia rendkívül színes vallási térképén a neoprotestáns felekezetekhez tartozók aránya nőtt a leggyorsabban. A Carter időszak végére tagjai mintegy kétszázezer főt tettek ki, és évente 5-10.000 fővel nőttek. Legnagyobb részük az ortodox egyházból tért át, ami a román állam számára komoly aggodalmakat okozott. 1979 végére mintegy 1.030 baptista templom működött 170 lelkésszel és ezer laikus prédikátorral és egy bukaresti szeminárium, több mint harminc diákkal. A neoprotestáns felekezetek azért is hívták fel magukra a figyelmet, mert misszionárius alapfilozófiájuk ellentmondott a szocialista berendezkedés alapfeltevésével, miszerint a vallás magánügy. Ez olyannyira megosztotta a román egyháztagokat, hogy ketté is szakadtak: egyik águk nyíltan vállalta a szembenállást az állammal, megalakítva a *Vallásért és Spirituális Élet Védelméért Romániai Keresztény Bizottságot*, Pavel Nicolescu vezetésével, másik águk a magánszférában működött tovább. Más neoprotestáns felekezetek, mint a Nazarénusok és a Jehova tanúi, még komolyabb összeütközéseket szenvedtek el a román államtól (Religion in Romania. Attachment to Briefing Memorandum. From George S. Vest to Mr. Newsom. Meeting with Romanian Religious Leaders. June 12, 1979. Romania: 1979. Brzezinski Office File Country Chron. ROC 9-12/78 through Saudi Arabia: 2-6/77. Box 45. National Security Affairs Brzezinski Material. *The Jimmy Carter Presidential Library*). Ara-Kovács Attila egyik, HHRF-nek írt tájékoztató levelében felhívta a figyelmet arra, hogy a neoprotestáns egyházakhoz tartozók számának rohamos emelkedése mögött két ok állhat: egyrészt a Carter időszak alatt a híres amerikai prédikátor, William Franklin Graham látogatásai, másrészt az a „csáberő”, amit még Carter elnök helyezett kilátásba a baptisták számára az USA-ba történő bevándorlás lehetőségével kapcsolatban (HHRF Archívum, 10/784).

534-540). Annak ellenére, hogy a vallási üldözések miatt kialakult kongresszusi ellenállás elérte Reagant (amellyel kapcsolatban az elnökkel Wolf is tárgyalt – „*Erdély védelmében!*”, 2016), 1985 folyamán ő még továbbra is biztosítani kívánta Romániának a legnagyobb vámkedvezményt. Az újonnan kinevezett emberi jogokért felelős külügyminiszterhelyettes, Richard Schifter nem szállt szembe a Külügyminisztérium és a Fehér Ház által képviselt vonallal, Reagan ezért úgy döntött, hogy a Kongresszus által hangoztatott érvek miatt külügyminisztériumi találkozók szintjén rendezik az ügyet. Ezért a külügyminiszter, George Schultz november közepén Kelet-Európába látogatott, amelynek célja Románia emberi jogi helyzetén való javítása volt annak érdekében, hogy az ország megtarthassa kedvezményes státuszát. A román diktátor beleegyezett, hogy „széles körben rendezni fog számos jogi ügyet”, és hogy a problémákat rendszeres találkozók keretében egyeztetik (Courtney-Harrington, 1991, 541-544). Mindez lassú fordulatot jelzett az USA kelet-európai politikájában: ekkor indult meg az a folyamat, amely végül az amerikaiak által kedvelt Románia „*kegyvesztettségéhez*” vezetett (Borhi, 2015, 396).

Mindeközben a magyar-román kétoldalú kapcsolatok a hetvenes évek végétől folyamatos romlásnak indultak, ami végül arra a következtetésre juttatta a magyar felet, hogy a kétoldalú kapcsolatok nem vezetnek eredményre a romániai magyar kisebbség problémájának képviselőivel kapcsolatban. Habár az 1977-es magyar-román találkozónak nem volt kézzel fogható eredménye, 1978-ban a magyar-szovjet tárgyalásokon már felmerült a román nemzetiségpolitika problémája, ahol Kádár emlékeztette a szovjeteket a trianoni békeszerződésre, és annak következményeire, valamint elvárta, hogy a szovjet fél kezdje el méltányolni a magyarság történelmi helyzetét. E megbeszélések eredménytelensége és az ezzel párhuzamosan a helsinki utókonferenciák megrendezése a magyar pártvezetést egyre inkább afelé tolt, hogy a magyar-román kétoldalú kapcsolatok diplomáciai úton való rendezése helyett a határon túli magyarság kérdésében nemzetközi fórumokon való fellépéssel keresse az előrelépést. Új, nem hivatalos politikája szerint a magyar pártvezetés a nyugati fórumokat és a magyar diaszpórát is igyekezett megnyerni e céljához, így a nyolcvanas években megindult a kölcsönös kapcsolatfelvétel, amivel párhuzamosan a magyar-határon túli magyar értelmiségiek között is egyre inkább megerősödött az együvé tartozás érzése. Ennek megfelelően a hivatalos magyar állásfoglalások a hetvenes évek végétől a kollektív nemzetiségi jogok tiszteletben tartását hangsúlyozták, és egyre

határozottabban beszéltek az asszimilációról. Emellett Magyarország a romániai magyar ügyeknek szélesebb médiafelületet is biztosított és a román történelemhamisítás ellensúlyozása érdekében pedig az 1980-as években egy Erdély történetéről szóló akadémiai kiadványt is jóváhagyott (Novák, 2017, 64-65, 69-70). A helsinki utókonferenciák közül a madridi utótálálkozótól kezdve a magyar diplomácia Jugoszláviával közös álláspontot képviselt a nemzetiségek kérdésével kapcsolatban, majd hasonlóan határozott véleményt képviselt az 1986-os bécsi utókonferencián is, amelyeken a magyar delegációk azt az alapkérdést feszegették, hogy a kisebbségek ügye mennyire lehet egy ország belügye, illetve mennyiben vonatkoznak erre nemzetközi normák (Bárdi, 2004, 99).

A román pártvezetés azonban már a kezdetektől fogva átlátta a rezsimre leselkedő, helsinki folyamat által jelentett veszélyeket, és nyíltan hangsúlyozta, hogy az emberi jogokkal kapcsolatban eltérő véleményen van. Hivatalos állásfoglalásaiban a Nyugatról érkezett elvárásokra és javaslatokra románellenes propagandaként tekintett, a magyar kritikákra pedig a belügyeibe történő beavatkozásként, később a magyar revizionizmus jeleként értelmezve a magyar törekvéseket. A román külügyminiszter, Stefan Andrei 1983-ban egyenesen kijelentette, hogy az 1977-es nagyváradi-debreceni találkozáson vallott román nemzetiségpolitikai álláspont hibás volt, a kapcsolatokat a két párt között kell építeni, és nem a nemzetiségek kölcsönös jelenlétére alapozva. A román fél úgy értelmezte, hogy a Romániáról szóló magyarországi hírek és az erdélyi terület múltjára vonatkozó kulturális, történelmi munkák elferdítik a valóságot, és önmagában a romániai magyarság helyzetének tematizálása is már a belügyekbe történő beavatkozásként tekinthető. A románok ezért propagandaanyagokkal árasztották el a nyugati országokat, és külön munkatervet dolgoztak ki az amerikai politikusok tájékoztatására, amelyhez eszközként a tartalmilag kiüresített MNDD-t használták fel, mely nyilatkozatokban ítélte el az ország belügyeibe történő beavatkozást és a reakciós csoportok tevékenységét. Emellett magyar nemzetiségű értelmiségieknek, művészeknek külföldi turnékat és előadásokat szerveztek. Az *Erdély története* c. háromkötetes MTA-kiadvány 1986-os megjelenése után a román rezsim még inkább szélsőséges álláspontot vett fel. 1987 februárjában az RKP KB külpolitikai kérdéseket megvitató ülésén Ceaușescu elítélte a magyar pártvezetést, amely szerinte a magyar és a nemzetközi közvélemény félretájékoztatásában érdekelt (Novák, 2017, 65-66, 68-69).

Az 1980-as évekre Románia vezetősége már képtelen volt kezelni a nemzetközi gazdasági válság következményeit, és életszínvonalat csökkentő intézkedéseket foganatosítottak. Emellett ideológiai kampányokat és a szélsőséges nacionalista hangulaton alapuló mozgósítás taktikáit alkalmazták, aminek során Magyarországot és közvetetten a romániai magyar kisebbséget ellenségként és nemzetbiztonsági kockázatként mutatták be (Tímár, 2019, 182). A román pártvezetés által elképzelt szocialista nemzetépítés a hetvenes években folytatódott, és a nyolcvanas években teljesedett ki: létrejött az ún. „*etnokratikus*” *államszocialista modell*, amely az arra való törekvésen alapult, hogy az államszocialista rendszeren belül a politikai hatalmat teljes egészében egy etnikum alkotja. Ezzel megváltozott az a nemzetiségpolitikai alaptétel, miszerint a kisebbségi csoportok egyenlő módon kell, hogy részesüljenek a társadalmi javakból, és a kisebbségi elitek ideológiai hűségükért cserében intézményes szintű érdekképviseleti lehetőséget kapnak a szocialista államtól (Novák, 2017, 31-35). Ennek következtében a magyar kisebbségi intézményeket fokozatosan elsorvasztották, a kisebbségi kulturális élet lehetőségeit beszűkítették, és az önkép, a társadalmi önismeret és a közösségi azonosságtudat megfogalmazásának terei is fokozatosan beszűkültek (Novák, 2017, 45-47).

Annak ellenére, hogy Reagan megválasztása után az amerikai magyar diaszpóra köreiben aggodalmak merültek fel az emberi jogi politika gyakorlatba ültetésével kapcsolatban, az érdekszervezetek folytatták lobbitevékenységüket. A CHRR támogatásában a Richard Schulze által 1980-ban beterjesztett határozati javaslatnak, illetve számos képviselő tanúvallomásának köszönhetően egyre szélesebb körben kerültek tisztába a Romániában zajló vallásos üldöztetések mértékével. Ezért és a továbbra is zajló zsidó emigrációt korlátozó intézkedései miatt is számos képviselő szállt vitába a végrehajtó hatalom által képviselt állásponttal, így az emigrációs ráták növekedési és az általános emberi jogi helyzet kérdései a legnagyobb vámkedvezményrel kapcsolatos tanúmeghallgatásokon továbbra is összekapcsolódtak (Courtney-Harrington, 1991, 487). Ahogy korábban említésre került, az amerikai-román kapcsolatok „aranykorszakának” végéhez közeledve a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokon az amerikai végrehajtó hatalom ugyan nem változtatott, de az antikommunista David Funderburk amerikai nagykövet Romániába történő kinevezésének köszönhetően 1981-re elkezdte szorosabban követni az ország emberi jogi helyzetét (Courtney-Harrington, 1991, 491.). Egy másik fontos tényező,

amely szerepet játszott az események ilyen fordulatában az a tény volt, hogy Reagan új *Emberi Jogi és Humanitárius Ügyi* államtitkárának Elliot Abramset nevezte ki, akivel a CHRR tagjainak 1981-ben sikerült tárgyalóasztalhoz ülni a zsidó származású, Magyarországon született kongresszusi képviselővel, Tom Lantossal együtt, az ő szervezésének köszönhetően (HHRF Archívum, 15/1090). Részben e fejlemények következtében ez volt az első év, amikor Reagan a kedvezményes kereskedelmi bánásmód meghosszabbításáról szóló döntésének indoklásával ellátott jegyzetében megemlítette a humanitárius problémákat (Kovács, 2017, 9).

Az 1980-as évek elejétől az EVSZ az emberi és a kulturális jogok követelésén kívül a romániai magyarság önrendelkezési joga mellett is igyekezett kiállni. Hivatalos lobbistájuk, Száz Zoltán is folytatta tevékenységét, melynek köszönhetően harminc kongresszusi tag támogatta a Gus Yatron pennsylvaniai demokrata képviselő 1982-ben beterjesztett H.Res.397-es számú, az etnikai kisebbségek önrendelkezéséről szóló határozati javaslatát, valamint a képviselők egynegyede aláírta a Haig külügyminiszternek írott levelét, aki a magyar kisebbségekkel kapcsolatban diplomáciai tárgyalásokra tett javaslatot a két ország között, még a legnagyobb vámkedvezmény státuszának szokásos meghosszabbítása előtt. A Külügyminisztériumtól kapott kemény kritikák miatt a javaslatot sem az amerikai-román tárgyalásokon, sem a Helsinki Bizottság előtt nem vetették fel (Száz, 1988, 77).

Az amerikai magyar szervezetek lobbitevékenységének egyre szélesebb amerikai magyar tömegeket elérő mozgalma (a HHRF legnagyobb támogatottságát a falurombolás idején érte el, lásd lejjebb, Brogyányi, 2015), illetve egyes elemei, így az EVSZ egyre nacionalistább jellegű követelései mögött az is meghúzódott, hogy a nyolcvanas évekre a román bel- és nemzetiségpolitika radikálisabb formát öltött. Míg a Szovjetunió és a keleti tömb országai ugyanis egy, a korábnál több társadalmi szereplőt bevonó korporatív rendszert képzeltek el, aminek következtében mindenhol kialakultak az ellenzéki csoportosulások, amelyek a legális társadalmi csoportokkal és akár a politikai vezetőséggel is kapcsolatot tartottak fenn, addig Románia ebben is külön utakon járt, és elutasított minden politikai és gazdasági reformot. Egy politikai átmenetben esetlegesen szerepet játszó csoportokat pedig titkosszolgálati eszközökkel számolta fel. A társadalommal szembeni bizalmatlanság erősödése a nemzetiségpolitikában is újabb negatív fordulatot eredményezett (Novák, 2017, 34). A hetvenes évek végétől a korábban említett „hatvannyolcas” generáció

mellett a hetvenes és nyolcvanas években főként Kolozsváron szocializálódott fiatalabb csoport is fontos szerepet játszott. Mivel a román pártvezetés leszűkítette a nemzetiségek jelenlétét a pártstruktúrákban, e fiatalabb csoport tagjai már nemigen tudtak a kulturális intézményrendszerbe integrálódni, és a „hatvannyolcas” generációval ellentétben, az MSZMP KB-ban és az MNDT-ben vezető politikai pozíciók elnyerésére pedig már egyáltalán nem nyílt lehetőségük. Emiatt már nem tápláltak illúziókat a rendszer megreformálhatóságáról, és a magyar kisebbséget sújtó diszkriminatív intézkedésekkel és az emberi jogi sérelmekkel kapcsolatos kritikáik nyilvánossá tételéhez külső fórumokat kerestek (Novák, 2017, 86-87). A magyarországi demokratikus ellenzékkel történő együttműködés mellett fiatal romániai magyar értelmiségiekből álló csoportok határozottabb rendszerellenes fellépéseként a Nagyvárad-Kolozsvár tengely mentén saját folyóiratot is kiadtak. Az Ara-Kovács Attila, Szócs Géza és Tóth Károly Antal szerkesztésében csupán néhány példányban megjelent, és kézről kézre terjesztett *Ellenpontok* c. kiadványból összesen kilenc szám jelent meg 1981 és 1983 között, melyben számos, a nemzetiségpolitikát és emberi jogi hiányosságokat bíráló írás leginkább a *Szabad Európa Rádió* révén került nyilvánosságra (Novák, 2017, 90-91).

A CHRR a kezdetektől fogva támogatta a folyóirat létrejöttét, majd másolatainak Romániából Nyugatra történő csempészetét. Ennek következtében a kiadvány szerkesztőit, Ara-Kovács Attilát, Szócs Gézát letartóztatták, megkínózták, és hazaárulás vádjával történő perrel fenyegették, majd házi őrizetbe, végül a nemzetközi tiltakozás hatására szabadlábra helyezték őket (Tímár, 2019, 185). Emellett a folyóiratnak más következményei is voltak: közvetlen eredményeként létrejött a román államtanács kivándorlásról szóló törvényerejű rendelete, melynek lényege az volt, hogy szinte lehetetlenné tette a román állampolgárok külföldre távozását a későbbiekben, mivel minden iskoláztatási és továbbtanulási költséget vissza kellett fizetniük (Csizmadia, 1995, 236).¹⁶⁸

Az *Ellenpontok* szerkesztői egy kivételével azonban távozhattak az országból. Miután Ara-Kovács Budapesten telepedett le, az ő és számos magyarországi és romániai magyar együttműködésével, valamint a CHRR támogatásával megszerveződött egy Romániából a nyugati országok felé működtetett hírszolgálat, az *Erdélyi Magyar Hírügynökség*. Az

¹⁶⁸ Az 1983-ban életbe lépett ún. oktatási adó rendelet – melyet később eltöröltek – az amerikai-román kapcsolatokban is fontos fordulópontot jelentett (ld. 5.2. alfejezet).

információs központot Ara-Kovács disszidálása után Budapesten állították fel, mely a magyar kisebbségről szóló fontos híreket továbbított faxon a CHRR manhattani központja felé. A hírszolgálatot Ara-Kovács egy széles körű, titkosan működtetett, függetlenül dolgozó magyarországi és romániai magyar önkéntesekből (leginkább egyetemi hallgatókból) álló hálózaton keresztül működtette. A CHRR tagjai az így beérkező információkat átvizsgálták, majd lefordították angolra, amelyet lobbiaikciói során használtak fel, illetve a fontosabb híreket átadták a nyugati médiumoknak (Hámos, 2016). Mind az *Erdélyi Magyar Hírügynökség*, mind az *Ellenpontok* segítette Románia emberi jogi helyzetét feltárni, és azt a nyugati országok közvéleménye számára tudatosítani (HHRF Archívum, 15/1090). Szócs Géza letartóztatásának további következménnyel járt az amerikai-román kapcsolatok tekintetében is. A CHRR másik szövetségese, Connecticut demokrata szenátora, Chris Dodd ugyanis romániai útja előtt beszámolt az ügyről Lawrence Eagleburger amerikai külügyminiszter-helyettesnek, amelyre azt a választ kapta, hogy megemlétték aggodalmaikat a romániai partnereknek a velük folytatott tárgyalások folyamán (HHRF Archívum, 15/1090). 1983-ban Kalifornia demokrata képviselője, Tom Lantos szintén Romániába látogatott, ahol Ceaușescuval az státuszról tárgyalt, nyomást gyakorolva rá emberi jogi gyakorlatának javítására, amelynek során a CHRR által előkészített anyagokat használt fel (HHRF Archívum, 15/1090). Ugyanakkor Száz szintén beavatkozott Szócs Géza ügyébe. 1982-ben az *Ellenpontok* híreit felhasználva meggyőzte Don Ritter pennsylvaniai republikánus képviselőt és 59 másik kongresszusi képviselőt, hogy gyakoroljanak nyomást a Ceaușescu-rezsimre annak érdekében, hogy elengedje Szócsöt, és hagyjon fel az ellene folytatott eljárással (Száz, 1996, 131), amely a növekvő nemzetközi nyomásnak köszönhetően 1983 elején meg is történt (Száz, 1996, 134-136).

Az 1980-as évek második felétől jelentős változás következett be az USA kelet-európai politikájában, amelyet több tényező kényszerített ki. Egyrészt Reagan szakított az erőegyensúlyra építő külpolitikával, előtérbe helyezte az USA nemzetközi politikában betöltött missziós szerepét, másrészt Gorbacsov lehetőséget adott a szatellit államokon belüli reformok elindítására, harmadrészt a kelet-európai államok politikai és gazdasági hanyatlása válsággal fenyegetett, amit az amerikaiak a diktatórikus rendszerek demokratizálásával és a központosított gazdasági rendszerek piacosításával véltek elkerülhetőnek. Egy 1987-ben készült tárcaközi hírszerzői elemzés a kelet-európai feszültség erősödésével, és ennek

következtében azzal számolt, hogy a szatellit államok a gazdasági nehézségek miatt szorosabbra fűzik majd a viszonyt az Egyesült Államokkal. Ugyanakkor nem tartotta valószínűnek sem azt, hogy a nyugtalanság ellenőrizhetlenné válna, sem azt, hogy a disszidens aktivisták komoly kihívást jelentettek volna a fennálló rendszerek számára, sem pedig azt, hogy az USA jelentős befolyást tudna gyakorolni a kelet-európai országokban történő politikai fejleményekre. Egy 1988-ban elfogadott nemzetbiztonsági határozat szerint a kelet-európai államokkal kapcsolatos politikai cél az volt, hogy megerősítsék a szovjetekben és a nyugat-európaiakban, hogy az USA célja továbbra is az, hogy Európa túllépjen a kelet-nyugati megosztottságon és előmozdítsa a hosszú távú stabilitást. Amerika tehát a térséget válságövezetként kezelte, de annak robbantásában nem volt érdekelt (Borhi, 2015, 401-403).

Ezen okoknál fogva az amúgy is romló amerikai-román kapcsolatok tovább erodálódtak. Schultz külügyminiszter 1985-ben Romániába látogatott, utazása pedig több csatornát nyitott ugyan az emberi jogokkal kapcsolatos kétoldalú tárgyalásokra, nem hozott azonban megnyugtató változást a román belpolitikában, ezért a Kongresszus a Kelet-Európa-politika revideálását kezdeményezte (Courtney-Harrington, 1991, 550). Ennek háttérében az állt, hogy Moszkva a februárban tartott SZKP KB ülésen is nagyobb politikai és társadalmi szabadság biztosítását követelte Romániától. Miután ugyanis Gorbacsov meghirdette reformprogramját, úgy vélte, hogy azok teljes mértékű végrehajtásához a KGST-ben is független államok nemzetközi közösségére van szükség. A javaslatokra azonban a román diktátor hátrító módon reagált, és a szocializmushoz vezető különböző utakat hangsúlyozta (Courtney-Harrington, 1991, 545-554), melyen nem javított Gorbacsov bukaresti útja sem. Ceaușescu a szovjet vezető 1985 után bejelentett reformterveire valószínűleg azért reagált negatívan, mert a rendkívül súlyosan eladósodott román gazdaság, és annak egyre romló emberi jogi helyzete a rezsimet nemzetközi legitimációs válságba sodorta, amely tovább súlyosbította az amúgy is hanyatlásnak induló amerikai-román kapcsolatok alakulását (Bottoni, 2019, 160-161). Mivel Gorbacsov egyre nyitottabb külpolitikai irányt vett fel, és mivel Moszkva Kínával is jó viszonyt kívánt ápolni (Courtney-Harrington, 1991, 566-570), valamint mivel a szovjetek kivonultak Afganisztánból, és az amerikai-szovjet tárgyalások a közel-keleti helyzettel kapcsolatban is előrehaladtak (Kirk-Raceanu, 1994, 82), Románia nemzetközi szerepe is jelentősen csökkent. Ennek következtében elveszett az a különálló

külpolitikából alkotott „pajzs”, ami mögé emberi jogi gyakorlatát bújtatni tudta, ami szintén hozzájárult ahhoz, hogy az amerikai kormány szemében is egyre inkább csökkenjen az ország nemzetközi értéke (Courtney-Harrington, 1991, 566-570).

Ezt a hetvenes évekhez képest történt alapvető változást azonban a román államelnök nem érzékelte, és a kétoldalú tárgyalásokon a román felet képviselők emiatt nem gondoltak bele abba sem, hogy az amerikaiakat képviselő tisztviselők által felhozott témákat komolyan kellene venniük, vagy, hogy ezeket a román államelnök figyelmébe kellene ajánlani (Kirk-Raceanu, 1994, 106). Az amerikai fél érzékelte ugyan a magyar kisebbségek témájának érzékeny mivoltát, ugyanakkor úgy vélte, hogy a román tiltakozások csak a magyar kisebbséggel szemben tanúsított diszkriminatív bánásmód elködösítésére szolgáltak, így azokat nem vette komolyan. Az érintettek visszaemlékezése szerint a románok számára azonban a téma valódi fenyegetésnek tűnt, mivel igen komolyan vették az amerikai magyar diaszpóra által kifejtett lobbitevékenységet. A románok ugyanis nem érzékelve a változó nemzetközi politikai erőviszonyokat, meggyőzték magukat arról, hogy a Magyarország által bátorított amerikai magyar diaszpóralobby áll amögött, hogy az amerikai kormány románellenes politikát kezdett folytatni¹⁶⁹ (Kirk-Raceanu, 1994, 123, 127).

Ceaușescu a Kongresszus egyre növekvő ellenállása miatt általános amnesziát hirdetett ugyan minden több, mint öt éve bebörtönzöttek, valamint több, mint ezer fővel növelte a kivándorlók számát, a Reagan-kormány azonban ekkor már nem volt meggyőződve arról, hogy ezek az intézkedések elégségesek a vallásszabadság biztosításához, és a helyzet komplex rendezését várta volna el a román féltől (Courtney-Harrington, 1991, 555-556). Az amerikaiak egyre magasabb szinten rendezett kétoldalú tárgyalásokon 1986-ban is számos kísérletet tettek Románia emberi jogi gyakorlatának javítására, melyek azonban a fent említett okokból nem jártak sikerrel (Kirk-Raceanu, 1994, 80). A folyamatosan romló romániai emberi jogi helyzetről számos újságcikk jelent meg, amely 1987-re a Fehér Ház hozzáállását egyre radikálisabb irányba tolta. Reagan 1986 november közepén John Whitehead külügyminiszter-helyettest küldte Kelet-Európába, hogy tárgyaljon Ceaușescuval, amelynek során tájékoztatta az ország súlyosbodó amerikai

¹⁶⁹ Emögött a kortársak visszaemlékezése szerint nagymértékben az államelnök tudatos és következetes félretájékoztatása is állt, akinek csak pozitív híreket lehetett tálni, mely leginkább a rezsim jellegéből és a titkosszolgálatok működési mechanizmusából fakadt (Kirk-Raceanu, 1994, 123, 127).

megítéléséről, majd 1987 januárjában a munkások jogai biztosításának hiánya miatt megvonta az *Általános Vámtarifa Rendszerben* (GSP) való tagságát,¹⁷⁰ ami Románia exportjának 5%-át érintette, de lényegében nem változtatott az adott román termékek versenyképességén (Courtney-Harrington, 1991, 557-564).

Miközben 1987 elejétől a Kongresszusban egyre többen követelték a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonását, a román diktátor hatvan amerikai üzletembert hívott meg, akik azonban tisztában voltak Románia egyre növekvő adósságával is, és azzal, hogy a diktátor igen komoly összegekkel csökkentette az USA-ból érkező importot (Courtney-Harrington, 1991, 565). Ezenkívül Ceaușescunak Magyarországgal is fokozatosan romlottak a kapcsolatai, ami további muníciót adott az amerikai Kongresszus kezébe (Courtney-Harrington, 1991, 566-570). Ennek ellenére azonban Reagan még 1987 júniusában is meghosszabbította Románia kedvezményes kereskedelmi bánásmódot a következő évig, és a Fehér Ház továbbra is nyomást gyakorolt a Képviselőházra és a Szenátusra is elfogadott, az országgal folytatott kereskedelem revideálását célzó, a kedvezményes kereskedelmi státusznak új feltételeket szabó törvénymódosító javaslattal kapcsolatban (Courtney-Harrington, 1991, 572).

Miután az elnök nyomásgyakorlása sikertelen volt, és az *Omnibusz Kereskedelmi Törvényhez* a Kongresszus mindkét kamarájában elfogadott módosító javaslat hatályba lépett, próbált további lépéseket tenni arra, hogy fenntartsa kapcsolatait a kelet-európai országgal. Reagan külügyminiszter-helyettesét, Whiteheadet 1988. február elején is kiküldette Bukarestbe, aki átadta az elnök emberi jogokkal kapcsolatos üzenetét, melynek továbbra sem volt hatása a román diktátorra, aki ragaszkodott ahhoz, hogy az emberi jogokkal kapcsolatos gyakorlatát saját belügyének tekintse. Ceaușescu azonban nem várta meg, amíg a változtatott feltételeknek nem tud megfelelni, és Whitehead január végi és februári látogatása (melyeken az amerikai fél ismételten hangsúlyozta az emberi jogok, köztük a magyar kisebbség jogfosztottságának kérdéseinek fontosságát – Kirk-Raceanu, 1994. 172-173) után nem sokkal saját magától lemondott a legnagyobb vámkedvezmény elvéről, 1988. június 3-án pedig Reagan hivatalosan is visszavonta az ország kedvezményes kereskedelmi státuszát (Courtney-Harrington, 1991, 580-582). A kedvezményes

¹⁷⁰ Emögött valószínűleg az amerikaiak legnagyobb szakszervezetének, az AFL-CIO-nak a lobbitevékenysége állhatott (Kirk-Raceanu, 1994, 111).

kereskedelmi bánásmód megvonása és a település szisztematizálási tervekkel, majd a menekültválsággal és más emberi jogsértésekkel kapcsolatos egyre növekvő kongresszusi kritikák ellenére azonban az amerikai-román kereskedelmi egyezmény még érvényben volt, és a kereskedelmi kapcsolatok 1988 folyamán továbbra is fennmaradtak. A román diktátor adósságcsökkentései hatékonynak bizonyultak ugyan, és az 1989-es amerikai-román kereskedelmi egyenleg 204 millió dollárra rúgott, melyből Romániának 80 millió dolláros többlete volt, de az ország 1989. áprilisában bejelentett fizetőképessége, annak egyre romló nemzetközi megítélése miatt viszont az üzleti köröket már nem befolyásolta pozitív irányban (Courtney-Harrington, 1991, 591-595).

A román nemzetiségpolitikában újabb korszakhatárt jelentett, hogy a nyolcvanas évek második felére a román politikai élet tovább radikalizálódott, és az egyre növekvő államadósság és gazdasági nehézségek következtében felgyorsult az új társadalom átalakító projekt. Az 1984-ben megtartott RKP kongresszuson ugyanis a fennálló nemzetiségpolitikai irányvonalat erősítették meg, mely az etnikai típusú román nemzetépítést támasztotta alá. Ennek következtében a hatvanas évektől használt „*együtt élő nemzetiségek*” fogalmát az év végén lecserélték a „*magyar és német nemzetiségű román dolgozók*” terminusra, az MNDT vezetőségét pedig már teljesen a központi utasításokat végrehajtó, a nemzeti sajátosságokat kevésbé képviselő aktivistákkal és munkáskáderekkel váltották fel. A román pártvezetés arra használta a szervezetet, hogy nyilvánosan kivédje a Magyarországról és Nyugatról érkező, a nyolcvanas évek végére egyre inkább sokasodó kritikákat. A román nemzetiségpolitika nemcsak a kisebbségi anyanyelvhasználatot korlátozta és lehetetlenítette el a bürokrácia legalsóbb szintjein is, hanem a két magyar többségű megye sajátos státuszát is megszüntette, a megyéket pedig a tervgazdálkodási mutatókhoz igazította. A magyar közösségeket érintő területeken kádercseréket hajtott végre, az új, arányaiban csökkentett magyar anyanyelvű kádereket pedig azzal a feladattal bízták meg, hogy a tervgazdálkodási feladatokat maradéktalanul végrehajtsák, és a titkosszolgálat segítségét is igénybe véve biztosítsák a politikai stabilitást.¹⁷¹ Az időközben megszüntetett *Maros Magyar Autonóm Tartomány* (MMAT) egykori központjában, Marosvásárhelyen megszűnt a kétnyelvűség, és a magyar

¹⁷¹ A román káderek számának növelésének háttérében az is állt, hogy a hatvanas években vezető pozíciókat betöltött magyar káderekben a rezsim nem bízott, ezért olyanokra cserélték őket, akik egzisztenciálisan is ki voltak szolgáltatva a pártnak (Novák, 2017, 38).

elit fokozatosan kiszorult a fontosabb pozíciókból. A magyar többségű megyék közösségeit számos esetben kollektív mulasztással, pártideológiával való nacionalista szembefordulással vádolták, és egyre többször ábrázolták a magyarságot kollektíven történelmi ellenségként (Novák, 2017, 35-40).

Emellett a román pártvezetés a kisebbségi kulturális intézményrendszer teljes felszámolására is törekedett: átalakította annak szerkezetét, kiürítette annak tartalmi részét, és folyamatos személycseréket vezetett be, ezáltal az értelmiségiek számára fennálló intézményes integrációs lehetőségek leszűkültek (Novák, 2017, 44). Az 1980-as évek közepére a tömegrendezvények nagy részét megszüntették, az anyanyelvű média elszegényedett, a nemzetiségi oktatás szinte kilátástalan helyzetbe került¹⁷² (Novák, 2017, 45-46). A túlideologizált és a gazdasági terveknek alárendelt oktatáspolitikai és az egyre mélyülő politikai válság pedig nehéz helyzetbe hozta a fiatalságot, amelynek gazdasági és kulturális életének megszervezése ellehetetlenült, és ezáltal egyre inkább a devianciák, főleg az alkoholizmus felé fordult (Novák, 2017, 48). A magyar kulturális intézményrendszer leépítése miatt az anyanyelvhasználat és az identitásmegőrzés egyre növekvő szerepét és a magyarországi és a nemzetközi közvélemény tájékoztatásának feladatait a magyar egyházi szervezet töltötte be, illetve vállalta magára. Az egyházakat a rezsim a nyílt agresszió helyett a nyolcvanas évektől inkább manipulációval igyekezett kontroll alatt tartani, az együttműködést elutasító papokat pedig igyekeztek elszigetelni és kompromittálni, emellett pedig jelentős mértékben korlátozták a teológiai képzés lehetőségeit (Novák, 2017, 48-49).

Ezekon kívül az egyre növekvő gazdasági problémák ellenére a rezsim az ország modernizációjára továbbra is a területrendezést tartotta megfelelő megoldásnak, ami a hagyományos életterek beszűkülését, a mentalitás és életmód megváltoztatását vetítette előre, és amelynek kisebbségekre gyakorolt hatását a román pártvezetés egyértelműen nem vette figyelembe. A tervek 1977-es földrengések miatt megszakadt gyakorlati

¹⁷² Az anyanyelvi oktatást központilag számos módon akadályozták: nemcsak az intézményes kereteket szűkítették le, hanem akadályozták a tankönyvekkel való ellátást, csökkentették a tanárképzés utánpótlási lehetőségeit. Emellett folyamatos tanár- és diákcserekkal iktatták ki az anyanyelven történő tanulás és tanítás lehetőségeit: a magyar nemzetiségű pedagógusokat román többségű településekre helyezték ki, helyükbe pedig román nemzetiségű tanárokat neveztek ki, így kényszerítve a magyar tanulókat a román nyelv használatára. Ezenkívül az egyetemeken is fokozatosan csökkentették a magyar nyelvű képzési lehetőségeket, a középiskolákat egyes anyanyelvűvé változtatták, és a szakiskolai oktatást már szinte kizárólag román nyelven engedélyezték. 1985-től pedig már a korábban viszonylag még védettebb Székelyföldön is sorra szüntették meg a magyar anyanyelvű osztályokat (Novák, 2017, 45-46).

kivitelezésének az 1984-es pártkongresszus adott újra lendületet, amikortól kezdve a pártvezetés masszív település-átszervezésre készült. A homogenizáció, az erőltetett iparosítás és a területrendezés együttes hatása a kisebbségi öntudat megőrzése elé további akadályokat gördített (Novák, 2017, 50-60).

Mindezek következtében a nyolcvanas évekre a németek és a zsidók mellett a magyarok körében is egyre inkább felerősödött a kivándorlási hajlandóság, ami pedig tovább fokozta a rezsim frusztrációját, mivel a Securitate nem volt képes kellő hatékonysággal felgöngyölni a menekülthálózatokat, és nem tudta a távozókat meggátolni abban, hogy dokumentumokat csempésszenek ki az országból (Novák, 2017, 41-43). A romániai disszidensek mellett az otthon maradtak pedig azért vonták magukra a Securitate kiemelt figyelmét, mert megerősödtek a romániai magyar elit és a magyar állam közötti kapcsolatok, melyre az egyre fokozódó diszkriminatív román politika miatt mindkét oldalról igény mutatkozott (Novák, 2017, 100). A magyarországi média és a Magyarországra menekült romániai magyarok a romániai magyarság helyzete iránti érdeklődését és helyzetük bírálatát a román rezsim „*nacionalista és államellenes megnyilvánulásként*” kezelte, míg a nyugati és főleg az amerikai magyar emigráció egyre aktívabb, a nemzetközi közvélemény és fórumok előtt kifejtett tevékenységét, valamint a magyar nyelvű nyugati médiamegjelenéseket „*nacionalista, revizionista kampánytevékenységnek*” fogta fel, ezért mindkét csoportot igen aktív figyelemmel kísérte. Kiemelten követte az egykori magyar történelmi pártok transznacionális erdélyi hálózatát: e pártok Romániában maradt és emigrációba vonult egykori vezetőit és tagjait (Novák, 2017, 104), így az értekezésben bemutatásra kerülő szervezetek tagjait és azok kapcsolatrendszerét is.

A CHRR tagjai azonban úgy döntöttek, hogy nem törődnek a nyílt és burkolt fenyegetésekkel, melyre számos példa akadt (Hámos, 2011, Brogyányi, 2015). Miután a szlovákiai magyarok hivatalos támogatását is felvállalta, a szervezet 1984-től *Magyar Emberi Jogok Alapítvány* (HHRF) néven folytatta tovább munkáját. Az 1980-as évek végére tagjai rendszeresen adtak helyzetjelentéseket mindkét hatalmi ág számos egységében dolgozó tisztviselőknek, így nemcsak az amerikai külügyminisztérium vette komolyan

jelentéseiket,¹⁷³ hanem az amerikai *Helsinki Bizottság (U.S. Helsinki Commission)* is. Utóbbi fórum azért volt fontos, mert kelet-európai ügyekkel kapcsolatban a Kongresszus mindkét kamarája kikérte a véleményét (HHRF Archívum, 15/1090).

A tizenegy helsinki utókonferencia és a CSCE más eseményei közül, amelyeken részt vettek, a legfontosabb az 1985-ben rendezett *Budapesti Kulturális Fórum* volt, amelynek rendezési jogát a helsinki záróokmányt aláíró államoktól a madridi utókonferencia döntése alapján a VSZ államai közül elsőként Magyarország kapta meg 1983-ban¹⁷⁴ (Csizmadia, 1995, 319). A hivatalos program alatt egy informális összejövetelt rendeztek a romániai születésű magyar szobrász, Szervátiusz Tibor lakásán. Ez volt az első olyan alkalom, amikor a HHRF igazán meg tudta értetni az amerikai delegáció tagjaival a romániai magyarság emberi jogvédelmének fontossága mögött húzódó okokat azáltal, hogy előadásokat, népművészeti kiállítást szerveztek, kisebbségi értelmiségieket hívtak vendégül, és többnyelvű dokumentációt osztottak szét a magyar kisebbség helyzetéről (Hámos, 2016. július; HHRF Archívum, 5/559).

Az 1985-ös legnagyobb vámkedvezmény státuszáról szóló meghallgatások szintén fontos fordulópontot jelentettek, amikor már öt különböző kongresszusi bizottság vizsgálta a romániai emberi jogi helyzet folyamatosan romló állapotát (HHRF Archívum, 4.2./360). 1985-ben került sor először továbbá a Kongresszus *Emberi Jogok Albizottsága* előtt tartott romániai emberi jogi helyzettel kapcsolatos tanúmeghallgatásokra, amely után az albizottság elnöke levelet küldött a Külügyminisztériumnak, felhívva a figyelmet a jogsértésekre (HHRF Archívum, 15/1090).

Az 1980-as évek elejétől fogva számos kongresszusi képviselőt sokkoltak a vallásos üldözésekről és más brutális emberi jogsértésekről szóló hírek, ezáltal már egyértelműen nem csak az emigráció ügye volt a valódi kérdés. A HHRF barátja, Havadtöy Sándor, a *Kálvinista Református Egyház* lelkésze Romániának a nyugati országokból érkező bibliákat megszenteltelenítő gyakorlatáról számolt be egy, a Kongresszus által rendezett sajtókonferencián, ugyanezen év június 5-én. Az összesen mintegy húszezer Romániába

¹⁷³ Ilyenre példa volt, amikor a Kongresszus Emberi Jogi Bizottságában dolgozó kongresszusi képviselők és a Human Rights Monitors Kongresszusi Barátai levelet küldtek Schultz külügyminiszternek a HHRF által a bebörtönzésekről gyűjtött adatokkal (HHRF Archives, 4.2./401, 20).

¹⁷⁴ Mellesleg a Fórum megrendezéséért felelős Politikai Bizottság által létrehozott Nemzeti Előkészítő Bizottságának elnöke pedig az a Köpeczi Béla művelődési miniszter lett, aki az *Erdély története három kötetben* c. kiadvány szerkesztője is volt (Csizmadia, 1995, 319).

küldött bibliát WC-papírként hasznosították újra, amely hírről szóló sajtókonferenciának a nyugati médiára rendkívül nagy hatása volt (HHRF Archívum, 15/1090 és 10/814; Hámos, 2016). Ezzel egy időben három, neoprotestáns felekezethez tartozó kongresszusi képviselő, New Jersey republikánus képviselője, Chris Smith, Virginia republikánus képviselője, Frank Wolf és Ohio demokrata képviselője, Tony Hall úgy döntöttek, hogy romániai tényfeltáró útra vállalkoznak 1985 júliusában. Ekkorra ugyanis romániai papok szintén megtalálták a módját annak, hogy felhívják a figyelmet a vallásos üldöztetéssel kapcsolatos jogfosztásokra, a képviselők látogatását így a keresztény és más emberi jogi szervezetek támogatták (Courtney-Harrington, 1991, 536). Később több alkalommal visszatértek Romániába, amelyek során magyar egyházi vezetőkkel is találkoztak. A róluk szóló információkat a HHRF szolgáltatta számukra („Erdély védelmében!”, 2016). Első útjukról történő visszatérésük után határozati javaslatot nyújtottak be H.R.3599-es számmal, amely ideiglenesen felfüggesztette volna Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszát. Javaslatukra S.1817-es számmal hasonló határozati javaslatot nyújtottak be a Szenátusba a virginiai republikánus Paul Tribe és a Connecticut állambeli republikánus William Armstrong szenátorok (Congress.gov, 1985b). Frank Wolf kongresszusi képviselő kérésére a HHRF tagjai a Kongresszus mindkét kamarájának tagjainál lobbiztak az általa benyújtott határozati javaslat mellett (HHRF Archívum, 4.2./356). Amint korábban említésre került, a növekvő kongresszusi elégedetlenség arra kényszerítette a kormányzatot, hogy nyomást gyakoroljon a román rezsimre annak érdekében, hogy javítsa emberi jogi gyakorlatát, de a státusz megvonásához azonban ekkor még továbbra sem járult hozzá (Courtney-Harrington, 1991, 541).

Időközben Száz tovább folytatta erőfeszítéseit arra, hogy kongresszusi képviselőknél a romániai magyarság kulturális autonómiájáért lobbizzon. Ebben a végrehajtó hatalommal kiépített kapcsolatai nem segítettek, mivel a State Department ellenezte a nemzeti önrendelkezés kérdését, ezért egyre inkább a Kongresszuson keresztül igyekezett érvényt szerezni a kérdésnek. 1983-ban a témában Mark Siljandert a H.Res.147-es számú (Száz, 1988, 77), 1985-ben pedig Robert K. Dornant a H.Res.56-os számú határozati javaslatok benyújtására kérte fel (Száz, 1996, 134-136), majd hasonló javaslatot terjesztett be S.Amdt.945-ös számmal a felekezeti és kisebbségi csoportok emberi jogi követeléseivel a

Külügyminisztérium által 1985-ben beterjesztett Költségvetési Törvényhez is.¹⁷⁵ Annak ellenére, hogy ezt nem szavazta meg a Kongresszus, a Költségvetési Törvénnyel foglalkozó konferenciabizottság jelentésében megemlítette az amerikai segítséget kérő kisebbségek kollektív jogait (Száz, 1996, 153-158).

1986-ra a Kongresszus többsége már nem értett egyet az amerikai külpolitika Romániával kapcsolatban képviselt irányvonalával, a gazdasági kompromisszum ára, amelyet a legnagyobb vámkedvezmény státusz felfüggesztéséért ekkor fizetni kellett volna, még mindig túl magas volt: a Kereskedelmi Minisztérium becslései szerint Romániával szemben alkalmazott kedvezményes kereskedelmi bánásmód megvonása az USA-nak hozzávetőleg ötezer munkahelyébe került volna, anélkül, hogy a felfüggesztés Románia emberi jogi gyakorlatán bármit is javított volna. A kormányzat emiatt továbbra is támogatta a jogfeladást (Courtney-Harrington, 1991, 561).

Wolf kongresszusi képviselő tudta, hogy ahhoz, hogy az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatokat hosszú távon befolyásolhassa, nem elég évente az elnök által meghosszabbított jogfeladások ellen tiltakozni. Helyette olyan megoldást keresett, ami összekötötte az emberi jogi gyakorlatokat a kedvezményes kereskedelmi egyezményekkel. 1987-ben már vitára lett bocsátva egy olyan törvény, amelyhez módosítási javaslatot tudott benyújtani, és ez a *Trade and International Economic Policy Reform Act of 1987* törvényhez benyújtott határozati javaslat (H.R. 3., Congress.gov, 1987a) volt. Ez a törvény egy mindent átfogó törvénycsomag volt, amely minden kereskedelmi javítási reformot tartalmazott, a tárgyaló hatóságoktól, az exportnövelésen keresztül a mezőgazdasági exportig. Wolf javaslata Románia kedvezményes státuszának hat hónapig történő megvonását tartalmazta, azonban bizonyos kedvezményes feltételekhez kötve megengedte annak visszaállítását. Románia újra benyújthatta igényét a státuszra, feltéve, hogy a kulcsfontosságú emberi jogi feltételek teljesítve vannak (Wolf, 2011). A módosító javaslatot azonban több kritika érte. Egyesek szerint ez a megoldás feladta volna az amerikai befolyást (HHRF Archívum, 4.2./360), mások szerint az USA-ba irányuló emigráció leállt volna, valamint gyengítette

¹⁷⁵ Mindebben szövetségest talált az Idaho állambeli republikánus Steven Symms képviselő személyében, aki fundamentalista keresztényként és állhatatos antikommunistaként állt ki az általa képviselt kulturális autonómia ügye mellett, beolvastva azt a Romániában vallásuk miatt üldözött kisebb felekezetek emberi joggal kapcsolatos igényei közé. A tény, hogy a Kongresszusnak 99 képviselője volt, akik bármilyen kisebb felekezethez tartoztak, új lehetőségeket tárt a lobbizás elé. Symms volt az, aki a S.Amdt.945-ös számú határozati javaslatot terjesztette be (Száz, 1996, 153-158).

volna az ország gazdaságát, ezáltal az USA csak kárt okozna okozott volna azoknak az embereknek, akiknek segíteni szeretett volna (Kovács, 2017, 14). A kritikák ellenére a törvényjavaslatot a Képviselőház megszavazta, és az a Wolf által benyújtott módosítással együtt 1501-es szakaszként került elfogadásra (Courtney-Harrington, 1991, 566-573).

Ezzel párhuzamosan a Szenátusban egy hasonló törvényhez, az 1987-es ún. *Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1987*-höz Armstrong és Dodd szenátorok javaslatára szintén elfogadtak egy hasonló módosító javaslatot S.1420 néven (Courtney-Harrington, 1991, 566-573, Congress.gov, 1987b). E törvényjavaslatok vitára bocsátása előtt mind a HHRF tagjai, mind Száz és társai minden erőfeszítést megtettek, hogy meggyőzzék a kongresszusi képviselőket azok megszavazására. A szavazás után a HHRF régi szövetségese, a demokrata Christopher J. Dodd szenátor elismerte, hogy a szervezet alapítójának, Hámos Lászlónak jelentős érdeme van abban, hogy e törvények elfogadásra kerüljenek, mivel „nyilvánvalóan jól szervezett támogatói hálózatának” köszönhetően „pontos és megbízható információt nyújtott” (HHRF Archívum, 4.2./360).

Időközben Száz meggyőzte Robert Dornan kaliforniai republikánus képviselőt, hogy nyújtsa be újra az 1985-ben már beterjesztett H.Res.56. számú határozati javaslatot, amelyet 1987 márciusában a Kongresszus *Külügyi Kapcsolatok Bizottsága* elfogadott, elismerve ezzel a romániai magyar kisebbség önrendelkezési jogát, miután Száz Pressler dél-dakotai republikánus szenátort arra ösztönözte, hogy a Szenátusba is adjon be egy hasonló határozati javaslatot, melyet kisebb változásokkal 1987 májusában el is fogadtak. Mielőtt azonban mindkét elfogadott javaslatot beilleszthették volna az 1987-es *Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1987*-be, konfliktus tört ki az amerikai magyar szervezetek két ága között. Dornan kongresszusi képviselő egy, az egyik HHRF tag által megfogalmazott – az önrendelkezési jogok törvénybe iktatása ellen érvelő – levelet kapott a már említett Christopher Dodd szenátortól és a magyar származású republikánus kaliforniai kongresszusi képviselőtől, Ernie Könnyűtől. A HHRF ugyanis attól tartott, hogy e határozati javaslatok miatt nemcsak az legnagyobb vámkedvezmény státusz felfüggesztésére tett javaslatok elfogadtatása kerülhet veszélybe, hanem hogy onnantól fogva a nemzetközi közösség a magyar kisebbségre, mint a régió destabilizáló tényezőjére fog tekinteni. Elérték, hogy az önrendelkezési jogra való utalás megfogalmazása mindkét határozati javaslatból kikerüljön, és hogy a határozati javaslatokat azelőtt fogadják el, mielőtt ezek a kiegészítések a

Kongresszus két kamarája kereskedelmi törvényeket tárgyaló konferenciabizottságain megvitatásra kerültek volna (Száz, 1996, 153-158), így Száz erőfeszítései kudarcba fulladtak.

A nyolcvanas évek végén az amerikai kormány a szovjet rendszert illetően, Bush elnökké történő beiktatása után is egy stabil, irányítható változás mellett foglalt állást, és továbbra sem kívánta Gorbacsov nehéz helyzetét kihasználni. Mind Reagan, mind Bush ugyanis inkább bábáskodtak azok felett a szovjet reformok felett, melyek a rendszerváltozásokhoz vezettek, mintsem akadályozták volna azokat (Fischer, 2010, 277-288). Ez pedig Kelet-Európa politikájukban szintén a szocialista reformok végrehajtásának támogatása felé irányította mind két elnököt (Courtney-Harrington, 1991, 596). Különbség volt a két elnök külpolitikája között azonban, hogy míg Reagan idealista politikai hagyományt követett, és radikálisabb volt, addig Bush realista volt, és mindenáron hatalmon kívánta tartani Gorbacsovot, így az erőegyensúly, a stabilitás koncepcióit helyezték előtérbe (Borhi, 2015, 441).

John Whitehead 1988-as budapesti látogatása során elmondta, hogy Kelet-Európának nagyobb hangsúlyt kell kapnia az amerikai külpolitikában, hiszen a „*kibontakozó társadalmi változások minden eddiginél nagyobb lehetőséget biztosítanak*” az amerikai politikai törekvések érvényesítéséhez, és sürgette a régió országait, hogy problémáik megoldása érdekében a nyugati országokhoz forduljanak, ami így lényegi politikai és gazdasági változások kialakulását segítheti elő békés és tartós jelleggel. Az új Bush-adminisztráció tanácsadója, Kissinger pedig „*politikai párbeszédet*” javasolt Moszkvának a szatellit államok „*rendezett politikai fejlődésének*” elősegítésére, hogy a szovjet biztonsági érdekeknek megfelelően elejét vegyék a „*politikai robbanásnak*”. Az új amerikai stratégia lényege az volt, hogy konkrét követelések támasztásával szaván fogják Gorbacsovot. A cél ebben pedig már nem a reform, hanem a politikai rendszerváltozás volt: a kelet-európai térség önrendelkezésének helyreállítása mellett a kelet-nyugati viszony normalizálását, a Szovjetunió nemzetek közé történő integrálását és Európa egyesülését tűzte ki, ugyanakkor nem óhajtotta a kelet-európai rendszerek bukását sem (Borhi, 2015, 438-442).

Mindeközben 1988-ra a nemzetközi politikában lejáratódott és teljesen hitelét veszített diktatórikus román rezsim a térség utolsó államává vált nemcsak az amerikaiak, hanem a nyugat-európai országok szemében is (Borhi, 2015, 401). Annak ellenére tehát, hogy a Bush

kormány nem preferálta a rendszerek destabilizálódását, a román rezsim bukását és a forradalmat a Bush-adminisztráció üdvözölte, és a szabad választások tartása előtt nagy értékű segílyt irányított Romániába (Courtney-Harrington, 1991, 596-600).

A nyolcvanas években a magyarországi reformok következtében egyre aktuálisabbá váló nemzetiségpolitika miatt a magyar-román kapcsolatokban diplomáciai hidegháború zajlott le, ami a területrendezés kiszélesedésével egyre nagyobb méreteket öltött, míg végül a nyolcvanas évek végén a román rendszerváltozásig teljesen le is állt. A nyolcvanas évek közepétől az MSZMP Külügyi Bizottságának elnöke, Szűrös Mátyás rádiós nyilatkozataiban egyre többször beszélt a magyar külpolitikai érdekekről, majd az 1986-tól kibontakozó romániai menekülthullámról, aminek csúcspontja egy 1988-ban leadott rádióban tett kijelentése volt, miszerint a határon túli magyarok a magyar nemzet részét képezik. Ezt egy, a munkatársai, Tabajdi Csaba és Szokai Imre által 1988 februárjában írt cikkben fejtették ki részletesebben, miszerint a határon túli magyarsággal kapcsolatos kérdések a szomszédsági kapcsolatok megkerülhetetlen részét képezik, ami végül elindította a magyarságpolitika intézményesítését is (Bárdi, 2004, 99).

A magyar nemzetpolitikai kérdés revideálását mutatta az a tény is, hogy a reformkommunista és a Kádárt főtitkári pozíciójában váltó Grósz Károly 1988 júliusában amerikai és kanadai látogatásának alkalmával helyi magyar szervezetekkel is találkozott, amelyre a hidegháború alatt nem volt korábban példa (Kovács, 2018, 107-108, 111). Emellett 1988 júniusában a magyar hatóságok engedélyezték Budapesten mintegy 40-50 ezer ember falurombolás elleni tiltakozását is, a magyar Parlament pedig elítélő nyilatkozatot adott ki róla, ami után a román külügyminiszter magához kérte a bukaresti magyar nagykövetet, közölve, hogy bezáratták a kolozsvári magyar főkonzulátust, és mérlegelni fogják a budapesti nagykövetség működésének szükségességét. 1988 augusztusában Grósz emiatt egy kétoldalú találkozót szervezett Aradon, amitől azt remélte, hogy segíteni fog kibillenteni a holtpontról a magyar-román viszonyt, azonban a találkozó nem hozta meg a várt eredményt, mivel a román pártvezér visszautasította a magyar javaslatokat. Ezt követően a kétoldalú kapcsolatok teljes mélypontra jutottak, mivel a román pártvezetés úgy ítélte meg, hogy a magyar külügyi testület a diplomáciai szabályok felrúgásával kompromittáló adatokat gyűjt és továbbít, míg a magyar fél pedig úgy vélte, hogy az általa jogosnak és szükségszerűnek tartott diplomáciai munkát a románok

nemzetközi szerződéseket felrúgó módszerekkel akadályozzák, és lehetetlenítik el. Emiatt a kétoldalú kapcsolatok rendezését a magyar reformkommunista vezetőség már egy Ceaușescu nélküli újjárendezésben képzelte el (Novák, 2017, 70-71).

A magyar kormánynak a határon túli magyarok melletti, egyre határozottabb felelősségvállalása azonban nem vetett véget a HHRF Románia emberi jogi gyakorlatának javításáért vívott küzdelemnek, sőt, a falurombolás egyre fokozta az amerikai magyarság körében érzett romániai magyarság iránti szolidaritást (Brogyányi, 2015). A legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonása után a legégetőbb probléma, amely ellen a szervezet továbbra is érdekvédelmi tevékenységet folytatott, az említett településszisztematizálási terv volt, amelynek kiszélesítését a Román Kommunista Párt vezetője 1988-ban jelentett be, és amely a tizenháromezer romániai falu mintegy felének felszámolását irányozta elő, és a magyar kisebbségekre nézve súlyos következményekkel járt volna. A HHRF ez ellen a Kongresszus mindkét kamarájában és a Helsink-i Bizottságnál is folytatta érdekérvényesítési munkáját, emellett Amerika és Európa szerte tömegtüntetéseket szervezett. Ennek köszönhetően 1988. augusztus 11-én a Szenátus megszavazta a Frank R. Lautenberg szenátor által beterjesztett S.Res.461-es számú határozati javaslatot, amely – többek között a program magyarellenes vetületei miatt – elítélte a román kormányt, majd október 6-án a Képviselőház is elfogadott egy hasonló tartalmú határozati javaslatot. 1989-ig a külügyi költségvetésről szóló törvényjavaslatához kapcsolódóan a törvényhozás számos gazdasági szankciót vezetett be Romániával szemben, és attól függetlenül, más, az országot elítélő törvényjavaslatokat is elfogadott (HHRF Archívum, 15/1104).

Emellett az 1989 áprilisában rendezett helsink-i utókonferencián, az ún. *London Information Fórumon* jegyzéket terjesztettek a kormánydelegátusok elé Tőkés László meghurcolásáról, ami két kanadai újságíró – HHRF által finanszírozott – látogatása nyomán következett be. Hasonlóképpen májusban, a Párizsban rendezett „*Tanácskozás az Emberi Dimenziókról*” c. helsink-i utókonferencián tájékoztató anyagot terjesztettek a részt vevő kormánydelegációk között. A szervezet saját értékelése szerint az általuk javasolt álláspontok mindkét konferencián hozzájárultak a hivatalos magyar kormánydelegáció romániai magyarság ügyében egyre határozottabb állásfoglalásának kialakításához (HHRF Archívum, 15/1104).

4.3. Összegzés

Habár az amerikai magyar diaszpóra szervezkedése már a 19-20. század fordulóján, a határon túli magyarokért kifejtett lobbitevékenysége pedig az első világháború alatt elindult, azok nem hoztak túl sok sikert. Az amerikai magyar közösségek patriotizmusát az első világháború alatt és a két világháború között a magyar politikai vezetők leginkább külpolitikai és gazdasági céljaikra kívánták felhasználni. Habár az 1920-as évektől növekedett az amerikai magyar szervezetek között a Horthy Magyarországot kritizáló baloldali és zsidó szervezetek aránya – és az amerikai magyarok fokozatosan kezdtek a helyi amerikai ügyek felé nyitni erősen támogatva a Demokrata Pártot –, a helyi szervezeteket és azok ernyőszervezetét, az *Amerikai Magyar Szövetséget* (AMSZ) továbbra is azok kontrollálták, akik a magyar nemzeti érdekek teljesülését helyezték előtérbe. A két világháború között a magyar kormány és az amerikai magyarok közötti kapcsolat erősen propagandisztikus jelleget öltött, amelyben az amerikai magyarság hálózatát a kormány revizionista célokra használta. Az érdekvédelmi erőfeszítések célja a revizionista követelések nemzetközi érvényesítése volt, amik az AMSZ-en keresztül csatornázódtak be az USA Külügyminisztériumába. Az ebben az időszakban a Horthy-rezsim által kezdeményezett diaszpórában élő magyarság összefogását célzó kongresszusok sem az érdekvédelem hatékonyságát, sem a várt nemzeti egységet nem teremtették meg, ellenben mélyítették a „nemzeti” és a baloldali emigráció közötti törésvonalat. Emellett a rezsim propagandisztikus imázsépítő tevékenységeket is folytatott az USA-ban az amerikai közvélemény az első világháború igazságtalanságaira történő figyelemfelkeltése érdekében, melyek éppoly eredménytelenek voltak, mint lobbitevékenységeik.

A második világháború második világháború kitörését követően a befogadó- és anyaország közötti hadiállapot beállta az amerikai magyar diaszpórát rendkívül nehéz helyzetbe hozta: küzdeniük kellett azért, hogy az USA felé biztosítsák hűségüket. Habár a magyar kormány céljait az amerikai politikusok és közvélemény nem támogatták, az AMSZ által képviselt nézőpont a második világháború folyamán nem változott, és ez nem akadályozta meg a vezetőit abban, hogy eredménytelen tevékenységüket a háború végéig folytassák. A rezsim igyekezett megszervezni Magyarország kiugrását a háborúból, amelyben Eckhardt Tibornak fontos szerepet szánt, de amely végül kudarccal végződött.

A második világháborút követően az USA feltartóztatás politikájának és a kelet-európai államokat érintő „tömbszemléletnek” köszönhetően „leírta” a kelet-európai térséget, így az amerikai-román kapcsolatok is drámaian romlottak. A kölcsönös kereskedelmi kapcsolatok felvételére csupán Románia ENSZ tagságának 1955-ben történt rendezése után, 1956 októberében került sor. Az az év több szempontból is fordulópontot jelentett az amerikai érdekérvényesítés és az amerikai külpolitika terén. Egyrészt az amerikai külpolitika legfontosabb célja onnantól kezdve a térség stabilizálása volt, másrészt Kelet-Európát egyre inkább különböző régiókból összetevődő térségnek látták, és felismerték, hogy az egyes nemzetállamok támogatása az egységes szovjet blokk gyengítését jelentheti. Harmadrészt a felszabadítás politikáját a „lassú átalakulás” stratégiája, a gazdaságpolitikában pedig a „tömbszemlélet” feladása és a Moszkva és a szatellit államok közé történő „ék verése” céljából az USA térség felé irányuló gazdasági kapcsolatainak szorosabbra fűzése váltotta fel, aminek hatására az USA a szovjet politikai iránytól egyre inkább függetlenedő Romániát ilyen irányú kapcsolatok célpontjaként kezdte el látni. Románia 1955-ben történő ENSZ tagfelvétele, majd a szovjet csapatok 1958-as kivonulása új utat nyitott a kétoldalú amerikai-román kapcsolatoknak. Így az amerikai-román vagyoni és háborús károk rendezéséről szóló egyezmények 1960-ban történt megkötése után számos kulturális és technikai csereegyezmény kötöttetett a két ország között.

Az amerikai magyarok politikai aktivizmusa az 1960-as évekig befelé tekintő volt. Ennek oka egyrészt, hogy a magyar diaszpóra mind országos, mind lokális szinteken még azokban a régiókban is alulreprezentált volt, amelyekben népsűrűsége magasnak volt mondható, másrészt az, hogy a romániai magyarság Románián belüli érdekvédelme a szocialista rendszer első évtizedeiben még relatíve biztosítottnak látszott. Ezért kifejezetten a romániai magyar kisebbségért végzett etnikai lobbitevékenység az 1950-es évek végéig nem bontakozhatott ki. Az első generációs politikai emigránsok által kizárólag az ebből a célból létrehozott szervezetek az 1950-es és 1960-as évek közepén alakultak meg, illetve szerveződtek újjá. Az 1952-ben alapított *Amerikai Erdélyi Szövetség* (AESZ), az 1959-ben alakult *Erdély Bizottság* (EB), az 1965-ben az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) New York-i tagozatából kivált *Erdély Védelmében Mozgalom*, továbbá az aktivitásában újraéledt AMSZ volt az a négy szervezet, amely ilyen tekintetben a legaktívabb volt. 1965-től az első

három szervezet formálisan is együttműködött és közösen vitte véghez akcióit *Erdélyi Intézőbizottság* (EIB) néven.

Az 1956 után igencsak defenzívába kényszerült magyar külpolitikától a román pártvezetés azt próbálta meg sikerrel kicsikarni, hogy a romániai magyarságot érintő belpolitikai lépéseket elfogadja, és hogy a határon túli magyarsággal való kapcsolattartást a román fél által ellenőrzött és jóváhagyott keretek közé visszaterelje. Mivel a romániai magyar kisebbség tagjai egyre inkább ki voltak téve a politikai üldöztetésnek és bebörtönzéseknek, az erről szóló hírek riasztóan hatottak az amerikai magyar közösségekre, ami egyrészt újabb lendületet adott a szervezetek alapításának, másrészt a korábban alapított szervezetek is sokkal aktívabbak lettek a kisebbségi ügyekkel kapcsolatban.

Az ötvenhatos forradalom emellett az amerikai diaszpórában újabb utánpótlást jelentett, mivel az egy újabb emigrációs hullámot indított el. Ennek hatására egy fiatalabb és a politikai emigránsoktól eltérő társadalmi háttérrel rendelkező generáció érkezett az Egyesült Államokba, ami pedig új helyzetet teremtett az emigráció semlegesítéséért folytatott magyarországi politikai törekvésekben, mivel többségüket a magyar kormány már nem tekintette ellenségnek, a magyar államszervek emigrációval kapcsolatos stratégiája egyre inkább proaktívvá vált és stratégiai tervezés útján valósult meg.

A hatvanas évek amerikai külpolitikáját a kelet-európai államok felé történő fokozatos kereskedelmi nyitás jelezte. Mind Kennedyre mind Johnsonra jellemző volt a liberális kereskedelempolitika és a szovjet szatellit államokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatok felvételének szándéka, azonban a Kongresszus antikommunista többsége ekkor még jelentős ellenállást tanúsított a kelet-nyugati kereskedelem kiterjesztésével szemben. Ennek ellenére az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok jelentős fejlődésnek indultak, melyek a Johnson-adminisztráció idején az 1964 júniusában kötött amerikai-román kereskedelmi egyezményben csúcsosodtak ki.

Ezzel párhuzamosan miután Brezsnyev hatalomra kerülése még inkább megerősítette a román államelnök, Gheorghiu-Dej függetlenségre irányuló törekvéseit, majd az 1965-ben e pozícióban őt váltó Ceaușescu tovább folytatta az elődje által elkezdett politikai irányvonalat. Az év szeptemberében megegyezett a szovjetekkel, hogy a Besszarábiát érintő követeléseikért cserébe nem veszik figyelembe az Erdéllyel kapcsolatos magyar területi követeléseket. A romániai magyarságért végzett amerikai magyar érdekvédelmi

erőfeszítéseket ebben az időszakban több tényező nehezítette: egyrészt a prágai tavasz Varsói Szerződés országok által való eltiprásától történő távolmaradása miatt Romániát a nyugati országokban egyre pozitívabban ítélték meg, másrészt az ennek nyomán gyors ütemben bővülő amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok is igen gyors ütemben bővültek, ami számos amerikai üzleti érdekeltségnek kedvezett. Mindeközben habár a hatvanas évek végétől Magyarországnak már szándékában állt a nemzetiségi kérdés mérsékelt és a nyilvánosság kizárásával történő tematizálása a kétoldalú magyar-román kapcsolatokban, a román fél visszautasító magatartása miatt erre nem kerülhetett sor. A hatvanas évek közepétől Románia legfőbb célja ugyanis az egységes nemzetállam megteremtése és egy egyre inkább kiteljesedő neosztálinista típusú rendszer kereteinek felállítása volt. Miután azonban a Kádár-rezsimre ugyanekkortól a kisebbségek témakörének tematizálása miatt egyre nagyobb nyomás nehezedett, a hetvenes évek elejétől ezek az érdeklentétek egyre látványosabbá váltak a kétoldalú kapcsolatokban, majd a hetvenes évek közepétől a kisebbségek helyzetével kapcsolatos konfliktusok kiszélesedéséhez vezettek.

Az 1960-as évek elején az amerikai magyarok által képviselt legjelentősebb ügy az ENSZ magyarkérdéséhez kapcsolódóan nyert aktualitást. A mérsékeltbb első generációs amerikai magyar diaszpóraszervezetek legfontosabb célkitűzése a szabadságharc utáni romániai magyar bebörtönzöttek és politikai fogvatartottak szabadon bocsátása volt. Emellett 1964-1965-től a szervezetek minden egyes lehetőséget igyekeztek megtalálni arra vonatkozóan, hogy felhívják a külügyminisztériumi hivatalok munkatársainak figyelmét a romániai magyarok üldöztetésére. A szervezetek 1965-től stratégiát váltottak, és úgy döntöttek, hogy a romániai magyarok jogvédelméért cserébe ezentúl támogatni fogják az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok bővülését, ezért közbenjártak a végrehajtó hatalomnál a kereskedelmi tárgyalások emberi jogok teljesülésének feltételéhez való kötése érdekében. Ezért számos határozati javaslatot igyekeztek beterjesztetni és megszavaztatni a Kongresszusban, továbbá elérték azt is, hogy számosan felszólaltak a kisebbségek védelme ügyében. Habár az amerikai kormány nem volt hajlandó az emberi jogi mutatók javítását kereskedelmi koncessziókhoz kötni, a Kongresszus mindkét kamarájának antikommunista többsége felől jövő nyomás hozzájárult ahhoz, hogy Románia egészen 1975-ig nem kapta meg a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény státuszát. Noha ebben az időszakban az etnikai szervezetek ilyen szempontból ugyan „nyitott kapukat” döngettek lobbitevékenységükkel,

jelentős változásokat mégsem tudtak a szovjet szatellit országok felé gyakorolt amerikai politikai irányban elérni.

A szatellit államokkal kialakított liberális kereskedelempolitika Nixon hatalomra kerülése után is igen lényeges szerepet játszott az USA Kelet-Európa politikájában, és mivel az amerikai külügyi apparátus ezen országokat már nem monolitikus egységként kezelte, a megkülönböztetés politikáját hivatalossá téve, az amerikai-kínai és vietnámi kapcsolatokban közvetítő szerepet játszó Románia egyre különlegesebb kül- és kereskedelempolitikai bánásmódot kapott. Miután a détente-nak köszönhetően tető alá hozott 1972-es amerikai-szovjet kereskedelmi egyezmény elfogadása után a Szovjetunióknak nyújtott legnagyobb vámkedvezmény elvét az elnök kongresszusi ellenzéke, Jackson szenátor és Vanik képviselő azzal a feltétellel módosította, hogy Moszkvának szabad kivándorlást kell nyújtania a zsidó kisebbséghez tartozóknak, mely feltételt a Kreml 1974-ben határozottan visszautasított, Románia számára megnyílt az út a kedvezményes bánásmód elnyerésére, amelyre végül 1975-ben került sor. Ekkorra az ország már az összes fontos nemzetközi gazdasági intézményhez (GATT, IMF, Világbank) csatlakozott.

Innentől kezdve a romániai magyarságért folytatott érdekvédelmi tevékenység lényegében a minden évben meghosszabbított legnagyobb vámkedvezmény státuszával foglalkozó kongresszusi albizottságok előtt történő meghallgatásokon való részvételre és a státusz eltörlésére, illetve az ezzel kapcsolatos feltételek megváltoztatására irányuló határozati javaslatok benyújtására és megszavaztatására koncentrált leginkább. Időközben azonban a romániai magyarságért érdekvédelmi tevékenységet folytató szervezetek között törésvonal keletkezett, amelynek köszönhetően 1974-ben létrejött az *Erdélyi Világszövetség* (EVSZ). 1975-ben az EVSZ nevében Wass Albert Ford elnöknél, Száz Zoltán pedig a Kongresszusnál sikeresen lobbiztak a kedvezményes kereskedelmi státusz megadásának feltételül szabott emigrációval kapcsolatos előírás romániai magyarok szabad emigrációjával és családgyesítésekkel történő kiegészítéséért, amelyet az AESZ vezetője, Teleki Béla igyekezett ellensúlyozni, mivel úgy vélte, hogy az a magyarságra nézve káros. Továbbá 1975-től az AMSZ nevében Száz Zoltán minden évben tanúvallomást tett a Kongresszus kereskedelmi albizottságában, majd 1976-ban részt vett egy – a romániai magyarság helyzetét feltáró – misszióban, amely az érdekvédelem szempontjából nem volt előrevívó. Újtát a román titkosszolgálat – mint „*pozitív befolyásolási*” kísérletet – sikerrel

könyvelte el, bár útjával maga Száz sem volt elégedett. 1976-ban pedig a második generációs amerikai magyarok ilyen irányú érdekvédelmi tevékenysége is megszerveződött: egy tüntetés és egy újsághirdetés megjelentetése után megalapították ad-hoc szervezetüket, az *Emberi Jogok Romániában Bizottságot* (CHRR), mely szintén bejutott a minden évben megrendezett kongresszusi tanúvallomásokra, és írásbeli és szóbeli vallomást is tett, továbbá igyekezett kibővíteni kapcsolatait a Kongresszusban és a Fehér Házban, valamint a Külügyminisztériumban.

Az ekkoriban Nyugatra kijutó, a romániai magyarság ellen elkövetett kollektív jogsértésekről szóló hírek egybeestek az USA-ban a Kelet-Európa felé irányuló meglepő mértékű általános érdeklődéssel és az 1976-os amerikai elnökválasztással is, hiszen 1976-ban Jimmy Carter számos – a Nixon-Ford kormány szovjet blokkal folytatott békítő politikájában csalódott – kelet-európai szavazatát elnyerte. Ennek köszönhetően a kelet-európai diaszpórák politikai szerepe folyamatosan változott, szavazataik jelentősen felértékelődtek. Ugyanakkor mivel a Külügyminisztérium politikai elitjébe nem volt bejárásuk, és lobbitevékenységeik kapcsán csak a Kongresszusra koncentráltak, a hetvenes évek második feléig nem voltak azon a szervezetségi szinten, hogy teljes mértékben ki tudják használni az amerikai demokratikus rendszer által nyújtott lobbizási lehetőségeket. Habár Carter propaganda szinten felkarolta az emberi jogokat, és számos emberi jogokkal kapcsolatos új intézményt és pozíciót hozott létre, ami alapot adott az emberi jogokért aggódó kongresszusi tagok számára ilyen irányú tevékenységek folytatásához, és hozzájárult a külügyminisztériumi apparátus ilyen irányú érzékenyítéséhez, Kelet-Európa politikáján elődjéhez képest nem változtatott. A legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbításával kapcsolatos kongresszusi vitára először 1979-ben került sor, leginkább azért, mert a legtöbb kongresszusi tag úgy vélte, hogy az azzal járó procedúra keretet nyújthatott a romániai emberi jogi helyzet rendszeres felülvizsgálatához, valamint mert az amerikai kormány is igen határozott álláspontot vett fel a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését illetően.

Miután a magyar kisebbségre a hetvenes években egyre nagyobb nyomás nehezedett, a magyar káder- és kulturális elit, valamint a Román Kommunista Párt közötti viszony megtört. Egyesek a nyílt ellenállást választották, ahogy a volt megyei pártfőtitkár, Király Károly is. A román rezsím diszkriminatív gyakorlatáról szóló leveleit a CHRR 1977-ben a

csempészte ki, majd azután Nyugaton nyilvánosságra hozta. 1978-ban pedig a szervezetnek fontos szerepe volt abban, hogy az újságírók interjút készíthessenek vele. Ugyanebben az évben Ceaușescu amerikai látogatásának idején a szervezet tagjai tüntetést szerveztek New Yorkban, miközben a román diktátort számos politikus és újságíró vonta kérdőre a magyar kisebbséggel szemben tanúsított bánásmódja miatt (lásd 6.2. alfejezetet), aminek következtében a román államelnök nem utazott többé az USA-ba. Mindeközben a mérsékeltbb diaszpóraszervezetek egy új együttműködést alakítottak akcióik koordinálására, az *Észak-Amerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottságát*. A diaszpóraszervezetek a legnagyobb vámkedvezmény státusszal kapcsolatos érdekvédelmi tevékenységének 1979-ben volt először kézzel fogható eredménye: a CHRR támogatója, Richard Schulze határozati javaslatot nyújtott be az státusz eltörlésére, és a Kongresszusban először vitatták meg a témát. Az 1980-ban Madridban rendezett helsinki utókonferencián pedig először fordult elő, hogy az amerikai delegáció a magyar kisebbséggel kapcsolatban hivatalos nyilatkozatot tett.

Kemény retorikája ellenére hatalomra kerülése után Reagan nem változtatott Kelet-Európa politikáján, de a meglévő emberi jogi intézményrendszert sem bontotta le. Az USA Románia felé irányuló kereskedelempolitikája pedig tovább folytatódott, bár a Külügyminisztérium munkatársai és a Fehér Ház is fokozottabban kezdték követni a romániai emberi jogi helyzetet. A növekvő román államadósság az 1980-as évekre egyre egyértelműbb homogenizációs törekvésekhez vezetett a román nemzetpolitikában, aminek következtében a nemzetiség kulturális terei pedig beszűkültek. Emiatt a romániai magyar kulturális elit ellenzékbe vonult, és az *Ellenpontok* c. szamizdat folyóirat kiadására, majd annak külföldi terjesztésére kényszerült. Ebben és a szerkesztőket érő rendőri atrocitások csökkentésében, illetve az általuk képviselt álláspont nyugati terjesztésében – melyre a helsinki utókonferenciák különösen alkalmas fórumnak mutatkoztak – a CHRR-nek is jelentős szerepe volt, ahogyan később az *Ellenpontok* egyik szerkesztőjének, Ara-Kovács Attilának Magyarországra történő disszidálása után az 1983-ban Budapesten létrejött *Erdélyi Magyar Hírügynökség* finanszírozásában és az általa összeállított hírek külföldi terjesztésében is kulcsszerepet játszott. A nevét 1984-ben *Magyar Emberi Jogok Alapítványra* (HHRF) változtató szervezet a romániai emberi jogfosztásról szóló, rendszeresen kijutó híreket beépítette tanúvallomásaiba, és felhasználta az amerikai

külgyminisztérium és az emberi jogokért felelős külgyminiszter-helyettes, továbbá a helsinki utókonferenciákra készülő amerikai delegációk számára összeállított információs anyagaiban, valamint fontos szerepet játszott számos kongresszusi képviselő tényfeltáró romániai útjának szakmai felkészítésében és rendszeres tájékoztatásában is. Mindeközben az EVSZ a legnagyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbítása elleni tiltakozás mellett 1982-től felkarolta a magyar kisebbség nemzeti önrendelkezésének ügyét is, azonban míg az amerikai külügyi apparátussal a kérdésben nem tudott kiegyezni, a Kongresszusban számos sikeres lobbiakciót hajtott végre.

A HHRF által végzett érdekvédelmi tevékenység 1985-ben hozott először igazi áttörést, amikor a szervezetnek a *Budapesti Kulturális Fórumon* sikerült elérnie, hogy az amerikai delegáció közelebbről is információkat szerezhessen a romániai magyarok helyzetéről, valamint, hogy a Romániáról szóló éves országjelentésében először megemlítsen a magyar kisebbség ügyét. Mindez egybeesett azzal, hogy a bukaresti amerikai nagykövet, David Funderburk lemondott, és a nyugati sajtóban nyilvánosságra hozta a State Department alkalmazottainak a romániai helyzettel kapcsolatban kialakított merev hozzáállását, valamint azzal, hogy a neoprotesztáns felekezetekhez tartozók vallási üldöztetése is egyre nagyobb közfelháborodást keltett, ami három kongresszusi képviselő ebben az évben tett romániai útja után vált nyilvánossá. Ugyanebben az évben robbant továbbá a magyar református felekezeteknek nyugati országok által adományozott bibliák WC-papírrá alakításának ügye, amelyet a HHRF szövetségese, Havadtóty Sándor református lelkész hozott nyilvánosságra. A botránnyról vezető nyugati folyóiratok is cikkeztek, ami szintén hozzájárult az amúgy is egyre elítélőbb nemzetközi közvéleményhez a romániai emberi jogi helyzettel kapcsolatban.

A növekvő emberi jogsértések egybeestek több más fontos nemzetközi fejleménnyel is. Egyrészt mivel Reagan az erőegyensúlyra építő politikával szemben előtérbe helyezte az USA nemzetközi politikában betöltött missziós szerepét, és mivel a kelet-európai államok politikai és gazdasági hanyatlása válsággal fenyegetett, amit az amerikaiak a diktatórikus rendszerek demokratizálásával és a központosított gazdasági rendszerek piacosításával vélték elkerülhetőnek, jelentős fordulat következett be az USA Kelet-Európa politikájában. Az amerikaiak a kialakult gazdasági és politikai helyzetet a szatellit államokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzésével tartották leginkább megoldhatónak, amely a

rendszerátvitelt megelőzően Romániát kivételével (amellyel erre az időre egyre lanyhultak a kereskedelmi kapcsolatok) be is következett. Másrészt Gorbacsov ekkoriban hirdette meg reformjait, melyeket a román pártvezetés határozottan elutasított, és nem volt hajlandó gyakorlatba ültetni. Harmadrészt Moszkva reformjai és az amerikaiakkal szemben mutatott fokozódó tárgyalókészsége miatt Románia közbenjárására egyre kevésbé volt szükség. Emellett a román rezsim Magyarországgal folytatott kapcsolatai is látványosan romlottak, és a magyar-román „*mini hidegháborút*” a magyar diplomácia egyre kevésbé látta kétoldalú tárgyalások útján megoldhatónak, ami miatt a romániai magyarság ügyét Magyarország nemzetközi fórumok előtt próbálta előrelendíteni.

A romló emberi jogi és vallási helyzet miatt a román rezsim nemzetközi megítélése egyre negatívabbá, a Fehér Ház általi megítélése pedig egyre radikálisabbá vált, az amerikai üzleti körök Romániába irányuló befektetési hajlandósága pedig fokozatosan csökkent. Az amerikaiak hiába próbálkoztak kétoldalú tárgyalásokon nyomást gyakorolni, mely tárgyalásokon az amerikai diaszpóraszervezeteknek köszönhetően a magyar kisebbség jogfosztásai is rendszeresen szerepeltek. Mindez végül 1987-ben a legnagyobb vámkedvezmény státusz feltételeinek az amerikai törvényhozás mindkét kamarája által történő módosításához vezetett. Habár a módosítási javaslatot a neoprotestáns felekezetekhez tartozó kongresszusi képviselők nyújtották be, a szükséges szavazatok megszerzésében és a módosítás törvénybe iktatásában az amerikai magyar diaszpóraszervezetek – különösen a HHRF – tevékenységének egyértelműen pótolhatatlan szerepe volt. Mivel a román államelnök tudta, hogy ezeknek az új feltételeknek nem tud, és nem is akar megfelelni, 1988 februárjában lemondott a kedvezményes bánásmóddal járó státuszról. Ezt Reagan még azon a nyáron hivatalosan is eltörölte, mely így a következő évtől már nem hosszabbodott meg.

Időközben a magyar kormány is egyre nyíltabban felvállalta a határon túli magyarok ügyét, továbbá egyre inkább nyitott tengeren túli diaszpórája felé, melynek azonban nem volt hatása a romániai magyarság ügyére, mivel a román rezsim továbbra is radikális maradt: a falurombolás egyre nagyobb méreteket öltött, ami ellen a magyar diaszpóraszervezetek nemzetközi tiltakozást szerveztek, de a helyzet a romániai forradalomig nem oldódott meg. 1988-ra Románia a térség utolsó államává vált nemcsak az amerikaiak, hanem a nyugat-európai országok szemében is, aminek következtében a román rezsim bukását és a

forradalmat a Bush adminisztráció üdvözölte, és a szabad választások tartása előtt nagy értékű segílyt irányított Romániába, továbbá a HHRF lobbitevékenységének köszönhetően amerikai kormánykörök Tőkés Lászlót is fogadták.

Összességében elmondható, hogy az alfejezetben bemutatott amerikai magyarok által a romániai magyarok érdekében kifejtett lobbiaikciói mögött meghúzódó politikai igényformálásokra nagymértékben hatott számos tényező. A diaszpórapolitikusok által kifejtett érdekvédelmi tevékenységre a mindenkori szuperhatalmi viszonyok mellett az USA kelet-európai térséggel kapcsolatos geopolitikai érdekei, az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok, az egyre kiszélesedő nemzetközi emberi jogi rezsím, a magyar-román párbeszéd csődje és a román rezsím egyre radikálisabbá váló nemzetiségpolitikája mind hatással volt, illetve az ezek által meghatározott nemzetközi kontextusban helyezhető el. Mindezen hatásokra egyéni szinten azonban a 3. fejezetben ismertetett tényezők együttes eredményeképpen igen eltérően reagáltak, emiatt az anyaországtól önálló módon ugyan, de egymástól lényegesen különbözőképpen jártak el. E különbségekre világítanak rá mélységeiben a következő fejezetek.

5. fejezet

KÖZVETLEN EREDMÉNNYEL JÁRÓ ESETEK

5.1. Az AESZ és a politikai amnesztia kérdése (1963-1964)

5.1.1. Az eset rövid leírása

Az 1963-as és 1964-es években a megfelelő helyekhez való fordulásnak köszönhetően az AESZ – legalábbis annak vezetője és titkára szerint – más, baloldali és emberi jogi szervezetekkel együttműködésben elérte a kényszerlakhelyek megszüntetését, a politikai amnesztia kihirdetését, valamint 1964 őszén a bărăgani internálótáborban sínylődők szabadon bocsátását (Transsylvania, 1965h, Teleki, 309/1974.12.03.). Valószínűleg az egyre bővülő amerikai-román gazdasági kapcsolatok¹⁷⁶ hatására publikált cikket a romániai magyarság helyzetéről Edward Crankshaw, angol újságíró a *The Observer* c. brit hetilapban. Az 1963. június 14-i AESZ közgyűlés úgy határozott, hogy a cikk nyomán keletkező feltételezett érdeklődést kihasználva memorandumokat küld Kennedy elnöknek és Külügyminisztériumának, valamint minden szenátornak. Az e beadványra érkezett hivatalos válasz hangneme azonban hűvös és kimért volt: „*Nincs népirtás, «csak» elnemzetlenítés folyik Erdélyben*” – írja a válaszlevél lényegéről az AESZ folyóirata (Transsylvania, 1963b).

Ezenkívül két emberi jogi szervezet együttműködését és jóindulatú támogatását is sikerült kivívnia, amelyek állásfoglalása valószínűleg sokat segített a későbbi eredmények elérésében. 1963-ban az *Emberi Jogok Nemzetközi Ligájával* felvett kapcsolat eredményeképpen ui. a szervezetek beadványokkal fordultak az ENSZ főtitkárához a romániai magyarság elnyomása ellen (Transsylvania, 1963c), majd a *Jogászok Nemzetközi Bizottságával* vett fel hasonló kapcsolatot, amely ugyanezen év decemberében *Tájékoztató* c. kiadványában foglalt erőteljesen állást az ügy mellett, jórészt az AESZ adataira támaszkodva (Transsylvania, 1965h). A nyilatkozatok nyomán keletkező nagy sajtónyilvánosság és a két komoly emberi jogi szervezet ENSZ-ben való befolyásának hatására a nemzetközi szervezet napirendre tűzte a romániai magyar kisebbségek helyzetét,

¹⁷⁶ 1957-1965-ig az összkereskedelem mértéke (az 1960-1963-ig tartó stagnálástól eltekintve) folyamatosan nőtt a két ország között: 1957-ben 1,4; 1958-ban 2,3; 1959-ben 3; 1960-ban 2,4; 1961-ben 2,7; 1962-ben 1,4; 1963-ban újból 2; 1964-ben már 6, a következő évben pedig már 8 millió USA dollár volt (Balogh, 2001, 234.).

amelynek eredménye az AESZ vezetősége szerint a bebörtönzöttek szabadon bocsátása és a Bărăganba internáltak nagy részének felmentése az internálás alól (Transsylvania, 1965h).

5.1.2. Az eset részletes történeti ismertetése

Ahogy a történeti összefoglalásban már ismertetésre került, 1956 fontos fordulópontot jelentett az USA Kelet-Európa politikájában. Ebben az időszakban az amerikai diplomácia legnagyobb sikere a magyarkérdés ENSZ elé vitele volt. Miközben a magyar vezetők a gazdaság élénkítése érdekében egyre inkább nyitottak volna a nyugati országok elé, az USA elérte a magyar ENSZ mandátum felfüggesztését, és azt a feltételt szabta annak visszaszerzésére, hogy Magyarország teljes amnesztiát ad a politikai elítélteknek, amit a magyarok elutasítottak, emiatt több, mint egy évbe telt, mire az amerikaiak olyan feltételeket fogalmaztak meg, amiket a magyar pártvezetők hajlandóak voltak elfogadni. Végül az amnesztiára is sor került, amely az első olyan alkalom volt, hogy az USA képes volt az akaratát érvényesíteni egy szovjet szatellit államban (Borhi, 2015, 21-22).

Mindeközben a Kennedy-kabinet egyre inkább nyitott a kelet-európai államok felé, stratégiájára a liberális kereskedelempolitika már kezdettől fogva jellemző volt. Az elnök Kelet-Európa felé való érdeklődését nyíltan kifejezte egy 1961 januárjában a Képviselőházhoz intézett beszédében, amely az amerikai-román kapcsolatok új korszakát fémjelzte. Ezen időszak 1964 júniusában már a Johnson-kormány idején, az USA és Románia között kötött kereskedelmi egyezményben csúcsonodott ki (Courtney-Harrington, 1991, 207-221.), melyet megelőzött számos politikai fogoly 1963-ban történt szabadon bocsátása, majd az amnesztia 1964-ben történt kihirdetése (Novák, 2017, 110). Ebbe a folyamatba kapcsolódott bele az *Amerikai Erdélyi Szövetség* számos más emberi jogi szervezettel együttműködésben.

Az ebben az időszakban egymással összefüggően kibontakozó lobbitevékenységek a romániai magyarság problémáit nyilvánosság előtt először bemutató cikkel indultak meg. Az angol publicista, Edward Crankshaw a *The Observer* c. hetilapban közölt cikkével számos nyugat-európai médium foglalkozott.¹⁷⁷ Habár az 1963. április 14-én megjelent tényfeltáró tudósítás ez utóbbiakban kevésbé kavart hullámokat, a magyar emigráció

¹⁷⁷ A cikket nem csak a *New York Herald Tribune*, a *Chicago Tribune*, hanem a svájci *Die Weltwoche* c. hetilap is átvette, majd a svéd rádió és a Szabad Európa Rádió is foglalkozott vele (Transsylvania, 1963d).

sajtóorgánumai annál behatóbban foglalkoztak vele. Ezt a feltételezett érdeklődést szerették volna az AESZ tagjai kihasználni, amikor 1963 júniusában memorandumokkal és levelekkel hívták fel az amerikai elnök, a külügyminiszter és az egyes szenátorok figyelmét a legelemibb jogok hiányára a romániai magyarság körében. Habár levelükhöz csatolt beadványuk csupán részleteiben maradt fenn, annyit tudhatunk róla, hogy a *Transsylvania* c. folyóirat közlése szerint „*jól megfontoltan, dokumentált tények alapján készült, az emberi jogok követelésén alapul, és azt nézi, hogy ma mivel lehet segíteni Erdély elnyomott és elesett magyarságán, ami reális lehetőségeken és nem vágyálmokon alapul*” (Transsylvania, 1963a). Természetesen a beadványt fogalmazók tisztában voltak azzal is, hogy az Egyesült Államoknak „*közvetlen befolyása nincs az ügyre*”, de reménykedtek abban, hogy az akkoriban a két ország által aláírt kulturális egyezményhez kapcsolódóan¹⁷⁸ talán van mód a magyar kisebbséget érintő kérdésekre enyhítést keresni, és találni (Teleki, 1237/1963.06.21), annak ellenére, hogy tudták: „*más kisebbségek és elnyomottak véleményének elejtése*” „*nem sok reményre*” jogosítja őket (Transsylvania, 1963a).

A beadvány alapját képező Edward Crankshaw által írt cikk¹⁷⁹ az 1956-os forradalomra vezette vissza a Romániában élő magyar kisebbség kollektív sérelmeit, amely időpont óta – a cikk szerzője szerint – egyre nagyobb ütemben folyik az ország magyarlakta területeinek elrománosítása. Emellett azt is megemlíti, hogy romániai magyar papok és lelkészek kétségbeesésükben a Szovjetunióhoz fordultak segítségül, arra kérve a szovjet vezetőket, hogy „*inkább csatolja magához Erdélyt, mintsem, hogy azt a románok kénye-kedvére hagyja*” (Transsylvania, 1963d). A cikkhez csatolt beadványban helyreigazítások és követelések találhatóak. Előbbiekre az AESZ június 14-i összejöveteléről szóló beszámoló alapján következtethetünk (Transsylvania, 1963a), amelyben a szövetség titkára kiemelte: a kollektív jogsértések valójában nem 1956-ban kezdődtek. Ezután felsorolta a kisebbség legfontosabb panaszait: az 1945-46 folyamán zajlott politikai pereket,

¹⁷⁸ A kongresszus ellenállása miatt 1963 folyamán csupán két egyezményt kötött a két állam: egy vízumegyezményt (utazások szigorításának csökkentését), valamint egy két évre érvényes kulturális csereegyezményt. Mindezek háttérben az akkori nagykövet, William A. Crawford érdekérvényesítése állt, aki tevékenységét a Romániával kapcsolatos amerikai külpolitikai vonal felülvizsgálata és minél kiterjedtebb kereskedelmi egyezmények kötése irányába fejtette ki. Az ő eredménye volt a már említett 1964-es kereskedelmi egyezmény, valamint az amerikai konzulátus nagyköveti szintre történő emelése is ugyanabban az évben (Courtney-Harrington, 1991, 229-249.). Ezt a posztot 1965-ig töltötte be (U.S. Department of State. Office of the Historian).

¹⁷⁹ Címe: „*Egy Nyugatra kicsempészett jajkiáltás*” (Teleki, 1237/1963.06.21.).

tömegdeportálásokat, internálásokat, bebörtönzéseket, majd az 1956 után kezdődő elrománosítási folyamatot, a magyar egyetemek és iskolák megszüntetését, valamint román tantárgyak fokozását az iskolákban.¹⁸⁰ Végül hangsúlyozta, hogy a Crankshow cikkben állítottakkal ellentétben az utóbbi időben nem voltak nagyobb tömegdeportálások és súlyosabb politikai perek. A követelések egyes részletei csupán abban a levélben maradtak fenn, melyet az erre a levélre érkezett külügyminisztériumi válasza viszontválaszként írt a szövetség. Ebben ui. a szervezet vezetői újból felhívták a figyelmet korábbi memorandumuk legsürgetőbb kérdéseire: így felszólítottak a politikai foglyok¹⁸¹ és a kényszerlakhelyre költöztetettek szabadon bocsátására, valamint a családegyesítések szükségességére¹⁸² (Transsylvania, 1963a).

Robert M. McKisson, a Külügyminisztérium *Európai Ügyek Osztályának* ügyvezető igazgatója július 22-én kelt válaszában hangsúlyozta: az Edward Crankshow-val történt kapcsolatfelvétel után a külügyi hivatal azt a következtetést vonta le, hogy „*sem népirtás, sem egyéb szélsőséges elnyomás*” nem folyik a magyar kisebbségek ellen, csupán „*elromanosítás*” zajlik.¹⁸³ Helyszínen tapasztalatokat szerző szakembereik megállapították ugyan, hogy a román nyelv ismerete nélkül boldogulni szinte lehetetlen, valamint hogy a román rezsim a magyar értelmiségiek az országban történő szétszórásával megnehezíti az összetartást. Ennek ellenére úgy vélik, hogy a magyarok elkülönülésének „*bizonyos tereit még respektálja a román kormány*”, így pl. bizonyos önállóságot hagy a kulturális élet különböző aspektusaiban: nemcsak a könyvek, folyóiratok, hanem az egyházak számára is lehetséges a magyar nyelven történő megnyilvánulás. Kétségtelen, hogy „*a State Departmentnek jelenleg rendelkezésére álló információk alapján*” úgy tűnik, „*hogy a román kormány olyan kurzust folytat, melynek célja a magyarság kulturális és nemzeti befolyásának csökkentése Erdélyben, a magyarság román népességbe való beolvasztása, a*

¹⁸⁰ Ld. Transsylvania, 1963a. Az 1956-os magyarországi forradalom után Romániában megkezdődött a harc az állítólagos „kisebbségi nacionalizmus” és „szeparatizmus” ellen, amely elsősorban a „nemzetiségi szeparatizmus fellegvárainak” tekintett kisebbségi iskolarendszer román tanintézetekkel történő egyesítésében nyilvánult meg (R. Süle, 1990, 231-232.).

¹⁸¹ A Teleki hagyatéék alapján fennmaradt adatok szerint tudtak a baragani fogolytáborról és a Duna-deltába hurcoltakról (Teleki, 966/1964.11.16.).

¹⁸² Utóbbi két kérdésben Teleki Béla személyesen is érintett volt. Családját volt birtokán, Zsibón hátrahagyva kellett menekülnie a politikai börtönbüntetés elől. Felesége két gyermekével együtt csak 1964-ben jöhetett az Egyesült Államokba (Tibori Szabó, 2010 és Teleki, 7/1965.03.04.).

¹⁸³ McKisson eredeti válasza nem maradt fent, azonban annak egyes részleteit a *Transsylvania* c. folyóirat közölte (Transsylvania, 1963e).

fajmagyarság lojalitásának a román állam felé való irányítása”. Azonban „*a román hatóságoknak közeledése ehhez*” a problémához „*inkább fokozatos és óvatos, mintsem hirtelen és erőszakos volt*”. Mindezek következtében a „*Department semmi bizonyítékot nem talált arra, ami megerősítené a feltevést, hogy népiirtás vagy nagybani üldözés folyt a magyar kisebbség ellen Erdélyben*”, s annak ellenére, hogy figyelemmel kíséri a fejleményeket, úgy véli, hogy „*formális diplomáciai akció ez ügyben nem látszik megengedhetőnek, és nincs is tervbe véve*” (Transsylvania 1963e).

A realitásokkal szembesülve, a már fent említett, e válaszevélre reagáló, augusztus 12-én keltezett levelében az AESZ végül felhívta a figyelmet arra, hogy a gazdasági és kulturális kapcsolatokról folytatott tárgyalások folyamán a politikai foglyok szabadon bocsátása és az internáltak kérdése informális úton minimálisan felhozhatóak volnának, annak ellenére, hogy ezek Románia belügyeinek számítanak. Ezenkívül pedig hangsúlyozta, hogy a családegyesítések amerikai állampolgárokat is érintenek, amelynek kérdését Romániának sem áll jogában kikerülni, hiszen a nemzetközi jog őket is kötelezi (Teleki, 1238/1963.08.12). Hogy eme akciójuknak a tárgyalások folyamán mekkora jelentősége volt, további kutatást igényel. Annyi azonban bizonyos, hogy a Külügyminisztérium képviselői az egy évvel későbbi, 1964 május-júniusi amerikai-román tárgyalások folyamán, informális úton valóban felvetették a politikai bebörtönzöttek és a romániai nép alapvető emberi jogainak kérdését¹⁸⁴ (Teleki, 843/1965.08.26.). Ennek megvalósulásában azonban az AESZ memorandumán kívül talán nagyobb szerepe volt annak a nemzetközi szinten is érezhető nyomásnak, amely az ezzel párhuzamosan folytatott akció, az *Emberi Jogok Nemzetközi Ligájával* (angol nevén: *International League of Human Rights – IHLR*)¹⁸⁵ történt kapcsolatfelvétel nyomán kibontakozott.

Az 1942-ben Roger Nash Baldwin és más emberi jogi aktivisták által alapított, New Yorkban működő, széles körű nemzetközi hálózattal rendelkező nem kormányzati szervezet világszerte az emberi jogok kérdését igyekezett előmozdítani, és tevékenységét az ENSZ

¹⁸⁴ Douglas McArthur az amerikai külügyminisztérium kongresszusi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára volt.

¹⁸⁵ A ma is működő, New York-i székhelyű szervezet 1946-ban alakult, az Egyesült Nemzetek Szervezete Egyetemes Emberi Jogi Nyilatkozatának hivatalos platformjaként, így minden kérdést az Egyesült Nemzetek Szervezete elé tár, amely e nyilatkozattal ellentétes, ezáltal segítve annak betartását és az emberi jogok védelmére történő hatékony stratégiák kialakítását. (Lásd *Emberi Jogok Nemzetközi Ligájának* hivatalos honlapja és NYLP, 2021.)

Emberi Jogi Deklarációja alapján fejtette ki a különböző nemzetközi fórumok és országok kormányai előtt (NYPL, 2021). A romániai amnesztia szükségességének ügyében már 1962 márciusában felvette a kapcsolatot az ENSZ főtitkárával, majd a számos romániai magyar tagot magába foglaló manhattani unitárius egyházközség, a *The Community Church of New York* vezető lelkészének, Donald Harringtonnak¹⁸⁶ magyar feleségén, Vilma Szantho Harringtonon keresztül – valószínűleg a szintén unitárius lelkész, és AESZ-tag Szentiványi Sándor közreműködésével – az AESZ-tagoknak 1963 áprilisában sikerült kapcsolatba lépni a szervezettel. A hónap végén létrejött személyes találkozón az AESZ tagjai és más politikai emigránsok (Pál György, Dominits László, Teleki Arvéd, Gáspár Ödön) egy romániai magyarságról szóló hat oldalas összefoglalót juttattak el a szervezethez, amelyben az erdélyi térség részletes történelmi háttérének és nemzetiségi statisztikájának ábrázolása mellett a következő követeléseket fogalmazták meg az ENSZ felé. Követeléseik között a szabad anyanyelvhasználatot, a kolozsvári egyetem autonómiájának helyreállítását, a politikai bebörtönzöttek – különösen az egyházi tagokét, akiket politikai okokból tartóztattak le – számára általános amnesztia hirdetését, az osztályellenségnek ítélt magyarok internálásának befejezését, az osztályellenségek gyermekeinek továbbtanulásának lehetővé tételét, valamint a magyar egyházak papjai és lelkészei számára szabad tevékenység végzésének lehetővé tételét sorolták fel. Emellett felhívták a figyelmet számos amerikai érdekekkel is összefüggő emberi jogsértésre is: a családegyesítések lehetővé tételének szükségességére, a régióból nyugati országokba és Magyarországra történő utazások és ehhez kapcsolódó vízumok és útlevelek engedélyezését (IHLR, General correspondence, Folder Romania-Rwanda, 1963, Box 26).

Roger Baldwin május 6-i levelében kétségbe vonta, hogy az AESZ által megfogalmazott levélben a békeszerződésre és annak következményeire vonatkozó kijelentések megfelelnek a valóságnak, ezért az *Európai Rab Nemzetek Közgyűlésének* tagjaként működő, és az AESZ-IHLR tárgyaláson szintén résztvevő volt diplomatát, Gáspár

¹⁸⁶ Harrington liberális lelkész volt, aki az unitárius alapokon alapított, de a manhattani East 35th utcai található egyházközi és fajközi egyházközséget felesége haláláig, 1982-ig vezette. 2005-ben Romániában hunyt el. 1914-ben született egy New England-i családban, majd a Chicagói Egyetemen végzett és 1939-től ottani egyházakban szolgált. Szánthó Vilmát – aki az első közép-európai felszentelt lelkész volt – abban az évben vette el. Halála után pedig annak unokahugát, a szintén unitárius lelkésznőt, Szánthó Annát vette feleségül, ami miatt 1990-ben Romániába települt. Többször próbált politikai pozíciókat is betölteni, részt vett az amerikai apartheid mozgalomban, és tagja volt a Liberális Pártnak (HHRF Archivum, 13/936).

Ödönt kérte meg arra, hogy tegyen javaslatokat a fogalmazvány javítására, aki ezt még abban a hónapban meg is tette, de csupán a magyar kisebbség létszámának növelésére tett javaslatot. Ugyanakkor Baldwin biztosította Harrington feleségét arról, hogy támogatja a kérdést az ENSZ előtt, és később, amennyire erre lehetőség nyílik nem csupán az ENSZ, hanem az amerikai külügyminisztérium előtt is. Egy másik, Baldwinnak írt, IHLR taggal folytatott, szintén májusi levelezés pedig arról tanúskodik, hogy az ügy képviselőjébe bevonták a német kisebbség jogsérelmeit, és az ügyről számos napilapot (*Le Monde, Manchester Guardian, Hindustan Times, New Delhi, Japan Times*) értesítettek, amelyeken keresztül az ügyet nyilvánosságra hozták. A sajtó számára júniusban nyilvánossá tett közleményben az IHLR hírt adott arról, hogy júniusban az ENSZ főtitkárnak, U Thantnak beadott memorandumban azzal a kéréssel fordultak a főtitkárhoz, hogy a romániai magyar közösséget érintő emberi jogsértéseket kérje számon a román kormányon. A beadványban felhívták a figyelmet az 1956-os szabadságharcra összefüggésben politikai okokból bebörtönzöttek – köztük számos egyházi személy – szabadon bocsátásának kérvényét¹⁸⁷ (IHLR, General correspondence, Folder Romania-Rwanda, 1963, Box 26). Emellett felsorolta a romániai magyar kisebbséggel szemben alkalmazott emberi jogi megszorításokat: az anyanyelven történő oktatás, a vallásszabadság és a családdegysítések hiányát, valamint kitért a szigorú levelezési cenzúra problémáira is. Az IHLR a beadványban felhívta továbbá a figyelmet arra is, hogy semmilyen nemzetközi hatóság nincsen, amely az első és a második világháborút lezáró békeszerződések emberi jogaira vonatkozó rendelkezéseit ellenőrizné, és azzal a javaslattal fejezte be, hogy a főtitkár kezdeményezzen bármilyen vizsgálatot vagy akciót, amelyre lehetősége nyílik e sérelmek enyhítésére. Végül pedig megjegyezték: tudatában vannak annak is, hogy nemcsak a magyar, hanem más kisebbségek is hasonló problémákkal küzdenek, de mivel róluk nem állnak rendelkezésre pontos információk, az ő kérdésüket ebben a formában nem vethetik fel (Transsylvania, 1963e). Ezt egyes levelek utalásai szerint az amerikai külügyminisztérium illetékeseihez is eljuttatták, erről azonban nem maradtak fenn konkrét levelezések (IHLR, General correspondence, Folder Romania-Rwanda, 1963, Box 26).

¹⁸⁷ A levél ellen a *Román Nemzeti Bizottság* elnöke, Constantin Visoianu tiltakozását fejezte ki, mivel úgy vélte, hogy a magyar kisebbséget a román kommunista rezsim kezdetén nem hogy diszkrimináció érte, hanem vezető pozíciókba kerültek, és hogy a magyarok a lakosság többi részéhez hasonló helyzetben vannak (IHLR, General correspondence, Folder Romania-Rwanda, Box 26).

Arra, hogy az AESZ vezetősége igyekezett az emberi jogi szervezetet dokumentációval ellátni, további bizonyíték egy, az 1963. június 14-én tartott AESZ közgyűlésről szóló titkári beszámoló is. Eszerint Dr. Nagy Vince „*elismeréssel adózott a Szövetség fáradozásainak, külön kiemelve az Emberi Jogok Ligájának közbelépésének jelentőségét*” (Transsylvania, 1963a). A fent említett április végi IHLR-AESZ tárgyalásokon résztvevő Dominits László 1963 decemberében küldött köszönő levelében megjegyezte, hogy a szervezet ENSZ-nél történt beavatkozása rendkívül hatékonynak bizonyult, és „*jól fogadott visszhangja volt a szabad világban*” (IHLR, General correspondence, Folder Romania-Rwanda, 1963, Box 26). Az IHLR-rel történő együttműködést az AESZ folyóiratának szerkesztője, Páll György egyik levelében hasonlóképpen pozitívan értékelte: „*A politikai foglyok szabadon bocsátását mi tűztük ki tavaly megvalósítható célnak először, sikerült hozzá megszerezniünk a baloldali Emberi Jogok Ligája támogatását, azon keresztül nagy sajtónyilvánosságot; (...) hangoskodást kerülő munkánk tehát nem hiábavaló.*” (Teleki, 966/1964.11.16.).

Mivel az AESZ tagjai a sikereken felbátorodtak, a magyarságot érintő kollektív emberi jogsértéseket 1964-ben továbbra is szerették volna az ENSZ-nél napirenden tartani, ami miatt Harringtonékon keresztül újabb petícióval fordultak a szervezethez. Egy ehhez kapcsolódó, névtelenül szerzett, de az AESZ archív anyagai között szintén megtalálható, és Teleki Béla írásával széljegyzett dokumentum részletes listát is közölt arról, hogy konkrétan mely magyar vezetők letartóztatásáról volt szó, és példákat adott azokról a volt magyar kisebbségi vezetőkről és a katolikus papokról is, akik még a beszámoló 1963 decemberi keltezéséig bezárólag politikai okok miatt továbbra is börtönben voltak. Emellett beszámolt a magyar kulturális örökség eltüntetéséről és a kolozsvári Magyar Tudományegyetem autonómiájának megszüntetéséről is (IHLR, General correspondence, Folder Romania-Rwanda, 1963, Box 26; Teleki, rendezetlen).

Roger Baldwin, az IHLR vezetője azonban nem szerette volna egyoldalúan tájékoztatni az ENSZ-et, ezért ezzel kapcsolatban az *Európai Rab Nemzetek Közgyűlése* román tagjának, Brutus Coste-nak írt levelet, arra kérve, hogy részletesen elemezze az AESZ petícióját. Coste úgy vélte, hogy a magyar kisebbséget nem érintette súlyosabb diszkrimináció, mint a román lakosság többi részét, és hogy a második világháború után a magyar lakosságot nem érte erőszakos áttelepítés, mint a német és a szerb kisebbséget, akiket

a határ mentéről az ország központi részébe telepítettek. Elismerte, hogy 1956 után a magyar kisebbséghez tartozó kommunista vezetők elvesztették az RKP bizalmát, azonban úgy vélte, hogy a tényeket, amelyek az ügy alapjául szolgálnak, egy „sovinszta” magyar emigrációs szervezet „fújja fel”, amely képtelen megbékélni azzal, hogy Magyarország elvesztette területeinek akkor már Romániához tartozó részét. Úgy vélte, hogy emiatt nem származhat jó abból, ha az IHLR továbbra is kiemelten foglalkozik a magyar kisebbség ügyével. Véleményét egy Nyugatra látogató román ismerőse beszámolójával is alátámasztotta.¹⁸⁸ Baldwin egyetértett Coste véleményével, és megjegyezte, hogy a szovjet zsidóság problémájának képviselőjét is más kisebbségeket érintő diszkriminatív rendelkezések ignorálása miatt kellett visszautasítaniuk, és ebben az esetben is így fognak eljárni. Ezt követően 1964 februárjában Vilma Szantho-Harringtonnak írt levelében közölte, hogy amennyiben újra felveszik a román kormánnyal a kapcsolatot, más kisebbségek problémáját is ki kell emelniük, és a kérdést úgy fogják megközelíteni, hogy a román rezsim elnyomó politikáját általános komplexitásában vizsgálják, azonban ezt csak akkor tudják megtenni, ha több háttéranyagot gyűjtenek. A levelezések alapján úgy tűnik, hogy ez nem történt meg, csak egyéni ügyekben jártak el a hatvanas években (IHLR, General correspondence, Folder Romania, 1964, Box 26).¹⁸⁹

Hasonló eredmény volt a *Jogászok Nemzetközi Bizottságával*¹⁹⁰ felvett kapcsolat is, amely *Tájékoztató* c. kiadványában „erőteljesen állást foglalt a nemzeti jogaiban megsértett

¹⁸⁸ A szervezet archív anyagai között egy román szemtanú párizsi látogatása nyomán, 1963 decemberében fogalmazott beszámolóját is megőrizte, amely alátámasztotta azt, hogy a Román Nemzeti Bizottság által felhozott kérteltek – miszerint a magyar kisebbséget nem érinti semmilyen diszkrimináció – igazak, mivel 1956 után a helyzet ugyan jelentősen megváltozott, és a magyar kisebbség elvesztette privilegizált státuszát, különösen ami a magyar kommunista párttagokat illeti, és hogy a magyar nyelvű egyetem autonómiáját elvették, valamint hogy léteznek kényszermunkatáborok, ahova bűnözőket visznek, és akik között vannak magyarok is, de ők sem különbek más román bűnözőktől, és hogy a magyar nyelvű lakosság nem részesül más bánásmódban, mint a román lakosság nagy része (IHLR, General correspondence, Folder Romania-Rwanda, Box 26).

¹⁸⁹ Megemlítendő továbbá, hogy habár az IHLR hagyatékában nem maradtak fenn információk, emiatt nem biztos, hogy ezzel a szervezettel történt együttműködésnek köszönhetően történt, de egy szintén Teleki Béla rendezetlen hagyatékában fennmaradt dokumentum szerint a New York környéki romániai magyar származású emigránsokat összefogó szervezete az „Erdély a Szent Istváni Magyarországgé Egyesület” szintén petícióval fordult U Thanhoz 1964-ben, amelyet az ENSZ főtitkár később a román kormánynak nyújtott át. Ennek köszönhetően a román kormány szintén sok engedélyt adott a magyar kisebbséggel kapcsolatban. Hogy valójában ez pontosan mit takart, arról nincsenek pontos információk (Teleki, rendezetlen).

¹⁹⁰ Más helyen Flórián Tibor *Nemzetközi Jogászszövetségnek* nevezi; angol megnevezése: *International Commission of Jurists* (Wagner, 1970, 326.). A szintén ma is működésben lévő *Jogászok Nemzetközi Bizottsága* a kelet-német nép kommunista elnyomását enyhítendő jogi akciócsoportként jött létre 1952-ben New Yorkban, a kémkedésért letartóztatott és kivégeztet Walter Linse nyugat-német jogász emlékére. A

erdélyi magyarok mellett” (Transsylvania, 1964). A diszkriminatív intézkedésekről szóló híradások szintén az AESZ információnyújtásán alapultak (Transsylvania, 1965h). Az 1963 decemberében publikált kiadvány felsorolta azokat az állampolgári jogokat, amelyek a második világháborút lezáró békeszerződésben és az 1952-es román alkotmányban tételesen szerepelnek: a diszkrimináció tilalmát, a szabad anyanyelvhasználat biztosításának kötelezettségét, a nemzeti kisebbségek védelmezését, valamint a kisebbségeket védő törvényi szankciókat. Ezután számba vette azokat a romániai magyarságot is súlyosan érintő intézkedéseket, amelyek ezekkel ellentmondásban állnak. Egyrészt megvizsgálta a román állam adminisztratív intézkedéseit: így a vidékek és városok arányszámainak megváltoztatását; a *Magyar Autonóm Tartomány (MAT) Maros-Magyar Autonóm Tartománnyá (MMAT)* történő átszervezését; az erőszakos iparosítás következtében Ó-Romániában történő munkavállalás kényszerét; az 1945 augusztusi törvény miatti, az észak-erdélyi magyarságot érintő, román állampolgárságtól történő megfosztottságot. Másrészt felsorolta a kulturális téren jelentkező diszkriminációkat: így a magyar könyvtárak, levéltárak és más kulturális intézmények bezárását, illetve megsemmisítését; az 1958 óta bekövetkezett magyar nyelvű oktatás lehetőségeinek beszűkülését; a besszarábiai román menekültek Erdélybe telepítését; végül, mint figyelmeztető jelet, a népszámlálásakor bekövetkező nemzeti öntudatvesztést. A kiadvány mindebből azt a következtetést vonta le, hogy *„...túl sok az ilyen különös eset; elszigetelve talán nem értelmezhető diszkriminációnak, de ha egészükben vizsgáljuk őket, félreérthetetlenül egyfajta magatartásra mutatnak. (...) úgy látszik, a románság az együttélés során mindenképp veszít, veszít a réven is, a vámon is. Amennyiben pedig egy kisebbségi csoporttal ez történik, aligha lehet nem azt a következtetést levonni, hogy diszkrimináció sújtja”* (Transsylvania, 1964).

Habár az AESZ-beszámolók alapján mindkét akció nagy sajtónyilvánosságot kapott, amelyet a baloldali magyar emigrációs szervezetekkel történt együttműködésnek is köszönhettek (Transsylvania, 1965h), nem maradtak fenn azonban konkrét információk

csoporthoz a jogászokon kívül 31 miniszter és államférfi, 35 bíró, tanácsadó és nyugat-, kelet-európai, valamint észak-amerikai legfelsőbb bírósági elnökök csatlakoztak. Feladataikat a hidegháború aktualitásai alakították. 1953-tól kezdve hivatalosan is nem kormányzati szervezet. Az Amerikai Erdélyi Szövetség nyilatkozatra történő felkérésének idején Sean McBride főtitkár vezetése alatt a szervezet más nem kormányzati szervezetekkel együtt „globális koalícióra” lépett, megkezdte az ENSZ Emberi Jogi legfelsőbb megbízottjától egy állandó meghallgatás kiharcolását, továbbá a Genovai Konvenció protokollján keresztül az emberi jogi törvénykezés fejlesztéséért küzdött (Nemzetközi Jogászszövetség hivatalos honlapja).

arról, hogy hogyan és milyen egyéb baloldali szervezetekkel együttműködve történtek előrelépések, és hogy sikerült sajtótájékoztatót tartania e szervezeteknek. Azon kívül, hogy a demokrata New York-i képviselő, John Lindsay a Kongresszusban 1964 júliusában követelte, hogy a politikai bebörtönzöttek szabadon bocsátása, a magyar nyelvű oktatás kérdése és a magyar anyanyelvű kultúra megőrzésének lehetőségei szerepeljenek a kétoldalú amerikai-román tárgyalásokon (HHRF Archívum, 1/20), arról sem maradtak fenn konkrét bizonyítékok, hogy a kérdést hogyan sikerült az IHLR-nek és egyéb más szervezeteknek az amerikai külügyminisztérium illetékesei elé tárnia. Valamint arról sem tudni, hogy az ENSZ főtitkárának vagy amerikai politikusoknak volt-e, és ha igen, milyen módon volt ráhatása az amerikai-román kapcsolatokra. Az eddigi kutatások alapján homály fedi azt is, hogy ennek volt-e köszönhető, hogy végül az AESZ által eredménynek tekintett szabadon bocsátások megtörténtek.

Tény viszont, hogy 1961-ben a magyar kérdés helyzete az ENSZ-ben lassan kezdett megoldódni, ami annak is volt köszönhető, hogy a Kennedy-kormány egyre inkább a kapcsolatépítést helyezte előtérbe a kelet-európai országokkal kapcsolatban, és hogy a (magyarországi) magyarkérdés iránti érdeklődés az ENSZ-ben erőteljesen hanyatlott. Rusk külügyminiszter azt az utasítást adta a magyaroknak, hogy tegyenek jelentős gyakorlati lépéseket annak érdekében, hogy a magyarkérdés az ENSZ-ben megoldódjon, mivel a szabadságharc miatt bebörtönzöttek számára meghirdetett amnesztia hozzájárulna ehhez a célhoz. A magyar vezetés azonban nem kapott az alkalmon, hogy azonnal rendezze a helyzetét. Mivel az amerikai vezetőség és a propaganda számára azonban a magyar szabadságharc a szabadság és az elnyomás elleni küzdelem metaforája volt, az amerikaiak továbbra is ragaszkodtak a finom diplomáciai nyomásgyakorláshoz, és a kétoldalú kereskedelmi és kulturális kapcsolatokért, valamint az ENSZ-beli magyarkérdés megoldása érdekében a magyar kormányt az amnesztia kihirdetésére kérték (Borhi, 2015, 205-216), amelynek megoldására végül 1963. március 21-én került sor (Békés-Kecskés, 2006, 37). Annak ellenére, hogy az amerikaiak ezt az intézkedést kevesellték, a magyar ügy az év májusában lekerült a napirendről (Borhi, 2015, 205-217).

A márciusi magyar amnesztia kihirdetése utáni hónapban került sor az IHLR és az AESZ közötti, a romániai magyar politikai bebörtönzöttek ügyével kapcsolatos tárgyalásra, mely a téma szintén ENSZ-nél történő felvetéséhez vezetett, éppen akkor, amikor Románia

e nemzetközi szervezetben is egyre önállóbb külpolitikai irányt kezdett felvenni (Weiner, 1984, 44). Amint az a történeti áttekintő fejezetekben ismertetésre került, Kennedy idején az amerikai-román kapcsolatok jelentős fellendülésnek indultak: 1963 márciusában a Bukarestbe akkreditált amerikai nagykövet kérte a kereskedelmi kapcsolatok felvételét az USA-tól, aminek köszönhetően az USA júliusban magas szintű kereskedelmi delegációt küldött Romániába, melyek Kennedy hirtelen haláláig, november végéig tartottak (Courtney-Harrington, 1991, 215-228). E nyugati kapcsolattartás feltétele volt továbbá a román társadalommal történő kiegyezés is, aminek köszönhetően az 1963-1965-ig széles körű politikai rehabilitációt és amnesztiát hirdettek (Novák, 2011, 22-29). A Johnson-adminisztráció pedig a romániai magyarok amnesztiája kihirdetésének évében, 1964 februárjában döntött végleg úgy, hogy Románia lesz az USA kelet-közép-európai államokkal folytatott kereskedelmi tárgyalásainak kísérleti alanya, miután az ország különösen nagy nyomást fejtett ki az enyhítés érdekében (Borhi, 2015, 223; Novák, 2017, 110).

A másik oldalon tény továbbá az is, hogy ebben az időben az amerikai külügyminisztérium számára nem elsősorban az egyes országok belpolitikai berendezkedése, hanem azoknak a Szovjetunióhoz való viszonya számított, és a megítélés kritériumának a Moszkva által előírt politikától történő eltávolodás mértékét tekintette, mely végül a Romániával kialakított viszony alapjává vált (Borhi, 2015, 201). Ennek, és annak ellenére, hogy további konkrét bizonyítékok erre nincsenek, feltételezhető, hogy maguk a kolozsvári szociáldemokrata ellenzékiek ENSZ-ben leadott tiltakozásai¹⁹¹ mellett az AESZ által említett és általa eredményesnek vélt összehangolt akciónak is szerepe lehetett számos, a szabadságharc után a magyar kisebbséghez tartozó politikai bebörtönzött szabadon bocsátásában. Az amnesztia fő okai valószínűleg azonban egyrészt abban keresendők, hogy az amerikaiak számára a magyarkérdésnek igen nagy propaganda értéke volt, és hogy az ügy az emberi jogi szervezeteknek köszönhetően nagy sajtónyilvánosságot kapott. Másrészt abban, hogy Románia igen érdekelt volt a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok bővítésében,

¹⁹¹ 1964 nyarán több magyar nemzetiségű személyt vettek őrizetbe néhány napra, így Jordáky Lajos kolozsvári szociáldemokrata politikust, akit a Securitate azzal gyanúsított, hogy más szociáldemokratákkal, így Bruder Ferencsel és Pásztai Gézával memorandumot szerkesztett a romániai magyarság helyzetéről, melyet az ENSZ-hez és a magyar kormányhoz kívánt eljuttatni (Bottoni, 2013, 29). Kezdeményezésük és az AESZ közötti együttműködésre mindeztáig semmilyen bizonyítékra nem derült fény.

és egyre inkább a szovjet blokk országoktól független külpolitika felépítésére törekedett, harmadrészt pedig abban, hogy az amerikaiak számára a Szovjetuniótól való függetlenség a kelet-európai országokkal kiépítendő kapcsolatok alapfeltételévé vált.

5.1.3. A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága

Mivel tagjaikat távollétükben halálra vagy börtönbüntetésre ítélték, és mivel számos tagjuknak éltek Romániában rokonaik, akik családjegyesítésre vártak, továbbá mivel tartottak attól, hogy a román rezsim az ott élőket fogja büntetni nemzetközi akcióik miatt, az AESZ tagjai minden esetben rendkívül óvatosan jártak el. Stratégiájukat mérsékelt módszerekre építették, amelyben fontos szerepet játszott a pontos információk begyűjtése. Hideg taktikáik között szerepelt a Külügyminisztérium tájékoztatása a romániai magyarság helyzetéről, továbbá a háttérben való kapcsolatok kiépítése más emberi jogi szervezetekkel, akiknek magas szinten voltak összeköttetések. Az ebben a szakaszban alkalmazott „*forró taktikák*”, sajtómegjelenések és sajtótájékoztatók nem az ő közvetlen közreműködésüknek, hanem ezen együttműködéseknek köszönhetően zajlottak le. A politikai tisztségviselők közvetlen és személyes meggyőzésére ebben az esetben nem került sor, csupán az előbb említett közvetett módszerekre. A törvényhozást és a politikai döntéshozatali folyamatot azonban monitorozták, és céljaik elérése érdekében más érdekcsoportokkal is szövetségeket kötöttek. Szoros figyelemmel kísérték továbbá a magyar kisebbséget sújtó intézkedéseket, nemcsak a törvényeket, hanem magyar kisebbségi tagok neveit is összegyűjtötték, amiket a megfelelő körökben bizalmasan közzétettek.

Nem számoltak azonban azzal, hogy más kisebbségeket érintő tényfeltáró akciókat is szervezni kellene, más kisebbségeket képviselő diaszpóraszervezetekkel is lehetne szövetségeket kiépíteni, kiváltképp, hogy az *Európai Rab Nemzetek Közgyűlésének* keretében erre lehetőségük is nyílt volna. Petíciójuk megírásakor arra sem gondoltak, hogy számos, általuk felsorolt sérelem (pl. az osztályellenségekről szólóak) nem egyedi, a magyar kisebbségre vonatkozó probléma, hanem Románia összes állampolgárát érintette. Ezen mulasztások miatt ügyük jelentősége szintén csökkent az emberi jogi szervezetek szemében, ugyanakkor ez nem az ügy hatékonyságát mérsékelte, inkább az ebben a formában történő folytatását lehetetlenítette el. Teleki levelezései alapján az derül ki, hogy nem tudott arról, hogy Baldwin kapcsolatba lépett a román emigráció egyik vezetőjével, aki a háttérből

szintén alátámasztotta az IHLR vezetőjének gyanúját, miszerint számos probléma nem csupán a magyar kisebbségre vonatkozik, és hogy a szervezet számára nem lenne igazságos, ha a továbbiakban csupán egy nemzetiség képviselőjét emelnék ki az ENSZ előtt.

Annak ellenére, hogy erre konkrét bizonyítékok a külügyminisztériumi iratok között egyelőre nincsenek, mivel belpolitikai szempontból fontos propaganda céljai voltak a politikai amnesztiáknak a magyarkérdés szimbolikus ereje miatt, azoknak, illetve a kétoldalú amerikai-román kereskedelmi kapcsolatoknak a mielőbbi rendezése mindenképpen az USA politikai céljai közé tartozott ebben az időben. Ezért az AESZ által képviselt álláspont és az általa emberi jogi szervezeteken keresztül közvetetten nyújtott információk az ügy képviselője szempontjából mindenképpen hasznosíthatóak voltak az amerikai végrehajtó hatalom számára.

Ebben az esetben teljesültek a hasznosíthatóság Marinova által szabott feltételei: egyrészt Magyarország a magyarkérdés miatt, Románia pedig a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok miatt az USA érdeklődésének homlokterébe kezdett kerülni, másrészt annak ellenére, hogy válaszaiban a State Department tagadta a tömeges kulturális elnyomás tényét, az AESZ-nek sikerült az ügyet úgy megfogalmaznia, és képviselnie, ami az amerikai érdekekkel egybevágott, és amit a magyarkérdés esetében a korábbi években szintén számonkért. Emellett az AESZ által Romániából titokban szerzett információk hasznosak lehettek a tárgyalások során, és a szervezet kapcsolathálózatának köszönhetően sikerült emberi jogi szervezetekkel összeköttetésbe kerülnie, így közvetetten ráhatást gyakorolnia az amerikai külügyminisztériumra is.

A magyar kisebbség kulturális elnyomásával kapcsolatos céljait azonban – a Külügyminisztérium kulturális jogokkal kapcsolatos felfogása és Románia belügyeibe való beavatkozástól való visszatartás miatt – nem sikerült hatékonyan és következetesen képviselnie, amelyhez hiányzott az amerikai magyar diaszpóra mobilizációjára való képessége, „forró” taktikák alkalmazásával kapcsolatos fenntartása. Továbbá szintén hátráltatta az ügyet a hatvanas évek elején még az amerikai magyar diaszpóra általános értelemben vett alacsony szervezettsége, befelé néző szervezeti világa és hiányzó politikai aktivitása is.

5.2. A CHRR/HHRF és Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának eltörlése II. (1983-1987)

5.2.1. Az eset rövid leírása

A CHRR 6.2. fejezetben bemutatott, 1976-ban kezdődött romániai magyarságért végzett érdekvédelmének hatékonyságát illetően az 1983-as év több szempontból cezúra volt, amely az első komolyabb eredményekhez a nagyhatalmi érdekek változásával egyidőben, 1985-ben vezetett. Ezek egy része az érdekvédelmi tevékenység hatékonyságához volt köthető – mint az *Erdélyi Magyar Hírügynökség* megalakulása –, másik része olyan, az érdekvédelmi tevékenységet folytató szervezetektől független események voltak, melyek részben előre vivő, részben viszont visszahúzó hatással voltak az ügyre. Utóbbiak közül a legfontosabb az volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság a törvényhozási vétő intézményét alkotmányellenesnek minősítette, így legnagyobb vámkedvezményhez kapcsolódó rendszeres kongresszusi tanúmeghallgatások jogalapjukat veszítették. Ennek ellenére ezek mégis folytatódtak, illetve egy részük, különösen a szintén 1983-ban a CHRR közreműködésének is köszönhetően megalakult *Human Rights Caucus* kongresszusi bizottsága újabb fórumot biztosított az emberi jogsértések Kongresszus elé tárására. Emellett ettől az évtől kezdve a végrehajtó hatalom szintén komolyabb figyelmet kezdett fordítani a Romániában folyó emberi jogsértéseknek. Reagan ugyanis első ízben jelentett be olyat, hogy amennyiben az ország nem vonja vissza az előző évben életbe léptetett – kivándorolni szándékozókra vonatkozó – oktatási adót, úgy a vámkedvezményeket visszavonják. Habár ez nem történt meg, a keményebb hangnem szokatlan volt az amerikai-román kapcsolatokban. Ezeken kívül pedig szintén fontos fordulópontra volt, hogy ebben az évben fejeződött be a madridi utókonferencia, amelynek záróokmánya kiszélesítette a helsinki záróokmány által garantált jogok körét, melynek egyike épp a nemzeti kisebbségek jogait védte, ami újabb jogalapot biztosított a határon túli magyarság kisebbségvédelmére.

A CHRR nevét 1984-ben Magyar Emberi Jogok Alapítványra (HHRF) változtatta, amelynek sikerült elérnie, hogy a *Subcommittee on International Organizations, Human Rights, and Oversight* nevű kongresszusi albizottság is tanúmeghallgatásokat szervezzen, amire a következő év májusában került sor. 1985-től Románia kedvezményes kereskedelmi státuszának eltörlése ügyében is új fejlemények történtek. Ekkor robbant be a nyugati adományokból Romániába érkezett bibliák botránya is, és ebben az évben utazott a

neoprotestáns felekezetekhez tartozó három kongresszusi képviselő Romániába, amely után a Kongresszus egyre határozottabban ellenezte Románia kedvezményes státuszának meghosszabbítását.

1985 azonban nem csupán emiatt, hanem számos más esemény miatt is az érdekvédelmi tevékenység szempontjából az első eredmények évévé vált. Románia ettől az évtől már nem volt tagja a GSP-nek, és lemondott David Funderburk bukaresti amerikai nagykövet is, aki számos nagy amerikai lapnak adott interjújában leszögezte, hogy a független román politika csak látszat. Emellett Funderburk kongresszusi tanúmeghallgatásokon is részt vett az státusz meghosszabbítása ellen érvelve. 1985-ben került sor a *Budapesti Kulturális Fórumra*, amelynek keretében és a HHRF részvételével szervezett alternatív fórumon felolvasták Szócs Géza levelét, és a szervezetnek első ízben sikerült igazán meggyőzően érvelnie a helsinki utókonferenciára kinevezett amerikai küldöttség felé a romániai magyarokat érintő hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatban. Az ugyanebben az évben Ottawában rendezett emberi jogokról szóló helsinki utókonferencián pedig az amerikai küldöttség nyíltan megemlítette a kisebbségek ügyét. Mindezen fejlemények hatására 1985-ben George Schultz külügyminiszter Bukarestbe utazott, hogy figyelmeztesse a román rezsimit, hogy amennyiben nem javítanak az emberi jogok helyzetén, veszélyben forog a legnagyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbítása. Féléves országjelentésében pedig a Külügyminisztérium elítélően nyilatkozott számos, nemzeti kisebbségeket érintő intézkedésről is.

Az előző évben bekövetkezett eseményeknek köszönhetően 1986-ban már jelentősen erősödött a Romániával szemben tanúsított amerikai attitűdbeli változás. A kelet-európai országtól már több fontos kedvezményt megvontak, és vele kapcsolatban elítélő nyilatkozatokat tettek, melyeket az amerikai állami apparátus és törvényhozás a kedvezményes státusz megvonásával kapcsolatos figyelmeztetésnek szánt. Az 1986. év elején megjelent, az 1985-ös évről szóló emberi jogi országjelentés Romániáról egyértelműen keményebben fogalmazott, és semmilyen drámaian pozitív eseményről nem számolt be, illetve hangsúlyozta az amerikai végrehajtó hatalom romániai emberi jogsértések javításában játszott szerepét. A Képviselőház *Kereskedelmi Albizottságának* ez évben rendezett tanúmeghallgatásán pedig már egyértelműen ellenszenves volt a hangulat. 1986 októberében az amerikai Szenátus mérsékeltebb következményekkel járó, nem jogerős

határozatot iktatott törvénybe: a költségvetés egy évvel történő meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat mellé benyújtott egy, a romániai vallásos és etnikai üldözést elítélő javaslatot. Emellett ebben az évben tartották a bécsi utókonferenciát is, és az erről szóló amerikai jelentés és az éves emberi jogokról szóló országjelentés pedig soha korábban nem hallott kritikus hangnemet ütött meg a romániai magyar kisebbségek elnyomásáról.

Az egyre romló romániai emberi jogi helyzet (többek között a neoprotestáns felekezeteket érő támadások, az egyre brutálisabb rendőri túlkapásokkal járó, magyar kisebbségekkel szemben tanúsított bánásmód, az egyre romló életszínvonal), az ország egyre mélyülő gazdasági válsága és annak kezelése miatt az USA-ból származó román import egyre drasztikusabb csökkenését, az üzleti körökben Románia hanyatló vonzerejét és egyre romló általános nemzetközi megítélését vonta magával. Ezek, valamint legfőképpen az a tény, hogy Gorbacsov reformpolitikájának bevezetése után egyre nyíltabban tárgyalt az USA-val, aminek következtében Románia nemzetközi politikai szerepvállalása és közbenjárása a nyolcvanas évek közepére teljesen feleslegessé vált, mind hozzájárultak ahhoz, hogy 1987-ben az amerikai Kongresszus megszavazta a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonását.

Ennek ellenére a végrehajtó hatalom a végsőig igyekezett kedvezően bánni a román rezsimmel, leginkább azért, mert ez adott lehetőséget arra, hogy némileg befolyással bírjanak az emberi jogi helyzetre. Mivel Reagan ebben az évben júniusban még meghosszabbította a státuszt, ezen döntését csupán mind a Kongresszus két kamarája által elfogadott törvényjavaslat írhatta csak felül. A mindkét kongresszusi kamarában benyújtott törvényjavaslatok Románia kedvezményes kereskedelmi státuszának hat hónapig történő megvonását tartalmazták, azonban bizonyos kedvezményes feltételekhez kötve megengedték annak visszaállítását: Románia tehát újra benyújthatta igényét az státuszra, feltéve, hogy a kulcsfontosságú emberi jogi feltételek teljesítve vannak. Habár a Képviselőházban a törvénymódosító javaslatokat eredetileg a Románia vallási helyzetéért aggódó keresztény képviselők indították el, a Szenátusban beadott javaslatot a HHRF szövetségese, Christopher Dodd nyújtotta be, és a határozati javaslatok mind a Kongresszus tagjai általi támogatásának megszerzésében, mind a képviselők évtizedeken át történő folyamatos tájékoztatásában a kortársak megítélése szerint a HHRF-nek is igen jelentős szerepe volt, mivel a viták során számos, a szervezet ügyét támogató képviselő szólalt fel.

Végül e törvényjavaslatok elfogadása vezetett ahhoz, hogy 1988 februárjában a román diktátor lemondjon a legnagyobb vámkedvezmény elvéről.

5.2.2. Az eset részletes történeti ismertetése

A 6.2. alfejezetben bemutatott rendszeres, hiteles, alapos és tényszerű hírek Nyugatra történő csempészése és terjesztése nagymértékben felgyorsította, és meg is könnyítette a CHRR munkáját, ezért ez új fejezetet nyitott a romániai magyarság érdekképviseletében, hiszen ebben maga a romániai magyar közösség részben önállóan, szervezeten és kifejezetten aktívan működött közre. Az *Ellenpontok* január 13-án lezárt különkiadása felsorolta a többi magyar értelmiségit is, akiket 1982 óta a Securitate meghurcolt, illetve akiknél házkutatások voltak,¹⁹² valamint, hogy öt évi börtönre ítélték több más magyar értelmiségit is.¹⁹³ (EV, 1982) Az erőszak ellenére, az *Ellenpontok* mindhárom szerkesztője 1983. március 8-i nyilatkozatukban nyilvánosságra hozták, hogy vállalják a felelősséget a memorandumért és a programjavaslatért. Mindezek következtében az *Ellenpontok* szerkesztői közül Ara-Kovács Attilát és Tóth Károlyt kiutasították Romániából, és 1983 májusában, illetve 1984 júliusában mindketten Magyarországra távoztak. Szócs mindeközben egészen 1986-ig Romániában, Kolozsváron maradt házi őrizetben, munkanélküliként apja nyugdíjából élve, mindezek ellenére saját életét újból kockára téve továbbra is adott ki nyilatkozatokat (Transsylvania, 1985a).

Ara-Kovács Budapesten történő letelepedése után a CHRR segítségével megindult a névtelenül és a legnagyobb körültekintéssel szervezett *Erdélyi Magyar Hírügynökség* (EMH), melynek „*célja az, hogy a romániai magyarságot érintő eseményekről hitelesen és alaposan tudósítson*” (EV, 1983) „*mindenkit, aki illetékes, s akit az erdélyi magyarság sorsával való rokonszenv illetékessé tesz*” (Tímár, 2019, 187).¹⁹⁴ Az EMH megalakulásának hátterében az állt, hogy az *Ellenpontok* felszámolását követően Ara-Kovács számára a romániai helyzet dokumentálására egy hírügynökség tűnt a legalkalmasabbnak, mivel a

¹⁹² Tökés László, Vári Attila, Kelemen Attila, Spielmann Mihály, Tompa Gábor, Tirnován Vid, Lukács Borbála, Bogdán László, Balogh András, Czegő Zoltán, Márkó Imre, Kertész Lóránt, Varga Gábor, Józsa Márta (EV, 1983)

¹⁹³ Visky Árpád színművészt, Bíró Katalin építészt, továbbá hat évre Borbély Ernő történelemtanárt és Búzás László műszaki rajzolókat (EV, 1983)

¹⁹⁴ Az EMH létrejöttének körülményeiről és a CHRR-rel kialakított kapcsolatokról lásd bővebben Timár, 2019, 189

rövid hírek kijuttatását egyszerűbbnek vélte a folyóirat formátumú kiadványokénál (Tímár, 2019, 187). A hírszolgálat hivatalosan Nagyváradon jött létre, alapvetően viszont már Budapestről működött, a hírek közvetítésében a romániai magyar kulturális eliteken, az amerikai magyar diaszpóra tagjain és a Magyarországra kitelepült romániai magyarok bizonyos csoportjain kívül részt vettek a magyarországi demokratikus ellenzék tagjai is. A sok esetben magyarországi egyetemisták és más „futárok” által összegyűjtött híreket összekötőkön (Blénesi Éva, Bégány Attila és mások) keresztül csempészték ki az országból (Hámos, 2016, Tímár, 2019, 191). Az EMH szerkesztője, Ara-Kovács a híreket közvetítőkön, majd postán, végül faxon és interneten keresztül továbbította a CHRR-nek. Ezeket a CHRR tagjai hitelességük vizsgálata után – bár ettől függetlenül számos alkalommal maradtak szenzációt keltő hírek/álhírek a jelentésekben (Tímár, 2019, 207) – angolra – majd később, a német hatóságokkal történő együttműködésétől kezdve németre is – fordították (Hámos, 2016, Tímár, 2019, 191). Az EMH 1983-tól 1989-ig megjelent jelentései túlnyomórészt állambiztonsági ügyekről és hatósági erőszakról adtak híreket, továbbá a legtöbb hírt a kulturális, nyelvhasználati sérelem vagy erőszak, az oktatás, valamilyen ellenálló mozgalom vagy tiltakozás, illetve az ellátás- és gazdasági nehézségekről, valamint az egyház- és a magyarságellenes propagandáról szóló hírek tették ki (Tímár, 2019, 198).¹⁹⁵ A CHRR érdekvédelmi tevékenységének alapját képező hírek természetesen nem csupán a szervezet anyagaiban kerültek beépítésre és felhasználásra, és nemcsak nyugati valamint diaszpóraszervezetek sajtóorgánumaiban jelentek meg, hanem Hámos László támogatásával a SZER is rendszeresen közölt belőlük részleteket (Tímár, 2019, 189).

¹⁹⁵ A kulturális elnyomásról szóló hírek a nyolcvanas évek elején egyrészt azért kerülhettek túlnyomórészt az EMH jelentéseibe, mert a hírek beszerzői, közvetítői és kapcsolattartói fókuszában az értelmiségi intézményvédelem állt, másrészt mivel ebben az időben a kisebbségi kulturális intézményrendszert a rezsim szisztematikus leépítésnek vetette alá. Emellett a gazdasági jellegű hírek mögött meghúzódó ok, hogy a nyolcvanas évekre hangsúlyossá vált az országot sújtó gazdasági válság kontextusa, mely egyre súlyosabb ellátási nehézségeket okozott. Az egyházak ellen fogatosított intézkedésekről szóló hírek leginkább a református egyház belső küzdelmeiről szóltak, melyeket a nyolcvanas években leginkább Tőkés László tematizált és tartott életben. Emellett a magyarság és Magyarország-ellenes propagandáról szóló hírek különösen a 6.3. alfejezetben említett, nemzetközi szintre is került ún. Lăncrănjan-ügy után kirobbant román-magyar „diplomáciai hidegháború” következtében nyert jelentőséget. Ezenkívül a nyolcvanas évek második felétől érthető módon a szisztematizálási tervek miatt a területrendezésekről és településát szervezésekről szóló hírek kerültek leginkább túlsúlyba (Tímár, 2019, 200-203).

Az 1983-as év azonban nem csupán az EMH megalakulása miatt volt fontos cezúra a romániai magyarság érdekvédelse szempontjából. A Robert Dole által 1982-ben benyújtott és elfogadott határozati javaslat hatására az amerikai végrehajtó hatalom 1982 második felétől fokozottabban ellenőrizte a romániai emberi jogsértéseket. Ennek újabb lépéseként Lawrence S. Eagleburger amerikai külügyminiszter-helyettes január elején Romániába látogatott, amely előtt Christopher Dodd connecticuti szenátor levélben hívta fel a figyelmét az emberi jogok sorozatos megsértésére Romániában. Levelében Dodd szenátor megemlíttette az *Ellenpontok* 1982 novemberi a madridi utókonferencia résztvevőihez címzett memorandumát, mely követelte a román kormány magyarellenos intézkedéseinek megszüntetését. A szenátor felháborítónak minősítette Szócs Géza és más magyar kisebbségi értelmiségi személyek letartóztatását és bántalmazását, amit a memorandum kijuttatása miatt szenvedtek, és arra kérte e külügyminisztert, hogy az ügyet vesse fel tárgyalásai során Romániában.¹⁹⁶ Alvin Paul Drischler külügyminisztériumi szóvivő Doddnak írt válaszában arról számolt be, hogy a külügyminiszternek és kollégáinak alkalmuk nyílt a legfelsőbb román kormány szerveknél tett látogatásuk során arra, hogy hangsúlyozzák a kormány aggodalmát különböző emberi jogokat érintő kérdések tekintetében, illetve, hogy Szócs Gézát és kollégáit már nem tartják őrizetben, szabadon folytathatják munkájukat (EV, 1983 november).

Emellett a képviselők és szenátorok továbbra is szoros figyelemmel kísérték az eseményeket, aminek hatására egy újabb fontos, a témát tárgyaló fórum nyílt meg a Kongresszusban – részben a CHRR érdekvédelmi tevékenységének köszönhetően. 1983 január közepén Tom Lantos egy 14 tagú kongresszusi bizottságot vezetett Közép- és Kelet-Európába. Útja során Magyarországon Csoóri Sándorral és Illyés Gyulával találkozott, Romániában pedig több mint két órán keresztül tárgyalt Ceaușescuval és a teljes román parlamenti vezetőséggel, ahol szinte kizárólag a magyar kisebbség problémáiról tanácskoztak nagy részletességgel, és ahol szóba került az *Ellenpontok* szerkesztőinek előző év novemberében történt letartóztatása is. A delegáció nyomatékosította elkötelezettségét az emberi jogok ügye, a szabad kivándorlás joga, a nemzeti kisebbségek jogai és a szabad

¹⁹⁶ Érvelésében a következőképpen fogalmazott: „*Túl az általános elkötelezettségünkön az emberi jogok ügye mellett, ez az üldözött csoport többek között a mi kormányunkhoz fordult, követelve egy olyan nemzetközi egyezmény betartását, melynek aláírói vagyunk, és amit igen fontosnak tartunk. Úgy gondolom, ez a tény növeli a mi felelősségünket és feljogosítja beavatkozásunkat ebbe a kérdésbe.*” (EV, 1983 november).

vallásgyakorlás joga iránt, a tárgyalások során pedig a CHRR háttéranyagait használták fel. Körútjáról való visszatérése után Lantos John Porter illinois-i képviselővel együtt megalakította a mindkét párt emberi jogok iránt érdeklődő tagjait összegyűjtő *Human Rights Caucust*,¹⁹⁷ mely a mai napig egyesíti a képviselőházi erőket az emberi jogok védelme érdekében, és amelynek működési alapját az ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozata adja (EV, 1983 április; HHRF Archívum, 3/481). Egy másik kongresszusi delegáció Sam Gibbons vezetésével 1983 decemberében látogatott Romániába, ahol – lévén, hogy számos képviselő neoprotestáns felekezethez tartozott – a vallásszabadság ügye volt fókuszban, melyről a románok egyelőre meggyőzően biztosították az amerikai felet, hangsúlyozva, hogy az ügy Románia belügye (Courtney-Harrington, 1991, 525).

Az 1983-as év ezenkívül egy igen fontos eljárásrendi változást is hozott, mely alapvető hatással volt kereskedelmi kedvezmény státuszával kapcsolatos politikai döntések kimenetelére. Június végén ui. az amerikai Legfelsőbb Bíróság egy ítéletében – az *INS vs. Chadha ügyben*¹⁹⁸ – alkotmányellenesnek nyilvánította az ún. „törvényhozási vétó” intézményét, aminek köszönhetően a kongresszusi felülvizsgálat alapjául szolgáló *Jackson-Vanik Amendmentnek* az a része is hatályát veszítette, mely jogalapot adott a Kongresszusnak arra, hogy az elnök vámkedvezmény meghosszabbítására vonatkozó javaslatát elvethesse. A két illetékes kongresszusi albizottság ennek ellenére úgy döntött, hogy továbbra is megtartja a román vámkedvezményre vonatkozó meghallgatásokat, mert így legalább fórumot biztosít az emberi jogokat sorozatosan megsértők elleni vádak felsorolására, és ezzel is nyomást tud gyakorolni a Ceaușescu-rezsimre. A szenátusi bizottság arra is felkérte a vallomást tevőket, hogy tegyenek javaslatot arra, hogyan lehetne a törvényhozás útján a kongresszus döntési jogát ebben az ügyben helyreállítani (EV, 1983 november).

Mindettől függetlenül a CHRR mind a július 14-én tartott képviselőházi, mind a július 29-én tartott szenátusi kihallgatásokon részt vett. Utóbbiba beleillesztették az *Ellenpontok* szerkesztőinek 1982-es madridi utókonferencia résztvevőinek címzett memorandumát is,

¹⁹⁷ A kongresszusi bizottság mai neve: *Tom Lantos Human Rights Commission*. (Lásd saját honlapját.)

¹⁹⁸ Az ügy Jagdish Rai Chadha kenyai születésű brit állampolgár vízumának érvényességének lejárta után tartózkodott az USA-ban, ami miatt kiutasításra került, amelyet azonban egy bevándorlási bíró felfüggesztett, ugyanakkor a Képviselőház vita nélkül Chadha deportálása mellett döntött, melyre azért kerülhetett sor, mert a Bevándorlási és Állampolgársági Törvényben (*Immigration and Nationality Act*) a Kongresszus felhatalmazta bármelyik kamaráját, hogy érvénytelenítse az USA főügyészének bármelyik deportálással kapcsolatos döntését. Végül a Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy a szóban forgó törvény alkotmányellenes, és kifejezetten alkotmányos alapértékeket sért (Oyez, *INS v. Chadha*).

amelyben követelték az azóta bebörtönzött romániai magyar értelmiségiek szabadon bocsátását. Ezzel kapcsolatban a CHRR az amerikai magyarságot is felszólította, hogy forduljon saját amerikai képviselőjéhez, valamint a román kormány helyi képviseletéhez, és tiltakozzon Visky Árpád, Borbély Ernő, Búzás László és több más romániai magyar értelmiségi rendőrségi üldözése ellen, továbbá kérjen tájékoztatást hollétükről, és követelje az ellenük indított eljárások azonnali megszüntetését (Kovács, 2016b).

Emellett Hámos tanúvallomásaiban az *INS vs. Chandha* ügy következtében kialakult, törvényhozásban bekövetkezett változások miatt több javaslatot is tett. A helyzetet a korábbi, csak a kongresszusi vétóra alapozó eljárás helyett a vámkedvezmények évente történő meghosszabbításához kötelező kongresszusi megerősítés kötésével, egy sokkal hatékonyabb felülvizsgálati rendszerrel és gyakrabban tartott tanúmeghallgatások tartásával, továbbá a Jackson-Vanik módosításokhoz tartozó emberi jogi definíció pontosításával, valamint az emigrációhoz való jog más emberi jogokra történő kiterjesztésével vélte megoldhatónak (HHRF Archívum, 4.2./481). Hogy javaslatai mennyiben inspiráltak képviselőket, jelen kutatások állása szerint nem tudni, de tény, hogy több kongresszusi tag és szenátor is adott be későbbiekben ehhez hasonló törvénymódosítási javaslatokat az eljárásrend megváltoztatása érdekében. Ezenkívül 1983 júniusában a Szenátusban Jesse Helms a S. Res. 171-et, a Képviselőházban Philip Crane a H.Res.256-ot adta be a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonására. Utóbbi indoklásában Crane a kormány féléves emberi jogi jelentésében szereplő adatokkal érvelve azt állította, hogy nem volt jelentős előrelépés a családegyesítések terén, valamint a vallási, politikai és kulturális disszidensekkel szemben mutatott bánásmódban. Ugyanezt támasztotta alá Dante Fascell, az amerikai Helsinki Bizottság elnöke is, aki megerősítette az emigráció és a szélesebb értelemben vett emberi jogok kérdését, és felhívta a figyelmet a humanitárius ügyekben történő fejlesztések szükségességére. Mivel a fent említett *INS vs. Chandha* ügy miatt a kongresszusi vétó érvényét veszítette, a kereskedelmi kedvezmény megvonására tett javaslatok egyikével kapcsolatban sem történt előrelépés ebben az évben (Courtney-Harrington, 1991, 508-512).

Annak ellenére, hogy 1983 márciusában Reagan bejelentette, hogy amennyiben Románia nem vonja vissza az 1982 novemberében életbe léptetett kivándorlási adót – amely szerint csak azok kaphatnak kivándorló útlevelet, akik romániai iskolázásuk költségeit

előzőleg nyugati valutában megfizetik a román államnak –, akkor június 30-tól felfüggesztik a vámkedvezményeket, Reagan a kedvezményeket júniusban mégis meghosszabbította, mivel az oktatással kapcsolatos rendeletet a román rezsim eltörölte. A CHRR a román törvény bejelentését követő konzultációk során arra figyelmeztette az illetékes amerikai kormányserveket, hogy a román kormány ezt a rendeletét minden valószínűség szerint csak azért hozta, hogy az amerikai vámkedvezményekért később visszavonhassa, azonban ennek nem igazán volt hatása az amerikai döntéshozókra. Ezzel egyidőben a román kormány felajánlotta az *Ellenpontok* szerkesztőinek a kivándorlás lehetőségét (EV, 1983. november).

Egy másik 1983-ban lezajlott, az ügy szempontjából igen fontos nemzetközi fejlemény volt, hogy véget ért a madridi utókonferencia, amelynek záróokmánya szélesítette a helsinki záróokmány által garantált jogok körét, melyeknek egyike – a CHRR felfogása szerint, részben saját tevékenységének köszönhetően – épp a nemzeti kisebbségek jogait védi.¹⁹⁹ Ebben a legnagyobb újítás a szervezet szerint az volt, hogy a korábbi homályos utalások helyett „*állandó előrehaladást*” lehetett számon kérni a kisebbségvédelem terén, többek között a román kormánytól is, mely megerősítette azt a nemzetközi jogi alapot, amelyre érdekvédelmi tevékenységüket alapozták. Emellett miután az *Ellenpontok* szerkesztőinek memorandumát és programjavaslatát a CHRR angol fordításban az amerikai diplomácia madridi utókonferencián részt vevő képviselőinek rendelkezésére bocsátotta, az az utókonferencia résztvevőire nagy hatást gyakorolt. 1983 júliusában az amerikai külügyminisztérium *Emberi és Humanitárius Ügyekért* felelős regionális hivatalnoka, Judith F. Bunchner a CHRR-nek az *Ellenpontok* szerkesztőinek memoranduma ügyében válaszlevelet küldött, amelyben az amerikai delegáció a kisebbségi jogok ügyével kapcsolatban figyelembe vette, valamint, hogy aggodalommal figyelte az *Ellenpontok* szerkesztőinek sorsát. A delegáció a romániai magyar kisebbség helyzetét is felhozta Madridban, azáltal, hogy szétesztotta a delegációk körében az elnök 14., emberi jogokról szóló országjelentését, melyben felhívta a figyelmet az *Ellenpontok* szerkesztőinek sorsára. Továbbá megnyugtatta a CHRR-t, hogy a madridi utókonferencia lezárultával is szoros figyelemmel kíséri a magyar kisebbség helyzetét (EV, 1983. november).

¹⁹⁹ „1.1. A résztvevő országok hangsúlyozzák annak fontosságát is, hogy állandó előrehaladást mutassanak a nemzeti kisebbségekhez tartozók jogainak tiszteletben tartásában és e jogok tényleges élvezetének biztosításában, valamint annak is, hogy e kisebbségek jogos érdekeit a záróokmány előírásainak megfelelően védelmezzék” (EV, 1983. november).

1983-ban a végrehajtó hatalommal is sikerült kapcsolatot kiépíteniük. Bush alelnök 1983 szeptemberi bécsi látogatása után (lásd 4.2.3. alfejezetet) az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordinációs Bizottság* (ÉAEKB – melynek alapító szervezete a HHRF, és amelyben részt vett az AESZ, az EB és a Kanadai Magyarok Szövetsége) december közepén neki küldött levelében felhívta a figyelmet számos, az amerikai Kelet-Európa politikában rejülő kiaknázatlan lehetőségre. Az ÉAEKB soros elnöke, az EB vezetője, Lóte Lajos által szignózott írás bevallotta, hogy az amerikai magyarság támogatja az adminisztráció törekvését arra, hogy a kelet-európai országokban az alapvető emberi jogok betartása normává váljon, de rámutatott arra, hogy számos olyan komplex történeti és kulturális erő és folyamat zajlott le ezekben az országokban, ami eddig elkerülte a kormányzat figyelmét. Miközben elismerték a kelet-nyugati együttműködés szükségességét, arra bátorították az amerikai kormányt, hogy szorosabb együttműködést kezdeményezzen a kelet-európai államok, különösen Románia és Magyarország között, mivel a két állam közötti kereskedelmi és kulturális együttműködés lehetséges, és az amerikai külpolitika érdekében is áll.²⁰⁰ Úgy vélték, hogy ezzel a gesztussal nem tenne mást, mint a helsinki záróokmány szellemét tartaná be, melyet mind a két kelet-európai ország aláírt. Bush 1984. január 11-én kelt válaszában úgy nyilatkozott, hogy a megjegyzéseik a magyar-román közeledést illetően hasznosak voltak, és gondolataikat megosztotta a Külügyminisztérium képviselőivel, és megkérte őket, hogy közvetlenül válaszoljanak nekik (HHRF Archívum, 4.5/533).

Az ÉASZKB 1983 december 30-31-én az éppen akkor a következő évben rendezendő amerikai-román emberi jogi kerekasztal tárgyalásokra (lásd lejjebb) készülő Mark Palmer külügyi államtitkár-helyettesnek is hasonló tartalmú levelet írtak, aki helyett a kelet-európai és jugoszláv ügyekért felelős iroda ügyvezetője válaszolt 1984. január 13-án. Levelében megköszönte a komplexen kifejtett kérdést és a terület régóta elhúzódó problémájának konstruktív megközelítését. Közölte, hogy a levelet a Külügyminisztérium más, az ügygel foglalkozó képviselőivel is megosztották, és biztosította a szervezeteket arról, hogy

²⁰⁰ A levél szerzői úgy vélték, hogy ez azért lehetséges, mert egyrészt mindkét ország nem szláv származású, mely közös határokkal rendelkezik, másrészt, mivel mindkét ország tisztában van azzal, hogy a köztük levő konfliktus fő oka Erdély, amelyet más külső hatalmak manipuláltak, hogy ellentétet szítsanak köztük. Harmadrészt amennyiben a két ország közötti barátságot és együttműködést igyekeznek előmozdítani, az amerikaiak bizonyíthatnák azoknak a vádaskodásoknak az alaptalanságát, miszerint csak azért támogatják a magyar kisebbségek jogait, hogy ellenségeskedést szítsanak két ország között. Negyedrészt úgy vélték, hogy a két ország közötti közeledés jelentős lépés lehet a romániai magyar kisebbség számára is (HHRF Archívum, 4.5/533).

gondolataikat a kerekasztal tárgyalásokra történő felkészülések során megfontolják, és keresik a lehetséges megoldásokat arra, hogy a kelet-európai országokkal folyamatosan tágítsák és erősítsék a kapcsolatokat (HHRF Archívum, 4.5/533).

1984-ben a CHRR felvállalta a Duray Miklós letartóztatása miatti tiltakozás szervezését és a szlovákiai magyarság ügyét, ami miatt nevét *Hungarian Human Rights Foundation*re (HHRF) változtatta, és folytatta tevékenységét a romániai magyar kisebbségért. 1984 februárjában Tom Lantos és John E. Porter vezetésével az *Emberi Jogi Albizottság* nevében egy 190 kongresszusi képviselőből álló csoport, valamint Claiborne Pell és Mark O. Hatfield vezetésével egy másik, 102 képviselőből és szenátorból álló, szintén az emberi jogokért kiálló kongresszusi csoport a romániai magyarság helyzetének tárgyalását sürgette George P. Schultz külügyminiszternél. Kérvényükben felhívták a figyelmet a romániai magyar kisebbséghez tartozó értelmiségiek ellen irányuló rendőri brutalitásokra, amelyet Mircea Malitza amerikai román nagykövetnek is megküldtek (CHRR/HHRF, 1984; HHRF Archívum, 4.2./401). Május 14-én az *Emberi Jogi Albizottság* nevében Tom Lantos ugyanezen témák miatt Ceaușescunak (HHRF Archívum, 4.2./399), valamint Reagan elnöknek is küldött levelet, utóbbit arra kérve, hogy vonja meg Romániától a legnagyobb vámkedvezmény elvét (HHRF Archívum, 4.2./400). Ugyancsak 1984 februárjában került sor Hámos László képviselői körzetében és az ő támogatásával Gus Yatron pennsylvaniai képviselővel, a Kongresszus Külügyi Bizottságának *Nemzetközi Szervezetekkel, Emberi Jogokkal és Felügyelettel foglalkozó Albizottsága*²⁰¹ elnökével folytatott tárgyalásra, és egy arra vonatkozó javaslat előterjesztésére, hogy az általa vezetett albizottság kerítsen sort a romániai magyarság helyzetét tárgyaló kihallgatásra. Yatron képviselő rokonszenvvel hallgatta meg a javaslatot, és hosszú előkészítő munkát követően a kihallgatásra 1985 májusában került sor (ld. lejjebb; Transsylvania, 1985c).

1984. március 12-én a marosvásárhelyi kórházban gyanús körülmények között, a Securitate által elkövetett rendszeres zaklatások következményeként meghalt Pálfi Géza

²⁰¹ Akkori hivatalos nevén: House Foreign Affairs Subcommittee on International Organizations, Human Rights and Oversight. (Jelenlegi elnevezése: Committee on Foreign Affairs. International Development, International Organizations and Global Corporate Social Impact. Lásd honlapját.) Ez az Albizottság nem azonos a fent említett, Tom Lantos által alapított *Emberi Jogi Albizottsággal*, amely szintén a *Külügyi Bizottság* része, de ettől az albizottságtól függetlenül működik a mai napig. (Lásd Tom Lantos Human Rights Commission honlapját.) A *Nemzetközi Szervezetekkel, Emberi Jogokkal és Felügyelettel foglalkozó Albizottság*ának egyébiránt korábban Tom Lantos is tagja volt (Transsylvania, 1985c).

székelyudvarhelyi plébános, akit hatalmas tömeg kísért némán utolsó útjára²⁰² (Vincze, 1999-2021). Az erős személyiségű, és mindenkori közösséget hivatástudattal küldetésszerűen szolgáló Pálfi a romániai magyar katolikus püspökkel, Márton Áronnal folytatott beszélgetései és az amiatti gyanú miatt került 1963-tól kezdődően a Securitate célkeresztjébe, hogy Márton esetleg a Vatikánnal történő kapcsolatfelvételre fogja használni (Bodeanu-Novák, 2011, 36-37). A HHRF májusban rendkívüli közleményt adott ki halála, valamint a korábban letartóztatott Visky Árpád, Borbély Ernő és Buzás László bebörtönzése és rokonaik folyamatos felügyelet alatt tartása miatt, és tiltakozásra szólította fel az amerikai magyarságot az amerikai külügyminisztériumnál, a megfelelő kongresszusi képviselőknél és szenátoroknál, továbbá a román nagykövetségnél (CHRR /HHRF, 1984).

Az 1984. február 27-29. között tartott amerikai-román emberi jogi kerekasztal tárgyalások kizárólag kormányközi delegáltakból álltak, mivel a legutóbbi, 1980-ban rendezett hasonló találkozón a nem kormányzati egyesületek és emberi jogi szervezetek feszült figyelme zavarta a román kormányküldöttség képviselőit. Az amerikai delegációt Elliott Abrams, emberi jogi külügyminiszter-helyettes, a román delegációt pedig Maria Groza amerikai ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes vezették, a tárgyalásokon részt vett továbbá Mircea Malitza román és David Funderburk amerikai nagykövet. Hámos László a konferenciáról leadott írásbeli beszámolója szerint a konferenciát az amerikaiak úgy értékelték, hogy „*konstruktív, őszinte és realiztikus*” alapokon tárgyaltak, de az amerikai félnek nem voltak illúziói az emberi jogi kérdések körüli amerikai-román nézeteltérésekkel, és nem becsülte alá ezen nézeteltérések fontosságát. Miután sorra vették a madridi utókonferencia záróokmányában lefektetett emberi jogokat, köztük a nemzeti kisebbségek jogait is, az amerikai fél szóvá tette annak fontosságát, hogy államilag támogatott törekvések tegyék lehetővé a kisebbségi kultúrák védelmét és fenntartását, és felszólalt az erőltetett asszimiláció ellen, hangsúlyozva, hogy a nemzetiségi identitás megtartása, avagy elhagyása az állampolgárok egyéni jogának tárgya. Lynne Davidson, az amerikai Helsinki Bizottság romániai ügyekkel megbízott munkatársa felhívta a figyelmet azokra az emberi jogokra, melyeket az USA-ban széles körben működő, számos csoport és egyén ajánlott az Kongresszus figyelmébe, többek között a Romániában élő magyar, német, zsidó és más

²⁰² Pálffi Géza megfigyelésének történetét és az ehhez kapcsolódó dokumentumokat lásd: Bodeanu – Novák, 2011

kisebbségek kulturális és oktatásügyi gondjait, nehézségeit. Ezenkívül az amerikai delegáció külön felvetette a HHRF által számos fórumon hangoztatott romániai magyar kisebbségi tagok (Visky Árpád, Borbély Ernő, Buzás László) bebörtönzésének ügyét, és kérték szabadon bocsátásukat (HHRF Archívum, 4/344).

Ehhez képest meglepő volt, és némi visszalépést jelentett, hogy az amerikai külügyminisztérium a helsinki záróokmány betartásáról szóló 1983-1984-es negyedéves országjelentésében (*Implementation of Helsinki Final Act, 12/83-3/84*) számos emberi jogi problémáról számolt be, azonban ebben az évben a romániai magyarságot illetően nem tett említést (Transsylvania, 1985b; HHRF Archívum, 5/562). A korábbi jelentések ugyanis már valamennyire érintették a témát. Az ügy országjelentésben történő szereplésével kapcsolatban a valódi áttörést a következő évben Budapesten rendezett helsinki utókonferencia jelentette, ami után az országjelentések már bővebben taglalták a témát (ld. lejjebb; Hámos, 2016).

A Képviselőház az *INS vs. Chandha* ügy miatt ebben az évben nem tartott meghallgatásokat, ennek ellenére 1984. június 20-án Philip Crane benyújtotta a H. R. 5901-es számú határozati javaslatát, amely a Jackson-Vanik módosítással kapcsolatos elnöki jogfeladás gyakorlatának visszavonását célozta meg, mely a szigorúbb értelemben vett emigrációhoz való jog ellenőrzését megtartotta volna a legnagyobb vámkedvezmény státusza meghosszabbításának feltételéül, és csak akkor adhatta volna meg az elnök a kedvezményes bánásmódot az országnak, ha félévente a Kongresszusnak adott jelentésében az ország megfelelt volna az emigrációs feltételnek. Emellett a Képviselőház emberi jogi bizottságai továbbra is tartottak meghallgatásokat (Courtney-Harrington, 1991, 526-527).

A Szenátus *Pénzügyi Bizottsága* 1984. augusztus 8-án tartotta a Magyarország és Románia vámkedvezményének meghosszabbításával kapcsolatos tanúmeghallgatásokat. A kormány részéről jelen voltak: Mark Palmer, az Európai Ügyek osztályának miniszterhelyettese, John Danforth szenátor, a *Külkereskedelmi Bizottság* elnöke és a kongresszusi Helsinki Bizottság társelnöke, John Heinz pennsylvaniai szenátor, a *Pénzügyi Bizottság* és a kongresszusi Helsinki Bizottság tagja, valamint Dante Fascell, a Helsinki Bizottság elnöke, aki részletes írásbeli tanúvallomást nyújtott be. Emellett a meghallgatáson a HHRF-en kívül jelentősebb amerikai emberi jogi szervezetek és vallásszabadságért működő csoportok képviselői is részt vettek. Fontos beszédet tartott Heinz szenátor, aki a

Romániában folyó a legfontosabb emberi jogi sérelmeket tárta fel, melyben két üldözött egyházi személyt is kiemelt: a tíz évvel korábban bebörtönzött román pap, Gheorghe Calciu-Dumitreasa, valamint Pálfi Géza ügyét, és hangsúlyozta, hogy a politikai foglyok szenvedése és az emberi jogokért küzdők üldözése súlyos problémák továbbra is mélységesek, és a Helsinki Bizottság aggodalmai maradandóak. Danforth szenátor a kihallgatás során megemlítette, hogy bár az utóbbi évben Románia több kivándorlást engedélyezett, a kivándorlással kapcsolatos zaklatások továbbra is fennállnak, sérelmezte továbbá a szólásszabadság teljes hiányát, az antiszemitizmust, a vallásgyakorlat és a kisebbségi jogok sérelmeit és a politikai foglyok súlyos helyzetét. Dante Fascell, a Helsinki Bizottság elnöke pedig írásbeli tanúvallomásaiban többek közt követelte, hogy több megértést tanúsítsanak a nemzetiségek kulturális és oktatásügyi kívánságai iránt, valamint szüntessék be a kisebbségi emberi jogokért küzdők üldözését (Transsylvania, 1984). Fascell utalt arra is, hogy annak ellenére, hogy a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbítása évről évre egyre nehezebbé válik, a kedvezményes bánásmód nyújtása mégis jobban szolgálja a humanitárius célokat, mint annak megvonása²⁰³ (Courtney-Harrington, 1991, 529).

A HHRF ebben az évben 70 oldalas, 40 csatolmánnyal ellátott írásbeli tanúvallomását 100 példányban osztották szét a résztvevők között. Felszólalásában Hámos László megemlítette, hogy az elmúlt év folyamán az *Erdélyi Magyar Hírügynökségtől* igen részletes és megbízható jelentések sorozatát kapták kézhez, és hogy a csoport ellen folyó rendőrségi brutalitás ellenére a hírügynökség tovább is kijuttatja jelentéseit, melyekre a szervezet tanúvallomásaiban felhasznál. Ezután rátért azokra a személyek ellen irányuló konkrét brutalitásokra, melyek az utóbbi időben fokozódtak.²⁰⁴ Említést tett továbbá az oktatási rendszerben zajló folytatólagos diszkriminálásról, a nemzetiségi ellentétek és sovíniszta érzelmek szításáról, a kisebbségi egyének megveréséről, bebörtönzéséről, személyek

²⁰³ Valószínűleg ennek is lehetett hatása az, hogy Ceaușescu Calciu atya 10 éves börtönbüntetését eltörölte és szabadon engedte (Courtney-Harrington, 1991, 529).

²⁰⁴ Hámos tanúvallomásaiban részletesen ismertette a már említett Pálfi ügyét, Visky, Borbély és Bíró bebörtönzését, Buzás megkínzását és bebörtönzését (Transsylvania, 1984). Utóbbiról külön híryanagot állított össze az EMH (ld. HHRF Archívum, 10/796). Ezenkívül kitért Pál Béla ditrói tanító bebörtönzésére, Tökés István református teológiai tanár elmozdítására, és fiának, Tökés László dési református lelkésznek elmozdítására és áthelyezésére Mezőszentpéterre (melyet végül nem fogad el, lásd Vincze, 1999-2021). Megemlítette továbbá a Szöcs Géza ellen lefolytatott eljárásokat, Szabó Ibolya zaklatások és a durva kihallgatások miatti halálát, Láposi Géza magyardécei tanító meggyilkolását, Wisky Ferenc volt lelképásztor elmozdítását és többévi börtön után további zaklatását, Dénes Sándor református lelkész bebörtönzését az Ellenpontok szerkesztésében való részvétele miatt (Transsylvania, 1984).

eltüntetéséről, gyilkosságokról, a román kormány a kisebbségek teljes beolvasztása érdekében a nemzetiségi személyek folyamatos zaklatásáról, megfélemlítéséről, jogaik korlátozásáról, saját kultúrájuk ápolásának ellehetetlenítéséről. Beszámolt továbbá arról is, hogy új hivatalos intézkedések korlátozzák a kisebbségek kulturális tevékenységét, megtiltották az ünnepélyes megemlékezéseket, és adminisztratív intézkedéseket hoztak a kisebbségek tagjainak másodrendű állampolgárokká történő lefokozására. A kilenc év során ez volt az első alkalom, hogy a szervezetnek a kihallgatáson erőszakos szervezetek áldozatairól szóló halálhíreket is be kellett jelentenie, amely a bizottság tagjai számára egyértelműen bizonyították a romániai emberi jogi helyzet súlyos romlását (Transsylvania, 1984). Ebben az évben azonban az *INS vs. Chandha* ügy miatt kifejezetten a legnagyobb vámkedvezményes státusz megvonására nem nyújtottak be határozati javaslatot. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a képviselők és szenátorok egyetértettek volna a helyzettel, hanem azt, hogy más, a törvényhozás számára rendelkezésre álló eszközökre koncentráltak, mint Románia GSP-ben történő, 1985-ben lejáró tagságának meghosszabbításának a megtagadása volt, melynek a dolgozók jogainak biztosítása volt a legfontosabb feltétele, amely azonban nem járt sikerrel, ugyanis 1984 októberében Reagan meghosszabbította a kedvezményeket (Courtney-Harrington, 1991, 529).

Az 1985-ös év szintén több szempontból fordulópontot jelentett kedvezményes státusz eltörlése ügyében. Egyrészt a már említett Gus Yatron képviselő által vezetett, *Subcommittee on International Organizations, Human Rights, and Oversight* a HHRF lobbitevékenységének köszönhetően (ld. fent) első alkalommal szervezett meghallgatást az ügygel kapcsolatban. Másrészt ekkor robbant a nyugati adományokból Romániába érkezett bibliák WC-papírrá alakításának ügye, amely nagy sajtóvilvánosságot kapott. Ennek az évnek egy harmadik fontos fejleménye volt, hogy a helsinki utókonferenciát ekkor Budapesten rendezték meg, mely lehetőséget nyújtott arra, hogy a konferencia amerikai delegációja jobban megismerhesse a romániai magyar kisebbség kultúráját. Továbbá ebben az évben került megrendezésre az ottawai Emberi Jogi Konferencia, ekkor mondott le tisztségéről a legnagyobb vámkedvezmény státuszt ellenző bukaresti amerikai nagykövet, David Funderburk is, és ez volt az első év is, hogy Reagan komoly figyelmeztetést adott Romániának a kedvezményes státusz emberi jogsértések miatt történő megvonására vonatkozóan (Transsylvania, 1985c). Ezenkívül a romániai helyzet súlyosságát a HHRF

ebben az évben saját tagjainak meghurcoltatása által is tapasztalta, és a romániai magyarokkal fenntartott személyes kapcsolatok elé egyre növekvő akadályok hárultak. Ez év októberében ui. a szervezet egyik közvetlen munkatársát, Szekeres Zsoltot is incidens érte egy romániai útja során, erről az esetről később a helsinki utókonferenciák amerikai küldöttségének is beszámoltak²⁰⁵ (HHRF Archívum, 13/1011).

A Kongresszus Külügyi Bizottsága alá tartozó *Subcommittee on International Organizations, Human Rights, and Oversight* által szervezett meghallgatásra május 14-én került sor, amelyre öt tanút hívtak meg. A HHRF mellett olyan szervezeteket is kikérdeztek, mint a *Helsinki Watch* (Jeri Laber), *International League for Human Rights* (Nina Shea) és az *Amnesty International* (Robert Sharlet), emellett pedig a Külügyminisztériumot Gary Matthews, az Emberi Jogokért felelős külügyminiszter-helyettes munkatársa képviselte. Jelen voltak továbbá a két albizottsághoz tartozó képviselők, így a mindkét albizottság munkájában résztvevő Lantos és a szintén magyar származású Mark Siljander is. Utóbbi a kihallgatás során határozati javaslatot terjesztett elő, mely szerint a kereskedelmi kedvezmények meghosszabbításának kivizsgálásakor ne csak a kivándorlás, hanem más emberi jogok – így a nemzeti kisebbségek jogait vagy a vallásszabadság – helyzetét is vegyék kongresszusi vizsgálat alá, mivel addigra a kereskedelmi albizottságokban terítékre kerülő ilyen ügyeknek csak szokásjogi alapja volt, ezért Siljander erről formális kongresszusi döntést szeretett volna hozatni. Az 1974-es amerikai-román kereskedelmi törvényhez H.R.2596-os számmal benyújtott javaslatát az összes megjelent szervezet egyhangúan támogatta, a javaslatot azonban a Kongresszus nem bocsátotta szavazásra. A Külügyminisztérium képviselője kénytelen volt ugyan elismerni a romániai elnyomás tényét, de igyekezett elkendőzni a helyzet súlyosságát (Transsylvania, 1985c és HHRF Archívum, 3/447).²⁰⁶

²⁰⁵ Balesetnek álcázva a román rendőrség kifaggatta, egy városon kívüli hotelben kellett töltenie az éjszakát, körmeinek kihúzásával fenyegették, amennyiben nem válaszol a kérdésekre, gyanúsna minősítve őt romániai magyar értelmiségiekkel fenntartott kapcsolatai miatt. Mint utóbb kiderült, utazása alatt a Securitate végig követte tevékenységét, majd hét és fél órán keresztül tartó kihallgatás után két rendőrautó kíséretében hagyhatta csak el az országot. Az esetet követően Király Károly egy kétoldalas memorandumban számolt be arról, hogy a Szekeresrel kapcsolatot tartó személyeket, ifj. Sütő Andrást és Károly Pétert később újabb rendőri brutalitások érték (HHRF Archívum, 13/1011).

²⁰⁶ A kihallgatást követően hét képviselő fordult George Schultz külügyminiszterhez a legnagyobb vámkedvezmény státusz felfüggesztését kérve az albizottság által meghallgatott tanúvallomásokban foglaltak alapján. Habár ez nem említette meg a magyar kisebbségek ügyét, az általános emberi jogsértések olyan tömeges megnyilatkozásáról számolt be, amelyet a bizottság tagjainak lelkiismerete nem nézhetett tétlenül. Az

Ugyanezen év június 5-én került sor a Képviselőház *Nemzetközi Kereskedelmi Albizottságának* kihallgatására. Ennek legnagyobb híre a minden évben tanúvallomást tevő connecticuti lelkész, Havadtőy Sándor által bizonyítékokkal feltárt eset volt, miszerint az 1970-es években – egészen 1980-ig – a *World Reformed Alliance* által az *Erdélyi Magyar Református Szövetségnek* adományozott – és az egyházak közötti diplomácia nagy eredményeként elkönyvelt – mintegy húszezer magyar nyelvű bibliáját a román hatóságok egy bráilrai üzembe szállították, bezúgatták, és abból WC-papírt gyártattak. Mivel az üzem gépeinek durvasága nem volt alkalmas a papírlapok teljes megsemmisítésre, abban maradtak könnyen felismerhető magyar szómaradványok. Havadtőy szerint a román hatóságok akciója nemcsak az általános vallásos életnek, hanem a református magyarság vallásos életnek az ellenzésére is rávilágított (HHRF Archívum 3/447, 450).

Emellett a HHRF és más emberi jogi szervezetek (mint az *International League for Human Rights*) továbbra is felhívták a figyelmet a rendőri brutalitásokra²⁰⁷ és más, a kisebbségek alapvető kollektív jogaival kapcsolatos jogfosztásokra.²⁰⁸ Ebben az évben több román származású egyén állt a romániai magyarság ügye mellett. Az IHLR román projektvezetőjén kívül tanúvallomást tett Juliana Geran Pilon román származású amerikai író is, aki szintén megemlített számos, a CHRR által korábbi években nyilvánosságra hozott ügyet, és a legújabb tudományos kutatások, nyilatkozatok és könyvek alapján – többek között David Funderburk amerikai nagykövet kiterjedt szovjet-román kapcsolatokra vonatkozó állításait is idézve – határozottan felhívta a figyelmet arra, hogy Románia különutas politikája a Szovjetuniótól csak látszat. Hasonlóan alátámasztotta a kedvezményes

aláírók között szerepeltek: Gerald B. Solomon és Gus Yatron albizottsági elnökök, továbbá Mark D. Siljander, Christopher Smith, George W. Crocket, Jr. és Dan Burton (HHRF Archívum, 3/488).

²⁰⁷ A Pálfi Géza halálával kapcsolatban kiderült újabb körülményekre, és a már bebörtönzött romániai magyar értelmiségiek helyzetére, valamint újabb áldozatokra, így többek között Csilik János nagyváradi római katolikus pap Securitate által történt megkínzásaira és súlyos sérüléseire, Gazda József néprajzos moldvai csángóknál tett gyűjtőútja alkalmával átélt hatósági zaklatásokra, Dr. Sófalvi György fizikus elkobzott könyveire, Baász Imre grafikusnál végzett házkutatásokra is (HHRF Archívum, 3/450).

²⁰⁸ Hámos László vallomásában felhívta továbbá a figyelmet Szócs Géza RKP KB-nak intézett március 28-i levelére, amelyben részletesen beszámolt a román rezsim legújabb kisebbségellenes intézkedéseiről. Emellett taglalta a román és magyar értelmiségiek (Szócs, Király és a román költő Dorin Tudoran) precedens nélküli közös kezdeményezését, melyben a nyugati kormányokat arra kérték, hogy egy ENSZ felügyelet alatt álló nemzetközi ügynökség védelmezze a nemzeti kisebbségek ügyét, amelynek nyilvánosságra hozatala után Tudoran „eltűnt”, Szócsnál pedig június végén házkutatást tartottak, 14 órán keresztül kihallgatták, miközben minden kéziratát elkobozták. Felhívták továbbá a figyelmet az EMH munkatársainak veszélyeztettségére, az egyre zsugorodó anyanyelvi oktatási lehetőségekre, a magyar és német nyelvű rádióadások rendeleti beszüntetésére (HHRF Archívum, 3/450).

státusz megvonásának szükségességét számos tanúvallomást tevő törvényhozási képviselő, így Philip M. Crane kongresszusi tag és John Heinz szenátor, utóbbi pedig sürgette a Külügyminisztériumot, hogy ne csak évente egyszer, hanem egész évben folyamatosan felügyelje az emberi jogokat. Jerry Birnbaum arra hívta fel a figyelmet, hogy a potenciális román emigránsokra 1983-ban kivetett oktatási adót amerikai nyomásra ugyan eltörölték, és a kivándorlás mértéke növekedésnek indult, viszont miután a román kormányra gyakorolt nyomás enyhült, 1985-re a zsidó emigráció mértéke újból a felére csökkent. A kedvezményes státusz meghosszabbítását támogató Kereskedelmi Minisztérium képviselői e tanúkkal szemben továbbra is úgy vélekedtek, hogy nincs ok arra, hogy megvonják Romániától a legnagyobb vámkedvezmény státuszt. Úgy vélekedtek, hogy annak ellenére, hogy az USA-ból érkező román import csökkent (amely szerintük az 1981 óta tartó egyre növekedő adósságállományának és az 1985-ös kemény tél miatt kialakult gazdasági nehézségeknek volt betudható), a zsidó kivándorlás lehetősége folyamatosan növekszik, és az amerikai cégek – ezáltal a kétoldalú amerikai-román kapcsolatok – továbbra is profitáltak a vámkedvezményből (HHRF Archívum, 3/450).

A szenátusi kihallgatások előtt 1985 júniusában a Külügyminisztérium tanácsadója, a korábban kongresszusi képviselőként nagy magyar választóközzel bíró, de ennek ellenére képviselőként a romániai magyarság kérdésében korábban inaktív Edward Derwinski utazott Romániába. Ezúttal azonban a tárgyalások során felvetette a vallási és az emberi jogi kérdéseket, valamint kérdéseket tett fel a magyar kisebbség ellen alkalmazott, és egyre nyilvánvalóbbá váló diszkriminációról is. A román féltől azonban csak udvarias, kitérő válaszokat kapott, és a zsidó emigráció kérdésével kapcsolatos előrehaladástól eltekintve nem történt előrelépés a témakörben (Kirk-Raceanu, 1994, 16-17).

A Szenátus *Kereskedelmi Albizottságának* kihallgatására július 23-án került sor. Itt a Külügyminisztériumot Derwinski képviselte, aki ennek megfelelően számolt be az emigrációs ügyekben történt fejleményekről (Kirk-Raceanu, 1994, 17-18). A kedvezményes kereskedelmi státusz meghosszabbítása ellen a HHRF-en kívül Havadtőy református lelkész a már említett román hatóságok által elkövetett vallásüldözés ügyében, David Funderburk bukaresti amerikai nagykövet a román különutas külpolitika megalapozatlanságáról tett tanúvallomást (Kovács, 2016b). Funderburk – aki három és fél éve igyekezett az amerikai külügyminisztériumot meggyőzni, hogy erélyesebben lépjen fel Romániával szemben

(Transsylvania, 1985g) – az év májusában lemondott nagyköveti posztjáról, és a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbítása ellen tanúskodott. Tanúvallomásában arra hívta fel a figyelmet, hogy az amerikai külügyi apparátus teljes mértékben félreértelmezte Románia Moszkvától való függetlenségének látszatát, az amerikai külpolitikát jól ismerve, az valójában a szovjet nagyhatalmi érdekeket szolgálja ki, és hogy a Nixon és Kissinger által fémjelzett politikai irányvonal tulajdonképpen egy ábrándképen nyugszik. Ehelyett az amerikai külügynek szembe kellene néznie a valósággal, hogy Romániát valójában egy sztálinista rezsim uralja, amelyben az emberi jogi helyzet nemhogy javult volna, hanem jelentős mértékben romlott, és amelyben a kivándorlás mértéke is csak az egyre súlyosbodó gazdasági problémák miatt az Izraellel és Nyugat-Németországgal kötött adósságegyezményeknek köszönhetően növekedett jelentősen. Úgy vélte, hogy mivel eleve a szovjeteket támogatták, üldözték a vallásokat és súlyos emberi jogsértéseket követnek el, a kedvezményes kereskedelmi státuszának megvonása és ezzel a külügyi irány megváltoztatása nem az akkori helyzetet rontotta volna, hanem alapot adott az amerikai részről történő nyomásgyakorlásra (HHRF Archívum, 3/450).²⁰⁹

²⁰⁹ Funderburk a *The Washington Post* újságírójának, Bradley Grahamnek adott május 15-i interjújában is megerősítette, hogy Románia hírhedt emberi jogtiprása és elavult belpolitikája „szinte kigúnyolja Amerika politika eszméit”. A 41 éves, Jesse Helms szenátorral baráti kapcsolatokat ápoló, a kinevezése előtt egyetemi történelem szakos professzorként dolgozó volt nagykövet lemondását Reagan elnök sajnálattal fogadta és írásban biztosította arról, hogy nagyra becsüli síkraszállását az emberi jogok érdekében. Az interjúban Funderburk kifejtette, hogy az amerikai külügyminisztériumban sokan nehezményezték őszinte véleményét, de meglátása szerint egyre több kollégája adott igazat neki, és mind többen kezdték helyeselni azt a nézetet, hogy az USA-nak Romániával szemben sokkal erélyesebben kellett volna fellépnie. Funderburk szerint Reagan elnök, Bush alelnök, William P. Clark, Edwin Meese III és még többen egyetértettek felfogásával, és elfogadták jelentéseit, de ekkor még többen voltak a State Departmentben olyanok, akik nem akartak Romániáról rosszat hallani, hanem „ragaszkodtak annak dédelgetéséhez, egyéni, opportunistá, vagy karrierista okokból”. „Ezek azt hirdetik, hogy „Románia Moszkvától külön úton jár, hogy Ceaușescu ellenszegül Moszkva akaratának, és így példát mutat a többi szovjet blokk országnak. Szerintük a román államelnök volt az egyetlen, aki kifogásolta Csehszlovákia és Afganisztán megszállását, aki nem enged külföldi csapatokat országára területére, aki elküldte sportolóit az 1984-es olimpiai játékokra, és aki kapcsolatot tart fent Izraellel és Kínával.” Funderburk ellenben úgy vélte, hogy az orosz jelenlét sokkal nagyobb mértékű és a román-szovjet kereskedelmi kapcsolatok sokkal kiterjedtebbek, mint amit az amerikai külügyminisztérium sejt, emellett a Nyugatról importált ipari gyártmányokat, alkatrészeket Románia csak kis mértékben hasznosította, nagy részét a Szovjetunióknak továbbította, és megemlítette azt is, hogy az ACDA (*US Arms Control and Disarmament Agency*) 1982-es adatai szerint a világ fegyverszállító országai között Románia az ötödik helyen van. Véleménye szerint az amerikai külügyminisztérium *Emberi Jogokkal Osztálya* súlyosan elítélte Romániát brutális emberi jogsértő politikájáért, és az *Emberi Jogok Osztálya* és az *Európai Ügyek Osztálya* között súlyos nézeteltérések voltak, miáltal az utóbbi hátráltatja előbbi működését. Véleménye szerint ennek hátterében az állt, hogy az *Európai Ügyek Osztályán* ekkor még sok olyan tisztviselő dolgozott, akik az osztály 1981-82-ig regnáló vezetőjének, Lawrence Eagleburgernek köszönhették állásukat, és aki továbbra is a Külügyminisztériumban töltött be vezető pozíciót, ezért ennek az osztálynak a munkatársai voltak felelősek „azért, hogy a Külügyminisztérium kozmetikázva kapja a tényállást és folytatja Románia kivételezését” (Transsylvania, 1985g).

A kihallgatás hatására Christopher Dodd connecticuti és Don Nickles oklahomai szenátor 17 másik szenátorral együtt levelet írt Ceaușescunak, amelyben felszólították, hogy változtasson emberi jogi politikáján, mivel ez a legnagyobb vámkedvezmény státusza megadásának kívánatos feltétele lenne (Kovács, 2016b; Kirk-Raceanu, 1994, 18). Emellett Steven D. Symms republikánus idahói szenátor is nyújtott be Románia vallásszabadságot sértő és nemzeti kisebbségeit elnyomó magatartása miatt elítélő törvényjavaslatot, miközben a Kongresszus mindkét kamarájában függőben volt két másik, a kedvezményes kereskedelmi bánásmód megvonására tett törvényjavaslat is (Transsylvania, 1985f).

Az egyre kiterjedtebbé váló neoprotestáns keresztény vallásüldözések nyomán kialakuló amerikai keresztény érdekvédelmi tevékenység hatására ugyanis 1985 júliusában három, e felekezetekhez tartozó kongresszusi képviselő, Chris Smith, Frank Wolf és Tony Hall tényfeltáró útra vállalkoztak Romániába (Courtney-Harrington, 1991, 536). A képviselőket a zürichi központú *Christian Response International* hívta meg és kísérte. Tanúi voltak többek között templomok lebúldózerezésének, lelkészek üldöztetésének. Kay Drew, a CRI helyettes igazgatója elmondta, hogy útjuk során a washingtoni képviselők autóbuszára a helyiek olyan feliratokat ragasztottak, mint: „*Románia vallásszabadságot óhajt – segítsetek!*” (Transsylvania, 1985f). Visszatérésük után október 22-én a három kongresszusi képviselő újabb határozati javaslatot (H. R. 3599) nyújtott be, amely ideiglenesen felfüggesztette volna Románia kedvezményes státuszát.²¹⁰ Novemberben hasonló határozati javaslatot nyújtott be a Szenátusba S.1817-es számmal Paul Trible és William Armstrong szenátorok, valamint S.1492-es számmal Jesse Helms szenátor (Congress.gov, 1985c).

Miután a HHRF fontos szerepet játszott a romániai magyar egyházi vezetőkkel történő kapcsolatfelvételben, Frank Wolf kongresszusi képviselő kérésére a szervezet tagjai a Kongresszus mindkét kamarájának tagjainál lobbiztak az általa benyújtott határozati javaslat mellett (HHRF Archívum, 4.2./356; „Erdély védelmében!”, 2016). Siljander képviselő továbbá egy olyan javaslatot nyújtott be H. R. 2596-os számmal, amely megtagadta volna a kedvezményes bánásmódot a román kormány állampolgárainak vallásos, etnikai és

²¹⁰ A H.R. 3599 törvényjavaslat fél évre függesztette volna fel Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszát, az elnöktől pedig elvárta volna, hogy az állampolgári és emberi jogok teljesülésének feltételéhez kösse az státusz meghosszabbítását (HHRF Archívum, 4.2./357).

kulturális diszkriminációja esetén (HHRF Archívum, 4.2./357). Ugyan egyik törvényjavaslatot sem szavazták meg (Transsylvania, 1985f), de a növekvő kongresszusi elégedetlenség arra kényszerítette a kormányzatot, hogy nyomást gyakoroljon a román rezsimre annak érdekében, hogy javítsa emberi jogi gyakorlatát, a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonásához azonban ekkor még továbbra sem járult hozzá (Courtney-Harrington, 1991, 541).²¹¹

Az 1985. november közepén a Tribble által benyújtott S.1817 értelmében a Szenátus *Subcommittee on Europe and Regional Security Cooperation* albizottsága meghallgatásokat tartott „*Religious Perspecution Behind the Iron Curtain*” címmel (lásd Congress.gov, 1985b). A tanúmeghallgatásokon az új emberi és humanitárius ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes (a korábban már említett helsinki amerikai küldöttség volt vezetője), Richard Schifter is megjelent, aki elismerve Románia bonyolult vallási helyzetét és egyre növekvő vallási felekezeteinek számát,²¹² a független román külpolitika támogatásának szükségességével érvelve védelmébe vette az amerikai kormány álláspontját. Válaszában Tribble statisztikákkal támasztotta alá, hogy az ENSZ Közgyűlésén az USA melletti szavazatok leadását illetően a szovjet és a román szavazatok között nem volt számottevő különbség. Október közepén a Képviselőház *Külügyi Bizottsága* is tanúmeghallgatásokat tartott az USA Kelet-Európa politikájának revideálására, amely során arra a megállapításra jutott, hogy a kormány továbbra is a megkülönböztetés politikáját követi (Courtney-Harrington, 1991, 541-542).

A Külügyminisztérium december 3-án bejelentette, hogy Reagan elnök kormánya azzal fenyegette Romániát, hogy visszavonják a kedvezményes bánásmódot, ha nem változtat emberi jogsértő politikáján, ezt követően pedig december 15-én Schultz külügyminiszter Bukarestbe utazott, és figyelmeztette a románokat, hogy „*nehéz – sőt lehetetlen – lesz meghosszabbítani vámkedvezményüket, ha országukban nem javítanak az*

²¹¹ A magyar kisebbség emberi jogainak kérdése többek között szerepelt a New Yorkban tartott amerikai-román külügyminisztériumi találkozón, melyen az amerikai felet George Schultz, a román oldalt Stefan Andrei külügyminiszter képviselte, és amelyen a defenzív román politika miatt nem sikerült előrelépést tenni az ügyben (ld bővebben 6.3. alfejezetet, Kirk-Raceanu, 1994, 20-21).

²¹² Ahogy a történeti bevezetőben (4.2.2. alfejezet) említésre került, erre az időre Románia vallásfelekezeti helyzete valóban rendkívül bonyolulttá vált. A neoprotesztantizmus a Carter kormány óta egy másik kelet-európai országban ismert módon kezdett el növekedni. 1986-ra Romániának több mint ezer működő baptista, több mint négyezer más egyházhoz tartozó temploma és vagy nyolcezer ortodox temploma volt (Courtney-Harrington, 1991, 556).

emberi jogok helyzetén”. A rövid, de jelentős látogatás következtében az amerikai külügyminisztériumban elhangzott vélemény szerint már ekkor veszélyben volt Románia vámkedvezménye (Transsylvania, 1985f). Schultz megemlítette a romániai magyar kisebbség helyzetét is, és az út előkészítése során a HHRF-nek sikerült az amerikai kormány és a sajtó képviselőit friss információkkal ellátnia. Emellett jelentős előrelépés volt az is, hogy a CNN a bukaresti látogatás napján egyenes adásban mintegy 10 perces interjút sugárzott Hámos Lászlóval a magyar kisebbség helyzetéről (HHRF Archívum, 15/1118). Ezenkívül, ahogy korábban említésre került, a Külügyminisztérium változóban levő véleményét tükrözte az is, hogy a romániai emberi jogokról szóló féléves országjelentésében nyilvánosságra hozta a bibliákból készített WC-papírok ügyét, és azt, hogy bibliákat csak csempészve lehet az országba juttatni, akit rajtakapnak, azt letartóztatják, továbbá arról is beszámolt, hogy Románia nemzeti kisebbségeitől megtagadja a magasabb szintű oktatási intézményekben zajló anyanyelvi oktatást (Transsylvania, 1985f).

1985-ben két helsinki utókonferenciát is tartottak: az egyiket Ottawában az emberi jogokról, a másikat pedig Budapesten a kulturális jogokról. A HHRF mindkét alkalommal fontos kiadványokkal állt elő, komoly magyarországi és diaszpórában élő magyar tömegeket mozgósított, és tagjainak jelentős felszólalásai voltak. A kanadai Ottawában tartott *The Ottawa Human Rights Experts Meeting* c. utókonferencia előtt Lynne Davidson, az amerikai Helsinki Bizottság fent említett romániai ügyekkel megbízott munkatársa tanácsára május 7-én tájékoztatták az amerikai helsinki konferencia küldöttségének vezetőjét, az év második felétől már emberi jogi külügyminiszter-helyettesi pozícióban dolgozó Richard Schiffert, illetve az amerikai ENSZ nagykövetet Románia magyar kisebbség ellen elkövetett emberi jogsértéseiről.²¹³ Schifter júniusban küldött válaszában úgy nyilatkozott, hogy a HHRF által

²¹³ Felhívták többek között a figyelmet arra, hogy Borbély Ernő, Buzás László és Páll Béla 1983 óta letartóztatásban vannak, hogy hagyják abba azoknak a letartóztatását és üldözését, akik külföldi vendégeket fogadnak, és maguknak a külföldieknek a letartóztatását és kihallgatását (ebben az évben ugyanis a HHRF tag Szekeres Zsolt és az amerikai külügyminisztériumban dolgozó Tóth Csanád is rendőri intézkedéseknek és fenyegetéseknek lett kitéve magyar kisebbségi értelmiségiekkel való találkozási miatt). Ezenkívül felhívták a figyelmet arra is, hogy hagyják abba a magyar kisebbséghez tartozóknál a rendszeres házkutatásokat, üldözéseket, az egyének megfenyegetését, a magyarellenes propagandát, a válogatott magyar nyelvű publikációk elkobzását, a magyar nyelvű folyóiratokra történő előfizetések megakadályozását, a külföldi telefonhívások korlátozását, vonják vissza a külföldiek magánszálláson történő elhelyezésének tilalmát. Kérték továbbá a magyar egyetemeken végzetek magyar nyelvű vidékeken történő elhelyezkedésével kapcsolatos tilalmak feloldását, a magyar anyanyelvű egyetemi oktatás és szakmunkásképzés visszaállítását, és a hallgatók számának növelését, a magyar és német nyelvű rádió és tévéadások helyreállítását, valamint a romániai nemzetiségek népművészeti múzeumainak láthatóságának visszaállítását (HHRF Archívum, 3/488). Hasonló

nyújtott információk hasznosak voltak a számára a küldöttségi megbízásra történő felkészülésben (HHRF Archívum, 3/488). Schifter június 4-i felszólalásában érintette ugyan a romániai magyar kisebbség kérdését is, de a beszédben nem tért ki konkrétumokra (HHRF Archívum, 5/648). Ezenkívül a HHRF megjelentette *Hungarian Rights Petitions of the Hungarian Minority in Rumania for the Conference on Security and Cooperation in Europe, Meeting of Experts on Human Rights* c. kiadványát (Ottawa, 1985 május) is, valamint Montréalban megalakították a szervezet kanadai csoportját. Továbbá mivel a konferencia idején Ceaușescu egy, a kanadai kormánnyal atomreaktorok szállításáról kötött és a kanadai román diaszpóra által is ellenzett egyezmény miatt épp Kanadában tett látogatást, ellene is szerveztek tüntetéseket (Transsylvania, 1985c)²¹⁴

A HHRF továbbá a helsinki utókonferencia résztvevő országainak mindegyik delegáltjához eljuttatta az említett az évben megjelentett kiadványát, valamint a szintén a romániai magyarság helyzetét feltáró *Minority Oppression in Rumania, A One-Year Record: May 1983-June 1984* címen kiadott memorandumát, mely bemutatta a Ceaușescu-rezsim 1980-as évek elejének változó légkörét, és az 1950-es évek óta egyre terjedő román etnokratikus szocialista rezsim áldozatává váló magyar kisebbséget. Részletezte továbbá az *Ellenpontok* megjelenését, a bennük szereplő memorandumot és programjavaslatokat, és az ezt követő, szerzőket és szerkesztőket sújtó brutális rendőri intézkedéseket, valamint az ellenzék elhallgattatására irányuló, fokozódó kulturális elnyomást.²¹⁵ Mivel a román rezsim már az üldöztetés tényéről sem engedte beszélni belső ellenzékét, a programpontok ottawai utókonferencián történő ismertetését a HHRF „több mint időszerűnek” érezte, ezért egyre égetőbb szükség volt egy olyan külső fórum létrehozására, ahol az ügyet meg lehet vitatni (Transsylvania, 1985a). A szervezet számos sajtóértekezleten és fogadáson vett részt, több

levelet küldött a küldöttség vezetőjének pár nappal később az International Human Rights Law Group nevében Frank Koszorús is (HHRF Archívum, 20/1264).

²¹⁴ A május 10-én lezajló tüntetést a HHRF kanadai csoportja készítette elő, melybe számos észak-amerikai magyar közösséget bevontak, de leginkább a torontói és az ottawai magyarok vettek rajta részt, mintegy 2.200 fővel, összesen öt órán keresztül. A tüntetők második állomása a kanadai román nagykövetség volt, ahonnan a tömeg a kanadai parlament elé vonult, ahol a kanadai közélet több vezetője fogadta őket. A HHRF itt ismertette a tüntetés céljait, felolvasták a kanadai és az amerikai kormányhoz intézett beadványaik szövegét, melyeket átadtak az ottawai külügyminisztérium megjelent képviselőnek, majd a kanadai parlament mindegyik pártba tartozó egy-egy képviselője fogadta a tömeget (Transsylvania, 1985a).

²¹⁵ Ez különösen azután vált akuttá, hogy Ceaușescu 1984. december 27-én Bukarestben úgy nyilatkozott, hogy az országban „teljesen megoldódott a nemzetiségi kérdés”, és „ha ezt bárki kétségbe vonja, vagy erről mást állít, az téves információt szolgáltat” (Transsylvania, 1985a).

nyugati küldöttséggel tárgyalt, és a konferencia ideje alatt is folyamatosan kapcsolatban maradt az amerikai küldöttséget vezető Schifterrel, továbbá állandó tájékoztató és figyelő szolgálatot tartottak fent a konferencia helyszínén. Mindennek köszönhetően az amerikai küldöttség szóvá tette a romániai magyarság ügyét a színpalak mögött rendezett kétoldalú amerikai-román megbeszéléseken (HHRF Archívum, 15/1083).

A HHRF által látogatott helsinki utókonferenciák közül a szervezet számára azonban mégsem a kanadai utókonferencia, hanem a Magyarországon, a Novotel Hotelben 1985. október 15-től november 25-ig megrendezett *Budapesti Kulturális Fórum* volt a legfontosabb fordulópont (Hámos, 2016). Ennek során az amerikai delegáció számos alkalommal kiállt a romániai magyarság ügye mellett, mely ettől fogva nyíltan képviselt álláspontjává vált. Walter Stössel, amerikai külügyminiszter-helyettes, az amerikai delegáció vezetője nyitóbeszédében már a tanácskozások első napján is szóvá tette a nemzeti kisebbségek ügyét, külön hangsúlyozva a kisebbségek nyelvén történő oktatás fontosságát (Transsylvania, 1985e).

Annak ellenére, hogy a magyar kormány volt a fogadó fél, és a magyar delegáció tagjai számos alkalommal első ízben álltak ki a határon túli magyar nemzettársak mellett, a magyar hatóságok mégis több akadályt gördítettek nemcsak a hivatalos szervezők, hanem a HHRF tagjai felé is, amit az amerikai delegáció vezetősége is nehezményezett (HHRF Archívum, 5/559). A szervezet részvételét a magyar kormány kezdetektől fogva gyanakvással figyelte, és már az odautazáskor problémák merültek fel, amelyek azonban később mégis megoldódtak.²¹⁶ Emellett a *Nemzetközi Helsinki Szövetség* egy írókból és értelmiségiekből álló alternatív fórumot tervezett szervezni a *Duna Intercontinental Hotelben*, melyet a magyar hatóságok lemondattak (Transsylvania, 1985e). A szervezők azonban nem adták fel,

²¹⁶ A konferenciára utazó HHRF-tagoknak, Hámos Lászlónak és Latkóczy Emesének megadták ugyan a vízumot, de megérkezésükkor Knopp András – aki 1985-től az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség munkatársa volt – nem engedélyezte számukra a belépést a konferencia területére, majd két óra várakoztatás után mégis sikerült belépniük (Latkóczy, 2016). Ennek hátterében az állt, hogy a magyar demokratikus ellenzéki körökkel korábban kapcsolatba lépett emigráns kisebbségvédő szervezetek képviselőivel szemben alkalmazandó, a Párt által bevett módon és a korábbi utótalálkozásokon alkalmazott gyakorlat szerint Knopp engedélyezte az országba történő beutazásukat, de a tanácskozások színhelyének megközelítését rendőri eszközökkel akadályozták meg. Ennek oka az volt, hogy a magyar kormány nem ismerte el hivatalosan ezeket a szervezeteket, ezért tagjaik csak turistavízummal utazhattak be az országba. Mintegy előrevetítve az alternatív fórummal kapcsolatos történéseket, a Knopp-jelentés leszögezte, hogy „megköveteli” a rend, a törvények és a szokások tiszteletben tartását, „és amennyiben kísérlet történne a közrend megbontására, a tanácskozás munkájának megzavarására, megfelelő intézkedésekre fog sor kerülni” (Csizmadia, 1995, 320).

és október 15-én a HHRF támogatásával a romániai magyar származású szobrászművész, Szervátiusz Tibor magánlakásán mintegy kétszáz – köztük több mint hetvenöt külföldi – résztvevővel²¹⁷ (külföldi delegációk tagjaival, írókkal, számos nyugati televízió-, rádió-, és sajtótudósítóval, valamint a magyarországi értelmiség tagjaival) október 31-én este mégis megtartották az informális összejövetelt (HHRF Archívum, 5/558; Transsylvania, 1985e). Itt Hámos László a HHRF nevében a magyar nemzeti kisebbségek helyzetéről adott szóbeli tájékoztatót, melyet többnyelvű írásos dokumentációval támasztott alá, emellett pedig a továbbra is házi őrizetben tartott Szócs Gézától olvasott fel egy üzenetet, amelyben a romániai magyar író felhívta a figyelmet az író társadalom nemzetszolgálatának fontosságára és a kisebbségben élő magyarság határokon átívelő összetartozás tudatára.²¹⁸ A szervezet hivatalosan a *Budapesti Kulturális Fórumon* képviselendő állásponttal kapcsolatban is Szócs Géza ottawai Emberi Jogok Konferenciájához intézett memorandumában foglaltakat képviselte, mivel úgy vélték, hogy ő ismeri a legjobban a romániai helyzetet, és a romániai magyarságot ért emberi jogokat sértő állami intézkedéseket (Transsylvania, 1985g). A felszólalók közül a legnagyobb meglepetést Klein Márton, a magyar külügyminisztérium egyik osztályvezetőjének és a magyar delegáció tagjának felszólalása okozta, aki negyven év után először nyíltan beszélt a szomszédos államok magyar kisebbségeinek elnyomatásáról és kollektív, nemzetiségi jogokat követelt számukra (Transsylvania, 1985g).

²¹⁷ A Muzsikás Együttes kíséretében és a határon túli magyarok népművészeti kiállításának keretében tartott eseményen Anglia, Hollandia, Franciaország, Kanada, Norvégia, Nyugat-Németország, Portugália, Svájc és az USA kulturális küldöttségének tagjai mellett ott volt többek közt Per Wastberg svéd író, a nemzetközi PEN Elnöke, Hans Magnus Enzensberger nyugat-német költő, Pavel Kohut cseh író, Susan Sontag amerikai író, valamint számos magyarországi író is, köztük Csurka István, Mészöly Miklós és Tamás Gáspár Miklós (Transsylvania, 1985e), továbbá Csoóri Sándor, Haraszi Miklós, Konrád György, Kenedi János is. A magyarországi és a romániai magyar demokratikus ellenzék tagjai közül ezenkívül még számos más értelmiségi is jelen volt, így Benda Gyula, Demszky Gábor, Joó Rudolf, Kósa Ferenc, Pomogáts Béla, Rajk László és Tordai Zádor (HHRF Archívum, 5/559).

²¹⁸ „Elkötelezettje vagyok egy olyan nemzetköziségnek, amely számára a kisebbségek nem gyötrő gondot jelentenek, hanem ígéretes lehetőséget. Az írónak írnia kell még a legfeszültebb társadalmi vákuumban is. (...) Minden ambícióm és elképzelésem egy olyan magyar kultúra, egy olyan nemzeti öntudat lehetősége és minősége, amely egyesítené lélekben a magyarokat akkor is, ha Magyarországot tizenhat más állam között felosztanák. Nem azt mondom, hogy mindegy, hogy felosztanák-e, hogy van-e ország, s hogy az mekkora, de bármekkora és bármilyen gazdag legyen egy ország, ez csak másodlagos kérdés ahhoz képest: mekkora és milyen gazdag a haza azok tudatában, akik hordozzák és alkotják. A haza: «haza a magasban» – ennek meg kell maradnia. Elfoglalni e hazát nem lehet, de föladni igen. Ezért fontos az író szerepe: hogy ezt a föladást megakadályozza. Kötelessége, hogy azon dolgozzon, hogy legyen mindenkinek ilyen hazája (...) És akkor majd lehet szervezni egy másik találkozót, egy másik Fórumot, és azon majd én is ott leszek. Két házkutatás között – üdvözlettel: Szócs Géza” (Transsylvania, 1985e).

A HHRF szerint az informális összejövételnek nagy szerepe volt abban, hogy az azon részt vevő amerikai delegációban sikerült áttörést elérni a romániai magyarság ügyének megértésében és egy erélyesebb képviselő elérésében. Másnap a *Műemlékvédő Bizottság* hivatalos munkaülésén Nancy Cooledge, az amerikai küldöttség egyik tagja beszédében szóvá tette a romániai magyar műemlékek sorsát.²¹⁹ Beszédére a román delegátus hosszú és ingerült hangú válaszbeszédben felelőtlennek és komolytalannak minősítette Cooledge szavait, kijelentve, hogy azok nem egyeznek az Egyesült Államok Romániával kapcsolatos hivatalos véleményével, hangoztatva, hogy a romániai kisebbségek jogai teljesen biztosítottak, és hogy Romániában 2.050 éve őrzik a latin kultúrát és annak műemlékeit. A sértegető hangnemű felszólalásnak köszönhetően a jelenlevő küldöttek számára nyilvánvalóvá vált a hivatalos román nacionalista álláspont. November 14-én három amerikai delegátus is felszólalt a Kulturális Fórum hivatalos ülészakain a romániai magyar kisebbség védelmében. William Least Heat Moon amerikai író, a hivatalos amerikai delegáció egyik tagja védelmébe vette Szócs Gézá, mint akit a román államapparátus nem enged szabadon dolgozni.²²⁰ Erre válaszul Hajdú Győző marosvásárhelyi szerkesztő, a román delegáció hivatalos küldöttje kifejtette, hogy a magyaroknak ugyanolyan jogaik vannak Romániában, mint a románoknak, és hogy ő maga is közölte lapjában Szócs Géza írásait. A vitába William Jay Smith amerikai költő és műfordító is bekapcsolódott, aki Illyés Gyulát idézve rámutatott arra, hogy a Romániában élő magyarok igenis kulturális jogfosztottságtól szenvednek, és hogy Illyés észrevételei ellentmondanak Hajdú Győző állításainak, valamint felszólította a román delegációt, hogy válaszoljon ezekre a nagyon

²¹⁹ „Az elmúlt tíz évben felbecsülhetetlen értékű építészeti kincseket romboltak le Romániában” – mondta Cooledge. „Az erdélyi Brassóban, Gyulafehérváron, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen és Segesváron olyan műemlékeket tüntettek el, amelyek az erdélyi kisebbségek számára nagy jelentőséggel bírnak.” „Más városokban és községekben is hasonló sor vár a kisebbségek műemlékeire, ha csak azonnali intézkedés nem történik megmentésükre” – figyelmeztette Nancy Cooledge a Kulturális Fórumot (HHRF Archívum, 5/559).

²²⁰ Az Irodalmi Szakbizottság ülésén történt felszólalásának leglényegesebb része a következő volt: „Ismételten hallunk a Romániában élő és a Nyugaton is nagyra becsült íróról, Szócs Gézáról és arról, hogy ő házi őrizetben van, és kitépik papírját az írógépből. Arra kérem a romániai küldötteket, hogy úgy becsüljék íróikat, nemzeti kisebbségi íróikat is, mint nemzeti kincset – mint például Nadia Comaneci - akik megbecsülést szereznek Romániának, úgy, mint Jaroslav Seifert Nobel díja szerzett Csehszlovákia népének. Ezzel zárom szavaimat: van, aki úgy gondolta, hogy ezen a Fórumon nincs helye a veszélyeztetett kisebbségek és bebörtönzött írók ügyének. De arra kérem íróársaimat, hogy vigyék haza magukkal elhallgattatott íróársaink neveit. Mondják, hangoztassák, tegyék szóvá e neveket írószervezeteikben, a sajtóban, az iskolákban, az egyetemeken! Ne váljunk olyanokká, mint azok, akik egyszer azt mondták: nem tehetünk semmit Auschwitz és Buchenwald ellen, mert nem tudtunk róla... Íróársaim: tudjátok a neveket! Azt remélem, hogy ez a tudás, mint Ádámot, amikor szemei megnyíltak, mindannyiótokat cselekvésre ítéli” (HHRF Archívum, 5/559). E felszólalás nyomán született meg Szócs *Indián szavak a rádióban* c. verse. (Teljes szövegét lásd Szócs, 1985.)

súlyos sérelmekre (HHRF Archívum, 5/559). Boldizsár Iván, a magyar PEN Club elnöke, a Kádár-kormány és a magyar delegáció egyik tagja Smithhez hasonlóan Illyésre hivatkozva kijelentette, hogy Illyés aggodalmát a romániai és szlovákiai magyarságért ma még fokozottabb mértékben osztja az egész magyar közvélemény. Felszólította emellett a „többségi nemzeteket” (és ebben az esetben Romániát), hogy kisebbségeinek az egyenjogúságon túlmenő jogokat biztosítsanak, ezáltal igyekezzenek csökkenteni a kisebbségi helyzet amúgy is fennálló hátrányát. A hivatalos magyar delegáció ilyen jellegű konkrét és határozott kiállására a helsinki utókonferenciák történetében korábban még nem volt precedens (Transsylvania, 1985g).

Ugyanebben az időben az *Egymás kultúrájának ismerete* szakbizottságban Nathan Glazer, az amerikai delegáció szociológus tagja szólalt fel a romániai magyar kisebbség ügyében, idézve a Helsinki Egyezmény nemzeti kisebbségeket védő határozatainak szövegét és hangsúlyozva azok fontosságát (HHRF Archívum, 5/559). Francis King angol író, a nemzetközi PEN soron következő elnöke a „kulturális népirtás” kifejezést használta a romániai magyarsággal kapcsolatban, melyet a CHRR vezetett be a köztudatba a New York Times-ban megjelent első hirdetésében (HHRF Archívum, 15/1118). Habár a résztvevők nem adtak ki közös nyilatkozatot, a Fórum alatt számos fontos indítványt fogadtak el a nemzetközi kultúréletre vonatkozóan Románia kivételével egyhangúan. Ezek aláírását a románok megtagadták, mely újfent bizonyította a nyugati országok előtt, hogy a két varsói egyezmény tag között ellentétek állnak fenn (Transsylvania, 1985h).

Az előző évben bekövetkezett eseményeknek köszönhetően 1986-ban már jelentősen érződött a Romániával szemben tanúsított amerikai attitűdbeli változás. Az országtól már több fontos kedvezményt megvontak, és elítélő nyilatkozatokat hoztak, melyeket az amerikai állami apparátus és törvényhozás a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonásával kapcsolatos figyelmeztetésnek szánt. 1986. január 2-án Reagan bejelentette Románia az *Általános Vámtarifa Rendszerben* (GSP) való tagságának megvonását, amely nem a kedvezményes státusz megvonását jelentette, mivel ez egy ettől független kedvezménycsomag volt. A *The New York Times* január 3-i számában kifejtette, hogy a Kongresszusban számos tag hangot adott a kelet-európai ország emberi jogi jogsértéseivel kapcsolatos véleményének (HHRF, 1987, No. 1.). Emellett az 1986. év elején megjelent, 1985-ös évről szóló emberi jogi országjelentés egyértelműen keményebben fogalmazott, és

semmilyen drámaian pozitív eseményről nem számolt be, illetve hangsúlyozta az amerikai végrehajtó hatalom emberi jogsértések csökkentésében játszott szerepét. Ceaușescu meg volt győződve arról, hogy a Kongresszus ellenségessége azokra a magyar emigráns csoportokra vezethető vissza, akik Erdély Romániától való elcsatolásáért küzdenek, és hogy ez a kis csoport képes volt befolyásolni a képviselők és szenátorok jelentős számát, aminek következtében őket tette a felelőssé a Kongresszus negatív véleményéért. A román diktátor ezért azt az utasítást adta, hogy a román szervek hivatalos úton járják ki, és győzzék meg az illetékeseket arról, hogy az emberi jogi országjelentés negatív képe a rossz szándékú források torzító hatásának köszönhető. Ezeknek a propagandakiadványoknak azonban nagyon minimális hatása volt az amerikaiakra (Kirk-Raceanu, 70-73).

Mindeközben 1986 januárjában rendezték a világ íróit és költőit egybegyűjtő Nemzetközi PEN kongresszust. A magyar irodalom képviselésében részt vehetett rajta Csoóri Sándor és Konrád György, akik a HHRF régi szövetségesei voltak. A kongresszus megnyitásakor nagy felháborodást keltett az éppen akkor New Yorkba érkező hír, hogy Visky Árpád romániai magyar színész gyanús körülmények között elhunyt, aki állítólagos öngyilkosságakor éppen Magyarországra tervezett költözni (HHRF Archívum, 15/1118).

A Képviselőház *Külügyi Bizottsága* 1986 februárjában meghallgatásokat tartott a Kelet-Európa felé irányuló megkülönböztetés politikájának hatékonyságával kapcsolatban. Ezekon több amerikai minisztérium képviselője siralmasnak jellemezte az emberi jogi helyzetet, ugyanakkor mindezt nem tartották kirívónak egy kommunista országhoz képest. Ez volt az első alkalom, hogy a *Helsinki Watch* is a legnagyobb vámkedvezmény státuszának megvonása mellett érvelt (Courtney-Harrington, 1991, 550-551). Márciusban a dél-dakotai Larry Pressler és az indianai Richard Lugar szenátorok benyújtották az S.Res.372-t, ami arra készítette a Külügyminisztériumot, hogy Románia emberi jogi és vallásszabadsági helyzetén javítson, mielőtt a Szenátus a kedvezményes státuszról tanácskozna. Az országba tett látogatása után májusban pedig Philip Crane arra kérte a Képviselőház tagjait, hogy az elnök ne hosszabbítsa meg az országgal szemben alkalmazott kedvezményes bánásmódot. Habár ezek a tiltakozások egyelőre nem vezettek eredményre, mégis a Kongresszus erős ellenállását mutatták, amelynek köszönhetően Románia amnesztiarendeletet adott ki, majd emelte az emigrációs kvótát is. Ahogyan korábban említésre került, ezen intézkedések

azonban már nem voltak elégségesek ahhoz, hogy meggyőzzék a Reagan-kormányt arról, hogy a felekezetek vallásszabadságot élveznek (Courtney-Harrington, 1991, 552-555).

Február 26-án a Szenátus illetékes albizottsága is tanúmeghallgatást tartott az amerikai-román kapcsolatokról, amelyen a HHRF-en kívül az emberi jogok témájában szintén felszólalt a *Helsinki Watch*, amely mindenben megerősítette a HHRF által mondottakat (Kovács, 2016b), és kifejezetten a kedvezményes bánásmód megvonásáért állt ki (HHRF Archívum, 3/451). Hámos tanúvallomásában arra hívta fel a figyelmet, hogy Románia különutas politikáját az amerikai külügyi vezetés túlértékelté, miközben a brutális emberi jogsértéseket, melyeket a rezsim elkövet, ignorálta. Idézte a SZER egyik elemzőjének a román külpolitikáról szóló tanulmányát, amelyben a szerző arra hívta fel a figyelmet, hogy a román hatóságok tudatosan dezinformálták a nyugati kormányköröket azzal a szándékkal, hogy elhitessék, hogy külpolitikájuk független Moszkvától.²²¹ Ironikus hangvételben írt tanúvallomásában felhívta továbbá a figyelmet arra is, hogy a Brzezinski által szovjet blokk országok felé bevezetett differenciálódás politikája helyes ugyan, de az egyetlen dolog, ami megkülönbözteti a román politikát más blokk országokétól, az az, hogy Románia volt az egyetlen ország, amelyben a desztalinizációs folyamat nem ment végbe, amely kulturális népiertást követ el kisebbségei irányában, és amelynek támogatása nem állhat az amerikai külpolitika érdekében. Tanúvallomásában a korábbiaktól eltérően kronologikusan ismertette az azt megelőző harminc év kisebbségi elnyomásával kapcsolatos intézkedéseket, azaz 1956-tól kezdődően minden fontosabb a romániai magyarság elnyomásával kapcsolatos hatósági intézkedést felsorolt, majd ismertette a legújabb román magyarellenes intézkedéseket²²² (HHRF Archívum, 3/455). A Havadtőy Sándor által

²²¹ Vladimir Socor: The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Rumania's Foreign Policy Reconsidered. *Orbis*, Fall, 1976 (HHRF Archívum, 3/455).

²²² Beszámolt többek között az 1983-1984-ig bebörtönzött Visky Árpád sepsiszentgyörgyi színész 1986 januárjában bekövetkezett gyanús körülmények közötti haláláról, mely előtt Magyarországra történő emigrációjára adott be kérvényt. Emellett Pálfi Géza római katolikus pap Securitate által előidézett haláláról, Csilik János nagyváradi római katolikus pap megveretéséről, Páll Béla romániai magyar matematikus több magyar nyelvű rádióadás követelése miatt történő bebörtönzéséről, egy másik magyar színész, Barkó Imre megveretése miatti súlyos sérüléseiről. Beszámolt továbbá számos magyar értelmiségi megfélemlítéséről is, úgy, mint a Szócs Gézánál a *Budapesti Kulturális Fórum* előtt tartott házkutatásról, amelynek ellenére Szócsnek sikerült a Fórumra levelét kijuttatnia, arról, hogy a romániai magyar értelmiségieket továbbra is kényszerűen szétszórják az országban, valamint arról, hogy súlyos vallásüldözés folyik, különösen a protestáns magyar és a katolikus csángó magyar felekezeteket érintette a legnagyobb diszkrimináció. Hírt adott arról is, hogy magyar nyelvű programokat szüntettek be, magyar nyelvű folyóiratokat szüntettek be, levéltárakat zártak be, és komoly akadályokat gördítenek a magyar anyanyelvű oktatás elé (HHRF Archívum, 3/455).

felfedezett, és a korábbi években bemutatott bibliákból gyártott WC papír esetéről és a kisebbségek egyházainak üldözött helyzetéről a HHRF régi szövetségese és a Hámost is kikérdező albizottsági tag, Dodd szenátor számolt be (HHRF Archívum, 15/1118).

Az elnök legnagyobb vámkedvezmény státuszával kapcsolatban meghozott döntéséről szóló, a Képviselőház *Kereskedelmi Albizottsága által* szervezett kihallgatására 1986. június 10-én került sor, amelyre 1983 óta nem volt példa (Courtney-Harrington, 1991, 556), és amelyen Romániával kapcsolatban már egyértelműen ellenszenves volt a hangulat (Kovács, 2016b). Ezen a meghallgatáson is tanúvallomást tett Jeri Laber, a *Helsinki Watch* vezetője, aki a kedvezményes kereskedelmi státusznak hat hónapra történő megvonását támogatta. Úgy vélte, hogy a legjobb megoldás lenne, ha ezt egy felülvizsgálat előzné meg, és ettől tennék függővé az státusz újramegítélését. Tanúvallomásába beépítette a HHRF által nyújtott adatokat is, különös tekintettel a román hatóságok által elkövetett brutalitásokra (HHRF Archívum, 3/451). Nina Shea, az IHLR tanúja tanúvallomásában a vallási üldözéseket emelte ki, részletesen ismertette a magyar kisebbséget érintő diszkriminációs rendelkezéseket, és a legnagyobb vámkedvezmény státusza megvonása mellett konkrét intézkedéseket javasolt a Romániával szembeni amerikai külpolitika felülvizsgálatára: többek között az emberi jogsértések rendszeres felülvizsgálatát, azok elleni rendszeres tüntetést, és a kereskedelmi kedvezmények emberi jogokkal történő összekötését követelte (Courtney-Harrington, 1991, 563).

Ebben az évben részt vett továbbá a tanú meghallgatásokon a *Christian Response International* és a szervezésében az előző évben Romániába látogató Tony Hall, Christopher Smith és Frank Wolf képviselők is, akik számos romániai baptista templom lerombolásáról és egyházi személyek ellen irányuló hatósági intézkedésekről számoltak be. Havadtőy Sándor a magyar református felekezeteket és a magyar nyelvű teológiai képzést, a magyar nyelvű bibliahasználatot érintő üldöztetéseket és hátrányos megkülönböztetéseket ismertette részletesen, Jacob Birnbaum pedig a zsidó emigráció lassúságáról számolt be. Tanúvallomást tett továbbá a kedvezményes státusz felfüggesztése érdekében David Funderburk volt bukaresti amerikai nagykövetség is, aki újfent kiállt amellett, hogy Románia Moszkvától függetlennek ítélt külpolitikája valójában hamis álca. Meg kell továbbá említeni, hogy szintén a kisebbségekkel szemben tanúsított egyre kegyetlenebbé váló bánásmódot támasztotta alá az akkoriban az *East European Reporterben* megjelent Király Károly interjú,

amely az ország romanizálását mutatta be, és ez csak egy volt a számos emberi jogi probléma közül, amely ebben az évben felszínre került (Courtney-Harrington, 1991, 563).

A másik oldalon a legnagyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbítása mellett egyre kevesebben szólaltak fel: egy román szervezet és három amerikai vezető politikai pozícióban levő, a Kereskedelmi- és a Külügyminisztériumban dolgozó tanú mellett volt amerikai cégvezetők és zsidó szervezetek szólaltak fel. Utóbbiak nevében Alfred H. Moses, a negyven tagszervezetet magába foglaló ernyőszervezet, a *Major American Jewish Organizations* nevében elismerte, hogy a zsidó felekezetek számára nagyobb mozgásteret biztosítanak, és a zsidó emigráció mértéke növekedett, de felhívta a figyelmet arra, hogy a román hatóságok által el nem ismert baptista keresztény felekezetek híveit számos üldöztetés érte, melyet a román hatóságokkal folytatott tárgyalások során igyekeztek számonkérni. Ennek ellenére támogatta a kedvezményes státusz meghosszabbítását, mivel úgy vélte, hogy ez az az eszköz, amellyel az amerikai fél befolyással lehet a román emberi jogi helyzetre (HHRF Archívum, 3/451). A kedvezményes kereskedelmi bánásmód támogatása mellett állt ki továbbá az üzleti szféra számos képviselője is, akik ebben az évben többen egy új lobbiszervezetbe, az *American Business for International Trade*-be (ABIT) tömörültek, és a következő évtől együttesen tettek tanúvallomást (Courtney-Harrington, 1991, 557).

A kongresszusban számos határozati javaslat született a legnagyobb vámkedvezmény státuszának megvonására:

- előbb a H.R.3057, majd 1986. júliusban a H. Res. 475 Philip Crane javaslataira, melyek megvonták volna az elnöktől a státusz éves jogfeladási gyakorlatát;
- a H.R.2596 határozati javaslat, melyet a republikánus Mark Siljander képviselő adott be, és amely csak a román diszkriminációs gyakorlat feladása esetén biztosította volna az státusz meghosszabbítását;
- a már említett H.R.3599, melyet Wolf, Hall és Smith képviselők nyújtottak be a státusz fél éves megvonására;
- a H.R.3701, melyet a republikánus Porter adott be, amely addig vonta volna vissza Romániától a kedvezményes kereskedelmi bánásmód elvének érvényesülését, amíg az elnök kivizsgálja a román emberi jogi helyzetet; továbbá
- a H.Res.447, amelyet Gus Yatron képviselő nyújtott be, felszólítva a román kormányt, hogy bocsássa szabadon a bebörtönzötteket, a vallási, kulturális és társadalmi szereplőket,

javítsa viszonyát etnikai kisebbségeivel és hagyjon fel az emigráció akadályoztatásával (HHRF Archívum, 4.2./357).

A Szenátusban a Kongresszushoz hasonlóan két másik határozati javaslatot adtak be:

- az S.1492-es számú határozati javaslat teljesen felfüggesztette volna, míg az S.1817-es számú Románia emberi jogi helyzetének javításától függően fél évre szüneteltette volna a státuszt (HHRF Archívum, 4.4/492);
- Az S.1817-es határozati javaslat a Képviselőházba beadott H.R 3599-es törvényjavaslat szenátusi megfelelője volt, amit a virginiai Paul Trible és a coloradói William Armstrong szenátorok nyújtottak be, melyben leginkább a vallási üldözésekre hivatkoztak (Courtney-Harrington, 1991, 541).

Utóbbiak és a Kongresszusba benyújtott, hasonló tartalmú, fent részletezett H.R.3599-es és H.Res.475-es számú módosítási javaslat mellett lobbizva a HHRF széles körű levélkampányt indított (HHRF Archívum, 4.4/492). Végül azonban a szervezet által támogatott határozati javaslatokat nem szavazták meg, de a Szenátus 1986. október 2-án egy másik mérsékeltebb következményekkel járó, nem jogerős határozatot viszont törvénybe iktatott. A Szenátus a költségvetés egy évvel történő meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat (H.R.Res.738) mellé benyújtott S.Amdt.3130-as számú, a romániai vallás és etnikai üldözést elítélő javaslatot 216:190 arányban szavazta meg, melyet szintén Paul Trible, valamint Christopher Dodd szenátorok adtak be, és melyet Reagan október 18-án írt alá (HHRF, 1987, No. 1.; Congress.gov, 1985d). Ugyan a szenátorok ebben a kedvezményes bánásmód szüneteltetését célozták meg, a Kongresszus és a Szenátus tagjai megosztottak voltak azzal kapcsolatban, hogy ez elősegíti-e az ügyet (annak ellenére, hogy közülük sokan támogatták a Dél-Afrika elleni szankciókat). Emellett ekkor még a Külügyminisztérium sem támogatta a legnagyobb vámkedvezmény elvének felfüggesztését, mivel úgy vélte, hogy ezáltal elvesztenék a nyomásgyakorlás lehetőségét, és hogy a kedvezményes kereskedelmi bánásmód elvének eltörlése csak rontana a romániai emberi jogi helyzeten.

Ezenkívül Románia egyre növekvő gazdasági problémái ellenére az üzleti érdekek továbbra is azt kívánták, hogy megtartsák a státuszt. A Paul S. Trible szenátor által a H.J.Res.738-as módosító javaslathoz benyújtott S.Amdt.3130 kifejezte az USA ellenzését a román kormány vallási, politikai és kulturális kisebbségeivel való bánásmóddal kapcsolatban, és megemlítette, hogy Románia súlyosan korlátozza a magyar és más etnikai

kisebbségek szabadságát (Congress.gov, 1985d). Leszögezte, hogy mivel a Jackson-Vanik módosításhoz csak a szabad emigráció van kötve, és mivel azt elfogadták, úgy tűnhetett, hogy az amerikai álláspont támogatta Románia emberi jogsértéseit, ezért határozott elítélését fejezte ki emiatt, valamint felszólította Bukarestet, hogy fejezze be a vallási, politikai és kulturális jogok megvonását. Emellett arra kérte az USA elnökét, hogy az amerikai-román kapcsolatok alakításakor vegye figyelembe azt, hogy egyrészt Románia jelentősen javít-e a magyar kisebbségekkel szembeni bánásmódján, másrészt, hogy az ország kielégíti-e abbéli kötelességét, hogy megőrizze a kegyhelyeket és bibliákat nyomtasson, harmadrészt arra kötelezte volna az az amerikai külügyminisztériumot, hogy a javaslat szövegét juttassa el a román nagykövetséghez. A javaslatot egyébiránt Tribble szenátor fogalmazta meg, és azt mindkét párt tagjai támogatták. Habár nem volt jogerős, kifejezte a Szenátus többségének elítélését az emberi jogsértések miatt, amit addigra már minden nagy emberi jogi szervezet jelentett, és amellyel erős üzenetet szerettek volna küldeni Romániának.

A törvényhozás véleményének változása mögött az is állhatott, hogy akkoriban fogadtak el kemény szankciókat más emberi jogsértéseket elkövető rezsimekkel, így pl. Dél-Afrikával szemben. A felszólaló képviselők arra is felhívták a figyelmet, hogy 1982-ben már elfogadtak egy hasonló szövegezésű Dole szenátor által benyújtott határozati javaslatot S.Res.445-ös számmal. A szöveg elfogadása előtti szenátusi felszólalásában mindkét szenátor felhívta a figyelmet a magyar kisebbséget érintő súlyos diszkriminációra, valamint arra, hogy azok számára, akiket halálra ver a román titkosszolgálat, az emigráció lehetősége kevés reményt adhat. Így a szabad emigráció követelése önmagában nem lehet megoldás a helyzetre, mely követelést egy ilyen helyzetben az eredeti kereskedelmi törvényt kiegészítő szöveget szerző, az addigra már elhunyt Jackson szenátor sem támogatta volna. Hozzászólásaikhoz – akárcsak más képviselők felszólalásaihoz – a HHRF által szállított anyagoknak fontos szerepe volt, de emellett többeket sokkoltak a Wolf, Hall és Smith képviselők által az előző évben tett romániai látogatásuk alatt tapasztalt vallásüldözések is. A határozati javaslathoz számos, az ügyet régóta támogató és véleményüket megváltoztató, összesen 97 szenátor csatlakozott társszerzőként. Október 28-án a Külügyminisztérium egyik képviselője a román kormánynak küldött üzenetében megerősítette, hogy a határozati javaslat a Kongresszus többségének véleményét fejezi ki, és ezáltal a hivatalos amerikai

álláspontot is tükrözi, melyet a román kormány komolyan vegyen figyelembe (HHRF Archívum, 4.2./357).

A HHRF számára fontos fordulópont volt továbbá az a korábban már ismertett tény, hogy az 1986 novemberében tartott képviseléválasztásokon Könnyű Ernőt a Republikánus Párt színeiben Kalifornia 12.,²²³ míg Tom Lantost a Demokrata Párt színeiben Kalifornia 11. kerületében választották meg, illetve újra, mely az ügy képviselete szempontjából kulcsfontosságú volt. Sikeres választási kampányukat a szervezet által szervezett kampányfinanszírozás keretében az amerikai magyarság USA-szerte jelentős összegekkel támogatta (HHRF Archívum, 8/757).

Az újráválasztásokkal egyidőben kezdődött a két éven keresztül tartó helsinki utókonferencia Bécsben, melynek felülvizsgálati szakasza hat héten át vizsgálta az emberi jogok érvényesülését a Vasfüggöny mögötti országokban. Ez idő alatt a HHRF minden eddiginél nagyobb infrastruktúrát mozdított meg a siker érdekében: irodát tartott fent a városban, és kollégákat hozott Londonból, Münchenből, New Yorkból és Washingtonból. A szervezet bécsi képviselője továbbá a konferencia fennmaradó idejére helyben maradt, és egész évben onnan folytatta a munkáját (HHRF, 1987, No. 1.; Tóth, 2017). Az Egyesült Államok hivatalos küldöttségében ekkor is lehetőség nyílt egy amerikai magyar diaszpóratag részvételére, Bütösi János személyében, és a HHRF-nek most is lehetősége volt részt venni az amerikai delegáció előzetes felkészítésében (Tóth, 2017, 10).

A konferencia résztvevői megünnepelték a magyar forradalom leverésének 30. évfordulóját, amelynek alkalmából szentmisét rendeztek. A romániai magyarság jogfosztásairól is megemlékező eseményen az amerikai delegáció és annak vezetője, Warren Zimmermann is részt vett. A konferencián elhangzott nyitóbeszédében az egyén számára fontos szabadság és tisztelet történelmi jelentőségét hangsúlyozta. Kifejtette, hogy jelenleg a kelet-európai népeket (beleértve a nemzeti kisebbségeket is) nemcsak megfosztják e szabadságjogoktól, hanem megtagadják identitásukat, nemzeti kultúrájukat, vallásukat és szokásaikat is.

²²³ Könnyű 1937-ben Magyarországon, Tamásiban középosztálybeli szülők gyermekeként született, majd szüleivel együtt 1949-ben került az USA-ba. A Washington D.C. mellett található College Park egyetemén, a University of Maryland-en könyvelő szakon végzett, majd az amerikai légierő kapitánya volt. Pályafutását könyvvizsgálóként kezdte, melyben országos szintű karriert futott be a *National Semiconductor* nevű amerikai cégnél. 1981-ben bekerült a Kalifornia állami képviselőtestületbe, ahol szövetségi kongresszusi megválasztásáig, 1986-ig szolgált (Konnyu, 1937-; HHRF Archívum, 4.2./357).

November 11-én az amerikai delegáció alelnöke és az amerikai Helsinki Bizottság másik vezetője, Steny H. Hoyer konkrétan is aggodalmát fejezte ki a romániai magyar kisebbség iránt, és sajnálkozását fejezte ki azokkal a bürokratikus és fizikai akadályokkal kapcsolatban, melyek szándékosan meggátolják azt, hogy a kelet-európai népek közös kultúrájukat egymással megoszthassák, és kifejezte az amerikai kongresszus aggodalmát a romániai magyar kisebbség emberi, vallási és kisebbségi jogainak csorbítása miatt.

November 13-án a román delegált a nyílt meghallgatáson azt állította, hogy a kisebbségek számára biztosítva van az anyanyelven történő oktatás, amelyre válaszul a HHRF a többi ország delegáltjai számára egy kérdéslistát állított össze, melyeket a román küldöttség tagjainak tehetnek fel. E lehetőséggel a brit delegáció egyik tagja, Philip Hurr élt is, akinek kritikájára válaszként a román delegáció tagja, Ion Diaconu az állami szuverenitás és a belügyekbe való be nem avatkozás tiszteletben tartására szólított fel. A román válasza Gerard Stoudman svájci diplomata Romániától konkrét bizonyítékokat követelt arra nézve, hogy a kisebbségek helyzete megnyugtató módon rendezve van az országban.

November 19-én továbbá az amerikai delegáció vezetője, Zimmermann egy óras tárgyalást tartott Bécsben a HHRF négy képviselőjével és Hosszú Istvánnal, egy kisebbségi magyar bányásszal, aki nem sokkal korábban emigrált Romániából. Hosszú beszámolt az 1977-es Zsil-völgyi bányászstrájkokról és a különösen erőszakos hivatali eljárásokról, amelyek a magyar kisebbségeket érintik.

November 28-án Samuel Wise, a delegáció helyettes vezetője aggodalmát fejezte ki a romániai dekrétumok, különösen az 1985. december 26-i 408-as sz. dekrétum miatt, amely megakadályozta a külföldiekkel való kapcsolatfelvételt. Wise hangsúlyozta, hogy a nemzeti és vallási kisebbségekhez tartozó személyek szabad és teljes fejlődéséhez elengedhetetlenek azok a történelmi óhazával fenntartott kapcsolatok, amelyeket román dekrétumok ily módon korlátoztak, többek között azáltal, hogy minden egyes külföldivel történt kapcsolatfelvételt 24 órán belül jelezniük kell a hatóságoknak, és ezek azt is mutatják, hogy a madridi utókonferencia óta nem, hogy csökkentek vagy eltűntek volna e korlátozások, hanem szaporodtak.

December 2-i beszédében Lynne Ann Davidson, az amerikai delegáció másik tagja pedig a kelet-európai országok véleményszabadságához kapcsolódó jogainak korlátozásáról beszélt. Romániával kapcsolatban megemlítette, hogy milyen súlyos média- és

véleményszabadságra vonatkozó korlátozások vannak, beleértve a törvényi szabályozást, amely előírja a gépelni tudók regisztrációját, megjegyezve azt is, hogy azt a kevés ellenzéki folyóiratot, amelyet Romániában publikáltak, leginkább magyar kisebbségi tagok szereztek, így ez leginkább őket sújtja, utalva az *Erdélyi Magyar Hírügynökségre* és az *Ellenpontok* szerkesztőségi tagjaira (HHRF, 1987, No. 1.).

Az utókonferenciára az amerikai külügyminisztérium által, a helsinki záróokmány betartásáról készített féléves (április 1-től október 1-ig tartó időszakot lefedő) és az 1986-os teljes éves emberi jogokról szóló országjelentésében soha korábban nem hallott kritikus hangnemet ütött meg a romániai magyar kisebbségek elnyomásáról. Mindkét dokumentum megerősítette, hogy a román kisebbségek egy olyan országban élnek, amelyben a román nacionalizmus mélyen elterjedt, továbbá leszögezte, hogy az iskolai szövegek, a történelemkönyvek és a tömegmédia is olyan képet fest, ami a kisebbségek az ország életében betöltött jelentőségét és szerepét eltörpítő történelmi verziót népszerűsít. A jelentések szembesítették a román kormány által állított emberi jogokat a valóságban lezajló folyamatokkal (HHRF, 1987, No. 2.).

Emellett 1986. április 15. és május 27. között ülésezett a svájci Bernben egy újabb nemzetközi értekezlet, ami a Helsinki Egyezmény emberi kapcsolatokra vonatkozó szabályainak betartását vizsgálta felül. A HHRF-et két tag képviselte, és az amerikai küldöttséggel együttműködve a Konferencia elé tárták, hogy a román kormány mennyi akadályt gördített a rokonlátogatások útjába, mennyire akadályozza a romániai magyarság tagjainak Magyarországra történő utazását, és mennyire igyekszik a magyarság kulturális kapcsolatait ellehetetleníteni. Hosszú István, egy ottani – végül disszidálását kezdeményező – bányász tanúvallomása alapján felvetették továbbá az 1977-es Zsil-völgyi bányászsztrájkot is (HHRF Archívum, 15/1118).

A romániai magyarság képviselőtének fontos előrelépése volt két, szintén 1986-ban zajlott esemény. Az egyik a *Helsinki Watch* két munkatársának inkognitóban történő romániai útjának szervezése, amelyben a HHRF és az EMH nyújtott segítséget júliusban, melynek később, az általuk leadott jelentésekben volt fontos szerepe (HHRF Archívum, 13/884). A másik ilyen esemény, hogy a hírügynökség szerkesztőjének, Ara-Kovács Attilának a HHRF-től függetlenül sikerült személyes kapcsolatot kialakítania az amerikai kormányzervekkel. Októberben ugyanis létrejött egy találkozó Donald Wake-vel, az

amerikai külügyminisztérium *Emberi Jogi Osztályának* egyik vezetőjével, aki Budapesten keresztül utazott Bukarestből az USA-ba. Ara-Kovácsnak sikerült elérni, hogy rendszeres kapcsolatot tarthasson fenn a Bukarestben szolgálatot teljesítő amerikaiakkal annak érdekében, hogy a romániai magyarok megítélésén változtathasson, aminek jelentősége Ara-Kovács szerint abban állt, hogy nem csak a romániai román ellenzék tudja majd befolyásolni az összképet, így a romániai kezdeményezést magukhoz ragadhatták (HHRF Archívum, 13/884). Habár eredetileg a bukaresti amerikai nagykövetséghez szeretne volna eljuttatni a híreket, a tárgyalás eredményeként mégis a budapesti nagykövetséggel sikerült egyezsége jutni, amelynek eredményeként a budapesti amerikai nagykövet, Mark Palmer és a nagykövetség politikai vezetői irodájának munkatársa, Richard L. Baltimore is heti rendszerességgel megkapta az EMH jelentéseit (Tímár, 2019, 192).

Mindez, továbbá a baptista keresztényeket érő román támadások, Románia egyre növekvő gazdasági nehézségei és egyre romló nemzetközi megítélése mind hozzájárultak ahhoz, hogy 1987-ben mégis megvonják a legnagyobb vámkedvezmény státuszt. A gyors ütemben romló nemzetközi románellenes hangulat miatt Románia ellentámadásba kezdett: a *Neue Zürcher Zeitung* 1987. január 24-25-i számában Románia egy erősen megfogalmazott elítélő nyilatkozatot hozott le a saját nemzeti kisebbségeivel kapcsolatos bánásmódja felől érdeklődő más országokra vonatkozóan, és elhatárolta magát más európai és nemzetközi véleményalkotástól (HHRF, 1987, No. 2).

Mindeközben a következő hónapban az EMH számos újabb, a magyar kisebbséget hátrányosan érintő rendelkezésről adott hírt: a korábban letartóztatott Borbély Ernő, Buzás László, Páll Béla és Kun Attila mellett huszonöt magyar kisebbségi személy is eltűnt, akik korábban részt vettek az 1986 novemberi gazdasági leállásokban, és akiket letartóztattak, emellett pedig Románia szerte számos helyszínen törtek ki sztrájkok, miután az ételadagokat csökkentették. Ezenkívül kijutott annak a híre is, hogy a román hatóságok öngyilkosságnak álcázták egy huszonöt éves romániai magyar biológia tanár, Keresztély Júlia halálát. A tanárnő azután halt meg, hogy nyíltan hangot adott annak, hogy elviselhetetlennek érezte az állapotokat, mert a helyi rendőrség és iskolai hatóságok kampányt folytattak ellene, mivel nem beszélhetett senkivel magyarul az iskolában. Emellett a szisztematikus romanizálási erőfeszítéseknek egyre látványosabb nyomai voltak: ekkor jutott ki a hír, hogy egy előző évi román rendelet utasításba adta, hogy minden román állami intézményről és emlékműről

távolítsanak el minden magyar feliratot, arról, hogy magyar könyveket zúztak be, hogy magyar nyelvű folyóiratok és szépirodalmi művek terjesztését tiltották be, hogy magyar nyelvű tankönyveket vezettek ki, magyar nyelvű színházakat szüntettek meg. Folytatódott továbbá a történelemhamisítás (többek között magyarulakta vidékek régészeti feltárásainak lebetonozása), a román szakemberek magyar anyanyelvű területeken történő kinevezése, a magyar falvak szisztematikus lerombolása, a román-magyar etnikai feszültségek szítása, a rendszeres házkutatási parancsok (többek között Molnár Gusztáv, a Kriterion volt szerkesztőjénél tartott házkutatások és kéziratának elkobzása), valamint vallatások és letartóztatások és más értelmiségiek rejtélyes körülmények közötti halála (HHRF, 1987, No. 2-3).

Februárban és március elején az ebben az évben is tartó Bécsben rendezett helsinki utókonferencián is folytatódott a romániai magyarság védelméért zajló munka, melyen elsősorban a kanadai, majd a magyar delegációk álltak ki. Február 11-én a kanadai delegáció a romániai magyar kisebbség ügye szempontjából kulcsfontosságú határozatot nyújtott be, amelynek célja a nemzeti kisebbségek és regionális kultúrák egyedi identitásának védelme, és amely minden aspektusból nemzetközi garanciákat ad a kisebbségek kultúráinak (HHRF, 1987, No. 2.), melyet a magyar delegáció megvédett. Ilyen jellegű akcióra a magyar kormány képviselői körében még nem volt precedens. Hámos Lászlót ezzel kapcsolatban idézte az európai sajtó, amikor Budapest lépését helyeselte. Március 3-án pedig Tökés István, a HHRF kanadai koordinátora a kanadai utókonferenciára kinevezett nagykövetnek William Bauernek írt levelében örvendezett a kanadai delegáció lépésének, ugyanakkor a romániai magyar kisebbségekkel kapcsolatban határozottabb lépésekre tett javaslatot. A legújabb magyarelles intézkedéseket és üldöztetéseket a bécsi utókonferencia résztvevői egyöntetűen elítélték (HHRF, 1987, No.3.).

Március végén Paul S. Tribble és Christopher Dodd szenátorok közösen beadtak egy törvényjavaslatot a Szenátusban, amely Románia a legnagyobb vámkedvezmény státuszának hat hónapra történő megvonásáról szólt, az ország emberi jogi feltételeinek javítását szabva meg státusz újramegadásának feltételül. Október 23-án Könyű Ernő a Képviselőházban egy hasonló törvénymódosítási javaslatot nyújtott be (HHRF, 1987, No. 3.) H.R.1953-as számmal, melynek feltételei nemcsak a vallásszabadság, hanem a magyar kisebbség jogainak helyreállítása is volt (Courtney-Harrington, 1991, 566). Februárban

továbbá Tony Hall, Frank Wolf és Christopher Smith benyújtotta a H.R.1250-es számú törvényjavaslatot, amely Románia kedvezményes kereskedelmi státuszának hat hónapra történő megvonását javasolta emberi jogi gyakorlata, kiváltképp a vallásszabadság biztosítása alapján, és amennyiben ebben jelentős változások álltak volna be, visszakapta volna azt. Ezzel párhuzamosan az amerikai külügyminisztérium megjelent a legújabb emberi jogi országjelentése, amiben részletesen ismertetésre került számos korábban nyilvánosságra nem került diszkrimináció, így ez is alátámasztotta a kongresszusi ellenállást (Courtney-Harrington, 1991, 565).

Ezen határozati javaslatokat ugyan nem, de egy másik, szintén Wolf által beterjesztett határozati javaslatot a Képviselőház április 30-án 232:183 arányban elfogadta. Wolf egy már korábban vitára bocsátott, már említett *Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1987* (H.R.3.), egy mindent átfogó, számos arra az évre kereskedelmi javítási reformot tartalmazó törvénycsomaghoz nyújtott be módosítási javaslatot (HHRF Archívum, 4.2./360), amit eredetileg 1987. januárjában Richard A. Gephardt képviselő nyújtott be (Courtney-Harrington, 1991, 567; Congress.gov, 1987a). Wolf javaslata Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának hat hónapig történő megvonását tartalmazta, azonban bizonyos kedvezményes feltételekhez kötve megengedte annak visszaállítását. Románia újra benyújthatta igényét a kedvezményes státuszra, feltéve, hogy a kulcsfontosságú emberi jogi feltételek teljesítve vannak (Wolf, 2011). E feltételek:

- 1) az emigrációhoz való jog,
- 2) az emigrációhoz kapcsolódó, valamint az emigrálni készülő állampolgárokra kivetett adónemek eltörlése, továbbá
- 3) a nemzeti és vallási kisebbségek román kormány által történő vallási és politikai alapon való jogfosztásainak felfüggesztése voltak (HHRF Archívum, 3/468).

Tehát a HHRF lobbitevékenysége is egyértelműen hatással volt a törvényjavaslat szövegére. E törvényjavaslatok vitára bocsátása előtt a szervezet tagjai minden erőfeszítést megtettek, hogy meggyőzzék a kongresszusi képviselőket azok megszavazására (HHRF Archívum, 4.2./360; 4.4/493). A képviselőházi szavazás napján a szervezet minden képviselőnek levelet küldött, a kedvezményes státusz felfüggesztésére történő szavazásra kérve őket. Ez a megoldás a szervezet szerint egyébiránt nem adta volna fel az amerikai befolyást, ahogy a korábban már említett kritikák sugallták: valójában megnyitották volna a

lehetőséget a fejlesztések előtt, és ösztönzést adtak volna alkalmazásukhoz (HHRF Archívum, 4.2./360). Hámos László értékelésében ugyanis a státusz hat hónapos kezdeti megvonása után Románia újra jelentkezhet az kedvezményes bánásmódra, amennyiben a legfontosabb emberi jogi feltételeket teljesíti (HHRF, 1987, No. 4).

A törvényhozási vita során számos, a HHRF ügyét támogató kongresszusi képviselő szólalt fel. Könnyű Ernő arra kérte képviselőtársait, hogy segítsenek befejezni ezt a „*förtelmet*”. A republikánus ohiói képviselő, James A. Traficant Jr. úgy nyilatkozott, hogy megindították a romániai etnikai kisebbségekhez tartozó üldözöttek szemtanúk beszámolóit, és hogy fásasztják a román kormány folyamatos hamis ígéreteit arról, hogy javítani fog az emberi jogi helyzetén, csak hogy megtartsa kedvezményes státuszát. Christopher Smith megjegyezte a helyzet iróniáját, hogy a román kormány 1986 júliusában ledózerolta Európa utolsó megmaradt szefárd zsinagógáját, épp miután visszakapta kereskedelmi státuszát, majd kiterjesztette rombolását az adventista és az evangélikus közösségekre is. Beszámolt arról, hogy ő maga is ellátogatott Romániába, és arra jutott, hogy mindezidáig az emberi jogok területén lényeges változás nem történt, és hogy épp itt az ideje annak, hogy Románia számára „*emeljék a tétet*”. A republikánus illinois-i képviselő John Edward Porter tiltakozott az USA-ban a Románia kedvezményes státusza miatt kialakult költségvetési deficit miatt is, ugyanis a kelet-európai országnak biztosított kedvezményes bánásmód az USA-nak 588 millió dolláros kereskedelmi deficitet okozott, arányosan magasabb hiányt, mint amit a Japánnal való kereskedelem okozott az amerikai költségvetésnek. A szintén republikánus illinois-i képviselő Philip M. Crane továbbá kijelentette, hogy „*Romániának jelenleg a legigazságtalanabb diktatúrája van a földön*”, és beszámolt egy magas rangú emigrált román tisztviselő vallomásáról, aki 450 millió dollárt helyezett letétbe egy svájci bankszámlán Ceaușescu számára, mely a zsidók emigrációjának eladásának gyakorlatából folyt be nyolc- és tizenkétezer dollárért fejenként. Tony Hall képviselő hangsúlyozta annak a fontosságát, hogy a kereskedelmi kérdés elsősorban emberi jogi kérdés, de egy másik oldal is figyelmet érdemel: a román rezsim nemzetközi terrormozgalomban történő részvétele, melybe belefoglaltatott radikális arab terroristák Bukarest közeli kiképző táborokban történő támogatása és a legutóbbi, közel-keleti országoknak nyújtott fegyvereladásai. Frank Wolf képviselő, a határozati javaslat szerzője pedig arra kérte kollégáit, hogy „*küldjenek a román népnek üzenetet, akik éjszakánként a Szabad Európa Rádiót hallgatják*”, mivel ez az

egyetlen valódi híreket szolgáltató médium, amely az országba érkezik, és ne okozzanak csalódást e népnek azzal, hogy nem a legnagyobb vámkedvezmény státuszának megvonására szavaznak (HHRF, 1987, No. 4).

Mindeközben meg kell említeni, hogy a román kormány ellenlobbija is jelentős erőket mozgató meg: a román nagykövet, Gravilescu erőteljes kampányt indított a legnagyobb vámkedvezmény státusz megtartására, aminek során számos társadalmi réteget és érdekcsoportot mozgósított, és több találkozót szervezett meg a román és az amerikai kormány között azért, hogy azok a kedvezményes bánásmód megadása érdekében lobbizhassanak (Courtney-Harrington, 1991, 571). A román kormány összehívott egy hivatalos romániai vallási csoportokból álló delegációt Washingtonba. Ceaușescu küldöttjeként mindegyik vezető arról volt hivatott beszámolni, hogy milyen nagymértékű vallási szabadság van Romániában. Az Amerikába kinevezett román nagykövet igyekezett kulcsfontosságú amerikai tisztviselőkkel tárgyalásokat kezdeményezni az ortodox, református, zsidó, evangélikus, baptista és római katolikus vallások képviselői számára. Több képviselő, így a demokrata New Jersey-i kongresszusi tag, Bill Bradley és a szintén demokrata New York-i Bernard G. Dwyer visszautasította őket és egy másik román lobbicsoportot is, míg a demokrata New York-i Samuel S. Stratton képviselőt sikerült meggyőzniük érveikkel. A Képviselőházban mondott beszédében kijelentette, hogy a romániai emberi jogi problémák leginkább a Szovjetunióknak köszönhetőek. Nem tudva a magyar kisebbségek létezéséről, azt hangoztatta, hogy a szovjetek költöztették a magyarokat Romániába és a románokat Magyarországra, és ez okozta a problémákat, nem a román kormány (HHRF, 1987, No. 4). Miután a Képviselőház 1987. április 30-án megszavazta, a Wolf által benyújtott módosítás később a törvénycsomag 1501-es szakaszaként került elfogadásra (Courtney-Harrington, 1991, 566-573).

Május 5-én a *Helsinki Bizottság Kongresszusi Tanácsa* tartott meghallgatásokat, amelyen Thomas W. Simons Jr. európai és kanadai ügyekért felelős külügyi államtitkár-helyettes elnökölt, aki nyitóbeszédében hangsúlyozta az amerikai kormány reményét arra vonatkozóan, hogy az USA-nak mind Romániával, mind Magyarországgal fenntartott kapcsolatai elősegíthetik a két ország együttműködését a romániai magyar kisebbségek problémáinak megoldásával kapcsolatban, ugyanakkor elismerte, hogy a román kormány nem mutat hajlandóságot, hogy mérsékelje az etnikai kisebbségek erőszakos asszimilációját,

és hogy aktívan igyekszik felgyorsítani az asszimiláció folyamatát. Felhívta a figyelmet arra, hogy az USA számos alkalommal felvetette a kisebbségek ügyét a román kormánynak, mint legitim emberi jogi problémát a helsinki záróokmányok kötelezettségeinek részeként, és hogy az amerikai kormány számos helsinki szakértő és plenáris értekezleten, valamint Washingtonban és Bukarestben tartott bilaterális tárgyalásokon is fontos pontként szerepelt, továbbá arra is, hogy mind a budapesti, mind a bukaresti amerikai nagykövetségek kiemelt figyelemmel követik a kérdést. Ezenkívül beszámolt arról, hogy a Helsinki Bizottság tagjai számos alkalommal utaztak az országba, és hogy ezen utazások és az ezeket követő tárgyalások alkalmával az amerikai oldal mindannyiszor felvetette aggodalmait a román oldalnak, bár az utóbbi időben a román kormány ellenezte a két nagykövetség hivatalos közös látogatását. Simons arra is rámutatott, hogy milyen hiányosságok vannak Románia saját hivatalos statisztikáiban, amely mutatja, hogy a nagyobb etnikai kisebbségek oktatási lehetőségeinek megvonása konkrét tényekben is megmutatkozik (HHRF, 1987, No. 5.).

A meghallgatáson az éppen akkor észak-amerikai körútján tartózkodó Szócs Géza is tanúvallomást tett,²²⁴ és arról beszélt, hogy a hetvenes évek közepén, a záróokmány aláírásakor a magyar kisebbségi közösség még reménykedett abban, hogy ez a közhangulat és a környezet javulásának tendenciájához vezet majd, ehelyett a helyzet sokkal rosszabb lett, és a román kormány a meglévő korlátozásokat sem volt hajlandó eltörölni, mint pl. a külföldi vendégek fogadásával kapcsolatos rendelkezést. A másik oldalon a helsinki záróokmány aláírása után a román kormány újabb intézkedéseket vezetett be az emberi kapcsolatok és a kommunikáció terén, mint pl. az állampolgárok külföldi hívásainak három havonta egyszer történő engedélyezését, a külföldi könyvek és folyóiratok beengedésének korlátozását, bármely más országba történő utazás két évente egyszer történő engedélyezését, az utazási engedélyek bürokratikus folyamatának megnehezítését és gyakori megtagadását, valamint minimális valuta külföldre vitelének engedélyezését. A meghallgatáson továbbá Tom Lantos is felszólalt, aki felhívta a figyelmet Erdély régiójának magyar történelemben betöltött szerepére, és visszautasította azokat az érveléseket, amelyek a szabad emigrációra vonatkoznak, mint az etnikai elnyomás megoldásait. Ezt azzal indokolta, hogy „*a két és*

²²⁴ Ebben az évben az 1987. március közepétől Svájcba emigrált költő, Szócs Géza a HHRF szervezésében Észak-Amerikában és Kanadában tett körutat, melynek utolsó, az ügy szempontjából igen fontos állomása május végén az amerikai Helsinki Bizottság kongresszusi meghallgatásán tett tanúvallomása volt (HHRF, 1987, No. 4-5).

félmillió ott élő magyar kisebbség nem fogja elhagyni Romániát, a legnagyobb részük ott fog maradni és a gyermekeik és unokáik is ott fognak maradni, mivel több, mint egy évezrede ott élnek”. A Helsinki Bizottság társelnöke, Dennis DeConcini megemlítette az etnikai kisebbségek elnyomásának más formáit is, idézte a helsinki záróokmány pozitív céljait, és utalást tett arra, hogy komolyan meg van győződve arról, hogy a román szándékok sem nem pozitívak, sem nem humanitáriusak. A május 5-i meghallgatás konszenzusa az volt, hogy Románia valódi problémája nem abban van, hogy határai Erdély területét magába foglalják, hanem abban, hogy az emberi jogokat sorozatosan megsértik (HHRF, 1987, No. 5.).

A Kongresszus korábban említett döntése ellenére Reagan elnök 1987. június 2-án mégis meghosszabbította Románia kedvezményes státuszát, mely érthető okokból nagy csalódást okozott a bánásmód megvonását támogató képviselőkben (HHRF Archívum, 3/480), és ami – saját bevallása szerint – maga az elnök számára is egy különösen nehéz döntés volt. Azonban mivel jogilag a kongresszusi vétó alkotmányellenessége lévén már nem korlátozhatta az elnöki döntést, azt csupán a Kongresszus mindkét kamarája által elfogadott törvényjavaslat írhatta felül az *INS vs. Chadha* döntésnek megfelelően (Courtney-Harrington, 1991, 572-573).

Ennek tudatában került sor a Kongresszus *Emberi Jogi Albizottságának* tanúmeghallgatására június 24-én (HHRF Archívum, 3/480). A Kongresszus *Külsügyi Bizottságában* történő meghallgatásokat pedig az áprilisi szavazás után három hónappal, július 30-án, majd egy újabb alkalommal október végén volt lehetőség megtartani, miután június végén a Szenátus is megszavazta a törvényjavaslatot. Ezért ezeknek a vitáknak már nem volt hatásuk a legnagyobb kedvezmény elvének eltörlésével kapcsolatos határozati javaslatok Kongresszusban történő elfogadására, ugyanakkor a nyáron zajló tanúmeghallgatások a Szenátus szemében is megerősítették azt, hogy továbbra is folynak emberi jogsértések az országban (HHRF Archívum, 3/460). Hámos szerint továbbá számos, a magyar kisebbséggel szemben tanúsított rendőri brutalitással kapcsolatos tényre sikerült felhívni a figyelmet (HHRF Archívum, 1987, No. 6.), mely nemcsak a magyar kisebbséget, hanem az egész román lakosságot érintette, ugyanakkor a magyarelles propaganda miatt a magyar anyanyelvűeket mégis többszörös elnyomás súlytotta. Hámos tanúvallomása szerint különös mértékben fokozódott a rendőri brutalitás, amelyek következtében ebben az évben négy magyar értelmiségi is meghalt, mely eseteket az EMH információi szerint a

Securitate öngyilkosságnak állította be,²²⁵ továbbá számos értelmiségit utasítottak ki az országból,²²⁶ azok mellett a már régóta érvényben levő magyarellenes intézkedések mellett, melyek a korábbi tanúvallomásokban már szerepeltek. Utóbbiak közül az 1986-os év legújabb román intézkedése az oktatási intézmények által kötelezően kiadott ún. nemzetiségi listák készítése, a magyar és román nyelven tanulók számontartása és a nemzetiségi nyelveken tanulók évről évre történő csökkentésének központi előírása (HHRF Archivum, 3/480).

Június 26-án a Szenátusban a képviselőházi szavazással párhuzamosan és a Wolf által benyújtott javaslatához hasonlóan, az 1987-es *Omnibusz Kereskedelmi és Versenyképességi Törvényhez* kidolgozásra került módosító javaslatot S.1420 számmal elfogadták. A törvényjavaslatot John Armstrong és Christopher Dodd szenátorok dolgozták ki, és nyújtották be (Courtney-Harrington, 1991, 566-573), amely Wolféhoz hasonlóan, szintén a legnagyobb kedvezményre vonatkozó státusz fél évre történő felfüggesztését célozta meg, melyet a Szenátus végül 57:36 arányban megszavazott (HHRF, 1987, No. 6.).

Ezt a Képviselőházban beterjesztett Wolf-féle javaslatához hasonlóan hosszú vita előzte meg, melynek jelentőségét a republikánus új-mexikói szenátor, Denis DeConcini szenátor beszédében hangsúlyozta, amikor kifejtette, hogy a „*legnagyobb vámkedvezmény elve*” kifejezés nem csupán szimbólum, amit emberekkel és termékekkel való kereskedés eszközüül használnak fel, hanem sokkal többről van szó. William L. Armstrong, a törvénymódosítási javaslat szerzője megjegyezte, hogy amellet, hogy aggódott a román kormány elítélendő viselkedése miatt, azért is nyugtalankodott, hogy a román nép az USA-t a probléma részének, és nem megoldásnak tekinti, mivel eddig leginkább az Egyesült Államok volt az, amelyik a Ceausescu-rezsim hatalomban tartásához szükséges gazdasági támogatást nyújtotta. Annak ellenére, hogy a szenátorok nem osztották egymás véleményét a román kormánnyal szemben folytatott eljárásmodot illetően, egyetértettek a vallási üldöztetések, a nemzetközi terrorizmus támogatásának vádjával, a magyar és más etnikai

²²⁵ Ilyen volt Székely Zoltán, 19 éves székelyudvarhelyi tanuló esete, aki állítólag a rendőrséget „elátkozta” volna, miután két héten keresztül vallatták, Kun Attila, kolozsvárra beosztott rezidenssel, aki magyar anyanyelvű pácienseinek magyarul nyújtott segítséget, aminek következtében Szomosújváron bebörtönözték, továbbá a már korábban említett biológus tanárnő, Keresztély Júlia esete, mely szintén halállal végződött, ahogyan Sütő István költő gyanús körülmények közötti fagyhalála (HHRF Archivum, 3/480).

²²⁶ Így Hosszú Istvánnak, a zsil-völgyi sztrájkok egyik vezetőjének, valamint Szöcs Gézának országból történő kiutasítása (HHRF Archivum, 3/480).

kisebbségekkel szemben elkövetett szisztematikus emberi jogsértésekkel kapcsolatban. Dodd szenátor szerint, ha Románia valamiben is független a Szovjetuniótól, az az, hogy ez a rezsim őrizte meg a legtisztább formájában a sztálinizmust. Armstrong szerint maga Gorbacsov is elrettent azoktól az állapotoktól, amiket Romániában tapasztalt, ami még szovjet mércével mérve is egy brutális és elnyomó rezsim. Beszédében Dodd rámutatott arra, hogy a több tucat határozati javaslat ellenére mindeközéig nem történt ugyan semmi konkrét lépés Románia irányában, de az ország kedvezményes státuszának megvonásáról szóló javaslat eltér a többitől. Ennek okát abban látta, hogy ez egy igazi, ennek megvonásával járó kockázatokat és a szükséges árat magába foglaló döntést igényelt. Armstrong ellenezte a rezsim cionizmusát, hogy az emigrációs arány növelésével igyekezte megtartani a kereskedelmi kedvezményeit. Dodd egyetértett Armstronggal, és hozzátette, hogy igaz, hogy a legnagyobb vámkedvezmény státuszának megadása óta sok ezer romániai zsidó hagyta el az országot, de felhívta a figyelmet arra is, hogy a kilépési engedélyek éves arányát a román kormány ugyan garantálta, ez az arány sokkal magasabb volt azelőtt, hogy megadták volna a kedvezményes kereskedelmi státuszt Romániának. Emellett Armstrong szenátor rámutatott arra is, hogy a HHRF-en kívül számos kivételes egyén és szervezet kérte az státusz megvonását Romániától. Ezek között voltak a *Russian and Eastern European Jewry* és a *Student Struggle for Soviet Jewry*, a *Christian Response International*, az *International Human Rights Law Group*, a *Rumanian Missionary Society* és a *Christian Rescue Effort for the Emancipation of Dissidents*, a *Helsinki Watch*, továbbá a román LUPTA és a *Heritage Foundation* is (HHRF Archívum, 1987, No. 6.).

Az ellenzéket a zsidó szervezetekkel egyetértve a missouri-i John Danforth, az oregoni Bob Packwood és a texasi Lloyd Bentsen vezették. Danforth tanúvallomása teljesen figyelmen kívül hagyta az *Amnesty International* (AI) romániai emberi jogsértésekről szóló híreit. Armstrong azonban körültekintő módon járt el, és a fent említett, kedvezményes kereskedelmi státuszra vonatkozó státuszt ellenző felszólalásán kívül kongresszusi jegyzőkönyvbe foglaltatta az AI romániai országjelentését is, hogy az erről szóló hírek minden képviselőhöz és szenátorhoz eljuthassanak (Courtney-Harrington, 1991, 573-576). A HHRF a Szenátusban zajló vita napján minden szenátornak levelet küldött, státusz megvonására kérve őket (HHRF Archívum, 1987, No. 6.). A szavazás után a szervezet régi szövetségese, Dodd szenátor elismerte, hogy Hámos Lászlónak jelentős érdeme van abban,

hogy e törvények elfogadásra kerüljenek, mivel „nyilvánvalóan jól szervezett támogatói hálózatának” köszönhetően „pontos és megbízható információt nyújtott” (HHRF Archívum, 4.2./360).

Július 30-án a Képviselőház *Európai és Közel-keleti Albizottsága* tanúmeghallgatásokat tartott az elnök június 2-i legnagyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbítását érintő döntéséről, amely így már csak formalitás volt. Az egyedüli tanú Rozanne Ridgway, az európai és kanadai ügyekért felelős külügyminiszterhelyettes volt, aki a kongresszusi határozati javaslatokkal szemben a kormány álláspontját vonultatta fel, mely szerint Washingtonnak korlátozott befolyásolási képessége van a román politikára, és a kedvezményes kereskedelmi bánásmód visszaállítása jóval bonyolultabb volna, mint azt a módosító javaslatok sugallják. A bizottság tagjaként Tom Lantos és annak barátja Frank Wolf kérdezőként rámutattak arra, hogy 1975 óta mennyit romlott Romániában az emberi jogi helyzet, és hogy mennyire félrevezető, hogy a Külügyminisztérium az emigrációs rátákat vette alapul. A külügyminiszter-helyettes figyelmeztette a képviselőket arra, hogy az státusz megvonásának gazdasági következményei vannak. Ekkor azonban az elnök a kedvezményes bánásmód meghosszabbítása ellen senki sem adott be törvényjavaslatot, ezáltal a legnagyobb vámkedvezmény státuszt 1988 júliusáig automatikusan meghosszabbították. Ehelyett mindenki a kereskedelmi törvényhez beadott, Romániára vonatkozó módosító cikkelytől várta a helyzet változását (Courtney-Harrington, 1991, 576-577).

Ceaușescu tudta, hogy az *Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1987* végül a Szenátusban is elfogadásra fog kerülni, és hogy a kedvezményes kereskedelmi bánásmód új, emberi jogokra vonatkozó feltételeivel az ország számára nem érné meg hosszabbítást kérni (Courtney-Harrington, 1991, 580). Az amerikai külügyminiszter-helyettes, John Whitehead 1988 januárjában és februárjában tett romániai látogatásai alkalmával egyértelművé tette, hogy az emberi jogi (köztük kifejezetten a magyar kisebbségek ellen tanúsított diszkriminációval kapcsolatos) helyzet javítása nélkül az ország nem számíthat az amerikai végrehajtó hatalom támogatására a kedvezmények meghosszabbításának ügyében. Whitehead januári látogatása alkalmával átadta Reagan 1988. január 26-án kelt levelét is, melyben számos probléma mellett a kisebbségek ügyét is megemlítette, amire a román államelnök élesen reagált: meglepték az elnök szavai a nemzeti kisebbségekről, amit

„*ellenséges, barátságtalan és románellenes*” gesztusként értékelt, és hangsúlyozta, hogy ez volt az első alkalom 1918 óta, hogy egy amerikai elnök ilyen megjegyzéseket tegyen. Whiteheaddel folytatott tárgyalásai során a témára többször visszatért, és keserűen nyilatkozott róla (Kirk-Raceanu, 1994, 173-176). A román államelnök 1988 februárjában tájékoztatta az amerikai külügyminisztériumot arról, hogy amennyiben nem lehetséges az eredeti, Jackson-Vanik-féle módosítás kizárólag az emigrációs kvóta növelésére vonatkozó feltételével meghosszabbítani a kedvezményt, abban az esetben lemond az az által biztosított jogokról. Reagan pedig 1988. február 26-án bejelentette, hogy nem hosszabbítja meg még egy évvel a státuszt, ezáltal az a következő évre le fog járni (Courtney-Harrington, 1991, 580-582; Kirk-Raceanu, 19994, 176-180).

5.2.3. *A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága*

A HHRF Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának eltörléséért végzett érdekvédelmi tevékenységének ebben a szakaszában a 6.2. fejezetben bemutatott előző időszakhoz képest kevésbé alapozott a forró taktikákra: kevésbé használt tüntetéseket és nyílt jellegű tiltakozásokat eszközként az ügyre történő felhívásra. Ebben az időszakban a szervezet tagjai leginkább az ún. „hideg” taktikákat, azaz a hosszú távú felvilágosító munkát tartották már fontosabbnak, amelyhez nemcsak közvetlen módszereket, így a képviselők és a szenátorok meggyőzését, a nemzetközi fórumokon történő részvételek során az aktuális amerikai küldöttségek tagjaival és vezetőségével, továbbá a Külügyminisztérium illetékes vezetőivel kialakított személyes kapcsolatokon alapuló információnyújtást használtak, hanem közvetett módszereket is, így a médiamegjelenéseket is fontosnak tartották. Utóbbi azonban a korábbi szakaszhoz képest sokkal inkább a háttérből, az eleve a sajtóban dolgozó, magyar kapcsolatokkal rendelkező, és a romániai magyarságról korábban részben, vagy az általuk történt felkérések hatására cikkező újságírókkal való rendszeres együttműködésben, illetve az *Erdélyi Magyar Híregyénység*től szervezeten kapott hírek terjesztésén, illetve maguknak a romániai magyar kisebbség demokratikus ellenzéki képviselői által írt nyilatkozatok nemzetközi fórumokon történő terjesztésével érték el.

Ezenkívül – habár az első szakaszhoz képest ez – a törvényhozási vétő alkotmányellenesnek történő minősítése miatt – némileg háttérbe szorult, a közvélemény tájékoztatására továbbra is fontos fórumnak tartották a képviselőházi és szenátusi

albizottságok által rendezett tanúmeghallgatásokon történő részvételt, amelyeken leadott írásbeli és szóbeli tanúvallomásaiba részletes és objektíven tált tényfeltáró elemzéseket fűzött be, leginkább az EMH által beszerzett hírekre alapozva. A törvényhozást is folyamatosan monitorozták, nemcsak kívülről, hanem belülről is (Christopher Dodd emberi jogi tanácsadója, a HHRF tagja, Veress Bulcsú személyében), sok esetben magyar kollégán keresztül (így a Külügyminisztériumnak dolgozó, 1983-ban elhunyt Tóth Csanád személyében; HHRF Archívum, 15/1097) kiépített kapcsolatok által.

Emellett az előző szakaszhoz képest kiemelt szerepet kapott a más emberi jogi szervezetekkel kiépített kapcsolatháló is: a *Human Rights Watch*, az *Amnesty International* és az *International League for Human Rights* szervezetekkel, valamint a mérsékelt zsidó szervezetekkel is, mint a *Student Struggle for Soviet Jewry*-vel is együttműködtek. Utóbbi szervezet segítséget nyújtott a vallási felekezetekkel történő együttműködéseket kialakítani és velük közös képviselőházi akciókat véghezvinni. Hasonló együttműködést alakítottak ki a szintén mérsékelt más, az USA-ban és Kanadában működő romániai magyarságért küzdő szervezetekkel, megalakítva az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordinációs Bizottságot*. Tevékenységüket továbbá kiterjesztették Kanadára és Európára is, és számos országban helyi irodát hoztak létre, leginkább a helsinki utókonferenciák kapcsán, amely infrastruktúra megkönnyítette a helyi sajtóval, az amerikai és kanadai küldöttségekkel, valamint az ottani magyar diaszpóraszervezetekkel történő együttműködést is, akikkel együtt – amennyiben erre szükség volt – gyorsan lehetett akciókat szervezni. Stratégiai együttműködéseket alakítottak ki továbbá az emberi jogokkal kapcsolatban kulcsfontosságú amerikai politikai szereplőkkel is, mint a magyar képviselő, Tom Lantos, akinek újraválasztási kampányához, a szintén magyar származású Könyű Ernővel együtt, szintén hozzájárultak. Ez utóbbi akciójukkal elősegítették azt is, hogy két teljesen eltérő háttérű magyar származású képviselő számos területen együttműködjön a Kongresszusban, növelve ezzel az egész amerikai magyar diaszpóra politikai súlyát is.

A HHRF ebben az időszakban az USA kormányaival egybehangzó véleményen volt: a legnagyobb vámkedvezményes státuszt és a kereskedelmi kapcsolatokat Reagan idealista világképébe illeszkedően arra használta, hogy az emberi jogokat javítsa az adott országban. Habár nem állt szándékában felszabadítani a szovjet szatellit államokat, érdeke fokozatos demokratizálódásuk és a kapcsolatok élénkítése volt, ezért a kereskedelmi

kedvezményekben való részesülés feltételül a belső liberalizálás és a külpolitikai önállósulás véghezvitele esetén részesülést tette meg. A tanulmány által vizsgált korszak elején Románia külpolitikailag még önálló kurzust vitt, amelynek jelentősége 1985-től fokozatosan csökkent, emiatt a Reagan-kormány is egyre inkább a rezsim liberalizációjában volt érdekelt. Külön érdekesség, hogy maga a bukaresti amerikai nagykövet, David Funderburk sem értett egyet a State Department európai osztályának, különösen a Lawrence Eagleburger körébe tartozó külügyi apparátus Romániával kapcsolatos véleményével, ami csak lemondása után, 1985-től kezdett lassan változni, és 1986-ban már jelentősen érződött az amerikai külügyminisztérium munkatársainál a Romániával szemben tanúsított attitűdbeli változás. Romániától már több fontos kedvezményt megvontak, és elítélő nyilatkozatokat tettek, melyeket az amerikai állami apparátus és a törvényhozás a kedvezményes státusz megvonásával kapcsolatos figyelmeztetésnek szánt. Ily módon a romániai magyar kisebbségért küzdő HHRF által képviselt álláspont a korszak végére egybeesett a külügyi apparátus által kitűzött célokkal, ezért egyre hasznosabb volt az általuk nyújtott információ.

Bush alelnök 1983-ban tett bécsi látogatása után az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordinációs Bizottság* (melynek egyik alapító szervezete a HHRF) levélben kereste fel az alelnököt, hogy felhívja a figyelmet azokra a lehetőségekre, amelyeket az amerikai külpolitika a magyar-román kétoldalú kapcsolatokban játszhat, és a magyar kisebbséggel kapcsolatos problémákra, melyet az alelnök köszönő válaszelevéllel nyugtázott, és a levelet számos külügyminisztériumi munkatársnak és saját csapatának is megküldte. 1984-ben az amerikai-román emberi jogi kerekasztal amerikai résztvevőit, köztük az Emberi Jogokért felelős külügyminiszter-helyettest, Elliott Abramst látták el a magyar kisebbséggel kapcsolatos információval, 1985-ben pedig az Ottawai Konferencia amerikai küldöttségének vezetőjét, az ugyanabban az évben külügyminiszter-helyettesi pozíciójában Abramst váltó Richard Schiffert látták el hasznos és fontos információkkal, amelynek eredményeképp az amerikai küldöttség felszólalt a romániai magyar kisebbség mellett is. Ezenkívül pedig az 1985-ös *Budapesti Kulturális Fórum* alternatív fóruma pedig lehetőséget nyújtott arra is, hogy a küldöttség a romániai magyar kisebbség kultúrájáról is mélyebben tájékozódhasson, amit a felszólalások is tükröztek. Emellett szintén 1985-ben George Schultz külügyminiszter kelet-európai látogatása előtt pedig a szervezet az amerikai kormány és a sajtó képviselőit is ellátta információval, aminek eredményeképpen a külügyminiszter az emberi jogok

általános megsértése mellett a magyar kisebbség helyzetét is megemlítette a román diktátornak.

A HHRF támogatásával létrejött *Erdélyi Magyar Hírügynökség* által készített anyagoknak pedig különösen a bukaresti és a budapesti amerikai nagykövetségek vették nagy hasznát a nyolcvanas évek második felétől. Mivel a Külügyminisztérium Emberi Jogi Osztályával is sikerült stratégiai együttműködést kialakítani, hogy az éves Romániáról szóló emberi jogi országjelentésekben 1986-tól kifejezetten megemlítették a romániai magyarság elleni kollektív jogsértéseket is, a szervezet végrehajtó hatalom általi hasznosulása egyértelműen megtörtént.

Ami a hasznosíthatóság feltételeinek teljesülését illeti: egyrészt a vizsgált időszakban Románia végig az USA érdeklődésének előterében volt, másrészt amint fentebb említésre került, a vizsgált időszak végére az Egyesült Államok kormányának külpolitikai céljai és a HHRF által képviselt ügy egyre inkább egybeestek, különösen 1985 után. A hasznosíthatóság harmadik feltétele szintén teljesült: a szervezet és a romániai magyarság vezetői között – akik lényegében ekkoriban már csak ellenzéki szerepet tölthettek be – szoros kapcsolat állt fenn, és fontos információs hálózatot építettek ki velük.²²⁷ Negyedrészt a HHRF számos magas beosztású képviselővel, szenátorral, külügyi apparátustaggal tartotta a kapcsolatot, amelynek köszönhetően különösen a törvényhozásban és a külügy emberi jogi apparátusában végzett érdekvédelmi tevékenysége volt sikeres és hatékony.

Utóbbi területen az általuk nyújtott információk és összeköttetések hasznosíthatóságán túl a vizsgált időszakban mind a két területen sikerült fontos eredményeket elérniük. A legnagyobb eredményt viszont azután könyvelhették el, miután egy tőlük független tényező, a keresztény csoportok ellen elkövetett jogsértésekre is felhívták a képviselők és szenátorok véleményét, ami rendkívüli közfelháborodáshoz vezetett. Ugyanakkor ezen esemény magyar vonatkozásainak közvélemény-formálásában (így például a bibliákból gyártott WC-papír esetében a HHRF-hez kötődő Havadtóty Sándor lelkész sajtómegjelenésével) is nagyban hozzájárultak. Politikai céljaikat az amerikai

²²⁷ Erre példa volt az *Ellenpontok* szerkesztőivel és az EMH-val fenntartott kapcsolat mellett Szekeres Zsolt romániai útja is, amikor épp a vele kapcsolatot tartó romániai magyar értelmiségiek miatt tették ki rendőri zaklatásoknak (lásd HHRF Archívum 13/1011), vagy a Budapesti Kulturális Fórumon tartott alternatív fórum megszervezése, melyen számos romániai magyar és magyarországi értelmiségi vett részt (HHRF Archívum, 5/558-565).

kormány által hasznosítható módon voltak képesek megfogalmazni, melyben segítségükre volt a külügyi apparátusban és kongresszusi képviselőknél kialakított szoros kapcsolatrendszerük. Ily módon kijelenthető, hogy ebben az esetben az amerikai geopolitikai érdekek változása mellett a szervezet tagjainak lobbitevékenysége is hatással volt a kétoldalú amerikai-román kapcsolatokra és az azt meghatározó törvényi háttérre. A továbbiakban az értekezés olyan eseteket fog vizsgálni, amely e két sikeres esettől eltérően, nem járt közvetlen eredményekkel, többek között az utóbbi eset előzményeit is fel fogja tárni az egyik esettanulmányban. Ez pedig még inkább rámutathat a közvetlen eredménnyel járó esetek jellegzetességeire is, melyek majd az összegző fejezetekben kerülnek bemutatásra.

6. fejezet

KÖZVETLEN EREDMÉNNYEL NEM JÁRÓ ESETEK

6.1. Az AESZ és az EVB kongresszusban kifejtett tájékoztató munkája (1964-1966)

6.1.1. Az eset rövid leírása

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* és az *Erdélyi Végrehajtó Bizottság* által közösen végrehajtott, komplex és több éven át tartó lobbiaakció volt az első, hatvanas években zajló eset, amelynek eredményeképpen az amerikai magyarságnak sikerült képviselőket mozgósítania egy magyar kisebbségi ügy okán, amely az akkori olvasztótégely-mentalitást képviselő amerikai környezetben és közéletben akkoriban még teljesen ismeretlen problémának számított (Száz, 1996, 61.). Az ügy az év folyamán azonban nem jutott el odáig, hogy a felszólaló képviselők által sürgetett meghallgatásokat a Képviselőház Külügyi Bizottságának *Európai Albizottsága* tárgyalásra tűzze, ui. ez lett volna szükséges ahhoz, hogy a Kongresszus a határozati javaslatról szavazni tudjon.

A javaslat azonban mégsem maradt következmények nélkül: 1965 őszén Seymour Halpern a Képviselőházban a romániai magyarság mellett szintén többször felszólaló másik demokrata politikussal, Edward Pattennel együtt megkísérelt Erdélybe utazni. A romániai terepszemle az AESZ részéről történt gondos megszervezése ellenére különböző okok miatt kudarcba fulladt. A két képviselő hazatérve, 1966 nyarán újabb javaslatot tett egy Dean Rusk akkori külügyminiszterhez intézett beadvány megfogalmazására, a romániai magyarság ügyében. Ebben az évben az AESZ más úton is igyekezett az amerikai Kongresszusra hatni: a Külügyi Bizottság *Európai Albizottsága* tagjainak és elnökének, Mrs. Edna Kellynek tájékoztató nyilatkozatot küldött az Egyesült Nemzetek Szövetsége Ljubljánában tartott szemináriumi ülésének apropójából. Ezzel párhuzamosan pedig Szentiványi Sándor unitárius püspök, az AESZ egyik vezetője az AMSZ képviselőivel együtt próbált a Külügyminisztériumban hatással lenni a romániai magyarságot is érintő döntésekre (Hermann, 2012, 30)

6.1.2. Az eset részletes történeti ismertetése

Ahogy az az 5.1-es alfejezetben ismertetésre került, a Kennedy-kormányzat liberális kereskedelempolitikája nyomán kibontakozó új amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok

és a nyomában kibontakozó kongresszusi ellenállás (Courtney-Harrington, 1991, 207-221) a magyar diaszpóraszervezetek számára lehetőséget nyitott számos akció lebonyolítására a romániai magyar kisebbség érdekében. Az ebben az időszakban egymással összefüggően kibontakozó lobbitevékenységek a romániai magyarság problémáit – a nyilvánosság előtt először – bemutató cikkel indultak meg. Az előző alfejezetben már említett Edward Crankshaw által a *The Observer*-ben megírt cikkét követő kampányok, amelyek a politikai amnesztiát és az internálótáborokban bebörtönzöttek szabadon bocsátását célozták meg (szintén lásd 5.1. alfejezet). Az 1965-ben indított összefogás arra a kampányra alapozott, amelyet az AESZ már 1964 májusától folyamatban levő kereskedelmi tárgyalások miatt előbb Dean Rusk külügyminiszternél kezdett el, majd kongresszusi tagok, szenátorok és neves amerikai újságok körében folytatott²²⁸ (Transsylvania, 1963).

Az 1965 februárjában fogalmazott, az összes képviselőnek (435 személy) és szenátornak (100 személy) címzett levelében az AESZ arra kérte az illetékeseket, hogy „erőtelve” tegyék szóvá az „elnyomott erdélyi magyarság helyzetét” a Kongresszusban, és hogy a kereskedelmi és kulturális tárgyalások során az amerikai képviselők az egyezmények feltételeiként a romániai magyarok emberi és kisebbségi jogainak garantálását szabják meg. Felhívták a figyelmüket továbbá arra, hogy amennyiben nincs látható jele a magyar kisebbségekkel történő bánásmód javulásának, az Egyesült Államoknak semmiképpen sem kellene a hosszú távú kulturális kapcsolatokat támogatnia Romániával. Ezzel egy időben a Dean Rusk külügyminiszternek és William R. Tyler európai ügyekért felelős külügyi államtitkárnak küldött levelében az AESZ elnöke arra kérte a vezető pozícióban lévőket: használják befolyásukat a romániai magyarság érdekében (Teleki, 1238/1965.03.05).²²⁹

²²⁸ A nekik írt levelek mellékleteként mintegy ezeröt száz példányban sokszorosították a saját memorandumukból, George Bailey 1964 novemberében a *The Reporter* c. amerikai lapban közölt cikkéből, valamint a FUEN főtitkára által fogalmazott, a román miniszterelnöknek címzett levélből álló csatolmányt (Transsylvania, 1963).

²²⁹ A levelek 1.sz. csatolmányában a kollektív emberi jogokra vonatkozó pontok kaptak helyet. Követelték a szabad nyelvhasználatot, az anyanyelven történő oktatást, a magyar tannyelvű intézmények visszaállítását, a szabad vallásgyakorlást, a négy székely megyét magába foglaló autonóm magyar tartomány és a magyar kulturális intézmények visszaállítását, a magyar lakosság szétszórásának felfüggesztését, valamint a volt politikai foglyok egyenlő szabad munkavállalási jogának rendezését. Emellett szerettek volna változásokat elérni „a magyarok egyenlő civil és emberi jogaival”, továbbá mindazon rendeletek hatályon kívül helyezésével kapcsolatban, melyek a nemzetközi jog által „deklarált kisebbségi és emberi jogokkal ellentétben állnak” (Wagner, 1970, 334-335). A küldemény 2.sz. melléklete, George Bailey, a *The Reporter* amerikai lap nyugat-németországi munkatársának (Transsylvania, 1965) saját helyszíni megfigyelései nyomán született

A Külügyminisztérium Teleki küldeményeit nem hagyta figyelmen kívül: 1965. március 12-én kelt levelében a minisztérium közszolgálati irodájának munkatársa több oldalas, az amerikai-román kapcsolatokat és a romániai magyarság helyzetét taglaló csatolmánnyal ellátott küldeménnyel nyugtázta az AESZ elnökének felkérését (Teleki, 1256/1965.03.12.). A jelentés lényegében megegyezett az egy évvel korábban Robert M. McKisson által küldött válaszlevéllel. A Külügyminisztérium véleménye továbbra is az volt, hogy nem észlelhető genocídium, csupán néhány utcai összetűzés történt a növekvő feszültség miatt 1964 nyarán a magyarok és a románok között. Mindemellett az amerikai külügyi hatóság arról biztosította a szervezetet, hogy „*szoros figyelemmel kíséri*” a romániai magyarsággal kapcsolatos fejleményeket (*The Situation of the Hungarian Minority in Transylvania*, Teleki, 1256/1965.03.12.).

Ahogy az a történeti bevezetésben ismertetésre került, az amerikai hírszerzés ekkor teljes mértékben tisztában volt a magyar-román feszültségekkel és a magyar kisebbséget érintő problémákkal. Egy, a CIA által 1964-ben készített elemzés²³⁰ épp emiatt ellenezte a szovjet szatellit országok függetlenedését, mivel feltételezte, hogy ezáltal „*a hagyományos szembenállás ezek között az országok között, valamint közülük néhány és a Szovjetunió között ismét előtérbe fog kerülni*”. Egy másik jelentés hangsúlyozta, hogy „*már tapasztalhatók súrlódások a magyar-román kapcsolatok terén*” a romániai magyar kisebbség miatt. A Kelet-Európában a szovjet megszállás miatt mélyen megbúvó „*zabolátlan nacionalizmus révén visszatérhetnek azok a konfliktusok, amelyek a pax Communista előtt küzdőtérre tették a térséget. Ez a lehetőség a térség látens és potenciálisan veszélyes területi és kisebbségi kérdéseiben nyilvánul meg.*” A jelentés szerint a szovjet hegemonia enyhébb formája nemcsak elfogadhatóvá, hanem akár kívánatosná is válhatott Kelet-Európában (Borhi, 2015, 224-226). Ez volt a fő oka annak, hogy ekkoriban a magyar kisebbséget érintő problémák kétoldalú kapcsolatokban történő felvetésére hivatalosan nem kerülhetett sor.

cikk (George Bailey: *Trouble over Transylvania* c. cikkének különlenyomata, Teleki, 1239/a) nemcsak az akkori román kommunista viszonyokról, hanem a történelmi helyzetről és a román-magyar kapcsolatrendszerrel is áttekintő képet nyújt, különösen 1956-tól kezdve. A magyar kisebbség sérelmeit nem sorolta fel tételesen, mégis a kulturális elnyomást bizonyos példákon keresztül jól érzékelteti, és a román sovinizmus politikai mozgatórugóit is pontosan feltárta.

²³⁰ Changing Patterns in Eastern Europe. Submitted by the Director of CIA, Concurred by the US Intelligence Board, National Intelligence Estimate 12-64, 22 July 1964. NARA RG 59, Records of the Department of State, Policy Planning Council, Lot File, 70D199, 1963-1964, Box 260 (idézi: Borhi, 2015, 224-225).

A törvényhozási hatalomban ugyanakkor az Egyesült Államok vietnami háborúba történő belépése érezte leginkább hatását. 1965-ben az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatokat nagyban befolyásolta, hogy a Kongresszus élesen ellenezte a Kelet-Európával folytatott kereskedelmet (Courtney-Harrington, 1991, 233), emiatt a romániai magyarság ügye a Kongresszus mindkét kamarájában élénk vitákat gerjesztett. Az akkor még jelentősen kommunista-ellenes amerikai törvényhozás egyes tagjai nyitottak voltak a magyar emigráció által kifejtett lobbitevékenységre, amelynek az AESZ akciói is részei voltak, mivel alelnöke, Szentiványi Sándor többször is járt a Külügyminisztériumban által tartott meghallgatásokon (Teleki, 843/1965.05.21). Ezekkel a tárgyalásokkal kapcsolatban azonban Teleki hagyatékában nem maradtak fent pontos információk.

Emellett két másik szervezet is felhasználhatta kapcsolatait: az AESZ-t is magába tömörítő AMSZ mellett 1965 óta az *Erdély Védelmében Mozgalom* (EVM) megalakulása után annak titkára, Száz Zoltán is fokozta lobbitevékenységét a Kongresszusban, amelynek köszönhetően számos kongresszusi képviselőt és szenátort sikerül rávenni a romániai magyarság ügyében történő felszólalásra (összesen negyven képviselő és szenátor szólalt fel). Az AESZ mindkét szervezettel együttműködött: Teleki Béla – amellett, hogy az AMSZ külügyi bizottságának munkájában aktívan közreműködött (Teleki, 316/1965, 765/1965) – részt vett az ellenzéki AMSZ-ként alakuló EVM bizottsági ülésein is, ahol igyekezett az általa pozitívnak vélt irányba terelni a döntéseket (Teleki, 781/1965.04).

Száz Zoltán, az EVM titkára és Béky Zoltán, az AMSZ igazgatósági elnöke együttes tevékenységének köszönhető az az 1965 márciusában Seymour Halpern képviselő által beterjesztett határozati javaslat, amely a *Nemzetközi Jogászsövetség* által 1964 júniusában közölt jelentésére, valamint az AESZ egyik beadványára (Teleki, 765/1965.05.03.) támaszkodott, és amelyet nyolc republikánus és két demokrata képviselő is támogatott (Transsylvania, 1965b). A következő két hónapban összesen húsz kongresszusi tag szólalt fel, és tizennégy határozati javaslatot nyújtottak be az ügyben (Courtney-Harrington, 1991, 232-256.).

A Kongresszus tagjainak ellenállása dacára az amerikai-román kereskedelem fellendülésnek indult. 1965 áprilisában az *Export Kontroll Vizsgáló Bizottságon* belüli keletnyugati kereskedelemmel kapcsolatos viták győzteseként Rusk külügyminiszter úgy döntött: megadja Romániának az exportengedélyeket a korábban tervezett gyárak amerikai

magáncégek általi megépítésére, amelyre az amerikai export-import ügyletek kezelésére hivatott Eximbank még abban a hónapban húsz millió dolláros hitelt adott. 1965 júniusában a Kongresszus elfogadta az *Export Control Act*-et is, amely nem avatkozott be az elnök különleges hatalmába a kérdésben. Ennek fejében a kormány megígérte: félreteszi a legnagyobb kedvezmény elvének kérdését addig, amíg a Kongresszus nem hoz megfelelő döntést az ügyben, ami csak 1966 májusában történt meg (Courtney-Harrington, 1991, 232-256.).

Így a parlamenti viták tovább folytatódtak, amelyben az AESZ tagjai is igyekeztek támogatókat szerezni. 1965. július 15-én Philip Philbin, massachusettsi demokrata képviselő újabb határozati javaslatot nyújtott be, mely bizonyítottan a szervezet lobbitevékenységének, Szentiványi Sándor összeköttetésének volt köszönhető (Teleki, 843/1965.06.12.). A kongresszusi tagnak küldött válaszában a Külügyminisztérium újabb helyzetjelentést közölt, amely Szentiványi Sándor szerint néhány olyan adatot is tartalmazott, amely valószínűleg téves és „*letompította*” az egész ügyet. Habár Philbin képviselő hajlandó volt folytatni az interveniálást (Teleki, 843/1965.09.01.), az ügy további fejleményeiről semmilyen adat nem található.

Szintén a Kongresszust célozta meg az AESZ 1965. július 22-én összeállított újabb memoranduma, melyet a Képviselőház *Külügyi Bizottsága* Európai Albizottsága tagjainak és elnökének, Mrs. Edna Kellynek juttatott el (Transsylvania, 1965c). Seymour Halpern és Edward Patten ajánlásának köszönhetően Száz találkozott a képviselőasszonnyal, aki azonban „*sohasem volt érdeklődéssel az erdélyi magyarság elnyomása iránt*” (Száz, 1996, 69). A beadvány apropója egy, az emberi jogi témáról és a kisebbségekről tartott ENSZ-ülés volt, amelyet az Egyesült Nemzetek *Emberi Jogi Bizottsága* (*United Nations Commission on Human Rights*) felkérésére hívtak össze 1965 júniusában Ljubjanában. Az ülés tárgysorozatán a nemzetiségi, vallási és nyelvi csoportok jogai és az egyenlő elbánás elve szerepeltek (Transsylvania, 1965c). Az ezen apropóból, a romániai magyarság kollektív jogainak (anyanyelvhasználat, anyanyelvű irodalom és magyar hagyományok, valamint az anyanyelvű oktatás, továbbá a vallásszabadság) hiányára hivatkozó AESZ-nyilatkozat tartalma lényegében nem különbözött az előző évben benyújtott memorandumokétól (Transsylvania, 196d). Kelly megígérte ugyan, hogy amint az albizottság évszaki munkáját befejezte, figyelmet fordít a határozati javaslatokra, azonban az ezekkel kapcsolatos

tanúmeghallgatásra sem 1965-ben, sem a rá következő évben – az AESZ-szel és az EVB-vel szoros együttműködést kialakított képviselők minden fáradozása ellenére – nem került sor (Száz, 1996, 69).

Ugyanakkor Johnson elnök újabb, Vietnámba történő csapatküldésének következményeként a Kongresszus többsége nem volt nyitott a kereskedelem liberalizációjára,²³¹ így a viták tovább folytatódtak, s egyes képviselők határozati javaslatokkal igyekeztek továbbra is ébren tartani a romániai magyarság ügyét. 1965. augusztus 18-án Seymour Halpern New York-i republikánus és Edward Patten New Jersey-i demokrata képviselők vezetésével további tizenkét képviselő tárgyalta újra részletesen az kérdést (Transsylvania, 1965d). Ekkor Halpern képviselő beszédéhez kilenc olyan nyilatkozatot is csatolt, amelyet Erdélyben járt szemtanúk az általa kért kongresszusi meghallgatásra (ún. „*hearing*”-re) nyújtottak be, s amelyek teljes egészükben megjelentek a kongresszusi naplóban is. Ezekhez a parlamenti felszólalásokhoz szükséges adatok eljuttatásában is komoly segítséget nyújtott Száz Zoltán (Transsylvania, 1965e).

Az AESZ 1965-től az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok bővítése mellett szállt síkra, és ezek bővítéséért cserébe kívánta a romániai magyarok jogvédelmét biztosítani²³² (Hermann, 2011, 41), ezért az EVB keretében együttműködő szervezetek 1965 őszén új stratégiában egyeztek meg, miszerint a Romániának biztosított amerikai befektetéseket és kölcsönöket nem fogják ellenezni, de követelik, hogy ezek ellenében az amerikai kormány kérjen engedményeket a romániai magyar kisebbség számára. Úgy vélték, hogy az USA növekvő befolyását fel a jövőben tudják használni a kisebbség kulturális és emberi jogainak védelme érdekében (Száz, 1996, 74).

²³¹ Ez Ceaușescu befolyását is csökkentette Moszkvával szemben. A román elnök szeptemberben Moszkvába látogatott és kijelentette: nem hangoztatja többet Besszarábiával kapcsolatos területi követeléseit. Cserébe a szovjet vezetés megígéri, hogy figyelmen kívül hagyja Magyarország erdélyi magyarsággal kapcsolatos háttérben történő követeléseit (Courtney – Harrington, 1990, 257-260.).

²³² Az AESZ 1965. november 6-án tartott tisztújító közgyűlésén Teleki Béla beszédében hosszasan elemezte az erdélyi magyarság helyzetét, majd az Amerikai Egyesült Államokban folytatandó lobbitevékenység nehézségei okán a következő feladatot jelöli ki: „*Az egyetlen út, amelytől valamit remélhetünk az, hogy ha ezekhez a kereskedelmi szerződésekhöz és segítséghez bizonyos, a nemzetiségek helyzetét enyhítő, jogaikat, elsősorban az emberi jogokat biztosító feltételeket fűzünk. Ehhez tisztában kell lennünk pontosan a nyugati felfogást és külpolitikai célokat illetően. Azzal is, hogy a nemzetközi politikát mérhetetlen hipokrizis borítja: emberi jogok, egyenlőség, szabadság – jelszavak vannak a kirakatban, de mögöttük csak a gazdasági érdek a döntő, és az adandó alkalommal a keneteljes jelszavak és azok tartalma gondolkodás nélkül lesznek az anyagi érdekek feláldozva*” (Transsylvania, 1965g).

Ugyanezen év őszén Halpern és Patten képviselők úgy döntöttek, hogy „*Erdélyben maguk győződnek meg az ott élő magyarság sorsáról*” (Transsylvania, 1965f). Az útra az AESZ-tag Sándor István kísérte volna el őket, az útvonalat – a hotelfoglalásokkal és a programokkal együtt – Teleki Béla szervezte meg, az út költségeit pedig az AESZ állta volna (Sándor, 2010; Teleki 372/1965.10.30.). A szövetség részéről történt gondos szervezés ellenére az előkészítések körül „*több hiba történt*”, mert a képviselők a román látogatási és a magyar átutazási vízumok megszerzését „*az utolsó percre hagyták*” (Transsylvania, 1965f), illetve a román vízumot egyiküktől megtagadták, mivel a kongresszusi jegyzőkönyvben felfigyeltek neveikre. Több, mint valószínű, hogy a magyar átutazó vízumot is ezért tagadhatták meg mindkettejüktől (Száz, 1996, 71). Ennek ellenére a két kongresszusi tag abban a reményben, hogy Bécsben elrendeződhetnek a függőben lévő vízumok ügyei, repülővel Bécsbe utaztak, a vízumot azonban ott sem sikerült megszerezniük. Mivel Halpern képviselőnek nem volt román beutazási engedélye, visszautazott az Egyesült Államokba, míg Patten képviselő Sándor István kíséretében bérelt autóval Jugoszlávián keresztül, onnan határátlépési engedéllyel Magyarországon folytatta útját, azonban a nagyváradi határátkelőn már nem engedték át (Sándor, 2010b).

Mivel azonban Patten nem kívánta nyilvánosság elé tárni kudarcos útját, mindent megtett a romániai magyarság ügyében, amit a szervezetek kértek (Száz, 1996, 72), így a megghiúsult romániai útjáról visszatérő két képviselőházi tag újabb beadvánnyal fordult Rusk külügyminiszterhez a kisebbségi magyarság ügyében, melyet 51 képviselő írt alá (Transsylvania, 1966a).²³³ A levélre 1966 májusában érkezett külügyminisztériumi válasz azonban semmilyen lényeges információt nem tartalmazott. Elismerte a komplikált történelmi hátteret, és azt, hogy emberi jogi szempontból nézve vannak sérelmek, valamint megígérte, hogy foglalkoznak majd az ügygel, amint a kapcsolatok javulnak (Száz, 1996, 78). Emellett a Szenátusban Harrison S. Williams New Jersey-i demokrata szenátor tette szóvá a kérdést 1966. június 23-án, „*hivatkozva korábbi határozati javaslatára és*

²³³ Az Amerikai Magyar Szövetségen nevében, Száz Zoltán közreműködésével a külügyminiszternek eljuttatott levél nemcsak a kulturális és anyanyelvi használattal kapcsolatos jogsértéseket említette, de a gazdasági és munkahelyi hátrányos megkülönböztetést is górcső alá vette, mivel az akkor még létező, Magyar Autonóm Tartományból átalakított Maros-Magyar Autonóm Tartomány működése idején a román kormány nagyon keveset fektetett a vidék iparosításába, melyekre konkrét példákat is említettek. A levél a román kormány nemzetiségi politikájának elítélésével fejeződött be, és arra kérte a külügyminisztert, hogy lépjen közbe a román kormánynál a romániai magyarság érdekében (Száz, 1996, 77-78).

hangsúlyozva, hogy a helyzet azóta sem javult semmit” (Transsylvania, 1966a). Ahogy korábban említésre került, az egyes kongresszusi képviselők által tanúsított nyitottság ellenére az ügy ebben az évben sem juthatott el odáig, hogy a javaslatokat betérjesztők által sürgetett meghallgatásokat a Kongresszus Külügyi Bizottságának *Európai Albizottsága* tárgyalásra tűzze, amely a Kongresszusban történő szavazásra bocsátás feltétele volt (Transsylvania, 1965d).

Erre csupán 1968-ban került sor, ekkor az ügy előrehaladtát több tényező is hátráltatta. Egyrészt a közelgő elnökválasztás, másrészt a Csehszlovákia szovjet inváziójától történő távol maradása okán Romániáról kialakuló egyre pozitívabb kép akadályozta meg az újabb törvények meghozatalát. Egyre több nyugati lap kezdett ugyanis úgy cikkezni, mihha a romániai magyarság helyzete sokat enyhült, és hogy a kollektív jogok és kulturális élet problémái megoldódni látszanak.²³⁴ Ennek ellenére, a fent említett két kongresszusi képviselő a további években sem adta fel a romániai magyarság ügyének napirenden tartását.²³⁵

6.1.2. A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága

A szervezetek fő stratégiája az időszak alatt változott: míg 1965-ig elleneztek az amerikai-román kulturális és kereskedelmi kapcsolatok bővülését, azután egyértelműen kiálltak mellette, és azok feltételül követelték a romániai magyar kisebbség emberi és kollektív jogainak teljesülését. Hosszú távú felvilágosító munkát végeztek a Kongresszusban, számos képviselőt először voltak képesek közvetlenül megszólítani, és folyamatosan figyelték a politikai döntéshozatali folyamatokat is. Az ebben az időszakban kialakított érdekvédelmi tevékenység a korábban az AESZ által alkalmazotthoz képest eltért

²³⁴ Lásd. pl. a *The New York Times* ekkoriban megjelent magyarellenes cikkét. Transsylvania, 1966b

²³⁵ 1968. június 13-án Halpern képviselő a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban 14 kongresszusi tag társával (Fino, Dulsky, Kupferman, Joel, Helstosky, Broyhill, Rodino, Cunningham, Addabbo, Minish, Philbin, St. Ange és Ashbrook képviselők) együtt tette szavá az ügyet, akik *„rámutattak arra, hogy az erdélyi magyarok emberi és nemzeti jogai még mindig nincsenek kellően biztosítva”* (Transsylvania, 1968a). 1968 augusztusának elején pedig egy tudományos és kulturális csereegyezmény, továbbá az atomenergia használat terén történő együttműködés kapcsán érkezett román delegáció Washingtonba. Az egyezményekről július 8-án született megállapodás, amelyet július 19-én kongresszusi vita követett, ahol Ashbrook ohioi képviselő vezetésével tizenkét képviselő (Fino, Dulski, Addabbo, Minshal, Lukens, Helstoscki, Howard, Bryhill, Buchanan, Pucinski és Horton) állt ki erélyesen az erdélyi magyarság mellett, hangsúlyozva, hogy az atomenergia kérdésében való román támogatásnak nemcsak a kelet-európai szatellit állam, hanem a Szovjetunió is hasznát fogja látni (Transsylvania, 1968b).

abban, hogy már nem a különböző emberi jogi szervezetekkel való együttműködésre (habár történt ebben az időszakban is együttműködés velük is, lásd *Nemzetközi Jogászsövetség*) fektette a hangsúlyt, hanem más emigrációs szervezetekkel (EVB, EB) való együttműködésre és a magyar diaszpóra ernyőszervezete (AMSZ) alatt történő közös tevékenységre, valamint az ezáltal kihasználható kapcsolatokkal foglalkozott. Ún. „forró” taktikákat azonban kevésbé alkalmaztak: nem voltak médiamegjelenéseik, nem voltak képesek a közvélemény befolyásolására, ahogyan az akkoriban még jelentős részben a határon túli magyarság iránt érdeklődő amerikai magyar diaszpóraszervezeteket sem voltak képesek igazán átütő módon mobilizálni. Habár a két képviselő erdélyi útja – amennyiben sikerrel jártak volna – minden bizonnyal nagyobb nyilvánosságot hozhatott volna az ügynek, erre azonban a román hatóságok ellenállása miatt nem kerülhetett sor.

Ebben az időszakban az AESZ és a vele együttműködő szervezetek által kifejtett érdekvédelmi tevékenység nem volt hasznosítható a végrehajtó hatalom számára, mivel nem volt olyan a nemzetközi politikai kontextus, hogy a végrehajtó hatalom és a diaszpóra céljai között kölcsönös együttműködés alakuljon ki, ezért a diaszpóra által nyújtott információkat és kapcsolatokat sem nem tudták belpolitikai tőke kovácsolására hasznosítani. Ugyan Románia az USA végrehajtó hatalmának érdeklődésének homlokterében volt, hiszen Johnson 1964 februárjában úgy döntött, hogy Romániát tesztállamként fogja használni az új amerikai kereskedelempolitika többi kelet-európai államra történő kiterjesztése előtt, a kölcsönös kapcsolatok azonban még nem mélyültek el eléggé annyira, hogy az amerikai fél komolyabb, a kelet-európai ország belügyeit érintő feltételt köthessen hozzájuk, és ez nem is állt érdekében. Ezért az amerikai magyar diaszpóraszervezetek hiába változtattak stratégiát, és kezdték el 1965 ősztől a kapcsolatok bővítését támogatni, és próbálták meg ennek feltételül szabni a magyar kisebbség jogvédelmét, ez a végrehajtó hatalom Romániát támogató álláspontján nem tudott változtatni.

A törvényhozás nagymértékű ellenállása viszont lehetővé tette a szervezetek számára a képviselőkkel és a szenátorokkal való kapcsolatépítést, ami ugyan megalapozta a későbbi lobbiakezeléseket, ugyanakkor az előbbi ok miatt nem volt különösebben közvetlen eredménye. Habár az USA és a diaszpóra külpolitikai céljai csak 1965-től kezdtek egybeesni, a vietnámi háború majd a közelgő elnökválasztás miatt a belpolitikai helyzet nem volt alkalmas arra, hogy a kelet-európai kereskedelmi kapcsolatokat bővítsék, és a romániai magyar

kisebbséggel szembeni jogsértések orvoslásának érvényt szerezzenek. A szervezeteknek hiába voltak kiterjedt kapcsolatai az országban, ezek nem voltak hasznosak az amerikai fél számára. Továbbá a diaszpóratagok elitjei ugyan magas társadalmi tőkével rendelkeztek az AMSZ-en keresztül, befolyásuk mégis túlságosan alacsony volt ahhoz, hogy a kétoldalú kapcsolatokra bármilyen hatással legyenek. Annak ellenére, hogy ez volt az első alkalom, hogy az amerikai törvényhozás megemlítette a magyar kisebbség kérdését az amerikai-román kétoldalú kapcsolatokat illetően, mivel nem tudtak stratégiai együttműködést kialakítani a végrehajtó hatalommal, saját céljaikat sem voltak képesek elérni, valamint politikai igényeiket sem tudták kellő hatékonysággal képviselni.

6.2. A CHRR és Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának eltörlésére tett kísérlete I. (1976-1982)

6.2.1. Az eset rövid leírása

A romániai magyar kisebbségről szóló 1975-ben megjelent újságcikk több értelemben is felkavarta a romániai magyarságért végzett érdekvédelmi tevékenységet. Egyrészt számos képviselő küldött aggódó levelet az amerikai külügyminisztériumba az éppen akkoriban zajló kedvezményes kereskedelmi státusz Romániának történő megítélése miatt, másrészt a magyar diaszpóra második generációja is aktivizálta magát, és tüntetések szervezésével, újsághirdetésekkel hívta fel az ügyre a figyelmet a következő évben. Az amerikai külügyminisztériumnak a Moszkvától független külpolitikát folytató Romániával kialakult kereskedelmi kapcsolatai jelentősen bővültek az időszak kezdetétől fogva folyamatosan. Habár a State Departmentnek tudomása volt a nemzetiségek helyzetéről, és 1975 és 1976 folyamán több ízben – előbb a bukaresti amerikai nagyköveten, majd a Képviselőház Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának vezetőjén keresztül – rendelt háttér tanulmányokat a romániai magyar kisebbség helyzetének tisztázására, azok csak felszínes tényeket állapítottak meg, és úgy vélték, hogy nem történnek tömeges jogsértések az országban.

A CHRR megalapítására egy ad hoc jelleggel New Yorkban szervezett tüntetés és egy, a *New York Times*-ban megjelent újságcikk nyilvánosságra hozatala nyomán került sor 1976 májusában. Ettől fogva tagjai tanúvallomásaikban minden évben arra kérték az amerikai külügyminisztériumot, hogy értesse meg a román vezetőséggel azt, hogy amennyiben kereskedelmi előnyökre kíván szert tenni, hagyjon fel a kisebbséggel szemben tanúsított

diszkriminatív magatartással. Névleg a legnagyobb vámkedvezményes státusz eltörlése mellett álltak ki, azonban ez csupán gesztus volt (Hámos, 2016). A CHRR a tanúmeghallgatások során már ebben az évben számos, a státusz meghosszabbítása ellen kiálló szervezettel alakított ki szövetséget, így a zsidó *Student Struggle of Soviet Jewry*-val és az AFL-CIO nevű szakszervezet-óriással is. 1976-ban összesen hét határozati javaslatot nyújtottak be a Kongresszus mindkét kamarájában, és habár ezek megvitatására nem került sor, az ülészak legutolsó napján 16 képviselő szólalt fel a témában, akik mindannyian élesen elítélték a román kormány magatartását a magyar kisebbség elnyomásával és a zsidó kivándorlás gyakorlatával kapcsolatban. A CHRR amerikai magyarokon keresztül több ezer levelet küldetett szét, és két tüntetést is szervezett ebben az évben, egyet New Yorkban, egyet pedig Washington D.C.-ben. Emellett a CHRR tárgyalt a Külügyminisztérium magyar és román ügyekkel foglalkozó tisztviselőivel és a Fehér Ház nemzetiségi csoportokkal foglalkozó tanácsadójával.

1977-től kezdve a CHRR folytatta a levélkampányok szervezését, továbbá sikerült kapcsolatot kialakítania az új elnök, Carter kampányfőnökével, majd megválasztását követően Carter szülővárosában újabb tüntetésre került sor. Ennek köszönhetően sikerült kapcsolatot kialakítaniuk az újonnan felállított Emberi Jogi és Humanitárius Ügyekért felelős külügyminiszter-helyettessel, Patricia Deriannal, amelynek során a Külügyminisztérium ezen osztályát minden évben információval látták el a magyar kisebbséggel kapcsolatban. Az osztály továbbá megbízta a CHRR-t azzal is, hogy a Ford-kormány idején, a bukaresti amerikai nagykövet által a romániai magyarságról elkészített jelentést bírálják felül, amelyet az év áprilisában meg is tettek. Ennek jelentősége abban volt, hogy az elnöknek félévente kötelezően leadandó emberi jogokról szóló országjelentésére is ráhatással lehettek, melyet a Helsink-i Egyezményben lefektetett elvek érvényesülésével kapcsolatban minden egyes kelet-európai országról tennie kellett. Ennek ellenére az amerikai külügyminisztérium nem volt meggyőződve arról, hogy a kollektív diszkrimináció vádja megfelelt volna a valóságnak. 1977 júniusában a CHRR újabb kongresszusi akciót indított: Ed Koch és a hozzá csatlakozó 55 képviselő levélben fordult az elnökhöz, akit a romániai magyarság helyzetének alapos vizsgálatára kértek a státusz meghosszabbítása előtt, az akció azonban nem járt eredménnyel. Habár első ízben fordult elő, hogy az elnök figyelmeztette a román rezsimet, valamint, hogy a bukaresti amerikai nagykövetet a román

külgyminisztériumba küldette, hogy figyelmeztesse a román kormányt: hagyjon fel a kisebbségi elnyomás gyakorlatával; az elnök meghosszabbította Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszát. A szenátusi tanúmeghallgatások után pedig a CHRR-nek lehetősége volt a bukaresti amerikai nagykövettel is tárgyalni, és tájékoztatni őt a fejleményekről. A Külgyminisztérium ebben az évben a kedvezmények mellett való kiállása ellenére jelentésében tudomásul vette a CHRR létezését, és belevette a magyar kisebbség helyzetének értékelését is. Emellett szintén ebben az évben a CHRR megjelentetett egy újabb fontos újságcikket, és egy újabb tüntetést szervezett ezúttal Washington D.C.-be, amelynek hatására július 20-án a CHRR munkatársait bekérették a Fehér Házba, ahol a *Nemzetbiztonsági Tanács* egy vezető munkatársa elismerését fejezte ki a szervezetnek, és közölte, hogy a CHRR által készített összefoglaló alapján tájékoztatta a román nagykövetet a magyar helyzetről. November végén pedig újból a külügyi tisztviselőkkel folytattak sikeres tárgyalásokat.

Emellett ettől az évtől a Kongresszus Helsinkii Egyezmény Végrehajtását Felügyelő Bizottságánál is tett tanúvallomásokat, amelyekre májusban került sor. Júliusban pedig a CHRR a New Jersey-i képviselőnővel, Millicent Fennwickkel, folytatott megbeszélést, aki befolyásos tagja volt a Helsinkii Bizottságnak, és aki megbízható támogatója volt az ügynek. Augusztus 1-jén pedig elkészült a *U.S. Helsinki Committee* végső jelentése a kihallgatásairól, a gyűjtött adatokról és az ezekre alapított javaslatairól, amelynek tartalmához a CHRR nagymértékben hozzájárult, mivel a Romániáról szóló rész egynegyede a magyar kisebbséggel szembeni emberi jogsértéseket sorolta fel. Mindez a Külgyminisztérium figyelmét is felkeltette: szeptember 9-re a szervezet meghívást kapott abból a célból, hogy segítsék az amerikai küldöttség felkészülését a közeledő, Belgrádban tartott helsinkii utókonferenciára, mellyel kapcsolatban a CHRR tagjai arra kérték az elnököt, hogy Belgrádban az amerikai delegáció szólaljon fel a romániai magyarság ügyében, mely több ízben meg is történt. A Belgrádi konferencián a szervezet tagjai személyesen nem, de a következő madridi utókonferencián már sajtóigazolvánnyal részt tudtak venni.

1978-ban a CHRR egyrészt Király Károly, Kovászna megye volt első párttitkárának romániai magyar kisebbségről szóló, a román vezetésnek szánt levelei tartalmának minél szélesebb körű ismertetésére fókuszált, illetve egy vele való interjú készítésére, amire végül sikerrel sor került, és amely Nyugaton nagy felháborodást keltett. Emellett másik

legfontosabb akciója az éppen akkor az USA-ba látogató Ceaușescu ellen szervezett New York-i és washingtoni tüntetés és kongresszusi ellenállás megszervezésére fókuszált. A kongresszusi akciók azonban nem jártak sikerrel, mivel Carter elnök kijelentette, hogy az érzékeny területi kérdéseket már nem lehet felvetni, és hogy az amerikai-román együttműködés kínálja a legjobb megoldást a haladásra, így nem látta szükségesnek azt sem, hogy módosítson az USA Románia felé irányuló politikáján. Ennek ellenére a látogatás előtt a CHRR tagjai személyesen tárgyalhattak a Külügyminisztérium legfontosabb tisztviselőivel, több miniszterhelyettessel, és többször fogadták őket a Fehér Házban a látogatást előkészítő munka során, továbbá a szervezet tagjai igyekeztek minden olyan kongresszusi taggal is tárgyalni, akiről sejthető volt, hogy személyesen is találkozhatnak a román államelnökkel. Annak ellenére, hogy az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok fejlődtek, a személyes látogatás az államelnök számára komoly kudarcot jelentett, és soha többé nem látogatott újra az USA-ba. A Külügyminisztérium egyértelműen felvetette a magyar kisebbség ügyét a látogatás során, és a román vezetőség tisztába került azzal, hogy a kérdés mennyire érdekli az amerikai kormányt, a Kongresszust és az amerikai közvéleményt. Ezen akcióik mellett a CHRR tagjai 1978-ban is részt vettek tanúmeghallgatásokon, és igyekeztek folytatni a kongresszusi tagok meggyőzését Románia kedvezményes státuszának felfüggesztéséről. Ennek az évnek további újdonsága volt a más emberi jogi szervezetekkel történő együttműködés is, melyre első alkalommal került sor: mind az *Amnesty International*, mind a *Minority Rights Group*, mind pedig az *International Human Rights Law Group* vallomásaiba és jelentéseibe beépítették a magyar kisebbségekről szóló – a CHRR által összeállított – híreket, adatokat.

1979-ben a CHRR magas rangú tisztviselők és törvényhozási képviselők körében folytatta felvilágosító kampányát. Az 1979-es év a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbítása szempontjából fontos fordulópontot jelentett, mivel ez volt az első év, hogy a román kereskedelmi kedvezmények 1975-ös megszavazása óta egy – a tanúmeghallgatások után, Richard Schulze pennsylvaniai képviselő által többedmagával együtt benyújtott H.Res.317-es számú, a státusz meghosszabbítását ellenző – határozati javaslat kapcsán a Képviselőház teljes ülésén nyilvános vita volt arról, hogy megvonják-e Romániától azokat az emberi jogok megsértése miatt. A szavazást a CHRR részéről több hetes lobbitevékenység előzte meg, a kihallgatásokon való részvétel mellett személyesen és

írásban keresték fel a képviselőket szavazatuk elnyerése érdekében, valamint újfent levélíró kampányt szerveztek az amerikai magyarság köreiben. Emellett a CHHR mindegyik kongresszusi körlevélnek és jelentésnek a szerzéséhez, a hozzájuk kapcsolódó aláírások összegyűjtésében is fontos szerepet vállalt: számos szimpatizáló képviselő és szenátor irodáján keresztül kapott lehetőséget arra, hogy a kongresszusi eljárásba bekapcsolódhasson anyaggyűjtéssel, tájékoztatással, fogalmazványok készítésével, és segítségét a Kongresszusban zajló vitákon elhangzott beszédek megírásában is igénybe vették. 1979 volt az első év, amikor a Kongresszus tagjai írásbeli utalást tettek arra, hogy az emigráció kérdését az emberi jogok tágabb kontextusának részeként kezelték. Carter és kormánya azonban visszautasította ezt a szemléletmódot, mivel tudta, hogy Románia soha nem volna képes megfelelni a Kongresszus elvárásainak. Emellett a közelgő elnökválasztás miatt a CHRR arra buzdította az amerikai magyarokat, hogy a maga területén tegyen meg mindent a magyarság politikai mozgósítása érdekében. Ezenkívül az abban az évben Kelet-Európába utazó amerikai kormányküldöttséget is sikerült felkészíteniük a romániai magyar kisebbség helyzetével kapcsolatban: tárgyalhattak többek között Matthew Nimetzcel, a Külügyminisztérium e területért felelős tanácsosával, aminek köszönhetően a romániai magyar kisebbség jogfosztottsága a napirend egyik fontos pontját képviselte az amerikai-román tárgyalások során.

1980-ban pedig egy, a Kongresszus tagjaiból álló romániai felderítő úthoz biztosítottak felkészítő anyagokat, melynek eredményét a résztvevők egy albizottsági jelentésben foglalták össze. Habár a jelentés igen pozitívan nyilatkozott az amerikai-román kapcsolatokról és a román belpolitikai helyzetről, a CHRR szövetségese, Richard Schulze a jelentéshez fűzött különvéleményében elégedetlenségét fejezte ki a romániai kisebbségi helyzet miatt. A CHRR nyomására újabb képviselőházi küldöttség látogatott Romániába, amely a román társadalmi helyzet kivizsgálását tűzte ki célul, melyre korábban nem volt precedens. Ez a küldöttségi jelentés szintén azt állapította meg, hogy a kulturális genocídium vádja nem állja meg a helyét, a magyar kultúra egészséges, különböző helyeken és szinteken, valamint, hogy az elnyomás nem csupán a kisebbségeket érinti, annak ellenére, hogy rájuk akutabban vonatkozik, mint másokra. Megállapította ugyanakkor, hogy a kritikák nagy része mégis helytálló, mivel a nem román intézmények működésének megszüntetése hozzájárul az asszimiláció kiteljesedéséhez. E kedvezőtlen jelentések miatt a Külügyminisztérium által

leadott éves Romániáról szóló emberi jogi országjelentés nem tartalmazta a magyar kisebbséget érő diszkriminációkat, ahogyan nem volt előrelépés a témában az az évben tartott amerikai-román emberi jogi kerekasztal tárgyalásokon sem. Ebben az évben pedig a kongresszusi tanúmeghallgatások miatt újfent benyújtott a legnagyobb vámkedvezmény státuszának eltörlésére beadott határozati javaslat sem járt sikerrel, és még vitára sem kerülhetett sor. 1980-ban több változás zajlott a CHRR szövetségeseit illetően: Christopher Dodd képviselőből szenátor lett, emellett képviselővé választották Tom Lantos, akik mindketten kulcsfontosságú szerepet játszottak az ügy későbbi keresztülvitelében. Lantos még abban az évben magánúton Romániába látogatott, hogy felmérje a magyar kisebbséget érintő helyzetet. Ezenkívül a CHRR az ekkor megválasztott új elnök, Reagan csapatával is elkezdte a kapcsolatokat kiépíteni, továbbá először vett részt személyesen egy helsinki utókonferencián, mely abban az évben Madridban zajlott, és amelyre a szervezet számos dokumentumgyűjteménnyel és háttéranyaggal készült. Mivel azonban éppen kormányváltás zajlott, a szervezetnek nehezebbre esett az amerikai küldöttség tagjaival szorosabb szövetségeket kialakítania, ennek ellenére sikerült elérniük, hogy az amerikai delegáció egyik tagja felvesse a kelet-európai kisebbségek ügyét, emellett pedig a CHRR által előterjesztett bizonyítékokon alapuló jegyzék a romániai magyarság ellen elkövetett jogsérelmeket taglalta.

Enyhe javulás volt érezhető az üggyel kapcsolatban 1981-ben a Kongresszus illetékes albizottságaiban, mivel a korábban kedvezményes bánásmód státuszának meghosszabbítása mellett kiálló, és az eredeti amerikai-szovjet kereskedelmi törvény módosítás szövegét szerző Charles Vanik visszavonult, így sokkal nagyobb súlya lett a CHRR-rel szövetséges képviselőknek. Emellett Tom Lantosnak köszönhetően a szervezetnek sikerült szoros munkakapcsolatot kialakítania Reagan új Emberi Jogi és Humanitárius Ügyekért felelős külügyminiszter-helyettesével, Elliott Abramsszel. Az 1981-es Románia emberi jogi helyzetéről szóló országjelentés is számos ponton felsorolta már a magyar kisebbség sérelmeit, és a Külügyminisztérium tisztviselői innentől fogva kiemelt figyelemmel követték a romániai magyarság helyzetét. Az ebben az évben zajló kongresszusi tanúmeghallgatásokon először jelent meg a baptista egyház részéről is tanú, aki alátámasztotta a romániai emberi jogsértéseket. Habár a meghallgatások után a Kongresszus tétlensége miatt a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok a megszokott mederben folytak

tovább, viszont 1981 volt az utolsó év, amikor egyik ház sem adott be határozati javaslatot az elnök emigrációval kapcsolatos jogfeladása ellen.

1982-ben a kétoldalú amerikai-román tárgyalásokon az emigrációra készülőkre kivetett oktatási adó volt a legfontosabb téma, aminek ellenére a kedvezményes státuszt Reagan mégis meghosszabbította. Javaslatának hangvétele azonban erősen megváltozott az előző évekhez képest: bár javasolta a román vámkedvezmények megújítását, bírálta az emberi jogok megsértéseit, és éreztette, hogy Románia nem veheti biztosra, hogy kereskedelmi kedvezményeit a jövőben nem fogják megvonni. Emellett azonban először történt meg, hogy az amerikai elnök egy nagyobb összegű hitelt tagadott meg Romániától.

A CHRR által sürgetett kongresszusi felszólalások ellenére a magyar kisebbség ügye háttérbe szorult. Jelentős előrelépés volt azonban az, hogy a Szenátusban elfogadták a Dole szenátor által beadott határozati javaslatot, mely szerint a nyári tanúmeghallgatásokon kívül a Szenátusnak egész évben nyomon kell követnie a kétoldalú amerikai-román tárgyalások kapcsán az emberi jogok helyzetét, mely alatt nem csupán az emigrációs kvótát és az eljárások megkönnyítését, hanem a Helsinkai Egyezménynek ellentmondó kisebbségi és vallási csoportok elnyomásának csökkentését is értették. Mindez a végrehajtó hatalmat is fokozottabb ellenőrzésre szólította fel a román rezsimmal folytatott tárgyalások során. A legnagyobb vámkedvezmény státuszának megvonásával kapcsolatos határozati javaslatok megvitatására azonban a Kongresszus teljes ülése előtt ebben az évben sem került sor.

Emellett ebben az évben egy másik szervezet is aktivizálta magát a romániai vallási üldözések miatt, amellyel a CHRR szorosabb együttműködést alakított ki, a *North American Coalition for Human Rights in Rumania*, mely a kivándorlást támogató zsidó és keresztény szervezeteket tömörítette magába, és érdekvédelmi tevékenységének köszönhetően Georgia állam Képviselőháza megvonta Romániától a kedvezményes kereskedelmi státuszt. Ennek azonban nem lett országos következménye, viszont fontos momentum volt az ügy szempontjából, és számos együttműködést hozott a későbbiekben.

Szintén 1982-ben indult el a romániai magyar demokratikus ellenzék folyóirata, az *Ellenpontok*, majd a 10 követelést tartalmazó *Programpontok* és a *Memorandum a madridi konferencia résztvevőihez*, melyek részletes pontossággal ismertették a romániai magyarság jogainak széleskörű megsértését, és amelyeket később a különböző nemzetközi fórumokon a CHRR nyilvánosságra hozott. Ennek következtében a szerkesztőket letartóztatták, mely

egybeesett a madridi konferencia újbóli megnyitásával, amelyen a CHRR szintén részt vett, e kiadványokat és az ezzel kapcsolatos híreket terjesztve. A CHRR számos kongresszusi akciót hajtott végre a szerkesztők őrizetbe vétele és zaklatása elleni tiltakozásul, valamint decemberben tiltakozott az eljárás ellen Elliott Abrams külügyminiszter helyettesnél is, melynek eredményeképpen Szócsöt végül házi őrizetbe helyezték. Az *Ellenpontok* egyik disszidált szerkesztője, Ara-Kovács Attila tevékenysége nyomán a következő évben a CHRR segítségével pedig sikerült felállítani egy hírszolgálatot, amely innentől kezdve folyamatosan közvetítette a romániai magyarság jogsérelmeit, és amely a későbbi érdekvédelmi tevékenység alapjául szolgált, következésképpen egy jelentős cezúra is volt az ügy képviselőjében.

6.2.2. Az eset részletes történeti ismertetése

A CHRR már megalapításakor rendezett tüntetései miatt felkeltette mind az amerikai mind a román hatóságok figyelmét, annál is inkább, mivel Hámos László már ekkor írt Ford elnöknek. Hivatkozva arra, hogy az elnök az emberi jogok tekintetében nyitott volt: „*emberi jogokkal kapcsolatos támogatására, amely az amerikai magyarok között közismert tény*”, kérte tőle az ügy támogatását (Hámos László levele Ford elnöknek, 1976. május 5. CO125 6/2/76-1/20/77. White House Central Files, CO 125 – Romania 1/1/76-3/31/76 [Exec] Box 44. *Gerald R. Ford Presidential Library*). A megmozdulással kapcsolatban azonban az USA-val éppen friss kereskedelmi egyezményt kötött román diktátor nemtetszését fejezte ki, és azok felfüggesztését követelte. Az amerikai fél azonban úgy találta, hogy a tüntetésekben nem volt semmi jogellenes, nem sértett törvényt, ezért nem tehettek semmit. Megjegyezték ugyanakkor, hogy nem értenek vele egyet, mivel elismerik Románia második világháború után kialakult határait (From Brent Scowcroft, Meeting with Stefan Andrei, Secretary for International Relations Romanian Communist Party, June 22, 1976; From George S. Springsteen to Brent Scowcroft. Call by Stefan Andrei, Secretary for International Affairs of the Central Committees of the Romanian Communist Party Executive Secretary, June 18, 1976. Romania – 4. National Security Adviser. Presidential Country Files For Europe and Canada. Country file: Portugal-State Department Telegrams. Box 11. *Gerald R. Ford Presidential Library*).

Továbbá egy, az akkoriban megbízólevéllel ellátott, USA-ba akkreditált román nagykövet, Nicolae M. Nicolae fogadására készített háttérjelentésből az derül ki, hogy az amerikaiak szerint a tüntetések, habár „*békések*” voltak ugyan, de „*irredenta*” hangvételük aggasztotta a románokat, mivel a román pártvezetés attól tartott, hogy a megmozdulások mögött a budapesti kormányzat áll, aki pedig Moszkva ösztönzésére cselekszik. Ezért arra kérték az amerikaiakat, hogy próbálják meg mérsékelni a románellenes érzelmeket. Erre a State Department azt felelte, hogy az amerikai törvények nem akadályozhatják meg a különböző politikai nézetek kifejezését, és hogy habár mindent megtettek, hogy a román személyzet személyi és anyagi biztonságát garantálják az országban, nem tudták és nem is akarták volna megakadályozni e tüntetések megvalósulását (Briefing Memorandum for the President. Nicolae M. Nicolae. Appointed Ambassador of the Socialist Republic of Romania. CO 125 6/16/76-1/1/77. White House Central Files, CO 125 – Romania 1/1/76-3/31/76 [Exec], Box 44. *Gerald R. Ford Presidential Library*).

A romániai magyarság ügye azonban természetesen nem volt ismeretlen kérdés az amerikai végrehajtó hatalom számára. Ennek kapcsán a CHRR tevékenységétől teljesen függetlenül már a tüntetések előtt jó pár hónappal hosszas levelezés indult meg kongresszusi képviselők, szenátorok és a Külügyminisztérium között. Az általános történeti bevezetőben említett, a romániai (különösen a magyar és a német) kisebbségek diszkriminációjáról szóló *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-ban megjelent cikk ugyanis számos kongresszusi képviselőt aggasztott: Robert Bauman vezetésével 1975. július 22-én összesen 38-an tiltakoztak az elnöknel az e kisebbségeket is érintő diszkriminációk és más emberi jogsértések, legfőképpen a családgyesítések hiánya miatt, amit 1976 februárjában újabb levél követett. Ebben Bauman felhívta a figyelmet arra, hogy azóta a helyzet csak romlott, és a nemzetiségeket érintő diszkriminációk tovább folytatódtak, melyet időközben a *Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsa* és a *Német Nemzetiségi Dolgozók Tanácsa* is megerősítettek. Emellett pedig felhívta a figyelmet arra, hogy az 1976 nyarán meghosszabbított román kedvezményes státusz többek között a Helsinkii Egyezmény 7. paragrafusára szerint a családgyesítések is feltételül kellett, hogy szolgáljanak, amellyel kapcsolatban szintén nem volt tapasztalható javulás (Robert A. Bauman levele Ford elnöknek, 1976. február 20, CO 125 4/1/76-5/31/76. White House Central Files, CO 125 – Romania, 3/31/76 [Exec], Box 43. *Gerald R. Ford Presidential Library*).

A CHRR által megrendezett tüntetések után pedig 1976 májusában ezt további, a szervezettel szorosabb kapcsolatot tartó képviselők és szenátorok (Ed Koch, Christopher Dodd), valamint más szenátorok (pl. Sam Nunn) levelei is követték. Az ismétlődő megkeresések és tiltakozások aggasztották a helyettes nemzetbiztonsági tanácsadót, Brent Scowcroftot, a Nemzetbiztonsági Tanács egyik munkatársát, A. Denis Cliftet és a Külügyminisztérium főtitkárát, George Springsteent is, akik attól tartottak, hogy az amerikai-román kereskedelmi kedvezmények meghosszabbítása a Kongresszus ellenállásába ütközhet, ezért Robert Barnes bukaresti amerikai nagykövetet kérték fel, hogy részletes tájékoztatást adjon a romániai magyarság helyzetéről (From A. Denis Clift. Memorandum for Brent Scowcroft. Congressional Interest in Hungarian Minority in Romania and Continuation of MFN for Romania. May 12, 1976 és From George S. Springsteen. Memorandum for Mr. Brent Scowcroft, The White House. Interim Reply to Congressman Bauman's Query Concerning Treatment of Hungarian and German Minorities in Romania. NSC Log #7601152. CO 125 4/1/76-5/31/76, White House Central Files, CO 125 – Romania, 3/31/76 [Exec], Box 43. *Gerald R. Ford Presidential Library*).

A képviselőknek a tüntetések után küldött válaszában Springsteen kifejtette, hogy a magyar kérdéssel kapcsolatban fontos észben tartani, hogy bizonyos jogfosztások a szocialista rezsim jellegéből fakadnak, és minden állampolgárra vonatkozóan egyaránt érvényesek, függetlenül azok etnikai vagy vallásos háttérétől, és hogy természetes, hogy a román és magyar népesség ellentmondásos története miatt ezeket a korlátozásokat nagyobb nehezteléssel veszi a magyar kisebbség, mint a román többség. Leszögezte, hogy az amerikai külügyminisztérium elítél bármilyen jellegű diszkriminációt, és hogy a fokozatos keletnyugati közeledés hosszú távon a civil szabadságjogok visszaállításához vezethet, valamint, hogy a Külügyminisztérium továbbra is kiáll az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása mellett, és a kérdéseket fel fogja vetni a román féllel folytatott tárgyalások folyamán. A csatolt 8 oldalas jelentés részletesen tárgyalta a *Nemzeti Kulturális Örökség* törvényt, amelynek egyes részei kisebbségellenesnek minősülnek. Kitért a magyar anyanyelvű kisebbség vitatott számára, a magyar nyelvű rádió és tévé adások színvonalára, a magyar nyelvű kisebbséggel kapcsolatos román kultúrpolitikai döntésekre, az anyanyelvű oktatás kérdéseire, és az annak lehetőségét biztosító intézményekre, az anyanyelv hivatalos használatának lehetőségre, az „*állítólagos munka és lakhatási diszkriminációra*”. Tárgyalta

továbbá a magyar és a német kisebbségi vezetők „*állítólagos nyilatkozatát*” (sic!), melyet a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* lehozott, valamint a külföldiek elszállásolásának tilalmát és az egyházak állítólagos üldöztetését (From George S. Springsteen Memorandum for Mr. Brent Scowcroft, The White House. Reply to Congressman Bauman’s Query Concerning Treatment of Hungarian and German Minorities in Romania. NSC Log #7601152. Attachment: Draft letter to the Congressman and Information about Romania’s Magyars. May 8, 1976., CO 125 4/1/76-5/31/76, White House Central Files, CO 125 – Romania, 3/31/76 [Exec], Box 43. *Gerald R. Ford Presidential Library*).²³⁶

A magyar kisebbség helyzetével tehát az amerikai külügyminisztérium már korábban is tisztában volt, így a CHRR által kifejtett tevékenység ebben a kontextusban nem az ügy tematizálásában, hanem a módszerekben és a megközelítésben jelentett újdonságot. Ahogy korábban említésre került, a szervezet konkrét érdekvédelmi tevékenysége az 1974-ben elfogadott Kereskedelmi Törvényhez kapcsolódóan bontakozott ki, amely fő feltételként a zsidók szabad kivándorlásának jogát szabta, és amely jogot adott a Kongresszus számára, hogy megvonja Románia legnagyobb vámkedvezmény elvét, amennyiben a feltétel nem teljesül. Mivel a Kereskedelmi Törvény szövege nem volt eléggé egyértelmű, és a törvény módosítása rendkívüli nehézségekbe ütközne, egy olyan kongresszusi határozat benyújtásáért és elfogadtatásáért is dolgoztak, amely világosan leszögezte volna, hogy a román kereskedelmi kedvezmények felülvizsgálatánál a romániai magyar kisebbség jogainak helyzetét is figyelembe kell venni (EV, 1976).

A CHRR *New York Times*-ban megjelent hirdetésének korábban említett előnye volt, hogy Ed Koch demokrata képviselő, híres emberi jogi aktivista, később New York polgármestere felvette a kapcsolatot a szervezőkkel, a hirdetést²³⁷ pedig csatolta a kongresszusi jegyzőkönyv mellé (Kovács, 2016b). Kezdetben a Képviselőház *Subcommity*

²³⁶ A jelentésről a CHRR a Carter-kormány alatt bírálatot készített, lásd lejjebb.

²³⁷ A *New York Times*-ban majdnem egy teljes oldalt kitevő hirdetés jelent meg 1976. május 7-én, és végigvette azokat a rendelkezéseket, amelyek következtében a romániai kisebbségeket diszkrimináció éri (a anyanyelvű oktatás és nyelvhasználat szűkös lehetőségei, a történelmi adatok és statisztikák meghamisítása, a kulturális archívumok elkobzása, a rokonokkal való kapcsolatfelvétel lehetetlensége és a kisebbségi közösségek szétzilálása). Ezután számba vette azokat a nemzetközi jogi és a saját alkotmányában lefektetett kötelezettségeket, amelyeket Románia ezen gyakorlatával megsértett. A cikk végén felszólította az Egyesült Államokat az emberi jogokért történő kiállás mellett: a Kongresszust arra kérte, hogy a legnagyobb kedvezmény elvének csupán a szabad kivándorláshoz való feltételszabás gyakorlatát vonja vissza, az amerikai kormányt pedig arra, hogy gyakoroljon nyomást Romániára kisebbségekkel való bánásmód javításának érdekében (NYT, 1976).

of International Trade munkatársai nem voltak nyitottak a CHRR által nyújtott információkra. Koch azonban felkereste a szervezetet, és onnantól fogva szorosan együttműködtek, a demokrata képviselő ugyanis számos szempontból alátámasztotta törekvésüket abban, hogy a zsidó kivándorláshoz kapcsolódó feltételt kiterjesszék más kisebbségek emberi jogainak teljesítéséhez, amelyhez rendszeres tanúmeghallgatások tételére lett volna szükség (Hámos, 2016). Miután Koch segített a szervezetnek átvergődni a bürokratikus akadályokon, a CHRR tagjai évente kétszer (egyszer a Szenátusban, egyszer a Képviselőházban) alaposan előkészített tanúvallomások nyújtásával végezték érdekvédelmi tevékenységüket. Ennek során fő érvelésük az volt, hogy a szabad emigráció csak egy a sok emberi jog közül, de számos más emberi jogot tagadtak meg a romániai kisebbségektől (Hermann, 2011, 95; Kovács, 2017, 11).

A *Szenátus Pénzügyi Bizottsága* 1976. szeptember 8-án kezdte meg az ügy tanúvallomásokkal történő kivizsgálását, amelyen az ellenzők szélesebb csoportját, az amerikai munkásokat az olcsó konkurens román munkaerőtől féltő óriás szakszervezet (AFL-CIO), valamint a szabad kivándorlást támogató román menekültügyi szervezet mellett magyar és zsidó oldalról Hámos László és Száz Zoltán, illetve a fent már említett Jakob Birnbaum rabbi képviselték. Ügyüket Edward Koch képviselő és a tüntetésre írásbeli nyilatkozatot küldő, szintén New York-i szenátor, James Buckley is támogatták (Courtney-Harrington, 1991, 402). Itt a legnagyobb vámkedvezmény elvének meghosszabbítása érdekében tanúskodott többek között Hartman helyettes külügyi államtitkár, Barnes bukaresti amerikai nagykövet, továbbá három külügyi tisztviselő, akik azzal az indoklással éltek, hogy a román kormány független Moszkvától, így fontos a támogatásuk (Transsylvania, 1976b, 4.). A CHRR és az AMSZ tagjai tanúvallomástételeinek legnagyobb jelentősége leginkább abban állt, hogy a legnagyobb kedvezmény státuszának addig egyedüli feltételét, a szabad kivándorlás kérdését kiterjesztették az emberi jogokra (Courtney-Harrington, 1991, 402.) Az öttagú CHRR küldöttség szóbeli vallomásai mellett egy huszonnyolc oldalas dokumentumot is benyújtott, amely teljes egészében jegyzőkönyvbe lett foglalva²³⁸ (EV, 1976). A CHRR vezetője tanúvallomásának végén

²³⁸ Az írásbeli vallomásban, miután részletesen elemezték az 1974-es kereskedelmi törvényben rejlő ellentmondásokat, kijelentették, hogy a kereskedelmi törvényben lefektetett valódi cél csak az emberi jogok minél teljesebb érvényesülése lehet, míg a szabad kivándorlás csupán egy az emberi jogok közül, s csak eszközként lehet felhasználni egy magasabb rendű cél megvalósítása érdekében. Ezért elfogadhatatlannak

felkérte a Külügyminisztériumot arra, hogy értesse meg Románia vezetőjével: amennyiben kereskedelmi előnyökre szeretne szert tenni, jobban teszi, ha nem tart továbbra is nehéz helyzetben egy ekkora létszámú kisebbséget. Végül leszögezte, hogy a CHRR mindenképpen a két nemzet közötti béke és egyetértés pártján áll, aminek érdekében semmi más nem szeretne, mint Romániának a jelenleg is érvényben lévő nemzetközi joghoz való igazodását, és a kisebbségi intézmények teljes körű visszaállítását (CHRR, 1976).

A *Képviselőház Kereskedelmi Albizottságának* hat nappal később kezdődő meghallgatásán az emberi jogokért küzdő szervezetek nehezebb helyzetben találták magukat. Amellett, hogy Hámos Lászlónak igen szűk időkeretet biztosítottak (Transsylvania, 1976b), akkor érkezett meg a *Képviselőház Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága* vezetőjének, Jonathan Binghamnek helyszíni tanulmánya a romániai kisebbségekről, amelyben kijelentette, hogy az egyes „*amerikai csoportok által hangoztatott «kulturális tömegyilkosság» állítása fel lett nagyítva*”, és hogy Románia – annak ellenére, hogy a procedúrák nehézkesen folynak – elkötelezte magát a humanitárius problémák, így a szabad emigráció kérdése mellett (Courtney – Harrington 1991, 403.). A kihallgatások során a szervezet számára világossá vált az is, hogy bizonyos amerikai kormánykörök, román cégek és ekkor még a kongresszusi képviselők 90%-a Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának megadása mellett állt (EV, 1976).

tartják azt, hogy az elnök június 2-án nyilvánosságra hozott képviselőknek szánt üzenetében mindkét háznak csupán gépies beleegyezését kéri a kedvezményes kereskedelmi státusz meghosszabbítására. Erre és a román kormány nemzetközi jogi normákat sértő módon történő kisebbségekkel való bánásmódjára hivatkozva arra kérték a Képviselőházat, hogy fogadja el az elnök jogfeladási gyakorlatát megtagadó határozati javaslatot, valamint szavazzon meg további, a romániai emberi jogok megfigyelésére vonatkozó tervezeteket tartalmazó törvényjavaslatokat. Emellett felhívta a figyelmet arra is, hogy egyrészt a zsidó kivándorlás gyakorlata a Szovjetunióval kötendő kereskedelmi törvényre lett szabva, másrészt arra, hogy míg a zsidó kisebbség Izraelbe történő kivándorlásával saját, ősi hazájába vándorol vissza, addig ez a megoldás nem lehet érvényes a többi (német és magyar) kisebbség számára. Továbbá kijelentette, hogy a román kommunista rezsim független külpolitikai imázsa csupán üres jelszó. Miután felhívta a figyelmet arra, hogy az emberi és kisebbségi jogok megsértése mely konkrét nemzetközi (Románia által is ratifikált) normákkal ütközik, részletesen felsorolta azokat a területeket, amelyeken az erdélyi magyarság jogainak érvényesülése csorbát szenved, megadva azokat a követeléseket is, amelyeket a CHRR szerint az amerikai államnak számon kellene kérnie a román kormányon. A tanúvallomásnak ezen kilenc pontból álló részét a CHRR aprólékos gonddal, számos konkrét statisztikai adattal tüzdelve, leginkább külföldi folyóiratok cikkeire támaszkodva állította össze, olyan témákban, mint a népszámlálási adatok meghamisítása, az oktatásügyben alkalmazott diszkrimináció, a magyar közösségek diszkriminációja és értelmiségiek szétszórása, a kulturális lehetőségek megakadályozása, a kétnyelvűség hiánya, a vallási üldöztetés. Az egyes kisebbségi sérelmeket a rendszerváltozás után megjelent, Románia társadalomtörténetét tárgyaló tanulmánykötetben foglaltakkal egybeeső módon tárgyalja, így mindenképpen hitelesnek mondható (CHRR, 1976; R. Süle 1990, 251-262.).

A kongresszusi és szenátusi meghallgatások nyomán Románia legnagyobb kedvezmény státusza ellen foglalt állást az AFL-CIO nevű szakszervezet, mely az ügyben ellenérdekelt legnagyobb amerikai szakszervezet volt, és amelyet a CHRR tájékoztatott tevékenységéről (Transsylvania, 1976b). A CHRR munkatársai emellett szövetségesre leltek az egyébként együttműködésre kevésbé hajló zsidó lobbival, az ún. *Orosz Zsidóságért* nevű szervezet igazgatójával (EV, 1976), Jakob Birnbaum rabbival is, aki szintén a kedvezményes kereskedelmi státusz meghosszabbítása ellen szállt síkra, és a vele folytatott együttműködés később sok szempontból előrelendítette azt, hogy az ügyet – ugyan jóval később – sikerre vigye a szervezet. Ez az Edward Koch képviselővel kötött szövetségnek volt köszönhető, ugyanis a vele 1976-ban kötött egyezség alapján ettől kezdve az Izraelbe történő kivándorlás biztosításának elfogadásáért cserébe a zsidó közösségek támogatták a CHRR emberi jogokért folytatott küzdelmét (Hámos, 2016).

Habár a kihallgatások rossz fényt vetettek a román kormány emberi jogokkal kapcsolatos magatartására, ezután is számos határozati javaslat született. Az első határozati javaslatot a Szenátusban James Buckley szenátor adta be (S. R. 511 számmal) augusztus 5-én. A Képviselőházban a korábban az AESZ szervezésében Erdélybe kis híján eljutó (ld. 6.1. alfejezet), az erdélyi ügy elkötelezett támogatója, a New Brunswick-i képviselő, Edward Patten nyújtotta be határozati javaslatát, amelyhez idővel 48 további képviselő csatlakozott (H.Res.1476, 1477 és 1522). Később Koch, továbbá Robert Drinan massachusettsi és Christopher Dodd connecticuti demokrata képviselők is nyújtottak be további javaslatokat (H.Res.1556, 1596, 1597), melyek Patten javaslatánál annyiban mentek tovább, hogy az emberi jogok kivizsgálására az anyagi és adminisztrációs feltételeket is biztosították volna (EV, 1976). A zsúfolt választási év és a parlamenti ülészak végéhez való közeledés miatt azonban egyik javaslat sem került megvitatásra vagy elfogadásra. Emiatt a jogfeladást és így a kedvezményes bánásmódot még egy évre, 1977. július 3-ig meghosszabbították (Courtney – Harrington 1991, 399-405.).

A legnagyobb vámkedvezmény elvének meghosszabbítása ellenére a kérdés egyre nagyobb figyelmet kapott a Kongresszusban, amely a CHRR lobbitevékenységének érdeme volt, továbbá jelzésértékű volt az is, hogy a Kongresszus ebben az évben nem tett engedményt a románok javára, holott ez lehetséges lett volna, csupán passzívan tűrte, hogy a törvény alapján az automatikus meghosszabbítás megtörténjen, mely kapcsán többen

hangoztatták, hogy figyelmeztetésnek szánták a román kormány részére (EV, 1976). Mivel azonban vitára és határozati javaslatok megszavazására idő híján a Kongresszus egyik kamarájában sem került sor, Koch úgy döntött, hogy külön felszólalási időt kér a Képviselőház vezetőségétől, hogy az érdeklődő képviselők hangot adhassanak a román kormánnyal szembeni kifogásaiknak. Az ülészak utolsó napján így a Képviselőház által biztosított egy órában összesen tizenhat képviselő szólalt fel a témában, akik valamennyien élesen elítélték a román kormány magatartását a magyar kisebbség elnyomásával és a zsidó kivándorlás gyakorlatával kapcsolatban. A szenátusban pedig öt szenátor adott hangot tiltakozásának. Edward Koch képviselő mindemellett megígérte a CHRR tagjainak, hogy 1977-ben újra benyújtja a Koch-Drinan-Dodd javaslatot (EV, 1976).

A szervezet 1976-os akcióját az emigrációs magyarság végig lelkes figyelemmel kísérte: augusztusban beszámolót jelentettek meg tevékenységükről, amelynek felhívása nyomán több ezer levél érkezett a kongresszus tagjaihoz, szeptember elején, a szenátusi meghallgatások idején pedig clevelandi magyarok több tucat táviratot küldtek egy képviselő meggyőzésére. A hónap végén a CHRR felhívására az egész Egyesült Államokból érkeztek levelek a képviselők és szenátorok részére a romániai magyarságot támogató határozati javaslatokra történő szavazatát kérve, és összesen több, mint száz helyi szervezőt sikerült a levélakció összehangolására mozgósítani USA-szerte. Emellett a szervezet a sajtó és más fontos politikai személyek tájékoztatását is igyekezett ellátni: kérésükre több újság és folyóirat foglalkozott a romániai rezsim nyugati közvélemény által kevésbé ismert arculatával²³⁹ (EV, 1976).

A szervezetnek már korán elkezdtek közvetlen kapcsolatai alakulni a végrehajtó hatalommal is. Augusztus 16-án a Külügyminisztérium magyar, illetve román ügyekkel foglalkozó tisztviselőivel is sikerült tárgyalnia, amely során a CHRR tájékoztatta őket mozgalmuk céljáról, és igyekezte őket a román kormánnyal szembeni keményebb politika irányában befolyásolni (EV, 1976). Az 1956-os forradalom 20. évfordulója alkalmából pedig a Fehér Házba történő meghívás alkalmával Hámos Lászlónak az elnöki találkozó előtt alkalma nyílt a nemzetiségi csoportokkal foglalkozó tanácsadóval folytatott egyórás

²³⁹ E téren a *Wall Street Journal* 1976. augusztus 19-i vezércikke volt a legnagyobb eredmény, amely a szervezet két tagjának a szerkesztőségben tett látogatása nyomán született. A cikkben említésre került a CHRR lobbitevékenysége (EV, 1976).

megbeszélésre. Ez utóbbi során sikerült felvilágosítást adnia mozgalmukról és az erdélyi magyarság számára legégetőbb kérdésekről (EV, 1976).

Az 1976-ban zajló elnökválasztás eredményének tükrében ennél fontosabb volt az a tény, hogy a CHRR-nek augusztusban sikerült kapcsolatba lépnie Jimmy Carter kampányának külpolitikai szakértőjével, és informálnia őket a romániai kisebbségi helyzetről. Amikor Carter szeptember 8-i (a szenátusi meghallgatásának kezdetével egybeeső) washingtoni beszédében javasolta, hogy az Egyesült Államok külpolitikáját az emberi jogok érvényesüléséhez kellene kötni, kifejezetten kiemelte a kisebbségekkel való tisztességes bánásmód követelményét is (EV 1976), amelyet 1977. január 20-i beiktatási beszédében is megismételt. Emellett az erdélyi ügy támogatói számára biztató volt az, hogy az új külügyminiszter, Cyrus Vance is osztotta az elnök emberi jogokkal kapcsolatos nézeteit, aki a „*csendes diplomáciát*” tartotta a legmegfelelőbb módszernek. Annak ellenére, hogy a kritikák szerint a Carter-adminisztráció külpolitikája „*túl csendesnek*” bizonyult, és az amerikai-román kapcsolatokban lényegében minden maradt a régiben (Courtney-Harrington, 1991, 418), fontos kiemelni: az emberi jogokkal kapcsolatos intézmények terén lényeges változások történtek. Carter az *Emberi Ügyek Irodáját* magasabb szintre emelte, *Emberi Jogok és Humanitárius Ügyekért felelős Irodának* nevezve át azt, élére pedig a Missisipiből származó civil szabadságjogi mozgalom egyik élharcosát, Patricia M. Deriant nevezte ki vezetőnek. Emellett a külügyminiszter-helyettesi pozíció mellé egy, a külföldi segélyprogramok és az emberi jogok gyakorlatának kapcsolatával foglalkozó bizottság alapítására is utasítást adott, melynek élére a külügyminiszter-helyettest, Warren Christophert nevezte ki. E bizottság sok kormányzati tisztviselőt tett tudatosabbá az amerikai külpolitika emberi jogi vonatkozásaival kapcsolatban. Az elnök új külpolitikai irányvonala ezenkívül több, az 1970-es évek eleje óta az emberi jogok iránt elkötelezett kongresszusi tagot lelkesített (Courtney – Harrington, 1991, 417-418).

A CHRR a számos román támadás ellenére²⁴⁰ a következő évben is rendületlenül folytatta tevékenységét. 1977. januárban levélakciót indítottak, amelyben arra kérték az

²⁴⁰ A CHRR erről írásbeli tanúvallomásában számol be, hogy Koch képviselő a New York-i román nagykövet romániai magyarságról szóló beszámolójában a CHRR tevékenységét olyan „*az önkényes gondolkodás és az agresszív mentalitásból fakadó tettek olyan sajnálatos manifesztációjának*” tartja, amely „*egyre inkább elveszíti megalapozottságát a nemzetközi életben*” (CHRR, 1976, 11.). Emellett 1976 végén Papp László nagyváradi református püspök valószínűleg a román kormány megbízásából végiglátogatta a nagyobb amerikai városokat, híveket próbálva szerezni magának, majd Koch képviselőtől is időpontot kért. Meglepetésére a

amerikai magyarokat, hogy írjanak képviselőiknek, szenátoroknak, a romániai magyarság ügyeinek támogatását kérve (Transsylvania, 1977b). Ugyanebben a hónapban az újonnan megválasztott elnök szülővárosába szerveztek egy, az amerikai sajtó által követett tüntetést,²⁴¹ amelynek során a szervezet egy memorandummal fordult Carterhez, aki annak ellenére, hogy nem állt módjában fogadni a magyarok képviselőit, a dokumentum kézhezvétele után már másnap levélben válaszolt a tüntetőknél. Közölte, hogy a beadvány tanulmányozása után továbbította azt kinevezett külügyminiszterének, Cyrus Vance-nek, továbbá arról biztosította a magyarokat, hogy mélyebben is ki fogja vizsgáltatni a kérdést (EV, 1977).

Ennek megfelelően beiktatása után néhány héttel, 1977 februárjában a CHRR képviselőit fogadta a Külügyminisztériumnak újonnan kinevezett, az emberi jogokkal foglalkozó főmegbízottja, Patricia M. Derian, amely találkozó során a szervezet tagjai felvázolták a romániai magyarság helyzete javításának lehetőségeit. Ennek eredményeképpen a Külügyminisztérium képviselője egy, a bukaresti amerikai nagykövetség által fent említett, a romániai magyarság helyzetéről előző évben készített dokumentum²⁴² bírálatával bízta meg a szervezet vezetőit. Mivel az írást a Külügyminisztérium addig minden, a romániai magyar kérdés iránt érdeklődő kongresszusi tagnak megküldte, a CHRR számára nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy a bírálat elkészítésével őket bízták meg. A kritikát április közepére készítették el, amelynek átadása újabb megbeszélés keretében történt, és aminek során a Külügyminisztérium képviselői ígéretet tettek a változtatásra (EV, 1977). A fent említett, a bukaresti amerikai nagykövetség

megbeszélésen a CHRR képviselői is jelen voltak, akik konkrét tényekkel alátámasztva érveltek az erdélyi magyarság súlyos helyzetével kapcsolatban (Transsylvania, 1977).

²⁴¹ Hasonló tüntetésre került sor 1977 márciusában is, ezúttal a New York-i Columbia Egyetemen, amikor a Nemzetközi Tanulmányok Intézetének meghívására Ilie Ceaușescu tábornok, a román elnök testvére és vezető történész adott elő egy a Románia függetlenségének 100. évfordulója alkalmából rendezett történész konferencián, miközben a CHRR tagjai angol nyelvű szórólapokat osztogattak a közönségnek. A CHRR szerint a meghívott történészek a magyargyűlölet jegyében igyekeztek bizonyítani, hogy a magyarság csak „betolakodó” az eredetileg ott élő román őslakosság rovására. Míg a teremben magyar történészek tettek fel kellemetlen kérdéseket az előadóknak, az NBC esti hírműsorának fő helyén foglalkozott a CHRR tüntetésével, amellyel a Columbia Egyetem diákjai is szimpatizáltak (EV, 1977). Hámos Lászlóval ekkor készült az első országos nézettségű interjú az NBC News-nál (Bottoni, 2017, 24).

²⁴² Information about Romania's Magyars. In: From George S. Springsteen Memorandum for Mr. Brent Scowcroft, The White House. Reply to Congressman Bauman's Query Concerning Treatment of Hungarian and German Minorities in Romania. NSC Log #7601152. Attachment: Draft letter to the Congressman and Information about Romania's Magyars. May 8, 1976., CO 125 4/1/76-5/31/76, White House Central Files, CO 125 – Romania, 3/31/76 (Exec), Box 43. *Gerald R. Ford Presidential Library*

által 1976-ban a romániai magyarság helyzetéről készült tanulmány a CHRR szerint „*a tárgyilagosság nyomait sem hordta magán, átlátszó módon a román kormányt igyekezett fehérre mosni, tagadta a romániai magyar kisebbség elnyomásának tényét*”. A tanulmányt korábban a Külügyminisztérium rendszeresen elküldte minden, a romániai magyarság iránt érdeklődő kongresszusi tagnak, ezért annak létezése is hátrányos volt az ügyre, így a CHRR-nek lehetősége volt beleszólni egy fontos, a kongresszusi tagok véleményét is befolyásoló külügyminisztériumi irat tartalmába (EV, 1977). A bírálóiban²⁴³ a CHRR munkatársai részletesen kitértek a jelentésben foglalt, véleményük szerint felszínesen és szűkre szabottan bemutatott témák tételes cáfolására.²⁴⁴ Ezenkívül bemutatták azt is, hogy a jelentés három ponton jelentős tárgyi tévedéseket tartalmaz. Egyrészt számonkérték az objektivitás hiányát a bizonyítékok kiválasztásában és a tények bemutatásában. Másrészt a független és elérhető

²⁴³ Pontos címe: *A Critical Evaluation of the Study prepared in early 1976 by the United States Embassy in Bucharest Entitled 'Information about Romania's Magyars'*. Committee for Human Rights in Rumania, April 27, 1977 (HHRF Archívum, 1.4/149).

²⁴⁴ Így cáfolták azt, hogy a Nemzeti Kulturális Örökségről szóló törvény és rendelet (207/1974) nem csupán a magyar kisebbség ellen irányulna, mivel a román ortodox egyház liturgiája sokkal inkább a szóbeli hagyományon alapszik, mint a magyar és német kisebbségek által gyakorolt katolikus és evangélikus egyházaké. Kitértek arra is, hogy a hivatalos román statisztikák hogyan befolyásolják az etnikai magyarok számát és mennyire megnehezítik azok megbecslését. Felhívták továbbá a figyelmet arra, hogy a jelentés azon állítása, miszerint a magyar kulturális igények minden téren ki lettek volna elégítve, egyszerűen hamis, mivel semmilyen független magyar művészeket tömörítő egyesület működése nem volt megengedett az országban, a magyar nyelvű könyvek mennyisége nem volt elégséges, és a magyarországi könyvek importját jelentősen szigorították, a magyar nyelvű színházak nagy részét bezárták, a népi kultúra intézményeit elsorvasztották. Arra is felhívták a figyelmet, hogy téves az a jelentés által tett kijelentés, miszerint a magyar intézményekben végzetek magyarul tanulhatnak tovább, mivel ezt nemcsak a Bolyai Tudományegyetem beolvasztása miatt nagyrészt románra vált oktatási nyelv, hanem az összes többi magyar nyelvű képzés elé gördített akadályok meghúzóították. A jelentés állással és lakhatással kapcsolatos diszkriminációt azzal magyarázta, hogy annak csupán szubjektív pszichológiai okai voltak, és nem reális tapasztalaton alapultak, amellyel a CHRR által készített bíráló szintén nem értett egyet. Külföldi források alapján azt szűrte le, hogy a román pártvezetés a tömbmagyarság közösségeinek szándékos feloszlatását célozta meg az etnikai egyensúly teremtése céljából, és habár a magyar kisebbségi származásúak aránya a vezetőségben valóban arányosnak mondható, azonban e mögött a vezető pozíciók mögött már semmilyen lényeges döntési képesség nincsen. Azzal sem értettek egyet, hogy az egyetemet végzett magyar származású kisebbségi tagok az országban történt állam által irányított szétszórattatása csak a magyarság szubjektív érzékelése lett volna, mert a rezsim rendelkezett a munkaerőpiac felett, és hogy a legjobban teljesítő diákok megválaszthatták, hogy hova kerüljenek, mivel ez a tény nem volt arányban azzal a mértékkel, amivel a magyarokat románok által, a románokat a magyarok által lakott településekre neveztek ki. Ezáltal pedig az értelmiségiek megfosztatták saját etnikai gyökereiktől, a magyar falvak lakosai (különösen az idősek) pedig nem tudtak a helyi hatóságokkal szót érteni. A CHRR bírálta a jelentésnek azt a felfogását is, miszerint a külföldi személyek elszállásolásáról szóló törvény csupán a szállodaipart volt hivatott támogatni, mivel az ország kétségkívül legnagyobb potenciális turisztikai forgalma a romániai magyarok rokonai felől áramlott volna az országba, akik nem fizetőképes célközönsége a szállodaiparnak. A jelentés egyházak üldöztetéséről szóló része a CHRR szerint szintén félrevezető volt, mivel a tény, hogy minden egyházat egyaránt érintenek a korlátozások, nem változtatott azon, hogy a kisebbségek számára az egyházközösségek az identitás megőrzésének elsődleges intézményi hálózatai és ezáltal a magyar közösségek fennmaradásának egyik legfontosabb zálogai is voltak (HHRF Archívum, 1.4/149).

források begyűjtésének teljes hiányát a román forrásokból származó tények alátámasztására, illetve a hivatalos román álláspontot alátámasztó adatok szándékos kiválasztását kifogásolták. Harmadrészt úgy vélték, hogy a téma felszínesen került bemutatásra, mivel a nagykövet nem volt képes kritikusan látni a román propagandát, és csupán az az évi adatokat vette figyelembe, teljesen mellőzte a bázisév adatok bemutatását és az az évi adatokkal történő összehasonlítást, továbbá felszínes következtetéseket vont le az egyoldalú, román forrásra támaszkodó adatokból. Emellett felhívták a figyelmet arra is, hogy a jelentés két területet teljes mértékben mellőzött: a történelemhamisítás és az oktatásban tapasztalható kisebbségeket érintő diszkrimináció kérdéseit. Utóbbi témakört húszéves távlatban statisztikákkal is alátámasztották, melyből egyértelműen kiderült, hogy a magyar anyanyelvű tanulók aránya a kommunizmus első évtizedéhez képest milyen nagymértékben csökkent, illetve bemutatták azt a román 1973. évi 278-as törvényt is, amely a magyar tannyelvű iskolákat a románok alá vonta (HHRF Archívum, 1.4/149).

A jelentés bírálata azért is nagy jelentőségű volt, mert a Kongresszus az elnökválasztás előtt hozott döntése szerint az elnöknek 1977-től kezdve félévente jelentést kellett tennie minden egyes kelet-európai ország Helsinki Egyezményben lefektetett elvek érvényesülésével kapcsolatban (Courtney – Harrington, 1991, 417). Ugyanakkor habár beiktatása előtt az elnök átmeneti csapata felülvizsgálta a Kelet-Európával szemben folytatott külpolitikai irányvonalat, amely lényegében nem változtatott azon a korábbi állásponton, hogy Románia külpolitikai függetlensége miatt a támogatandó országok közé esik, a Külügyminisztérium mégis fontosnak tartotta, hogy tisztában legyen az emberi jogi helyzettel az egyes országokban (Courtney – Harrington 1991, 418.). Egy, a Cyrus Vance külügyminiszter által az elnöknek címzett, Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbítását támogató memorandum arról tanúskodik, hogy habár a kétoldalú tárgyalásokon felvetették az amerikai magyarok által említett magyar kisebbségre vonatkozó sérelmeket, az amerikaiak ekkor még mindig nem voltak meggyőződve arról, hogy a magyar kisebbséget érő nagymértékű kollektív diszkrimináció vádjai megfelelnek a valóságnak. Emellett, mivel úgy vélték, hogy a Kongresszus tiltakozik ugyan, de nem valószínű, hogy elállna a kereskedelmi kedvezmény meghosszabbításától, az elnöknek ebben az évben is mindenképpen gyakorolnia kell a jogfeladást (From Vance to Carter. Memorandum. Extension of Presidential Authority to Waive Restrictive Provisions of

Jackson-Vanik Amendment and Continuation of the Waiver for Romania. May 26, 1977. Romania 1/4/77. Brzezinski Office File Country Chron. ROC 9-12/78 through Saudi Arabia: 2-6/77. Box 45. National Security Affairs. Brzezinski Material. *The Jimmy Carter Presidential Library*).

Mivel 1977. június 3-án lejárt az elnök részére biztosított határidő, hogy megtegye javaslatát a Romániának nyújtott kereskedelmi kedvezmények megújítására, ezért 1977 júniusában a CHRR munkatársai újabb kongresszusi akciót indítottak, amelynek keretében az Edward Kochhoz csatlakozó 55 képviselő levéllel fordult az elnökhöz, akit a romániai magyarság helyzetének alapos vizsgálatára kértek a státusz meghosszabbító döntésének meghozatala előtt. E célból a CHRR-nek az amerikai magyarok széles körét sikerült mozgósítania, mivel rengetegen jelentkeztek levélírással, a kongresszusi képviselők meggyőzésére. Ebben az évben is leginkább azoknak a képviselőknek a meggyőzésére igyekeztek koncentrálni, akiknek választói körzetében nagy létszámban élnek magyarok, és akiknek kulcsfontosságú szerepük van a legnagyobb vámkedvezmény státusza meghosszabbításának az ügyében, így Abraham A. Ribicoff demokrata connectituti szenátor és Daniel P. Moynihan szenátorok. Emellett arra is buzdították a diaszpóra tagjait, hogy írjanak Carternek is annak érdekében, hogy a belgrádi konferencián az amerikai delegáció határozottan lépjen fel a romániai magyarság ügyében²⁴⁵ (EV, 1977). E kérés ellenére az elnök a magyarság helyzetének megemlézése nélkül tett javaslatot Románia a kedvezményes kereskedelmi bánásmód meghosszabbítására. A Fehér Ház egy tisztviselője ugyanakkor közölte, hogy az elnök nem feledkezett meg az ígéretéről. Még aznap elküldte a bukaresti nagykövetet a román külügyminisztériumba, hogy közölje: a meghosszabbítási javaslat nem jelenti azt, hogy az elnök jó szemmel nézi a kisebbségi jogok be nem tartását, és a nagykövet aggodalmát fejezte ki a magyar kisebbség elnyomása miatt, amelyhez a CHRR által készített, a Külügyminisztériumnak áprilisban benyújtott anyagot használta fel (EV, 1977).

Habár ez a döntés bevallásuk szerint nagy csalódást okozott a szervezet tagjainak (EV, 1977), fontos megemléteni, hogy ez volt az első eset, hogy egy elnök közölte fenntartásait a román emigrációs gyakorlattal kapcsolatban, és figyelmeztesse a román kormányt, hogy

²⁴⁵ E levélkampányok keretében írt levelekhez dokumentumok csatolását javasolták, így a New York Times-ban megjelent hirdetésüket, a Helsinki Bizottságnál tett vallomásuk szövegét és a *Jelentés Erdélyből* írás fordítását (EV, 1977).

amennyiben nem történik jelentős javulás, újragondolja a jogfeladás meghosszabbítására vonatkozó döntését (Courtney – Harrington, 1991, 422.). A kisebbségi jogoknak a nyilatkozatból való kihagyása után az elnök a CHRR-t a kormány egyik vezető tisztviselőjével küldött üzenettel igyekezett megnyugtatni (EV, 1977).

A *Szenátus Pénzügyi Bizottsága* 1977. június 27-ére ütemezte a meghallgatásokat, amely – annak ellenére, hogy a kereskedelmi törvényt ellenzők oldalán jóval kevesebben tanúskodtak (Courtney – Harrington, 1991, 424.) – az emberi jogi szervezet számára az előző évhez képest sokkal kedvezőbbnek bizonyult (EV, 1977). Egyrészt a résztvevő szenátorok nem csupán a kivándorlás jogát, de más emberi jogokat is számonkértek, másrészt a Külügyminisztérium a kedvezmények melletti kiállása ellenére jelentésében tudomásul vette a CHRR létezését, és belevette a magyar kisebbség helyzetének értékelését is (EV, 1977). A jelentést Alan Reich, a Kelet-Nyugati kereskedelemért felelős helyettes államtitkár írta, aki felsorolta, hogy miben fejlődött az utóbbi időben az amerikai-román kapcsolatrendszer.²⁴⁶ Jelentésében „elfelejtette” közölni, hogy mekkora adósságot halmozott fel Románia az Eximbankkal szemben, amely összes adósságának csupán egy részét tette ki. Emellett Michael Niemetz, a Külügyminisztérium tanácsadója az emigrációs gyakorlatról számolt be, jelezve, hogy Románia elkötelezte magát a Helsinkii Egyezményben rögzített családegyesítések fontossága mellett, illetve, hogy a június 17-i nagyváradii közös magyar-román nyilatkozatra utalva jelezte, hogy Románia elfogadta a kisebbségi kérdés létezését. Megemlíttette, hogy a zsidó emigráció ugyan csökkent, de ezt azzal indokolta, hogy kevesebben szeretnének kivándorolni (Courtney – Harrington, 1991, 423-424.). A CHRR munkatársai ezúttal egy hosszabb, 41 oldalas írásbeli tanúvallomást nyújtottak be, továbbá több szóbeli tanúvallomást is megszerveztek. Tanúvallomásra bírták a Paul Goma-féle ellenállásban részt vevő, Kanadába emigrált Fehér Albertet, valamint a román anyanyelvű, zsidó származású Andrei Aszódyt, akinek gyermeke korábban a román kormány által időben nem engedélyezett csontvelő-átültetés hiánya miatt hunyt el. Mindketten részletesen elmondták, hogy a Romániában élő nemzetiségek milyen hátrányban részesülnek (EV, 1977). A meghallgatások után két héttel a CHRR munkatársai a korábban romániai

²⁴⁶ Az 1975-1977-ig tartó időszakban összesen három nagy amerikai befektetést indítottak el Romániában, emellett pedig régóta jelenlevő vállalatok kereskedelmi irodát is nyitottak Bukarestben (Courtney-Harrington, 1991, 423-424.).

magyarságról jelentést készítő Harry Barnes bukaresti nagykövettel is találkoztak, aki tájékoztatta őket tapasztalatairól, és arról, hogy mit tett eddig az emberi jogok érvényesülése ügyében, valamint meghallgatta a szervezet javaslatát (EV, 1977), mely a korábban a CHRR által, áprilisban leadott bírálat fényében nagy jelentőséggel bírt.

A *Képviselőház Kereskedelmi Albizottságában* július 18-án zajló meghallgatások során a Szenátusban tartottakkal szemben jóval többen tanúskodtak, akiknek nagy többsége támogatta a jogfeladást és a kedvezményes státusz meghosszabbítását²⁴⁷ (Courtney-Harrington, 1991, 427-248). Egyre többen ismerték fel ugyanakkor a román kormány elnyomó mivoltát, és az illetékes kongresszusi bizottságok megállapították, hogy Romániában sok probléma van az emberi jogok terén, de a kereskedelmi kedvezmények megvonását egyelőre túl drasztikus eszköznek találták (EV, 1977). A demokrata georgiai képviselő, Larry McDonald határozati javaslatot nyújtott be a kedvezmények megvonására, ami már az illetékes albizottságban elakadt. Mivel azonban a törvényjavaslat-módosítás egyik szerzője, Charles Vanik a javaslat ellen foglalt állást, és indítványozta, hogy határidő nélkül napolják el a kérdést (EV, 1977), így sem a korábban McDonald képviselő által beterjesztett, sem az Edward Koch, valamint hívei támogatását élvező, a jogfeladást ellenző határozati javaslat nem került elfogadásra. A törvény így szeptember 1-jén további egy évre meghosszabbításra került²⁴⁸ (Courtney – Harrington, 1991, 427-428). Ennek ellenére 3 szenátor és 13 képviselő is szükségesnek tartotta, hogy felszólaljon a Kongresszusban a romániai magyarság elnyomása ellen, melyekben közös tényező volt, hogy a kedvezmények meghagyása nem jelenti a román politika elfogadását, és ha folytatódik az elnyomás, akkor veszélybe kerülhetnek a kereskedelmi kedvezmények (EV, 1977).

A képviselőházi meghallgatásokkal egy napon a mozgalom újabb tüntetést szervezett, ezúttal Washingtonba, amelynek során mintegy 1.500 főnyi magyar jelent meg az amerikai fővárosban. A tömeg a Washington- emlékmű előtt gyülekezett, majd az amerikai, a magyar

²⁴⁷ Újdonság volt a kormány emigrációs gyakorlattal kapcsolatban küldött jegyzéke, amely gyenge növekedési trendet állapított meg a kivándorlók számában. Ezt az amerikai nagykövetség hosszadalmas és nehézkes kivándorlási procedúrával kapcsolatos jelentésével egészítették ki (Courtney-Harrington, 1991, 426).

²⁴⁸ A Kongresszus inaktivitásának több oka volt. Egyrészt a bukaresti földrengés humánus választ követelt az USA-tól, másrészt az elnök emberi jogok iránti elkötelezettsége megnyugtatta a kongresszusi tagokat, harmadrészt Carter biztosítékot nyújtott arra, hogy Románia emberi jogokkal kapcsolatos gyakorlata minden évben felülvizsgálatra kerül. Továbbá a kereskedelem folyamatosan növekedett, és a román külpolitika a nyugatiak szemében továbbra is függetlennek tűnt. Végül a jogfeladás gyakorlatának minden évben történő újratárgyalása lehetőséget adott a kormánynak arra, hogy tárgyaljon az emigráció és az emberi jogi gyakorlat javításáról (Courtney-Harrington, 1991, 428.).

és a székely himnuszt énekelve végigvonult a Fehér Ház előtt, s a romániai helyzetre felhívó transzparenszekkel és nemzeti színű zászlókkal egészen a Capitoliumig menetelt. A Kongresszus épülete előtt Béky Zoltán, az AMSZ elnöke üdvözölte a tömeget, majd öt képviselő is felszólalt²⁴⁹ (Transsylvania, 1977b), valamint további 16 képviselő és 6 szenátor írásban küldte üdvözlését.²⁵⁰ A tüntetéssel a CHRR fő célja az volt, hogy a kongresszusi meghallgatások idején a képviselők meghallják a tüntetők hangját. Tömeges levélkampányt indítottak Charles Vanik képviselő, a Jackson-Vanik törvénymódosítási javaslat szerzője részére, aki ezek után jóval több megértést tanúsított az ügy iránt: ő maga hozta fel a magyar kisebbség ügyét a Külügyminisztérium jelenlévő képviselőinek és kérdezgette őket a témában (EV, 1977).

A tüntetés előtt egy nappal újabb cikk jelent meg a *New York Times*-ban az igen előkelőnek számító, a hét eseményeit összefoglaló („*Week in Review*”) rovatban (Transsylvania, 1977b). Ebben a korábbi hirdetéshez hasonlóan megszövegezett hirdetményben újabb hírekkel kiegészítve tájékoztatták a közvéleményt a romániai magyarság elnyomott helyzetéről, a magyarságot pedig a tüntetésben való részvételre és pénzügyi támogatásra kérték.²⁵¹ A hirdetés teljes szövege Edward Koch képviselő és Clairborne Pell szenátorok javaslatára bekerült a Kongresszusi Naplóba. Pell szenátor továbbá mint a *Helsinki Bizottság* társelnöke biztosította a CHRR-t arról, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy az ügy a belgrádi konferencián alapos kitárgyalásra kerüljön (EV, 1977).

A tüntetésnek nem csupán a közvélemény figyelmét sikerült felkeltenie, ui. július 20-án a CHRR munkatársait bekérették a Fehér Házba, ahol a *Nemzetbiztonsági Tanács* egy vezető munkatársa elismerését fejezte ki a szervezetnek, és közölte, hogy a CHRR által készített összefoglaló alapján tájékoztatta a román nagykövetet a magyar helyzetről. November végén pedig ismét külügyi tisztviselőkkel folytattak sikeres tárgyalásokat, ezúttal két brassói magyar tanár halálesetével, valamint több tucat magyar értelmiségi

²⁴⁹ A Képviselőház előtt Joseph Addaba és Benjamin Gliman New York-i, Mary Rose Oakar ohioi, Newton Steers marylandi és Lawrence Coughlin pennsylvaniai képviselők mondtak beszédet, valamint számos további rokonszenvező szenátor és képviselő írásban üdvözölte a tömeget (Transsylvania, 1977b).

²⁵⁰ A tüntetés alatt többek között felszólaltak a következő képviselők: Joseph Addabo (NY), Benjamin Gilman (NY), Mary Rose Oakar (OH), Newton Steers (MD), Lawrence Coughlin (PA) (EV, 1977).

²⁵¹ Romania: Maverick... or a Monster? *The New York Times*, 1977. július 17. Editorial and Op-Ed Pages, 20-21.

letartóztatásával és kínzásával kapcsolatban, melynek kérdését egy három oldalas beadványban terjesztették elő (EV, 1977).

A legnagyobb vámkedvezmény meghosszabbítása ellenére a CHRR nem hagyott fel a Külügyminisztérium romániai helyzettel kapcsolatos tájékoztatásával. Nemcsak Ford elnök stábjával, hanem Carter választási kampányfőnökével, majd a Fehér Házban dolgozó, az elnök időbeosztásáért felelős helyettes államtitkárral Fran Voorde-dal is kapcsolatban álltak, hogy segítségét kérjék a magyar kisebbségért folytatott harchoz, és további támogatást kérjenek az emberi jogok melletti kiállásban az elnöktől egy, az 1977-ben szervezett tüntetésen az elnök képviselőjében jelenlevő kormánytag beszédével (Hámos László levele Fran Voorde-nak, 1977. július 10. CO130 Executive 1/20/77-12/01/77 Executive CO 129 7/1/78-12/31/78 through Executive CO 130 1/1/78-4/30/78, Box CO51. *The Jimmy Carter Presidential Library*). Továbbá, mivel a CHRR-hez eljutott a hír, hogy a román rezsim Románia magyarlakta területein számos értelmiségit őrizetbe vett, brutálisan megvert és megkínzott, azt próbálva meg kicsikarni belőlük, hogy ugyanannak a „*nacionalista magyar összeesküvésnek*” a tagjai,²⁵² a szervezet 1977. november második felében újabb memorandumot nyújtott be a Külügyminisztériumnak. Ezután a CHRR tagjai két és fél órán át tárgyaltak három magas rangú tisztviselővel, akiket a memorandumba foglalt tények megdöbbentettek, és a hírek tartalmát továbbították a bukaresti nagykövetségre és a belgrádi amerikai küldöttségnek (EV, 1977).

A törvényhozásban és a kormánynál történő lobbizás mellett fontos eredmény volt a helsinki folyamatban történő részvétel is. 1977 májusának elején a Kongresszus *Helsinki Egyezmény Végrehajtását Felülvizsgáló Bizottsága*²⁵³ meghallgatásokat kezdeményezett. A Bizottság 1976 júniusában hat szenátorból, hat kongresszusi képviselőből, valamint három kormánytisztviselőből alakult abból a célból, hogy felülvizsgálja a Helsinki Egyezmény egyes országokban történő betartását. A belgrádi konferenciát megelőzően a Bizottság kihallgatásokon gyűjtötte az adatokat. A CHRR az év május 9-én előterjesztett tanúvallomásában részletesen ismertette, hogy a román kormány pontosan milyen eszközökkel törekszik a romániai magyarság asszimilációjára. A szervezet ezen vallomásáról a Bizottság elnöke, Dante B. Fascell floridai képviselő elismerően nyilatkozott.

²⁵² A vallomások ugyanakkor nem voltak egybefüggőek és ez nem volt elég egy kirakatperhez (EV, 1977).

²⁵³ Angolul *US Commission on Security and Cooperation in Europe*

A Bizottság társelnöke, az AESZ-szel már régóta kapcsolatban álló Clairborne Pell Rhode Island-i szenátor pedig szenátusi felszólalásában külön kiemelte, hogy mennyire aggasztónak tartja a CHRR állításait (Transsylvania, 1977c). A meghallgatásra a CHRR egy 39 oldalas dokumentumot készített (EV, 1977), amely jelentős mértékben támaszkodott a Tóth Sándor és Tordai Zádor által Lázár György álnéven írt, és Párizsban megjelent romániai magyarságról szóló helyzetjelentésre.²⁵⁴ Az amerikai Helsinki Bizottság augusztus 1-jén elkészült Romániáról szóló jelentésének magyarságra vonatkozó részét teljes egészében a CHRR ezen beszámolója alapján állították össze, mely a teljes jelentés részeként más szövetséges államok íróasztalára is odakerült, alapokmányként használva fel azt a tárgyalások alatt.²⁵⁵ Az év további felében a szervezet igyekezett kivívni, hogy az amerikai küldöttség minél nagyobb nyomatékkal kérje számon a magyar kisebbség ügyét.²⁵⁶ Lobbitevékenységük itt is sikerrel járt: az októberi plenáris ülésen az Egyesült Államok delegációja többször is felvetette a romániai magyar kisebbség elnyomásának ügyét, amely a munkacsoportok tárgyalásain is folytatódott (EV, 1977).

Júliusban pedig a szervezet a New Jersey-i képviselőnővel Millicent Fennwickkel, folytatott megbeszélést, aki befolyásos tagja volt a Helsinki Bizottságnak, és aki megbízható támogatója volt az ügynek. Augusztus 1-jén pedig elkészült a *Helsinki Bizottság* végső jelentése a meghallgatásokról, a gyűjtött adatokról és az ezekre alapozott javaslatairól, amelynek tartalmához a CHRR nagymértékben hozzájárult, mivel a Romániáról szóló rész egynegyede a magyar kisebbséggel szembeni emberi jogszétséket sorolja fel. A jelentés külön bekezdésben taglalta a magyar iskolarendszer elsorvasztását, de kitért a kulturális lehetőségek megcsonkítására, a munkaügyi és ipartelepítési diszkriminációra, a magyar városok lakosságának felhígítására, valamint a magyar kulturális élet helyzetére is. A jelentés számos ponton idézte a szervezet jelentését, mivel azt a betérjesztett bizonyítékok

²⁵⁴ Lázár, 2003. A *Jelentés Erdélyből* angol verzióját a CHRR az AESZ-szel közösen egy Schöpflin György által előszóval ellátott, és hét tanulmányt magába foglaló kötetben, a *Witnesses to Cultural Genocide* c. könyvben 1979-ben is kiadták (ATF-CHRR, 1979).

²⁵⁵ A Romániáról szóló jelentés az összesen 230 oldalas kitévő, később csak „*kék könyvként*” ismertté váló jelentés része volt. Ennek összeállítása az amerikai Helsinki Bizottság legfőbb tevékenysége volt a belgrádi konferencia előtt, amelyet az Egyesült Államok valamint a többi, vele szövetséges európai állam alapokmányként használtak fel, így az igen fontos szerepet játszott (Transsylvania, 1977c).

²⁵⁶ Fascell képviselő és Pell szenátor mellett az amerikai delegációnak több más tagja is volt, akiknek alapos tudomása volt az erdélyi magyarság sérelmeiről, amely azonban nem a CHRR tevékenységének volt köszönhető (Transsylvania, 1977c).

alapján hitelesnek találták, nem, mint a CHRR véleményét, hanem mint a Helsinki Bizottság elfogadott konklúzióját (EV, 1977).

A Külügyminisztérium figyelmét ez újból felkeltette: szeptember 9-re a szervezet meghívást kapott abból a célból, hogy segítsék az amerikai küldöttség felkészülését a közeledő, Belgrádban tartott helsinki utókonferenciára, mellyel kapcsolatban a CHRR tagjai arra kérték az elnököt, hogy az amerikai delegáció szólaljon fel Belgrádban a romániai magyarság ügyében, mely több ízben meg is történt. A belgrádi amerikai delegáció tagjai, köztük Dante Fascell képviselő és Claiborne Pell szenátor, a Bizottság társelnöke, akik támogatták a májusban benyújtott tanúvallomásukat, több ízben felszólaltak a romániai magyarság ügyében. A román delegáció természetesen továbbra is tagadta a terhére felrótt emberi jogsértéseket (EV, 1977).

1978 folyamán a CHRR fő tevékenysége a nyugati lapokon keresztül előző évben kiszivárgott Király Károly levelek tartalmának²⁵⁷ minél szélesebb körű ismertetésére és a román államelnök elleni tüntetések megszervezésére fókuszált (EV, 1978). Király leveleit előbb Ilie Verdethez, a román pártvezetés ideológiai főmegbízottjához, majd augusztusban Fazekas János miniszterelnök-helyettesnek, a Politbüro tagjának is elküldte, amelyben az 1976-os magyarellenes terrorhullámról is említést tett (Transsylvania, 1978a). A Román Kommunista Párt csak azután mozdult meg, hogy Király szeptember 10-én Vincze Jánoshoz, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának tagjához küldött levelet, ami miatt a Securitate rendszeresen zaklatta Királyt (annak ellenére, hogy tekintélyes kommunisták, mint Ion Gheorghe Maurer is csatlakozott Király nézeteihez). Ekkor Király Nyugatra juttatta leveleit, azzal a határozott kéréssel, hogy jelentessék meg azokat. Az anyagok 1977 októberétől voltak CHRR birtokában – melyet többek között az AESZ egyes tagjainak segítségével sikerült kicsempészniük az országból (Hámos M, 2010) –, egy általa felvett magnófelvétellel együtt. Utóbbiban Király kijelentette: *„A nép szolgálata dolgában semmiféle ingadozást, semmiféle visszalépést nem ismerek, ebben bizonyosak lehetnek: és*

²⁵⁷ Leveleiben Király, Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának 1972-től hivatalban lévő alelnöke, felhívta a figyelmet a nemzetiségi kérdés törvényes kezelése érdekében, szót ejtett a magyarellenes terrorhullámról, megállapította, hogy a nemzetiségi politika terén *„elmélet és gyakorlat között nagy a szakadék”*, szóváltotta a nemzetiségi iskolák számbeli csökkenését. Megemlítette továbbá, hogy 1976-ban határozat született a magyar nyelvű felsőfokú intézmények felszámolására, és hogy még a Dolgozók Nemzetiségi Tanácsai ülésén sem volt engedélyezett az anyanyelv használata. A román alkotmányra és a Kommunista Párt Alapszabályzatában leszögezett alapelvek betartására hivatkozott (EV, 1978).

továbbra is, köszönetem mellett, kérem a támogatásokat, hogy az ügy lehetőleg az egész nép, a magyar nemzet javára váljon.” A forrás hitelességének ellenőrzése után a CHRR hírszolgálati irodákat, újságírókat keresett meg, hogy felhívja a figyelmet a levelekre²⁵⁸ (EV, 1978).

Királyt ezután behívták a Központi Bizottsághoz, árulónak nevezték, perrel fenyegették, és arra próbálták rávenni, hogy nyilatkozza azt, hogy levelei a CIA és a SZER hamisítványai, melyeket elutasított. Ennek következtében a titkosrendőrség megszállta Románia magyarlakta területeit, majd Királyt családjával együtt Karánsebesre internálták. Az erről szóló hír 1978. február 21-én jutott a CHHR tudomására, amelynek tagjai azonnal akcióba léptek: felhívták több világlap éppen akkor a Belgrádban zajló helsinki utókonferenciáról tudósító újságíróját és a *The Times* szerkesztőségét, aminek eredményeként március 1-jén három nyugati újságíró jutott el Király Károly lakásához, akiknek – a helyi lakosság rendőröket elterelő akciójának köszönhetően (EV, 1978) – a házi őrizet ellenére sikerült négy óra hosszan beszélgetniük a magyar politikussal. Az erről szóló beszámoló már másnap meg is jelent az *International Herald Tribune* első oldalán, továbbá a *Washington Postban*. Ennek a lapnak a szerkesztősége az első oldalon hívta fel a figyelmet a lap belsejében lévő beszámolóra, majd a londoni *The Times* is közölt riportot (Transsylvania, 1978).

A Király és a Goma-ügy kirobbanása magára vonta a nemzetközi emberi jogi szervezetek figyelmét is, melyekkel a végrehajtó hatalom is együttműködött: az *Amnesty International* 1978 februárjában látogatott Romániába, de az azt követően leadott jelentés nem állapított meg különösen abnormális diszkriminációs gyakorlatokat (Courtney-Harrington, 1991, 432).

A Király-ügynek azonban más következményei is voltak. Ceaușescu 1978 áprilisára tervezett amerikai látogatásának előkészítésére februárban Vasile Pungant, az RKP KB tagját és személyes tanácsadóját küldte előre. A látogatással a román diktátornak az volt a

²⁵⁸ A CHHR és a vele szövetséges európai szervezetek ezt január végére, Ceaușescu hatvanadik születésnapjára, 1978. január 26-ra időzítették. Január 23-án tett jelentést Király Károly ügyéről a *Reuters* és a *UPI* hírügynökség, január 24-én pedig cikket közölt az ügyről többek közt a londoni *The Times* és a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, továbbá a hírt bemondta az *Amerika Hangja* és a *Szabad Európa Rádió* is. Január 25-én a párizsi *Le Monde* közölt róla cikket, bár az amerikai sajtót – mint a romániai magyarok ügyében mindig – nehezebb volt megmozdítani, de január 30-án, egy rendkívül jól informált cikkben már a *Washington Post* is foglalkozott Király Károly ügyével (Transsylvania, 1978b).

célja, hogy saját versenyhelyzetét biztosítsa az ugyanebben az időben szintén kedvezményes státuszt kapott Magyarországgal szemben, és a tekintetben, hogy az emberi jogi kurzus hangoztatása ellenére nem esett ki Carter kegyeiből (Courtney-Harrington, 1991, 433). Ez utóbbiban – legalábbis retorika szinten – csalódnia kellett, mivel az amerikai külügyminisztérium és számos kongresszusi tag már az előkészületek folyamán szembesítette ugyanis tanácsadóját a romániai magyar kisebbség problémáival és a rezsim által elkövetett jogsértésekkel, részben Király leveleire támaszkodva. Emellett jelzésértékű volt az is, hogy Carter elnök nem fogadta személyesen Pungant (EV, 1978).

Ceaușescu áprilisi látogatása előtt az amerikai politikai élet számos tekintélyes és befolyásos személyisége fordult a CHRR kérésére az elnökhöz, azt kérve, hogy vesse fel a román vezetővel folytatott tárgyalásokon a romániai magyar kisebbség ügyét. A magyar ügyet támogató Christopher Dodd, connecticuti demokrata és Millicent Fenwick New Jersey-i demokrata képviselők kezdeményezésére egy 66 kongresszusi tag által aláírt levelet küldtek az elnöknek, mely kiemelte a Király-levelek jelentőségét, mint a kisebbségi elnyomás bizonyítékait, és kérték az elnök közbelépését Ceaușescu látogatása alkalmával. Különös jelentősége volt annak is, hogy a levelet Dante Fascell floridai képviselő, a Helsinki Bizottság elnöke is aláírta. Az aláírások megszerzésében a CHRR-nek is fontos szerepe volt. Emellett külön levelet írt Carternek a Helsinki Bizottság szenátusi társelnöke, Claiborne Pell is, valamint a külügyminiszternek, Cyrus Vance-nek címzett levelet a Képviselőház Külügyi Bizottságának elnöke, Clement Zablocki, wisconsini képviselő is. Szintén az elnököt kérte közbenjárásra az ebben az évben New York polgármesterének megválasztott Edward Koch is, annak ellenére, hogy a külpolitikában ekkor már nem volt érintett (EV, 1978). Carter azonban erre nem volt hajlandó. Kochnak küldött válaszában²⁵⁹ kifejtette, hogy „*komolyan érdekli a probléma*”, azonban „*már jelentős párbeszéd folyik erről a kérdéssel Romániával*”, és mert „*több száz éves problémáról van szó, amely érzékeny területi kérdéseket vet fel*”. Emellett Magyarország a párizsi békeszerződés aláírásával lemondott minden területi követeléséről és a magyar vezetőség tartózkodott attól, hogy ezt a román-magyar kétoldalú kapcsolatokban megemlítsék. Mivel szerinte „*az együttműködés kínál a*

²⁵⁹ Lásd Letter by Carter to Koch, 3 May, 1978. Carter Presidential Papers, White House Central File, Confidential File, Hungary. *The Jimmy Carter Presidential Library* (idézi: Borhi, 2015, 344).

legjobb esélyt a haladásra”, nem látta szükségesnek, hogy módosítson az USA Románia felé irányuló politikáján (Borhi, 2015, 343-344).

A Külügyminisztérium munkatársai a másik oldalon értesültek arról is, hogy esély van arra, hogy a román államelnök fel fogja vetni a magyarok irredenta igényeit, és meg fogja próbálni elmagyarázni a román kisebbségpolitikát (From Cyrus Vance: Memorandum for the President. Visit of Romanian President Ceausescu. April 7, 1978. 4/121-13/78 Ceausescu [Romania] Visit, 3-4/78. Trips/Visits File. 2/3-8/78 Sadat [Egypt] Visit through 6/29/78-7/3/78 Mondale Trip. Box 13. National Security Affairs Brzezinski Material. *The Jimmy Carter Presidential Library*). Az ezzel kapcsolatos esetlegesen felmerülő kérdésekre a Külügyminisztérium azt tanácsolta az elnöknek, hogy fejezze ki sajnálatát bármilyen, az amerikai magyarok által rendezett tüntetés okozta esetleges kellemetlenség miatt, és biztosítsa a román vezetőt arról, hogy egyes tüntetők viselkedésével nem értenek egyet, ugyanakkor elismerik a békés módon kifejezett szólásszabadság jogát, és fejezze ki a reményét arra vonatkozóan, hogy a román fél megérti a szabad társadalom ezen aspektusát. Az ezzel kapcsolatban megjelent újságcikkkel és kongresszusi tiltakozásokkal kapcsolatban pedig az amerikaiak abban bíztak, hogy a pár hónappal a kiutazása előtt elindított kisebbségpolitikát érintő mérsékelt kritikák ezen a téren javuláshoz fognak vezetni, és szintén az ebben való bizodalomra adtak okot az akkoriban elindult kétoldalú román-magyar tárgyalások, amelyet az amerikaiak a komplex téma megoldásának legalkalmasabb fórumának tartottak (Q&A #8. April 17, 1978. 4/121-13/78 Ceausescu [Romania] Visit, 3-4/78. Trips/Visits File. 2/3-8/78 Sadat [Egypt] Visit through 6/29/78-7/3/78 Mondale Trip. Box 13. National Security Affairs Brzezinski Material. *The Jimmy Carter Presidential Library*).

A CHRR tagjai a Ceausescu-látogatás előtt továbbá személyesen tárgyaltak a Külügyminisztérium legfontosabb tisztviselőivel, több miniszterhelyettessel, a Fehér Házban is többször fogadták őket a román államelnök látogatását előkészítő munka során, és igyekeztek a Kongresszus mindazon tagjával is tárgyalni, akikről várható volt, hogy személyesen is találkoznak a román államelnökkel²⁶⁰ (EV, 1978). A román rezsim a másik

²⁶⁰ Ilyen tárgyalásra került sor többek között Robert R. Kinggel is, habár e kapcsolatfelvétel jellegével és annak eredményeivel kapcsolatban sem a Fehér Ház, sem a HHRF iratanyagai között nem maradtak fenn anyagok. Annyi azonban bizonyos, hogy a CHRR tagjainak a volt szabadságharcos, akkoriban történelem professzorként dolgozó Király Bélán keresztül sikerült kapcsolatot teremteniük Zbigniew Brzezinski irodájához, aki a

oldalon igyekezett megtenni mindent a Király-ügy semlegesítésére. Március közepén összehívták a *Magyar Dolgozók Tanácsának* teljes ülését, ahol a rezsim megengedte, hogy a propaganda mellett kisebb hiányosságokat is szóvá tegyenek, amellyel egyesek éltek is, de triviális helyi problémákat említettek csupán (EV, 1978).

Emellett április elején szintén propagandacélokat szolgált egy öt romániai magyar értelmiségit is magába foglaló kulturális küldöttség amerikai körútja is, mely a Kongresszusba és a Külügyminisztériumba is tett látogatást. Mivel azonban a CHRR mindegyik alkalommal jelen volt, szerepüket és helyzetüket a meglátogatott amerikai személyiségek jól ismerték, és látogatásaik éppen ellentétes hatást keltettek, mint amit a román propagandagépezet elérni szándékozott (EV, 1978).

Ezenkívül közvetlenül Ceaușescu látogatásának napján jelentette meg a CHRR egy Ceaușescuhoz intézett szarkasztikus levelét a *The Washington Postban*, „Dear President Ceaușescu...” címmel.²⁶¹ Közölték, hogy olvasták Király Károly leveleit, és mint az ügyben erősen érdekelt személyek, kíváncsian várják az azokban foglalt pozitív javaslatok megvalósítását, de mivel nem történt javulás, feltételezik, a megbízhatatlan román posta nem kézbesítette Király leveleit, melyek nyomata a CHRR-levél alatt volt. A hirdetés nagy visszhangot keltett (EV, 1978).

Ceaușescu fogadása április 12-én délelőtt történt a Fehér Ház gyepén. Az első nap egyik érdekes eseménye volt az az interjú, amelyet Barbara Walters az ABC televízió számára készített a román vezetővel. Walters ui. érdeklődött a Romániában élő nemzeti kisebbségek felől, mire a román pártvezér semmitmondó és kitérő válasszal tagadta, hogy e téren bármilyen jellegű probléma lenne. Másnap reggel a diktátor a szállásán látta vendégül a Szenátus vezetőinek egy csoportját, mely alkalommal, egy, a magyarok ügyét addig könnyen kezelő szenátor, a connecticuti Abraham Ribicoff volt az, aki a kisebbségek ügyét szóvá tette, mely leginkább a connecticuti magyarok CHRR koordinálásában történt

Nemzetbiztonsági Tanács kelet-európai kisebbségek szakértőjéhez, az 1973-ban a kérdésről könyvet publikált Kinghez továbbította a kérést (Robert R. King levele Zbigniew Brzezinski-nek. 1978. március 7 és Király Béla levele Zbigniew Brzezinski-nek. 1978. március 2. CO 130 Executive 1/1/78-4/30/78. White House Central File Subject File. Countries. Executive, CO 129 7/1/78-12/31/78 through Executive, CO 130 1/1/78-4/30/78. Box CO-51. *The Jimmy Carter Presidential Library*).

²⁶¹ Dear President Ceaușescu. *The Washington Post*. April 12, 1978. A szarkasztikus hangnem a CHRR véleménye szerint hatásosabb volt, mint ha nyíltan tiltakoztak volna, mivel ez taktikai előnyt adott volna Ceaușescu kezébe, de ebben a formában neveltségessé tették, és egyben látványosan megerősítették az országos sajtóban az ügy létezését és jelentőségét (EV, 1978).

állhatatos lobbitevékenységének volt köszönhető. Szintén ezen a napon került sor az elnöki és a külügyminisztériumi szinten is zajló amerikai-román tárgyalásokra. Carter elnök a tárgyalások előtt szakértőitől igen részletes tájékoztatást kapott a romániai magyarság helyzetéről. A tárgyalásokat illetően az amerikai külügyminisztérium Claiborne Pell szenátor és Edward Koch New York-i polgármester korábban küldött leveleire adott válaszában kifejtette, hogy a magyar kisebbség ügye több alkalommal is felmerült a látogatás során, és hogy a román vezetőség a korábnál sokkal inkább tisztában van azzal, hogy milyen nagymértékben érdekli ez a kérdés az amerikai kormányt, a Kongresszust és a közvéleményt, mely a helyzet javulásához vezethet (Transsylvania, 1978b). A román diktátor aznap egy órás magánbeszélgetést folytatott Carterrel. Az általuk kiadott közös nyilatkozatban újra rögzítették az 1973 decemberében aláírt kétoldalú kapcsolatok fejlesztésével kapcsolatos szándéknyilatkozataikat, és megegyeztek abban, hogy elősegítik a legnagyobb vámkedvezmény státuszt is magába foglaló kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését, és hogy az USA ebben figyelembe veszi Románia mint fejlődő állam speciális helyzetét, valamint hogy együttműködnek a családegyesítéseket is magába foglaló humanitárius kérdések megoldásában (Courtney-Harrington, 1991, 434).

Az e napi tárgyalások befejezése és a közös közlemény aláírása után Ceaușescu a *Nemzeti Sajtóklub* ebédjére ment, mely után a sajtóklub elnöke az újságírók által előzőleg írásban beadott kérdéseket olvasta fel a román államelnöknek, melyeknek a fele a romániai kisebbségek, elsősorban a magyar kisebbség helyzetével foglalkozott, és amelyre Ceaușescu hevesen reagált: szóáradatban tört ki, mindent tagadott, és hamis statisztikákat idézett. Kirohanása felkeltette az újságírók figyelmét, és a másnapi tudósítások ezzel voltak tele, a *New York Times* ezzel kezdte riportját. Ezzel egyidőben több mint ezer magyar tüntető menete indult meg a Washington emlékműtől a Fehér Ház felé, ami miatt az államelnök nem is tudott arrafelé visszajutni a szállodába a Sajtóklubból, a rendőrség kénytelen volt utcákat lezárni, hogy eljuttathassák szállásához. Aznap délután pedig a Képviselőház *Külügyi Bizottsága* látta vendégül Ceaușescut, ahol a New Jersey-i Helen Meyner képviselőnő felelősségre vonta a magyar kisebbség elnyomása ügyében (EV, 1978).

Ezután a román államelnök vidéki körútra indult, azonban a magyarság tiltakozása azonban ott is elérte: Chattanooga-ban, Houstonban és Dallasban is tüntettek ellene, de a leglátványosabb tüntetés New Yorkban volt. Április 16-án este mintegy kétezer magyar

tüntető vette körül a Waldorf Astoria hotel, éjjel fél egyig lehetlenné téve, hogy Ceaușescu visszatérjen szállására, ehelyett a román ENSZ misszió kellett vesztegelnie, miközben a tüntetés ellen tiltakozva telefonon hívta a Külügyminisztériumot. New York rendőrfőnöke sem tudta megnyugtatni, aki végül késő éjjel elkísérte a szállodába. Az akkor még ott maradt néhány magyar azonban táblákat lengetve, a román konvojra tojásokat dobálva, kézi hangszórókba kiabálva még így is pánikba kergette a románokat.²⁶² Mivel Ceaușescu másnap reggel is magánkívül volt, a Külügyminisztérium New York főpolgármesterét – és a CHRR szövetségesét – Edward Kochot kérte meg, hogy csillapítsa le, aki egy órán át beszélt Ceaușescuval. Koch kifejtette, hogy a tüntetés egy olyan jog Amerikában, melyet az elnök sem vehet el, és hogy a tüntetés oka az volt, hogy a román kormány igenis diszkriminálja a magyarságot, miközben a romániai magyarságot súlyosan hátrányosan érintő román oktatási törvény pontos adatait idézte. A Waldorf Astoria körüli tüntetésről és a Koch-Ceaușescu szópárbajról nemcsak New York néhány lapja, de több világlap is részletesen beszámolt, lekezelően bánva a román diktátorral (EV, 1978). Ezeket a CHRR arra használta, hogy informálja a külügyminisztériumi hivatalnokokat, és beépítse azokat meghallgatásokon tett tanúvallomásaiba, és felhasználja érdekérvényesítési tevékenysége folyamán szenátoroknál és kongresszusi tagok a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbításának tagadását kérő határozati javaslataihoz.

A román államelnök hazatérése után Takács Lajos a Babeș-Bolyai Egyetem volt rektora, a *Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának* márciusában újraválasztott alelnöke 27 oldalas beadványban tárta fel a magyar kisebbség helyzetének sérelmeit, főleg az egyre inkább elsorvasztott iskolarendszerre koncentrálva, amely beadványt a CHRR az amerikai külügyminisztérium illetékeseihez is eljuttatta. Emellett Sütő András egy hét oldalas beadványban, Fazekas János miniszterelnök-helyettes pedig egy, a román diktátornak küldött levélben emlékezett meg a magyarságot ért emberi jogsértésekről (EV, 1978).

Ceaușescu látogatásának eredménytelensége és a fenti akciók után a román rezsim kémkedni kezdett a CHRR tagjai után (EV, 1978). Mindezt alátámasztja Ion Mihai Pacepa, a dezertált román Securitate-tábornok beszámolója az időszakról. Eszerint amióta Ceaușescu a kommunista hatalom csúcsára tört, sohasem került szembe személyesen ellene irányuló nyilvános reakcióval (Pacepa, 1989, 267), Ceaușescu kijelentette, hogy a román

²⁶² Az incidensről Pacepa tábornok is beszámolt (Pacepa, 1989, 267-271).

titkosszolgálat által megnevezett két fő szervezőt – Hámos Lászlót és Kálmán Lászlót, továbbá Valerian Trifa román érseket – meg kell ölni „*egyértelmű figyelmeztetésként mindenki számára, aki merényletet akar elkövetni*” ellene. Emellett lehetőleg hivatásos bűnözők végezzenek velük, de ha nem találnak mást, küldjenek rájuk ügynököket (Pacepa, 1989, 274). Ez volt az utolsó alkalom, hogy Ceaușescu személyesen az USA-ba látogatott (Bottoni, 2017, 26).

Ezen akcióik mellett a CHRR tagjai természetesen részt vettek a meghallgatásokon, és igyekeztek folytatni a kongresszusi tagok meggyőzését a kedvezményes kereskedelmi bánásmód felfüggesztésének megszavazásáról (EV, 1978). A Képviselőház *Kereskedelmi Albizottságának* kihallgatása június 15-én, a Szenátus *Pénzügyi Bizottságának* kihallgatása három nappal korábban zajlott le. Utóbbiba a CHRR egy 86 oldalas tanulmánnyal készült, amelybe Király Károly levelei mellett a korábban említett Takács Lajos beadványát is beépítették, emellett Havadtőy Sándor fairfieldi (Connecticut) református lelkészt is kihallgatták (Kovács, 2016b), aki elmondta, hogy a földrengéstől megrongált magyar templomok megjavítására, újjáépítésére lehetetlen pénzadományt juttatni, és hogy a román rendeletek értelmében ez a pénz az államvezetés kezébe kerül. Emellett fényképeket mutatott be a megrongált templomokról, a CHRR tanúvallomása pedig további bizonyítékokkal támasztotta alá Havadtőy vallomását. A tanúmeghallgatás hangulata kedvezőbbben alakult a CHRR javára, ahol Ribicoff támogatólag lépett fel (EV, 1978).

A vámkedvezményt továbbra sem támogatta a törvénymódosítás szerzője, Charles Vanik. A CHRR arra buzdított, hogy az amerikai magyarok összehangolt levélkampányára lenne szükség több nagy magyar szavazótáborral rendelkező képviselő és szenátor meggyőzéséhez, illetve felhívta a figyelmet arra, hogy a nagyon sok magyar szavazóval rendelkező négy clevelandi képviselő közül – kérésük ellenére – egyik sem írta alá a legnagyobb vámkedvezmény megvonását célzó levelet. A CHRR hangsúlyozta továbbá azt is, a New Jersey-i magyarság jobban teszi, ha a következő választáson Wiley-ra, a Republikánus Párt jelöltjére adja le voksát. Újdonság volt azonban, hogy ebben az évben Abraham Ribicoff connecticuti szenátor, a kedvezményes kereskedelmi bánásmód meghosszabbításáért felelős szenátusi albizottság elnöke, aki a témát korábban teljesen ignorálta, és csak a szabad kivándorlás jogát hangsúlyozta, a CHRR-t és az általa behívott tanúkat előre vette, a román tanúkat pedig későbbre hagyta, így az ő tanúvallomásaikra alig

jutott idő, mely leginkább a connecticuti magyarok kampányának volt köszönhető²⁶³ (EV, 1978).

Ebben az évben több olyan nem kormányzati szervezet kiadványába is sikerült a CHRR-nek anyagot szolgáltatnia, amely nagyobb nyilvánosságot szerzett a romániai magyarság helyzetének. A Helsinkai Bizottság kelet-európai emberi jogokra alapozott tiltakozás dokumentumait összegyűjtő kötetébe, a „*Jog a tudáshoz, jog a cselekvéshez*” c. dokumentumába, az *Amnesty International* a romániai helyzetről szóló jelentésébe²⁶⁴ (EV, 1978), valamint a *Minority Rights Group* „*The Hungarians of Rumania*” c. jelentésébe is épültek be a CHRR által készített jelentések és összegyűjtött adatok (Kovács, 2016b). A szervezet ezek mellett 1978-tól kezdve együttműködött a washingtoni *International Human Rights Law Group*-pal annak ügyfeleként, így ingyenes és szakszerű jogi képviselet kapott a bonyolult törvényhozási folyamatokban. Az együttműködés majd 1979 folyamán ért be, amikor a szakképzett jogászok által megírt és csatolt bizonyítékokkal ellátott, CHRR által begyűjtött információkon alapuló panasz a Kongresszus *Emberi Jogok Bizottságának Diszkrimináció Megelőzésének és a Kisebbségek Védelmének Albizottsága* augusztusban napirendjére tűzte (EV, 1979).

1979-ben a CHRR folytatta felvilágosító kampányát magas rangú tisztviselők és törvényhozási képviselők körében a magyar értelmiség kínzásáról és Király Károly

²⁶³ A Képviselőházban a CHRR ügyét továbbra is Christopher Dodd támogatta leginkább, emellett Claiborne Pell, Rhode Island-i szenátor szintén támogatólag lépett fel, és kiemelten támogatta még az ügyet Helen Meyner (N.J.), Dante Fascell (N.J.), Clement Zablocki (Wisconsin). New York államban rengeteg képviselő támogatta az ügyet, többek között a manhattani William Green és Theodore Weiss is (EV, 1978).

²⁶⁴ Az *Amnesty International* ekkor jelentetett meg első ízben részletes beszámolót a romániai emberi jogi helyzetről, amely többek között beszámolt a romániai kényszermunkatáborokról, a hívek üldöztetéséről, az elmeegógyintézetekbe utalt kényszerkezelt politikai ellenfelekről, a nemzeti kisebbség üldözésének kilenc oldalt számvá. Utóbbiban Király Károly leveleinek tartalma mellett más romániai magyar eseteket is feltárt (EV, 1978).

internálásáról, illetve az őt ért atrocitásokról.²⁶⁵ 1979 elején újabb, a romániai magyarság helyzetét taglaló Romániából érkező kiadványok szivárogtak ki²⁶⁶ (EV, 1979).

Az 1979-es év a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbítása szempontjából fontos fordulópontot jelentett, mivel ez volt az első év, hogy a román kereskedelmi kedvezmények 1975-ös megszavazása óta egy, a tanúmeghallgatás után benyújtott határozati javaslat kapcsán a Képviselőház teljes ülésén volt nyilvános vita volt arról, hogy megvonják-e Romániától kedvezményes státuszát az emberi jogok megsértése miatt (EV, 1979). A szavazást megelőző kongresszusi bizottsági tanúmeghallgatások folyamán Charles Vanik bizottsági elnök is nagyobb figyelmet kényszerült adni az ügynek, mivel Richard T. Schulze pennsylvaniai republikánus képviselő bekerült a Képviselőház Vanik által vezetett *Subcommittee on Trade of the Ways and Means Committee* nevű albizottságába. Ez azért volt a CHRR szempontjából nézve pozitív fejlemény, mert korábban csak tanúként vehettek részt az ügyet támogató képviselőházi tagok, míg ettől kezdve Schulze a „bírák” között foglalhatott helyet. Schulze már az eredeti meghallgatást végző albizottságnak és a teljes bizottságnak is tagja volt, szavának súlya tehát ebben az ügyben igen nagy volt. A tanúvallomások folyamán visszahívta a CHRR tagjait, hogy további részletes kérdéseknek vessen alá őket: különösen az iskolák helyzete és Király Károly sorsa

²⁶⁵ Király Károly sorsáról 1979 tavasz eleje óta érkeztek hírek Nyugatra arról, hogy őt és családját „titkos sugárzásnak” vetik alá, és ettől súlyosan megbetegedett, és hogy a román hatóságok így próbálják őt és családját eltenni láb alól. Miután a CHRR megszerezte Király orvosi leleleit, és azokat megbeszélte amerikai orvosszakértőkkel, számos tényre fény derült. Az orvosszakértők ugyanis megállapították, hogy vérében egy bizonyos rendellenesség tapasztalható, ami viszont nem lehet sugárzás eredménye. Más forrásokból az a hír jutott ki, hogy a sugárzás híre a román titkosrendőrség egy magyar besúgójától származik, aki beférkőzött Király bizalmába, és ő hozta ezt a hírt Király részére, mondván, hogy megvannak az eszközeik arra, hogy eltegyék láb alól. Ha ui. Királlyal sikerült volna elhittetni a sugárzás fenyegetést, egy olyan elmeállapotba lehetne őt hajszolni, hogy a nyugati újságírókban egy üldözési mániás, zavart, paranoid ember benyomását keltse, amellyel vádjai hitelét lerombolja. A CHRR megüzente Királynak, hogy ne dőljön be a fenyegetéseknek, és lépéseket tett arra, hogy Király pihenés és gyógykezelés végett ideiglenesen külföldre távozhasson (EV, 1979). Pacepa tábornok szerint azonban mégis lehetett az eset mögött halálos radioaktív sugárzás: 1970-ben ui. a KGB mintájára 1950-ben létrehozott román K-részleg a KGB által kifejlesztett radioaktív berendezésekkel egészítette ki arzenálját, melynek Ceaușescu a „Radu” fedőnevet adta, és amely rákos elváltozást volt hivatott előidézni az áldozat szervezetében. Király bebörtönzésekor maga Ceaușescu adta ki a parancsot annak „besugárzására” (Pacepa, 1989, 125).

²⁶⁶ A 62 romániai magyar értelmiségi által névtelenül szerzett „*Malomkövek között – Levél a román értelmiséghez*” c. 17 oldalas, román pátyatársaknak címzett, és a romániai tudományos és kulturális sajtóban folyó nyílt magyarellenes uszítást és történelemhamisítást tárgyaló nyílt levél volt (EV, 1979). A levél 1978. május 25-én keltezett, és az egyik legelső „*s zamizdat*” volt, szerzőjére azonban mai napig nem derült fény (Vincze, 1997, 37). A másik pedig Kunszabó Ferenc „*Modern népirtás és az ellene való orvosság*” c. kiáltványa volt, melyben Kunszabó nem a sérelmeket sorolja fel, hanem a bűnösségi komplexus történeti okait és a belső, kollektív „önfelszabadítás” lehetőségeit tárja fel (EV, 1979). A 29 oldalas írás az *Új Látóhatár* c. folyóirat 1978-as különlenyomataként jelent meg (4-5. sz.).

érdekelte. A CHRR így az ügy mellett kitartó zsidó szervezetekkel összefogva továbbra is erősen tudta képviselni álláspontját²⁶⁷ (EV, 1979).

Ebben az évben ugyanakkor a román vámkedvezmény meghosszabbításának nem várt támogatói jelentkeztek: más, a CHRR-rel szövetséges nagy zsidó szervezetek által elítélt *B'nai B'rith* zsidó társadalmi szervezetnek sikerült meggyőznie a román külügyminisztérium amerikai osztályának vezetőjét, Corneliu Bogdan volt nagykövetet a státusz melletti kiállásról. Emellett több, korábban az ügy mellett kiálló és nagy magyar szavazótáborral rendelkező képviselő állt át a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbítása mellé.²⁶⁸ Emellett tanúvallomást tett a rezsim által támogatott román emigráció is: a New York-i román kulturális fesztivál egyik szervezője, Barbu Niculescu történeti fejtegetésekbe bocsátkozva igyekezett bebizonyítani, hogy a románok Erdély őslakói (EV, 1979).

A szavazást a CHRR részéről több hetes lobbitevékenység előzte meg, tagjai a kihallgatásokon való részvétel mellett személyesen és írásban keresték fel a képviselőket szavazatuk elnyerése érdekében, valamint újfent levélíró kampányt szerveztek az amerikai magyarság köreiben²⁶⁹ (Transsylvania, 1979). Emellett a szervezet mindegyik kongresszusi körlevélnek és jelentésnek a megírásában, a hozzájuk kapcsolódó aláírások összegyűjtésében is fontos szerepet vállalt: számos szimpatizáló képviselő és szenátor irodáján keresztül kapott lehetőséget arra, hogy tagjaik a kongresszusi eljárásba bekapcsolódhassanak anyaggyűjtéssel, tájékoztatással, fogalmazványok készítésével, és segítségüket a Kongresszus vitáján elhangzott beszédek megírásában is igénybe vették (EV,

²⁶⁷ Tanúvallomásukban részletesen beszámoltak az anyanyelvi oktatás hiányosságairól, a felsőoktatásban zajló diszkriminációról, a kisebbségi szakemberek országban való állami kényszer hatására történő szétszórásáról, a kétnyelvűség hiányáról, a kulturális lehetőségek megfosztásáról, a népességi statisztikák meghamisításáról, a vallási üldöztetésről, a magánlakásokon való szállásadás akadályoztatásáról és a történelemhamisításról, továbbá csatolták Takács Lajos követeléseit, Király leveleit és számos angol nyelvű sajtóban megjelent cikket (HHRF Archívum, 3/426).

²⁶⁸ Millicent Fennwick New Jersey-i republikánus képviselőnek annak ellenére, hogy a Helsinki Bizottság tagja, a román kormány pártolói közé állt át. Emellett Ed Derwinski (Rep, Illinois), a chicagói elővárosból, annak ellenére, hogy magyarbarátnak hirdette magát, mégis a Kongresszus előtti vitában kijelentette, hogy a magyar kisebbség jogainak megtárgyalása irreleváns (EV, 1979).

²⁶⁹ A CHRR eljuttatta minden képviselőnek a már korábban említett, és ez évben megjelentetett *Witnesses to Cultural Genocide* c. tanulmánykötet George Schöpflin romániai magyar helyzetről írt előszavát, mellette pedig július elején csaknem 600 levelet, majd két hét múlva ugyanannyi táviratot küldtek szét azoknak, akik levélírással vállalkoztak, amelynek eredményeként az amerikai magyarság hatalmas levél- és táviratruhattal árasztotta el a képviselőket (EV, 1979).

1979). Különösen Richard Schulze²⁷⁰ és az illetékes kongresszusi albizottság tagjai²⁷¹ álltak ki a vámkedvezmények megvonása mellett, csoportjuk véleményét Schulze hozzácsatolta a *Ways and Means Committee* jelentéséhez „*Dissenting Views*” címmel (EV, 1979). Június 14-én Schulze Larry McDonald és Robert Dornan képviselőkkel együtt benyújtotta a H.Res.317-es határozati javaslatot, melyben ellenezték Románia a lengyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbítását, mivel úgy vélték, hogy Románia folyamatosan megsértette az emberi jogokat, emigrációs akadályokat intézményesített, üldözte a magyarokat és kényszermunkatáborokat működtetett a Duna-deltánál (Courtney-Harrington, 1991, 455). Emellett a javaslatához Schulze egy ellenodali jelentést is csatolt, melyben a magyar kulturális intézmények teljes hálózatának eltörlésének szándékáról, valamint a magyarok kulturális identitásának, nyelvének és hagyományainak megfosztásáról, anyanyelvű iskolák bezárásáról nyilatkozott (Ullman, 1979), melyhez részben a Király Károly leveleket (EV, 1979), valamint az *Amnesty International* és az *International Human Rights Law Group* jelentéseit is felhasználta bizonyítékként (Courtney-Harrington, 1991, 457). Ennek köszönhetően a Kongresszus mindkét kamarájának összes tagja nemcsak arról értesült, hogy a meghosszabbításnak jelentős ellenzéke van, hanem az ellenzék részletes érveit és a romániai magyarság jogfosztottságának leírását is részleteiben megismerhették. Habár Vanik képviselő halogatta a kérdés szavazásra vitelét, Schulze javaslatával viszont épp ezt kívánta életben tartani (EV, 1979).

A Bizottság által történő szavazás során a H.Res.317-es határozati javaslat a zsidó emigráció támogatása és a Kongresszus nagy részének támogató hozzáállása a kereskedelmi kapcsolatok bővülése miatt 26:10 arányban elbukott, ettől függetlenül továbbításra került a Kongresszus teljes ülése elé (Courtney-Harrington, 1991, 457). A Képviselőháznál tartott vita során a CHRR beszámolója szerint „*az ellenzők közül többen kénytelenek voltak elismerni, hogy egy rendőrállam érdekében szólalnak fel*”, és a vámkedvezmények meghosszabbítását a „*független román külpolitikára*” hivatkozva javasolták, gyenge

²⁷⁰ Schulze felszólalásában hangsúlyozta a kisebbségek ellen irányuló megtorlásokat, továbbá a zsidóság emigrációjával kapcsolatban felmerült adminisztrációs nehézségeket. Emellett érvei között szerepelt az is, hogy a kedvezmény nem támogatja az amerikai munkahelyek létrejöttét (HHRF Archívum, 4.2/394).

²⁷¹ Schulze felszólalása szerint itt Larry McDonald georgiai demokrata és Robert Dornan kaliforniai republikánus képviselőkről van szó (HHRF Archívum, 4.2/394).

érvekkel, míg a Schulze képviselő által vezetett tábor tényekkel alátámasztva, a román rezsim elnyomó jellegét leplezte le. A terem hangulatán az látszódott, hogy míg a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbítása mellett érvelők felszólalásait folyamatos zajongás követte, addig Schulze képviselő negyedórás tényszerű beszédét csendben hallgatták végig. Mellette szólaltak fel Henry H. Hyde, Robert Dornan, Larry McDonald, John H. Rousselot és Mary Rose Oakar képviselők (EV, 1979). Időközben a román kormány különböző engedményeket igyekezett adni a zsidó kivándorlóknak, ezáltal semlegesítve ellenzékük egy részét (EV, 1979), mégis egyre több képviselő látta tisztán ezek mellett a zsidó kivándorlás elé gördülő akadályokat is (HHRF Archívum, 4.2/94).

Emiatt az amerikai kormány tisztviselői komolyan tartottak a kedvezmények megvonásától, ezért számos képviselőt a Külügyminisztérium és a Fehér Ház munkatársai személyesen hívtak fel, arra kérve őket, hogy szavazzanak a Schulze-határozat ellen (EV, 1979). Annak ellenére, hogy Schulze javaslatát a július 25-én tartott vitát követően végül nem szavazták meg, ez mégis jelentős mérföldkövet jelentett, mivel 126 képviselő adott le szavazatot a javaslat mellett, amely a korábbi, 1975-ös 41 és a 1977-es 33 szavazathoz képest komoly előrelépést jelzett (EV, 1979).

Emellett ebben az évben Claiborne Pell vezetésével több szenátor is Romániába látogatott, amiről jelentést készített a Szenátus *Külkapcsolatok Bizottságának*. Ebben a szenátorok arról számoltak be, hogy Románia nem alkalmazza a helsinki záróokmányban foglalt humanitárius kérdésekre vonatkozó előírásokat. Két órán keresztül tárgyaltak a román diktátorral is, melynek során felhívták a figyelmét, hogy a legnagyobb vámkedvezmény státusz hosszú távon csak az emigrációs kérdés megoldása esetén folytatódhat. Ezenkívül tárgyaltak a magyar származású Fejes Gyulával, a romániai Nagy Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának magyar származású titkárával is, aki szerint nem volt probléma a kisebbségek sorsával, mivel azokat a magyarok és a románok kormány szinten rendezik (Courtney-Harrington, 1991, 451-452).

A Szenátus *Pénzügyi Bizottságában* július 19-én tartott meghallgatásokon újfent a CHRR mellé állt a korábban a kedvezményes státusz megadását támogató Daniel Patrick Moynihan szenátor is, aki Ribicoff szenátortól vette át az albizottság vezetését. A szervezet tagjainak, Veress Bulesúnak és Hámos Lászlónak 1979 nyarán nyílt alkalma arra, hogy Moynihant és tanácsadóit felvilágosítsák a kérdésben, mely különösen fontos volt, mivel

mind a Szenátus *Pénzügyi Bizottságának*, mind az annak részét képező *Kereskedelmi Albizottságának* tagja volt, amely a lengagyobb vámkedvezmény ügyét tárgyalta (EV, 1979). Moynihan többször és kemény hangon szólalt fel a romániai magyarság ügye mellett (Transsylvania, 1979), mivel a nemzetiségi kérdés alapos ismerője volt, így kérdései szakértelemről árulkodtak.²⁷² (EV, 1979) A Szenátus illetékes albizottságában tanúvallomást tettek még az *International Human Rights Law Group* tagjai, továbbá a CHRR szövetségese, Havadtóy Sándor connecticuti református lelkész is, aki a magyar kisebbség vallásgyakorlatának rezsím általi elnyomásának módjairól adott részletes tanúvallomást²⁷³ (EV, 1979), és arról, hogy a román kormány továbbra is megtagadta a Nyugatról a templomok újjáépítésére szánt anyagi támogatások magyar kisebbségi közösségekhez történő utalását. Ezenkívül továbbra is az ellenzők között volt a szervezet másik szövetségese, Jacob Birnbaum is, aki a zsidó emigráció kérdésében írásbeli garanciákat követelt a román kormánytól (Courtney-Harrington, 1991, 458).

1979 volt tehát az első alkalom, hogy a Kongresszus tagjai írásbeli utalást tettek arra, hogy az emigráció kérdését az emberi jogok tágabb kontextusának részeként kezelték. Carter és kormánya azonban visszautasította ezt a szemléletmódot, mivel tudta, hogy Románia soha nem volna képes megfelelni a Kongresszus elvárásainak (Courtney-Harrington, 1991, 459). A tanúmeghallgatások után az albizottság Long szenátor kezdeményezésére jelentést küldött az elnöknek, amiben többek között aggodalmát fejezte ki a romániai magyarság sorsával kapcsolatban (Transsylvania, 1979). Emellett John Heinz pennsylvaniai szenátor kezdeményezésére 16 szenátor szintén az elnöknek címzett levelet azzal a kéréssel, hogy nyissa újra a tárgyalásokat a román féllel, annak érdekében, hogy a Külügyminisztérium ellenőrizhesse a szóban forgó román törvényi szabályozások és procedúrák teljesülését

²⁷² A romániai magyarsággal kapcsolatos fő panaszok meghallgatása után Moynihan a rezsím típusa felől érdeklődött, és azt a konklúziót vonta le, hogy a két világháború közötti és a kommunista rezsímú Románia ahhoz hasonlatos, mint a Batista és Castro Kubája közötti különbség: Batista Kubájában sok mindenért lehetett valakit börtönbe záratni, de azért nem, mert verset írt. Moynihan érdeklődött afelől is, hogy mit tesz, és milyen mozgástere van a magyar kormánynak, amire a CHRR tagjai kifejtették, hogy a marxista ideológia nem engedi meg, hogy megvédje nemzettársait. Moynihan szimpátiáját a tanúmeghallgatás jegyzőkönyve alapján a CHRR gyorsan elnyerte világos és egyértelmű tájékoztatásával (HHRF Archívum, 3/27).

²⁷³ Havadtóy többek között felhívta a figyelmet a vallásszabadság helyreállításának szükségességére, a Szentszék aposotoli jogkörének helyreállítására a püspökök kinevezését illetően, az elkobzott egyházi levéltárak hozzáférhetővé tételére. Kérte továbbá, hogy az amerikai kormány szorgalmazza a román kormánynál annak a jognak a helyreállítását is, hogy a gyülekezetek megválaszthassák saját vezetőiket, és hogy az egyházak fogadhassanak külföldről jött segínyt a templomok helyreállítására (EV, 1979).

(HHRF Archívum, 4.2/394), és hogy sürgesse a zsidók kivándorlásának szabadabbá tételét és a magyarság elnyomásának megszüntetését a román kormánynál (Kovács, 2016b).

A Külügyminisztérium Heinz szenátornak küldött válaszában részletesebben kifejtette álláspontjának okait. Közölték, hogy az utóbbi években a romániai amerikai nagykövetségen keresztül „*nagy erőfeszítéseket*” tettek arra, hogy megfelelő adatokat gyűjtsenek a kérdésről: a követségen dolgozó munkatársak magyar nyelvű területekre utaztak, számos kisebbségi magyar vezetővel, vallási vezetővel és állampolgárral tárgyaltak, de nem találtak meggyőző bizonyítékot arra, hogy a román kormány szándékos diszkriminációs politikai gyakorlatot alkalmazna a magyar közösségek ellen. Ezekből leginkább az derült ki, hogy a magyar kisebbség ugyanolyan bánásmódban részesül, mint minden más kisebbség, és hogy mivel a román nemzetiségű állampolgárok az ország lakosságának 90%-át teszik ki, ez a román többség reflektálódik a politikai erőviszonyokban is. Emellett hangsúlyozták azt is, hogy az olyan jellegű kérdések megítélésénél, mint a kisebbségi nyelvoktatás, figyelembe kell venni, hogy egy olyan kelet-európai országban, ahol a határok több ízben változtak, ez egy igen kényes kérdés. Mindazonáltal a Külügyminisztérium biztosította a szenátort és társait arról, hogy továbbra is figyelemmel fogják kísérni Románia emberi jogi teljesítményét és gyakorlatait és a magyar kisebbséggel szemben tanúsított bánásmódot, amire lehetőséget ad a legnagyobb vámkedvezmény státusz évente történő meghosszabbítása (J. Brian Atwood Assistant Secretary for Congressional Relations levele John Heinz szenátornak. 1979. augusztus 17. TA 4 8/1/79-10/31/79. White House Central File Subject File. trade. Executive, TA 4 1/1/78-2/28/78 through Executive TA 4 8/1/79-10/31/79. Box TA-12. *The Jimmy Carter Presidential Library*). Ennek következtében, mivel a Kongresszusban nem került sor nyílt vitára, a Szenátus *Pénzügyi Bizottsága* előtt is lezárult az ügy, és Románia kedvezményes státuszát újabb egy évre meghosszabbították (Transsylvania, 1979).

A közelgő elnökválasztás miatt a CHRR arra buzdította az amerikai magyarokat, hogy a maga körzetében tegyen meg mindent a magyarság politikai mozgósítása érdekében. Megtervezték, hogy a magyarok által sűrűbben lakott területeken választási összeírási kampányt szerveznek, valamint választási lajstromok beszerzését javasolták, amelyből meg lehet állapítani, hogy ki az, aki rendszeresen szavaz, és ki az, aki nem, ami azért volt fontos, mert azoknak a levelének vagy kérésének, akik rendszeresen szavaznak, nagyobb súlya lesz, mint azokénak, akik nem (EV, 1979). Mindezek mellett a CHRR ebben az évben is szoros

kapcsolatot ápolta a végrehajtó hatalomhoz tartozó tisztviselőkkel is. 1979 áprilisában a CHRR értesítést kapott a Külügyminisztériumtól, hogy rövidesen amerikai kormányküldöttség utazik Bukarestbe, majd Budapestre, hogy ott a Helsinki Egyezmény végrehajtásának eredményeiről tárgyaljon. Ekkor a CHRR-nek már a lehető legszélesebb lehetőséget nyújtotta mind a küldöttség tagjait delegáló külügyminisztériumi apparátus, mind az amerikai Helsinki Bizottság, hogy előzetes konzultációk formájában a tárgyalások napirendjéhez érdemi javaslatokat tehessen. A CHRR tagjai így tárgyalhattak Matthew Nimetzcel, a Külügyminisztérium e területért felelős tanácsosával, és volt alkalmuk a delegáció összes tagjával beszélniük, aminek köszönhetően a romániai magyar kisebbség jogfosztottsága a napirend egy fontos pontját képviselte az amerikai-román tárgyalások során. A román tárgyalópartnereket feldühítette a téma felvetése és tagadásba kezdtek (EV, 1979).

1980 januárjában egy nyolc tagú kongresszusi képviselői küldöttség járt Bukarestben és Budapesten (EV, 1980). A Képviselőház *Kereskedelmi Albizottságát* annak elnöke, Charles Vanik vezette, tagjai közt volt Richard Schulze pennsylvaniai képviselő, aki előző nyáron a romániai kedvezmények megújítása elleni küzdelmet kezdeményezte (Transsylvania, 1980a). Az úthoz a CHRR készített összegző jelentést és felkészítő anyagokat, melyhez Illyés Gyula romániai magyar kisebbségről szóló, kulturális elnyomással kapcsolatos helyzetértékeléséről, valamint a nacionalizmus és patriotizmus közötti különbségtételt hangoztató véleményéről szóló, nyugati sajtóban megjelent cikkeket is csatoltak. Utóbbi azért volt fontos a szervezet tagjai szerint, mivel a tárgyalásokon a magyarokat könnyen érheti majd a területi revízió vádja (HHRF Archívum, 4/345). Schulze már az elindulás előtt kijelentette, hogy találkozni kíván Király Károllyal. Ezzel szemben a román kormány kifogások sorozatát hozta fel, majd egy átlátszó kifogással megghiúsította azt. Schulze Ceaușescunak egy memorandumot is átnyújtott, amelyben többek között a magyarság elnyomása ellen is tiltakozott (EV, 1979). A látogatás eredményét az albizottság jelentésben foglalta össze, amelyben a kongresszusi tagok többsége pozitívan értékelt a kapcsolatépítést: megerősítették, hogy az amerikai forrásoknak szükségük van a román importra, mint alternatívára és megbízható forrásra, ami új technológiát teremt. Ceaușescu kiemelte ebben az egyenlőség szükségességét, és úgy vélte, hogy a kereskedelmi kedvezmények éves megújítása a kereskedelmi kapcsolatok szélesítésének legfőbb

akadály, és hivatkozott arra az amerikai-román egyezményre, amely a belügyekbe történő be nem avatkozás elvét rögzítette. Találkoztak továbbá Románia főabbijával is, aki a fő amerikai zsidó szervezetek jelenlevő két képviselőjét biztosította a zsidók szabad kivándorlása előtti akadályok eltörléséről, mely a képviselőket megnyugtatta (HHRF Archívum, 4/345). A jelentéshez Schulze képviselő saját véleményét kifejtve záradékot fűzött, amiben újra kifejezte elégedetlenségét a romániai kisebbségi helyzet miatt (Transsylvania, 1980a). Kifejezte továbbá aggodalmát amiatt is, hogy folyamatosan kap híreket afelől, hogy a romániai magyarság kulturális életét szisztematikusan asszimilációra kényszerítik, és a zsidó szervezetek képviselőivel folytatott személyes megbeszélések után nem értett egyet a jelentés azon részével sem, hogy a zsidó szervezetek elégedettek lettek volna a számukra biztosított garanciákkal (HHRF Archívum, 4/345). Közölte ezenkívül azt a szándékát, hogy e problémának továbbra is a legnagyobb figyelmet fogja szentelni (Transsylvania, 1980a).

A CHRR tagjai nem törődtek bele a romániai magyarok problémáit semmibe vevő jelentésbe. Érdekvédelmi tevékenységüknek köszönhetően Charles Vanik, az illetékes kongresszusi albizottság elnöke beleegyezett a romániai magyar kisebbség helyzetének felülvizsgálatába (EV, 1980). Így 1980. április 20-tól május 1-jéig egy újabb képviselőházi küldöttség látogatott Romániába. Ez volt az első alkalom, hogy egy külföldi kormány képviselőinek a román kormány megengedte a román társadalmi helyzet kivizsgálását, melynek során hat napon keresztül autóval mintegy 1.200 km-t jártak körbe, kis vidéki falvakba látogatva el, helyi tanácselnökökkel és a helyi kulturális, vallási, egészségügyi és oktatási élet számos képviselőivel tárgyaltak. Az utazásról szóló 21 oldalas bizalmas jelentés összefoglalójában közölte, hogy az utazás legnagyobb eseménye a Király Károllyal való személyes találkozás volt (HHRF Archívum, 1/39). Király mély benyomást tett a küldöttségre, különösen a megfélemlítések ellenére tanúsított „*emberi tartásával, méltóságteljességével*” és a romániai magyarok iránta tanúsított megbecsülésével (EV, 1980). A jelentés továbbá megállapította, hogy a kulturális genocídium vádja nem állja meg a helyét, a magyar kultúra egészséges, különböző helyeken és szinteken, valamint hogy az elnyomás nem csupán a kisebbségeket érinti egyedül, annak ellenére, hogy rájuk akutabban vonatkozik, mint másokra, mivel nyilvánvaló a különbség azokon a településeken, ahol csak

magyarok élnek, mint azokon, ahol nem.²⁷⁴ A bizottság jelentésében a magyar-román helyi viszonyokat úgy írta le, mint amelyre sem a nyílt ellenségeskedés, sem a valódi bizalom, inkább az egymás mellett élés filozófiája jellemző, és hogy a magyar elégedetlenségre a román sajtóra jellemző nyílt ellenségeskedés adott a leginkább okot.²⁷⁵ A bizottság szerint azonban ez minden Romániában élő kisebbségre érvényes, és a jelenlegi rendszer a kollektív jogok megvalósulását minden kisebbség számára megnehezíti, emiatt a kiinduló kérdés, miszerint a kisebbségek helyzete romlásnak indult-e vagy javult, megtévesztő, és nagymértékben függ a megközelítéstől, de nagyrészt nem különbözik a romániai lakosság más részeitől. Megállapította ugyanakkor, hogy a kritikák nagy része mégis helytálló, mivel a nem román intézmények működésének visszautasítása hozzájárul az asszimiláció kiteljesedéséhez (HHRF Archívum, 1/39).

A Külügyminisztérium Carter elnökké választása, 1977 óta közzétett országokról szóló emberi jogi helyzetjelentéseket *Country Reports on Human Rights Practices* címmel, (HSDL, 2003) mely egy éven keresztül fontos eleme az amerikai külpolitikának az adott ország felé (EV, 1982). Az 1980-ban készült Romániáról szóló jelentés az ügyre nézve kedvezőtlen tényfeltáró küldöttségek által leadott anyagok hatására nem tartalmazott a magyar kisebbséggel kapcsolatos anyagokat, ezért ezt a CHRR többször bírálta külügyminisztériumi tisztviselőkkel folytatott tárgyalások során, ennek azonban csak a következő évben, a kormányváltás után lett csak eredménye (EV, 1981).

²⁷⁴ A jelentés továbbá megállapította azt is, hogy a legnagyobb magyar lakossággal rendelkező Hargita és Kovászna megyei falvakban sokkal több jele van a magyar kultúrának, mint a kevésbé magyarok lakta városokban, mint pl. Kolozsváron vagy a Kolozs megyei falvakban. Az oktatásügygel kapcsolatban a vidéki falvakban készített interjúk alapján a bizottság nem osztotta Király azon véleményét, miszerint a magyar tanulók fele anyanyelvén tanulna a középiskolában, amennyiben az lehetséges lenne, mivel szerintük a legtöbben a karrierlehetőségek miatt választják a román nyelvet. A jelentésben a bizottság tagjai azt a konklúziót vonták le, hogy minél magasabb az oktatás szintje, a magyar nyelvű oktatás színvonala annál gyengébb. A magyarlakta vidékek nagy részében azonban a kötelező elemi oktatás első 10 évében az anyanyelvű oktatás színvonala megfelelő, aki pedig ennél magasabb szinten kívánja folytatni tanulmányait, annak meg kell tanulnia románul is. A meginterjúvolt kisebbségi magyar vezetők és értelmiségiek nagy része nem támogatja Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának megvonását sem, mivel úgy vélték, hogy egy kereskedelemnek kitett országnak, mint Románia, nagy érvágást jelentene egy ilyen lehetőségtől történő megfosztás (HHRF Archívum, 1/39).

²⁷⁵ Király ezt azzal magyarázta, hogy a kommunista rendszerben az egyéni jogok a kollektív jogok áldozatául estek, és hogy hiányzott az alulról jövő kezdeményezések és a nemzeti szervezetek megfelelő kisebbségvédelme, amely a társadalom alsó és felső rétegeiben is védené a kisebbségek kollektív jogait (HHRF Archívum, 1/39).

1980. február 11-13-án Bukarestben amerikai-román kétoldalú tárgyalásokat tartottak az emberi jogokról,²⁷⁶ melynek megtartására Románia 1979 májusában egy, az amerikai megbízottakkal zajló bukaresti megbeszélésen tett javaslatot. Ez volt az első ilyen konferencia, amelynek során az USA először tárgyalt részletesen egy európai állammal az emberi jogokról, és a felek megállapodtak abban, hogy hasonló konferenciákat tartanak a jövőben.²⁷⁷ A tárgyalások során az amerikai képviselők a román kormány felé nyomatékosan hangsúlyozták az amerikai nép elkötelezettségét az emberi jogok helyzetének javítására, és rámutattak arra, hogy a kérdés milyen súlyosan befolyásolja az amerikai kül- és belpolitikát (Transsylvania, 1980b). Érdemi előrelépés azonban a magyar kisebbség ügyében nem történt, mellyel a CHRR kifejezetten elégedetlen volt²⁷⁸ (EV, 1980).

1980. június 10-én került sor a Képviselőház *Kereskedelmi Albizottsága*, 21-én a Szenátus vonatkozó albizottságának meghallgatására. Utóbbi során hosszasan meghallgatták Hámos Lászlót és Havadtöy Sándor református lelkészt (Kovács, 2016b). A meghallgatások után Schulze újabb határozati javaslatot terjesztett elő a román vámkedvezmények megvonására H.Res.775-ös számmal, de a kérdés ebben az évben nem került szavazásra, mivel az elnökválasztási konvenciók miatt a kongresszus ülését két alkalommal hosszabb időre elnapolták, így a kongresszusi albizottságok a javaslatot nem hagyták jóvá (EV, 1980, Courtney-Harrington, 1991, 471).

A Kongresszus összetételében ebben az évben jelentős fordulóponthoz érkezett be. Tom Lantos magyarországi zsidó származású képviselőjelölt, volt közgazdaságtan-professzor és a Szenátus gazdasági és külpolitikai tanácsadója 1980-as kampányát megnyerte, és Kalifornia 11. választókerületének képviselője lett, majd egyből a Képviselőház *Külügyi Bizottságának*, illetve annak *Európai Albizottságának* tagjává is vált.

²⁷⁶ Amerikai részről a kétoldalú tárgyalásokon Samuel Wise, a bizottsági alelnök és Lynne Davidson bizottsági asszisztens vettek részt, valamint Harry Gilmore, a Külügyminisztérium kelet-európai osztályáról és Jonathan Greenwald az emberi jogok irodájából és két tekintélyes, az emberi jogokkal foglalkozó ügyvéd: Orville Schell és John Carey, utóbbiak a New Yorkban székelő Helsinki Ellenőrző Bizottság tagjai. Román részről a Nagy Nemzetgyűlés egy csoportja, a Külügyminisztérium néhány tisztviselője és tudományos magántársaságok egyes tagjai vettek részt (Transsylvania, 1980a).

²⁷⁷ Erre csupán 1984-ben került sor, lásd az 5.2. alfejezetet.

²⁷⁸ A CHHR szerint az emberi jogok élharcosaként előretörő elnök – habár felkarolta az emberi jogok ügyét – „azonban politikáját képtelen volt következetesen végrehajtani, és ezért meg kellett fizetnie a politikai árat” (EV, 1980).

A CHRR a választások alatt arra buzdította támogatóit, hogy rá szavazzanak²⁷⁹ (Kovács, 2016b). Reményre adott okot továbbá az is, hogy ugyanebben az évben Christopher Dodd kongresszusi képviselőt Connecticut állam szenátorává választották, és aki a Szenátus *Külügyi Bizottságának* tagja lett (EV, 1982). Mindkét bizottság kulcsfontosságú volt a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonásával kapcsolatban. Ezekon kívül az év legnagyobb változása az ügy szempontjából az volt, hogy elnökválasztás is zajlott, és Cartert Reagan váltotta. A CHRR már ekkor folyamatosan dolgozott azon, hogy az új kormánnyal és a Fehér Ház leendő munkatársaival felvegye a kapcsolatot (EV, 1981).

Az 1980 novemberében Madridba szervezett, és több éven át tartó helsinki utókonferencia szintén segítette az ügyet az amerikai-román kapcsolatok előterében tartani, mivel ezeken az eseményeken számos szenátor és képviselő vett részt. Az utókonferencia előkészítő szakaszában a CHRR tagjai már személyesen vehettek részt, egy részükre kiállított sajtóigazolvánnyal (EV, 1980). Hámos Lászlónak, Szekeres Zsoltnak, Koszorús Ferencnek és Latkóczy Emesének sikerült magyar sajtóigazolványt szerezni, rajtuk kívül csatlakozott Gyallay-Pap Domokos, Gereben István, Töttössy Ernő és mások, aminek köszönhetően folyamatosan felvetették a romániai magyarság ügyét. Míg ők a folyosón és a kávézóban igyekeztek hatással lenni az országok delegáltjaira, a két hivatalos amerikai magyar küldött a delegációkon belül dolgoztak (Transsylvania, 1980b). Ez alkalomból a CHRR egy saját, 121 oldalas kiadványt készített „*Rumania's Violations of Helsinki Final Act Provisions Protecting the Rights of National, Religious and Linguistic Minorities*” címmel,²⁸⁰ amelynek nagy sikere volt az utókonferencián, és az egy évvel korábban kiadott *Witnesses to Cultural Genocide* c. dokumentumgyűjteménnyel együtt széles körben terjesztették²⁸¹ (EV, 1981).

²⁷⁹ A CHRR beszámolója szerint 1980 decemberében egy magas rangú amerikai hivatalos személy látogatta meg Erdély magyarlakta vidékeit és visszatérve a magyarság helyzetét „*súlyos tragédiának*” nevezte. „*Azt mondta, érzelmileg mélyen felkavarták a látottak. A romániai magyarság életereje, élni akarása sem kerülte el figyelmét*” (EV, 1980). A „*magas rangú amerikai hivatalos személy*” minden bizonnyal Tom Lantos lehetett, aki feleségével együtt három alkalommal is járt Románia magyarlakta vidékein, és 1981 novemberében kelt, a CHRR-nek címzett levele szerint az volt a tapasztalatuk, hogy mind a Kolozsváron, mind a Brassóban élő magyarok féltek anyanyelvükön megszólalni, és hogy az volt a benyomásuk, hogy „*másodrendű állampolgárokként*” kezelték őket (HHRF Archívum, I.B. Rep. Tamas Lantos I.).

²⁸⁰ *Rumania's Violations of Helsinki Final Act Provisions Protecting the Rights of National, Religious and Linguistic Minorities*. Study Prepared by the Committee for Human Rights in Rumania for the Conference on Security and Cooperation in Europe, Madrid, 1980-81. New York, 1980.

²⁸¹ A kulturális genocídium kifejezést ilyen formában állítása szerint a CHRR használta először. A fogalomról folytatott viták összefoglalóját lásd továbbá Davidson, 2012, 1-20 (idézi: Bottoni, 2016, 11).

A három éven keresztül, 1983-ig zajló madridi utókonferenciát előkészítő, júliusban tartott amerikai részvételtől szóló tájékoztatón a CHRR is részt vett (Kovács, 2016b). Az amerikai magyarság megnövekedett politikai aktivitását és súlyát jelezte, hogy az elnök ebben az évben két magyart is kinevezett a madridi hivatalos amerikai delegációba: Bertalan Imrét, az *Amerikai Magyar Református Egyesület* elnökét és Gombos Zoltán clevelandi lapkiadót (EV, 1980). A romániai magyarság képviselőinek ügye szempontjából a legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy az amerikai kormány két választás között, egyfajta „*interregnum*” állapotában volt a konferencia novemberi megnyitója, azaz annak legfontosabb időszaka idején. A hatalmi úrban a külügyminiszter bürokratai vették kezükbe az irányítást, akik viszont igyekeztek a legkisebbre csökkenteni az emberi jogok orvoslásának nyílt hangoztatását, mivel érdekük fűződött a kelet-európai országok kormányaival ápoltság jó viszonyhoz, ezért a CHRR szerint évek óta tompították ezeknek a kérdéseknek a felvetését. Ennek ellenére a szervezet tagjainak sikerült elérnie, hogy az amerikai delegáció rangsorban negyedik tagja, Jerome Shestack nyíltan szóvá tegye az elnyomott kelet-európai nemzeti kisebbségek ügyét²⁸² (Transsylvania, 1980b). A CHRR által előterjesztett, bizonyítékokon alapuló jegyzék a romániai magyarság ellen elkövetett jogsértéseket taglalta²⁸³ (EV, 1981).

1981 nyarának folyamán a szervezet újból tanúvallomást tett mind a Szenátus, mind a Képviselőház illetékes albizottságai előtt. Vallomásuk tartalmazta az 1981 folyamán kapott friss adatokat, mellékeltek továbbá Király Károly két utóbbi levelének angol fordítását is

²⁸² Shestack november 24-i a plenáris ülésen elhangzott beszédében elmondta, hogy egyes országokban a kormányok megsértik a kulturális társadalmi jogokat, habár ezeket a Helsinki Egyezmény harmadik kosarában lefektetett szabályok védik. Nem jelentette ki konkrétan, de utalt a romániai magyar kisebbségek helyzetére, amelyet a román delegáció tagjai magukra vettek, és Max Kapelmannek, az amerikai delegáció elnökének a román delegáció vezetője, Ion Datcu személyes panaszt tett. (Az eset érdekessége, hogy Datcu a CHRR 1976-ban rendezett, New York-i román ENSZ misszió elé szerveztetett tüntetési megszervezése idején az ENSZ román képviselőinek első titkára volt.) Kapelman válaszában kifejtette, hogy „*örüljenek, hogy ez az utalás ilyen enyhe, mert konkrét adatok vannak a jogfosztásra vonatkozóan és ezeket még nyíltabban is fel lehetett volna vetni*”, és megígértette Datcuval, hogy Ceaușescuval személyesen is közli az amerikai delegáció mélyszégyen aggodalmát a kérdéssel kapcsolatban. Időközben pedig megérkezett Madridba az amerikai kongresszus különdelegációja is, melynek tagjaival a CHRR korábban tárgyalt, így pl. Dante Fascell képviselővel a kongresszusi Helsinki Bizottság elnökével is, aki szintén felvetette az ügyet a román delegációnak. Kapelman, a CHRR képviselőivel folytatott hosszas és részletekbe menő megbeszélései eredményeként megígértte, hogy ügyükről átfogó jegyzéket nyújt át a román delegációnak (Transsylvania, 1980b).

²⁸³ A konferencia érdekessége volt az is, hogy Madridban a magyarországi kormányküldöttség vezetője is felszólalt a határokon kívül élő magyar kisebbségek ügyében, annak ellenére, hogy felszólalása nagyon óvatos volt, mégis határozottan kifejezte kormánya érdeklődését és aggodalmát az ügyben (EV, 1981).

(EV, 1982). A Szenátus meghallgatásán Hámos Lászlón kívül a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonása mellett tanúvallomást tett Kenneth Emerson baptista lelkész, aki egyházának két tagja nevében, azok régóta húzódozó emigrációs ügye miatt tanúskodott, valamint Száz Zoltán (HHRF Archívum, 3/436).

A Képviselőházban ekkor már érezhető volt, hogy jelentősen változott a hangulat: mivel a magyar ügyet ellenző Vanik képviselő visszavonult, és Sam Gibbons floridai képviselő lett az ügyben illetékes albizottság új elnöke, aki jobban érdeklődött az ügy iránt, és kérdéseiből kiderült, hogy rokonszenvvel nézi az ügyet. Úgy tűnt, a CHRR javára fordult a bizottság összetétele és hangulata. Emellett Richard Schulze, a szervezet támogatója továbbra is az albizottság tagja maradt, és a kihallgatáson is erősen támogatta az ügyet (EV, 1982). Az általa előző évben felterjesztett határozati javaslata által ihletve számos képviselő tett tanúvallomást a Romániában zajló vallásos üldöztetések mértékével és a továbbra is zajló zsidó emigrációt korlátozó intézkedésekkel kapcsolatban. Ezáltal a Kongresszusban továbbra is összekapcsolták az emigráció és az emberi jogok kérdését (Courtney-Harrington, 1991, 487).

1981-re a végrehajtó hatalom is aktívabban elkezdte követni a romániai emberi jogi helyzetet, leginkább az antikommunista David Funderburk amerikai nagykövet Bukarestbe történő kinevezésének köszönhetően (Courtney-Harrington, 1991, 491). Annak ellenére, hogy számos amerikai magyar diaszpóraszervezet Reagan konzervatív nézetei miatt az emberi jogok érvényesítése terén visszalépéstől tartott, a magyarság helyzete továbbra is fontos eleme maradt az amerikai-román kapcsolatoknak (EV, 1981). Egy másik fontos tényező, amely szerepet játszott az események ilyen fordulatában az volt, hogy Reagan – egy alkalmatlan jelölt visszautasítása után,²⁸⁴ aki azzal fenyegetett, hogy megszűnik az emberi jogi iroda – az új *Emberi Jogi és Humanitárius Ügyek* Államtitkárának²⁸⁵ Elliot

²⁸⁴ Reagan elnök első jelöltje az emberi jogokkal foglalkozó külügyminiszterhelyettesi posztra Ernest W. Lefever, republikánus amerikai politológus és külügyi szakértő volt, aki azonban annyira alkalmatlan volt a hivatalra, hogy a Szenátus Külügyi Bizottsága visszautasította jelöltségét. Majd a pozíció hónapokig betöltetlen maradt, és a kormány újra arra tett célzást, hogy az emberi jogi irodát meg kívánja szüntetni. Végül a kormány 1980 novemberében nevezte ki Abramst emberi jogokért felelős külügyminiszter-helyettesnek, akinek a CHRR szerint „meggyőződése, hogy az emberi jogokért folytatott harcnak az amerikai külpolitikában alapelemnek kell lennie és erről úgy látszik a Reagan kormányt is meggyőzte” (EV, 1982).

²⁸⁵ Amint az korábban ismertetésre került, ezt a pozíciót még Carter elnök hozta létre 1977-ben a Külügyminisztérium fennhatósága alatt, és a hivatal feladata a Külügyminisztérium különböző osztályain végzett humanitárius érdekeltségek koordinálása, továbbá a külügyminiszter emberi jogokkal kapcsolatos tanácsadása. A külügyminiszter-helyettes továbbá mindenkor tagja az *Emberi Jogok és Külföldi Segélyek*

Abramst nevezte ki, akivel a CHRR tagjainak már 1981-ben sikerült tárgyalóasztalhoz ülni két nappal hivatali beiktatása után.²⁸⁶ Ebben a már megválasztása évében a romániai magyar helyzetről felvilágosított Tom Lantos képviselő volt a szervezet segítségére (EV, 1980, 1982). A megbeszélés során a probléma számos oldalát megvilágították, és a szervezet tagjainak alkalma nyílt arra is, hogy bemutassa, hogy a Külügyminisztérium az emberi jogokról szóló éves országjelentése elfogult volt Románia javára az utóbbi években, és hogy a magyar kisebbség elnyomásának tényét igyekezett elkendőzni. Lantos képviselő jelenléte nagy segítséget jelentett a CHRR tagjainak. A megbeszélés során Abrams komoly érdeklődést tanúsított, és a kapcsolat folytatásaként megállapodtak néhány további lépésben (EV, 1982). Részben e fejleményeknek köszönhetően ez volt az első év, amikor Reagan Románia kedvezményes kereskedelmi bánásmódjának meghosszabbításával kapcsolatos döntésének indoklásával ellátott jegyzékében humanitárius problémákat is megemlíttette (Kovács, 2017, 9).

Február 8-án a Külügyminisztérium közzétette ez évi jelentését az emberi jogok helyzetéről. Miután az 1980-as évi jelentést a CHRR többször bírálta a külügyminisztériumi tisztviselőkkel folytatott tárgyalások során, a kormányváltás utáni, 1981-es jelentés az ügyre való tekintettel jóval kedvezőbb lett. A szervezet szerint annak ellenére, hogy még mindig tökéletlenül tükrözte a valós helyzetet, mégis felsorolta a romániai magyarság számos sérelmét. Márciusban pedig a CHRR részt vett egy tájékoztatón, ahol a Külügyminisztérium tisztviselői nyilvánosságra hozták, hogy az amerikai diplomácia most már kiemelt

Kormányközi Csoportjának és a Fegyverexport korlátozó csoportnak is (HHRF Archívum, I.A. Elliott Abrams).

²⁸⁶ A CHRR Abramsnek memorandumot állított össze, tételesen cáfolva az országjelentésben szereplő kijelentéseket. Az országjelentés a szervezet szerint a következőket állította tévesen: a román kormány nem követ el szándékos diszkriminációt a kisebbségei ellen, a különböző etnikai csoportok arányosan képviselve vannak a párt struktúrájában, az alkotmány biztosítja az etnikai csoportok kisebbségi nyelvhasználatát és kulturális lehetőségeit, a magyar és német rádióadások naponta sugároznak, csak korlátozzák a magyar nyelvű publikációk importját, a kisebbségi csoportok számára az iskola alapítás 16 fő felett engedélyezett lenne, az anyanyelvű táblák engedélyezve lennének. Cáfolták továbbá azt a jelentés által kijelentett tény is, hogy még mindig lehetséges magyar és német nyelven tanulni az egyetemen, ahol nagy arányban élnek magyar és német anyanyelvűek, és hogy a román kormány együttműködött volna a kongresszusi bizottsággal a jelentés elkészülte érdekében. Utóbbival kapcsolatban a CHRR felhívta a figyelmet, hogy a román fél számos olyan feltételt szabott a szervezéssel kapcsolatban, amely a háttérből nagymértékben befolyásolhatta a jelentés végeredményét, ezért „jóindulatúnak” nevezni az együttműködést túlzás lenne. Felhívta továbbá a figyelmet arra is, hogy számos dekrétumot és kisebbségekkel kapcsolatos bánásmódot kihagytak a jelentésből, amely fontos lett volna (többek között egyházak üldöztetése, Király Károly helyzete, etnikai származású szakemberek országban való kényszerű szétszórása; HHRF Archívum, I.A. Elliott Abrams).

figyelemmel követi a romániai magyarság helyzetét, és szándékában áll egy esetleges javulást elősegíteni (EV, 1981).

1981 elején Stefan Andrei román külügyminiszter Washingtonba látogatott, mely alkalomból számos képviselő, köztük Tom Lantos és Christopher Dodd szenátor is írt Haig külügyminiszternek, hogy a magyar kisebbség ügye szerepeljen a tárgyalások napirendjén, amely meg is történt (EV, 1981). A Külügyminisztérium kongresszusi kapcsolatokért felelős tisztviselője válaszában közölte, hogy a hivatalos látogatáson ugyan nem, de a külügyminisztériumi hivatalok és a román külügyminiszteri párttagok között zajló megbeszéléseken felvetették a kisebbségek ügyét. Közölte viszont, hogy a külügyminisztériumi tisztviselők véleménye az 1980-as romániai országjelentésben kifejtettekkel egyezik, tehát különös diszkrimináció nem folyik a magyar kisebbség ellen, de továbbra is kiemelt figyelemmel követi az ügyet, és a jövőben fel fogja vetni a kérdést, amennyiben az szükségessé válik (HHRF Archívum, 4.2./415).

Habár a Madridban zajló helsinki utókonferencia legfontosabb része, az ún. felülvizsgálati szakasz befejeződött, így a szervezet tagjai ugyan már nem személyesen, de igyekeztek 1981 folyamán is hatással lenni az eseményekre: szeptember 17-én újból tárgyaltak Max Kampelmannal, az amerikai delegáció vezetőjével, hogy a romániai magyarság ügye ne kerüljön le a napirendről (EV, 1982).

Az 1981-es tanúmeghallgatások a megszokott ütemben zajlottak: a kormány által támogatott kereskedelmi kapcsolatok bővülését a CHRR mellett a korábban már megszokott tanúk köre ebben az évben kibővült a Román Baptista Egyház egyik vezetőjével, Pavel Nicolescu lelkésszel, aki először jelent meg a Képviselőház a legnagyobb vámkedvezményt tárgyaló albizottsága előtt. Kritizálta az emigrációs gyakorlatokat és a vallási diszkrimináció politikáját, emellett részletes listát is adott be azoknak a neveivel, akik családegyesítésre várnak. Ebben különös felháborodást keltett Gheorghe Calciu-Dumitreasa atya esete, akit 1979 márciusában tartóztattak le, és akinek az esetét egy másik tanúvallomást tevő, New Yorkban működő ortodox pap, Florian Galdau is alátámasztotta. A Szenátus *Pénzügyi Albizottságának* július 27-én tartott meghallgatásán pedig a magyar kultúra szisztematikus eltörlésére figyelmet felhívó Hámos mellett újra tanúvallomást tett az *International League for Human Rights* nevében Nina Shea is. A meghallgatások után – a Kongresszus tétlensége miatt – azonban a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok a megszokott mederben folytak

tovább, viszont 1981 volt az utolsó év, amikor egyik ház sem adott be határozati javaslatot az elnök emigrációval kapcsolatos jogfeladása ellen (Courtney-Harrington, 1991, 488-489).

1982-ben Romániában újabb fordulat következett be, ami az ügy képviselőjét is befolyásolta, és amely inkább a következő időszakban éreztette hatását. Egyrészt ebben az évben a romániai magyarságra továbbra is erős nyomás nehezedett, és a kultúra rombolása továbbra is folytatódott. A rohamosan csökkenő életszínvonalról, a gazdasági csődről és az élelmiszerhiányról a rezsim úgy próbálta elterelni a figyelmet, hogy a románok minden problémájáért a magyarságot tette felelőssé. 1982 elején Király Károly öccse, István is levelet intézett a központi pártvezetőséghez. Az akkor már másfél éve lemondott párttag éles hangvételű levélben ítélte el a Ceaușescu körüli személyi kultuszt és a magyarság elnyomását. Levele elküldését követően azonnal elvesztette állását s rendőri zaklatás indult ellene (EV, 1982).

Február első napjaiban hozta nyilvánosságra az amerikai külügyminisztérium éves országjelentését az emberi jogokról. A CHRR emberi jogokért felelős külügyminiszter-helyettessel való tárgyalásának, Tom Lantos képviselő segítségével köszönhetően nagy eredménye volt. Habár a jelentés nyelvezete diplomatikus, mérsékelt, de nem kísérelte meg elkendőzni az elnyomás tényét (EV, 1982). 1982 januárjában Stefan Andrei román külügyminiszter találkozott Lawrence Eagleburger amerikai külügyminiszter-helyettessel, amelyen az amerikai fél felhívta a figyelmet a kivándorolni kívánókra kivetett oktatási adó eltörlésének szükségességére (Courtney-Harrington, 1991, 505), majd február második felében a Ceaușescu-rezsim kérésére Haig külügyminiszter tett látogatást Romániában (EV, 1982). Szintén februárban pedig a Nagy Nemzetgyűlés meghívására Lantos képviselő látogatott Bukarestbe, ahol a román diktátorral folytatott tárgyalásokon megismételte Eagleburger figyelmeztetését, erőfeszítései azonban nem jártak sikerrel (Courtney-Harrington, 1991, 505-506). Emellett Lantos a kongresszus több tagjával – így Dodd szenátorral – együtt kérte, hogy a magyar ügy továbbra is a tárgyalások napirendjén szerepeljen. Ceaușescu hiába tett ígéreteket, a tárgyalások ekkor már hűvös légkörben folytak. Egy héttel Haig visszatérése után Reagan elnök – Külügyminisztérium javaslata ellenére – visszautasította Románia kérését egy 65 millió dolláros kölcsönre, amely fokozta a rezsim gazdasági nehézségeit (EV, 1982).

1982 májusában Tom Lantos képviselő Elliott Abramsnek írt levelében az elkövetkező legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbításáról szóló meghallgatásokkal kapcsolatban közbenjárt Király Károly ügyében is (HHRF Archívum I.A. Elliott Abrams). Emellett Daniel P. Moynihan szenátor is aktívan kiállt az ügy mellett: márciusban felszólalt a Kongresszusban, májusban pedig 27 más szenátorral együtt levelet intézett az elnöknek, hogy ne hosszabbítsa meg kereskedelmi kedvezményt (EV, 1982).

Májusban a CHRR újabb szövetségest talált, mivel a brutális román vallásüldözések híre eljutott több nagy amerikai egyházhoz, amelyek néhány középnyugati és déli államban komoly kampányba kezdtek a román kereskedelmi kedvezmények megbuktatására: kivándorlást támogató zsidó és keresztény szervezetek részvételével megalakult a *North American Coalition for Human Rights in Rumania* (NCHRR) (Kovács, 2016b). A koalíció megalapításának egyik első eredménye az volt, hogy Georgia állam Képviselőháza március 26-án határozatban követelte a kedvezmények megvonását Romániától. Határozatukat megküldték Reagan elnöknek, a Kongresszus georgiai tagjainak és a Külügyminisztériumnak is (EV, 1982), valamint Larry McDonald georgiai képviselő áprilisban más kongresszusi tagokat is tájékoztatott a tagállam Képviselőházának döntéséről (HHRF Archívum, 3/438).

A már régóta működő zsidó szervezetek mellett a keresztény egyházak bekapcsolódása a küzdelembe újabb lendületet adott a CHRR számára (EV, 1982). A koalíció kezdeményezésére 121 képviselő és 51 szenátor írt alá leveleket Reagan elnöknek és Ceaușescunak az emberi jogok romániai helyzetének ügyében (Kovács, 2016b). A koalíció minden vallási felekezethez tartozó, a román rezsimnek áldozatul eső hívőről szóló információt begyűjtött és közzétett. Memorandumaikba a CHRR szolgáltatta a magyar kisebbség elnyomásáról szóló követeléseket²⁸⁷ és adatokat (HHRF Archívum, 42./406). A memorandum a Kongresszus minden tagjához eljutott, és nagy hatást keltett. E felvilágosító kampánynak köszönhetően Reagan elnök szokásos, kongresszusi és szenátusi

²⁸⁷ Követeléseik között szerepeltek a következők: a Babeș-Bolyai Tudományegyetem legyen újra független magyar intézmény, a magyar nyelvű publikációk elkobzásának leállítása, a magyar nyelvű osztályok és iskolák újraindítása Románia magyarlakta falvaiban (Marosludas, Szamosújvár, Beszterce, Aranyosgyéres, Radnót, Kőhalom, Hátszeg és minden moldvai magyarok lakta faluban). Követelték továbbá az 1974-es és 1976-os dekrétumok visszavonását a magánutazások korlátozásával kapcsolatban, valamint konstruktív oktatási, kulturális, lakhatási és munkavállalási politikát a magyarok lakta nagyvárosok (Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy) anyanyelvi karakterének megőrzésére (HHRF Archívum, 42./406).

kihallgatásokat megelőző június 2-án a kereskedelmi státusszal kapcsolatban kiadott javaslatának hangvétele erősen megváltozott az előző évekhez képest: bár javasolta a román vámkedvezmények megújítását, bírálta az emberi jogok megsértését, és érezte, hogy Románia nem veheti biztosra, hogy kereskedelmi kedvezményeit a jövőben nem fogják megvonni (EV, 1982). Végül azzal az indokkal hosszabbította meg az legnagyobb vámkedvezmény státuszát, hogy a Romániából történő emigrációs eljárásokat ugyan nem könnyítették meg, de a kivándorlók száma jelentősen megnőtt (HHRF Archívum, 3 /438).

1982 júliusában zajlott le a Kongresszus *Kereskedelmi Albizottságának* kihallgatása, melyen a CHRR, az AESZ és az EB mellett az IHLRG és más emberi jogi szervezetek is tanúskodtak, amelyen ezúttal Sam M. Gibbons demokrata floridai képviselő elnökölt. Ebben az évben a magyar kisebbségek helyzete mellett a román családgyesítések is fókuszba kerültek, amellyel kapcsolatban Tom Lantos felszólalt a Képviselőházban. Beszéde nagy hatást tett a bizottságra, különösen azután, miután a CHRR szövetségese, Richard Schulze részletesen kikérdezte romániai útján szerzett tapasztalatairól. Lantos Erdély területének Magyarország számára jelentett fontosságát érzékeltetve New England-hez és az első 13 államhoz hasonlította a határon túli magyarok által lakott vidéket²⁸⁸ (EV, 1982).

Augusztus 5-én Schulze képviselő öt másik kongresszusi képviselővel együtt²⁸⁹ levelet küldött Mircea Malitza amerikai román nagykövetnek, arra kérve őt, hogy vállaljon garanciát többek között²⁹⁰ arra, hogy Románia azonnal intézkedik azokban az emberi jogi ügyekben, amelyekre magánszervezetek hívták fel a figyelmet, és hogy konkrét lépéseket tegyen azzal kapcsolatban, hogy csökkentse a magyar kisebbség kulturális megfosztottságának mértékét.

A kongresszusi tanú meghallgatások után Robert Dornan kaliforniai képviselő és Richard Schulze közösen nyújtották be a H.Res.521-es számú határozati javaslatot a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonására, többek között a magyar kisebbség elnyomott helyzetére hivatkozva, amelyet a Képviselőház röviden meg is vitatott. A vita

²⁸⁸ „Erdély a magyar kultúra számára épp olyan fontos, mint New England vagy az első 13 gyarmat az Egyesült Államok számára. Meg kell, értsék képviselő társaim, hogy miért olyan rendkívül tragikus ez a helyzet mindenkinek, akiben, mint bennem is, magyar vér folyik” (Tom Lantos 1982-es Kongresszusi Kereskedelmi Albizottság előtt adott tanúvallomásának részlete; HHRF Archívum, 8/760).

²⁸⁹ Kent Hance, Don Bailey, James R. Jones, Ed Jenkins, Guy Vander Jagt (HHRF Archívum, 3/438).

²⁹⁰ További követeléseik a zsidó kivándorlással voltak kapcsolatosak: növeli a kivándorlási kérelmek elfogadásának számát, valamint, hogy eltörli az előjegyzési kérelmek eljárását a kivándorlással kapcsolatban, hogy egyszerűsíti és lerövidíti a kivándorlás folyamatát (HHRF Archívum, 3/438).

során során több képviselő azzal érvelt, hogy amennyiben megvonják a kedvezményes státuszt, az amerikai kormánynak nem lesz lehetősége nyomást gyakorolni a román rezsim emberi jogi eljárásaira. A részletes vitát azonban elhalasztották, és a javaslatot nem szavazták meg. A képviselők levelekben igyekeztek informálni képviselőtársaikat a magyar kisebbség elnyomott helyzetét illetően, hogy csatlakozzanak a határozati javaslatához (HHRF Archívum, 3/438). Ezenkívül nemcsak a *Kereskedelmi Albizottság*, hanem a Tom Lantos által elnökölt *Külgügyi Bizottság Emberi Jogi Albizottsága* is tartott meghallgatásokat a vallásszabadság témakörében, melyen a CHRR is tanúskodott (Kovács, 2016b).

A Szenátusban augusztus 10-én zajlott a tanúmeghallgatás, ahol Bill Bradley, New Jersey állam szenátorát a New Brunswick-i *Magyar Öregdiák Szövetség* a CHRR közreműködésében már egy hónappal a meghallgatás előtt tájékoztatta a romániai magyarság helyzetéről (EV, 1982). A meghallgatáson ebben az évben a baptistákon kívül a pünkösdisták és más keresztény felekezetek is megjelentek (Courtney-Harrington, 1991, 498). Emellett egy új tanú jelentkezett: a Jackson-Vanik módosítás szerzője, Jackson szenátor először jelent meg vallomástételre. Az elnök jogfeladását támogatva felhívta a figyelmet arra, hogy az általa beadott módosító javaslat miatt minden üldözött néprétegből emigrálhatnak az országból. Beszéde a szélsőségesen konzervatívokon kívül mindenkire meggyőzően hatott (Courtney-Harrington, 1991, 500).

A Szenátusban ekkor Jesse Helms és Steven Douglas Symms szenátorok nyújtottak be javaslatot a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonására (S.Res.428), melyekről idő hiányában nem történt szavazás, így az ügy tárgyalását elhalasztották (EV, 1982; Courtney-Harrington, 1991, 498). Helyette azonban Robert Dole szenátor benyújtotta a S.Res.445-ös számú határozati javaslatot, amelynek lényege az volt, hogy a nyári kihallgatáson kívül a Szenátusnak egész évben nyomon kell követni az emberi jogok helyzetét a kétoldalú amerikai-román tárgyalások kapcsán nemcsak az emigrációs kvóta és az eljárások növelése és javítása, hanem a Helsinkai Egyezménynek ellentmondó kisebbségi és vallási csoportok elnyomásának csökkentése érdekében is (HHRF Archívum, 3/440). E javaslatot 1982. szeptember 24-én elfogadták és megszavazták (Congress.gov, 1982), amely viszont fontos eljárásjogi változást hozott, hiszen a végrehajtó hatalmat fokozottabb ellenőrzésre szólította fel a román rezsimmel folytatott tárgyalások során (EV, 1982).

A Dole szenátor által benyújtott és szeptember végén elfogadásra került javaslat értelmében Elliott Abrams október 4-én és 5-én tárgyalásokat folytatott Bukarestben. A román külügyminiszterrel, Aurel Dumával és a külügyminiszter-helyettessel, Maria Grozavall folytatott tárgyalásokon a kivándorlóakra kivetett oktatási adó volt a fő téma (Courtney-Harrington, 1991, 501), de a CHRR kérésére a romániai magyarok ügyét is felvetette (EV, 1982) az NCHRR által beadott memorandum vonatkozó részei alapján, és javasolta, hogy a bármely területen tett engedmény, amelyet a román kormány kiválaszt, megfelelő lenne. Rámutatott ugyanis arra, hogy míg a zsidók kivándorlásával kapcsolatban a rezsim kész volt jelentős engedményeket tenni, a magyarok elnyomásával kapcsolatban még a legkisebb pozitív engedményt sem tette meg (HHRF Archívum I.A. Elliott Abrams). Abrams a tárgyalásokon fel is vetette különösen Ion Lăncrăjan: *Vallomás Erdélyről* c. könyvének ügyét,²⁹¹ amely a CHRR szerint Erdély történelmét meghamisítva a románság problémáiért a magyarságot okolta (EV, 1982).

1982 szeptemberében emellett egy másik, a CHRR szempontjából fontos esemény történt: Tom Lantos képviselő újraválasztása kérdésessé vált, amikor egy milliárdos, Bill Royer burkolt antiszemita célzásokkal kívánta volna választóközterét elnyerni, így a CHRR nemcsak az amerikai magyarokat mozgósította szavazásra, hanem kampányának finanszírozására a New York-i Four Seasons Hotelbe fogadást szervezett, mely nagy sikerrel zárult. Cserébe Lantos még inkább elköteleződött a kisebbségi magyarság ügye mellett (EV, 1982, HHRF Archívum, 8/760).

Miután – mint fentebb említésre került – a magyar kisebbség elitje sikertelenül tiltakozott az egyre szűkülő kisebbségi közösségi terek lehetőségének beszűkülése és intézmények elsorvasztása miatt, kritikáját főképp külső fórumokhoz igyekezett eljuttatni (Novák, 2017, 87, idézi: Tímár, 183). Romániai magyar kisebbségi értelmiségiek saját kiadványt indítottak el *Ellenpontok* címen, aminek megjelenését megelőzte szerkesztőinek kapcsolattartása a magyarországi demokratikus ellenzékkel,²⁹² valamint Szócs Géza támogatáskeresése az amerikai magyar diaszpóra körében az 1980-as évek elején, melyet a

²⁹¹ Az ügyről és a felháborodás okáról bővebben lásd Vincze Gábor 2006-os tanulmányát.

²⁹² A magyar ellenzék szolidaritási nyilatkozatot adott ki az *Ellenpontok* ismeretlen helyre hurcolt szerkesztőivel szemben tanúsított román hatósági bánásmód ellen, továbbá a kiadványban szereplő programtervezet határozottan inspirálta a demokratikus ellenzék által kiadott Beszélő folyóirat első részletesebb programjának megszületését is (lásd Hogyan keressünk kiutat a válságból? c. cikk, *Beszélő*, 1982, 5-6. szám) (Csizmadia, 1995, 234).

CHRR-ben meg is talált.²⁹³ Annak ellenére, hogy az 1980-as években a CHRR érdekvédelmi tevékenysége során nagymértékben függött a külső finanszírozásoktól, igyekezett mindent megtenni a szerkesztők támogatása érdekében. A szamizdat márciusában megjelenő első számát kilenc újabb követte (Tímár, 2019, 185).

Beszédmódjában a lap újdonságot jelentett a romániai magyarság körében addig létező két kisebbségi sérelmi („*jogkövető*” és „*metaforikus*”) ideológiához és taktikához képest. A folyóirat „...*nem a szocialista jogrendben rejlő lehetőségeket fürkészte*” és igyekezett „*túllépní a metaforikus beszédmód kötöttségein is... nevén nevezni a dolgokat: legyőzni az öncenzúrát*” (Csizmadia, 1995, 235). 1982 szeptemberében napvilágot látott száma 41 oldalon számos, addig ismeretlen tény közölt a romániai magyarságról, és megjósolta a szerkesztők későbbi letartóztatását és terrorizálását. Arról is értesített, hogy nyilvánossá tett egy memorandumot, amelyet a Helsinki Bizottság figyelmébe ajánlott a romániai magyarság helyzetének javítása érdekében: „*Memorandum a Helsinki értekezlet megállapodásainak betartatását ellenőrző madridi konferencia résztvevőihez*”, valamint a „*Az Ellenpontok szerkesztőségének programjavaslata a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében*” címekekkel (EV, 1983). A Tóth Károly Antal által fogalmazott írások részletes pontossággal ismertették a romániai magyarság széleskörű megsértését,²⁹⁴ és követeléseket fogalmaztak meg a román rezsimmel és a nemzetközi közösséggel szemben.²⁹⁵ Októberben mindkét dokumentum kijutott Nyugatra, majd november 7-én Ara-

²⁹³ Szócs Géza az 1980-as évek elején utazott ki első alkalommal New York-ba, amikor Herder ösztöndíjjal Bécsben volt ösztöndíjas. Hámos Lászlóval már első beszélgetésük alkalmával felmerült Szócs részéről a javaslat arra vonatkozóan, hogy hozzanak létre egy földalatti folyóiratot, melyből megszületett később az *Ellenpontok* (Hámos, 2016). Szócs az *Ellenpontok* megalapítása mögötti motivációját a következőképpen fogalmazta meg: „...*a helyzet már elviselhetetlen — nem a saját helyzetem; hanem a helyzetünk — az országé, és ezen belül a magyaroké; úgyhogy eljött a nyílt színvallás ideje. Vagyis a nyilvános szembefordulásé, ennek minden következményével. Az erdélyi magyarság megfélemlített vagy néma gyermek. Senki sem segít rajta, ha ő maga nem kér segítséget, vagy legalább el nem mondja, mi történik vele*” (lásd Tóth, 2000, azon belül konkrétan: <https://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=1632> Letöltve: 2021-06-26).

²⁹⁴ Teljes tartalmuk olvasható: Tóth, 2000

²⁹⁵ Az *Ellenpontok* szerkesztői többek között követelték, hogy: „*1) az erdélyi magyarságot tekintsék az egységes magyar nemzet részének és szabadon ápolhassák kapcsolataikat Magyarországgal; 2) biztosítsák a közösség kulturális autonómiáját; 3) az összefüggő magyar területek autonómiáját; 4) Erdély etnikai összetétele mesterséges megváltoztatásának leállítását; 5) a magyarság azonosságtudata kialakításának és fejlesztésének lehetővé tételét; 6) minden magyarok által is lakott vidékén, a hivatali és a köznapi használatban egyenrangú legyen a magyar és a román nyelv; 7) a magyar kisebbség a románokkal egyenlő érvényesülési lehetőségekkel bírjanak; 8) megőrizhessék a kulturális emlékeiket; 9) a magyar származású csángóság ismét vallhassa magát a magyar nemzet részének; 10) végül pedig követelték, «hogy pártatlan nemzetközi (de románokat és magyarokat is magába foglaló) bizottság vizsgálhassa meg helyzetünket, és dönthessen minden sorsunkat érintő vitás kérdésben»” (Vincze, 1999-2021, 1982. szeptember).*

Kovács Attilát, valamint Tóth Károly Antalt, feleségét Tóth Ilonát letartóztatták, majd egy hónapra rá Szőcs Gézá is.²⁹⁶ Tóth Károlyt többhetes, fizikai erőszakot is alkalmazó kihallgatásnak tették ki,²⁹⁷ majd mindannyiukat házi őrizetbe helyezték (Tímár, 2019, 185).

E letartóztatások majdnem egybeestek a madridi konferencia újbóli megnyitásával (EV, 1982), így a CHRR a két dokumentumot azonnal angolra fordította, kiegészítve a letartóztatásokról szóló hírekkel, és ezeket a madridi helsinki utókonferenciára juttatta, és terjesztette.²⁹⁸ A szerkesztőknek védeltséget biztosított, hogy a SZER november-december során többször is beolvasta a *Memorandumot* és a *Programjavaslatot* (Tímár, 2019, 185-186), miközben számos nyugati sajtóorgánium is hírt adott róla²⁹⁹ (Transsylvania, 1985a).³⁰⁰ Az *Ellenpontok* szerkesztőinek letartóztatása után a CHRR személyesen adta át a memorandumot nemcsak Elliott Abramsnek, hanem egyéb emberi jogi szervezeteknek is, így a *Helsinki Watch*-nak, az *Amnesty International*-nak és a *Human Rights Watch*-nak is (EV, 1982).

Emellett Szőcs Géza kiszabadítására más akciót is indított: 1982 decemberében Don Ritter képviselő javaslatára 60 kollégája írt alá tiltakozó levelet Ceaușescunak (Kovács, 2016b), és az egyik marylandi képviselőnő, Marjorie Holt beszédében is felhívta a Képviselőház figyelmét az esetre (Courtney-Harrington, 1991, 504), mely tiltakozások –

²⁹⁶ Szőcsöt november 6-án kihallgatták, majd másnap elengedték, és egy ideig bujkált, miközben számos bécsi magyar és emberi jogi szervezet a halálát vetítette előre, mivel senki nem tudta, hogy hol van. Második letartóztatására december 9-én került sor (Vincze, 1999-2021, 1982. november 6).

²⁹⁷ Az *Ellenpontok* 1983 január 13-i különszáma beszámolt arról, hogy Tóth Károly Antal, tanár és író kihallgatása kétszeri rövid megszakítással négy napon át tartott, mialatt bilincsbe volt verve, megrugdosták, fejét a falba verték, haját kitepték. Fejére és nyakára kézzel ütöttek, teste többi részét gumibottal verték. Továbbá arról is, hogy Szőcs Géza a kihallgatás során elszenvedett sérülések miatt heteket töltött kórházban, és hogy Ara-Kovács Attila 48 órás kihallgatása közben kényszerítettek, hogy közben végighallgassa, hogy szenved Tóth Károly a szomszédos szobában (Transsylvania, 1985a). Szőcs a sérüléseket azonban nem ekkor, hanem a Securitate elől való bujdosása idején szerezte (ld. előző lábjegyzet).

²⁹⁸ A dokumentum angol fordítását lásd: HHRF Archívum, 5/594. Magyar változatát ld. Tóth, 2000. (Azon belül konkrétan a Memorandum: <https://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=1618> oldalon, a Programjavaslat: <https://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=1619> oldalon érhető el. Letöltve: 2021-06-26)

²⁹⁹ Összesen több, mint hatvan cikk jelent meg ezzel kapcsolatban többek között a londoni *The Times*-ban, a *Le Monde*-ban, a *Neue Zürcher Zeitung*-ban, a *New York Times*-ban, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-ban, de a *The Wall Street Journal* és a legfontosabb külföldi rádióadások is foglalkoztak az ügygel (Transsylvania, 1985a).

³⁰⁰ Az ügy emellett nagy visszhangot váltott ki a demokratikus magyar ellenzék köreiben is, olyannyira, hogy november 20-án 71 aláíró tiltakozó nyilatkozatot tett közzé a szerkesztők kiszabadítása érdekében, illetve követelték a zaklatások beszüntetését (Csizmadia, 1995, 235).

magyarországi magyar értelmiségiek hasonló akciójával együtt³⁰¹ – sikerrel jártak, és Szőcsöt végül házi őrizetbe helyezték (Tímár, 2019, Kovács, 2016b). 1982. december 10-én a CHRR tagjai a Fehér Házba is meghívást kaptak és újfent tárgyalásokat folytattak a témáról Abramsszel és Lantossal (EV, 1982).

Az *Ellenpontok* folyóirat és az ennek nyomán, a CHRR támogatásával 1983-ban létrejött hírszolgálat, az *Erdélyi Magyar Hírügyökség* működésének elindulása fontos cezúra volt a romániai magyarság USA-ban zajló érdekvédelmének történetében, mivel annak egy jóval hatékonyabb és nemzetközi szinten látványosabb szintjét tudta elérni. Ezért ez az esemény a CHRR által folytatott érdekvédelmi tevékenységében is egy újabb fejezetet nyitott, mely végül 1987-ben vezetett Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának megvonásához (lásd: 5.3. fejezet).

6.2.2. A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága

A CHRR stratégiájának nagy részét ebben az időszakban az amerikai-román kereskedelmi kedvezményekre alapozta, és az ügy felkarolásának kezdetén számos, ún. „forró technikát” alkalmazott. Tagjaik nemcsak tanúmeghallgatásokon vettek részt minden évben írásban és szóban, melyek tartalmát mindig ellenőrzött módon szerzett hírekre alapozva állították össze és anyanyelvi szintű angoltudással adtak elő, hanem számos újsághirdetést jelentettek meg vezető napilapokban, tüntetéseket szerveztek, levélkampányokat indítottak, hírleveleket küldtek szét az amerikai magyar közvélemény folyamatos tájékoztatása és adománygyűjtés érdekében, valamint más, a képviselők meggyőzésére szolgáló lokális akciókat hajtottak végre. Az amerikai magyar diaszpóra mobilizációját egy olyan adatbázis és címtár felállításának köszönhetően sikerült elérniük, amelyet egyfajta hírláncolatként tudtak működtetni: a jelentkezőket kérték, hogy 10 további embert mozgósítsanak egy-egy levél vagy akció aláírására. Nemcsak képviselőknek küldendő levélkampányokat folytattak le így, hanem tüntetések szervezését is, valamint olyan magyar választóközzel rendelkező képviselők és szenátorok személyes megkeresését és meggyőzését is sikerült elérniük, akik kulcsfontosságú szerepet tölthettek be

³⁰¹ November 20-án 71 vezető magyar értelmiségi aláírásával ellátott tiltakozó nyilatkozatot küldött Lázár György miniszterelnöknek és a Magyar Írószövetségnek. Felhívták a kormányt, hogy tiltakozzon a román hatóságoknál a brutalitások ellen (EV, 1982).

az ügyben (Hámos, 2016). Emellett sikerült részt venniük a madridi utókonferencián, ahol számos romániai magyarsággal kapcsolatos anyagot terjesztettek.

Emellett ún. „hideg” taktikákat is alkalmaztak: igyekeztek szoros kapcsolatokat kiépíteni a Képviselőházban és a Szenátusban, továbbá a végrehajtó hatalomban dolgozó tisztviselők (leginkább a Carter által létrehozott pozícióban dolgozó Emberi Jogi és Humanitárius Ügyekért felelős mindenkori külügyminiszter helyettessel) és emberi jogi és vallási szervezetek körében is. Ezen időszakban a szervezet Képviselőházban legfontosabb szövetségese Edward Koch volt, aki a kezdeti időszakban nemcsak a tanúmeghallgatásokra juttatta be a szervezetet, hanem minden képviselőtársának küldetett egy, a CHRR által megfogalmazott levelet, aminek köszönhetően számos képviselőhöz eljutott az ügy híre (Hámos, 2016). Majd miután őt választották New York főpolgármesterévé, az időszak végére Tom Lantos vette át ezt a szerepet. A Szenátusban leginkább a CHRR egyik tagján, Veress Bulcsún keresztül sikerült szövetséget kialakítaniuk Christopher Dodd képviselővel (majd 1980-tól szenátorral), aki az ügyet a következő időszakban is mindvégig támogatta. Ezen alkalmazotti kapcsolatnak és más, az AESZ által kiépített kongresszusi kapcsolatoknak továbbá fontos következménye volt még, hogy ezen keresztül a politikai döntéshozatali folyamatról sikerült mindig pontos és aktuális képet kialakítaniuk.

A kongresszusi tagokat nemcsak személyesen látták el információval és győzték meg, hanem ezek révén további szövetségeket sikerült kötniük más kongresszusi képviselőkkel és szenátorokkal, valamint e kapcsolatok lehetőséget adtak a végrehajtó hatalom különböző tisztviselőivel is kapcsolatba kerülni. Az említett külügyminiszter-helyettesi pozíción kívül a Fehér Házban és a Külügyminisztérium román kapcsolatokért felelős tisztviselőivel is sikerült együttműködések kialakítaniuk. További szövetségeseik között volt az AFL-CIO nevű szakszervezet, mely a román kereskedelmi törvényben ellenérdekelt legnagyobb amerikai szakszervezet volt, és amelyet a CHRR tájékoztatott tevékenységéről, valamint az egyébként együttműködésre kevésbé zajló zsidó lobbis, az ún. *Orosz Zsidóságért* nevű szervezet igazgatójával, Jakob Birnbaum rabbival is, amely később sok szempontból előrelendítette azt, hogy az ügyet – ugyan jóval később – sikerre vigye a szervezet. Emellett olyan fontos emberi jogi szervezetekkel is sikerült hosszú távú együttműködést, ill. szorosabb munkakapcsolatot kialakítaniuk, akiknek nemzetközi szinten fontos kihatásuk volt a romániai magyarság kollektív és emberi jogainak nemzetközi képviseletére: így az

Amnesty International, a *Minority Rights Group*, az *International Law of Human Rights*, valamint 1982-től az *North American Coalition for Human Rights in Rumania* (NCHRR).

Ebben az időszakban a diaszpóraszervezet által képviselt álláspont egyre hasznosabb volt ugyan a befogadó ország szempontjából, azonban mivel a nemzetközi politikai kontextus és a régióval kapcsolatos amerikai érdekek az időszak folyamán nem változtak jelentősen, az érdekvédelmi tevékenység nem tudta céljait elérni. A Carter-időszaktól kezdve elkezdődött egy korlátozott mértékű kölcsönös együttműködés, azonban az emberi jogok számonkérése a külügyminisztériumi iratok és a kortársak visszaemlékezése szerint is egyértelműen inkább propaganda célokat szolgált, mintsem valódi célként érvényesült, mivel ez a korábbi kormányokéhoz hasonló módon a kelet-európai államok Moszkvával való egységének megbontása és a kölcsönös kereskedelmi kapcsolatok elmélyítése volt, függetlenül a rezsim berendezkedésétől. Ebben a kontextusban a szervezet által kifejtett érdekvédelmi tevékenység nyújtotta információkat az USA végrehajtó hatalmának egyes ágazatai különösen az időszak második felétől felhasználták ugyan, de ebben nem volt jelentős tere annak, hogy magának a szervezetnek milyen célkitűzései voltak, illetve ezeket hogyan lehetne érvényesíteni. Az amerikai végrehajtó hatalom nem tudta a szervezetet sem belpolitikai tőke kovácsolására, sem kereskedelmi céljai előmozdítása érdekében használni, vagy saját céljainak belföldi támogatásának generálása érdekében olyan mértékben használni, hogy megérje számukra a jelentős változtatás. Ennek oka abban rejlik, hogy Románia az USA Kelet-Európa politikájának előterében volt ugyan, de a diaszpóraszervezet és az amerikai külügyminisztérium által képviselt célok nem estek egybe. Ezért hiába állt fenn személyes kapcsolat a diaszpóra és a romániai magyarság között és a szervezet hiába rendelkezett magas társadalmi tőkével az amerikai politikai döntéshozók körében, és ezeket a törvényhozás előtt is korlátozott mértékben ugyan, de valamennyire hatékonyan tudta képviselni, az ügy érdekérvényesítésével kapcsolatban ebben az időszakban nem volt igazi áttörés, mivel erre nagymértékben rányomták a bélyegüket az eltérő külpolitikai céltételezések.

6.3. Az EVSZ kísérlete a romániai magyarság önrendelkezésének elfogadtatására (1982-1987)

6.3.1. Az eset rövid leírása

Az EVSZ nevében érdekvédelmi tevékenységet kifejtő Száz Zoltán – amellet, hogy minden évben tanúskodott Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának eltörléséért – 1982-től a romániai magyarság önrendelkezéséért is kezdett síkra szállni. Egy általa megfogalmazott határozati javaslatban a magyar kisebbség kollektív jogsérelmeire hivatkozva arra kérte a Külügyminisztérium képviselőit, hogy tárgyaljanak a román kormánnyal a kérdésről, melyet ekkor 27 kongresszusi tag támogatásával Gus Yatron képviselő nyújtott be. Emellett elintézte, hogy egy másik képviselő, Robert Lagormarsino szintén többek által támogatott levélben arra kérje a külügyminisztert, hogy az emberi jogok kérdése mellett a nemzeti önrendelkezésről is tárgyaljon. Habár ezeket a Külügyminisztérium határozottan visszautasította a képviselőknek küldött levelekben, kifejtve, hogy nincs realitásalapjuk, Száz tovább folytatta a lobbizást. 1983-ban Don Ritter képviselőn keresztül megszerezte a Képviselőház többségének, 221 képviselőnek az aláírását, és ugyanebben a témában írt levélben fordult George Schultz külügyminiszterhez, majd pedig Dante B. Fascell, a Külügyi Bizottság elnöke kérte képviselőtársai támogatását a Yatron által beadott határozatban foglaltak támogatására, melyet két másik képviselő újra benyújtott a Képviselőházban, másik számmal.

A Külügyminisztérium ezúttal Fascellnek írt válaszában kifejtette, hogy mivel az emberi jogok rendszeresen tárgyalások témái a román féllel folytatott tárgyalásai során, az elnök és a Külügyminisztérium számára nem volna megfelelő stratégia, hogy csupán egyetlen kisebbséget érintő „nemzeti” önrendelkezés kérdését vetnék fel. Mindezen okokból a Kongresszus Külügyi Bizottságának *Európai Albizottsága* nem tárgyalta a kérdést.

1984-ben tüntetésekkel, 1985-ben további határozati javaslatokkal igyekezett ébren tartani az ügyet. Habár ebben az évben a Külügyminisztérium *Költségvetési Törvényjavaslatához* megszavaztak ugyan egy Szenátusba beadott határozati javaslatot, azonban ebből először mégis kimaradt a nemzeti önrendelkezésre vonatkozó jogairól, illetve emberi jogairól való említés. Száznak azonban sikerült elintéznie, hogy említést tegyenek erről a javaslatról a törvénycsomagban. Román részről ezen akciójának éles visszhangja volt, és az önrendelkezés témáját a román fél panaszként felvetette egy 1985-ben New Yorkban tartott amerikai-román tárgyaláson.

A következő év márciusában Száz Dornan képviselõn keresztül lobbizott tovább, aki nemcsak újabb határozati javaslatot nyújtott be, hanem George Schultz amerikai külügyminiszternek is írt egy 234 képviselõházi képviselõ által szignált levelet. Ebben újfent kérte a nemzeti önrendelkezés és a kulturális autonómia felvetését, amely újfent rendkívüli módon aggasztotta a román felet, és a kétoldalú tárgyalásokon kérte az amerikai külügyminisztériumot, hogy adjon ki egy elítélõ nyilatkozatot az ekkoriban zajló újabb tüntetések és az önrendelkezés követelése ellen. Habár az amerikaiak határozottan kiálltak Románia területi integritása mellett, megemlítették a magyar kisebbséget érintõ jogsértéseket, a kollektív jogi követeléseket kivéve. Dornan képviselõ ennek ellenére újabb határozati javaslatokat nyújtott be, és mivel a Külügyi Bizottság élére ebben az évben az 1982-ben a nemzeti önrendelkezésrõl határozati javaslatot benyújtó Yatron képviselõ került, a Bizottság megszavazta a javaslatot. Száz a Szenátus *Külügyi Bizottságában* 9:1 arányban egy hasonló tartalmú határozati javaslatot is megszavaztatott, azonban az itt elfogadott javaslatot úgy fogalmazták át, hogy minden olyan jogról essen szó, amely a helsinki záróokmányban benne foglaltatik.

Ahhoz, hogy a Kongresszus mindkét kamarájának *Külügyi Bizottsága* által elfogadott javaslatokat törvénybe iktassák, a teljes ház elé kellett utalni, amelyrõl szóló vita 1987 júliusában kezdõdött el. Ez elõtt azonban a CHRR egyik tagjának javaslatára az egyik magyar származású képviselõ, Könnyü Ernõ kérte Dornant, hogy vonja vissza a határozati javaslatot, vagy magyarázza meg, hogy nem területi igényrõl van szó. Utóbbira a Képviselõházban került sor, ami Könnyü szerint azért volt fontos, mert a beszéd nélkül a románoknak sikerült volna az éppen akkor kritikus szakaszban levõ kedvezményes státuszról szóló felfüggesztést megakadályozni a Szenátusban. Végül a módosított szövegû javaslatot a Képviselõház megszavazta, de az csupán beadásra került, megvitatásra és megszavazásra nem, mivel az amerikai kormány nem kedvezõ megjegyzést fûzött hozzá. A Költségvetési kerettörvényrõl szóló hasonló vitára a Szenátusban novemberben került sor, amely elõtt Veress Bulcsú Christopher Dodd szenátor nevében a javaslat címébõl kihúzatott minden, a nemzeti önrendelkezésre vonatkozó utalást. Végül az önrendelkezés joga nem, de a romániai nemzetiségek emberi jogainak korlátozására utaló kijelentés szerepelt a végsõ változatban, amely azt sejtette, hogy az amerikai kormány figyelembe veszi e jogoknak teljesülését a kereskedelmi kapcsolatok során.

6.3.2. Az eset részletes történeti ismertetése

Az *Amerikai Magyar Szövetség*, majd 1975-től az *Erdélyi Világszövetség* nevében érdekvédelmi tevékenységet folytató Száz Zoltán 1982-től a romániai magyarság önrendelkezési jogáért kezdett el síkra szállni, melyben jelentősen különbözött a CHRR/HHRF által támogatott céloktól, és mely azután került előtérbe, hogy Zolcsák István, az EVSZ elnöke feladta revizionista gondolatait, és Száz önrendelkezéssel kapcsolatos terveit kezdte el támogatni.

Amellett, hogy 1975-től minden évben szintén tanúskodott Románia legnagyobb vámkedvezmény elvének eltörléséért, Száz 1982-ben megfogalmazott egy határozati javaslatot, amely részletesen taglalta a térség magyar történelmét és a romániai magyarság kollektív emberi jogsérelmeit, így az oktatási-kulturális kérdéseket, a magyar nyelvű osztályok és tantárgyak szisztematikus csökkentését, az értelmiség kitelepítését, a Babeş-Bolyai egyetem elrománosítását. Azzal a kéréssel fordult az elnökhöz, hogy a Külügyminisztérium képviselői tárgyaljanak a román kormánnyal a magyar kisebbség emberi és kulturális jogairól, valamint önrendelkezésének lehetőségeiről (Száz, 1996, 131).

A 27 kongresszusi tag által támogatott,³⁰² és Gus Yatron pennsylvaniai demokrata képviselő által 1982 márciusában benyújtott H.Res.397-es számmal ellátott határozati javaslat benyújtása után beszédében hívta fel a figyelmet arra, hogy a Képviselőház korábban már többször tárgyalta a kérdést, és számos határozati javaslatot is. Felhívta továbbá a figyelmet arra, hogy a képviselőtársai támogassák a kaliforniai republikánus képviselő, Robert Lagomarsino Haig külügyminiszternek írott levelét, aki a magyar kisebbségekkel kapcsolatban diplomáciai tárgyalásokra tett javaslatot a két ország között, még a legnagyobb vámkedvezmény státusz szokásos meghosszabbítása előtt (HHRF Archívum, 4.2./357). A nem túl sok realitásérzékről és jogi alapról tanúskodó (valószínűleg Száz által szövegezett és Lagomarsino által küldött) levélben arra kérte a Külügyminisztert, hogy az emberi jogok kérdése mellett a román kormánnyal a magyar kisebbség nemzeti önrendelkezéséről is tárgyaljon. Érvelésük alapjául a Helsinki Egyezmény mellett az 1947-es párizsi békeszerződés kisebbségvédelemre vonatkozó pontjait, valamint az „*Emberi*

³⁰² A támogatás mértéke meglepőnek tűnik annak a fényében, hogy Larry MacDonald képviselő körbeküldött egy levelet minden képviselőtársának, hogy tartsák távol magukat Száztól, ugyanis az 1975-ben személyi kölcsönt kért tőle, amelyet addig a napig nem adott meg (HHRF Archívum, 13/991).

Jogok Nemzetközi Konvenciója” elveit tették meg, melynek az USA véleményük szerint tagja volt (HHRF Archívum, 3/438).

A Külügyminisztériumtól kapott kemény kritikákat kapva a javaslatot sem az amerikai-román tárgyalásokon, sem a Helsinki Bizottság előtt nem vetették fel (Száz, 1988, 77). Walter J. Stoessel Jr., a Politikai Ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes 1982 januárjában kelt Lagormarsino képviselőnek írt válasza szerint, habár a kérdést a Külügyminisztérium már régóta szoros figyelemmel kíséri, és az éves emberi jogokról szóló országjelentésében is kitért a magyar kisebbségek ügyére, a kisebbségek önrendelkezésének joga Románia belügye. Ahol konkrét emberi jogi jogsértéseket ajánlottak a Külügyminisztérium figyelmébe, nem hezitáltak felvetni a tárgyalások során és a jövőben is így fognak tenni (HHRF Archívum, 4.2./357).

Egy másik, a kongresszusi kapcsolatokért felelős külügyi államtitkár, Powell A. Moore, a Képviselőház Külügyi Bizottságának elnökének, Clement J. Zabloczkinak írt levelében még pontosabban kifejtette a Külügyminisztérium H.Res.397-es határozati javaslatban említett a romániai magyar kisebbség nemzeti önrendelkezésével kapcsolatos álláspontját. Eszerint nem lenne helyénvaló a Külügyminisztériumnak beavatkozni és bíraskodni egy etnikai kisebbséggel kapcsolatos történelmi vitát vagy történelmi eseményeket illetően. A Külügyminisztérium megerősítette azt, hogy tudomása van arról, hogy Romániában az etnikai és vallási kisebbségeket elnyomás éri, és hogy a különböző nemzetiségekhez és egyházakhoz tartozó egyének kollektív jogai jelentősen sérülnek, bár annak mértékét erősen vitatta, ettől függetlenül ezeket rendszeresen felvetette a románokkal folytatott kétoldalú tárgyalások során. A románok, németek és más nemzetiségek között szétszórtan élő magyar kisebbség nemzeti önrendelkezésének kérdését azonban a Külügyminisztérium nem támogathatta, mivel ez Románia területi integritásának támogatását fenyegette volna, amely ellentétes volt a térségbeli amerikai külpolitikai érdekekkel (HHRF Archívum, I.A. 1975-1981 State Department).³⁰³

Száz állítása szerint saját közbenjárásának is volt köszönhető, hogy 1983 végén Gus Yatron került a Kongresszus *Külügyi Bizottságának Nemzetközi Szervezetekért, Emberi*

³⁰³ A határozati javaslat által tartalmazottak cáfolatára melleleg az amerikai román emigráció könyvet adott ki 1983 végén Miami-ban, mely idézte a javaslat szövegét és a dáko-román elmélettel igyekezett cáfolni azt (Száz, 1996, 131).

Jogokért és Felülvizsgálatért felelős Albizottságának élére a demokrata connecticuti képviselő, Sam Geidenson képviselő ellenében, ugyanakkor ez lehetetlenné tette, hogy fő aláíróként a későbbiekben támogassa a javaslatot, így Száz a republikánus pennsylvaniai képviselőn, Don Ritteren keresztül igyekezett az önrendelkezés ügyének érvényt szerezni (Száz, 1996, 131-132). Ritter levélben fordult George Schultz külügyminiszterhez ugyanebben a témában, amely levélhez Száz lobbitevékenységének köszönhetően 221 képviselő, azaz első alkalommal a teljes Képviselőház többsége csatlakozott (Száz, 1996, 133). Szintén számos képviselőtársával együtt hasonló levéllel fordult Schultzhoz Dante B. Fascell, a *Külügyi Bizottság* elnöke 1983 júniusában, aki levelében hívta fel a figyelmet a határozati javaslatban foglaltakra, és arra, hogy számos magyar értelmiségit érintettek a román hatóságok brutális intézkedései, arra kérve őt, hogy vesse fel az emberi jogi és kulturális jogfosztottság kérdését, újfent a Helsinki Egyezményre és az ENSZ *Civil és Politikai Jogok Nemzetközi Konvenciójára* hivatkozva (HHRF Archívum, 20/1257). Ezt követően a Yatron képviselő által benyújtott határozati javaslat szövegét a republikánus michigani Mark Siljander és a demokrata New Jersey-i Bernard J. Dwyer képviselők újra benyújtották H.Res.147-es számmal. A határozati javaslatok aláíratása érdekében Száz New Jersey-i magyarokkal 1984. júniusa végéig mintegy háromszáz képviselőt látogattak végig (Száz, 1996, 133).

A Külügyminisztérium illetékes törvényhozással foglalkozó államtitkára, W. Tapley Bennett, George Schultz külügyminiszter nevében, 1984 áprilisában keltezett, Dante B. Fascellnek címzett válaszában úgy vélte, hogy a Külügyminisztérium tudatában van a magyar kisebbséget érintő jogsértéseknek, amelyeket – amennyiben kellő bizonyíték van rá – komolyan is vesz, és amelyet gyakran megtárgyal a román kormánnyal a szélesebb értelemben vett emberi jogsértések keretében, így a javaslat emberi jogok követésével egyetértenek, azonban pontatlannak és félrevezetőnek ítélik meg a javaslat több pontját. Az államtitkár felhívta a figyelmet, hogy az USA nem tagja az *Emberi Jogok Konvenciójának* (mely alatt valószínűleg Száz az ENSZ 1966-ban elfogadott *Civil és Politikai Jogokról szóló Konvencióját* értette, amit az USA csupán 1992-ben ratifikált), ezért az Egyesült Államok nem is hivatkozhat ennek betartására, mint az emberi jogok garanciájára. Ezenkívül, mivel az USA támogatja ugyan a Helsinki Egyezményt, de az nem jogerős, ezáltal nem garantálhatja és védheti a harmadik kosárban foglalt emberi jogokat. Az államtitkár

leszögezte azt is, hogy nem értenek egyet azzal a gondolkodással, hogy kizárólag csak egy romániai kisebbséget érintően tárgyaljanak az országgal, mivel nincs arra vonatkozóan bizonyíték, hogy a magyarságot érintő intézkedések súlyosabbak lennének, mint más kisebbségeket érintőek. Közölte továbbá, hogy a Külügyminisztérium *Igazgatósági és Költségvetési Irodája* arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel az emberi jogok rendszeresen tárgyalások témái a román féllel való kapcsolattartás során, az elnök és a Külügyminisztérium számára nem volna megfelelő stratégia, hogy csupán egyetlen kisebbséget érintő „nemzeti” önrendelkezés kérdését vessék fel a tárgyalások során (HHRF Archívum, 20/1257).

Ezért a Kongresszus többségének és saját albizottsága tagjainak támogatása ellenére, a demokrata indianai képviselő, a Kongresszus *Külügyi Bizottságának* részét képező *Európai és Közél-keleti Albizottságának*³⁰⁴ akkori elnöke, Lee Hamilton nem engedélyezte, hogy a H.Res.147-es határozati javaslatot szavazásra bocsássák. Ezután az amerikai magyarság jobboldali részét az AMSZ-nek és az AMSZ New York-i Munkacsoportjának Kálmán László, az *Amerikai Magyar Akciócsoport* (American Hungarian Action Committee Inc. – AHAC) vezetőjének és rádiós műsorvezetőnek a támogatásával sikerült mozgósítania, és két tömegtüntetést szerveznie 1984-ben: egyet január végén New Yorkban mintegy kétezer fő részvételével, ahol egy papírkoporsó meggyújtásával igyekeztek a nagyközönség figyelmét felhívni, egyet pedig május végén Tőkés István vezetésével mintegy ezer fő részvételével Washingtonban a romániai magyarság nemzeti önrendelkezésének amerikai-román tárgyalásokon való felvetését követelve. Utóbbin az EVSZ elnöke, Zolcsák István is beszédet mondott, és amin egy súlyosabb incidens is történt, amikor a rendőrség az egyik tüntetőt véresre verte (Száz, 1996, 133; HHRF Archívum, 20/1257).

Száz előbb Tom Lantoson keresztül, majd közvetlenül az AMSZ részére a Fehér Ház által tartott tájékoztatóján sikerült kapcsolatot kialakítania Thomas Richard Lynchcsel, a Külügyminisztérium román referensével, hogy a H.Res.147-es javaslatot úgy módosítsák, ami a Külügyminisztérium számára elfogadható. A határozati javaslat végleges szövegében a kulturális autonómia igénye maradt meg, és az Erdély történetére vonatkozó részeket is kihúzták. A végleges szöveget Mark Palmer, Budapest későbbi nagykövete, akkori kelet-

³⁰⁴ Az albizottság mai elnevezése: *Subcommittee On Middle East, North Africa, and Global Counterterrorism* (Foreign Affairs Committee, 2021).

európai ügyekkel foglalkozó államtitkár azonban nem hagyta jóvá, mivel a Külügyminisztérium nem volt hajlandó foglalkozni az ügyvel. Száz ezért úgy döntött, hogy a Külügyminisztérium kikerülésével, a Kongresszuson keresztül fog próbálkozni a következő évi választások után a javaslat szövegének elfogadtatására, emiatt Száz az erősen antikommunista beállítottságú, magyarbarát Robert Dornan republikánus kaliforniai képviselőhöz fordult, aki 1985 februárjában H.Res.56 számmal újból beadta a határozati javaslatot, melyhez az év áprilisig száz aláírója volt. Dornan hajlandó volt a Külügyminisztérium költségvetési kerettörvényének módosításaként beadni a javaslatot, melynek az lett volna az előnye az ügy sikeressége szempontjából, hogy így kikerülte volna azt az albizottságot, amely korábban nem engedte az ügy megszavazását. A javaslat azonban elbukott, mivel Dornan addig várt a benyújtással, amíg a bukaresti amerikai nagykövettel tárgyalt, miközben a Kongresszus Pénzügyi Bizottsága szavazott a Külügyminisztérium költségvetési kerettörvényéről (Száz, 1996, 134-136).

Ezután 1985-től Száz a Szenátusra koncentrált: a republikánus idahói Steven Symms szenátorhoz fordult, hogy ő adja be a határozati javaslatot, mivel a Szenátus ügyrendi szabályzata szerint a módosítást nem volt szükséges rokontémájú törvényjavaslatához kötni, és csak egy albizottsági vagy bizottsági elnök jóváhagyására volt szükség. Symms szenátor a H.Res.147-es számmal a Kongresszusba benyújtott törvényjavaslat szövegét összefűzte egy másik, a *Republican Steering Committee* által elfogadott javaslattal, amely a fundamentalista keresztény felekezetek üldözésével foglalkozott, és amelyet a *Christian Response International* fogalmazott meg nagy részletességgel. A végső szöveg egy csaknem három oldalas indokló részt tartalmazott, melyen Symms külügyi törvényhozási szakértője is sokat dolgozott (Száz, 1996, 137). Az 1985. október folyamán elkészült határozati javaslatban olyan részek is magyar jellegűek voltak, mint Pálfí Géza római katolikus pap megveretése és sérülései miatti halála, és a húszezer magyar Bibliából gyártott WC-papír esete (lásd 5.2.2. fejezetet).

Az egyesített törvénymódosító javaslatot S.Amdt.945-ös számmal a Külügyminisztérium Költségvetési Törvényjavaslatához (*Appropriations Bill*, H. R. 2965) tartozó törvénymódosításként november 1-jén megszavazták (Congress.gov, 1985a), mivel a Szenátus *Költségvetési Bizottságának* elnöke, a demokrata New Hampshire-i Warren B. Rudman és az illetékes albizottság rangidős demokrata tagja, a dél-karolinai szenátor, Ernest

F. Hollings is támogatták azt a bizottság előtt. A végső határozati javaslatból azonban mégis kimaradt az a követelés, hogy az amerikai kormány tárgyaljon a romániai magyarság emberi jogairól, kulturális autonómiájának és nemzeti önrendelkezésének lehetőségeiről. Bár a Kongresszus és a Szenátus törölt minden, nem konkrét költségvetéssel foglalkozó módosítást a törvényből, a jelentésben a demokrata New Jersey-i képviselő Bernard J. Dwyer és az indianai demokrata képviselő Neal Smithsen keresztül mégis sikerült elintézni, hogy említést tegyenek a Symms által benyújtott határozati javaslatról, amely elismerte a nemzetiségek önrendelkezési jogának fontosságát, és felszólította az illetékes külügyi albizottságokat, hogy vitassák meg ezt a kérdést, és hozzák meg a szükséges intézkedéseket a következő ülészakban. Ez volt az első eset, hogy az önrendelkezési jogot a Képviselőház és a Szenátus tagjaiból összeállított bizottság megemlítette a romániai magyarság kapcsán (Szász, 1996, 134-142).

Az elfogadott törvénymódosító javaslatra éles román reakció érkezett, a *The New York Times* több cikkében magas rangú román tisztviselők kifejtették, hogy a román kormány inkább lemond a legnagyobb vámkedvezményről, minthogy elviselje azt, hogy az amerikai Kongresszusban több jogot, főleg önrendelkezési jogot követeljenek a romániai magyarságnak, illetve, hogy az ezért küzdő amerikai magyarokat Moszkva kémjeinek látták (Szász, 1996, 142). A Securitate ugyanis rengeteg időt töltött azzal, hogy pozitív jelentéseket helyezzen el a világsajtóban az országról, valamint egyes amerikai üzletemberekkel is együttműködött, hogy a Kongresszust számára előnyös véleményre juttassa (Kirk-Raceanu, 1994, 30). Szász ezeket a román cikkeket saját cikkekkel igyekezett ellensúlyozni: 1983 és 1986 között mintegy ötven kommentár jellegű cikket jelentetett meg nyugati lapokban, mint a *Washington Times*, *New York City Tribune* és a *Chicago Tribune* is. Emellett saját kiadványt is szerkesztetett (Szász, 1996, 145).

Ezenkívül a magyar kisebbség önrendelkezésének témaköre a kétoldalú amerikai-román tárgyalásokon is felmerült. 1985. szeptember 26-án, egy ENSZ Közgyűlés ideje alatt New Yorkban tartott amerikai-román külügyminisztériumi találkozón. Miután George Schultz felvetette többek között a magyar kisebbség ellen alkalmazott diszkriminatív intézkedéseket, Stefan Andrei kijelentette, hogy nagy csalódást és kellemetlenséget okozott nekik, hogy az amerikaiak az Ottawában, a korábbi évben rendezett helsinki utókonferencián felvetették a magyar kisebbségek ügyét. Emellett Andrei kijelentette, hogy az USA-ban

többen a román határok megváltoztatásának szükségességéről beszélnek. Schultz válaszában leszögezte, hogy amíg az amerikai kongresszusi tagoknak jogukban áll a nemzeti kisebbségekkel szemben tanúsított román bánásmódról beszélni, addig megnyugtatta Andreit, hogy az amerikai kormánynak nem áll szándékában megváltoztatni a román határokat (Kirk-Raceanu, 1994, 19-21).

1986 január közepén Száz a Dornan által benyújtott H.R.56. sz. határozati javaslatot Dornan képviselő újból benyújtotta a Kongresszus Külügyi Bizottságában, a Külügyminisztérium költségvetési kerettörvényének módosításaként és a plénum előtt. A javaslat véletlenül ugyanazt a számot, a H.Res.56-os számot kapta. Benyújtása előtt a Külügyminisztériumra szerettek volna nagyobb nyomást kifejteni, és e célból 1986. március 6-án levelet fogalmaztak meg Schultz külügyminiszternek, melyben felsorolták a romániai magyarság emberi jogi sérelmeit, és újfent kérték Schultzot a román kormánnyal a romániai magyarság emberi jogainak, kulturális autonómiájának és nemzeti önrendelkezése érvényesülésének lehetőségeiről történő tárgyalásra. A 234 képviselő által szignált levélnek Száz szerint nem volt különösebb hatása, viszont még inkább felszínre hozta, és felhívta a figyelmet a képviselők és azok törvényhozási titkárai számára az emberi és nemzetiségi jogfosztottságra Romániában, ezáltal közvetetten mégis hozzájárult a képviselők tájékoztatásához, amelynek a következő évi legnagyobb vámkedvezményről szóló tárgyalásoknál jelentős szerepe volt (Száz, 1996, 146-150).

A levél valójában rendkívüli módon aggasztotta a román felet. Egy 1987. április 16-án Thomas Symms Európai ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes és Maria Groza amerikai ügyekért felelős román külügyminiszter-helyettes között zajlott találkozón fontos téma volt, amik mögött magyar irredentákat sejtett. Groza arra kérte az amerikai felet, hogy a State Department adjon ki egy elítélő nyilatkozatot az ekkoriban zajló tüntetések ellen. Symms válaszában újból biztosította Románia területi integritásának amerikai támogatását, de határozottan kifejezte az amerikai aggodalmakat a romániai magyarokkal szemben tanúsított bánásmód miatt, részletesen említve az anyanyelvű oktatáshoz való korlátozott hozzáférést, kulturális és etnikai hagyományuk ápolásának korlátozott lehetőségeit és az 1983-ban történt letartóztatásokat (Kirk-Raceanu, 1994, 122).

Dornan képviselő végül a Külügyminisztériumra tett hatás hiánya ellenére két másik, Szovjetuniót elítélő javaslattal együtt március 25-én benyújtotta a *Külügyi Bizottságnak*

határozati javaslatát, amely azt egyhangúlag megszavazta. Ehhez hozzájárult az is, hogy a *Külügyi Bizottság* korábbi elnökét, Dante B. Fascellit Gus Yatron, a H.Res.56 1982-es benyújtója váltotta pozíciójában, aki támogatta a javaslatot, ahogyan a többi 16 tag is. Ez volt az első alkalom, hogy a Kongresszus Képviselőházának *Külügyi Bizottsága* megemlítette a romániai magyarsággal kapcsolatban az önrendelkezési jogot, és az azzal kapcsolatos tárgyalások szükségességét a hetedik bekezdésben (Száz, 1996, 151-154).

Száz a Szenátus megfelelő bizottságában is igyekezett hasonló határozati javaslatot elfogadtatni. A republikánus dél-dakotai szenátort, Larry Presslert kereste fel, hogy nyújtson be határozati javaslatot a Szenátus *Külügyi Bizottságában*. A Kongresszusban elfogadott határozati javaslat szövegének hetedik, önrendelkezési jogról szóló bekezdését azonban úgy fogalmazták át, hogy „*az erdélyi magyarság minden olyan jogáról*” essen szó az amerikai-román tárgyalásokon, „*amelyik a helsinki záróokmányban benne foglaltatik*”. Ezzel nem törölték el az önrendelkezésre történő hivatkozást, mivel a helsinki záróokmány is említi a népek önrendelkezési jogát, a cím pedig változatlan maradt. Száz állítása szerint a Szenátus *Külügyi Bizottsága* 9:1 arányban szavazta meg a módosítást³⁰⁵ (Száz, 1996, 154-155).

A Kongresszus és a Szenátus bizottságai által elfogadott határozati javaslatokat a Külügyminisztérium költségvetési kerettörvényének tárgyalása útján a Kongresszus mindkét kamarájában el kellett fogadtatni. A törvényről szóló vita 1987. július elején kezdődött el. A Dornan által benyújtott javaslat a 190. cikkelybe került be, amely ellen Könyvű Ernő képviselő tiltakozott Dornannál (Száz, 1996, 155-156). Egy általa hangoztatott, és a HHRF egyik tagja, Veress Bulcsú által írt, a nemzeti önrendelkezés joga ellen érvelő szövegben leszögezte, hogy egyrészt az USA sosem ismerte el az önrendelkezési jogot, mivel status quoban gondolkodik (Száz, 1996, 156). Továbbá kifejtette, hogy az önrendelkezésnek nemzetközi jogi alapja nincs, mivel a helsinki záróokmány azon mondata, amely „*megerősíti az önrendelkezés jogát, az államok területi integritását is elismeri, tehát erősen arra hajlik, hogy az önrendelkezési jog nem alkalmazható többnemzetiségű államok feldarabolására*” (HHRF Archívum, 13/1007). Másrészt az erdélyi terület nemzetiségi kérdésének bonyolultsága miatt rendkívül nehéz lenne az önrendelkezési jogot megvalósítani, harmadrészt, mert a nemzeti önrendelkezés jogának követelése a vádlottak padjára ülteti a romániai magyar kisebbséget (Száz, 1996, 156). Veress továbbá azzal érvelt,

³⁰⁵ A határozati javaslat szövege és száma a Kongresszus hivatalos adatbázisában nem található meg.

hogy ez a román kormány propaganda érvelését támasztja alá azokéval szemben, akik a magyar kisebbség sorsáért aggódnak, mivel „*a román ellenpropaganda egyik fő érve, hogy az emberi jogok megsértéséről való beszéd csak egy kifogás, amelyik a területi revansisták céljait álcázza*”. Ezért „*a Dornan Amendment jelenlegi formájában lábat ad (sic!) a román propagandának*” mivel az önrendelkezési jog követelése egyrészt „*eltereli a figyelmet a valódi problémáról, amely az emberi jogoknak a brutális és folytatólagos megsértése a magyar kisebbség esetében*”, másrészt „*megcseréli a vádlott és a vádló szerepét*”, és „*a románokból sötét üzemek áldozatait formál, amelyek aláássák területi integritásukat, míg a magyarok agresszorokká válnak*”. Ennek köszönhetően „*a románok már most telekiabálják a várost kifejezve felháborodásukat és kényszerítik még a magyar ügy támogatóit is, hogy elhatárolják magukat területi igényektől*”. Veress szerint nem képzelhető el, hogy egy képviselő, aki oly régóta támogatja a magyar ügyet, mint Dornan, alá kívánná ásni a magyar kisebbség emberi jogaiért folytatott harcának hitelességét anélkül, hogy más értéket nyújtana helyette (HHRF Archívum, 13/1007).

Könnyű ezen érvek alapján kérte, hogy Dornan vonja vissza a két önrendelkezési jogról szóló kifejezést a módosításokból, mivel ezt már kizárólag ő tehetette meg (Száz, 1996, 156), vagy pedig magyarázza meg, hogy nem területi igényről van szó (HHRF Archívum, 13/1007). Ennek Könnű egy tárgyalás keretében is hangot adott, melyen a HHRF alapító tagja, Hámos László is jelen volt, hangsúlyozva, hogy az önrendelkezési jog veszélybe sodorhatja a Románia legnagyobb vámkedvezmény elvéről szóló szavazást (Száz, 1996, 156). Ezután Dornan nem vonta ugyan vissza az önrendelkezési jogról szóló részt, azonban beszédet mondott a Kongresszusban, miszerint a javaslat nem jelentené Románia feldarabolását (Száz, 1996, 157). A beszédet saját törvényhozási titkára és Száz együtt írta, de Könnű is hozzájárult. Ebben Dornan kifejtette, hogy a romániai magyarság önrendelkezési joga azt jelenti, hogy szabadon gyakorolhatja sajtóságos nemzeti, kulturális és vallási identitását. Könnű véleménye az volt, hogy a beszéd nélkül a románoknak sikerülni fog a román vámkedvezmény felfüggesztését a Szenátusban megakadályozni (HHRF Archívum, 13/1007). Száz szerint a módosító javaslatot a változtatott címmel a Képviselőház július 23-án fogadta el (Száz, 1996, 156), ugyanakkor a Kongresszus adatbázisában a H.Res.56-os sz. határozati javaslat csak beadásra került, megvitatásra és

megszavazásra nem, mivel április 8-án az amerikai kormány nem kedvező megjegyzést fűzött a javaslatához (Congress.gov, 1987).

A Szenátusban elfogadandó határozati javaslattal kapcsolatban Száz Chris Van Hollinnal, a Szenátus *Európai Albizottságának* szakértőjével tárgyalt, aki semmilyen kifogást nem emelt a szöveggel kapcsolatban (Száz, 1996, 157). A Szenátus Száz állítása szerint október 8-án szavazta meg a Pressler által benyújtott módosítást (HHRF Archívum, 13/1007). A Külügyminisztérium költségvetési kerettörvényéről szóló szenátusi vita november 1-jén kezdődött. Időközben Veress Bulcsú Dodd szenátor nevében kihúzatta a hivatalnokokkal a módosítás címéből az önrendelkezési jogra történő hivatkozást, azzal érvelve, hogy nincs értelme a címben feltüntetni az önrendelkezési jogra történő hivatkozást, ha a szövegből már kivették az erre vonatkozó részt, a helsinki záróokmány vonatkozó részeire hivatkozva. A módosítást azonban a változtatott szöveggel együtt elfogadták, így a végleges szövegben a helsinki záróokmányban biztosított jogokra történő hivatkozás benne maradt. A módosítást a Szenátus és a Képviselőház megszavazta, és azt Reagan elnök december 22-én aláírta (Száz, 1996, 157-158).

Végül az önrendelkezés joga nem, de a *Költségvetési kerettörvény* (H. R. 1777) 1205-ös cikkelyébe a romániai magyarság emberi jogainak védelme a következő rövid szöveggel került be: „*A Kongresszus elítéli a Román Szocialista Köztársaság kormányának azon tevékenységeit, melyek a magyar és más erdélyi és egyéb román területen élő nemzetiségek nemzetközileg elismert emberi jogainak korlátozására vonatkoznak.*” A cím pedig (*Observance by the government of Romania of the Human Rights of Hungarians in Transylvania*) azt sejteti, hogy az amerikai kormány figyelembe veszi ezeknek a jogoknak a teljesülését az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok alakítása során (Public Law 100-204, 1987).

Dornan képviselő Száznak küldött levelében kijelentette, hogy amennyire támogatta az önrendelkezési jogról szóló javaslatot, annál inkább támogatja Románia legnagyobb vámkedvezményének felfüggesztését, amelyet véleménye szerint a Kongresszus egyik kamarája sem tud megkerülni, míg az eredetileg önrendelkezési jogról szóló határozati javaslatot igen, ezért előbbi sokkal fontosabbnak tartja támogatni, mint az utóbbit, és emiatt a jövőben Könnyű képviselővel fog együttműködni. Száz július 25-én kelt válaszában leszögezte ugyanakkor, hogy a Dornan által benyújtott módosításnál fontosabb a Frank Wolf

által benyújtott kedvezményes bánásmód felfüggesztésére vonatkozó javaslat, és hogy semelyik, általa képviselt szervezetnek nem volt célja a területmódosítás, csupán a kulturális autonómia melletti amerikai támogatás elérése. Úgy vélte, hogy ez ahelyett, hogy aláasta volna a romániai magyarság jogaiért folytatott harcot, kiemelte és megmagyarázta „*a baj gyökerét*”, nevezetesen azt, hogy a romániai magyarság „*nem fejezheti ki szabadon nemzeti létét és kulturális és vallási identitását, azaz önrendelkezési jogát*” (HHRF Archívum, 13/1007). A Könyű Ernővel együttműködő HHRF tagjai azonban ezzel továbbra sem értettek egyet. Emellett Száz Könyű Ernő elleni amerikai magyarok körében indított rágalmozási hadjárata miatt nemcsak a HHRF tagjaival, hanem Könyű és Dornan képviselőkkel is megromlott, illetve megszakadt a kapcsolata.³⁰⁶

6.3.3. A lobbitevékenység során alkalmazott stratégiák, technikák és azok hatékonysága

Száz fő stratégiája ebben az ügyben – mivel a Külügyminisztérium több tisztviselője többször visszautasította – a törvényhozással történő együttműködés volt. Ebben leginkább közvetlen módszereket alkalmazott: a képviselők támogatásának megnyerését az általa képviselt ügysző, levélkampányokat, a határozati javaslatok megfogalmazását, és azok tartalmának támogatásáról való közvetlen meggyőzési technikákat. E „hideg” taktikák mellett ún. „forró” taktikákat is alkalmazott, melyek leginkább tüntetések szervezésére korlátozódtak. 1982-től 1987-ig kulcsfontosságú szerepet betöltő kongresszusi képviselőkkel és szenátorokkal sikerült hosszú távú kapcsolatokat kiépítenie, azonban ezeket a kapcsolatokat az ügy kudarca után teljes mértékben el is használta. Emellett ebben az ügyben más szereplőkkel nem működött együtt (nem úgy, mint az kereskedelmi státusz felfüggesztéséért történő érdekvédelem terén, amelyben fundamentalista keresztény csoportokkal épített ki szélesebb körű együttműködést). Médiamegjelenése az ügy alatt folyamatos volt, leginkább a román propaganda sajtótermékek ellensúlyozására írt

³⁰⁶ Száznak az ügy miatt nemcsak Dornan és Könyű képviselőkkel romlott meg a viszonya, hanem az önrendelkezés jogát egyébként kulturális autonómia formájában támogató Csoóri Sándor magyar költővel is, akit a HHRF tagjai világoztak fel Száz működésének a romániai magyarság emberi jogi követeléseire tett negatív következményeire (HHRF Archívum, 13/1007 és Száz, 1996, 161). Miatán Száz megvádolta Könyűt az amerikai magyar választók előtt, hogy nem áll ki az önrendelkezés joga mellett, Könyű kizárta irodájából a lobbistát. Erre reagálva Dornan képviselő szintén kemény hangú levelet küldött Száznak, kijelentve, hogy Könyű segítségével a Szenátusban nem ment volna át az eredeti nyelvezet tartalmi lényege (HHRF Archívum, 13/1007).

tanulmányyszerű cikkeket angol nyelvű napilapokba, folyóiratokba, azonban annak e konkrét ügyre kevésbé, a magyar kisebbség általános emberi jogi helyzetére inkább volt hatása.

Az EVSZ tevékenysége az amerikai kormány szempontjából semmiképpen sem volt hasznosnak nevezhető ebben az időszakban, mivel az önrendelkezés ellene ment a térségbeli amerikai érdekeknek, amely a status quot és a stabilitást részesítette előnyben. A Reagan-kormány idealista politikai programja előnyben részesítette ugyan az emberi jogok érvényesülését a térségben, azonban ehhez az EVSZ által képviselt ügy nem adott hozzá semmilyen formában, ezért nem tudta használni a lobbicsoportot sem belpolitikai, sem külpolitikai előny kovácsolására, sem nemzetközi kereskedelmi célok érdekében.

Habár Románia az időszak elején kifejezetten az USA érdeklődésének előterében volt, az EVSZ által képviselt álláspont nem esett egybe az amerikaiak által képviselt külpolitikai iránnyal, és habár Száznak kifejezetten magas rangú tisztviselővel volt kiépített kapcsolati rendszere, ezeket hiányzó kvalitásai és a célkitűzések eltérő mivolta miatt nem volt képes hasznosítani. Ezenkívül a romániai magyarság körében is olyan szélsőséges elemekkel tartotta fenn a kapcsolatot, akiknek nem volt kiegyensúlyozott realitásérzékük a magyar kisebbségi társadalom egészét és annak közép-európai helyzetét illetően. Mindazonáltal a szervezet politikai hatékonysága a törvényhozásban igen nagy volt mondható, céljukat a végrehajtó hatalom miatt mégsem voltak képesek következetesen véghez vinni.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

7.1. Összefoglalás

A hipotézisek részletes bizonyítása és a következtetések levonása előtt a következőkben az értekezés menete kerül összefoglalásra. A téma indoklását és kutatástörténetét röviden felvázoló első fejezetet követően az értekezés második fejezetének célja az, hogy hozzájáruljon egy rugalmasabb diaszpóra definíció kialakításához, hogy bemutassa az amerikai magyarok identitásrétegeit, és leginkább vázolja, hogy miért és hogyan aktivizálódtak politikailag, különös tekintettel a határon túli magyarsággal kapcsolatban. A disszertáció harmadik fejezete a diaszpórapolitika és a diaszpórapolitikus érdekvédelmi tevékenységének elméleti hátterét mutatja be, részletezve az egyes, amerikai magyar diaszpóraszervezetek nemzetfelfogását, alapfilozófiáját és stratégiáit. Negyedik fejezete általános áttekintést ad a diaszpórák politikai tevékenységének alakulásáról a vizsgált időszakban, bemutatva az egyes szervezetek romániai magyarságért végzett lobbitevékenysége mögötti hátteret és a nemzetközi politikai kontextust, különös tekintettel a szuperhatalmi viszonyokra, az USA Kelet-Európával és Romániával kapcsolatos kül- és kereskedelempolitikájára, továbbá a magyar-román kapcsolatokra és a romániai magyar kisebbségek alakulástörténetére. Az elméleti következtetések levonása mellett azonban a szerző feltétlenül szükségesnek találja az elméleti konklúziót gyakorlati esettanulmányok elemzésén keresztül is bizonyítani, ezért az ötödik és hatodik fejezetek sikeres és közvetlen eredménnyel nem járó eseteket mutatnak be, és azokat a szerző a 3.4. fejezetben részletezett elméleti háttér alapján mind történeti, mind politológiai szempontból elemezi végig.

7.1.1. Az amerikai magyar diaszpóra kollektív és egyéni identitásrétegei, szervezetei és a romániai magyarokkal kapcsolatos politikai igényeinek alakulása

Az értekezés a diaszpórák közösségek érdekvédelmi tevékenységének önálló jogon való vizsgálatát és összehasonlító elemzését kívánja elvégezni, amelyben egyrészt a diaszpóráknak ún. bottom-up (személyes motivációk, tapasztalatok, igények, értékek, eszmék, személyközi interakciók bonyolult kontextusának vizsgálatára) és top-down (érdekképviselők és állami döntéshozó testületek politikai tevékenységei, globális

áramlatok) megközelítéseinek ötvözésére tesz kísérletet. Másrészt a diaszpórával kapcsolatos makró jelenségek (így kollektív identitásának alakulását a különböző emigrációs hullámok, valamint a befogadó- és anyaország viszonylatában) és mikro jelenségek (mindezek egyéni szinten való lecsapódását és politikai igényformálásra tett hatását) megfigyelését is szem előtt kívánja tartani.

A disszertáció a diaszpóráknak olyan értelmezéséből indul ki, amely figyelembe veszi a migrációs eredetű (allochton) diaszpóráközösségeknek mind passzív dimenzióit, adottságait, mind pedig aktív dimenzióinak pragmatikus oldalát, a diaszpóra ún. „*morális tetteit*” is. Míg előbbiek az emigrációs hullámok, a befogadó- és anyaországgal kapcsolatos külső tényezők összhatásának eredménye, utóbbiak tudatos felvállalásának különösen a többedik generációk esetében van igazán jelentősége, míg az első generációk esetében a diaszpóráközösséghez való tartozás – legalábbis kezdetben – automatikus. Az értekezés az amerikai magyar diaszpóra esetében diaszpórának tekinti a közösség azon részeit, amely a diaszpórikus működést meg tudja őrizni, amely tudatos saját migrációs eredetére, jellemző rá a földrajzi szétszórtsága, integrálódott a többségi társadalomba, és valamilyen formában – akkor is, ha az látens vagy szimbolikus módon is történik – fűződik az anyaországhoz, és ezt tudatosan fel is vállalja.

Míg a 2. fejezet az amerikai magyarság kollektív identitásrétegeit tárja fel, a 3. fejezet a diaszpórapolitikusok egyéni identitásrétegeit, politikai igényformálását és tevékenységei során alkalmazott stratégiáit igyekszik bemutatni, amely a történeti fejlemények és az esettanulmányok jobb megértésének alapjául szolgál.

A 2. fejezet az eddigi amerikai magyarságról írott szakirodalom alapján arra keresi a választ, hogy egyrészt milyen volt a mindenkori származási országhoz és az USA-hoz fűződő viszonya, és hogy az anyaország politikája hogyan befolyásolta a diaszpóra egyes emigrációs hullámainak identitását, másrészt melyek voltak a mindenkori generációs különbségek és főbb töréspontok az egyes hullámok között. Vázolja továbbá az amerikai magyarok létszámát és földrajzi szétszórtságát, és azt is, hogy melyek voltak azok a tényezők, amelyek az amerikai magyarok politikai aktivizálódásához vezettek, különös tekintettel a romániai magyarságra. Arra is választ keres, hogy a különböző kollektív identitásrétegek közül kik lehettek azok, akik a politikai aktivizálódás során kiemelkedő szerepet játszhattak és kik azok, akik nem. Eddigi kutatások eredményeit felhasználva

megállapítja, hogy amíg a magyarországi politika a két világháború között propagandisztikus tevékenységgel igyekezett revíziós célokra használni az amerikai magyar diaszpóraszervezeteket, addig a második világháború után határon túli magyar nemzettársait illetően Ludányi szófordulatával élve egyfajta „*programozott amnézia*” állapotába zuhant, az amerikai magyar diaszpóraszervezetek tevékenységét pedig gyanakvással figyelte, és előbb szétzilálásukra, később semlegesítésükre törekedett. A magyar diaszpórák közösségei számára ugyanakkor minden köztük levő törésvonal ellenére ez volt a legnagyobb kohéziós erő: a határon túli magyarok (és különösen a romániai magyarok ügye a Ceaușescu-korszakban) egy olyan ügy volt, amelynek egységesítő hatását tekintve egyetlen más magyarsággal kapcsolatos kérdés sem volt képes.

A 3. fejezet első része sorra veszi a diaszpórák politikai igényformálására hatást gyakorló tényezőket általánosságban. Így az USA bevándorlási és integrációs rezsimjét, Magyarország és Románia mindenkori hozzáállását a diaszpórához (leginkább a politikai támogatás és az anyagi erőforrások teljes hiányát, illetve a titkosszolgálatok gyanúját), és a romániai magyar kisebbséghez, a romániai magyar kisebbségi közösség mindenkori helyzetét és politikai lehetőségeinek beszűkülését, továbbá a nemzetközi szervezetek emberi jogi rezsimjének, különösen az EBEE fejlődését és változását. (Ezek részletesen a 4. fejezetben kerültek ismertetésre.) Mindezen nemzetközi tényezőre és történelmi körülményre az egyes szervezetek vezetői egymástól egészen eltérően reagáltak, attól függően, hogy milyen élettörténeti és szocializációs háttérrel és kulturális tőkével rendelkeztek, hányadik generációba tartoztak. Amennyiben első generációsok voltak, meghatározta továbbá érdekképviselési tevékenységük alapfilozófiáját az is, hogy hogyan és milyen körülmények között jutottak az USA-ba, milyen társadalmi-gazdasági pozíciót értek el, milyen kapcsolatokat ápoltak az otthonmaradottakkal, honnan szereztek a finanszírozáshoz szükséges pénzügyi erőforrásokat, mik voltak célkitűzéseik, nemzetfelfogásuk, illetve, hogy ezeket milyen stratégiával és módszerekkel igyekeztek elérni. A szervezetek vezetőinek előélete, nemzeti identitása és csoportközi konfliktushoz (jelen esetben a román-magyar) kapcsolódó áldozattudatuk feldolgozási képessége továbbá hatással volt stratégia- és eszközválasztásaikra, szövetségkötési képességeikre és a nemzetközi rendszer, valamint a különböző politikai döntéshozatali folyamatokkal kapcsolatos rugalmas reakciókészségre, nyitottságukra is.

A 3. fejezet második része azt mutatja be, hogy mindebben jelentős különbségek voltak egyrészt az első és második generációs szervezetek, másrészt az első generációs szervezetek radikális és mérsékelt képviselői között, melyek alapján kétségtelenül a második generációs szervezetek voltak a leghatékonyabbak. A második generációs szervezetek nyíltan felvállalták ugyanis azt is, hogy a két világháború között és az első világháború előtt a románokat is kétségkívül érték atrocitások, azonban ez nem jelenti azt, hogy a magyar kisebbségek ellen a román rezsim által alkalmazott hidegháború alatti diszkriminatív intézkedések jogosak lennének. Épp emiatt az első generációs szervezetek radikálisabb szervezeteivel ellentétben elítélték a nacionalista diskurzusra építő nemzeti önrendelkezést, amiről úgy vélték egyrészt, hogy csak egy szabad országban dönthetnek azok, akiket ez érint, másrészt, hogy ez a kisebbséget a nemzetközi politikai térben, mint a régió destabilizáló tényezőjét büntetőpadra ítélte volna. Ezért kifejezetten az emberi jogsértésekre koncentráltak, amellyel kapcsolatban igyekeztek minél szélesebb kapcsolatokat kiépíteni minden olyan szereplővel, akik erre fogékonyak voltak. Az első generáció mérsékeltebb szervezeteivel szemben azonban nem féltek attól, hogy ha kell, „forróbb” taktikákat alkalmazzanak érdekvédelmi tevékenységeik során, bár ezeket az eszközöket igyekeztek nem „túlhasználni”: a megfelelő időben és a megfelelő helyeken alkalmazott „forró” taktikáik felkeltették az amerikai média figyelmét, amellyel szintén ügyük előmozdítását érték el.

A 4. fejezet első alfejezete bemutatja a határon túli magyarokért végzett érdekvédelmi tevékenység történeti hátterét a második világháború végéig, majd három fejezeten keresztül részletesen vázolja a 3. fejezetben kifejtett, az imént is említett nemzetközi kontextust, amely ezen szervezetek érdekvédelmi tevékenysége háttéréül szolgált. Így a fent említettek mellett részletezi azokat a tényezőket is, amelyek az érdekvédelmi tevékenység hatékonyságát jelentősen befolyásolták, különös tekintettel a szuperhatalmi viszonyokra és az USA Kelet-Európa politikájára. E fejezetnek továbbá az is célja, hogy az 5. és 6. fejezetben ismertetésre kerülő esettanulmányok jobb megértése érdekében azok számára kontextusként szolgáljon.

Az 5. és 6. alfejezetben részletezésre kerülő esettanulmányok a 3. fejezet utolsó alfejezetében bemutatott elmélet alapján kerülnek elemzésre. Kiválasztásuknál fontos szempont volt, hogy kudarccal és eredménnyel járó esetek is bemutatásra-, valamint, hogy a különböző időszakok is egyaránt összevetésre kerüljenek. Így két sikeresnek mondható, egy

hatvanas évekbeli és egy nyolcvanas évekbeli eredménnyel járó eset, továbbá három kudarcral végződő eset kerül bemutatásra, az Andreas Dür által javasolt módokon: az esettanulmányok végigkövetik az események történeti lefolyását, kortárs dokumentumok alapján (amennyire erre a bizonyítékok rendelkezésre álltak) bemutatják a befogadó ország szempontjait, továbbá igyekeznek azt is megvizsgálni, hogy az érdekvédelmi tevékenység céljai teljesültek-e. Ez utóbbit az esetek elemzése két tényezőre osztják: a célteljesülés előfeltételül szolgáló, a végrehajtó hatalom döntéshozói által történő hasznosíthatóság megállapítására, valamint arra, hogy a diaszpórapolitikusoknak saját céljaikat mennyire sikerült elérniük. Utóbbival kapcsolatban megvizsgálja azok egyes esetekben alkalmazott stratégiáját és taktikáit, és azt, hogy ezek mennyire estek egybe az etnikai lobbiszakirodalom által a siker feltételül szolgáló jellemzőkkel és tényezőkkel.

7.1.2. A romániai magyarságért végzett amerikai magyar érdekvédelmi tevékenység hatékonysága

Az értekezés 5. fejezetében bemutatott, közvetlen eredménnyel járó két ügy közös vonása, hogy mind a két esetben teljesültek a Nadeida K. Marinova által említett hasznosíthatóság feltételei. Nagymértékű különbség volt azonban a között, hogy mennyire voltak képesek az általuk kitűzött politikai célokat elérni: míg az AESZ csak részleges és átmeneti eredményeket mondhatott magáénak, addig a HHRF által képviselt célkitűzést, a romániai magyar kisebbség emberi jogainak kétoldalú amerikai-román kapcsolatokban történő rendszeres felvetését nemcsak elérték, hanem életben is tartották, továbbá a Kongresszusban kialakított kapcsolataiknak köszönhetően hozzájárultak ahhoz is, hogy Románia legnagyobb vámkedvezmény státusza eltörlésre kerüljön. A végrehajtó hatalommal kialakított szoros együttműködés és a törvényhozásban végzett lobbitevékenység kombinációja volt tehát az, ami hosszú távon is eredményt tudott hozni a romániai magyarság képviseletében. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy amellet, hogy Amerika Kelet-Európa-politikája változófélben volt, más a HHRF-től független tényezők is hozzájárultak e sikerhez. A neoprotestáns felekezetek ellen elkövetett atrocitások miatti képviselőházi felháborodás, Románia egyre romló gazdasági helyzete, valamint a befektetők számára egyre csökkenő vonzereje legalább annyira hozzájárultak a politikai irány változásához, mint a szuperhatalmi viszonyok és légkör lassú átalakulása.

A 6. fejezetben szereplő három, a szervezetek célkitűzéseinek szempontjából kudarcral végződő esettanulmány közös vonása, hogy habár rendkívül hatékony módszerekkel végrehajtott kongresszusi akciók voltak, melyek számos részeredményt hoztak (különösen az EVSZ és a CHRR ügyei), ezek egyike sem járt sikerrel, mivel ezekben az időszakokban még nem (mint az AESZ és a CHRR lobbizásának korábban kifejtett lobbizásának esetében), illetve ezekben a témakörökben már nem (mint az EVSZ által kifejtett lobbitevékenység esetében) volt az amerikai végrehajtó hatalom számára hasznos a diaszpórával folytatott kölcsönös együttműködés. Különbség volt azonban a lobbizás intenzitása, az elért szereplők köre, és aközött, hogy mennyire sikerült egyáltalán eljutni a politikai döntéshozókhoz. Míg az AESZ-nek a hatvanas években, az EVSZ-nek pedig a nyolcvanas években ez szinte egyáltalán nem sikerült, a CHRR ki tudott alakítani együttműködéseket a Külügyminisztérium emberi jogokért felelős osztályának tisztviselőivel, és rendszeresen tájékoztatni őket a jogsértésekről. Ez azonban nem volt elég a változáshoz, ami – mint az az 1985-ben Funderburk volt bukaresti amerikai nagykövettel készült interjújából kiderült – leginkább az amerikai külügyminisztérium *Európai Ügyekért Felelős Osztálya* munkatársainak volt köszönhető, akik nem voltak olyan mértékben nyitottak a kapcsolatépítésre, mint az *Emberi Jogi és Humanitárius Osztályon* dolgozó kollégáik, illetve a szuperhatalmi egyensúlynak, ami ekkor még a megkülönböztetés politikáját preferálta Romániával kapcsolatban.

Amennyiben az etnikai lobbiszakirodalom által említett tényezőket és jellemzőket (a diaszpóracsoportok saját szervezeti jellemzőit, a befogadó- és az anyaországgal ápolts kapcsolatait, a befogadó országban kialakított kapcsolati hálójával kapcsolatos jellemzőket, valamint a diaszpóracsoport által képviselt ügyel kapcsolatos tényezőket) vizsgáljuk meg, árnyaltabb következtetéseket tudunk levonni a diaszpóra által kitűzött célok érvényesülésével kapcsolatban.

Általánosságban az amerikai magyarsággal kapcsolatban elmondható, hogy érdekérvényesítés szempontjából földrajzi szétszórtsága mindenképpen kedvező, akkor is, ha létszámbeli súlya kisebb, mint más közép-európai származású nemzeteké, mint például a lengyelé. Ezenkívül az amerikai magyarság az USA szinte összes államában megtalálható: az összes, 435 kongresszusi választói körzet közül nem volt egyetlenegy sem, ahol ne élne legalább száz magyar származású, önmagát magyarnak valló ember (Hámos, 2016). Amíg

1970-ben mintegy félmillió amerikai állampolgár vallotta anyanyelvének a magyart, addig az USA-ban élő román anyanyelvűek aránya jóval kisebb volt (Garrett, 1978). Egy 1940-es amerikai népszámlálás szerint a 270 ezres, Romániából származó emigráns közül csupán mintegy 150 ezres román anyanyelvű és román etnikai identitású lakos volt az USA-ban, míg az emigránsok másik fele zsidó, magyar és német nemzetiségi gyökerekkel rendelkezett. Ez az arány a hetvenes és nyolcvanas években lassan emelkedett, míg végül a román forradalom után ugrott meg jelentősen (Mazurkiewicz, 2019, 425). E demográfiai szakadék megmagyarázza azt is, hogy a romániai magyar kisebbségek helyzetének kérdése miért hatott ennyire ösztönző erővel a magyar diaszpórára, míg a román diaszpóra nem volt képes egy Bukaresttől független, önálló tényezőként fellépni, és reagálni az eseményekre (Bottoni, 2017, 4).

Az amerikai magyarság romániai magyarokért végzett érdekvédelmi tevékenységével kapcsolatban általános érvénnyel le kell szögezni azt is, hogy a hidegháború alatt az ellenérdekelt lobbi (ebben az esetben mind az üzleti érdekek, mind mind a romániai állam hivatalos lobbizási apparátusa) rendkívül erős és szervezett volt. Az amerikai üzleti érdekek az olcsó román munkaerő és egészen a nyolcvanas évek közepéig a kedvező befektetési feltételek miatt voltak rendkívül erősek, mely mögött az amerikai állam támogatása is állt, ahogy az a történeti kontextust ismertető fejezetekben bemutatásra kerül. Az amerikai román diaszpóra a magyarhoz képest eltérő helyzetben volt. Jóval később szerveződött meg, és jóval alacsonyabb létszámú volt, azonban ez nem jelentette azt, hogy nem lett volna kevésbé erős. Romániából román anyanyelvű népesség csupán az 1940-es években áramlott ki nagyobb mértékben két egymást követő hullámban: az egyik a negyvenes-ötvenes években, mely erősen antikommunista volt, és igyekezett tartani gyökereivel a kapcsolatot, a másik pedig a hetvenes években, amikor a rezsím egyre elnyomóbbá vált, ezért egy szegény országot otthagya könnyen beolvadt az amerikai többségbe (Serban-Oprescu-Serban-Oprescu, 2012, 47). Amint fentebb említésre került, a szervezett román politikai ellenlobbi nem szervesen az amerikai románságból nőtte ki magát, mint a magyar. 1949-ben az összes többi kelet-európai állam emigráns kormányához hasonlóan megszerveződött ugyan a *Román Nemzeti Bizottság*, amely az 1945-ös demokratikus kormány tagjait tömörítette magába, és amelyet más hasonló szerveződésekhez (így a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz) hasonlóan a CIA és a SZER támogatott anyagilag, azonban ez 1972-ben, még jóval a román

legnagyobb vámkedvezmény státusz megítélése előtt megszűnt (Mazurkiewicz, 2019, 271). A román ellenlobbit tehát a hetvenes években, a román titkosszolgálati tevékenység beépített ügynökök révén hozta létre azért, hogy megakadályozza a romániai helyzettel szembeni tiltakozásokat, leginkább azért, hogy feszültséget keltett a román emigráció soraiban. Így az 1970-es évek elején hozták létre a kaliforniai központú ROMFEST-et, a *Románok Világszövetségét*, továbbá szintén Bukarestből irányították a washingtoni székhelyű *Amerikai Románok Kongresszusát* (CORA) és számos más, sok esetben volt fasisztákból és ortodox hívőkből alapított, de a román titkosszolgálat által irányított szervezetet. A román ellenlobbi tehát a diktatúra állami támogatása miatt volt igen erős, félretéve azokat a gyenge, szervesen fejlődő amerikai román antikommunista szervezeteket, amelyek túlságosan gyengék voltak ahhoz, hogy kiálljanak a rezsim ellen³⁰⁷ (HHRF Archívum, 1.4/209).

A romániai magyarságért végzett érdekvédelmi tevékenység szempontjából általánosságban továbbá fontos megjegyezni, hogy az amerikai magyarság összetartó erejét, önszerveződését épp széttagoaltsága, sokszínűsége és rétegzettségé miatt a határon túli magyarság kérdése olyan erővel fogta össze, amelyre semmilyen más ügy nem volt képes. Ezzel a tényezővel azonban nem mindegyik szervezet volt képes hatékonyan élni érdekvédelmi tevékenysége során: az első generációhoz (EVSZ, AMSZ, AESZ) és a második generációhoz (CHRR/HHRF) tartozó amerikai magyarok által alapított szervezetek érdekképviselési stílusa között ugyanis nagymértékű különbségek fedezhetőek fel (lásd lejjebb).

Az amerikai magyar diaszpóraszervezetek mobilizációjának a diaszpóráközösségek identitására és önszerveződésére, azaz diaszporizációjára tett hatásának módja, mélysége, kiterjedtsége és alakulástörténete azonban további, leginkább szociológiai és történeti feltárást igényel, amely túlmutat jelen értekezés keretein, ezért a szerzőnek nem lehet célja ennek részletes bemutatása.³⁰⁸ Akármelyik időszakban vizsgáljuk is, az ügy tematizálását megkönnyítette az, hogy az egész amerikai magyar diaszpóra számára szimbolikus jelleggel bírt a trianoni trauma és annak következményei, valamint egyesítő erővel hatott a

³⁰⁷ Meg kell jegyezni továbbá, hogy ezen szervezetek és kapcsolathálók a román forradalom bukása után is tovább működtek, és ugyanolyan legitimáló szerepük volt az Iliescu korszakban, mint Ceaușescu idején (HHRF Archívum, 1.4/209).

³⁰⁸ Habár leginkább az anyaországi politika diaszpóráközösségekre gyakorolt hatását elemzi az aktuálpolitikai helyzetben, a diaszporizációjával összefüggő jelenségeket részben érinti Papp Z.-Kovács-Kováts 2020-as tanulmánya.

szomszédos országok által elkövetett atrocitások, a közös „*ellenségkép*”.³⁰⁹ Az azonban, hogy erre az egyes szervezetek milyen módon: konstruktívan és előre vivő módon, a nemzetközi politikai kontextusra nyitottan és más kisebbségi szervezetekkel együttműködve, vagy destruktívan és kizárólag az ellenségképre fókuszálva, a más szervezetekkel való együttműködés visszautasításával reagáltak (szociálpszichológiai megfogalmazásban: inkluzív vagy exkluzív áldozattudatot preferáltak), nagyban függött az egyes szervezetek tagjainak előzetes élettörténetétől, szocializációjától és az ezeknek a hatására kialakult alapfilozófiájától.

Az első generációs amerikai szervezetek közé tartozó *Amerikai Erdélyi Szövetség* (AESZ) és az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) együttműködésben kifejtett tevékenysége számos szempontból úttörőnek volt mondható. Első alkalommal vették fel a kapcsolatot kongresszusi képviselőkkel kifejezetten a romániai magyarság ügyével kapcsolatban. Az AESZ tagjai nagyrészt a történelmi Erdélyben születtek, majd a kisebbségben élő magyarság köreiből szocializálódtak, és töltöttek be aktív politikai, újságírói, szakértői vagy egyéb közszereplői szerepet, nyugati egyetemeken nem szereztek diplomát, Nyugat-Európába és USA-ba történt emigrációjuk után ritkán helyezkedhettek el saját szakmájukban, ezért a többségi társadalomba történő beilleszkedésük nem ment teljes mértékben véghez. Mivel tisztában voltak a kisebbségben élő magyarság életével és problémáival, köreikben pedig igen kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, akikkel folyamatosan ápták a kapcsolatot, ezért az értük való aggodalmak miatt érdekvédelmi tevékenységeikben a mérsékeltebb utakat választották. Saját szervezetük tagságának létszáma nem volt jelentős, és inkább az *Amerikai Magyar Szövetség* tagszervezeteként igyekeztek működni, rajtuk keresztül hatni az amerikai politikai irányvonalra.

Míg az AESZ által kifejtett érdekvédelmi tevékenység első szakaszában nyitott kapukat döngettek a magyarkérdés aktualitása miatt, a második vizsgált időszakában kifejezetten szükség volt a Kongresszus támogatására és együttműködésére. Az első, 1963-64-ben lezajlott, az ENSZ támogatásával és közbenjárásával elért eredmény nagymértékben annak a propagandaértéknek volt köszönhető, amelyet az amerikai kormány a magyarkérdésnek tulajdonított, illetve a románokkal folytatott kereskedelmi liberalizációs

³⁰⁹ A trianoni trauma történelmi narratívákra és nemzeti identitásra gyakorolt hatását lásd Egry, 2015; Feischmidt, 2014, valamint ennek szociálpszichológiai szempontból való elemzését lásd László, 2014.

céloknak, amelyek Kennedy elnökválasztásával indultak meg. Az AESZ lobbitevékenységére jellemző volt a pártpolitikai semlegesség: míg az 1963-64-es esetben pártállástól függetlenül számos baloldali és liberális szervezettel is együttműködést alakítottak ki, az 1964-65-től a Kongresszusban kifejtett lobbitevékenységük során együttműködtek republikánus és demokrata képviselőkkel is. Ami követeléseiket illetve hajlandóak voltak ugyan a politikai kompromisszumokra, de ezt közvetlen lobbitevékenységükben nemigen alkalmazták: jóval nehezebben találták meg azokat az alkukat, amik miatt a kongresszusi képviselők hajlandóak voltak egy-egy ügyet támogatni, ezért leginkább a nagy létszámban amerikai magyarok lakta választóközzel bíró képviselőkre alapoztak. Emiatt pedig számos esetben olyan képviselők támogatásától is elestek, akik egyébként más okokból támogatták volna az emberi jogi harcot, mint például a már 1969-től New York-i képviselőként szolgáló Ed Koch, akivel csak a második generációs CHRR tudott kapcsolatokat kiépíteni 1976-tól. Emellett pedig bár az AMSZ-en keresztül számos politikai döntéshozóhoz volt közvetlen kapcsolatuk, nem alakítottak ki velük stratégiai együttműködéseket, és nem, vagy nehezen találták meg azt a nyelvezetet, amelynek a segítségével célba érhetek volna a politikai döntéshozókkal történő együttműködések folyamán. Törekedtek ugyan arra, hogy az amerikai nemzeti érdekekkel összhangban fogalmazzák meg álláspontjukat (így például 1965-től hajlandóak voltak támogatni az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatokat, amennyiben ezért cserébe az amerikai kormány felveti az emberi jogok érvényesülését a román kormánynál), de ezt kevésbé tudták olyan professzionálisan tálni, mint a későbbiekben tevékenykedő, már amerikai neveltetésű CHRR tagjai.

Belső csoportkohéziójuk igen nagy volt, viszont minden más, hasonlóan a második világháború után politikai emigránsok által alapított szervezettel ideológiai összetűzésbe keveredtek, és nem voltak nyitottak az azokkal történő együttműködésre, mivel azokat eszközválasztásukban túlságosan radikálisnak, politikai szempontból pedig irreális követelésekkel élőknek találták, vagy egyszerűen tájékozatlannak ítélték meg, amit nem kompenzáltak más hasonló kisebbségi szervezetekkel (mint például a szintén érdekelt német vagy zsidó szervezetek) való együttműködésekkel. Zárt szervezetről lévén szó, amely egy ernyőszervezeten keresztül igyekezett céljait elérni, mobilizációs képességük elhanyagolható volt, és a diaszpórában élő romániai magyar származású tagjaival leginkább

rendszeresen megjelent folyóiratukon keresztül igyekezett tartani a kapcsolatot, de ennek célja nem a mobilizáció, hanem inkább a rendszeres és hiteles adatok nyújtása, a Romániából jövő és az érdekvédelmi tevékenységekkel kapcsolatos hírekről történő tájékoztatás és az összetartozás érzésének fenntartása volt.

Médiával kialakított kapcsolataik gyengék voltak: habár törekedtek arra, hogy kövessék a nyugati sajtóban megjelent téves híreknek a helyretételét, sok esetben az is akadályozta érdekérvényesítési tevékenységüket, hogy nem vették fel a kapcsolatot előzetesen azokkal az újságírókkal, akiknek a cikkeire hivatkozva felhívták a politikai döntéshozók figyelmét az emberi jogsértésekre. Gazdasági és pénzügyi erejük továbbá elhanyagolható volt, az összegyűjtött összegeket inkább erdélyi segélyakciókra (pl. árvízkárosultak javára, vagy élelmiszer- és gyógyszeresomagokra), semmint lobbiaikciókra fordították, társadalmi tőkéjük viszont az egykori arisztokrácia körében igen nagy volt. Mindennek azonban a szervezet működése szempontjából azért nem volt jelentősége, mert alapfilozófiájuk nem engedte meg, hogy ezeket saját céljaikra használják: a kezdeti szakaszban más emberi jogi szervezeteken keresztül fejtették ki tevékenységüket, a hetvenes évek második felétől pedig támogatásuk nagy részét az amerikai magyarság második generációja, különösen a CHRR felé irányították, így társadalmi és az abból fakadó gazdasági tőkéjükből nem saját maguk, hanem a leginkább a CHRR/HHRF profitált.

A szintén első generációs szervezet, az *Erdélyi Világszövetség* (EVSZ) tagjainak nem, vagy elhanyagolható volt az amerikai szocializációjuk. Lobbistájuk, Száz ugyan amerikai egyetemeken végzett, és doktoriját Erdély történetéről írta, valamint óraadó volt több egyetemen, az érdekvédelmi tevékenységhez szükséges anyagokat mégsem az amerikai mentalitásnak megfelelően, és nem úgy állította össze, hogy az általa közvetíteni kívánt üzenet az amerikai nemzeti érdekekkel összhangban legyen. Kapcsolatai egyikének sem volt tapasztalata a két világháború közötti kisebbségi magyar politikai élet realitásairól. A Brazíliában letelepedett Zolcsák István, és az amerikai magyar diaszpóra körében nem túl népszerű és alacsony kapcsolathálóval rendelkező *Amerikai Szépműves Céh* volt vezetője, Wass Albert Magyarországon, illetve Nyugat-Európában szocializálódtak. Emellett a romániai magyar kisebbséghez tartozókkal kiépített hálózata rendkívül korlátozott volt, illetve kifejezetten radikális csoportokkal is ápolt kapcsolatokat.

Az általuk, Száz Zoltán lobbistán keresztül kifejtett érdekvédelmi tevékenységek az AESZ-étől egészen eltérő stratégiát követett a vizsgált időszak második felétől. Miután a hetvenes évek közepén a két csoport közötti ideológiai törések mély szakadékokat képeztek a romániai magyarság emberi jogaiért folytatott küzdelemben, az EVSZ saját céljait követte. A szervezet nagysága USA-szerte nagynak volt mondható, melyet leginkább az első generációs, kifejezetten jobboldali beállítottságú szervezetekből toborzott az amerikai magyar diaszpóratömegek által legsűrűbben lakott vidékekről, így például Clevelandből. Habár jól szervezettek voltak, és belső csoportkohéziójuk erősnek volt mondható, a fent említett törések és a mérsékeltebb vonallal történő együttműködésre való hajlandóság hiánya számos szempontból rányomta bélyegét az általuk kifejtett érdekvédelmi tevékenység hatékonyságára. Ugyanakkor, amikor arra szükség volt, rádióinterjúkon és felhívásokon keresztül képesek voltak számos amerikai magyart mozgósítani képviselők közvetlen meggyőzésére, tüntetéseken való részvételre, annak ellenére, hogy ezek hatékonysága messze elmaradt az azonos időszakban aktív CHRR-étől, és sok esetben annak munkáját nehezítette meg.

Az EVSZ által képviselt politikai célokhoz kifejezetten szükség volt a Kongresszus támogatására, ebben azonban kevésbé ismertek politikai kompromisszumokat, mint a CHRR. Pártoktól függetlenül együttműködtek számos képviselővel, és igyekeztek stratégiai kapcsolatot kialakítani velük és más, az ügyben érdekelt – főleg keresztény – csoportokkal. A Kongresszusban kifejtett tevékenységük igen hatékony volt, és több határozati javaslatot majdnem sikerült megszavaztatniuk. A végrehajtó hatalommal kialakított kapcsolataik azonban nem voltak megfelelő mélységűek: habár Száznak a Külügyminisztérium *Európai Ügyekért felelős Osztályán* is kiterjedt kapcsolatai voltak, mivel üzenetét nem volt képes az amerikai külügyi irányvonallal összhangban megfogalmazni, az általa képviselt ügy nem ért célba.

A szervezet gazdasági és pénzügyi ereje nagy volt: az EVSZ alapítója és finanszírozója, Zolcsák számára az ügy rendkívül fontos volt, ezért rengeteg tőkét áldozott rá, miután Száz Zoltánnal sikerült megállapodásra jutnia, és belátta, hogy a nemzetközi politikai kontextusban elfogadhatatlan a területi követelések hangoztatása, emiatt a kulturális autonómiát kezdte el támogatni az 1980-as évek elején. A szervezet médiával kialakított kapcsolatai pedig leginkább Száz Zoltánon keresztül érvényesültek, aki számos

újságcikket helyezett el különböző napilapokban és tudományos folyóiratokban, amelyek jelentőségét és kiegyensúlyozottságát még a rendkívül kritikus AESZ elnök, Teleki Béla is elismerte.

Az Emberi Jogokért Romániában Bizottság (CHRR)/Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) által képviselt második generációs amerikai magyarok az első generációs szervezetek képviselőivel szemben kevés kivétellel már emigrációban születtek, és szocializálódtak, vezető amerikai egyetemeken szereztek diplomákat, illetve folytattak tanulmányokat, így asszimilációjuk kellő mértékű volt ahhoz, hogy az amerikai mentalitást képviselhessék. Nem feledkeztek meg ugyanakkor gyökereikről sem: neveltetésük másik helyszíne az amerikai magyar szervezetek, különösen a cserkészlet volt, ahol széleskörű kapcsolatrendszerre tettek szert. Ebből a szempontból fontos megemlíteni még a *Magyar Baráti Közösséget*, amely minden évben tartott konferenciája, az *ITT-OTT* fontos helyszíne volt egy új diaszpóratudatosság születésének a hatvanas évek végén-hetvenes évek elején (lásd identitásról szóló fejezeteket). A CHRR továbbá kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett az óhazában is: a magyarországi demokratikus ellenzékkel és egyes kormánytagokkal, valamint a romániai magyar kisebbség vezetőivel, majd, amikor politikából kiszorultak, a demokratikus ellenzék tagjaival is kiterjedt kapcsolathálózatot tartottak fenn. Habár a szervezetnek nem volt közvetlen kapcsolata, de saját, 1983-ban megalapított hírszolgálatán, az *Erdélyi Magyar Hírügynökségen* keresztül közvetetten szintén rengeteg romániai magyarral állt kapcsolatban (Hámos, 2016).

A CHRR az első generációs szervezetekhez képest továbbá az amerikai magyar diaszpórában is kiterjedt kapcsolathálózatot alakított ki, amelynek köszönhetően a korábban már ismertetett módokon a diaszpóráközösségeket jóval hatékonyabban voltak képesek mobilizálni, ami elengedhetetlen volt egy-egy lobbiaikció sikerességéhez.

A CHRR/HHRF által kezdeményezett ügghöz a vizsgált érdekvédelmi tevékenység mindkét szakaszában – még akkor is, ha a legnagyobb vámkedvezmény státusz eltörlése névleges cél volt csupán – szükség volt az amerikai Kongresszus részvételére. Ebben segítségükre volt az, hogy képesek voltak az ügyet olyan alapokra helyezni, ami az amerikai nemzeti érdekekkel összhangban volt. Carter időszaka alatt pedig ideológiailag kongruens volt ugyan az általuk képviselt filozófia, az elnök azonban nem képviselte konzekvensen az emberi jogokat a külpolitikában, különösen nem Kelet-Európával szemben. A HHRF nézetei

és az általa képviselt ügyel különösen Reagan elnökletének második időszakától fogva „nyitott kapukat” döngettek Románia emberi jogi helyzetének megváltoztatási igényével kapcsolatban, annak ellenére, hogy ezt ők akkoriban még nem így érzékelték (Hámos, 2016).

Köreikben igen erős volt továbbá az összetartás, és erős szervezeti vezetőséget építettek fel, amiből egy kulcsembert lépett csak ki anyagi okok miatt (a főként sajtóanyagok és különböző anyagok összeállításáért felelős Brogyányi Jenő). Pártállástól függetlenül építettek ki kapcsolatokat a Kongresszusban: rendszeresen tárgyaltak mind demokrata, mind republikánus képviselőkkel és szenátorokkal, akikkel készek voltak a politikai kompromisszumot kötni érdekvédelmi tevékenységük során: támogattak azokat a képviselőket, akik hajlandóak voltak az általuk képviselt ügy mellé állni. A szervezetnek továbbá a végrehajtó hatalom különböző tisztviselőivel, különösen az *Emberi Jogok és Humanitárius Ügyekért* felelős külügyminiszter-helyettesével, az amerikai *Helsinki Bizottság* delegációinak mindenkori tagjaival, és mindenkori amerikai elnök körüli tanácsadókkal, valamint a román kapcsolatokért felelős külügyminisztériumi tisztviselőkkel fokozatosan kiépített kapcsolatrendszerük biztosította azt, hogy a végrehajtó hatalomhoz való elérésük megfelelő legyen. Emellett jelentős együttműködést épített ki más kisebbségi és emberi jogi szervezetekkel is.

Képesek voltak továbbá az ellenérdekeltektől, szélsőséges magyar szervezetek tevékenységét semlegesíteni, ami nem volt mindig egyszerű, tekintve, hogy különösen az EVSZ jelentős összegeket szánt sok esetben a CHRR hitelét csorbítandó (Hámos, 2016). Habár működésük során szinte végig finanszírozási gondokkal küzdöttek, akcióikra mindig sikerült annyit összegyűjteniük, hogy az éppen aktuális összeget ki tudják fizetni. Anyagi gondjaik csupán az AESZ vezetőjének, Teleki Béla összeköttetéseinek köszönhetően oldódtak meg a nyolcvanas évek közepén, ezért erősségeik közé sem az ellenérdekeltektől gyengeségét, sem a gazdasági és pénzügyi erőt nem lehetett sorolni.

A különböző médiumokkal kiépített kapcsolataik azonban rendkívül hatékonyak voltak. A vizsgált időszak első felében, a hetvenes években inkább az írott sajtóval, a nyolcvanas évektől az elektronikus sajtóval építettek ki kapcsolatokat, és jelentek meg rendszeresen, de a sajtó munkatársaival mindvégig rendszeresen és sűrűn tartották a kapcsolatot: nem csupán saját anyagokat publikáltak, hanem hiteles információkkal látták el

az újságírókat, helyreigazításokat közöltek, továbbá interjúkat szerveztek a magyar kisebbségi vezetőkkel vagy demokratikus ellenzéki tagokkal.

7.2. Az értekezés eredményei és a kutatás további irányai

Az esettanulmányok elemzése révén a szerző bizonyítottan tekinti az értekezés fő hipotézisét, miszerint *az amerikai geopolitikai érdekek mellett a politikai struktúrához alkalmazkodni tudó amerikai magyar diaszpóra szervezetek is hozzájárultak az amerikai-román kapcsolatrendszer és az azt meghatározó amerikai törvényi háttér alakulásához a hidegháború időszakában.*

Bizonyítás:

A hidegháború korszakában az USA Kelet-Európa-politikája nagymértékben függött a szuperhatalmi viszonyoktól. Ez a Kelet-Európa-politika kezdetben egységes tömbként kezelte a térséget, majd a hatvanas évektől kezdve fokozatosan nyitott afelé, hogy a szatellit államokat egymástól és a Szovjetuniótól differenciáltan kezelje, amiben Romániának különleges szerep jutott, különösen kereskedelempolitikájában, melyet elsőként Kennedy elnök kezdeményezett az amerikai elnökök közül, ezáltal egyre fontosabbá vált a kapcsolatok normalizálása, amiben fontos szerepet játszott a román amnesztia és a társadalommal való megbékélés. Ezenkívül ebben az időszakban a magyarkérdésnek az ENSZ-ben igen fontos propagandaértéke is volt az amerikai külpolitika számára. Ezen okokból kifolyólag feltételezhető, hogy az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok idején a magyar diaszpóraszervezetek által felszínre hozott magyar politikai bebörtönzöttek kérdését felvetették a kétoldalú tárgyalásokon. Ily módon a diaszpóraszervezet által nyújtott információk hasznosnak bizonyultak az amerikai végrehajtó hatalom számára.

Miután azonban Johnson elnök tesztállamként kezelte az országot, majd pedig a prágai tavasz eltiprásától való távolmaradása okán Nixon elnökségétől fogva Románia egyre fontosabb szerepet töltött be az amerikai külpolitika különböző területein történő közvetítésben, az amerikaiak még inkább érdekeltté váltak a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében. Ezután az amerikai külügyi apparátus a román-magyar kapcsolatokban szerepet játszó magyar kisebbséget egy, a térség által örökölt történelmi konfliktusként kezelte, ezért az ellene hozott román diszkriminatív intézkedéseket letagadták, illetve az

ezzel kapcsolatos amerikai magyar szervezetek képviselői által felvetett erről szóló panaszainak nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget.

Ez csupán Carter idején kezdett lassan megváltozni, amikor elkezdett felépülni az az emberi jogi intézményrendszer, ami a mai napig meghatározza az amerikai külpolitikát, illetve a helsinki folyamat után elindított EBEÉ utókonferenciáknak köszönhetően a nemzetközi emberi jogi rezsim fejlődése eljutott odáig, hogy a nemzetközi közvélemény is egyre fontosabbnak tartsa a nemzeti és vallási kisebbségek emberi jogainak érvényesülését. Az ekkoriban aktivizálódó amerikai magyar diaszpóraszervezeteknek sikerült az újonnan felállított emberi jogi intézményrendszerben dolgozó külügyi tisztviselőkkel szoros kapcsolatot kiépíteni, valamint az évtizedek alatt fokozatosan megnyerni a Kongresszus többségének támogatását, azonban ez még nem volt elég ahhoz, hogy az amerikai-román kapcsolatokra befolyással legyenek.

Mindez Reagan idealisztikusabb külpolitikai irányvonal váltása, a változó szuperhatalmi viszonyok következtében a kelet-európai térség piaci felértékelődése, továbbá mindezek következtében Románia külpolitikai jelentőségének csökkenése és egyre romló emberi jogi teljesítménye, valamint bilaterális szinten a csökkenő román import miatti amerikai külkereskedelmi deficit miatt kezdett a nyolcvanas évektől megváltozni. E tényezők végül a legnagyobb vámkedvezmény státusz feltételeinek Kongresszus által történő megváltoztatásához, illetve a román diktátornak az ország kedvezményes státuszáról való lemondásához vezettek. Az amerikai magyar diaszpóraszervezetek – különösen a HHRF Carter és Reagan időszakában – jelentősen hozzájárult a kétoldalú kapcsolatok során számos emberi jogsértés felvetéséhez, valamint e kérdések nemzetközi fórumokon történő tematizálásához, melyhez a Gorbacsov-féle reformpolitika bevezetése és a kétoldalú román-magyar tárgyalások csődje után a magyar kormány is egyre inkább támogatólag állt hozzá.

A végrehajtó hatalommal kialakított szoros együttműködésnek, az az által hasznosíthatóvá váló információk és tevékenységek, illetve a hetvenes-nyolcvanas években továbbá egy sor, amerikai politikai rendszerrel és magyar diaszpórával kapcsolatos tényezőnek, valamint a szervezetek kemény munkájának köszönhetően a törvényhozásban végzett sikeres lobbitevékenység kombinációja eredményeként tehát a romániai magyarság képviselőiben eljáró szervezetek egy része képes volt közvetlenül az amerikai kereskedelempolitikai törvényi háttérre és az amerikai-román kapcsolatokra hatással lenni.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy ehhez a sikerhez a változó szuperhatalmi viszonyok, valamint az USA Kelet-Európa-politikájának irányváltztatásai mellett más, a szervezetek tevékenységétől független, az általuk képviselt ügyet más módon előrendítő tényezők is hozzájárultak. A hatvanas években a magyarkérdés nemzetközi fontossága és Románia saját állampolgáraival való kiegyezés szükségessége, valamint az ország egyre javuló gazdasági helyzete voltak azok a független tényezők, amelyek hozzájárultak a diaszpóralobbi sikeréhez.

A nyolcvanas években már viszont egészen más külső tényezők kellettek ahhoz, hogy az amerikai magyar diaszpóraszervezetek által kifejtett lobbizási erőfeszítések eredményt érhessenek el. Egyrészt a szuperhatalmi viszonyok miatt egyre nagyobb teret kaptak a közvéleményben az amerikai konzervatív keresztény nézetek. Ennek következtében pedig egyre szélesebb körben háborodott fel a közvélemény és a kongresszusi tagok is a romániai neoprotestáns egyházak ellen elkövetett atrocitásokról szóló hírek miatt.

Másrészt számos romániai belpolitikai tényező is hozzájárult ehhez az áttöréshez. Amellett, hogy Románia javára romlott az Amerikával folytatott külkereskedelmi egyenlege az országnak ekkor már egyre rosszabbak voltak a gazdasági mutatói, amelyek következtében csökkent az amerikai befektetői érdeklődés, jelentősen nőtt az ország nemzetközi politikai elszigetelődése. Ezek végül pedig a rezsim külpolitikai függetlenségének csődjéhez, diktatórikus eszközeinek radikalizálódásához, valamint egyre homogénebb nemzetpolitikához vezettek.

Az értekezés a bevezetőben említett kutatási kérdésekre a következő *válaszokat* találta:

- Meg kell különböztetnünk az adott érdekképviselői szervezet végrehajtó hatalom szempontjából való hasznosságát az érdekvédelmi tevékenységet végzők célkitűzéseinek elérésének képességétől, mely leginkább, de nem kizárólag a törvényhozásra gyakorolt hatással áll összefüggésben.
- A magyar esetek azt mutatják, hogy a romániai magyar kisebbség érdekvédelme tekintetében az amerikai végrehajtó hatalom szempontjából hasznosítható lobbitevékenységet a hatvanas években kezdtek el folytatni, csekély eredménnyel. E lobbitevékenységek hatását tekintve csak a nyolcvanas évek végére következtek be komolyabb áttörések. Ennek a késedelemnek az oka egyrészt az, hogy a két világháború között és a második világháború alatt a határon túli magyarokért folytatott érdekvédelem a

magyar kormány által irányított volt, és nem volt önálló társadalmi bázisa, mert hiányzott a frissen letelepedett magyarok politikai öntudata és aktivitása, mely leginkább nosztalgikus volt. Ez csupán a második világháború utáni és az ötvenhatos emigránsok által való feltöltődés után a hatvanas években kezdett el kialakulni, miután a politikai aktivizálódás és az asszimiláció foka elegendő mértékűek voltak ahhoz, hogy a diaszpóra társadalma a diaszpóraszervezetek vezetői által ilyen célból önálló politikai tevékenységre használható, és ne csupán felülről irányított legyen. Az érdekvédelmi tevékenység professzionalizmusának kialakulásához pedig arra volt szükség, hogy a diaszpóra második generációja is aktivizálja magát, és kialakuljon egy újfajta diaszpóra-tudatosság.

- Az érdekvédelmi tevékenység által kiválasztott célkitűzéseket, stratégiákat és taktikákat, mobilizációs és tőkefelhalmozási képességeiket nagymértékben befolyásolja az adott szervezetben aktív tagok élettörténeti háttere, alapfilozófiája és beállítottsága, melyek elemzése legalább olyan fontos az érdekvédelmi tevékenység megértése szempontjából, mint maguk a stratégiák és taktikák. Habár ez sok esetben kézenfekvőnek és a külső körülmények miatt eleve meghatározottnak tűnhet, a sikeres lobbiszervezetek tevékenysége azt mutatja, hogy megfelelő tájékozódással, idő- és energiaráfordítással ezek az önérvényesítési és lobbitechnikák finomíthatók, javíthatók, amennyiben erre az aktív tagok nyitottnak bizonyulnak.

- Megállapítható továbbá az, hogy az érdekvédelmi tevékenység egyre sikeresebbé és hatékonyabbá válása több generáción átívelő tanulási folyamat eredménye volt, amely a szervezetek vezetői alapfilozófiájának változásával és a benne részt vevő egyének élettörténeti hátterével is nagymértékben összefügg. Míg az első generációs diaszpóraszervezetek vagy befelé néző, mérsékeltebb vonalat képviseltek, és a háttérből kívánták kifejteni tevékenységüket, vagy szélsőséges álláspontot képviseltek, melyeket radikálisabb eszközökkel kívántak elérni, addig a második generációs diaszpóra szervezetek képesek voltak arra, hogy az általuk képviselt, óhazával kapcsolatos politikai igényeiket a befogadó ország nemzeti érdekeivel és mentalitásával összhangban fogalmazzák meg, és az esetlegesen radikálisabb eszközöket is ennek megfelelően tudják tálni, és használni. Ebben fontos szerepe volt a vietnámi háború nyomán kialakult civil jogi mozgalomban való részvételüknek is, valamint annak, hogy az első generációval ellentétben őket már nem fűzte semmilyen nosztalgikus honvágy az anyaországhoz, ez esetben Erdély történelmi

területeihez, továbbá annak is, hogy bár identitásukban kettős kötődésűekké váltak, de amerikai állampolgárnak tartották magukat. Fontos továbbá leszögezni, hogy egy, a számukra igen ismeretlen politikai környezetben az első generáció mérsékeltebb tagjai, különösen az AESZ vezetőjének tapasztalatai is jelentős mértékben hozzájárultak a második generáció sikereihez.

- Az érdekvédelmi tevékenység sikerességét tekintve továbbá alátámasztani látszik az a feltételezés, amelyet Østergaard-Nielsen (2003) fogalmazott meg, miszerint a „*siker*” vagy „*kudarc*” nem megfelelő fokmérője egy érdekvédelmi tevékenység hatásosságának. Vannak olyan esetek, amikor a célkitűzések, amelyeken az adott diaszpóraszervezet dolgozik, nem valósul meg, de a folyamat közben számos olyan esemény történik, amely később hozzájárul a célkitűzés megvalósulásához. Emellett vannak olyan esetek is, amikor az adott szervezet megfelelő tájékozottság hiányában olyan cél elérését tűzi ki, amely nem szolgálja az általa védeni kívánt közösség hosszú távú érdekeit. Emiatt, habár elérni látszik célját, érdekvédelmi tevékenysége az adott, védeni kívánt közösség szempontjából nem mondható sikeresnek.

- A célkitűzések hatékony véghezvitelével végződő esetek rámutattak arra, hogy számos tényező elengedhetetlen ahhoz, hogy egy látszólag megváltoztathatatlan tünő szituáció megfordulhasson. Ennek része kell, hogy legyen a más nemzetiségekkel való együttműködés és a politikai döntéshozók részére biztosított hasznosság képessége, a rugalmasság, az alázatos, kitartó és szívós háttérmunkával alátámasztott bizonyítékokról való információnyújtás, és a reális tényeken alapuló érvelés, a jelen helyzetre történő koncentráció, az egyéni felelősségvállalás és a más etnikai csoportokkal vállalt szolidaritás, az egység felmutatása, valamint a mozgósítás képességei is.

- A célkitűzések elérésének képtelenségét alátámasztó esetek megmutatják, hogy sem a nacionalizmuson alapuló kizárólagos szemléletmód, sem az exkluzív áldozattudat, sem a másik etnikai csoportra elkövetőként való tekintés, sem a múlt sérelmei és a jövőbeli reményekhez való görcsös ragaszkodás, sem más hasonló szervezetek vagy azok képviselői, sem politikai döntéshozók ellen tanúsított lázadó szemléletmód, sem a képviselni szándékozott közösségről történő kellő információ biztosításának, vagy a társadalmi mobilizáció hiánya nem vezethet eredményre.

- Az esettanulmányokból az a szakirodalom által hangoztatott érvelés (Brinkerhoff, 2009) is bizonyítva látszik, miszerint nem feltétlenül a nagyobb pénzügyi tőke hoz nagyobb eredményeket és sikereket. Kis pénzügyi tőkével rendelkező szervezet is végezhet rendkívül hatékony érdekvédelmi tevékenységet, amennyiben az általa korábban felhalmozott kulturális tőkét megfelelő minőségű társadalmi tőkére képes váltani, és ezáltal hosszú távon a működéséhez elengedhetetlen magasabb pénzügyi tőkét is képes előteremteni. A másik oldalon a nagy pénzügyi tőkével rendelkező szervezetek nem mindig rendelkeznek a megfelelő kulturális tőkével ahhoz, hogy az érdekvédelmi tevékenységeik mögött álló célkitűzéseket meg tudják valósítani, illetve épp a megfelelő kulturális tőke hiányában nem feltétlenül képesek reálisan látni az általuk elképzelt célkitűzéseket és azok az adott etnikai csoportra nézve esetlegesen káros mivoltát.

- Emellett az a Marinova (2017) által említett állítás is bizonyítva látszik, hogy a szervezeti nagyság sokkal kevésbé jelentős, mint a kiterjedt kapcsolati háló. Az értekezés által vizsgált esettanulmányok alátámasztják azt a kijelentést, miszerint diaszpórapolitikusok is lehetnek aktívak, amennyiben kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeznek.

Az értekezés *újdonságai* a következők:

- Az értekezés az amerikai diaszpóra fogalmát némileg másképp megközelítve, elkülöníti annak passzív adottságait és aktív aspektusait. Aktív aspektus alatt a diaszpóraszervezetek „*morális tetteiben*” megnyilvánuló tevékenységét érti, amely igen fontos a diaszpóra önszerveződése, *diaszpórizálódása* szempontjából. Az emellett történő tudatos döntés ugyanis fontos a diaszpóráközösséghez való tartozás szempontjából, amely folyamat azonban további kutatást igényel (lásd lentebb).

- Az értekezés további módszertani újdonsága, hogy konstruktivista megközelítést alkalmaz az érdekvédelmi tevékenységek elemzése során, továbbá az ezek háttéréül szolgáló nemzetfelfogások és alapfilozófiák feltárására etnotörténeti módszert használ. Ezek a módszertani megközelítések pedig számos, a hatékonysággal kapcsolatos tényezőre is rávilágítanak.

- Az értekezés az etnikai lobbiszakirodalom hagyományos megközelítése mellett más perspektívákat is alkalmaz, amelynek során a szerző által elvégzett történeti kutatás alátámasztani látszik azt a Nadejda K. Marinova könyvében (2017) hangoztatott véleményt, miszerint azok a diaszpóraszervezetek tudnak előtérbe kerülni, akiket a befogadó állam

hasznosításra alkalmasnak ítélt. A hasznosítás jellegét (tájékoztatás, kapcsolatépítés vagy egyéb) minden esetben a befogadó állam szempontrendszerei döntenek el, és a hasznosítás ténye nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott védendő kisebbségi közösség hasznára válik, akárcsak az érdekvédelmi tevékenység célkitűzéseinek sikeres végrehajtása fent említett esetében.

- Az értekezés módszertani újdonsága továbbá a történeti kutatások során kevésbé alkalmazott megközelítés, a strukturált fókuszált összehasonlító esettanulmányok, valamint a lobbizás mérésének eszközeinek (a célteljesülés-mérésnek, a folyamatkövetésnek és a megkérdezéses vizsgálat) együttes alkalmazása. Az elméleti szakirodalomból összevont kérdések mentén egységesen elemzi végig az egyes eseteket, amelyek számos fontos konklúziót eredményeztek a hipotézis bizonyítását illetően, és rendszerezettebben mutatják meg a különbségeket, mint az események egyszerű kronologikus bemutatása tette volna.
- Az értekezés történeti részének újdonsága az a tényező, hogy a téma a magyar történelem szempontjából viszonylag elhanyagolt területen végzett, és mutat be alapkutatásokat, olyan magyar és amerikai elsődleges forrásokat tárva fel, amelyek eddig ismeretlenek voltak a magyar történetírás számára. Mindezek bemutatása során a szerző az értekezésben továbbá a másodlagos szakirodalmat is olyan szempontból közelíti meg, amelyre eddig nem került sor a feldolgozások során.

Jelen értekezés emellett egy nagyobb kutatási folyamat első lépcsőjeként, több *új kutatási irány* felé nyitja meg az utat, melyek számos tanulsággal szolgálhatnak a határon túli magyarság önérvényesítési képességének növelésével kapcsolatban.

Történeti szempontból további feltárást igényelnek az alábbi témakörök:

- A romániai magyarsággal kapcsolatban részben az értekezésben bemutatott eseteket illetően további feltárást igényelnek más elsődleges források. Így az MNL (különösen a Külügyminisztérium Emigrációs Politikai Osztályának anyagai), valamint az ÁBTL forrásai, más elnöki levéltárak (kiváltképp a Reagan, Kennedy, Johnson, valamint Nixon elnöki levéltárak) anyagai és a lakiteleki Népfőiskola Emigrációs Gyűjtemény és Könyvtárában található Erdélyi Világszövetség anyagai hozhatnak újabb eredményeket. Ezek mellett, miután a korszakra vonatkozóan kutathatóvá válnak, a NARA II nagykövetségi országjelentései, valamint a Securitate amerikai magyar emigrációra vonatkozó

titkosszolgálati jelentései és akciói, továbbá az OSZK Kézirattárában található AMSZ hagyaték között is fontos feltáratlan források vannak a témában.

- További feltárást igényel több más, a határon túli magyarokkal kapcsolatos érdekképviselési eset is a hidegháború alatt és közvetlenül utána. Egyrészt a romániai magyarságra vonatkozóan Száz Zoltán 1976-os romániai és magyarországi utazásai, Wass Albert 1975-ös akciója a legnagyobb vámkedvezmény státusszal kapcsolatban, továbbá a falurombolás és a romániai forradalmat követően Tőkés László ügye az amerikai kormány és a Kongresszus előtt, másrészt más szomszédos országban élő kisebbségek, így a szlovákiai magyarság érdekképviselése a nyolcvanas évek második felétől (Duray Miklós letartóztatása után), majd a vajdasági magyarok amerikai magyar képviselése a kilencvenes évektől. Mindezek a magyar történelem fontos kérdéseit világíthatják meg.

- Amennyiben az amerikai magyarság általános érdekképviselési tevékenységét illeti, a viszonylag alaposan feltárt Szent Korona hazahozatalának kérdése mellett további feltárást igényel számos nyugati magyarságot érdeklő ügy. Ilyenek voltak a hidegháború alatt például az abortusztörvény és a magyar népesség fogyása elleni tiltakozás, a rendszerváltozás után pedig Magyarország NATO-csatlakozása, valamint az 1991-ben a HHRF washingtoni működése nyomán és az AMSZ funkcióvesztése után alapított új és mai napig működő ernyőszervezet, az *Magyar Amerikai Koalíció* (HAC) határon túli magyarok emberi jogaiért és a magyar kormányért kifejtett érdekképviselési tevékenysége (ld. bővebben HACUSA, 2021).

Érdekvédelmi tevékenység szempontjából további feltárást kívánnak az alábbi témakörök:

- Milyen következtetéseket lehet levonni a fent megállapított elméleti következtetésekből az érdekvédelmi tevékenységek végrehajtó hatalom által történő hasznosíthatóságát illetően az Európai Unióban és az USA-ban jelenleg aktív magyar szervezetek érdekérvényesítése számára?

- Vannak-e ezen elméleti és empirikus következtetéseknek fontos tanulságai a magyarországi és határon túli magyar civil szervezeti érdekképviselés számára, és ha igen, melyek ezek, és hogyan lehet őket alkalmazni?

Az amerikai magyar diaszpóra témakörében további feltáráshoz van szükség a következőkkel kapcsolatban:

- Az értekezés témáját illetően az amerikai magyar diaszpórával kapcsolatos, fentebb már említett legfontosabb témakör, amely megválaszolásra vár, hogy hogyan hatott a határon túli magyarsággal kapcsolatos érdekképviselési tevékenység megszerveződése az amerikai magyarok identitására és önszerveződésére, azaz diaszporizálódására? Ennek elvégzéséhez a HHRF archív anyagai között található, több évtizeden keresztül gyűjtött finanszírozással kapcsolatban jött válaszlevelek tartalmi elemzése mellett a nagyobb magyarok lakta városokban (Cleveland, New York, Chicago és Los Angeles) élő első generációs emigránsok és második generációs magyarok kérdőíves felmérésére és statisztikai kiértékelésére, továbbá a korabeli emigrációs sajtó tartalmi elemzésére is szükség van.
- Fontos kérdés továbbá, hogy más egyéb magyar ügyekhez az amerikai magyarság hogyan viszonyult, és az hogyan alakította a köztük kialakult törésvonalakat. Erre a kérdésre szintén kérdőíves vizsgálatok, valamint az emigrációs sajtó és más másodlagos források átvizsgálása után kaphatunk választ.

7.3. Konklúzió

Az értekezés megmutatja, hogy a diaszpóra érdekvédelmi tevékenységeinek vizsgálatakor a neoliberais és konstruktivista nézőpontok ötvözésére van szükség ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a vizsgált témakörörről.

A szerző *konstruktivista szempontból* egyrészt megvilágítja az amerikai magyar diaszpóra kollektív identitásrétegeit, amely politikai aktivizálódásukhoz vezetett, és feltárja azt, hogy melyek voltak azok az emigrációs rétegek, amelyek a leginkább aktivizálhatóak voltak. Másrészt az amerikai magyar diaszpórapolitikusok egyéni identitásai felfedik azt, hogy melyek voltak azok a kibocsátó országból hozott, egyéni élettörténet mögött meghúzódó tényezők, amelyek befolyásolták politikai igényformálódásukat. A történeti áttekintő fejezetek továbbá rávilágítanak arra, hogy milyenek voltak a szintén politikai tevékenységükre és igényformálásukra ható nemzetközi politikai tényezők.

Az ebben a kontextusban elhelyezett diaszpóralobbizás hatékonyságát az értekezés egyrészt a befogadó ország szempontjából történő hasznosíthatóság, másrészt a diaszpórapolitikusok célkitűzéseinek elérése szempontjából *neoliberais megközelítésben* vizsgálja meg. Míg ugyanis az etnikai lobbiszakirodalom inkább a törvényhozásra koncentrált, számos szerző rámutatott arra, hogy nem elég a törvényhozásban résztvevőkkel

folytatott tárgyalás és a rájuk vonatkozó, különböző eszközökkel történő nyomásgyakorlás, hanem ahhoz, hogy egy-egy ügy valóban komoly eredményt hozzon, a szervezet vagy lobbizó által képviselt álláspontnak és információknak a végrehajtó hatalom számára is hasznosnak kell lennie. Hiába történik ugyan a törvényhozásban áttörés, amennyiben azt a végrehajtó hatalom ellenzi, vagy nem ért azzal egyet, illetve, amennyiben az nem hasznos a számára. Az értekezés által bemutatott esettanulmányok pedig több szempontból alátámasztják ezt az alapvetést.

Az értekezés mindezek fényében rámutat egyrészt arra, hogy a romániai magyar kisebbség a hidegháború időszakában nem volt egyedül: emberi jogokért folytatott harcát számos amerikai magyar szervezet tevékenysége támogatta. Másrészt arra is rávilágít, hogy a határon túli magyarok (és különösen a romániai magyarok) kérdése az amerikai magyar diaszpórában olyan kérdés volt, amelynek egységesítő funkcióját egyetlen másik ügy sem volt képes betölteni. A megvalósításban azonban nagymértékű eltérések voltak az első és második generáció, továbbá az első generáció mérsékeltebb és radikálisabb szervezetei között. Harmadrészt az esettanulmányok mikro történetei a nemzetközi kapcsolatok szintjén vizsgálva alátámasztják azt, hogy egy viszonylag kis nemzet diaszpórapolitikai képviselői a kibocsátó ország támogatása nélkül hogyan képesek politikai döntések mögé állva azokat befolyásolni, a beszerzett információkat hasznosítva a politikai döntéshozók számára lényeges kérdésekben tanácsadó szerepet vállalni, anélkül, hogy a befogadó ország erre különösebb igényt tartana. Az amerikai magyar diaszpóracsoportok politikai tevékenységét vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a befogadó ország politikai döntéshozóinak a figyelmét azok a csoportok voltak képesek leginkább felkelteni, akik az emberi jogi diskurzusba történő illesztést, a befogadó ország számára releváns érdekekkel bíró törvények keresését, átfogó szövetségek építését, az érdekérvényesítő közösség radikálisabb, nacionalista elemeinek félretételét, illetve az általuk képviselt közösség reális lehetőségeinek és valós érdekeinek előtérbe helyezését állították előtérbe.

Az értekezés negyedik fontos konklúziója továbbá az, hogy ebben a folyamatban a kisebbségi közösség képviselői olyan szereplőként voltak jelen, mint akik kifejezetten alakítói, és nem elszenvedői voltak ezen érdekvédelmi tevékenységek tárgyát képező eseményeknek, hiszen az amerikai magyar diaszpórapolitikusok és az általuk mobilizált amerikai tömegek lobbiaikciói nem valósulhattak volna meg maguk a kisebbségi magyar

tagok aktív részvétele nélkül. Ez pedig azt is megerősíti, hogy a kisebbségi magyarság még ebben a rendkívül nehéz helyzetben is rendelkezett azokkal az adottságokkal és forrásokkal, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy ne csak szenvedő alanya, hanem aktív alakítója maradjon az eseményeknek. Az amerikai magyar diaszpóra határon túli magyarsággal kapcsolatos több évtizedes aktivitása végül arra is rámutat, hogy a közvélekedéssel ellentétben a magyarság képes rejtett erőforrásainak aktivizálására és minden törésvonal ellenére a történelmi pillanatokban tömegeket megmozgató egységes fellépésre. Ahogyan azt a HHRF példája is bizonyítja: mindezek mozgósítása és az ezzel kapcsolatos áttörések igenis lehetségesek, amennyiben az adott ügyekért történő fellépés erkölcsi felelősségvállalás a mindenkori „*másik*” iránti szolidaritással és együttműködéssel, az adott politikai szituációban szükséges tájékozottsággal, kitartással, és a mindenkori lehetőségekre való rugalmas reakcióképességgel és nyitottsággal párosul.

Az értekezés szerzőjének személyes véleménye szerint ez az amerikai magyar diaszpóra emberi jogi aktivitásának legfontosabb, mai napig érvényes szellemi hagyatéka. Mindez ugyanis a magyarság általános helyzete szempontjából rávilágít a civil politikai életben való részvétel, a közösségi önszerveződés, valamint az ennek mozgatórugójaként és háttérül szolgáló identitás, önismeret és egyéni fejlődés képességének összefüggéseire, továbbá az erre való tudatosság és ezzel kapcsolatos felelősségvállalás fontosságára.

A HHRF volt elnöke, Hámos László (1951-2019) szerint a magyarságnak „*újból meg kell teremteni (...) a polgári tudat erős szerepét, ahol saját magunk jövőjéért vállalunk egyéni felelősséget, és nem állunk le az önfelmentő kibúvóknál, amikor folyamatosan csak külső erőket okoljuk a bajainkért*”. Úgy vélekedett, hogy ennek különösen a következő generáció szempontjából van különösen jelentősége. A civil polgári aktivizmus amerikai gyakorlatát népszerűsíteni kívánó, mai napig működő szervezet a határon túli magyar érdekképviselő mellett ezért az „*ifjú erők mozgósítását*” tartja legfontosabb célkitűzésének, amelynek „*lendületes előmozdítására segítséget, keretet*” kíván „*nyújtani fiataloknak saját elképzeléseik megvalósítására*”, amihez úgy véli, igazítania kell a szervezet saját törekvéseit („*Erdély védelmében!*”, 2016).

Ahogy Szekeres Zsolt, a HHRF jelenlegi elnöke ezzel kapcsolatban fogalmazott: „*Ahhoz, hogy valaki aktívan részt vegyen a magyar emberi jogok védelmében, nem kell különleges diploma vagy szakmai tapasztalat. Nem kell mást tenned, mint tájékozódni,*

szövetségeseket találni, lehetőségeket keresni, és valamivel hozzájárulni. (...) Mindez emberi jogi érdekképviselőnek számít, bárki képes rá...” (HHRF, 2021).

Kézirat lezárása: 2021. szeptember 15.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

- American Hungarian Foundation levéltára*, 300 Somerset Str., New Brunswick, NJ, 08903, USA
- Gerald R. Ford Presidential Library and Museum*, National Archives, Ann-Arbor, MI, USA
- HHRF Archívum, *American Hungarian Library and Historical Society*, Magyar Ház, 215 E 82nd Str., New York City, NY, 10028, USA.³¹⁰
- ILHR, International League for Human Rights 1948-1990, *New York City Public Library*, Manuscripts and Archives Division, Stephen A. Schwarzman Building, MssCol 1518, New York City, NY, USA
- Magyar Társaság archívuma*, Cleveland Hungarian Museum, Cleveland, OH, USA
- Nádas. Nádas János hagyaték, Nádas Kunigunda küldeménye.³¹¹
- Teleki. Teleki Béla hagyatéka. *Országos Széchenyi Könyvtár*, Kézirattár, FOND 580
- Teleki, rendezetlen. Teleki Béla rendezetlen hagyatéka. *American Hungarian Library and Historical Society*, Magyar Ház, 215 E 82nd Str., New York City, NY, 10028, USA
- The Jimmy Carter Presidential Library and Museum*, National Archives, Atlanta, GA, USA
- The National Archives (NARA) I* in Washington D.C., USA
- The National Archives (NARA) II* in College Park, MD, USA
- Zolcsák. Zolcsák István hagyatéka, Erdélyi Világszövetség, Lakitelek, *Lakiteleki Népfőiskola, Emigrációs Gyűjtemény és Könyvtár*

Szakirodalom

Adamson, Fiona B.:

- 2005 Globalisation, transnational political mobilisation, and networks of violence, *Cambridge Review of International Affairs* 18 (1), 2005, 31-49
- 2006 Crossing borders: International Migration and National Security. *International Security*, 31 (1), 2006, 165-199.
- 2012 Constructing the Diaspora. Diaspora Identity Politics and Transnational Social Movements. In: Lyons, Terrence – Mandville, Peter (eds): *Politics from Afar. Transnational Diasporas and Networks*. Hrust & Co. London, 25-44
- Adamson, Fiona B. – Demetriou, M., 2007. Remapping the Boundaries of 'State' and 'National Identity': Incorporating Diasporas into IR Theorizing." *European Journal of International Relations*, 13 (4), 489-526.

³¹⁰A HHRF iratanyag együttesnek három különböző hivatkozási formájával találkozhat az olvasó, melynek magyarázata, hogy az több ütemben került digitalizálásra és rendezésre:

- Rendezett, digitalizált változatát Kovács Eszter készítette, melyet szövegekben arab számmal kerültek jelölésre. A digitalizált dokumentumok címei kutathatók: <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/adatbazis/hhrf-archivum> Letöltve: 2021-03-31

- Rendezetlen, részben digitalizált változata bővebb, a szervezet saját maga által készített leltár alapján más rendszert követ, melyet szövegek közötti hivatkozással, vegyes formában, római számmal és betűvel, illetve mappacímmel kerültek jelzésre. Ezt a változatot a HHRF-től lehet elkérni az info@hhrf.org címen.

- Egy harmadik, szintén rendezetlen állapotra vonatkozó hivatkozási forma, amely szövegekben szövegesen kerül feltüntetésre, a New York City-ben található HHRF archívumnak azon részei, amelyek semmilyen formában nem kerültek digitalizálásra, és amelyeket a szerző helyben kutatott.

³¹¹ E hagyaték szintén rendezetlen, magánkézben van. A küldemények szkennelt verziók és Nádas Kunigunda tulajdonát képezik.

- Alexander, Claire. 2017. Beyond the „The „Diaspora’ Diaspora”: A Response to Rogers Brubaker. *Ethnic and Racial Studies*, 40, 9, 1544-1555
- Andres, Gary. 2012. Lobbying: Techniques and Impact. In: Loomis, Burdett A. (szerk., 2012): *Guide to Interest Groups and Lobbying in the United States*. Washington, D.C.: CQ Press, 359-370.
- Arday Géza. 2020. Az emigráció a titkosszolgálat hálójában. Az intézményesült hírszerzőrendszer és a hálózat hálója: a Magyarok Világszövetsége. In: *Valóság*, 2020 május, LXIII. Évf. 5. sz., 98-104. Forrás: <https://osztondij.mma-mmki.hu/hirek-esemenyek/az-emigracio-a-titkosszolgalat-halojaban-2016> Letöltve: 2021-03-11
- Aronoff, Myron J. – Kubik Jan. 2012. *Anthropology and Political Science: Convergent Approach*. New York, NY, Berghahn
- Auren, Brian J. 2006. Political Diasporas and Exiles as Instruments of Statecraft, *Comparative Strategy*, 25:4, 329-341
- Bába Szilvia. 2015. *Magyar identitás a tengeren túli diaszpórában*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola. Politikatudományi Program. Témavezető: Dr. Kupa László CSc. Pécs
- Bakó Elemér (szerk.). 1988. *Emlékkönyv az Amerikai Magyar Szövetség 80. évfordulójára*. Washington D.C., Amerikai Magyar Szövetség
- Balogh László. 2001. *Románia története*. AULA kiadó Kft., Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest.
- Baráth Magdolna. 2011. Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. *Betekintő*, 2011/3. Forrás: https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_3_barath.pdf Letöltve: 2021-03-11
- Bárdi Nándor
2004 *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolattörténete*. Pozsony, Kalligram
2008 A Romániához került erdélyi, bánási, kelet-magyarországi magyarok (1918–1921). In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 30-35.
2014 A kiindulópontot a reális önszemléletre való törekvésben látom, vagyis abban, hogy a romániai magyarok tisztában legyenek saját helyzetükkel. In: Borbély Tamás (szerk.): *Van-e élet az autonómia után*. Kolozsvár, Koinónia, 155-190.
2017 Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája. In: Jakab András – Urbán László: *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest, Osiris, 130-155
- Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony, Kalligram kiadó. Elektronikus változata elérhető: https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/Nepszolgalat_belivek_press_UJ_04-10.pdf Letöltve: 2021-09-14
- Bárdi Nándor – Kiss Tamás. 2018. Minority Political Agency in Historical Perspective: Periodization and Key Problems. In: Kiss Tamás et al. (ed.): *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians of Transylvania*. Palgrave Macmillan, Cham, 37-70.

- Bárdi Nándor – Kovács Eszter – Hámos László (az interjú adta). 2019. „...azon vagyok, hogy minél inkább segítek, ha lehet, másokat abban, hogy ők a saját szerepüket minél jobban tudják ellátni.” Interjú Hámos Lászlóval, 2016. július 5-6. *Regio: Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 27, 2, 154-181
- Bartha Csilla. 2002. Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcseré amerikai magyar közösségekben. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Akadémiai kiadó, Budapest. Elektronikus változat: <https://mek.oszk.hu/04100/04126/04126.pdf> Letöltve: 2021-06-11
- Baumgartner, Frank R. – Berry M. Jeffrey – Hojnacki, Marie – Kimball C. David – Leech L. Beth. 2009. *Lobbying an Policy Change. Who Wins, Who Loses, and Why*. The University of Chicago Press, Chicago
- Bennett, Andrew – Alexander, L. George. 2005. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MA, MIT Press
- Békés Csaba. 2019. *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika*. Osiris, Budapest
- Békés Csaba – Kecskés Gusztáv. 2006. *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956-1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia*. Budapest, Magyar ENSZ Társaság
- Boatright, Robert G. 2011. *Interest Groups and Campaign Finance Reform in the United States and Canada*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bodeanu, Denisa – Novák Csaba Zoltán. 2011. *Az elnémult harang. Egy megfigyelés története, Pálfi Géza élete a Securitate irataiban*. Pro-Print, Csíkszereda
- Bognár Desi K. –Szentpály, Katalin (eds.). 1971. *Hungarians is America, A Biographical Directory of Professionals of Hungarian Origin in the Americas*. Mt. Vernon (East European Biographies and Studies Series 3), New York
- Borbándi Gyula.
1992 *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Budapest, Hungary: Hittel
1996 *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985-1995*. Hága, Hollandia, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
1997 *Magyar politikai pályaképek, 1938-1948*. Budapest, Hungary: Európa
2006 *A magyar emigráció életrajza. 1945-1985*. Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem.
Internetes verzió: <https://mek.oszk.hu/03400/03472/html/> Letöltve: 2021-03-12
- Borhi László. 2015. *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest, Osiris
- Bottoni, Stefano
2008 A romániai modell sajátosságai: a Magyar Autonóm Tartomány. A Ceaușescu-féle modell, a román államnacionalizmus. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 246-249.
2013 Népszolgálat és túlélés. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948-1971. *Magyar Kisebbség*, 2013, 1. sz., 7-50.
2016 The Romanian Communist Party and the EEC in the 1960s and 1970s. In Francesco di Palma and Wolfgang Mueller (eds.): *Kommunismus und Europa: Vorstellungen und Politik europäischer kommunistischer Parteien im Kalten Krieg*, Paderborn: Schöningh, 118-136

- 2017 *Sokfrontos küzdelem. A Romániai Emberi Jogok Bizottsága (CHRR) első évei.* Kézirat.
- 2019 Between External Constraint and Internal Crackdown. Romania's Non-reaction to Soviet Perestroika. In Di Palma, Francesco. *Perestroika and the Party. National and Transnational Perspectives on European Communist Parties in the Era of Soviet Reform.* New York, NY: Berghahn.
- Bourdieu, Pierre. 1986. *The Forms of Capital.* In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.* ed. by J. Richardson, New York: Greenwood, 341-258
- Brinkerhoff, Jennifer M.
- 2006 Diaspora Mobilization factors and Policy Options. In Jennifer M. Brinkerhoff – Clay Wescott (eds.): *Converting Migration Drains into Gains: Harnessing the Resources of Overseas Professionals.* Manila, Philippines, Asian Development Bank. 127-153.
Forrás: <https://www.adb.org/publications/converting-migration-drains-gains-harnessing-resources-overseas-professionals> Letöltve: 2021-09-12
2009. *Digital Diasporas. Identity and Transnational Engagement.* Cambridge, Cambridge University Press
- Brubaker, Rogers.
- 2005 The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies.* Vol. 28, No. 1. 1-19
- 2017 Revisiting „The 'Diaspora Diaspora'”. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 40, 9, 1556-1561
- Brubaker, Rogers – Cooper, Frederick, 2000: Beyond „Identity’. *Theory and Society*, 29,1, Feb. 2000, 1-47
- Bruneau, Michel. 2010. Diasporas, transnational spaces and communities. In: Bauböck Rainer, Thomas Faist (eds.): *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods.* Amsterdam, Amsterdam University Press. 35-50
- Byman, D.-Chalk, P.-Hoffman, B.-Rosenau, W.-Brannan D. 2001. *Trends in Outside Support for Insurgent Movements.* Santa Monica, CA, RAND Corporation. Forrás: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1405.html Letöltve: 2021-09-12
- Cohen, Robin, 1997: *Global Diasporas: An Introduction.* Seattle, WA: University of Washington Press
- Costigliola, Frank. 2010. US foreign policy from Kennedy to Johnson. In: Melvyn P. Leffler – Odd Arne Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Volume 2.* Cambridge, Cambridge University Press, 112-133
- Courtney, Bruce J. – Harrington, Joseph F. 1991. *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990.* New York, NY: Boulder, CO, East European Monographs
- Csizmadia Ervin. 1995. *A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988).* I. kötet. Budapest, T-Twins
- Dahinden, Janine, 2010: Dynamics of Migrants' Transnational Formations: Between Mobility and Locality. In Bauböck, Rainer – Faist, Thomas (eds.): *Diaspora and Transnationalism. Concepts Theories and Methods.* Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Davidson, Lawrence. 2012. *Cultural Genocide.* New Brunswick, Rutgers University Press
- Deák Nóra. 2020. Burkolt büntudat jelei. Richard Nixon szerepe a magyar menekültek befogadásában. *Századok* 154., 2020/3. sz., 565-576 Forrás:

[https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/50114/szazadok%20 2020_03_Deak%20N.-PDFA.pdf](https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/50114/szazadok%202020_03_Deak%20N.-PDFA.pdf) Letöltve: 2021-08-28

- Déllano, Alexandra – Gamlen, Alan 2014. Comparing and theorizing state-diaspora relations. *Political Geography*, 41/43-53
- Doty, Roxanne. 1996: “Sovereignty and the Nation: Constructing the Boundaries of National Identity,” in Thomas Biersteker and Cynthia Weber, eds., *State Sovereignty as Social Construct*, New York: Cambridge University Press, 121-147.
- Dufoix, Stéphane. 2008. Diaspora and Nationalism. In Herb, Guntram H. and Kaplan, David H. (eds.). *Nations and Nationalism: A Global Historical Overview. Volume 4 (1989-Present)*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO Inc., 1364-1378
- Dür, Andreas. 2008. Measuring Interest Group Influence in the EU. *European Union Politics*, SAGE Publications, 9 (4), 559-576
- Edensor, Tim, 2002: *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford, New York, Berghahn
- Egry Gábor.
2008 *Az erdélyiség színeváltozása*. Budapest, Napvilág
2015 *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában. 1918-1944*. Budapest, Napvilág
- Eiler Ferenc: Kisebbségvédelem és revízió. A kisebbségi kérdés helye a magyar kormánypolitikában. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 84-89.
- Erdős Kristóf. 2020: *Magyar menekültek Ausztriában (1945-1947)*. ELTE BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, Modernkori Magyarország Doktori Program, Budapest. Témavezetők: Dr. Sonkoly Gábor DSc, Dr. Varga Zsuzsanna DSc.
- Feischmidt Margit.
2010 Nemzetdiskurzusok a mindennapokban és a nacionalizmus populáris kultúrája. Előszó. In Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest, Gondolat-MTA Etnikai és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
2014 Populáris emlékezetpolitikák és az újnacionalizmus. A Trianon-kultusz társadalmi alapjai. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L’Harmattan – MTA Társadalomkutató Központ.
2020 Memory-Politics and Neonationalism: Trianon as Mythomoteur. *Nationalities Papers*, Volume 48, Special Issue 1: Special Issue on the Emergence and Resilience of Parastates. Januar 2020, 130-143
- Fejős Zoltán
1988 Magyarok az Egyesült Államokban az 1980-as években. (Demográfia, társadalmi adatok, fogalmi problémák). In: *Magyarságkutatás 1988. A magyarságkutató Intézet Évkönyve*, Budapest, 1988. 177- 216.
1999 Three Faces of the National Hero Statues of Kossuth in the United States. *The Hungarian Quarterly*, 40, Winter, 1999, 107-112
2001 Az etnicitás árnyalatai. Identitások az amerikai magyar diaszpórában. *Irodalmi és társadalmi havilap*. 11: 13, 51-61

- 2002 Az etnicitás változatai. Identitások az amerikai magyar diaszpórában. In: A. Gergely András (szerk.): *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Budapest, Új Mandátum, 2-16.
- 2004 Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: szerk. Kovács Nóra: *Tanulmányok a diaszpóráról*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Gondolat: Budapest, 9-24.
- 2005 Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Gondolat – MTA Etnikai Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 9–24
- Fernandez, D. (1987): From Little Havana to Washington D.C.: Cuban-Americans and U.S. Foreign Policy. In M.E. Ahrari (ed.): *Ethnic Groups and U.S. Foreign Policy*. pp. 115-134. Westport, CT: Greenwood Press.
- Féron, Élise – Bruno Lefort. 2018. Diasporas and conflicts – understanding the nexus. *Diaspora Studies*. Published online: 25 October, 2018. <https://doi.org/10.1080/09739572.2018.1538687>
- Fischer, Beth A. 2010. US foreign policy under Reagan and Bush. In Melvyn P. Leffler – Odd Aarne Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Volume 3*. Cambridge University Press, 267-288.
- Foot, Rosemary. 2010. The Cold War and Human Rights. In Melvyn P. Leffler – Odd Aarne Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Volume 3*. Cambridge University Press, 445-465
- Földes György. 2007: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés. 1956-1989*, Budapest, Napvilág
- Garrett, Stephen A. 1978. Eastern European Ethnic Groups and American Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, Vol. 93., No. 2. Summer, 1978, pp. 301-323.
- Gazsó Dániel:
- 2015 Egy definíció a diaszpórákutató margójára. *Kisebbségkutatás*, 24,2, 7-33
- 2016 A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. *Kisebbségi Szemle*, 1,1, 9-35.
- 2018a Vitarecenzió – Brubaker diaszpórákonceptiójának kritikája. *Kisebbségi Szemle*, 2, 4, 115-126
- 2018b A diaszpórákutató elméleti és módszertani kérdései. In: Dobrai, Katalin; László, Gyula; Sipos, Norbert (szerk.) *Ferenc Farkas International Scientific Conference, Farkas Ferenc Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet, 758-767.
- 2019 A magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi viszonyainak története. In: Ambrus László, Rakita Eszter (szerk.): *Amerikai magyarok – magyar amerikaiak: Új irányok a közös történelem kutatásában*. Eger, EKE Líceum Kiadó, 15-33
- 2020a A diaszpóra politikai dimenziói. *Politikatudományi Szemle*, 29, 2, 47-68.
- 2020b *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Politikaelméleti Doktori Iskola, Politikaelméleti program. Témavezető: Dr. Kántor Zoltán. 310.p.
- Gordon, Milton M. 1964. *Assimilation in American Life: Role of Race, Religion and National Origin*. Oxford University Press, New York

- HACUSA. November 22, 2012. *In memoriam: Veress Bulcsú* (1941. július 26 – 2012. november 20.). [In Memoriam Dr. Bulcsú Veress. July 26, 1941 – November 20, 2012.] Retrieved from <http://www.hacusa.org/en/news/in-memoriam-dr-bulcsu-veress>
- Haegel, Peter and Pauline Peretz. 2005. "States and Transnational Actors" *European Journal of International Relations* 11 (4): 467-493
- Hall B., Levine. 1999. Reconstructing Ethnicity. *Journal of Royal Anthropological Institute*, (N. S.) 5. 1999. 165–180
- Hall, Richard L. – Deardoff, Alan V. 2006. Lobbying as a Legislative Subsidy. *American Political Science Review*, Vol. 100, No. 1., pp. 69-84.
- Haney, Patrick J. & Vanderbush, Walt. 1999. The Role of Ethnic Interest Groups in U.S. Foreign Policy: The Case of the Cuban American National Foundation. *International Studies Quarterly*. 13: pp. 341-361.
- Harms, Victoria.
2012 Living Mitteleuropa in the 1980s: a network of Hungarian and West German Intellectuals. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. 19:5, 669-692.
2014 Central Europe in Manhattan: Why Hungarian dissidents mattered to New York intellectuals. In: Beata Hock (Hg.): *Comparativ. Zeitschrift für Globalgeschichte und Vergleichende Gesellschaftsforschung*. Doing culture under state-socialism: Actors, events and interconnections. 24, Heft 4, 23-38
2015 *Destined or Doomed? Hungarian Dissidents & their Western friends, 1973-1998*. Phd thesis, Manuscript, University of Pittsburgh
- Harrington, Joseph F. – Courtney, Bruce J. 1991: Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990. East European Monographs
- Itzigsohn, José, 2000: Immigration and the Boundaries of Citizenship. The Institutions of Immigrants' Political Transnationalism. *International Migration Review*, 2000/34/4, 1126-1154
- Hermann, Gabriella
2011 Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952-1977. *Magyar Kisebbség*, 2011, 3-4. 7-111
2012 *Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, tevékenysége 1952-1977-ig*. Szakdolgozat. BCE Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Tanulmányok Intézet. Forrás: http://publikaciok.lib.uni-corvinus.hu/publikus/szd/Hermann_Gabriella.pdf
Letöltve: 2021-03-16
2021 „Ha elegenden vagyunk, akik elmondjuk az igazat, mi válunk legyőzhetetlenekké.” A Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) érdekvédelmi tevékenységének rövid története, kapcsolathálói, ideológiai és infrastrukturális háttere (1976-1989). *Regio. Kisebbség Politika Társadalom*. Megjelenés alatt.
- Holly Case. 2009. Between States. *The Transylvanian Question and the European Idea during World War II*. Stanford, California, Stanford University Press
- Huntington, Samuel P.: *Who are We?: The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Shuster, 2004
- Járosi Katalin. 2004. Nagyváros, politika és reprezentáció a Berlinben élő magyarok etnicitásának tükrében. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Gondolat, Budapest, 87-95

- Jenkins, Richard.
 1997a. Rethinking Ethnicity: Identity, Categorization and Power. *Ethnic and Racial Studies*, 17:2. 218
 1997b *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. London: Sage, 1997
- Jervis, Robert. 2010: Identity and the Cold War. *The Cambridge History of the Cold War. Volume 2*. Cambridge University Press, New York, 22-43
- Jurgensen, Arnd – Levin, Renan: Foreign Lobbying, Loomis, Burdett A. (szerk., 2012): *Guide to Interest Groups and Lobbying in the United States*. Washington, D.C., CQ Press, 321-332.
- Kaldor, Mary. 2001. A Decade of Humanitarian Intervention: The Role of Global Civil Society. In: Anheier, Helmut, Marlies Glasius and Mary Kaldor (eds.): *Global Civil Society*. Oxford University Press, 2001 109-143, <https://globalcivilsociety.org/wp-content/uploads/2020/08/2001chapter5.pdf> Letöltve: 2021-02-06
- Kalmár Melinda. 2011. *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer. 1945-1990*. Budapest, Osiris
- Kádár-Lynn, Katalin
 2007 *Tibor Eckhardt: His American Years 1941-1972*. New York, Columbia University Press, East European Monographs, Boulder, CO
 2013 *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations. National Committee for a Free Europe (U.S.)*. Saint Helena, CA: Helena History Press
- King, Charles – Melvin, Neil J.: Diapora Politics: Ethnic Linkages, *Foreign Policy, and Security in Eurasia. Quarterly Journal: International Security*, Volume 24, Issue 3, Winter 1999/2000, 108-138
- Kiss J. László. 2009. *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris, Budapest
- Kiss Tibor – Toró Tibor – Székely István Gergő: Unequal Accomodation: An Institutional Analysis of Ethnic Claim-Making and Bargaining. In: Kiss Tamás et al. (ed.): *Unequal Accomodation of Minority Rights. Hungarians of Transylvania*. Cham, Palgrave Macmillan, 71-166.
- Kirk, Roger – Raceanu, Mircea. 1994. *Romania Versus the United States. Diplomacy of the Absurd, 1985-1989*. New York, Palgrave Macmillan
- Koinova, Maria.
 2009. “Why do Conflict-Generated Diasporas Pursue Sovereigntybased Claims through State-based or Transnational Channels?” Paper presented at the “Explaining Diaspora Politics” Workshop, SOAS, London, October 30-31, 2009.
 2010 Diasporas and International Politics: Utilising the Universalistic Creed of Liberalism for Particularistic and Nationalist Purposes. In Bauböck, Rainer & Faist, Thomas. 2010. *Diaspora and Transnationalism*. Amsterdam, Netherlands: Amsterdam University Press, 149-166.
 2011a Can conflict-generated diasporas be moderate actors during episodes of contested sovereignty? Lebanese and Albanian diasporas compared. *Review of International Studies*, Vol.37 (No.1). 437-462.
 2011b “Four Types of Diaspora Mobilization”, Paper presented at the APSA Annual Meeting, Seattle, WA, September 2, 2011
 2012 “Autonomy and Positionality in Diaspora Politics” *International Political Sociology*, Vol. 6, No. 1, pp. 99-103.

- 2014 Why do conflict-generated diasporas pursue sovereignty-based claims through state-based or transnational channels? Armenian, Albanian and Palestinian diasporas in the UK compared. *European Journal of International Relations*, Volume 20 (Number 4).
- Koopmans, Ruud, Statham, Paul, 2003: How National Citizenship Shapes transnationalism: A Comparative Analysis of Migrant Claims-Making in Germany, Great Britain and the Netherlands. In: *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. Edition: 1, Publisher: Palgrave Macmillan, Editors: Christian Joppke, Ewa Morawska, 195-238
- Kovács Eszter.
- 2013 Challenging the Conventional Wisdom on Ethnic lobby Success in the United States: The Case of HHRF. *Minority Studies*. No.15., 199-220.
- 2015 Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához. *Kisebbségkutatás*, 2015/2, 34-49
- 2016a Identitásmintázatok az amerikai magyarok sokadik generációjában: A magyar birthright program résztvevőinek magyarság- és Magyarország-képe. *Regio, Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 2016/24, 4, 140-172
- 2016b A HHRF történetének előzetes kronológiája. Kézirat.
- 2017 The power of second-generation diaspora: Hungarian ethnic lobbying in the United States in the 1970-1980s. *Diaspora Politics*. Published online: November 8, 2017. <http://dx.doi.org/10.1080/09739572.2017.1398374>
- 2018 *Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Politikaelméleti Doktori Iskola, Politikaelméleti Program. 216.
- 2019 *A HHRF történetének előzetes kronológiája*. Kézirat. MTA, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont. A kézirat a HHRF archívumának digitalizálása alkalmával készült. Kovács Eszter küldeménye.
- 2020 Direct and indirect political remittances of the transnational engagement of Hungarian kin-minorities and diaspora communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46, 6, 1146-1165.
- 2020 Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Hungarian Citizens Abroad. In: Vintila, Daniela; Lafleur, Jean-Michel (eds.) *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2)*. Springer International Publishing, 245-258.
- Kovács Ilona. 2008. Magyar szóránközösségek a Kárpát-medencén kívül. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet, 436-445
- Kovács Nóra: *Szállítható örökség: magyar identitássteremtés Argentínában. 1999-2001*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat: Budapest, 2009.
- Kurowska, Xymena – Friedrich Kratochwil. 2012. „The Social Constructivist Sensibility and Research on Common Security and Defence Policy.” In: Kurowska, Xymena – Breuer, Fabian (eds.): *Explaining the EU's Common Security and Defence Policy: Theory in Action*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 86-110.
- Laguerre, Michel. 2006. *Diaspora, Politics, and Globalization*. VA, USA, Palgrave-Macmillan

- László, János. 2014. *Historical Tales and National Identity. An introduction to narrative social psychology*. London, New York. Routledge.
- Lázár György. 2003. Jelentés Erdélyből. (Részlet.) Kolozsvár, 1977 tavasza. In: Vincze Gábor: (szerk.): *Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák II. Dokumentumok a romániai amgyar kisebbség történetének tanulmányozásához (1944-1989)*. Jakabffy Elemér Alapítvány, Teleki László Intézet, Pro-Print könyvkiadó, Csíkszereda, 2003. Forrás: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1790.pdf?fbclid=IwAR06dNKci9kwtHnOPUIVKkXSZw0FPz82icb21AZjfcZl1PDBbl0pBRwsjaw Letöltve: 2021-06-19
- Leffler, Melvyn. 2010. The emergence of an American grand strategy, 1945–1952. In M. Leffler – O. Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War*. Volume 1. 67-89. Cambridge, Cambridge University Press
- Loomis, Burdett A. 2012. (eds.): *Guide to Interest Groups and Lobbying in the United States*. Washington, D.C., CQ Press
- Lorman, Thomas. 2010. Tibor Eckhardt: His American Years 1941-1972. EEM, 709 by Katalin Kádár Lynn (pp. 572-574). *The Slavonic and East European Review*, 88/3 (July 2010), 572-574
- Lucassen, Leo. 2005. *The Immigrant Threat: The Integration of Old and New Migrants in Western Europe Since 1850*. Chicago: University of Illinois Press.
- Ludányi András.
 1969 Úhajtás az örökkévalóság felé. *ITT-OTT*. 1969 (4.), 15-17.
 1995 Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945-1989. In Ignác Romsics (ed.). *20th Century Hungary and the Great Powers*. Boulder, CO; Highland Lakes, NJ: Social Science Monographs; Atlantic Research and Publications; New York: Distributed by Columbia University Press, 307-336
 2014 The Origins of Diaspora Consciousness in the Hungarian American Experience. *Minority Studies*, No. 17, 68-84
- Lyons, Terrenc. 2006. Diasporas and homeland conflict. In: Kahler, Miles –Walter Barbara F. (eds.): *Territoriality and Conflict in an Era of Globalization*. Cambridge, Cambridge University Press. 111-130
- Lyons, Terrence – Mandville, Peter.
 2006 (eds.) *Politics from Afar. Transnational Diasporas and Networks*. Hrust & Co. London
 2008 *Global Migration and Transnational Politics. A Conceptual Framework*. Center for Global Studies. Project on Global Migration and Transnational Politics. George Mason University. Working Paper no. 1., March, 2008. 12.; http://www.gmu.edu/centers/globalstudies/publications/gmtpwp/gmtp_wp_1.pdf; Letöltve: 2020-12-30.
- 2010 “Think Locally, Act Globally,” *International Political Sociology* 4: 124-141.
- Magyarics Tamás. 2000. *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Budapest, Eötvös József kiadó
- Mann, Arthur. 1979. *The One and the Many. Reflections on the American Identity*. Chicago–London: The University of Chicago Press
- Marinova, Nadejda K. 2017: *Ask What You Can do For Your (New) Country. How Host States Use Diasporas*. Oxford University Press, New York, NY

- Marton Péter.
 2013 *A külpolitika elemzése. Fogalmak és módszerek. A külpolitika forrásainak feltárása.* Budapest: Antall József Tudásközpont
- 2019 Az érdekcsoportok szerepe az amerikai külpolitikában. In: Horváth Emőke, Lehoczki Bernadett: *Diplomácia és nemzetközi kapcsolatok.* Budapest, L'Harmattan, 2019, 227-238
- Mazurkiewicz, Anna. 2019. *East Central European Migrations During the Cold War. A Handbook.* Berlin, Boston, De Gruyter Oldenbourg
- McGrath, Conor. 2012: Lobbying in the American Style around the World. In: Burdett A. Loomis (ed.): *Guide to Interest Groups and Lobbying in the United States.* Sage, CQPress, Washington, DC, 467-474.
- McKay, Amy, 2012: Negative Lobbying and Policy Outcomes. *American Politics Research*, vol. 40 (2012), No. 1., 116-146.
- McMahon, Robert. 2010. US national security policy from Eisenhower to Kennedy. In M. Leffler – O. Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War, Volume 1*, Cambridge, Cambridge University Press. 288-311.
- Mészáros Noémi Zsuzsanna – Szabó Zsolt Péter. 2018: „Egy ezredévi szenvedés...” – Kollektív áldozati hiedelmek és hatásuk Magyarországon. In: Fülöp Éva – Kővágó Pál: *A kollektív áldozatiság szociálpszichológiája.* Budapest, Oriold és Társai. 341-369
- Mitchell, Nancy. 2010. The Cold War and Jimmy Carter. In M. Leffler – O. Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Volume 3.* Cambridge: Cambridge University Press, 66-111.
- Mount, Graeme S. 2011. US-Romanian Relations during the Presidency of Gerald R. Ford. *Canadian Journal of History*, Vol. 46, 97-134
- Nagy, Zsolt. 2017. *Great Expectations and Interwar Realities. Hungarian Cultural Diplomacy. 1918-1941*, CEU Press, Central European University Press, Budapest-New York
- Njølstad, Olav. 2010. The collapse of superpower détente, 1975–1980. In M. Leffler – O. Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Volume 3.* Cambridge: Cambridge University Press, 135-155
- Novák Csaba Zoltán
 2011 *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965-1974.* Pro-Print, Csíkszereda
 2017 *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974-1989.* Pro-Print, Csíkszereda
- Nóvé Béla. 2016: „Patria Nostra”. '56-os menekült kamaszok a Francia Idegenlégióban. Eszterházy Károly Főiskola. Történelemtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. Rainer M. János
- Østergaard-Nielsen, Eva.
 2001 *The Politics of Migrants' Transnational Political Practices.* WPTC-01-22. Paper was given to the conference on Transnational Migration: Comparative Perspectives. Princeton University, 30 June-1 July 2001. Forrás: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-01-22%20Ostergaard.doc.pdf> Letöltve: 2021-09-12

- 2003 *Transnational politics: Turks and Kurds in Germany*. London, UK; New York, NY: Routledge
- 2006 Diasporas and Conflict Resolution. – Part of the Problem or Part of the Solution? Paper presented at seminar on *Diaspora and Conflict, Peace Builders or Peace Wreckers? Danish Institute for International Studies (DIIS)*, 8 December 2005. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/16804/diaspora_conflict_resolution.pdf Letöltve: 2021-04-11
- Pacepa, Ion Mihai. 1989. *Vörös horizontok. Egy román kémfőnök vallomásai*. Magánkiadás, New Brunswick
- Papp István. 2017. A Kádár-korszak Magyarország a nyugati demokratikus emigráció szemével. *Korunk*. 2017, 28. évf. 12. sz., 87-94. Forrás: https://epa.oszk.hu/00400/00458/00637/pdf/EPA00458_korunk_2017_12_087-094.pdf Letöltve: 2021-03-11
- Papp Z., Attila. 2008. *Beszédből Világ. Elemzések, Adatok Amerikai Magyarokról*. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, Regio sorozat
- Papp Z. Attila – Kovács Eszter – Kovács András. 2020. Magyar diaszpóra és az anyaország. Diaszporizáció és diaszpórapolitika. In: Kovács Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. Argumentum, 295-324.
- Paquin, Jonathan. 2010. *US Foreign Policy and Secessionist Conflicts*. McGill: Queen's University Press
- Paul, David M. – Paul, Rachel Anderson. 2009. *Ethnic Lobbies and U.S. Foreign Policy*. London, UK: Lynne Rienner, Boulder
- Petersen, Roger D. 2001. *Resistance and Rebellion. Lessons from Eastern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press
- Pogonyi Szabolcs. 2017. *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary, Palgrave Studies in Citizenship Transitions*. Palgrave Macmillan. E-Book: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319524665#reviews> Letöltve: 2021-09-07
- Portes, Alejandro. 1999: Toward a New World Order: the Origins and Effects of Transnational Activities. *Ethnic and Racial Studies*. 22/2, 463-477
- Portes, Alejandro – Mi Zhou. 1993: "The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants (Interminority Affairs in the U.S.: Pluralism at the Crossroads)." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 30 (November, 1993): 74–97.
- Portes, Alejandro – Rubén G. Rumbaut, 2001. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. New York, University of California Press
- Poznan E., Kristina. 2018. *Migrant Nation-Builders: The Development of Austria-Hungary's National Projects in the United States. 1880s-1920s*. College of William and Mary. Kézirat, szerző küldeménye.
- Puskás Julianna.
1982 *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban (1880-1914)*. Budapest, Akadémia Kiadó
1990 Magyar szórványok multietnikus környezetben és az etnikus politika. In: *Magyarságtudomány. A Magyarországtudomány Intézet évkönyve 1989*. Budapest, 23-38.

- 1991 Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*. 2. évf. 4. sz. 1-15. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00008/pdf/02.pdf> Letöltés: 2014-10-25
- 2000 *Ties that Bind, Ties that Divide*. New York, NY / London, UK: Holmes & Meier Ragazzi, Francesco.
- 2009 “Governing Diasporas” *International Political Sociology*, 3 (4): 378-397
- 2014 A Comparative analysis of diaspora policies. *Political Geography*, 30/1-16
- Reus-Smit, Christian. 2005. „Constructivism.” In: *Theories of International Relations*. Szerk.: Burchill Scott et al. Palgrave, Basingstoke. 188-212.
- R. Süle Andrea. 1990. Románia politikatörténete 1944-1990. In Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944-1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz (Medvetánc), Budapest
- Safran, William. 1991. “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1, no. 1 (1991): 83–99.
- Saideman, Stephen M. 2002: „The Power of the Small: The Impact of Minorities on Foreign Policy. *SAIS Review*, 22(2), 91-105
- Schultzinger, Robert. 2010. Détente in the Nixon–Ford years, 1969–1976. In M. Leffler – O. Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press, 373-394
- Serban-Oprescu, Teodora – Serban-Oprescu, George. 2012. Overview of Romanian Emigration to America during Communis and Postcommunism: Cultural Dimensions of Quality of Life. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 2 No. 23. December, 2012 Forrás: http://ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_23_December_2012/6.pdf Letöltve: 2021-08-13
- Shain Yossi.
- 1994/95 Ethnic Diasporas and U.S. Foreign Policy. *Political Science Quarterly* 109 (5):811–41.
- 1999 *Marketing the American Creed Abroad*. New York, Cambridge, Cambridge University Press
- 2002 The Role of Diasporas in Conflict Perpetuation or Resolution. *SAIS Review* 22 (2):115–144
- 2005 *The Frontier of Loyalty. Political Exiles in the Age of the Nation-State*. Ann Arbor, Michigan Publishing. University of Michigan Press, 2005
- 2007 *Kinship and Diasporas in International Affairs*. Ann Arbor, University of Michigan
- Shain, Yossi & Baarth, Aharon. 2003. Diasporas and International Relations Theory. *International Organization*. Vol. 57, No. 3, 449-479.
- Sheffer, Gabriel.
- 2003 *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge. Cambridge, Cambridge University Press.
- 2006 Transnationalism and Ethnonational Diasporism. *Diaspora*. Vol. 15, No. 1., 121-145.
- 2011 A Nation and its Diaspora. A Re-Examination of Israeli-Jewish Diaspora Relations. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 11: 3, July, 6, 2011
- 2013 Integration Impacts on Diaspora-Homeland Relations. *Diaspora Studies*, 1:6, 2013, 13-30

- Sík Endre. 2000. Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpóra koncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In: Sík Endre – Tóth Judit (szerk): *Diskurzusok a vándorlásról*, Budapest, Sík kiadó kft., 157-184.
- Singh, Milan – Singh, Anita. 2008. Diaspora, Political Action and Identity: A Case Study of Canada's Indian Diaspora. *Diaspora*, Vol. 17, No. 2., 149-171.
- Sisa István. 2004: *Órtállás Nyugaton*. Vista Books, Morristown, New Jersey
- Smith, Anthony. 1998. *Nationalism and Modernism*. London, Routledge
- Smith, Hazel – Stares, Paul. 2007. *Diasporas in Conflict: Peace-Makers or Peace Wreckers?* Tokyo, UNU Press
- Smith, Tony. 2000. *Foreign Attachments. The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy*. Cambridge, MA – London, UK: Harvard University Press
- Szalai Éva Emese. 2012. A diaszpórák szerepe az új világrendben. *Külgügyi Szemle*. 2. sz., 143-164.
- Szántó Miklós. 1984: *Magyarok Amerikában*. Budapest, Gondolat
- Szász, Zoltán. 1996. *Erdély védelmében*. [In the Protection of Transylvania] Budapest, Hungary: Bíró family
- Száz, Zoltán.
1988. Az erdélyi magyarság elnyomása és a Kongresszus, különös tekintettel az Amerikai Magyar Szövetség tevékenységére. In Bakó, Elemér (ed.) *Emlékkönyv az Amerikai Magyar Szövetség 80. Évfordulójára* Washington D.C., MA: AHF, 73-81
1996 *Erdély védelmében*. Budapest – Washinton, Magánkiadás, Bíró Family
- Szondi Ildikó – Bálint Erzsébet – Mészáros János. Betekintés az amerikai magyarság demográfiai viszonyaiba Toledo (Ohio) és Szeged együttműködése kapcsán. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*. Vol. 71., 1-17. p. 467-490
http://acta.bibl.u-szeged.hu/7395/1/juridpol_071_467-490.pdf Letöltés: 2021-02-10
- Tibori Szabó, Zoltán. 1993. *Teleki Béla erdélyisége: embernek maradni embertelen időkben*. Cluj-Napoca, Romania: NIS
- Tímár Nobert. 2019. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség története. 1983-89. *Regio, Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom*. 2019/27, 2. sz., 182-210
- Tóth Árpád. 1993. Identitásproblémák a diaszpórában. (Fejős Zoltán: A chicagói magyarok két nemzedéke 1890-1940. Az etnikai örökség megőrzése és változása. (Hungari extra Hungariam I.) Közép-Európai Intézet Budapest 1993. 299.) *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 1993. 4. évf. 4.sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00016/pdf/15.pdf> Letöltve: 2021-02-24
- Tóth Judit. 2000. Az elmúlt évtized diaszpórapolitikája. In: szerk. Sík Endre és Tóth Judit: *Diskurzusok a vándorlásról*. MTA Politikai Tudományok Intézete. Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont: Budapest, 218-251.
- Tóth Károly Antal. 2000. *Ellenpontok 1982*. Pro Print, Csíkszereda. Forrás: <https://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=480> Letöltve: 2021-06-26
- Tóth Norbert, 2017. *Posztmodern lovagok, avagy a Hungarian Human Rights Foundation és a nemzetközi szervezetek kapcsolata*. Kézirat.
- Tóth Pál Péter. 2001. A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben. In: Faragó Tamás – Óri Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv, 2001*. Budapest

- Tölölyan, Khachig, 2007. The Contemporary Discourse of Diaspora Studies. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Volume 27, Number 3, 2007, pp. 647-655.
- Várdy, Steven B.
 1982. Hungarians in America's Ethnic Politics. In Roucek, Joseph S. & Eisenberg, Bernard. *America's Ethnic Politics*. Westport, CT: Greenwood Press, 171-196
 1985. *The Hungarian-Americans*. Boston, MA: Twayne Publishers
 2000. *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. Budapest, Anyanyelvi Konferencia
- Várdy, Steven B. – Várdy Huszár, Ágnes. 2005. *Újvilági küzdelmek. Az amerikai magyarok élete és az óhaza*. Budapest, Mundus Kiadó
- Veres Valér. 2014. Identity discourses on national belonging: the Hungarian minority in Romania. *Romanian Journal of Political Science*, Vol. 14, No. 1., Summer, 61-86
- Verovšek, Peter J. 2018. Screening Migrants in the Early Cold War: The Geopolitics of U.S. Immigration Policy. *Journal of Cold War Studies*, Vol. 20, No. 4, 154-179
- Vincze Gábor. 2006. A Lăncrănjan-ügy. Egy magyarellenes pamflet, és fogadtatása Romániában, valamint Magyarországon, 1982-ben. *Tiszatáj*. 2006. március. Forrás: http://tizataj.bibl.u-szeged.hu/19351/1/tizataj_2006_003_062-082.pdf Letöltve: 2021-06-26
- Vollhardt, Johanna Ray. 2018. Inkluzív áldozattudat az érdekképviseletekben, a társadalmi mozgalmakban és a csoportközi kapcsolatokban. Ígéretes és buktatók. In: Fülöp Éva – Kővágó Pál (szerk.): *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. Budapest, Oriold és Társai, 125-168.
- Wagner, Francis S. 1970. *Towards a New Central Europe. A Symposium on the Problems of the Danubian Nations*. Danubian Press, Florida
- Waterbury, Myra A.
 2009 From Irredentism to Diaspora Politics: States and Transborder Ethnic Groups in Eastern Europe. *Global Migration and Transnational Politics*, 2009, Working Paper No. 6, https://www.gmu.edu/centers/globalstudies/publications/gmtpwp/gmtp_wp_6.pdf Letöltve: 2021-09-03
- 2010 *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. New York, NY: Palgrave Macmillan
- Wayland, Sarah. 2004. Ethnonationalist Networks and Transnational Opportunities: The Sri Lankan Tamil Diaspora. *Review of International Studies* 30(03) July, 2004, 405-426
- Weed, Perry L. 1973. *The White Ethnic Movement and Ethnic Politics*. New York, NY: Praeger Publishers
- Weiner, Robert. 1988. The U.S. Policy of Differentiation Toward Romania. In Quinlan, Paul D. (ed.). *The United States and Romania. American-Romanian Relations in the Twentieth Century*. Woodland Hills, CA: American-Romanian Academy of Arts and Sciences
- Wohlforth, William C. 2008. Realism and Foreign Policy. In Smith Steve – Hadfield, Amelia – Dunne, Tim (eds.): 2008. *Foreign Policy. Theories – Actors – Cases*. Oxford, Oxford University Press.
- Wolf, Frank – Morse, Anne. 2011. *Prisoner of conscience: One Man's Crusade for Global Human and Religious Rights*. 1st ed. Grand Rapids, MI: Zondervan.

- Zake, Ieva.
2009 *Anti-Communist Minorities in the U.S. Political Activism of Ethnic Refugees*. New York, NY: Palgrave Macmillan
- 2012 Emigré experiences and the Cold War in the United States. *Journal of American Ethnic History*, Vol. 31, No. 2, 110-115
- Zarifian, Julien. 2014. The Armenian-American Lobby and Its Impact on U.S. Foreign Policy. *Society*, 51 (5): pp. 503-512.
- Zubok, Vladislav M. 2010. Soviet foreign policy from détente to Gorbachev, 1975-1985. In M. Leffler – O. Westad (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press, 87-111

Interjúk, filmek, személyes közlések és szóban elhangzott előadások

- Brogyányi Jenő. 2015. *Kovács Eszter interjúja Brogyányi Jenővel*, 2015. november, New York, Kovács, Eszter küldeménye
- Domokos János: Mégis. 2019. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=G4feT-CaqNI>
Letöltve: 2021-03-31
- „Erdély védelmében!” 2016. *A Hungarian Human Rights Foundation 40 éves története*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet konferenciája, Budapest, 2016. december 6.
- Hámos László. 1989. május 1.: *A nyugati magyarság felelőssége: eredmények és feladatok*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Kézirat. Hámos László küldeménye.
- Hámos László. 2010: A szerző velem folytatott telefonos interjúja, 2010. december
- Hámos László. 2016. július 5-6. *Bárdi Nándor, Bottoni, Stefano és Kovács, Eszter interjúja Hámos Lászlóval*. Budapest, MTA, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kovács, Eszter küldeménye. Szerkesztett és rövidített változata megjelent: Bárdi-Kovács, 2019
- Latkóczy Emese. 2016. március 18. *Bárdi Nándor, Stefano Bottoni és Kovács Eszter interjúja Latkóczy Emesével*. Felvétel gépelt változata. MTA, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kovács Eszter küldeménye.
- Nagy Károly. 2008. január 20. Nagy Károllyal készült interjú. *Vannak vidékek. 30 éve a nemzet szolgálatában* Duna TV, Nemzeti Audiovizuális Archívum Videó klip. ID: 565120 Forrás: <https://nava.hu/id/565120/> Letöltve: 2021-03-24
- Hámos László. 2010: A szerző velem folytatott személyes interjúja. Budapest, 2010. december
- Hámos Margit. 2010: A szerző velem folytatott személyes interjúja. Budapest, 2010 augusztus
- Elek István. 2009. Interjú Veress Bulcsúval. *Rendszerváltoztatók 20 év után*. Elek István műsora. Kossuth Rádió, 2009. január 3. Forrás: https://web.archive.org/web/20150617213058/http://www.hacusa.org/userfiles/file/pr/Rendszervaltoztatok_20ev_utan.doc Letöltve: 2021-03-31
- Sándor István. 2010a: A szerző velem elektronikus úton folytatott személyes levelezése, 2010. július 5.
- Sándor István. 2010b: A szerző velem folytatott telefonos interjúja, 2010. augusztus
- Szekeres Zsolt. 2016. *Kovács Eszter interjúja Szekeres Zsolttal*. 2016. augusztus 11, Budapest, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, MTA, Kovács Eszter küldeménye.
- Tibori Szabó Zoltán. 2010: A szerző velem folytatott személyes interjúja. Kolozsvár, 2010 májusa

Egyéb források

- ATF-CHRR. 1979. *Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Rumania's Minority Policies Today*. Published by the American Transylvanian Federation, Inc. Committee for Human Rights in Rumania. New York, New York. Forrás: <http://www.hungarianhistory.com/lib/witness/wit00.htm> Letöltve: 2021-09-13
- Christendom College, 1977-2012. *A History of Christendom College. The First 35 Years (1977-2012)*. Forrás: <https://www.christendom.edu/about/a-history-of-christendom-college/> Letöltve: 2021-07-09
- CHRR. [aktuális év] *CHRR Bulletin*. Committee for Human Rights in Rumania. Az Emberi Jogok Romániában Bizottság hivatalos tájékoztatója, New York, 1981-1983.
- CHRR. 1976. *Testimony of László Hámos on behalf of the Committee for Human Rights in Rumania before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means. United States House of Representatives on Continuing Most-Favored Nation Tariff Treatment of Imports from Rumania*. Committee for Human Rights in Rumania. New York
- CHRR / HHRF. 1984. *Felszólítás minden magyarhoz: Tiltakozzunk!* CHRR / HHRF rendkívüli közlemény. 1984. május 15.
- Committee on Foreign Affairs. *International Development, International Organizations and Global Corporate Social Impact*. Forrás: <https://foreignaffairs.house.gov/international-development-international-organizations-and-global-corporate-social-impact> Letöltve: 2021-06-30
- Congress.gov
- 1976 S.Res.511 - A resolution relating to the Romanian Trade Agreement. Forrás: <https://www.congress.gov/bill/94th-congress/senate-resolution/511?q=%7B%22search%22%3A%5B%22Buckley%22%2C%22Buckley%22%5D%7D&s=2&r=186> Letöltve: 2021-07-07
- 1982 S. Res.445 – A resolution to express the sense of the Senate concerning consultations with the Government of the Socialist Republic of Romania with respect to facilitation of increased emigration and the encouragement of religious and cultural freedom. 97th Congress (1981-1982). Forrás: <https://www.congress.gov/bill/97th-congress/senate-resolution/445?q=%7B%22search%22%3A%5B%22445%22%5D%7D&s=4&r=2> Letöltve: 2021-06-23
- 1985a S. Amdt. 945 to H. R. 2965 – A resolution to express the sense of the Senate toward Romania's contempt of religious freedom and for the repression of national minorities. Forrás: <https://www.congress.gov/amendment/99th-congress/senate-amendment/945?q=%7B%22search%22%3A%5B%22s.+945%22%5D%7D&r=7&s=3> Letöltve: 2021-07-07
- 1985b S.1817 – A bill to suspend temporarily most-favored-nation treatment to Romania. Forrás: <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/senate-bill/1817?q=%7B%22search%22%3A%5B%221817%22%2C%221817%22%5D%7D&s=4&r=52> Letöltve: 2021-07-07
- 1985c S.1492 - A bill to deny most-favored-nation trade status to Romania. Forrás: <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/senate-bill/1492?q=%7B%22search%22%3A%5B%221492%22%2C%221492%22%5D%7D&s=9&r=26> Letöltve: 2021-07-07

- 1985d S.Amdt.3130 to H.J.Res.738. Forrás: <https://www.congress.gov/amendment/99th-congress/senate-amendment/3130?q=%7B%22search%22%3A%5B%223130%22%2C%223130%22%5D%7D&s=3&r=16> Letöltve: 2021-07-07
- 1987a H. R. 3 – Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1987. Forrás: <https://www.congress.gov/bill/100th-congress/house-bill/3> Letöltve: 2021-09-15
- 1987b S. 1420 – Omnibus Trade and Competitiveness Act of 1987. Forrás: <https://www.congress.gov/bill/100th-congress/senate-bill/1420?q=%7B%22search%22%3A%5B%22S.+1420%22%5D%7D&r=1&s=2> Letöltve: 2021-09-15
- 1987 H. Res. 56 – A resolution to express the sense of the Senate concerning consultations with the Government of the Socialist Republic of Romania with respect to facilitation of increased emigration and the encouragement of religious and cultural freedom. Forrás: <https://www.congress.gov/bill/100th-congress/house-resolution/56/all-actions?q=%7B%22search%22%3A%5B%22Romania%22%5D%7D&s=6&r=5> Letöltve: 2021-07-11
- Dávid Gyula. 2006. *Romániai magyar irodalmi lexikon. I-IV. kötet.* Internetes változat. Letöltve: 2021-09-14
- Bartis Ferenc szócikk.
Forrás: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/b.htm#BartisFerenc>
- Páll György szócikk.
Forrás: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/p.htm#P%C3%A1llGy%C3%B6rgy>
- Emberi Jogok Nemzetközi Ligájának hivatalos honlapja. *International League for Human Rights. About the League.* Forrás: <http://www.ilhr.org/index.html> Letöltve: 2011-08-22 (2014 óta a domain előfizetés megszűnt, a honlap elévült, lásd továbbá: NYPL. 2021.)
- EV. [aktuális év] *Erdély védelmében.* Committee for Human Rights in Rumania. Az Emberi Jogok Romániában Bizottság hivatalos tájékoztatója, New York, 1976–1980
- Foreign Affairs Committee. 2021. *Subcommittee on Middle East, North Africa and Global Counterterrorism.* Forrás: <https://foreignaffairs.house.gov/middle-east-north-africa-and-global-counterterrorism> Letöltve: 2021-09-15
- GOVERNMENT INFORMATION SHARING PROJECT. 1990. Oregon State University ~ Information Services 1990 Census of Population and Housing. Forrás: <https://parizs.tripod.com/usa/terkep.html> Letöltve: 2021-09-07
- HACUSA.
2012: *In memoriam Veress Bulcsu.* Magyar Amerikai Koalíció. Forrás: <https://web.archive.org/web/20150617164602/http://www.hacusa.org/hu/hirek/in-memoriam-dr-veress-bulcsu> Letöltve: 2021-03-31
2021. The Hungarian American Coalition. *The First 20 Years. Dedicated Advocacy and Community Leadership.* Forrás: https://hacusa.eu/wp-content/uploads/2021/03/completebook_web.pdf Letöltve: 2021-09-12
- HDSL. 2003. U.S. Department of State: Country Reports on Human Rights Practices for 2003. *Homeland Security Digital Library.* Forrás: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=735184> Letöltve: 2021-06-22

HHRF.

- 1983-89 *HHRF Bulletin*. Hungarian Human Rights Foundation. A Magyar Emberi Jogok Alapítvány hivatalos tájékoztatója. New York, 1983-1989. HHRF Archívum, New York
- 1986 *Hungarians' struggle for freedom*. HHRF, Bécs, 1986. november 4. HHRF Archívum, New York
- 1987 Hungarian Human Rights Bulletin Issue. HHRF Archívum, New York
- 2021 Human Rights for the New Generation. Minority Rights Activists Meet with Hungarian-American Youth. Forrás: <https://hhrf.org/2021/08/13/emberi-jogok-az-uj-generacio-szamara/?lang=hu> Letöltve: 2021-09-15
- International diaspora Engagement Alliance (IdEA). 2016: *International diaspora Engagement Alliance (IdEA). Evaluation Report*. August, 2016. Prepared by General Dynamics Information Technology (GDIT). <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2018/12/International-Diaspora-Engagement-Alliance-IDEA-Evaluation-Report-.pdf> Letöltve: 2021-01-27
- Konnyu, Ernest Leslie (1937 –) Biography. *Bioguide.congress.gov* Forrás: <https://bioguide.congress.gov/search/bio/K000309> Letöltve: 2021-07-02
- Murádin János Kristóf. 2021. *Erdély felejtésre ítélt politikusa: gróf Teleki Béla*. Forrás: https://erdelyikronika.net/2021/09/12/erdely-felejtésre-itélt-politikusa-gróf-teleki-béla/#_edn6 Letöltve: 2021-09-14
- Nemzetközi Jogászszövetség hivatalos honlapja. History of the ICJ. Forrás: <https://www.icj.org/history/> Letöltve: 2011-08-22
- NYPL. 2021. International League for Human Rights records. 1948-1990. *The New York Public Library, Archives & Manuscripts*. Forrás: <http://archives.nypl.org/mss/1518> Letöltve: 2021-08-11
- NYT. 1976. Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania? *The New York Times*, Friday, May 7, 1976., A15.
- Oyez. „INS v. Chadha” Forrás: <https://www.oyez.org/cases/1981/80-1832> Letöltve: 2021-06-26
- Piller Éva. 2006. Zolcsák István. *Híradó. Brazíliai Magyar Segélyegylet*. Forrás: <http://www.ahungara.org.br/hirado/hirado46.pdf> Letöltve: 2021-04-08
- Public Law 100-104. 1987. 101. STAT. 1331. 100th Congress. Dec. 22. 1987. Congress.gov. Forrás: <https://www.congress.gov/100/statute/STATUTE-101/STATUTE-101-Pg1331.pdf> Letöltve: 2021-07-11
- Szócs Géza. 1985. Indián szavak a rádióban. Forrás: <http://szocsgeza.eu/hu/tolem/dramak/346-indian-szavak-a-radioban> Letöltve: 2021-07-01
- Szóllósy Antal. 2012. Kanadai Magyar Lexikon. Lóte Lajos szócikk. Forrás: http://ungerska.se/index.php?option=com_content&view=article&id=277:kanadai-magyar-lexikon&catid=68&Itemid=103 Letöltve: 2021-04-08
- Tom Lantos Human Rights Commission. United States Congress. Forrás: <https://humanrightscommission.house.gov/> Letöltve: 2021-06-26

- Transsylvania Erdélyi Tudósító. Quarterly of The American Transylvanian Federation. Az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévi tájékoztatója. (Megjelenés: negyedévenként, New York City, NY, 1959–1978. Szövegközben: Transsylvania)*
- 1963a Az Amerikai Erdélyi Szövetség állásfoglalása a mai erdélyi helyzettel kapcsolatban. 5 / 2. 9-10
- 1963b Hivatalos válasz az AESZ memorandumára. Ahogyan a State Department látja az erdélyi magyarság sorsát. 5/3., 1.
- 1963c Hírek. 5 / 2, 9-10
- 1963d The Observer és a New York Herald Tribune cikke. Segélykiáltás Romániából. 5 / 2., 1-2.
- 1963e Az Emberi Jogok Ligájának lépése az erdélyi magyarság érdekében. 5/2, 3.
- 1963e Ahogyan a State Department látja az erdélyi magyarság sorsát. 5/3, 1
- 1964 A Jogászok Nemzetközi Bizottságának állásfoglalása az Erdélyi Magyarság mellett. 6/2., 5-6.
- 1965a Erdélyi szászok tömeges kitelepítésének terve. 7 / 1., 4.
- 1965b Határozati javaslat Erdélyről az erdélyi magyarság védelmére. 7 / 1, 13.
- 1965c Az Amerikai Erdélyi Szövetség nyilatkozata. 1965. 7 / 2-3, 13.
- 1965d Erdély ügye az US parlamentben. 7 / 2-3, 10
- 1965e Erdélyi szervezetek a szabad világban. 7 / 2-3, 12
- 1965f Két kongresszusi képviselő erdélyi útja, 7 / 4, 11.
- 1965g Az Amerikai Erdélyi Szövetség tisztújító közgyűlése. 4./1, 1-3
- 1965h Flórián Tibor titkári jelentése az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. 7/ 4., 1.
- 1966a Erdély ügye az US parlamentben. 8 / 3, 8
- 1966b Mi igaz az erdélyi magyar sors „enyhüléséről”? 8 / 1., 1-5
- 1968a Román kül- és belpolitika. Az erdélyi magyarság helyzete ismét napirenden a washingtoni kongresszusban. 10/ 2, 10.
- 1968b Román kül- és belpolitika. Az amerikai-román atomenergia megállapodás kritikája a washingtoni kongresszusban. 10/ 2, 10.
- 1975 Dr. Páll György személyi adatai és életrajza. 17/ 4, 2-3
- 1976a Tüntetés New Yorkban. 18 /3., 2-4
- 1976b Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. 18 / 3., 2-4
- 1977a A romániai kommunista kormány és magyar ügynökei Amerikában. 18 / 4, 7-8.
- 1977b Tüntetés Washingtonban, 19 / 3, 2-3.
- 1977c Az erdélyi magyarság ügye és a belgrádi konferencia. 19 / 4, 4-5
- 1978a A Király Károly-ügy. 20 / 1, 1-3
- 1978b Ceaușescu a Román Népköztársaság elnökének amerikai látogatása és magyar tüntetések ellene, 20 / 2, 1-3.
- 1979 Képviselőházi szavazás a romániai vámkedvezmények ügyében. 21 / 3, 3-4
- 1980a Képviselőházi küldöttség Bukarestben és Budapesten. 22 / 1, 10.
- 1980b Az erdélyi ügy Madridban. 22 / 4
- 1984 Kihallgatás Románia Most Favored Nation ügyében. 26 / 3, 1-2
- 1985a Az ottawai konferencia, 27 / 2, 1-2
- 1985b Részletek a State Department jelentéséből. 27 / 2 , 8-9

- 1985c Képviselőházi kihallgatás az emberi jogok romániai helyzetéről. 27 / 2 / 10-11
- 1985d Lemondott az USA romániai nagykövete. 27 / 2, 4-6.
- 1985e A Hungarian Human Rights Foundation munkatársai a Budapesti Kulturális Fórumon. 27 / 4, 3.
- 1985f Figyelmeztetés Romániának az emberi jogok ügyében. 27 / 4, 11
- 1985g Az Északamerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottsága. 27 / 4, 14
- 1985h A Budapesti Kulturális Fórum a külföldi sajtóban. 27 / 4. 4.
- Ullman, Al. 1979. Disapproval of Extension of Presidential Authority to Waive Freedom of Emigration Requirements under Section 402 of the Trade Act of 1974 with Respect to Romania. July, 13, 1979. 96th Congress, 1st Session. Committee on Ways and Means. Adverse Report together with Dissenting Views [To accompany H. Res. 317]. Report No. 96-336
- United States Senate. June 6 and July 8, 1975. *Hearings before the Committee on Finance. Ninety-Fourth Congress, First Session on S. Con. Res. 35. A Resolution to Approve a Bilateral Commercial Agreement Between the United States and the Socialist Republic of Romania.*
- U.S. Census Bureau
- 1980 Ancestry of the Population by State: 1980 (Supplementary Report PC80-S1-10)
- 2000 Census 2000. Special Tabulation PHC-T43
- 1990 Census 1990 Special Tabulations CPH-L-149
- U.S. Department of State. Office of the Historian. A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Romania. Forrás: <https://history.state.gov/countries/romania> Letöltve: 2011-09-17
- Vincze Gábor.
- 1997 A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között. I. rész. 1944-1948. (teljes változat) Forrás: http://www.hunsor.se/dosszie/oktataserdelyben44_89kozt.pdf Letöltve: 2021-06-21 (Az eredeti, rövidített változat megjelent: *Magyar Kisebbség*, 1997 / 1-2, 393-412)
- 1999-2021 A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája. 1944-1989. Forrás: <https://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php> Letöltve: 2021-06-26